

СВЕТОВНА КЛАСИКА

Impuls

приключения

АЛЕКСАНДЪР ДЮМА

**МАРИЯ-
АНТОАНЕТА**

Том I

Анж Питу

Александър Дюма

Анж Питу

1.

В която читателят ще се запознае с героя на тази история и с края, в който се е родил¹

На границата между Пикардия и Соасоне, на онези земи от националната територия, които под името Ил дьо Франс съставляват част от старото наследство на френските крале, насред огромен полумесец, образуван от ширналата се на север и на юг гора от петдесет хиляди арпана², се издига изгубен в сянката на просторен парк, засаден от Франсоа I и Анри II, малкият градец Виле-Котре, известен с това, че е родно място на Шарл-Албер Дьомустие, който по времето, когато започва тази история, пишеше своите „Писма до Емили върху митологията“³, за удоволствие на хубавите жени от тогавашната епоха, а те ги изтръгваха една от друга още с появата им на бял свят.

Ще добавим, за да допълним поетичната репутация на малкия град, чиито недоброжелатели упорито отказват, въпреки неговия кралски замък и две хиляди и четиристотинте му жители, да дадат наименование то град, та ще добавим, казваме, за да допълним поетичната му репутация, че е разположен на две левги⁴ от Ферте-Милон, където е роден Расин, и на осем левги от Шато-Тиери, където се е родил Лафонтен.

Ще отбележим отгоре на това, че майката на автора на „Британик“ и „Атали“ е била от Виле-Котре⁵.

Да се върнем към неговия кралски замък и две хиляди и четиристотинте му обитатели.

Кралският замък, започнат от Франсоа I, от когото е запазил саламандрите, и завършен от Анри II, чийто знак носи, преплетен с този на

1. Тази първа глава, която започва с описание на Виле-Котре, родния град на Дюма, съдържа елементи, включени в „Mes Memoires“ (Моите спомени, Ал. Дюма – бел.прев.): история на града, сведения за неговите обитатели, за „малкия колеж“ на абат Грегоар – бел.фр.изд.
2. Арпан – стара мярка за площ, неточна според съвременните стандарти (20–50 ара) – бел.прев.
3. „Lettres a Emilie sur la mythologie“, Charles-Albert Demoustier, 1–4 parties, Grange, Cailleau, Desenne, 1786 – 1790. През 1789 г. са били отпечатани само първите три части – бел.фр.изд.
4. Левга – стара мярка за разстояние (около 4 км) – бел.прев.
5. Жан Сконен, майката на Расин, е кръстена във Ферте-Милон (Сен Вааст) на 2 септември 1612 г. – бел.фр.изд.

Катерина Медичи и обкръжен от трите полумесеца на Диан дьо Поатие, след като бе подслонил любовта на краля рицар с мадам Д'Етамп и тази на Луи Филип Д'Орлеан с прелестната мадам Дьо Монтесон, беше почти необитаван подир смъртта на този последен принц от сина му Филип Д'Орлеан, наречен Егалите, превърнал го от резиденция на принц в обикновено място за срещи при лов.

Знае се, че замъкът и гората на Виле-Котре представляват част от имотите, дадени от Луи XIV на неговия брат, мосьо⁶, когато вторият син на Ана Австрийска се оженил за сестрата на крал Чарлс II, мадам Хенриета Английска.

Колкото до две хиляди и четиристотинте жители, за които обещахме на нашите читатели да кажем нещичко, те бяха, както по всички места, където се намират събрани две хиляди и четиристотин души, *един сбор*:

1) От няколко благородници, които прекарваха лятото из замъците в околността, а зимата в Париж, и подражавайки на принца, имаха само временни жилища в града.

2) От голям брой буржоа, които, независимо от времето, можеха да бъдат забелязани да излизат от домовете си с чадър в ръка, за да направят своята всекидневна разходка след обяда, неизменно ограничавана от широк ров, отделящ парка от гората, разположен на четвърт левга от града, който наричаха, несъмнено поради възклицанието, което изгледът му изтръгваше от астматичните гърди, удовлетворени, че са изминали толкова дълъг път, без да са останали съвсем без дъх, Хаха⁷!

3) От множество занаятчии, които се трудеха през цялата седмица и единствено в неделя си позволяваха разходката, на която съгражданите им, по-облагодетелствани от съдбата, се радваха всеки ден.

4) И накрая, от неколцина нещастни пролетарии, за които в седмичата нямаше дори неделя и които, след като бяха работили шест дни за надницата си – било при благородниците, било при буржоата, било дори при занаятчиите, на седмия се пръскаха, за да събират изсъхнали или откъртени съчки, които бурята, този горски жътвар, за който дъбовете са като житни класове, разхвърляше по тъмната и влажна земя на гората с високи върхари, великолепен имот на принца.

Ако Виле-Котре бе имал нещастieto да е някое селище, достатъчно значимо за историята, та археолозите да се заемат и да проследят

---

6. Мосьо – титла, която носел най-големият брат на краля – бел.ред.

7. За ролята, която играе Хаха в биографията на Дюма, вж. „Mes Memoires“, Robert Laffont, 1989, глава XLIX – бел.фр.изд.

постепенното му развитие от село до градче и от градче до град, като последното, както вече казахме, се оспорва, те сигурно биха отбелязали, че в началото това по същество село е представлявало двоен ред от къщи, построени от двете страни на пътя от Париж за Соасон; после биха добавили, че малко по малко неговото разположение в близост до хубава гора е довело до нарастване на обитателите му и други улици са се присъединили към първата, подобно лъчите на звезда, достигайки до местата, с които е било важно да се запазят връзките, събиращи се в една точка, която напълно естествено е станала средоточие, сиреч онова, което в провинцията наричат *площада*, около който се изграждат най-представителните къщи на селото, превърнало се в градче, и в чийто център се издига фонтан, украсен днес с четворен циферблат. Най-накрая биха фиксирали точната дата, когато близо до скромната църква, първа необходимост за населението, са изникнали основите на този обширен замък, сетна приумица на един владетел – замък, който, както споменахме, е бил последователно резиденция на крал и на принц, а днес е тъжен и отвратителен просешки склад, подчинен на префектурата на Сена.

Ала по времето, когато започва тази история, кралските работи, макар и поразклатени, изобщо не бяха изпаднали дотам, докъдето са днес, наистина замъкът вече не беше обитаван от принц, но не бе и свърталище на просяци; той беше чисто и просто празен, имайки за обитатели единствено хората, необходими за поддръжката му, между които се забелязваха портиерът, градинарят и капеланът; също така всички прозорци на огромното здание, едни гледащи към парка, други към втори площад, който аристократично наричаха Площада на замъка, бяха затворени и добавяха още тъга и самота на това място, в дъното на което се намираше малка къща, за която читателят ще ни разреши, надявам се, да му кажем няколко думи.

Това беше постройка, от която всъщност се виждаше само гърбът. Но както и при някои хора, този гърб имаше привилегията да бъде най-привлекателната част от индивидуалността. Действително къщата, която се отваряше към улица „Соасон“, една от главните в града, чрез непохватно засводена врата, досадно затворена осемнайсет часа в денонощието, изглеждаше весела и усмихната от другата страна; защото от другата страна беше царството на една градина, над чиито зидове се подаваха върховете на черешови, ябълкови и сливови дървета, а край малката порта, осигуряваща изход към площада и вход към градината, се издигаха две столетни акации, които напролет сякаш протягаха ръце над

оградата, за да осеят земята, в целия обхват на листака, с ароматните си цветове.

Тази къща беше на капелана на замъка, който, грижейки се за църквата, където въпреки отсъствието на господаря всяка неделя се отслужваше литургия, държеше и малък пансион, а към него по специално благоволение имаше придадени две стипендии – едната за колежа „Плеси“, другата за семинарията в Соасон⁸. Няма защо да казваме, че фамилията Орлеан плащаше разходите по стипендиите – тази за семинарията от сина на регента, а за колежа от бащата на принца⁹, и че тези две стипендии бяха обект на амбициите на родителите и докарваха до отчаяние учениците, за които се явяваха източник на извънредни класни работи, давани всеки четвъртък.

В един четвъртък през месец юли 1789 година, твърде начумерен ден, тъй като беше помрачен от буря, преминаваща от запад на изток, под чийто вятър двете великолепни акации, за които вече говорихме, загубвайки целомъдреността на своите пролетни одежди, оставяха да им се изплъзнат няколко листенца, пожълтели от първите горещини на лятото, след едно доста дълго затишие, нарушавано единствено от шумоленето на тези листенца, които се сблъскваха, въртейки се над утъпканата земя на площада, и от чуруликането на врабче, преследващо мушици с бръснещ полет, от островърхата, покрита с плочи градска камбанария, удари единайсет часа.

В миг отекна едно „ура“ като онова, което надава цял полк улани, придружено от тътен, подобен на онзи, който лавината предизвиква, скачайки от скала на скала: вратата между двете акации се отвори или по-скоро се издъни, отприщвайки порой от деца, които се разля по площада, където почти веднага се образуваха пет-шест радостни и шумни групи, едни край кръга, предназначен да удържа в плен пумпалите, други около игра на дама, начертана с бял тебешир, и най-накрая трети – пред множеството правилно издълбани дупки, в които топчето се спираше, носейки печалба на този, който го бе търкулнал.

В същото време, докато учениците играчи, отличени от съседите, чиито редки прозорци гледаха към площада, със званието негодници и които, общо взето, бяха с панталони, скъсани на коленете, и дрешки,

---

8. Основан от Жофроа дю Плеси на улица „Сен Жак“, колежът е бил затворен през 1790 г.; заемана от Екол Нормал (1825 – 1847), разрушената сграда е заместена от лицея „Луи льо Гран“. Впрочем в завещанието си абат Консей отредил на младия Дюма, негов братовчед, стипендия за семинарията в Соасон – бел.фр.изд.

9. Луи Филип Д'Орлеан – бел.фр.изд.

пробити на лактите, се спираха на площада, човек можеше да види онези, които наричаха разумни ученици и по думите на клюкарките трябвало да бъдат гордост и радост за своите родители, да се отделят от масата и по различни пътища с бавна крачка, издаваща съжалението им, да пристигат с кошница в ръка в бащината къща, където ги очакваше филия с масло или с конфитюр, предназначена да ги обезщети за игрите, от които току-що се бяха отказали. Те съответно носеха жакети в твърде добро състояние и безупречни панталони, което ги правеше, редом с толкова хваленото им послушание, обект на подигравки и дори на омраза от страна на техните не така спретнати и най-вече по-малко дисциплинирани другари.

Освен тези две класи, които определихме като ученици играчи и разумни ученици, съществуваше и трета, която ще обозначим с името мързеливи ученици – тя не излизаше почти никога заедно с другите, било за да играе на площада пред замъка, било за да се прибере в бащината къща, защото тази злочеста класа едва ли не постоянно бе задържана подир часовете; което ще рече, че докато останалите, приключили със своите преводи и съчинения, играеха на пумпал или ядяха филии, мързеливите биваха приковавани пред попитрите, за да се преборят с преводите и съчиненията, които не бяха направили по време на часовете, когато при това тежестта на прегрешението им не добавяше към задържането по-голямото наказание – удари с камшик, с пръчки или с многожилен камшик.

Ако тръгнем, за да влезем отново в клас, обратно по посока на пътя, който учениците току-що бяха извървели, за да излязат, щяхме, криввайки по уличка, която благоразумно минаваше близо до овощната градина и извеждаше в просторния двор, служещ за прекарване на междучасията, та щяхме, казваме, влизайки в този двор, да чуем силен и тежко наблягащ глас да отеква от височината на стълба, докато един ученик, когото нашата безпристрастност на историк ни кара да причислим към третата класа, сиреч към мързеливите, слизаше стремително по стъпалата, правейки с раменете движения, каквито използват магаретата, за да хвърлят своите ездачи, а учениците, получили удар с многожилен камшик, за да намалят болката.

– Ах, невернико! Ах, малък афореснико! – редеше гласът. – Ах, змийче! Махни се, върви си! *Vade, vade!*¹⁰ Спомни си, че бях търпелив

10. *Vade, Satana* (Мат., 4:10) или *Vade retro me, Satana* (Марк., 8:33) – „Махни се от Мене, Сатана!“ – бел.фр.изд.

три години, но че се намират безобразници, които ще изкарат от кожата и самия Всевишен отец. Вече е свършено, наистина е свършено. Вземай си катериците, вземай си жабите, вземай си гущерите, вземай си копринените буби, вземай си майските бръмбари и върви при леля си, върви при чичо си, ако го имаш, върви по дяволите, където щеш в края на краищата, само и само да не те виждам повече! *Vade, vade!*

– О, добри ми господин Фортие, простете ми – неизменно отговаряше по стълбите един умоляващ глас, – нима си струва да изпадате в подобен гняв от една злощастна малка езикова грешка и няколко неправилни израза, както вие наричате това!

– Три варваризма¹¹ и седем солецизма¹² в съчинение от двайсет и пет реда! – отвърщаше, повишавайки се отново, разяреният глас.

– Така е днес, господин абат. Съгласен съм, четвъртък ми е лош ден. Но ако утре случайно съчинението ми е добро, няма ли да ми простите днешния лош късмет? Кажете, господин абат.

– Три години вече в дните за съчинения ти ми повтаряш едно и също, мързеливецо! А изпитът е определен за първи ноември и аз, който по молба на твоята леля Анжелик, допуснах слабостта да приема да те направя кандидат за свободната в този момент стипендия за семинарията в Соасон, ще бера срама да видя как връщат мой ученик и да чуя да разгласяват навсякъде: „Анж Питу е магаре, *Angelus Pitovius asinus est.*“

Бързаме да поясним, за да може благосклонният читател да му отдаде вниманието и интереса, които заслужава, че Анж Питу, чието име абат Фортие току-що така живописно латинизира, е героят на тази история.

– О, добри ми господин Фортие! Скъпи учителю! – мълвеше ученикът в отчаяние.

– Аз твой учител! – извика абатът, дълбоко унизен от обръщението. – Благодаря на Бога! Повече не съм твой учител, а ти не си ми ученик. Отричам се от теб, не те познавам. Бих искал никога да не съм те виждал. Забранявам ти да ме наричаш по име и дори да ме поздравяваш. *Retro*, нещастнико, *retro*¹³!

– Господин абат – настоя нещастният Питу, за когото, изглежда, бе особено важно да не се кара със своя учител, – умолявам ви, не преставайте да се интересувате от мен заради едно осакатено съчинение.

---

11. Варваризъм – дума или израз, заети от чужд език; чуждица – бел.ред.

12. Сolecизъм – неправилен израз, синтактична грешка (по името на град Соли в Киликия, където жителите говорели неправилен гръцки език) – бел.ред.

13. *Retro* (лат.) – назад – бел.прев.

– А! – възкликна абатът, изкаран извън себе си от тази молба, слизайки по първите четири стъпала, докато със също такава движение Анж Питу се спусна по последните четири и излезе на двора. – О! Ти се мъчиш да проявяваш здрав разум, а не можеш да направиш едно съчинение. Пресмяташ силата на търпението ми, а не умееш да различиш именителен падеж от допълнение!

– Господин абат, вие бяхте толкова добър към мен – отговори употребяващият варваризми, – че трябва да кажете само една дума на монсеньор епископа, който ни изпитва.

– Да излъжа против съвестта си, клетнико!

– Ако е за да извършите едно благородно дело, господин абат, милостливият Бог ще ви прости.

– Никога! Никога!

– И после кой знае? Изпитващите може би няма да бъдат прекалено строги с мен, както не бяха спрямо Себастиен Жилбер, моя млечен брат, миналата година, когато се състезаваше за стипендията в Париж. Все пак, ей Богу, той допускаше езикови грешки, макар че беше само тринайсетгодишен, а аз съм на седемнайсет.

– А, ето кое например е глупаво – рече абатът, изминавайки последните стъпала и излизайки на свой ред с камшика си в ръка, докато Питу поддържаше между себе си и своя учител първоначалната дистанция. – Да, казвам глупаво – добави той, като скръсти ръце и се взря с възмущение в ученика си. – Ето колко струват уроците ми по диалектика! Трикратно животно! Значи добре си запомнил, няма що, максимата: *Noli minora, loqui majora volens*¹⁴. Та точно защото Жилбер е по-млад от тебе, са били по-снизходителни към него, едно дете на четиринайсет години, отколкото ще бъдат към един голям тъпак на осемнайсет¹⁵.

– Да, а също така защото е син на господин Оноре Жилбер, който има осемнайсет хиляди ливри рента от хубави земи само в землището на Писльо – отвърна с плачевна нотка логикът.

Абат Фортие изгледа Питу със стиснати устни и смръщени вежди.

– Това е по-малко глупаво – изръмжа той след миг на мълчание и размисъл... – Въпреки че е само привидно правдоподобно и

---

14. *Noli minora, loqui majora volens* (лат.) – „Не казвай недомислици, претендирайки, че казваш важни неща“ – бел. прев.

15. Излиза, че Себастиен Жилбер е роден през 1774 г., а значи Анж Питу – през 1771 г. (той е на четири или пет години, когато Жилбер, търсейки дойка, прави посещение на семейство Питу, но според хронологията на „Жозеф Балзамо“ Себастиен е роден през 1771 г. – бел. фр. изд.

необосновано. *Species, non autem corpus*¹⁶.

– О! Ако бях син на човек, който има рента от десет хиляди ливри!
– въздъхна Анж Питу, който бе решил, че неговият отговор е направил известно впечатление на преподавателя му.

– Да, но не си. В замяна на това ти си невежа, както глупакът, за когото говори Ювенал¹⁷. Кошунствен цитат – абатът се прекръсти, – ала не по-малко подходящ: *Arcadius juvenis*¹⁸. Обзалагам се, че дори не знаеш, какво ще рече *Arcadius*?

– Проклятие, аркадец – отвърна Анж Питу, възпрявайки се с величието на гордостта.

– А след това?

– След кое?

– Аркадия е била страната на магаретата и при древните, както и при нас, *asinus*¹⁹ е било синоним на *stultus*²⁰.

– Не бих искал това да се разбира така – възпротиви се Питу, – най-вече е било далеч от мисълта ми, че строгият ум на моя достоен учител би могъл да се принизи чак до сатирата.

Абат Фортие го изгледа за втори път с не по-слабо внимание от първия.

– Честна дума! – прошепна той, поомекнал от ласкателния подход на ученика си. – Има моменти, когато можеш да се закълнеш, че този тъпак е по-малко глупав, отколкото изглежда.

– Хайде, господин абат – каза Питу, който, и да не беше чул думите на учителя, бе доловил завръщането на израза на опрощение на лицето му, – простете ми и ще видите какво хубаво съчинение ще направя утре.

– Е, добре, съгласих се – рече абатът, като затыкна в знак на примире камшика в пояса си и се приближи до Питу, който, благодарение на тази демонстрация на миролюбивост, реши да остане на мястото си.

– О, благодаря! Благодаря! – извика ученикът.

– Ама почакай и не ми благодари толкова бързо. Да, прощavam ти, но при едно условие.

Питу наведе глава и тъй като беше в ръцете на достопочтения абат,

---

16. *Species, non autem corpus* (лат.) – „Привидност, не реалност“ – бел. прев.

17. Децим Юний Ювенал (ок. 60 – ок. 127) – римски поет сатирик. Автор на 16 сатири (5 книги), съдържащи остри нападки срещу социалната несправедливост – бел. ред.

18. „Сатири“, сатира VII, стихове 158-160: „*Culpa docentis scilicet arguitur quod laevae parte mamillae nil salit Arcadaco juveni*“ („Грешка на господаря е, ако нищо не бие под лявата гръд на този млад некадърник, истинско магаре“) – бел. фр. изд.

19. *Asinus* (лат.) – магаре – бел. прев.

20. *Stultus* (лат.) – глупак; който изобщо няма ум – бел. прев.

зачака със смирение.

- Ако отговориш без грешка на един мой въпрос, ще ти простя.
- На латински ли? – измънка Питу с безпокойство.
- *Latine* – отвърна учителят.

Ученикът изпусна дълбока въздишка.

После настъпи моментен промеждутък, през който радостните викове на момчетата, играещи на площада пред замъка, стигнаха до неговите уши.

Изплъзна му се въздишка, още по-дълбока от първата.

- *Quid virtus? Quid religio?*²¹ – попита абатът.

Тези думи, произнесени със самоувереността на педагог, отекнаха в ушите на бедния Питу като тръбата на ангела на Страшния съд. При тъмня му пред очите и интелектът му направи за миг такова усилие, че той осъзна възможността да полудее.

При все това този умствен труд, колкото и жесток да беше, не водеше до никакъв резултат и поисканият отговор трябваше да бъде чакан безкрайно. Тогава се чу продължителният шум от поемането на щипка тютюн, смръкнат бавно от ужасния следовател.

Питу виждаше ясно, че не може повече да мълчи.

– *Nescio*²² – изрече той, надявайки се, че като признае незнанието си, невежеството му ще бъде извинено.

– Ти не знаеш какво е добродетел! – изкрещя абатът, задушавайки се от гняв. – Ти не знаеш какво е религия!

– Знам го добре на френски – отговори Анж, – но не на латински.

– Тогава върви в Аркадия, *juvenis!* Всичко е свършено, нещастнико!

Питу бе така смазан, че не направи и крачка, за да избяга, макар абат Фортие да бе извадил камшика от пояса си с такова достойнство, с каквото един армейски генерал би измъкнал сабята си от ножницата в момента на битката.

– Но какъв ще стана аз? – проплака бедното дете, отпусвайки ръце в отчаяние. – Какъв ще стана аз, ако загубя надеждата да вляза в семинарията?

– Стани какъвто можеш, Бога ми! Все ми е едно.

Горкият абат бе толкова разярен, че почти ругаеше.

– Ама вие не знаете, че леля ми ме мисли вече едва ли не за абат.

– Е, какво пък! Ще разбере, че не си достатъчно годен дори за

---

21. *Quid virtus? Quid religio?* (лат.) – Що е добродетел? Що е религия? – бел.прев.

22. *Nescio* (лат.) – Не знам – бел.прев.

клизар.

– Но, господин Фортие...

– Казвам ти да си вървиш – *limina linguae*²³.

– Така да бъде! – каза Питу като човек, който взема мъчително решение, ала в края на краищата го взема. – Бихте ли ме оставили да си прибера поупитъра²⁴? – попита той, надявайки се, че в този миг на отсрочка сърцето на абат Фортие ще се изпълни с по-милостиви чувства.

– Разбира се – отвърна учителят, – поупитъра и всичко, което съдържа.

Питу се изкачи вяло обратно по стълбите, тъй като класната стая беше на първия етаж. Той влезе вътре, където, събрани около голяма маса, четирийсетина ученици се правеха, че работят, отвори предпазливо своя поупитър, за да провери дали всички обитатели бяха на мястото си, и като го повдигна внимателно, което доказваше неговата загриженост за съдържимото, пое с бавна и отмерена крачка по коридора.

На най-горното стъпало стоеше абат Фортие с протегнатата ръка, сочеща стълбите с края на камшика.

Трябваше да мине под раздвоените краища на това оръдие на унижението. Анж Питу се направи на толкова смирен и толкова малък, колкото можа. Което не попречи да получи едно сетно шибване с инструмента, на който абатът дължеше най-добрите си ученици и чието изпълване, макар и по-често и продължително върху Питу, отколкото върху когото и да било друг, бе имало, както се вижда, един така посредствен резултат.

Докато Анж Питу, избърсвайки последната си сълза, се отправя с поупитъра на главата си към Пльо – квартал на града, където живее лея му, нека кажем няколко думи за неговата физика и за миналото му.

---

23. *Limina linguae* (лат.) – „ограничение на езика“, тоест „няма да кажа повече“ – бел.прев.

24. Поупитърът (подложка или по-скоро стойка за писане) е играл едновременно ролята и на ученическа чанта – бел.прев.

2.

В която се доказва, че една леля не винаги е
майка

По времето, когато започва тази история, Луи-Анж Питу, както сам бе казал в своя диалог с абат Фортие, беше на седемнайсет години и половина. Той бе източено и слабо момче, с жълтеникави коси, червени бузи и очи, наподобяващи син фаянс. Цветът на свежата и невинна младост се разливаше по широката му уста, чиито дебели устни разкриваха, отваряйки се извън мяра, два съвършено пълни реда грамадни зъби – за онези, с които бяха предназначени да делят обяда. На края на дългите му кокалести ръце висяха солидно прикачени длани, масивни като бухалки за пране; краката му, поносимо криви, с колене колкото детски главички, които издуваха тесните черни панталони, бяха с огромни ходила, при все това разположени удобно в обувки от телешка кожа, порижавели от употреба – такъв беше, облечен в един вид износена дреха от кафяв серж, нещо средно между моряшка куртка и риза, описан точно и безпристрастно, бившият питомец на абат Фортие.

Остава ни да го екипираме в умствено отношение.

Анж Питу бе осиротял на дванайсетгодишна възраст, когато бе имал нещастieto да загуби майка си, чийто единствен син беше. Това ще рече, че от смъртта на баща му, настъпила преди той да достигне съзнателна възраст, Анж, обожаван от бедната жена, бе правил каквото си пожелае, което силно го бе укрепило физически, но за сметка на умственото му развитие. Роден в очарователно селце, наречено Арамон, разположено на една левга от града сред горите, първите му разходки бяха, за да проучи родната гора, и първото приложение на неговата интелигентност бе да обяви война на животните, които я обитаваха. Резултатът от това приложение, насочено към една-едничка цел, бе, че на десет години Анж Питу се изиявяваше като забележителен браконьер и първоразряден птицеловец, и то почти без труд и най-вече без уроци, по силата единствено на онзи инстинкт, дарен от природата на хората, родени сред горите, същия, който е дала и на животните. Така нито една пътечка на горски или полски зайци не му беше чужда. На три левги наоколо нито една баричка²⁵ не бе убягнала от неговото зорко око и навсякъде се срещаха следи от кривия му нож върху дърветата, годни за

направа на свирки за примамване на птици. Вследствие на тези непрестанно повтаряни упражнения Питу стана извънредно як.

Благодарение на дългите си ръце и на изпъкналите колене, които му позволяваха да обхваща и най-дебелите стволоче, той се катереше по върхарите, за да достигне и най-високите гнезда с ловкост и увереност, които извикваха възхищение у неговите другари и които на друга географска ширина, по-близка до екватора, биха му спечелили уважението на маймуните в този лов със свирка, толкова привлекателен дори за големите, при който ловецът примамва птиците към дърво, намазано с клей, имитирайки крясъка на сойката или на кукумявката, индивиди, които се радват на всеобща омраза сред пернатия род, до такава степен, че всяка сипка, всеки синигер, всяка кадънка притичва с надеждата да отскубне някое перо на своя враг и да запази за повече време своите. Другарите на Питу си служеха било с истинска сойка или кукумявка, било даже с обикновена тревичка, за да наподобят по-добре или по-зле вика на тези екземпляри. Ала Питу, нехаейки за такива приготовления, презираше всякакви хитрувания. Той се бореше със собствени сили и залагаше клопки по естествен начин. Та нали единствено неговата уста модулираше кресливите и ненавистни звуци, примамващи не само другите птици, но и тези от същия вид, които се оставяха да бъдат измамани, не казваме от песента, по-скоро от вика, така свършено имитиран. Колкото до лова в баричките, за Питу това беше най-простото нещо и той сигурно би го презирал като изкуство, ако би бил по-малко доходоносен. Коего не пречеше, въпреки снизходителното му отношение към този толкова лесен лов, някои от най-опитните да не умеят като Анж да покриват с папрат локва, твърде голяма, за да бъде „тапицирана“, това е техническият термин; никой да не успява като него да придава подходящия наклон на своите намазани с лепило пръчки, така че и най-хитрите птици да не могат да пият нито отгоре, нито отдолу; и накрая – никой да няма онази сигурност на ръката и точност на окото, в които се състои тайната на умелото смесване на неравните части от борова смола, масло и клей, за да не бъде лепилото нито твърде течно, нито твърде трошливо.

Тъй като обаче оценката, която се прави на качествата на хората, се променя според сцената, където те представят тези качества, и според зрителите, пред които ги демонстрират, Питу в своето село Арамон,

---

25. За баричките вж. „Моите спомени“, глава XXV, в която Дюма, избягвайки от стипендията за семинарията в Соасон, ловува в компанията на Буду, истинския първообраз на Питу – бел.фр.изд.

сред неговите селяни, сиреч хора, свикнали да добиват поне половината от средствата си от природата, хранейки инстинктивна омраза към цивилизацията, та Питу, казваме, се радваше на уважение, което не позволяваше на бедната му майка да предположи, че той върви по погрешен път и че най-доброто образование, което би могло да бъде дадено с големи разходи и да струва много труд на един човек, изобщо не е онова, дето нейният син, привилегирован в това отношение, си дава безплатно сам.

Ала когато бедната жена легна болна, когато усети, че смъртта иде, когато разбра, че ще остави детето си само и изолирано на света, тя започна да се съмнява и потърси подкрепа за бъдещото сираче. Тогава си спомни, че преди десет години²⁶ един млад мъж бе дошъл да почука на вратата ѝ посред нощ, носейки новородено дете, за което не само ѝ наброи добра сума, но и една още по-солидна бе оставена при нотариуса на Виле-Котре. За този тайнствен млад човек отначало тя не научи нищо, освен че се казва Жилбер. След около три години обаче го видя да се появява отново – по това време той беше мъж на двайсет и седем години с леко тремава външност и догматичен начин на изразяване, на вид малко студен. Ала този най-горен леден слой се стопи още щом зърна детето и намирайки го хубаво, здраво и усмихнато, отгледано, както бе пожелал, близо до природата, младият господин бе стиснал ръката на добрата жена, прошепвайки ѝ:

– При нужда разчитайте на мен.

После беше взел момчето, бе се осведомил за пътя към Ерменонвил, беше отишъл със сина си на поклонение на гроба на Русо и се беше върнал във Виле-Котре. Несъмнено съблазнен от чудесния въздух, който се дишаше там, и от добрите думи, които нотариусът му бе казал за пансиона на абат Фортие, той бе оставил малкия Жилбер при достойния човек, чиято изкушеност във философията бе оценил от пръв поглед – в онази епоха философията притежаваше такава голяма мощ, че беше завладяла и свещенослужителите.

След което бе заминал обратно за Париж, оставяйки адреса си на абат Фортие.

Майката на Питу знаеше тези подробности. В момента, когато умираше, неговите думи: „При нужда разчитайте на мен“, изплуваха отново в съзнанието ѝ. Беше като прозрение. Без съмнение Провидението бе

26. Тоест през 1774 г.: отново този хронологичен скок, с който действието на „Жозеф Балзамо“ влиза в противоречие, но върху който се основава „Анж Питу“ – бел. фр. изд.

подредило всичко така, та бедният Питу да намери може би повече, отколкото губеше. Тя повика кюрето, понеже не можеше да пише – той написа писмото и още същия ден то бе отнесено на абат Фортие, който побърза да добави адреса и да го предаде на пощата.

Беше време, на по-следващия ден жената издъхна.

Питу бе твърде млад, за да усети безмерността на загубата, която го бе сполетяла – момчето оплака майка си не защото осъзнаваше вечната раздяла, а защото виждаше майка си студена, бледа, обезобразена. Освен това клетото дете отгатваше инстинктивно, че ангелът хранител на домашното огнище току-що е отлетял, че овдовялата къща ще стане пуста и необитаема. Той не си представяше вече не само бъдещото съществуване, но дори и утрешния си живот. Така че, когато изпрати майка си на гробището, когато пръстта отекна върху ковчегата и се закръгли, образувайки влажно и рохкаво възвишение, Анж седна на гроба и на всички подканяния да си тръгне отвърщаше с поклащане на глава, заявявайки, че никога няма да напусне своята майка Мадлен и че иска да остане там, където остава тя. И остана през остатъка от деня и през цялата нощ.

Тъкмо там достопочтеният доктор – споменахме ли, че бъдещият покровител на Питу бе лекар? – та там достопочтеният доктор го намери, когато, разбирайки цялата сериозност на задължението, наложено му от даденото от него обещание, пристигна лично, за да го изпълни, само четирийсет и осем часа след заминаването на писмото.

Анж бе съвсем млад, като видя за първи път доктора. Но знае се, че младостта трупа дълбоки впечатления, които се превръщат във вечни реминисценции, а и появата на тайнствения млад човек бе сложила своя отпечатък в дома. Той бе оставил малкото дете, за което вече говорихме, и заедно с това дирята на благосъстоянието – всеки път, когато Анж бе чувал майка си да произнася името на Жилбер, то е било с чувство, граничещо с обожание. После, когато бе пристигнал отново в къщата като зрял мъж и със званието доктор и бе прибавил към благодеянията от миналото обещание за бъдещето, Питу бе преценил по признателността на майка си, че самият той трябва да бъде признателен, и бедното момче, без много да разбира онова, което изрича, бе смотолевило думи като вечен спомен, дълбока благодарност, чути от майка му.

И така, веднага щом забеляза доктора да влиза през решетестата врата на гробището и да си проправя път сред обраслите гробове и счупените кръстове, Анж го позна, стана и тръгна към него. След като разбра, че е дошъл по повика на майка му, той не можеше да се противи

както на останалите и не оказа друга съпротива, освен да обърне глава назад, когато Жилбер го хвана за ръка и го повлече плачещ във от това мъртвешко място. Той качи бедното дете в елегантен кабриолет, чакаш пред вратата, и оставяйки къщата под закрилата на обществената добросъвестност, отведе своето малко протеже в града, в най-добрата странноприемница по онова време – „Льо Дофен“²⁷. Едва се бяха настанили, и Жилбер изпрати да потърсят един шивач, който, предварително предупреден, пристигна с напълно готово облекло. Той предвидливо избра на Питу дрехи, по-дълги с два-три палеца²⁸, разсъждавайки, че по начина, по който растеше нашият герой, надали щеше дрехата да се носи дълго, и се упъти заедно с него към онзи квартал на града, който вече споменахме и който се наричаше Пльо.

Колкото повече приближаваха, толкова по-усърдно Питу забавяше крачка, понеже бе очевидно, че го водят при леля Анжелик, а въпреки малкото случаи, в които клетото сираче бе виждало своята кръстница – защото леля Анжелик бе дарила Питу с неговото поетично кръщелно име²⁹, – то бе запазило от тази уважавана роднина чудовищен спомен.

Действително у леля Анжелик нямаше нищо благо и привлекателно за дете като Питу, привикнало на ласкавата майчина грижовност. Леля Анжелик беше по онова време една стара мома между петдесет и пет и петдесет и осем години, затъпяла от злоупотреба с педантични религиозни обреди и при която криворазбраната набожност бе свела до безсмислие всички нежни, състрадателни и човешки чувства, за да развие на тяхно място естествена доза алчна интелигентност, увеличаваша се всеки ден в постоянната търговия с набожниците от града. Тя не живееше точно от подаяния, но освен продажбата на лен, който предеше на чекрък, и даването под наем на столове в църквата – право, предоставено ѝ от каноническия съвет, приемаше сегиз-тогиз благочестиви души, дете се оставяха да им взема със своите благочестиви преструвки малки суми, които от медни монети превръщаше в сребърни и от сребърни в луидори³⁰, и те изчезваха, не само без някой да види как, но и без никой да подозира за съществуването им, и една по една се скриваха във възглавницата на креслото, на което тя работеше, а веднъж влезли в това

27. Гостоприемницата „Льо Дофен“, намираща се на улица „Ларни“, тогава е била държана от Никола-Луи Лалит. В продължение на три века тя е имала репутация на първокласно заведение – бел.фр.изд.

28. Палец – стара мярка за дължина (една дванайсета от стъпката = 0,027 м) – бел.прев.

29. На френски името Анж означава ангел (ange) – бел.ред.

30. Луидор – стара златна френска монета на стойност 24 ливри – бел.прев.

скривалище, намираха пипнешком известно количество свои събрата, събирани един по един като тях и като тях предназначени отсега нататък да бъдат иззети от обращение чак до неизвестния ден, когато смъртта на старата мома щеше да ги изсипе в ръцете на нейния наследник.

Та към дома на тази достопочтена роднина се запъти доктор Жилбер, влачейки за ръка едрия Питу.

Казваме едрия Питу, защото още подир първите три месеца след раждането си той винаги е бил твърде едър за възрастта си.

В момента, в който вратата се отваряше, за да пропусне племенника и доктора, госпожица Роз-Анжелик Питу беше в пристъп на радостно настроение. Докато отслужваха заупокойната литургия над тленните останки на снаха ѝ в църквата на Арамон, в църквата във Виле-Котре бе имало сватби и кръщения, та приходът от столовете се бе покачил само за един ден на шест ливри. И така, госпожица Анжелик бе обърнала своите су в едно солидно екю, което заедно с три други, оставени в резерв по различно време, правеше цял луидор. Това луи щеше да се присъедини към побратимите си, а денят на подобно присъединение съвсем естествено бе празник за госпожица Анжелик.

Стана така, че докторът и Питу влязоха точно в мига, когато, след като бе отворила вратата, залостена заради тайнствената операция, леля Анжелик току-що за последен път бе направила обиколка на креслото, за да се увери, че нищо отвън не издава съкровището, скрито вътре. Сцената на срещата би могла да бъде разнежваща, ала в очите на един справедлив наблюдател, какъвто беше доктор Жилбер, тя бе само гротескна. Виждайки племенника си, старата набожница каза няколко думи за горката си снаха, която толкова обичала, и се престори, че избърсва една сълза. От своя страна, докторът, който искаше да погледне в дълбините на сърцето на старата мома, преди да вземе решение, си даде вид, че чете на госпожица Анжелик проповед за дълга на лелите към племенниците им. Но докато речта се разливаше и мазните думи падаха от устата на доктора, сухият поглед на старата мома изпиваше незабележимата сълза, която го бе овлажнила, чертите ѝ придобиваха сухотата на пергамент, тя вдигна лявата си ръка на височината на заострената брадичка, а с дясната се зае да пресмята на сухите си пръсти приблизително колко су ѝ носеше годишно отдаването на столове под наем. По такъв начин случайността направи така, че сметката бе приключена по едно и също време с речта, и тя можа тутакси да отговори, че колкото и голяма да е била любовта, която е изпитвала към бедната си сестра, и степента на интереса ѝ към нейния скъп племенник, ограничеността на

доходите не ѝ позволява, въпреки двойното ѝ качество на лея и кръстница, никакво увеличение на разходите.

Впрочем докторът бе очаквал този отказ, това не го изненада. Жилбер бе запален привърженик на новите идеи и понеже първият том на труда на Лаватер се бе появил току-що³¹, той бе приложил физиогномичната доктрина³² на философа от Цюрих върху жълтото и слабо лице на госпожица Анжелик.

В резултат на това изследване заключи, че малките пламтящи очи на старата мома, нейният дълъг нос и тънките ѝ устни са свидетелство за събирането в една-единствена личност на алчност, егоизъм и лицемерие.

Отговорът, както вече казахме, съвсем не го учуди. Все пак искаше да види, в качеството си на наблюдател, до каква точка набожницата ще докара развитието на тези три грозни недостатъка.

– Но, госпожице – поде той, – Анж Питу е едно клето сираче, синът на вашия брат.

– Ама чуйте, господин Жилбер – разгорещи се старата мома, – това е едно увеличение от шест су на ден, и то при ниски цени – защото този глупак сигурно изяжда най-малко по една либра³³ хляб на ден.

Питу направи гримаса – той хапваше либра и половина обикновено само на закуска.

– Без да се смята сапунът за прането му – добави госпожица Анжелик, – а аз знам, че се цапа ужасно.

Питу действително се цапаше много и това е понятно – нека си спомним живота, който водеше. Но ако трябва да бъдем справедливи, той късаше повече, отколкото цапаше.

– Но! – възкликна докторът. – Госпожице Анжелик, вие, която така добре практикувате християнското милосърдие, да правите подобни сметки по отношение на един племенник и кръщелник!

– Без да се включва поддръжката на дрехите – продължи, избухвайки, старата набожница, която си спомняше, че е виждала снаха си Мадлен да пришива голям брой кръпки по жакетите и панталоните на племенника ѝ.

– И така, вие отказвате да вземете момчето у вас. Сирачето,

---

31. Френският превод на труда на Лаватер „Есе върху физиогномиката“ е бил публикуван между 1781 и 1803г., в четири тома – бел.фр.изд.

32. Система за изучаване и разкриване на характера на човека по чертите на лицето му – бел.прев.

33. Либра – стара мярка за тегло (около 500 г) – бел.прев.

отблъснато от прага на леля си, ще бъде принудено да иска подаяния на праговете на чуждите къщи.

Колкото и да беше алчна, госпожица Анжелик усети омразата, която съвсем естествено щеше да избликне срещу нея, ако племенникът ѝ, заставен от нейния отказ да го приеме, прибегнеше до подобна крайност.

– Не – рече тя, – нагърбвам се с това.

– Ах! – подхвърли докторът, щастлив да открие едно добро чувство в това сърце, което мислеше за пресушено.

– Да – додаде старата мома, – ще го препоръчам на августинците от Бург-Фонтен³⁴ и той ще постъпи при тях като брат-прислужник.

Докторът, както вече споменахме, беше философ. Известна е стойността на думата философ по онова време.

Така че Жилбер реши на мига да изтръгне един новопосветен от августинците и го направи със същото усърдие, което августинците, от своя страна, биха вложили, за да отгъмкнат един привърженик на философите.

– Е, добре! – каза той, плъзвайки ръка към дълбокия си джоб. – По-неже сте в толкова трудно положение, скъпа госпожице Анжелик, та ще бъдете принудена поради липса на лични средства да препоръчате племенника си на друг, ще потърся някой, който би могъл по-успешно от вас да използва за издръжката на бедното сираче сумата, която предназначавам за него. Трябва да се върна в Америка. Ще настаня вашия племенник Питу да чиракува при някой дърводелец или колар. Впрочем той самият ще избере призванието си. По време на отсъствието ми момчето ще порасне и при завръщането ми, убеден съм, вече ще е изучил занаята и ще видя какво може да се направи за него. Хайде, бедно мое дете, прегърни леля си и да си вървим.

Той изобщо не беше свършил, когато Питу се устреми към почитаемата госпожица с две протегнати дълги ръце – момчето действително много бързаше да прегърне своята леля, при условие че целувката между него и нея щеше да бъде знак за вечна раздяла.

Но чувайки думата *сумата*, при жеста на доктора, пъхаш ръка в джоба си, при сребърния звън, който пръстите бяха предизвикали неволно сред една маса от едри екюта, чието количество можеше да се пресметне по опъването на дрехата, старата мома бе усетила топлината

---

34. Бург-Фонтен – манастир, разположен в гората на четири километра от Виле-Котре, споменът за който е свързан с янсенизма – бел.фр. изд.

на алчността да се качва чак до сърцето ѝ.

– Ах! Мой скъпи господин Жилбер – въздъхна тя, – вие чудесно знаете едно нещо.

– Кое? – попита докторът.

– Ех, добри ми Боже! То е, че никой няма да обича повече от мен това нещастно дете!

И сплитайки кльошовите си ръце с протегнатите ръце на Питу, тя положи на всяка от бузите му по една кисела целувка, която го накара да потръпне от пръстите на краката до корените на косите.

– О, разбира се! – кимна докторът. – Зная прекрасно това. Толкова малко се съмнявах в благосклонността ви към него, че ви го водя направо. Ала онова, което току-що ми казахте, скъпа госпожице, ме убеди едновременно в добрата ви воля и в безсилието ви, вие самата сте твърде бедна, виждам го, за да помогнете на победния от вас.

– Ех, добри ми господин Жилбер! – рече старата набожница. – Милостивият Бог не е ли на небето и от небето не храни ли всички свои създания?

– Вярно е – съгласи се Жилбер, – но ако дава храна на птиците, не настанява сираците да чиракуват. А тъкмо това трябва да се направи за Анж Питу, което, предвид вашите скромни средства, без съмнение ще ви струва твърде скъпо.

– Ако обаче вие дадете тази сума, господин докторе?

– Каква сума?

– Сумата, за която говорехте, сумата, която е в джоба ви – добави набожницата, посочвайки с кривия си пръст към полата на дрехата с цвят на кестен.

– Ще я дам, разбира се, скъпа госпожице Анжелик – каза докторът, – ала ви предупреждавам, че това ще стане при едно условие.

– Какво?

– Детето да има професия.

– И то ще я има, бъдете сигурен, повярвайте на честната дума на Анжелик Питу, господин докторе! – настояваше набожницата с очи, приковани към джоба, чието полюляване следеше.

– Обещавате ли ми?

– Обещавам ви.

– Сериозно, нали?

– Кълна се в Бога! Скъпи ми господин Жилбер, ще дам обет.

И госпожица Анжелик изпъна напред измършавялата си ръка.

– Е, добре, така да бъде! – рече докторът, изваждайки от джоба си

една издута торбичка, която наистина бе препълнена. – Аз съм готов да дам парите, както виждате. Вие от ваша страна, готова ли сте да отговаряте пред мен за момчето?

– Честен кръст, господин Жилбер!

– Нека не се кълнем толкова, скъпа госпожице, а по-скоро да се подпишем.

– Ще подпиша, господин Жилбер, ще подпиша.

– Пред нотариус?

– Пред нотариус.

– Тогава да вървим при татко Ниге.

Татко Ниге, когото благодарение на дълго познанство докторът удостояваше с това приятелско звание, беше, както е известно на онези от нашите читатели, които са запознати с книгата ни „Жозеф Балзамо“, най-почитаният нотариус в областта.

Госпожица Анжелик, чийто нотариус бе също метр Ниге, нямаше какво да възрази против избора на доктора. Така че го последва в кантората. Там нотариусът записа обещанието, дадено от госпожица Роз-Анжелик Питу, да поеме отговорността и да направи така, че Луи-Анж Питу, неин племенник, да овладее упражняването на почтена професия, при което условие тя щеше да получава годишно сумата от двеста ливри. Сделката бе сключена за срок от пет години. Докторът депозира осемстотин ливри при нотариуса, двеста трябваше да бъдат платени предварително.

На другия ден Жилбер напусна Виле-Котре, след като уреди някои сметки с един от арендаторите си, към когото ще се върнем по-късно. А госпожица Питу, връхлитайки като лешояд върху гореказаните двеста ливри, платени предварително, затвори осем хубавички луидора в своето кресло.

Колкото до останалите осем ливри, те щяха да почакаат в малък фаянсов съд, който бе видял за трийсет или четирийсет години голямо множество монети от различни видове, докато реколтата от две или три недели ги закръглеше до двамайсет и четири ливри, цифра, при която, както вече обяснихме, споменатата сума претърпяваше златното си превращение и минаваше от паничката в креслото.

3.

Анж Питу при леля си

Видяхме колко слабо бе влечението, което Анж Питу изпитваше към едно твърде продължително пребиваване при добрата си леля Анжелик. Бедното сираче, надарено с инстинкт, подобен и може би дори по-висш от този на животните, с които беше свикнало да води война, бе отгатнало предварително всички онези, не бихме казали разочарования, които му готвеше то – явно момчето не си правеше никакви илюзии, – а мъки, несгоди и огорчения.

Най-напред, още щом доктор Жилбер си замина, вече не ставаше и въпрос Питу да бъде даден да учи занаят, макар че трябва да кажем, че не това беше настроило Анж срещу леля му. Добрият нотариус ясно бе упоменал изричното условие, но госпожица Анжелик бе отвърнала, че нейният племенник е още прекалено млад и с твърде крехко здраве, за да бъде подложен на работа, която може би ще надхвърли силите му. При тази забележка нотариусът се бе възхитил на благородното сърце на госпожица Питу и бе отложил чиракуването за следващата година. Имаше време, детето току-що бе навлязло в дванайсетата си година.

Озовал се при леля си и докато тя обмисляше каква най-голяма полза може да извлече от племенника си, Анж, който се намери отново в своята гора, или почти, вече бе изучил топографските ѝ особености, за да води във Виле-Котре същия живот като в Арамон.

Една-единствена обиколка му бе разкрила, че най-добрите барички са онези по пътя за Дампльо, за Компие и за Вивьер и че най-богатият на дивеч участък е този на Брюйер-о-Лу.

След като извърши това разузнаване, Питу се зае със съответните приготовления.

Най-лесното за набавяне, понеже не изискваше никакви средства, бяха лепилото и капаните³⁵ – кора от самодивски чемшир, стрита с чукало и размита с много вода, осигуряваше лепилото; колкото до капаните, те никнеха с хиляди по брезите в околността. Така че Питу си измайстри, без да каже на никого нищо, хиляда примки и едно гърне първокачествен клей и в една хубава утрин, след като предишния ден бе взел от хлебаря за сметка на леля си един хляб от четири либри, тръгна призори

---

35. Всъщност става дума за клонки и дъсчици, намазани с клей – бел.фр.изд.

и се върна късно, подир падането на нощта.

Анж не би пристъпил към подобно решение, без да пресметне последиците. Той бе предвидил буря. Въпреки че не притежаваше мъдростта на Сократ, момчето познаваше настроението на леля си Анжелик също толкова добре, колкото знаменитият учител на Алкивиад е познавал това на жена си Ксантипа.

Питу не се беше излъгал в предвиждането си. Ала се бе надявал да се възправи срещу бурята, представяйки на старата набожница реколтата си от деня. Само дето не беше успял да отгатне мястото, където щеше да го поразят мълниите.

Мълниите го поразиха на влизане.

Госпожица Анжелик бе застанала в засада зад вратата, за да не пропусне минаването на племенника си. Така че в мига, в който се осмели да прекрачи в стаята, той получи една плесница по тила, в която, без да се нуждае от други сведения, чудесно разпозна сухата длан на старата набожница.

За щастие Питу имаше твърда глава и макар ударът да го бе разтърсил едва, за да разнежи леля си, чийто гняв беше нараснал от болката, която си бе причинила на пръстите, удряйки без мяра, си даде вид, че пада, залитайки към противоположния край на стаята. После, озовал се там, побърза, тъй като леля му се приближаваше към него с хурката в ръка, да извади от джоба си талисмана, чрез който се надяваше да измоли прошка за своето бягство.

Това бяха две дузини птици, между които дузина червеношийки и половин дузина дроздове.

Госпожица Анжелик отвори широко очи от изумление, продължи да ръмжи колкото за лице, ала едновременно ръката ѝ докопа улова на нейния племенник и като направи три крачки към лампата, тя рече:

– Какво е това?

– Чудесно виждате, добричка ми леличко Анжелик – отвърна Питу, – че са птици.

– Стават ли за ядене? – попита бързо старата мома, която, в качеството си на набожница, естествено, беше и чревоугодница.

– Стават ли за ядене! – повтори момчето. – Извинете! Това са червеношийки и дроздове – така мисля!

– И откъде си откраднал тези птици, жалък нещастнико?

– Не съм ги откраднал, улових ги.

– Как тъй?

– Ами в баричката!

– Какво е това баричка?

Питу изглежда смаяно леля си. Не бе в състояние да проумее, че на света може да съществува толкова небрежно обучение, та да не се знае какво е баричка.

– Баричка? – каза той. – Ама че въпрос! Това си е баричка.

– Да, само че аз, господин смешнико, не знам какво е баричка.

Питу бе изпълнен със състрадание към дълбокото й невежество.

– Баричката – заобяснява бавно, – е малка бара. Има трийсетина в гората. Поставят се наоколо капани и когато птиците дойдат да пият, глупавичките, се хващат.

– На какво?

– На лепилото.

– Аха! – поклати глава леля Анжелик. – Разбирам. Но кой ти даде пари?

– Пари! – възкликна Питу, учуден, че някой би могъл да помисли, че е притежавал някога и едно дение³⁶. – Пари ли, лельо Анжелик?

– Да.

– Никой.

– Тогава с какво си купил лепилото?

– Сам си го направих.

– А капаните?

– И тях също.

– Значи, тези птици...

– Какво, лельо?

– Те не ти струват нищо?

– Труда да се наведе и да ги вдигна.

– И може ли да се ходи често при баричката?

– Може да се ходи всеки ден.

– Добре.

– Само че не трябва...

– Не трябва... какво?

– Да се ходи всеки ден.

– И по каква причина?

– Ами защото това съсипва.

– Съсипва кого?

– Баричката. Вие разбирате, лельо Анжелик, птиците, които са уловени...

---

36. Дение – стара френска монета, равна на 1/12 от суто – бел.прев.

– Е?

– Е! Вече ги няма.

– Вярно е – кимна лелята.

За първи път, откакто бе при нея, госпожица Анжелик се съгласяваше с племенника си, така че този нечуван израз на одобрение очарова Питу.

– Когато обаче не се ходи на баричката, се ходи другаде – каза той.

– В дните, в които не се ловят птици, се лови друго нещо.

– И какво се лови?

– Например зайци.

– Зайци?

– Да. Месото се яде, а кожата се продава. Една заешка кожа струва две су.

Леля Анжелик се взря в племенника си с възхитен поглед. Тя никога не беше виждала толкова велик икономист. Питу току-що се беше проявил в такава светлина.

– Но аз ли ще продавам заешките кожи?

– Разбира се – отвърна Анж, – както правеше мама Мадлен.

Никога в главата на детето не бе нахлувала мисълта, че би могло да добие от улова си друго освен своя дял за консумация.

– И кога ще отидеш да ловиш зайци? – попита госпожица Анжелик.

– Ах, виж ти! Когато имам примки – отвърна Питу.

– Е добре, направи си примки!

Момчето тръсна глава.

– Както си направил лепилото и капаните за птици.

– О! Аз знам да правя лепило и капани за птици, това е вярно, но нямам медна тел. Тя се купува от бакалите.

– И колко струва?

– Ами за четири су ще излязат две дузини – пресметна на пръсти Питу.

– А с две дузини колко заека би могъл да уловиш?

– Зависи колко ще се хванат – четири, пет, шест може би – и освен това примките служат по много пъти, ако не ги намери горският.

– Дръж, ето ти четири су – каза леля Анжелик, – иди да купиш медна тел от господин Дамбрюн и утре върви на лов за зайци.

– Утре ще отида да заложа примките – рече Питу, – но едва в другиден сутринта ще разбере дали се е хванало нещо.

– Е, какво пък, така да бъде! Върви все пак.

Медната тел бе по-евтина в града, отколкото на село, тъй като

търговците от Арамон се снабдяваха от Виле-Котре. Така Питу имаше двацет и четири примки за три су. Той върна едно су на леля си.

Тази неочаквана честност от страна на момчето почти трогна старата мома. За миг я споходи намерението да възнагради племенника си с неизползваното су. За нещастие на Питу това беше су, разплескано с удари на чук, което в полумрака можеше да бъде взето за две су. Госпожица Анжелик помисли, че не бива да се лишава от монета, която би могла да ѝ донесе сто процента печалба, и я сложи обратно в джоба си.

Питу бе забелязал това движение, ала не го беше анализирал. Никога не му бе минавало през ума, че леля му може да му даде едно су.

Той започна да майстори своите примки.

На другия ден поиска една торба от госпожица Анжелик.

– Защо да ти давам? – попита старата мома.

– Защото ми трябва – отвърна Питу. Той бе пълен с тайни.

Госпожица Анжелик му даде исканата торба, сложи на дъното припасите от хляб и сирене, които бе предназначила за обяда и вечерята на племенника си, който тръгна в ранна утрин за Брюер-о-Лу.

От своя страна, леля Анжелик започна с оскубването на дванайсетте червеношийки, които бе предназначила за обяд и вечеря за себе си. Тя занесе два дрозда на абат Фортие и отиде да продаде останалите четири на гостилничаря от „Ла Бул-д'Ор-Куроне“³⁷, който ѝ ги плати по три су парчето и ѝ обеща същата цена за всички други, които му донесе.

Госпожица Анжелик се прибра сияеща. Небесната благословия бе влязла в дома ѝ заедно с Питу.

– Ах! – каза си тя, поглъщайки червеношийките, които бяха тлъсти като градински овесарки и крехки като пъдпъдци. – Има основание в думите, че едно благодеяние никога не е напразно.

Вечерта Анж се върна. Той носеше торбата си великолепно издута. Този път леля му не го причакваше зад вратата, а на прага. И вместо да бъде посрещнато с плесник, детето бе прието с гримаса, която почти приличаше на усмивка.

– Ето ме! – рече Питу, влизайки в стаята с онази самоувереност, която издава съзнание за добре запълнен ден.

– Теб и торбата ти! – каза леля Анжелик.

– Мен и торбата ми – подхвана момчето.

37. Гостоприемницата „Ла Бул-д'Ор-Куроне“, разположена на края на улица „Виле-ле-Моан“, е получила това име, наследявайки „Льо Поан-дю-Жур“ през 1785 г., и е била държана от Жан-Луи Мурет, чиято дъщеря Никол се омъжила за Модест Картие. Техният син придал на странноприемницата национална известност – бел.фр.изд.

– И какво има в торбата ти? – вторачи се тя, любопитно протягайки ръка.

– Има букови жълъди – заяви Питу.

– Букови жълъди!

– Но да. Разбирате ли, леля Анжелик, че ако чичо Ла Жьонес, горският от Брюйер-о-Лу, ме беше забелязал да бродя из участъка му без торбата, щеше да ме попита: „Какво правиш тук, малък скитнико?“ Да не говорим, че щеше да се усъмни за нещо. Докато с торбата, ако ме попита какво правя, ще му отговоря: „Ето! Идвам за жълъди. Нима е забранено да се ходи за жълъди? – Не. – Е, добре! Щом не е забранено, не можете нищо да ми кажете.“ Наистина, ако ми каже нещо чичо Ла Жьонес, ще сбърка.

– Значи си прекарал деня в събиране на жълъди, вместо да залагаш примките си, мързеливецо! – разкрещя се леля Анжелик, която сред всичките тези остроумия на племенника ѝ сякаш усещаше как зайците ѝ убягват.

– Напротив, заложих примките, докато събирах жълъди, така че той ме видя в момента, в който ги нагласях.

– И нищо ли не ти каза?

– И още как. Каза: „Ще предадеш почитанията ми на леля си Питу“. Ей! Добър човек е този Ла Жьонес, а?

– Ами зайците? – настоя леля Анжелик. Нищо на света не можеше да я отклони от основната ѝ мисъл.

– Зайците ли? Луната изгрява в полунощ, ще отида в един часа да проверя дали са се хванали.

– Къде?

– В гората.

– Какво, ще отидеш в един часа през нощта в гората?

– Ами да!

– И няма да те е страх?

– Да ме е страх от какво?

Леля Анжелик бе толкова удивена от смелостта на Питу, колкото и от разсъжденията му.

Факт е, че Анж, като рожба на природата, не познаваше нито една от мнимите опасности, които стряскат градските деца.

Така че в полунощ той тръгна, крачейки покрай гробищния зид, без да се обръща. Невинното създание, което никога не бе оскърбявало, дори в стремежа си към независимост, нито Бога, нито хората, не се боеше от живите, както и от мъртвите.

Плашеше се само от една-единствена личност – и това беше Ла Жьонес, поради което, като предпазна мярка, заобиколи, за да мине край къщата му. Понеже вратите и капациите на прозорците бяха затворени и всички светлини вътре изгасени, Питу, за да се убеди, че горският си е вкъщи, започна да имитира лая на куче с такова съвършенство, че Ронфло, басетът на Ла Жьонес, се хвана на провокацията, обаждайки се на свой ред настървено и душейки под портата.

От този момент нататък Питу си отдъхна. Щом Ронфло беше в къщата, Ла Жьонес също си беше там. Ронфло и Ла Жьонес бяха неразделни – срещнеше ли единият, човек можеше да бъде сигурен, че и другият скоро ще се появи.

Напълно успокоен, Анж се запъти към Брюйер-о-Лу. Примките бяха свършили работа. Два заека се бяха хванали и се бяха удушили.

Питу ги напъха в широкия джоб на онази твърде дълга дреха, която му ставаше все по-къса, и се прибра у леля си.

Старата мома си беше легнала, но алчността не ѝ бе позволила да заспи. Като Перета³⁸ тя бе правила сметки колко ще спечели от четири заешки кожи на седмица и това пресмятане я бе отвело толкова далеч, че сън не я хващаше. Ето защо с нервен трепет в гласа попита детето какво е донесло.

– Два. Ах, проклятие! Лельо Анжелик, не е моя грешката, че не можах да донеса повече. Изглежда, че зайците на чичо Ла Жьонес са нахитрели.

Надеждите на госпожица Анжелик се бяха сбъднали, дори бях преминали очакванията ѝ. Тя взе, тръпнеща от радост, двете нещастни животни, разгледа кожата им, останала невредима, и отиде да ги заключи в килера, който, след възникването си, не бе виждал припаси, подобни на тези, които съхраняваше, откакто на Питу бе минала мисълта да го снабдява.

После с много нежен глас подкани Анж да си ляга, което уморено дете стори на мига, без да поиска да вечеря, а това го издигна още повече в очите на неговата леля.

На по-следващия ден Питу поднови начинанието си и този път имаше по-голям късмет от първия. Той хвана три заека.

Два поеха към странноприемницата „Ла Бул-д'Ор-Куроне“, третият към свещеническия дом. Леля Анжелик се грижеше за абат Фортие, който, от своя страна, я препоръчваше на добрите души от енорията си.

---

38. Лафонтен. „Басни“, „Млекарката и гърнето с мляко“ – бел.фр.изд.

Нещата вървяха така три-четири месеца. Старата мома беше възхитена, а Питу намираще положението за поносимо. Действително, без любовта на майка му, която витаеше над съществуването му, момчето водеше във Виле-Котре почти същия живот като в Арамон. Ала едно неочаквано обстоятелство, което при все това трябваше да бъде очаквано, строши гърнето с мляко на лелята и преустанови походите на племенника.

Получи се писмо от доктор Жилбер, изпратено от Ню Йорк. Стъпвайки на американска земя, философът пътешественик не бе забравил своето протеже. Той пишеше на метр Ниге, за да разбере дали инструкциите му се следват и да настоява за изпълнение на споразумението или за развалянето му при липса на желание да се спазва.

Случаят беше сериозен. Чувството за отговорност на нотариуса надделя. Той се яви при леля Питу и с писмото на доктора в ръка изиска от нея да устои на обещанието си.

Нямаше накъде да се отстъпва, всяко позоваване на лошо здраве се опровергаваше от физиката на Питу. Момчето бе високо и слабо, но и младите дръвчета в гората бяха високи и тънки, което не им пречеше да бъдат в цветущо състояние.

Госпожица Анжелик поиска една седмица, за да подготви ума си за избора на професията, на която трябваше да се отдаде племенникът ѝ.

Питу бе тъжен също като леля си. Занятието, което упражняваше, му изглеждаше превъзходно и той не желаше друго.

През тази седмица не ставаше въпрос нито за барички, нито за браконьерство. Впрочем беше зима и птиците пиеха навсякъде, освен това току-що бе паднал сняг и Анж не смееше да отиде да заложим примките си. Снегът запазва отпечатъците от стъпките, а момчето притежаваше чифт крака, които даваха големи шансове на Ла Жьонес да научи за двайсет и четири часа кой е ловкият негодник, посегнал на обитателите в участъка му.

През тази седмица старата мома пак показа ноктите си. Питу откри отново някогашната си леля Анжелик, онази, която пораждаше у него толкова силен страх и която единствено интересът, този могъщ двигател на целия ѝ живот, бе накарал за момент да надене кадифени ръкавици.

С приближаването на уречения срок настроението на госпожица Анжелик ставаше все по-кисело. Стигна се дотам, че към петия ден Питу копнееше леля му да се спре незабавно на някаква професия и малко го интересуваше каква щеше да бъде тя, само и само да се свърши с положението на мъченик, което му бе отредила старата мома.

Изведнъж в така ужасно разбунената ѝ глава изникна една великолепна идея. Тази идея ѝ върна спокойствието, което бе загубила от шест дни.

Идеята се състоеше в това, да моли абат Фортие да приеме в класа си без никакво заплащане бедния Питу и да направи така, че той да получи стипендията, учредена в семинарията от Негова светлост херцог Д'Орлеан. Това беше обучение, което нямаше да струва нищо на леля Анжелик, а господин Фортие, без да се смятат косовете, дроздовете и зайците, с които старата набожница го отрупваше от шест месеца, дължеше на племенника на тази, която отдаваше под наем столове в църквата му, повече, отколкото на всеки друг. Така, запазен под похлупак, Анж принасяше полза в настоящето и носеше обещание за бъдещето.

Наистина той бе взет от абат Фортие без никакво заплащане. Добър човек беше този абат, безкористно даряваше познанията си на бедните духом, а парите си на бедните телом, ала бе непреклонен по един въпрос – солезизмите го изкарваха от кожата му, варваризмите го довеждаха до ярост. В такива случаи не признаваше нито приятел, нито враг, нито богат, нито беден, нито ученик, който си плащаше, нито такъв, когото обучаваше безплатно. Пердашеше със селска безпристрастност и с лакедемонски³⁹ стоицизъм и понеже имаше силна ръка, налагаше здравата. Това бе известно на родителите и от тях зависеше дали да дадат децата си при абат Фортие или не, но поверяха ли му ги, те оставаха изцяло на неговата милост – на всички майчини оплаквания абатът отговаряше с поговорката, която бе накарал да гравират на ръкохватката на пръчката му за бой и на дръжката на многожилния камшик: „Който много обича, много и наказва.“

И така, по препоръка на леля си, Анж Питу бе приет сред учениците на абат Фортие. Старата набожница, горда от този факт, далеч помалко приятен на Питу, комуто прекратяваше скитническия и независим живот, отиде при метр Ниге и му съобщи, че не само се е съобразила с намеренията на доктор Жилбер, но дори ги е и надминала. Всъщност докторът бе пожелал Анж Питу да овладее една почтена професия. Тя му даваше много повече – едно превъзходно образование. И то къде? В същия пансион, в който бе настанен Себастиен Жилбер, за когото той плащаше петдесет ливри.

Действително Анж получаваше образованието си безплатно, ала нямаше никаква необходимост това да се доверява на доктор Жилбер, а

---

39. От Лакедемон (Спарта) – спартански – бел.прев.

дори и да се направеше, известна бе безкористността на абат Фортие. Като своя върховен повелител той разперваше ръце, изричайки: „Оставете децата да дойдат при мене.“⁴⁰ Само че двете длани на тези отечески ръце бяха въоръжени – едната с книга, другата с наръч пръчки. Така че през повечето време, обратно на Исус, който приемал децата плачещи и ги провождал утешени, абат Фортие виждаше да водят при него клетите деца уплашени и ги изпращаше разплакани.

Новият ученик влезе в клас със сандъче под мишница, с мастилница от рог в ръка и две-три парчета от пера, затъкнати зад ухото му. Сандъчето бе предназначено да замести донякъде пюпитъра. Мастилницата беше подарък от бакалина, а остатъците от пера госпожица Анжелик бе събрала предишния ден, отивайки на посещение при метр Ниге.

Анж Питу бе приет с онова нежно братско чувство, което се заражда при децата и се увековечава при възрастните, сиреч с дюдюкане. Целият клас се изреди да му се присмива. Имаше двама ученици, наказани заради жълтеникавите му коси, и други двама заради неговите чудесни колене, за които вече споменахме. Те бяха казали, че краката на Питу приличат на кладенчови въжета, вързани на възел. Образното им сравнение бе направило впечатление, бе обиколило стаята, възбудило всеобщо веселие и вследствие на това докачливостта на абат Фортие.

В крайна сметка, като излезе по обяд, ще рече след четири часа учебни занимания, без да каже никому нито дума, без да е сторил нещо друго, освен да се прозява, свит зад сандъчето си, Питу имаше шестима неприятели, толкова по-ожесточени към него, понеже не бе прегрешил с нищо спрямо тях. Ето защо го бяха положили на печката, която според класната символика представляваше жертвеникът на родината, място за тържествен обет, едни скубейки жълтите му коси, други – упорито насинявайки очите му с цвят на син фаянс, трети – мъчейки се да изправят кривите му крака.

Питу съвсем не знаеше за тези враждебни настроения. На излизане той попита един от съседите си защо шестима от техните другари остават, докато другите се втурват навън.

Онзи го изгледа накриво, нарече го зъл доносник и се отдалечи без желание да влиза в разговор с него.

Анж се зачуди как, без да е проронил нито дума, може да бъде зъл доносник. Но по време на класните занимания той бе чул да казват, било учениците, било абат Фортие, толкова неща, които не бе разбрал, че

---

40. Мат., 19:13-15; Марк., 10:13-16; Лук., 18:15-17 – бел.фр.изд.

причисли обвинението на съседа към нещата, прекалено извисени за неговия ум.

Като видя Питу да се прибира по обяд, леля Анжелик, усърдно заела се с обучението му, за което смяташе, че е направила толкова големи жертви, го попита какво е научил.

Той отвърна, че се е научил да си мълчи. Отговорът бе достоен за един питагореец. Само че един питагореец би го изразил със знаци⁴¹.

Следобед новият ученик влезе в клас без особено отвращение. Сутрешните часове бяха използвани от учениците за проучване на физиката на Питу, следобедните – посветени на проверка от страна на преподавателя на умствените му възможности. След като препитването завърши, абат Фортие бе убеден, че Анж Питу всячески е предразположен да бъде същински Робинзон Крузо, ала има твърде малко шансове да стане един Фонтъонел⁴² или един Босюе⁴³.

По време на следобедните часове, много по-уморителни за бъдещия семинарист от сутрешните, учениците, наказани заради него, неведнъж му показваха юмруци. Във всички страни, цивилизовани или не, подобна демонстрация се възприема като знак за заплаха. Питу внимаваше.

Нашият герой не се беше излъгал. На тръгване, или по-скоро след като бе излязъл от двора на колежа, му бе разяснено от шестимата наказани ученици, че ще трябва да им плаща с лихвите за двата часа задържане.

Питу разбра, че става въпрос за дуел с юмруци. Колкото и да бе далеч от изучаването на шестата песен на „Енеида“⁴⁴, където младият Дарет и старият Ентел се отдават на това упражнение под гръмките аплодисменти на троянските бегълци, той познаваше този вид забавление, което не бе съвсем чуждо на селяните от Арамон. Ето защо заяви, че е готов да излезе срещу оногова, който би желал да започне, и да даде отпор последователно и на шестимата си противници. Това заявление заслужи твърде голямото уважение на кандидата, който беше последен.

Условията бяха уговорени така, както ги бе предложил Питу.

41. Учениците на Питагор трябвало да се въздържат от всякакво говорене в продължение на три или пет години – бел.фр.изд.

42. Бернар льо Бовие дьо Фонтъонел (1657 – 1757) – френски писател, племенник на Пьер Корней. Предтеча на философите от епохата на Просвещението. Член на Френската академия (1691) – бел.ред.

43. Жак Бенин Босюе (1627 – 1704) – френски писател и висш духовник. Член на Френската академия (1671) – бел.ред.

44. „Енеида“, песен V, а не VI, стихове 387 – 484 – бел.фр.изд.

Около арената на боя се оформи кръг и шампионите, след като бяха свалили единият жакета, а другият поотеснялата си дреха, тръгнаха един срещу друг.

Ние вече споменахме за ръцете на Питу. Тези ръце, непривлекателни за гледане, бяха още по-малко привлекателни за усещане. На края на всяка от тях подхвъркваше по един юмрук колкото детска главичка и въпреки че боксът все още не бе въведен във Франция⁴⁵ и следователно Питу не притежаваше и елементарни познания за основите на това изкуство, той успя да приложи върху окото на първия противник толкова плътен и точен удар, че засегнатото око бе заобиколено от черен кръг, така геометрично очертан, сякаш най-ловък математик го бе описал с пергела си.

Яви се вторият. Ако Питу бе уморен от първата схватка, съперникът му, от своя страна, не беше толкова силен, колкото предишният. Така че борбата бе по-кратка. Страхотният юмрук се стовари върху носа и двете ноздри засвидетелстваха мощта на удара, изпусвайки двойна струя кръв.

Третият се отърва с един счупен зъб. Той беше най-малко повреден от всички. Останалите обявиха, че са удовлетворени.

Питу разцепи тълпата, която се разтвори пред него с почитта, дължима на победител, и се оттегли здрав и читав в домашното си огнище, или по-скоро у леля си⁴⁶.

На сутринта, когато тримата ученици пристигнаха – единият с насинено око, другият с разбит нос, а третият с подпухнали устни, – абат Фортие проведе разследване. Ала колежаните си имаха и своите добри страни. Нито един от пострадалите не прояви недискретност и едва на следващия ден абатът научи от страничен свидетел на сбиването, че Питу е оставил по лицата на учениците му дирите, които бяха предизвикали неговата загриженост.

В действителност абат Фортие отговаряше пред родителите не само за умственото развитие, но и за физиката на питомците си. Той бе получил оплакване и от трите семейства. Необходимо беше обезщетение. Питу бе наказван в продължение на три дни – един за окото, един за носа и един за зъба.

Тези три дни на задържане след часовете подсказаха на госпожица Анжелик една находчива идея. Тя се изразяваше в това, да лишава Питу

---

45. Боксът е въведен във Франция по време на Реставрацията – бел.фр.изд.

46. Описанието на първия ден на Питу в колежа има автобиографичен оттенък. Вж. „Момите спомени“, глава XXVI – бел.фр.изд.

от обяд всеки път, когато абат Фортие го лишаваше от междучасие. Решението ѝ би следвало обезателно да бъде от полза за учението на племенника ѝ, понеже се предполагаше, че той трябва да е два пъти по-внимателен, за да не допуска грешки, водещи до двойно наказание.

Само че Питу въобще не разбра защо бе наречен доносник, без изобщо да е продумвал, и как така бе наказан, задето е набил онези, които са поискали да го набият. Ала ако всичко на този свят се разбираше, щеше да се загуби едно от главните очарования на живота – това на тайнственото и непредвиденото.

Питу изкара трите дни, задоволявайки се със закуска и вечеря.

„Задоволявайки се“ не е думата, защото Анж ни най-малко не бе доволен. Но нашият език е толкова беден, а Академията – толкова строга, че трябва *да се задоволим* с това, което имаме.

Наказанието обаче, понесено от Питу, без да разобличи нападението, на което само бе отвърнал, му спечели всеобщо уважение. Вярно е, че и трите внушителни удара с юмрук, които го бяха видели да нанася, може би допринесоха за това уважение.

Оттук нататък животът му бе почти същият като на неговите съученици, с тази разлика, че другите имаха променлив късмет в класните работи, докато Питу упорито се нареждаше между последните петима-шестима и трупаше двойно повече наказания в сравнение с останалите.

Ала трябва да отбележим нещо, което беше в природата на Питу, което произлизаше от първоначалното образование, дето бе получил, или по-скоро не бе получил, и на което дължеше най-малко една трета от налаганите му наказания – а именно неговата естествена слабост към животните.

Знаменитото сандъче, което леля му Анжелик удостояваше с наименованието попипър, се беше превърнало благодарение на размерите си и на множеството отделения, с които Питу бе украсил вътрешността му, в някакво подобие на Ноевия ковчег, съдържащо по една двойка от всички катерещи се, пълзящи и хвърчащи твари. Имаше гущери, смокове, лъвски мравки, скараabei и жаби и тези създания ставаха толкова поскъпи на Анж, колкото по-често понасяше по причина на тях повече или по-малко строги наказания.

Питу попълваше менажерията си по време на седмичните разходки. Той бе пожелал саламандри – много популярни във Виле-Котре, бидейки герб на Франсоа I, който бе наредил да ги скулптират на всички камини – и беше успял да си ги набави. Само едно нещо го бе накарало силно да се замисли и накрая го беше причислил към нещата, които

надхвърляха способността му да ги проумее – че постоянно намира във водата тези влечуги, за които поетите претендират, че живеят в огъня⁴⁷. Това обстоятелство бе породило у Питу, притежаващ точен ум, дълбоко презрение към поетите.

Собственик на два саламандъра, той се бе захванал да търси хамелеон. Но този път всички издирвания бяха напразни и усилията му не се увенчаха с никакъв резултат. Най-накрая безплодните опити го доведоха до заключението, че хамелеонът не съществува или пък съществува на други географски ширини.

Веднъж решил така, престана да упорства и се отказа от хамелеона.

Другите две трети от наказанията му бяха следствие от онези окаяни солецизми и проклетии варваризми, които никнеха в неговите съчинения като бурени в житно поле.

Що се отнасяше до свободните дни – четвъртъците и неделите, в тях Питу продължаваше да навещава баричките и да се отдава на бракониерство. Само че понеже все така растеше, беше се източил пет стъпки⁴⁸ и четири палеца и бе навършил шестнайсет години, неочаквано се яви едно обстоятелство, което го поотвлече от любимите му занимания.

По пътя за Брюйер-о-Лу е разположено село Писльо, може би същото, дало името си на обаятелната Ан Д'Ейи⁴⁹, фаворитка на Франсоа I.

Та в това село се издигаше фермата на Бийо и на прага на тази ферма случайно стоеше почти всеки път, когато Питу минаваше оттам, едно мило момиче на седемнайсет-осемнайсет години, свежо и жизнерадостно, което наричаха с кръщелното му име Катрин, но по-често, по името на бащата, Бийо.

В началото Питу само се покланяше на Бийо, сетне малко по малко се осмели и взе да ѝ се покланя, усмихвайки се. Най-накрая, в един хубав ден, след като се бе поклонил и усмихнал, той се спря и се престраши, целият поруменял, да изрече тази фраза, на която гледаше като на твърде голяма дързост:

– Добър ден, госпожице Катрин.

Катрин беше добро момиче и прие Питу като стар познат. Наистина

---

47. Разпространено вярване, произлязло от алхимията (според средновековните поверия саламандърът бил дух на огъня, понеже вярвали, че това животно не може да изгори). От XV век саламандърът станал хералдическа емблема на графовете Д'Ангулем и естествено е бил приет от техния потомък Франсоа I. Девизът бил *Nutrisco et extrisco* – „Поддържам правото и гася неправдата“ – бел.фр.изд.

48. Стъпка – стара мярка за дължина, равна на 12 палеца, или 0,324 м – бел.прев.

49. Ан дьо Писльо, херцогиня Д'Етамп – бел.фр.изд.

си беше старо познанство, защото от две или три години го виждаше да минава покрай фермата поне веднъж седмично. Само че Катрин виждаше Питу, а Питу не виждаше Катрин. То бе, тъй като тогава тя беше на шестнайсет години, а той – едва на четиринайсет. Вече разбрахме какво се случи, когато Питу на свой ред стана на шестнайсет години.

Постепенно Катрин започна да оценява талантите на Питу, понеже той ги споделяше с нея, поднасяйки й най-красивите птици и най-гълъстите зайци. Резултатът беше, че Катрин направи комплименти на Питу, а Питу, който бе особено чувствителен към комплиментите, тъй като рядко му се случваше да получава, се отдаде на очарованието на новото и вместо да продължава, както в миналото, към Брюер-о-Лу, се спираше на половината път и вместо да запълва деня си със събиране на букви жълди и поставяне на примки, си губеше времето да обикаля около фермата на Бийо с надеждата да зърне за миг Катрин.

От това последва чувствително намаляване на добива от заешки кожи и почти пълно лишаване от червоношийки и дроздове.

Леля Анжелик взе да мърмори. Питу се оправдаваше, че зайците са станали недоверчиви, а птиците, научили капана, са започнали да пият от гънките на листата и кухините на дървесните стволоче.

Едничката утеха на госпожица Анжелик за тази интелигентност на зайците и хитростта на птиците, които отдаваше на прогреса на философията, бе, че нейният племенник ще получи стипендията, ще влезе в семинарията, ще прекара там три години и ще излезе като абат. А да бъде икономка на абат, беше отколешна амбиция на старата набожница.

Тази амбиция не можеше да не се осъществи, защото, веднъж станал абат, Анж Питу нямаше как да не вземе леля си за икономка, най-вече след всичко онова, което бе направила за него.

Единственото, което смущаваше сияйните мечти на бедната стара мома, бе, че когато говореше за това свое упование на абат Фортие, той поклащаше глава:

– Скъпа госпожице Питу, за да стане абат, вашият племенник ще трябва да се посвещава по-малко на естествената история и далеч повече на *De viris illustribus* или на *Selectae e profanis scriptoribus*⁵⁰.

– Което ще рече? – недоумяваше леля Анжелик.

---

50. „De viris illustribus urbis Romae“ – образователно съчинение на Ломонд (около 1775 г.), представлява кратко изложение на римската история; „Selectae e profanis scriptoribus historiae“ – „Избрани истории от писатели“ – класически текстове, използвани в първите класове по латински чак до 1931 г., чийто съставител е Йозе – бел.фр.изд.

– Че той допуска прекалено много варваризми и безчет солецизми – отвръщаше абат Фортие.

Отговор, който потапяше госпожица Анжелик в отчайваща мъглявина.

4.

За влиянието, което могат да имат един варваризъм и седем солецизма върху живота на един човек

Тези подробности бяха необходими на читателя, колкото и интелигентен да предполагаме, че е, за да може да схване ужаса на положението, в което се оказа Питу, озовал се във училището.

Провесил едната си ръка, а с другата, крепящ сандъчето на главата си, с ухо, все още тръпнещо от яростните междуметия на абат Фортие, той се запъти към Пльо в едно състояние на съсредоточеност, което не беше нищо друго освен най-висока степен на вцепенение.

Най-накрая в съзнанието му просветна мисъл, заключаваща се в трите думи, които се изплъзнаха от устата му:

– Исусе! Леля ми!

Действително, какво щеше да каже госпожица Анжелик Питу за този провал и рухване на всичките ѝ надежди!

При все това Анж съдеше за плановете на старата мома по начина, по който вярното и умно куче отгатва намеренията на господаря си, сиреч по израза на лицето. Това е средство, драгоценно колкото инстинкта – то никога не лъже. Докато разсъждението, тъкмо обратното, може да бъде изкривено от въображението.

Онова, което произлизахе от разсъжденията на Анж Питу и което бе изтръгнало от гърдите му жалното възклицание, бе, че той разбираше какво недоволство щеше да предизвика съдбовната вест у старата мома. Впрочем момчето познаваше от опит резултата от недоволството на госпожица Анжелик. Само че този път, тъй като причината бе неизмеримо по-сериозна, трябваше да се очакват неизмерими резултати.

Ето с какви терзаещи мисли Питу навлезе в Пльо. Той бе употребил почти четвърт час, за да измине пътя от голямата порта на абат Фортие до началото на тази улица, като разстоянието беше не повече от триста крачки.

В този момент часовникът на църквата удари един часа.

Тогава Анж осъзна, че неговият фатален разговор с абата и скоростта, с която бе изминал разстоянието, го бяха забавили с шейсет минути и че следователно преди трийсет бе изтекъл крайният срок, подир

който вече не му се полагаше обяд при леля Анжелик.

Както споменахме, това беше спасителната спирачка, която старата мома бе сложила едновременно пред печалните задържания след часовете и пламенното усърдие на своя племенник. Така тя икономисваше средно на година по шейсетина обяда от клетия Питу.

Но този път онова, което тревожеше закъснелия ученик, не беше мършавият обяд на леля му – толкова мършав, колкото и закуската. Анж имаше твърде голямо сърце, за да забележи, че е с празен стомах.

Съществува едно отвратително наказание, добре познато на ученика, макар и да е мързелив, и това е несправедливото пребиваване в някой затънтен ъгъл след изгонването му от училище. Това е задължителната принудителна ваканция, която е заставен да ползва, докато съучениците му отминават, с чанти и книги под мишница, бързащи за всекидневните занятия. В такива дни омразният колеж става почти желан. Ученикът се захваща сериозно с тази голяма работа по съчиненията и преводите, с която никога не се е занимавал и която се върши там в негово отсъствие. Има много общо между ученика, отпратен от учителя си, и отлъчения поради неблагочестие, който вече няма право да влезе в църквата, а изгаря от желание да чуе една литургия.

Ето защо, колкото повече бедният Питу приближаваше дома на леля си, толкова по-кошмарно му изглеждаше пребиваването там. Ето защо за първи път в живота той си представяше, че училището е един земен рай, от който абат Фортие, ангелът погубител, току-що го бе изгонил със своя многожилен камшик вместо с пламенен меч⁵¹.

Все пак, макар да вървеше едва-едва, макар да се спираше и спиранията му да ставаха все по-продължителни, необходимо бе поне да стигне до прага на страховитата къща. И Питу стигна до този праг, влачейки нозе и машинално потривайки с ръка шева на панталоните си.

– Ах, лельо Анжелик, аз съм много болен! – проплака нещастното дете, за да се предпази от насмешка и упрек, а може би и за да се опита да събуди състрадание към себе си.

– Добре – каза госпожица Анжелик, – познавам тази болест и лесно ще я излекуваме, премествайки стрелките на часовника с час и половина.

– О, Боже мой, не – отвърна Питу с нотка на горчивина, – защото не съм гладен!

---

51. Бит., 3:24: „И изгони Адама, и постави на изток при Едемската градина Херувим и пламенен меч, що се обръщаше, за да пазят пътя към дървото на живота.“ – бел.фр.изд.

Леля Анжелик бе изненадана и почти обезпокоена: една болест тревожи еднакво и майките, и машехите – грижовните майки поради опасността за детето, машехите поради разноските, до които води.

– Какво има тогава, хайде, говори! – настоя старата мома.

При тези думи, макар и произнесени без някакво особено нежно съчувствие, Анж Питу се разплака и трябва да признаем, че гримасата, която направи, преминавайки от жалба към сълзи, беше от най-грозните и неприятните, които могат да се видят.

– О, добричка ми лельо! Случи ми се твърде голямо нещастие – изстана той.

– И какво е то? – попита старата мома.

– Господин абатът ме изпъди! – извика Анж, избухвайки в разтърсващи ридания.

– Изпъди те? – повтори госпожица Анжелик, сякаш не бе разбрала добре.

– Да, лельо.

– И откъде те изпъди?

– От училище.

Риданията на Питу станаха двойно по-силни.

– От училище?

– Да, лельо.

– Завинаги ли?

– Да, лельо.

– Значи няма вече изпити, няма конкурс, няма стипендия, няма семинария?

Риданията на Питу преминаха в рев. Госпожица Анжелик го изглежда така, сякаш искаше да прочете в дъното на сърцето на племенника си причините за неговото изгонване.

– Обзалагам се, че пак сте избягали от училище – каза тя, – обзалагам се, че пак сте ходили да обикаляте около фермата на Бийо. Пфу! И това ми било бъдещ абат!

Анж поклати глава.

– Вие лъжете! – изкрещя старата мома, чийто гняв нарастваше едновременно с придобиването на увереност, че положението е тежко. – Вие лъжете! В неделя са ви видели по Алеята на въздишките с Бийо.

Госпожица Анжелик бе тази, която лъжеше. Ала набожниците неизменно смятат, че им е разрешено да лъжат въз основа на йезуитската максима: „Позволено е да твърдиш неверни неща, за да научиш истината.“

– Не са ме видели на Алеята на въздишките – промълви Анж. – Това е невъзможно. Ние се разхождаме откъм страната на Оранжерията.

– Ах, нещастнико! Значи все пак сте били с нея.

– Но, лельо – подхвана Анж, изчервявайки се, – изобщо не става въпрос за госпожица Бийо.

– Да, наричай я госпожица, за да скриеш нечистата си игра! Аз обаче ще предупредя изповедника на тази глезла!

– Ама, лельо, кълна ви се, че госпожица Бийо не е глезла.

– А! Вие я защитавате, след като сам имате нужда от извинение. Чувате ли се! Няма що! Къде отиваме, Боже мой?... Деца на шестнайсет години!

– Но, лельо, въпреки че ние с Катрин се разбираме, тя винаги ме пъди.

– А, сам паднахте в капана! Ето че сега съвсем свойски я наричате Катрин! Да, тази лицемерка ви пъди... когато я гледат.

– Виж ти! – каза си Питу, внезапно озарен. – Виж ти, наистина, никога не бях си го и помислял.

– А, проумя ли! – рече старата мома, възползвайки се от наивното възклицание на племенника си, за да го убеди в съучастничеството на Бийо. – Но позволи ми аз да се оправя с всичко това. Господин Фортие е неин изповедник. Ще го помоля да те затвори на хляб и вода за петнайсет дни. Колкото до госпожица Катрин, ако ѝ трябва манастир, за да укроти страстта си към теб, какво пък! Ще си го намери! Ще я изпратим в „Сен Реми“⁵².

Старата мома произнесе последните думи с такава властност и увереност в собственото си могъщество, че накара Питу да потръпне.

– Добричка ми лельо – въздъхна дълбоко той, долепвайки молитвено длани, – вие се лъжете, кълна ви се, ако си мислите, че госпожица Бийо има някакво отношение към моето нещастие.

– Нечестивостта е майка на всички пороци – пресече го назидателно госпожица Анжелик.

– Лельо, повтарям ви, че господин абатът не ме е изпъдил, защото съм порочен. А защото допускам множество варваризми, примесени със солецизми, както той се изразява, които ми отнемат, по неговите думи, всякакъв шанс да взема стипендията за семинарията.

---

52. Основано през 1062 г. от Ордена на бенедиктинците, абатството „Сен Реми“ е било преместено през 1635 г. във Виле-ле-Моан. Братовчедът Девиолен го е купил по време на революцията и Дюма е играл там с малките си братовчеди. Вж. „Моите спомени“, глава XXI – бел.фр.изд.

– Всякакъв шанс, казваш? Значи ти няма да получиш тази стипендия, няма да станеш абат и аз няма да бъда твоя икономка?

– Бога ми! Не, лельо!

– И какъв ще станеш тогава? – попита, изплашена, старата мома.

– Не знам. – Питу вдигна жално очи към небето. – Какъвто е угодно на Провидението! – добави смирено.

– На Провидението? А, ето какво било – извика госпожица Анжелик, – завъртели са му главата, бръщолевили са му за нови идеи, втъпили са му принципите на философията.

– Не е това, лельо, защото във философията се навлиза едва в горния курс, а аз не съм изкарал и трети клас.

– Приказваш смешни работи. Аз не ти говоря за тази философия. Говоря за философията на философите, нещастнико! Говоря за философията на господин Аруе⁵³. Говоря за философията на господин Жан-Жак⁵⁴, за философията на господин Дидро, който написа „Монахинята“⁵⁵.

Госпожица Анжелик се прекръсти.

– „Монахинята“ ли? Какво е това, лельо? – попита Питу.

– Ти чел ли си го, проклетнико?

– Кълна ви се, че не, лельо!

– Ето защо не изпитваш нужда и не приемаш Църквата.

– Лъжете се, лельо. Църквата не ме приема.

– Ама това дете наистина е едно змийче. Струва ми се, че то ми възразява.

– Не, лельо, просто отговарям.

– О! Той е загубен! – изрече госпожица Анжелик с глас, който издаваше всички признаци на дълбокото униние, тръшвайки се на своето любимо кресло.

В действителност „Той е загубен!“ не значеше нищо друго освен „Аз съм загубена!“.

Опасността беше неминуема. Старата мома взе последно решение – тя стана, сякаш пружина я вдигна на крака, и изтърча при абат Фортие, за да му иска обяснение и най-вече за да опита в разговор на четири очи да направи едно сетно усилие.

Питу проследи леля си с поглед чак до прага; когато тя изчезна, той се приближи на свой ред до вратата и я видя да се упътва с бързина,

---

53. Истинското име на Волтер – Франсоа Мари Аруе – бел.ред.

54. Жан-Жак Русо – бел.прев.

55. Скандалният роман на Дидро е бил публикуван през 1775 г. – бел.фр.изд.

каквато не би заподозрял у нея, към улица „Соасон“. От този момент вече нямаше никакви съмнения за намеренията на госпожица Анжелик – убеден беше, че отива при неговия учител.

Това означаваше най-малко четвърт час спокойствие. Питу помисли как да използва този четвърт час, който Провидението му даряваше. Събра остатъците от обяда на леля си, за да нахрани гущерите си, улови две-три мухи за мравките и жабите; после, отваряйки последователно килера и шкафа, се зае да нахрани себе си, понеже със самотата апетитът му се бе възвърнал.

След като свърши всичко това, той се настани да дебне при вратата, за да не може по никакъв начин да бъде изненадан от завръщането на втората си майка.

Госпожица Анжелик се титулуваше втора майка на Питу.

Докато се озърташе на всички посоки, едно хубаво младо момиче мина по уличката, която свързва „Соасон“ с „Лорме“⁵⁶. Тя бе яхнала кон, натоварен с два коша – единият бе пълен с кокошки, другият с гълъби. Това беше Катрин. Забелязвайки Питу, девойката се спря.

Питу се изчерви по навик, сетне застина със зинала уста, гледайки, сиреч възхищавайки се, защото за него госпожица Бийо бе върховно възплъщение на човешката красота.

Катрин поздрави Питу с леко кимване с глава и пое по пътя си.

Питу отвърна, потръпвайки от доволство.

Тази малка сцена продължи точно толкова време, колкото големият ученик, отдаден изцяло на съзерцанието и все така взиращ се към мястото, където бе стояла госпожица Катрин, изобщо да не забележи леля си, която се връщаше от абат Фортие и изведнъж го хвана за ръката, побледняла от бяс.

Анж, пробуден внезапно от прекрасния си блян вследствие на този електрически шок, който неизменно му причиняваше докосването на госпожица Анжелик, се обърна, плъзна поглед от разгневеното лице на лелята към собствената си ръка и съзря с ужас, че държи грамадна половин филия хляб, върху която се мъдреха два слоя прясно масло и бяло сирене, щедро положени отгоре й.

Госпожица Анжелик нададе вик на ярост, а Питу простена от уплах. Анжелик вдигна свитата си ръка, Питу наведе глава. Анжелик докопа стоящата наблизо дръжка на метла, Питу изгърва филията и

---

56. „Лорме“ – улицата, на която е роден Дюма (днес улица „Александър Дюма“) – бел.фр.изд.

побягна без никакви обяснения.

Тези две сърца току-що се бяха обяснили и бяха разбрали, че повече нищо не би могло да съществува помежду им.

Госпожица Анжелик се прибра и затръшна вратата, заключвайки я два пъти. Питу, когото скърцащият звук на ключалката стресна като продължение на бурята, увеличи скоростта.

От този епизод последва един ефект, който госпожица Анжелик съвсем не можа да предвиди и на който Питу сигурно също не се бе надявал.

5. Един земеделец философ

Питу тичаше, сякаш всички дяволи на ада препускаха по петите му, и за миг се озова извън града.

Завивайки покрай ъгъла на гробището, той почти се блъсна в задницата на един кон.

– Ей, Боже мой! – прозвуча нежен глас, до божа познат на Питу. – Къде сте хукнали така, господин Анж? Едва удържах Каде, толкова ни изплашихте.

– Ах, госпожице Катрин! – извика Питу по-скоро в отговор на собствените си мисли, отколкото на въпроса на девойката. – Ах, госпожице Катрин, какво нещастие, мили Боже! Какво нещастие!

– Исусе! Вие ме плашите – възкликна момичето, спирайки коня си насред пътя. – Какво става, господин Анж?

– Става – поде задъхано Питу, сякаш се готвеше да разбуди тайна за страхотна неправда, – става това, че няма да бъде абат, госпожице Катрин.

Но вместо да реагира по начина, по който той очакваше, госпожица Бийо избухна в силен смях.

– Няма да станете абат? – повтори тя.

– Не – отвърна Питу съкрушено. – Изглежда, че е невъзможно.

– Е, добре! Тогава ще станете войник – каза Катрин.

– Войник ли?

– Разбира се. Не бива да унивате от такова дребно нещо, за Бога! Отначало си помислих, че ще ми съобщите за внезапната смърт на госпожица леля ви.

– Ах! – изрече с чувство Питу. – За мен е все същото, тъй като тя ме изпъди.

– Простете – засмя се Катрин. – Липсва ви удовлетворението да можете да я оплачете.

И се заля в още по-звънък смях, извиквайки отново възмущение у Питу.

– Ама вие не чухте ли, че тя ме изпъди! – произнесе натъртено отчаяният ученик.

– Е, какво пък! Толкова по-добре! – тръсна глава девойката.

– Много сте щастлива, за да се смеете така, госпожице Бийо, и това

доказва, че имате приятен характер, щом ядовете на другите не ви правят особено впечатление.

– А кой ви е казал, че ако ви сполети истинска беда, няма да ви съжаля, господин Анж?

– Ще ме съжалите, ако ме сполети истинска беда? Ама вие не знаете, че нямам никакви средства!

– Още по-добре! – рече Катрин.

Питу ни най-малко не бе съгласен с това.

– Ами от какво ще се храня? – каза той. – Все пак трябва да се яде, госпожице. Особено аз, тъй като съм постоянно гладен.

– А не искате ли да работите, господин Питу?

– Да работя ли? И какво? Господин Фортие и леля Анжелик са ми повтаряли стотици пъти, че не съм годен за нищо. Ах! Ако ме бяха дали да чиракувам при някой дърводелец или колар, вместо да се мъчат да ме правят абат! Вижте, госпожице Катрин – махна отчаяно с ръка момчето, – върху мене явно тегне проклетие.

– Уви! – въздъхна със съчувствие девойката, която, като всички останали, знаеше тъжната му история. – Има истина в това, което казвате, скъпи ми господин Анж, но... защо не направите едно нещо?

– Какво? – попита Питу, вкопчвайки се в предложението, идващо от госпожица Бийо, както удавник се хваща за спасителна клонка. – Какво, кажете?

– Вие, струва ми се, имате един покровител.

– Господин доктор Жилбер!

– И бяхте съученик с неговия син, който също бе настанен да учи при абат Фортие.

– Така е и дори неведнъж съм попречвал да бъде натупан.

– Тогава защо не се обърнете към баща му? Той няма да ви изостави.

– Господи! Сигурно сях да го направя, ако знаех какво е станало с него. Но може би баща ви знае, госпожице Бийо, понеже доктор Жилбер е собственик на земите, за които се грижи.

– Чувала съм, че го кара да му изпраща част от арендата в Америка и че влага остатъка при един нотариус в Париж.

– Ах! – възкликна Питу. – В Америка, това е толкова далече.

– Вие ще отидете в Америка? – отвори широко очи девойката, почти уплашена от решителността на Питу.

– Аз ли, госпожице Катрин! Никога! Никога! Не. Ако знаех с какво и къде да се прехранвам, сях да се чувствам много добре във Франция.

– Много добре! – повтори госпожица Бийо.

Питу сведе поглед. Девојката запази мълчание. Това мълчание продължи известно време. Анж бе потънал в блянове, които доста биха изненадали абат Фортие, който бе човек на логиката.

Тези блянове, тръгнали от неясна точка, се бяха проявили; после се объркаха, макар и бляскави като светкавици, чийто произход е скрит, а източникът им непознат.

В това време Каде бе поел отново и Питу вървеше редом, подпрял се с ръка на единия от кошовете. Колкото до госпожица Катрин, унесла се в мечтания, както, от своя страна, се бе унесъл и Питу, тя бе отпуснала юздите, без да се страхува, че вихрогонът ѝ ще свърне нанякъде. Впрочем по пътя не се срещаша чудовища, а Каде бе от порода, която нямаше нищо общо с конете на Иполит⁵⁷.

Питу се спря машинално, когато конят закова на място. Бяха стигнали във фермата.

– Я виж, това си бил ти, Питу! – провикна се мъж с мощно телосложение, изправил се достолепно край една бара, от която конят му пиеше вода.

– О, Боже мой! Да, господин Бийо, това съм самият аз.

– Още едно нещастие е сполетяло този беден Питу – рече девојката, скачайки от коня си на земята, без да се безпокои дали полата ѝ, повдигайки се, не е разкрила цвета на жартиерите ѝ. – Леля му го пѐди.

– Та какво толкова е направил на дъртата лицемерка? – попита арендаторът.

– Изглежда, че не съм много силен по гръцки – отвърна Питу.

Хвалеше се глупчото! Би трябвало да каже „по латински“.

– Не бил много силен по гръцки – повтори мъжът с широките плещи. – А защо искаш да си силен по гръцки?

– За да обяснявам Теокрит⁵⁸ и да чета „Илиадата“.

– И за какво ти е да обясняваш Теокрит и да четеш „Илиадата“?

– За да стана абат.

– Бре! – възкликна господин Бийо. – Да не би аз да знам гръцки?

---

57. Расин, „Федра“, пето действие, шеста поява: „Обронил бе глава, от мисъл уморена/ а чудните коне, които всеки път/ съм виждал като гръм в полята да летят./ с наведени глави пристъпваха полета...“ – бел.фр.изд. (Тук и до края цитатите от Федра са по изданието на „Народна култура“ от 1974 г. в превод от френски на Пенчо Симов – бел.ред.)

58. Теокрит (III в.прХр.) – древногръцки поет от елинистичната епоха. Известен с буквалеските си стихотворения („Идили“) – бел.прев.

Или латински? Или пък френски? Да не би да знам да чета? Или да пиша? Това пречи ли ми да сея, да жъна и да прибирам зърното в хамбара?

– Да, но вие не сте абат, господин Бийо, вие сте земеделец, *agricola*, както казва Вергилий. *O fortunatos nimium...*⁵⁹

– Е, добре! Нима не вярваш, че един земеделец е равен на едно кюре, кажи де, наивен калпазанино? Най-вече когато този земеделец има шейсет арпана земя на слънце и хиляда луидора на сянка.

– Винаги са ме убеждавали, че да бъдеш абат е най-хубавото нещо на света. Вярно е – добави Питу, усмихвайки се с най-приятната си усмивка, – че аз не винаги слушам онова, в което ме убеждават.

– И имаш право, момче. Виждаш, че стихоплетствам не по-зле от някого друго, когато реша. Струва ми се, че ти притежаваш залогби да станеш нещо повече от абат и че е цяло щастие, дето няма да принадлежиш към това съсловие, особено в този момент. Видиш ли, в качеството си на земеделец разбирам нещичко от време, а времето е лошо за абатите.

– Ами! – рече Питу.

– Да, ще има буря – каза арендаторът. – Повярвай ми. Ти си почтен, ти си учен...

Анж се поклони, извънредно поласкан, че е наречен учен за първи път в живота си.

– Така че можеш да си изкарваш хляба и без това – додаде мъжът.

Като не преставаше да разтоварва пилетата и гълъбите, госпожица Бийо слушаше с интерес завързалия се разговор между Питу и баща й.

– Да си изкарвам хляба – подхвана момчето, – ми изглежда твърде трудно.

– Какво умееш да правиш?

– Какво ли! Мога да залагам капани за птици и да поставям примки. Имитирам доста добре песента на птиците, нали, госпожице Катрин?

– О! Вярно е, той пее като кадънка.

– Да, но всичко това изобщо не е занаят – поклати глава Бийо.

– Та и аз така мисля, по дяволите!

– Ти ругаеш, това е добре.

– Какво? Изругах ли? – сепна се Питу. – Много ви моля да ме извините, господин Бийо.

59. Вергилий, „Георгики“, втора книга, стихове 458–459: „O fortunatos nimium sua si bona poŕint, agricola.“ (Благословени селянци, да знаеха своите богатства!) – бел.фр.изд. (Цитатът е по изданието на „Народна култура“ от 1980 г. в превод от латински на Георги Батаклиев – бел.ред.)

– О! Няма защо – рече арендаторът. – На мен също ми се случва понякога. Ей, гръм да го тресне! – продължи, поглеждайки към коня си. – Ти ще застанеш ли малко мирно? Тези дяволски першерони⁶⁰ вечно пръхтят и се въртят насам-натам. Да видим – обърна се той отново към Питу, – ти мързелив ли си?

– Не знам. Никога не съм се занимавал с друго освен с латински, гръцки и...

– И какво?

– И трябва да кажа, че не съм залягал особено.

– Толкова по-добре – заключи Бийо, – това доказва, че още не си толкова оглупял, колкото си мислех.

Питу ококори очи. За първи път чуваше подобен род разсъждения, рушащи всички теории, които бе слушал да се излагат дотогава.

– Питам – наблегна Бийо – дали те мързи от умора?

– О! От умора е съвсем друго – извика Анж. – Не, не, не, бих измислил десет левги, без да се уморя!

– Чудесно, това вече е нещо – усмихна се Бийо, – ако отслабнеш с още няколко либри, ти би могъл да станеш бързоходец.

– Да отслабна – зачуди се Питу, оглеждайки кльощавото си тяло, дългите костеливи ръце и тънките като върлини крака, – струва ми се, че и така съм прекалено слаб, господин Бийо.

– Наистина, приятелю – каза арендаторът, избухвайки в смях, – ти си цяло съкровище.

И отново за първи път Питу бе оценен толкова високо. Изненадите се сипеха една подир друга.

– Чуй ме – рече земеделецът, – питам те дали те мързи да работиш?

– Да работя какво?

– Изобщо да работиш.

– Не знам, никога не съм работил.

Девојката се засмя, но Бийо доби сериозно изражение.

– Тези негодници, свещениците! – викна той, размахвайки големия си юмрук по посока на града. – Ето на какво учат младежта – на безполезност и лентяйство. С какво, питам ви, един подобен юначага би могъл да бъде полезен на своите братя?

– О! Надали с много нещо – рече Питу. – За щастие аз нямам братя.

– Под братя – поясни Бийо – аз разбирам всички хора изобщо. Да

---

60. Першерон (по името на френската област Перш) – порода едри тежкотоварни коне – бел. прев.

не би случайно да искаш да кажеш, че хората не са братя?

– О! Напротив – така е в Евангелието.

– И са равни – добави арендаторът.

– А, това е друго! – отвърна Питу. – Ако бях равен на абат Фортие, нямаше да ме пердаши толкова често с камшика си и с пръчката, ако бях равен на леля си, тя нямаше да ме изпъди.

– Казвам ти, че всички хора са равни – настоя арендаторът, – и ние скоро ще го докажем на тираните.

– *Tyrannis!* – повтори Питу.

– И доказателството е – продължи Бийо, – че те вземам при мен.

– Вземате ме при вас, скъпи господин Бийо? Не ми ли разправяте подобни работи само за да се подигравате с мен?

– Не. Да видим, какво ще ти трябва, за да преживееш?

– Ами почти три либри хляб на ден.

– А към хляба?

– Малко масло или сирене.

– Е – каза арендаторът, – разбирам, че не си труден за изхранване. Какво пък – ще те изхраним!

– Господин Питу – намеси се Катрин, – нямаше ли да питате баща ми и за друго нещо?

– Аз ли, госпожице? О, Бога ми, не!

– Ами защо дойдохте дотук тогава?

– Защото тръгнах с вас.

– А, това е наистина галантно! – рече Катрин. – Аз обаче не приемам комплимента. Вие дойдохте, господин Питу, за да попитате баща ми за новини от вашия покровител.

– Вярно! – възкликна Анж. – Гледай ти, странно, бях забравил.

– Ти си искал да говорим за достойния господин Жилбер? – каза арендаторът с тон, показващ дълбокото уважение, което изпитваше към земевладелеца.

– Точно така – отговори Питу. – Но сега вече нямам нужда от това. И понеже господин Бийо ме взема при себе си, спокойно мога да изчакам неговото завръщане от Америка.

– В такъв случай, приятелю мой, няма да чакаш дълго, защото той се е върнал.

– Виж ти! – извика Питу. – И кога?

– Не знам точно. Знам само, че преди седмица е бил в Хавър. В кобура на седлото нося един пакет, който ми е изпратил, когато е пристигнал. Предадох ми го днес сутринта във Виле-Котре. Ето го.

– Ама кой ви каза, че е от него, татко?

– Що за въпрос! В пакета намерих писмо.

– Извинете ме, татко – усмихна се Катрин, – но мислех, че вие не знаете да четете. Поне все се хвалите, че не знаете.

– Да, да, хваля се! Бих искал да могат да кажат: „Бийо не дължи нищо на никого, дори и на началния учител. Бийо сам си е създал богатството!“ А писмото ми прочете един подофицер от жандармерията, когото срещнах.

– И какво пише в него, татко? Той е все така доволен от нас, нали?

– Съди сама.

И арендаторът извади от кожата си портфейл писмо, което подаде на дъщеря си. Катрин прочете:

Драги ми господин Бийо,

Пристигам от Америка, където открих един народ, по-богат, по-велик и по-щастлив от нашия. И това е, защото той е свободен, а ние не сме. Но ние също вървим към нова ера и всеки трябва да работи, за да ускори идването на деня, когато светлината ще блесне. Познавам вашите принципи, драги ми господин Бийо, известно ми е вашето влияние върху събратята ви арендатори и цялата славна общност от добри работници и земеделци, с която се разпореждате не като крал, а като баща. Внушете им идеите за преданост и братство, които вие изповядвате. Философията е всеобща, всички хора трябва да прочетат правата и задълженията си в светлината на нейния факел. Изпращам ви една малка книжка, в която са изредени тези права и задължения. Тя е написана от мен, въпреки че името ми го няма на корицата. Разпространявайте принципите, изложени в нея – принципите на всеобщото равенство, накарайте да я четат на глас през дългите зимни вечери. Четенето е храна за ума, както хлябът е храна за тялото.

Тези дни ще дойда да ви видя и да ви предложа една нова форма на аренда, широко използвана в Америка. Тя се състои в поделяне на реколтата между арендатора и земевладелеца, което ми се струва по-близо до законите на изначалното общество и най-вече по волята Божия.

Поздрав и братство
Оноре Жилбер
гражданин на Филадельфия

– Охо! – възкликна Питу. – Ето едно писмо, което ми изглежда добре написано.

– Нали? – зарадва се Бийо.

– Да, скъпи татко – каза Катрин, – ала се съмнявам, че подофицерът от жандармерията е на вашето мнение.

– И защо мислиш така?

– Защото ми се струва, че писмото може да компрометира не само доктор Жилбер, а и вас самия.

– Хайде де! – рече Бийо. – Ти винаги се боиш. Това не пречи брошурата да е тук и ето че ти намерихме занимание, Питу. Довечера ще я прочетеш.

– Ами през деня?

– През деня ще пасеш овцете и кравите. Взemi я все пак тази книжка.

И арендаторът извади от кобура на седлото една от онези брошурки с червена подвързия, които се издаваха в голям брой по онова време, със или без разрешението на властта.

Само че в този случай авторът рискуваше да попадне в каторгата.

– Прочети ми заглавието, Питу, за да мога да говоря поне за заглавието, докато науча съдържанието на съчинението. Ще ми прочетеш останалото по-късно.

Момъкът прочете на първата страница думите, чието използване оттогава ги е направило твърде мъгляви и нищо незначещи, но които в онази епоха намираха дълбок отзвук в сърцата:

– *За независимостта на човека и свободата на нациите.*

– Какво ще кажеш за това, Питу? – попита арендаторът.

– Струва ми се, господин Бийо, че независимостта и свободата са едно и също нещо. Моят покровител би бил изгонен от клас и наказан от господин Фортие, задето е допуснал плеоназъм⁶¹.

– Плеоназъм или не, тази книга е от един истински мъж и човек – отсече земеделецът.

– Няма значение, татко – категорична бе Катрин, водена от онзи възхитителен женски инстинкт, – скрийте я, умолявам ви! Ще ви забърка в нещо лошо. Треперя само като я гледам.

– И как мислиш, че ще ми навреди, след като не е навредила на автора си?

– Какво знаете, татко? Това писмо е написано преди седмица, а на

---

61. Плеоназъм – стилистичен обрат, при който се използват еднозначни думи – бел.прев.

пакета не му е била необходима цяла седмица, за да стигне от Хавър до-тук. И аз получих писмо тази сутрин.

– От кого?

– От Себастиен Жилбер, който също ни пише. Той дори ми заръчва да кажа доста неща на неговия млечен брат Питу. Бях забравила за това поръчение.

– И какво?

– Какво! Пише, че от три дни чакат в Париж баща му, който е трябвало да пристигне, а не пристига.

– Госпожицата има право – рече Питу. – Това закъснение ми се струва обезпокоително.

– Млъкни, страхливец, и чети съчинението на доктора – заповяда арендаторът. – За да станеш не само учен, но и мъж.

Така говореха по онова време, защото бяха все още на предговора на тази велика гръцка и римска история, която френската нация копираше в продължение на десет години във всичките ѝ фази: самопожертвователност, гонения, победи и робство.

Питу сложи книгата под мишница с един толкова тържествен жест, че окончателно спечели сърцето на арендатора.

– А сега – каза Бийо, – обядвал ли си?

– Не, господине – отвърна момъкът, все в тази полублагоговейна, полугероична поза, която бе приел, вземайки книгата.

– Тъкмо се е готвел да обядва, когато са го изгонили – поясни девойката.

– Е, какво пък! – рече Бийо. – Върви да поискаш от госпожа Бийо да те нахрани с каквото има във фермата, а утре ще поемеш задълженията си.

Анж благодари с красноречив поглед на господин Бийо и, придружен от Катрин, влезе в кухнята, поверена изцяло на разпорежданията на госпожа Бийо.

6.

Буколики⁶²

Госпожа Бийо беше едра трийсет и пет-трийсет и шест годишна маман, закръглена, свежа, пухкава и сърдечна. Тя сновеше неспирно от птичарника до гълъбарника, от кошарата с овцете до обора с кравите, наглеждайки ястията си на огъня и печеното във фурната, както вещ пълководец надзирава войските си, преценяваше с един поглед дали всичко е на място и само по миризмата дали мащерката и дафиновият лист са разпределени по тенджерите в достатъчно количество, мърморейки по навик, ала без ни най-малкото намерение с това да подразни съпруга си, когото почиташе като най-велик суверен, дъщеря си, която сигурно обичаше повече, отколкото мадам Дьо Севине е обичала мадам Дьо Гринян⁶³, и надничарите, които хранеше така, както никоя друга жена на арендатор на десет левги наоколо. Ето защо съществуваше надпревара кой да постъпи на работа при господин Бийо. За жалост обаче, както и на небето, имаше мнозина звани, но малцина избрани.

Видяхме, че Питу бе избран, без да бъде зван. Това беше щастие, чиято истинска стойност оцени, когато зърна бухналия златист хляб, който сложиха вляво от него, каната със сидър⁶⁴, която поставиха от дясната му страна, и парчето прясно осолено варено свинско пред себе си. От времето, когато бе загубил клетата си майка, а оттогава бяха изминали пет години, дори в дните на големи празници не се бе радвал на подобен обяд.

Така че Питу, изпълнен с признателност, усещаше как с поглъщането на хляба и вареното свинско, полети обилно със сидър, все повече се засилва възхищението му от арендатора, уважението към жена му и любовта към дъщеря му. Едно-единствено нещо го притесняваше – унижителното задължение, което трябваше да изпълнява през деня, да пасе

---

62. Буколики – поетично произведение, изобразяващо пастирския живот и селския бит в идилични образи. Буколическата поезия се обособява като жанр през III в. пр. Хр.; „Буколики“ (Еклоги) – пасторални песни на Вергилий – бел. прев.

63. Франсоаз Маргьорит дьо Гринян (съпруга на граф Дьо Гринян) е дъщеря на авторката на епистоларна литература маркиза Дьо Севине (1626 – 1696), чиито „Писма“ (публикувани след смъртта ѝ в 1726 г.) представляват ценен документален източник за живота на благородническото съсловие във Франция през XVII век – бел. ред.

64. Сидър – ябълково вино – бел. прев.

овците и кравите, задължение, толкова различно от онова, което му бе отредено за вечерта, да просвещава човечеството и да му разкрива най-възвишените принципи на социалния живот и философията.

Ето за какво мислеше момъкът след обяда. Ала дори в тези мисли се чувстваше влиянието на превъзходното угощение. Питу започна да разглежда нещата от една съвсем друга гледна точка, което не би правил на гладен стомах. Тези задължения на пазач на овце и водач на крави, които възприемаше като твърде нисши и под нивото му, са били изпълнявани от богове и полубогове.

Аполон в положение, подобно на неговото, сиреч, когато Зевс го прогонил от Олимп, както Питу беше прогонен от Плъо от леля си Анжелик, станал пастир и пазил стадата на Адмет. Вярно е, че Адмет е бил цар, но пък Аполон е бил бог.

Херакъл бил кравар или почти, понеже, тъй гласи митът, теглел за опашките кравите на Герцион⁶⁵. А дали са водени за опашките или за юларите, това е само въпрос на навик на този, който ги води, и нищо повече. То, общо взето, не променя факта, че е бил водач на крави, ще рече кравар.

И още, онзи Титир, легнал под един бук, когото Вергилий увековечава и който изразява радостта си от спокойствието, което Август му е създал, в такива хубави напеви, също е бил пастир. Пастир е бил и онзи Мелибей, който се жалва така поетично, задето напуска родния край⁶⁶.

Несъмнено всички тези люде са говорили латински достатъчно добре, за да бъдат абати, и при все това са предпочитали да се любуват как козите им висят по скалите, обрасли с трънливи гъстащи⁶⁷, вместо да отслужват литургии и да пеят на вечерните. Така че занаятът на пастира явно също имаше своето очарование. Впрочем какво пречеше на Питу да си възвърне достойнството и поетичността, които бе загубил? Какво му пречеше да въвлече в надпяване събратята на Меналк и Палемон⁶⁸ от околните села? Нищо, разбира се. Питу неведнъж бе пял пред аналоя и ако не бе хванат веднъж да пие виното от стъкленницата за причастие на абат Фортие, който с обичайната си строгост го бе лишил начаса от службата му на помощник при църковните ритуали, тази негова дарба

---

65. Алюзия за десетия подвиг на Херакъл – докарването в Микена, по заръка на Евристей, на кравите на великана Герцион – бел.ред.

66. „Буколики“, еклога I, стих 6 – бел.фр.изд.

67. „Буколики“, еклога I, стих 78 – бел.фр.изд.

68. Вергилиев пастир. Виж „Буколики“, еклога V, и еклога II, стих 15 – бел.фр.изд.

би могла да го отведе далеч. Той не знаеше да свири на кавал, ала умееше да извлеча всевъзможни тонове от своята пищялка, което беше доста сходно. Не бе правил свирка от тръстикови цеви с различна дължина, подобно на влюбения в Сиринга⁶⁹, но от липа и кестен майстореше свирки, чието съвършенство неведнъж бе предизвиквало възхитата на неговите другари. Следователно Анж можеше да е пастир, без да бъде накърнено самолюбието му; той не изпаднаше до това занятие, слабо ценено в модерните времена, а го издигаше на висотата си.

Всъщност кошарите бяха поверени на госпожица Бийо и Питу щеше да получава нареждания само от нейните уста.

На свой ред обаче Катрин се грижеше за достойнството на Питу.

Същата вечер, когато момъкът се приближи до нея и я попита в колко часа ще трябва да тръгне, за да се присъедини към пастирите, тя му отвърна, усмихвайки се:

– Няма да тръгвате.

– Как така? – удиви се той.

– Дадох на баща ми да разбере, че образованието, което сте получили, ви поставя над задълженията, които той определи. Вие ще останете във фермата.

– А! Толкова по-добре – рече Питу, – няма да се разделям с вас.

Възкликанието се бе изплъзнало от устата на простодушния Питу. Ала едва го бе произнесъл, и се изчерви до уши, докато Катрин сведе глава с усмивка.

– Ах, простете, госпожице! Това се изтръгна от сърцето против волята ми и не бива да ми се сърдите – заоправдава се момъкът.

– Изобщо не ви се сърдя, господин Питу – промълви девойката, – и съвсем не сте виновен, че изпитвате удоволствие да бъдете с мен.

За миг настъпи тишина. Нямаше нищо учудващо – двете деца си бяха казали толкова много неща с толкова малко думи!

– Но аз не мога да остана във фермата, без да правя нищо. Какво ще върша всъщност? – попита Питу.

– Ще вършите онова, което върша аз, ще оправяте книгата, сметките с надничарите, приходите и разходите. Можете да смятате, нали?

– Знам четирите аритметични действия – гордо отвърна Питу.

– Значи с едно повече от мен – каза Катрин. – Така и не успях да стигна по-далеч от третото. Сам виждате, че баща ми ще спечели,

69. Сиринга – свирката, която бог Пан направил от тръстиката, в която речният бог превърнал любимата му, нимфата Сиринга; оттам и името на този инструмент – бел.ред.

използвайки ви като счетоводител. И понеже и аз, от своя страна, ще спечеля, а и вие печелите, печелят всички.

– И какво ще спечелите вие, госпожице?

– Ще спечеля време и през това време ще си направя бонета, за да бъда по-хубава.

– А! Струва ми се, че и без бонета сте твърде хубава – рече Питу.

– Възможно е, но това е според вашия личен вкус – засмя се девойката. – Впрочем не бих могла да отида в неделя да танцувам във Виле-Котре, ако нямам нещо като боне на главата. Добре са си знатните дами, на които е позволено да пудрят косите си и да ходят без шапки.

– Мисля, че така косата ви е по-хубава, отколкото ако би била напудрена – каза Питу.

– Хайде, хайде! Пак започвате да ми правите комплименти.

– Не, госпожице. Аз просто не умея. Това не се учи при абат Фортие.

– А учеха ли ви да танцувате?

– Да танцуваме ли? – попита смаяно Питу.

– Да, да танцувате.

– Да танцуваме, при абат Фортие! Исусе! Госпожице... А, да, разбира се, как ли пък не, да танцуваме.

– Значи не знаете да танцувате? – рече Катрин.

– Не – поклати глава Питу.

– Тогава ще ме придружите в неделя на танците и ще видите как танцува господин Дьо Шарни. Той танцува най-добре от всички младежи в околността.

– Кой е този господин Дьо Шарни? – поинтересува се Питу.

– Собственикът на замък в Бурсон.

– И ще танцува в неделя?

– Естествено.

– И с кого?

– С мен.

Сърцето на Питу се сви, без да разбере защо.

– Значи, искате да бъдете хубава, за да танцувате с него? – каза той.

– За да танцувам с него, за да танцувам с другите, за да танцувам с всички.

– С изключение на мен.

– А защо не и с вас?

– Защото аз не умея да танцувам.

– Ще се научите.

– Ах, ако поискате да ми покажете вие, госпожице Катрин, ще се науча много по-добре, отколкото ако гледам господин Дьо Шарни, уверявам ви!

– Ще видим – усмихна се девойката. – А сега вече е време за лягане. Лека нощ, Питу.

– Лека нощ, госпожице Катрин.

Имаше и добро, и лошо в онова, което госпожица Бийо каза на Питу – доброто бе, че беше издигнат от пастир до книговодител; лошото бе, че той не знаеше да танцува, а господин Дьо Шарни знаеше; по думите на Катрин дори танцувал по-хубаво от останалите.

Цяла нощ Анж сънува, че гледа как танцува господин Дьо Шарни и че той танцува много зле.

На следващия ден се захвана за работа под напътствията на Катрин и бе поразен от откритието, което направи – колко приятно било ученето с някои учители. Само за два часа бе усвоил работата си напълно.

– Ах, госпожице! – възкликна той. – Ако вие ми бяхте преподавали латински вместо абат Фортие, сигурен съм, че нямаше да допускам варваризми.

– И щяхте да учите за абат?...

– И щях да уча за абат – кимна Питу.

– И щяхте да бъдете затворен в една семинария, където жена не би могла да влезе никога...

– Виж ти – рече момъкът, – въобще не съм помислял за това, госпожице Катрин... Предпочитам да не съм абат!...

В девет часа господин Бийо се върна; той бе излязъл, преди Питу да бе станал. Всяка сутрин в три арендаторът наглеждаше излизането на конете и на коларите си; после обикаляше по нивите чак до девет, за да види дали всички разбойници са по местата си и дали всеки върши своята работа; в девет се прибираще, за да закуси, и в десет тръгваше отново; в един обядваха и следобедът, както и утринните часове, минаваше в грижи за имота. Така че делата на Бийо вървяха от добре по-добре. Както бе казал, той имаше шейсет арпана на слънце и хиляда луидора на сянка. А и най-вероятно, ако се пресметнеше точно, ако Питу направеше тази сметка, без да е прекалено разсеян от присъствието на госпожица Катрин или от спомена за нея, щяха да се открият няколко луи и няколко арпана земя свръх онова, което бе признал простодушният Бийо.

По време на закуската арендаторът предупреди момъка, че първото четене на съчинението на доктор Жилбер ще стане на по-следващия ден в плевнята, в десет часа сутринта.

Питу плахо отбеляза, че в десет започва литургията, ала земеделецът отвърна, че тъкмо затова е избрал този час, за да изпита работниците си.

Вече споменахме, че Бийо бе философ.

Той мразеше свещениците, на които гледаше като на апостоли на тиранията, и намирайки сгоден случай да издигне олтар срещу олтара, с охота се възползваше.

Госпожа Бийо и Катрин се осмелиха да направят няколко възражения, но арендаторът отговори, че ако искат, те могат да отидат на литургия, защото религията е създадена за жените; що се отнасяше до мъжете обаче, бе категоричен – трябваше или да изслушат четенето на съчинението на доктора, или да напуснат къщата му.

Философът Бийо бе истински деспот в дома си; единствено Катрин имаше привилегията да надига глас срещу решенията му; ала ако тези решения бяха окончателни в ума на арендатора, което той показваше със смръщване на вежди, девойката замълчаваше подобно на останалите.

Само че този път Катрин реши да използва обстоятелството в интерес на Питу. Ставайки от масата, тя обърна внимание на баща си, че Питу е твърде зле облечен, за да може да каже всички хубави неща, които трябва да каже на по-следващия ден, и да играе ролята на учител, понеже именно той щеше да обучава, и че учителят не бива да има за какво да се черви пред своите ученици.

Бийо упълномощи дъщеря си да се разбере за облеклото на Питу с господин Дюлороа, шивач във Виле-Котре.

Катрин имаше право – новите дрехи не бяха въпрос на лукс за бедния Анж. Панталонът, който носеше, бе същият, дето му беше поръчал преди пет години доктор Жилбер, и от прекалено дълъг бе станал прекалено къс, но все пак – трябва да го признаем – под грижите на госпожица Анжелик бе удължаван с по два палеца на година. Колкото до жакета, той не съществуваше вече повече от две години и бе заменен с ризата от серж, с която нашият герой се представи на читателите ни в първите страници на тази история.

Питу никога не бе помислял за тоалета си. Огледалото беше нещо непознато при госпожица Анжелик; и понеже изобщо нямаше, както красивия Нарцис, изначално предразположение да се влюби в себе си, момъкът никога не се бе сещал да се огледа в изворите, край които залагаше капаните си за птици.

Ала от мига, в който госпожица Катрин му бе предложила да я

придружи на танците, от мига, в който бе станало въпрос за господин Дьо Шарни, този елегантен кавалер, от часа, когато историята за бонетата, чрез които девойката разчиташе да се направи още по-хубава, се бе изсипала в ухото му, Питу се беше огледал в едно стъкло и натъжен от окаяността на дрехите си, се бе запитал по какъв начин и той би могъл да прибави нещо към природните си предимства.

За жалост въобще не бе в състояние да си отговори на този въпрос. От дрехите му лъхаше на вехто. За нови обаче трябваша пари, а през целия си живот момъкът не бе притежавал и едно дение.

Питу знаеше, че при състезанията с флейти или със стихове пастирите се увенчават с венци от рози; но с право смяташе, че подобна корона, колкото и да отива на лицето му, само би подчертала мизерността на облеклото му.

Така че бе изненадан доста приятно, когато в неделя, в осем часа сутринта, докато размишляваше върху начините да разхубави личността си, влезе Дюлороа и остави на един стол дреха и панталон в небесносин цвят, заедно с бяла жилетка на розови райета.

В същото време пристигна шивачка и сложи на друг стол една риза и една вратовръзка – ако ризата се окажеше по мярка, бе й наредено да ушие още половин дузина.

Това бе часът на изненадите – след шивачката се появи шапкарят. Той донесе една малка триъгълна шапка най-нов фасон, придаваща изисканост и елегантност, от най-добрите, които се правеха при господин Корню, първия шапкар на Виле-Котре.

Освен това бе натоварен от обуцаря да постави в краката на Питу един чифт обувки със сребърни токи, изработени специално за него.

Момъкът не можеше да дойде на себе си. Не можеше да повярва, че всичките тези богатства му принадлежат. Дори в най-невероятните си мечти не бе дръзвал да си пожелае подобен гардероб. Сълзи на признателност навлажниха клепачите му и той успя само да прошепне: „О, госпожице Катрин! Госпожице Катрин! Никога не ще забравя това, което сторихте за мен.“

Всичко му стоеше чудесно, сякаш бе правено по мярка – единствено обувките бяха наполовина по-малки. Господин Лодро, обуцарят, бе взел мярка по крака на сина си, който бе с четири години по-голям от Питу.

Това превъзходство над младия Лодро предизвика за момент гордост у нашия герой, ала поривът на задоволство бе попарен от мисълта, че ще се наложи да отиде на танците без обувки или пък със старите,

които вече изобщо не подхождаха на облеклото му. Тревогата обаче бе мимолетна. Един чифт обувки, изпратен в същото време на господин Бийо, оправя работата. Оказа се за щастие, че краката на Бийо са със същия размер като тези на Питу, което грижливо бе скрито от арендатора, от страх да не бъде унижен.

Докато Анж се преобличаше във великолепния костюм, влезе фризьорът. Той раздели жълтите му коси на три части: едната, най-голямата, остави да падне като опашка върху дрехата му; другите две, с не особено поетичното име кучешки уши – но какво да се прави, такова беше името, – бяха предназначени да покрият слепоочията му.

Сега нека признаем едно нещо – че когато Питу, сресан, фризиран, с панталона и дрехата в синьо, с розовия жакет и ризата с жабо, с опашката и кучешките уши, се погледна в огледалото, му бе много трудно да се познае и се обърна, за да провери дали самият Адонис не е слязъл на земята.

Нямаше никого наоколо. Усмихна се мило на себе си. И с вирната глава, с палци в джобчетата на жилетката изрече, повдигайки се на пръсти:

– Да го видим този господин Дьо Шарни!

Вярно е, че в новия си тоалет Анж Питу приличаше не на герой на Вергилий, а по-скоро на пастир на Вато⁷⁰.

Още щом прекрачи прага и влезе в кухнята на фермата, момъкът предизвика триумф.

– Я! Ама погледнете го, мамо – възкликна Катрин. – Колко е хубав така Питу!

– Наистина е неузнаваем – каза госпожа Бийо.

За нещастие от общото впечатление, което я бе поразило, девойката премина към подробностите. В тях Питу не беше толкова съвършен, колкото на пръв поглед.

– О, това е смешно – извика Катрин, – какви големи ръце имате!

– Да, имам страхотни ръце, нали? – отвърна той.

– И големи колене.

– Което е доказателство, че трябва да раста.

– Та, струва ми се, че и така сте достатъчно голям, господин Питу.

– И все пак ще раста още. Аз съм само на седемнайсет години и половина.

---

70. Жан-Антоан Вато (1684 – 1721) – френски живописец и график, автор на галантни битови сцени – бел.прев.

- И нямате прасци.
- А! Това е вярно, никакви ги няма. Но ще пораснат.
- Да се надяваме – рече Катрин. – Все едно, много сте хубав!
- Момъкът се поклони.
- Охо! – удиви се арендаторът, влизайки и на свой ред оглеждайки Питу. – Какъв си издокаран, момчето ми! Ще ми се леля ти Анжелик да те види така.
- На мен също – отговори Питу.
- Чудя се какво ли би рекла? – подхвърли Бийо.
- Нищо, ще побеснее.
- Но, татко – каза Катрин с известно безпокойство, – дали тя не би имала правото да го прибере обратно?
- След като го е изгонила?
- И освен това петте години минаха – добави Питу.
- Какви пет години? – попита Катрин.
- Тези, за които доктор Жилбер бе оставил хиляда франка.
- Значи е оставил хиляда франка на леля ти?
- Да, да, да, за да ме даде да уча занаят.
- Какъв човек! – възкликна арендаторът. – Като си помисля, че всеки ден чувам да разправят подобни неща. А и за него – той направи жест с ръка – това е въпрос на живот и смърт.
- Доктор Жилбер искаше да получи професия – каза Питу.
- И е имал право. Ето как обаче се провалят добрите намерения. Оставят хиляда франка, за да може едно дете да изучи занаят, но вместо да изучава занаят, го прашат при някакъв свещеник, който решава да го прави семинарист. И колко му плащаше тя на твоя абат Фортие?
- Кой?
- Леля ти.
- Нищо не му плащаше.
- Слагала си е в джоба двестате ливри на добрия господин Жилбер?
- Вероятно.
- Слушай, Питу, ще ти дам един съвет и той е, когато онази дърта набожна лицемерка леля ти пукне, да огледаш внимателно навсякъде – в шкафовете, в сламениците, в гърнетата за кисели краставици.
- Защо? – попита Питу.
- Защото ще откриеш някое съкровище, например стари луидори във вълнен чорап. О, разбира се, понеже не би намерила достатъчно голяма кесия, за да остави в нея спестяванията си.
- Мислите ли?

– Сигурен съм. Но ще говорим за това, като дойде моментът. Сега предлагам да се поразходим. У теб ли е книгата на доктор Жилбер?

– В джоба ми е.

– Добре ли го обмислихте, татко? – рече Катрин.

– Няма нужда да размишляваш, за да вършиш добрини, детето ми – отвърна арендаторът, – докторът ми е заръчал книгата да се чете, да се разпространяват принципите, които съдържа, и книгата ще бъде четена, а принципите – разпространявани.

– Все пак ние с мама можем ли да отидем на литургия? – попита плахо Катрин.

– Вървете, вие сте жени – бе отговорът на Бийо. – Ние сме мъже – това е друга работа. Хайде, Питу.

Анж се поклони на госпожа Бийо и на Катрин и последва арендатора, много горд, че е бил наречен мъж.

7.

В която се доказва, че ако дългите крака са малко тромави за танци, то са много полезни за бягане

В плевнята се бе събрало множество. Както казахме, Бийо беше уважаван от хората си и макар често да ги мъмреше, хранеше ги и им плащаше добре.

Ето защо всички се бяха отзовали на поканата му.

Впрочем по това време сред народа бе плъзнала онази странна треска, която обхваща нациите, когато предстои да се заемат с работа. Чужди, нови, почти непознати думи излизаха от устните, които никога не ги бяха произнасяли. Това бяха думите „свобода“, „независимост“, „освобождение“, и чудно нещо – чуваше се тези слова да се мълвят не единствено сред народа, не, изричаше ги най-напред благородничеството и гласът, който отговаряше, бе само едно ехо.

От Запад беше дошла тази светлина, призвана да огрява, та чак да изгаря. В Америка се бе надигнало това слънце, което трябваше да превърне Франция в огромен пожар, в чиито отблясъци ужасените нации сяха да прочетат думата „република“, изписана с кървави букви.

И така, тези събрания, на които се занимаваха с политически дела, не бяха толкова редки, колкото можеше да се предположи. Хора, излезли незнайно откъде, апостоли на един невидим бог и почти непознати, обикаляха градове и села, сеейки навред идеи за свобода. Правителството, сяпа дотогава, започна да си отваря очите. Онези, които бяха начело на огромната машина, която се нарича държава, чувстваха, че някои от механизмите престават да работят, без да са в състояние да разберат откъде идва препятствието. Духът на съпротивлението бе завладял умовете, ако не и мишците и ръцете – невидим, но присъстващ, осезаем, заплашителен, а понякога страховит, защото, подобно на привиденията, беше неуловим и се долавяше, без да може да бъде потушен.

Двайсет-двайсет и пет изполичари, до един зависими от Бийо, бяха събрани в плевнята.

Той влезе, следван от Пити. Всички глави се откриха, всички шапки се размахаха. Ясно бе, че всички тези мъже са готови да отидат на смърт, ако техният господар им повели.

Арендаторът обясни на селяните, че брошурата, която ще им

прочете Питу, е написана от доктор Жилбер. Доктор Жилбер бе много известен в целия кантон⁷¹, където притежаваше доста имения, главното от които представляваха земите, стопанисвани от Бийо.

За четеца бе приготвено едно буре. Питу се покачи на тази импровизирана трибуна и започна да чете.

За отбелязване е, че хората от народа и, ще се осмеля да кажа, мъжете изобщо, колкото по-малко разбират, с толкова по-голямо внимание слушат. Очевидно бе, че общият смисъл на съчинението убягва и на най-просветените умове от селското множество, та дори на самия Бийо. Ала сред тази неясна фразеология преминаваха като светкавици по тъмно небе, заредено с електричество, искрящите думи за независимост, свобода и равенство. Не бе необходимо повече – гръмнаха ръкопляскания, отекнаха викове: „Да живее доктор Жилбер!“⁷² Беше прочетена почти една трета от книгата; решено бе, че ще се чете в продължение на три недели.

Слушателите бяха поканени да се съберат следващата неделя и всички обещаха да присъстват.

Питу бе чел много добре. Нищо не покорява така, както успехът. Четецът беше получил своя дял от аплодисментите и изпитвайки влиянието на тази ученост, самият господин Бийо бе усетил да се заражда у него известно уважение към ученика на абат Фортие. Питу, физически вече по-голям от обичайното, бе израснал на бой⁷² и умствено. Само едно нещо му липсваше – госпожица Катрин не бе присъствала на триумфа му.

Но господин Бийо, замаян от въздействието, което бе предизвикала брошурата на доктора, побърза да сподели успеха с жена си и дъщеря си. Госпожа Бийо не отговори нищо – тя беше една недалновидна жена.

Катрин обаче се усмихна тъжно.

– Е, сега пък какво има? – попита арендаторът.

– Татко! Татко! – въздъхна девойката. – Страхувам се, че ще се компрометирате.

– Хайде де! Да не се правиш на птица, носеща лоши знамения? Предупреждавам те, че предпочитам чучулигата пред бухала.

– Татко, вече ми казаха да ви предупредя, че ви наблюдават.

– И кой ти каза това, моля?

– Един приятел.

---

71. Кантон – административна единица във Франция, по-малка от околия – бел. прев.

72. На фр. букв. „с десет лакътя“ (лакът – стара мярка за дължина, равна на 50 см) – бел. ред.

– Един приятел? Всеки съвет заслужава благодарност. Ти ще ми кажеш името на този приятел. Кой е той?

– Един човек, който трябва да е добре осведомен.

– Кой в края на краищата?

– Господин Изидор Дьо Шарни.

– Защо се бърка това конте? За да ми дава съвети какво да мисля? Аз давам ли му съвети как да се облича? Струва ми се, че има доста какво да му се каже и за едното, и за другото.

– Татко, не ви го съобщавам, за да ви ядосам. Съветът бе даден с добри намерения.

– Е, хубаво! Ще му отвърна на свой ред със съвет и ти можеш да му го предадеш от мое име.

– Какъв?

– Той и събратята му да внимават, в Националното събрание здравата раздрусаха господа благородниците. Вече неведнъж е ставало въпрос за любимците и любимките. Та и за брат му, Оливие Дьо Шарни, който е там и, както разправят, е в нелоши отношения с Австрийката⁷³.

– Татко – рече Катрин, – вие имате повече опит от нас, постъпете според волята си.

– Наистина – прошепна Питу, когото успехът бе изпълнил с увереност, – защо ли се бърка вашият господин Изидор?

Девојката изобщо не чу или се направи, че не чува, и разговорът спря дотук.

Обядът премина както обикновено. На Питу му се стори, че продължава цяла вечност. Той бързаше да се покаже в новото си великолепие с госпожица Катрин под ръка. Тази неделя бе голям ден за него и момъкът си даде обет да запази завинаги в паметта си датата 12 юли.

Най-накрая, към три часа, потеглиха. Катрин бе очарователна – русокоса хубавица с черни очи, тънка и кръшна като върбите, които заслоняваха малкия извор, откъдето черпеха вода за фермата. Впрочем тя се бе пременила с онова непресторено кокетство, което открояваше всичките ѝ достойнства на жена, а изящното боне, ушито от самата нея, както бе казала на Питу, ѝ стоеше чудесно.

Танците рядко започваха преди шест часа. Четирима селски цигулари, качени на една дъсчена естрада, посрещаха прииждащите към тази бална зала на открито, срещу възнаграждение от шест сребърника⁷⁴ на

73. Австрийката – така са наричали кралица Мария-Антоанета – бел.ред.

74. В случая дребна монета със стойност 1/5 от екюто – бел.прев.

контраданс⁷⁵. Докато чакаха да стане шест часа, двойките се разхождаха по онази знаменита Алея на въздишките, за която бе споменала леля Анжелик, където гледаха как младите господа от града и околностите играят на топка⁷⁶ под ръководството на метр Фароле, учител по тази игра на Негова светлост монсеньор херцог Д'Орлеан. Метр Фароле бе смятан за прорицател и неговите решения относно третината, полето и петнайсетината⁷⁷ се приемаха с цялото уважение, което възрастта и заслугите му изискваха.

Без да знае точно защо, Питу имаше силно желание да остане на Алеята на въздишките; но съвсем не за да стои на сянка между двете редици букови дървета Катрин се бе стъкмила в този гиздав тоалет, който бе очаровал момъка.

Жените са като цветята, които случайността е повелила да поникнат на сянка – те непрестанно се стремят към светлината и, по един или друг начин, техните свежи и благоуханни венчета трябва непременно да се отворят към слънцето, което ги кара да повехнат и изсъхнат.

Само виолетката, по думите на поетите, има скромността да остане скрита, ала тя все жали за своята безполезна красота.

Така че Катрин задърпа усърдно Питу за ръката и те поеа към играчите на топка. Ще побързаме да кажем, че не бе нужно да го теглят дълго. Той също бързаше да покаже небесносинята си дреха и кокетната триъгълна шапка, както Катрин – своето боне а ла Галатея⁷⁸ и корсета в гълъбов цвят.

Едно нещо ласкаеше нашия герой и му даваше краткотрайно предимство пред девойката. Понеже никой не го разпознаваше, тъй като никога не го бяха виждали в такива великолепни одежди, вземаха го за млад чужденец, дошъл от града, някой племенник или братовчед на семейство Бийо, дори годеник на Катрин. Но Питу твърде много държеше на установяването на неговата самоличност, за да може заблудата да продължи безкрай. Той толкова пъти кимна с глава на свои приятели,

---

75. Контраданс (от англ. country dance, селски танц) – старинен танц в живо темпо – бел. прев.

76. Старинна игра с топка (на фр. jeu de paume), предшестваща тениса – бел. ред.

77. Линия на седемнайсет метра от въжето; петнайсетица – първият от печелившите удари, както при тениса; поле – точното място, където топката е докоснала земята за втори път – бел. фр. изд.

78. Наречено така по пасторалния роман на Флориан (1783) – бел. фр. изд. (Жан-Пиер Кларис дьо Флориан (1755 – 1794) – френски писател, син на племенник на Волтер; автор на пасторали, романи, комедии и басни. Член на Френската академия, 1788 – бел. ред.)

толкова пъти свали шапка пред свои познати, че най-накрая разпознаха в напетия селянин недостойния ученик на метр Фортие и се понесе нещо като възглас:

– Това е Питу! Видяхте ли Анж Питу?

Този възглас стигна до госпожица Анжелик, ала тъй като онзи, който според мълвата бе нейният племенник, беше едно мило момче, крачещо с ходилата навън и свободно отпуснати ръце, старата мома, която винаги бе виждала Питу да върви с ходила навътре и лакти до тялото, поклати недоверчиво глава и се задоволи да заключи:

– Лъжете се. Това не е моят неспокоен племенник.

Двамата млади спряха при играещите на топка. В този ден имаше сключен облог между играчите от Соасон и тези от Виле-Котре, така че състезанието бе от най-оживените. Катрин и Питу се настаниха на склона, на височината на възето, място, което Катрин избра като най-добро.

След миг чуха гласа на метр Фароле, който викаше:

– На две. Минаваме.

И играчите преминаха, ще рече всеки отиде да защитава своето поле и да напада това на противника. Един от тях се поклони с усмивка на Катрин; тя му отвърна с реверанс, поруменявайки. В същото време Питу усети как по ръката на девойката, опряна на неговата, пробягаха ситни нервни тръпки.

Непозната мъчителна тревога стегна сърцето на момъка.

– Това ли е господин Дьо Шарни? – попита той, гледайки спътницата си.

– Да – отговори Катрин. – Значи го познавате?

– Не го познавам – поклати глава Питу, – но се досетих кой е.

Наистина Анж бе познал в младия човек господин Дьо Шарни по онова, което Катрин му бе казала предната вечер.

Този, който я бе поздравил, беше изискан двайсет и три – двайсет и четири годишен благородник, хубав, строен, с елегантни форми и грациозни движения, което е обичайно за онези, при които аристократичното възпитание е започнало още от люлката. Всички тези физически упражнения, които се правят добре само ако са били изучавани от детинство, биваха изпълнявани от господин Изидор Дьо Шарни със забележително съвършенство; освен това той бе от хората, чийто тоалет неизменно подходеше на заниманието, за което бе предназначен. Ловните му костюми издаваха безупречен вкус; облеклото му за фехтовалната зала би могло да послужи за модел на самия свети Георги; и накрая дрехите му за езда бяха или по-скоро изглеждаха, благодарение на начина,

по който ги носеше, с твърде особена кройка.

През този ден господин Дьо Шарни – по-малък брат на нашия стар познайник граф Дьо Шарни, – сресан с небрежността на утринния тоалет, бе в светъл прилепнал панталон, който открояваше изящните му и мускулести нозе; елегантните сандали за игра на топка, привързани с каишки, заместваха временно или обувките с червени токове, или ботушите с обърнати кончови; бял жакет от пике очертаваше талията му, сякаш бе стегната в корсет, а горе на склона прислужникът му държеше една зелена дреха със златни ширити.

Оживлението, което го изпълваше в момента, му бе възвърнало цялото очарование и свежест на младостта, които, въпреки двайсет и трите си години, бе загубил поради безсънните нощи, разгулните пиршества и хазарта до зори.

Никое от достойнствата, които без съмнение бяха забелязани от девойката, не убягна на Питу. Виждайки ръцете и краката на господин Дьо Шарни, той започна по-малко да се гордее с онази разточителност на природата, която му бе донесла победа над сина на обушаря, и си помисли, че същата тази природа би могла да разпредели по един по-умел начин върху всички части на тялото му елементите, от които бе съставено.

Действително с онова, което бе в повече на ходилата, ръцете и коленете на Питу, природата би могла да му извае един хубав крак. Само че нещата изобщо не бяха на местата си – където имаше нужда от фитнес, бе струпана плът в излишък, а където бе необходима закръгленост, беше празно.

Момъкът огледа нозете си със същия вид, с който еленът от баснята оглежда своите⁷⁹.

– Какво ви е, господин Питу? – рече Катрин.

Виконт Дьо Шарни се възползва от промеждутъка в играта, за да дойде да поздрави Катрин. С приближаването му Анж виждаше как кръвта нахлува в лицето на девойката и усещаше, че ръката ѝ все по-силно потръпва.

Виконтът кимна с глава на Питу, после с онази фамилиарна любезност, която твърде добре умееше да проявяват благородниците по онова време към дребните буржоазки и гризетките, попита Катрин за здравето

---

79. Лафонтен, „Басни“, „Еленът, който се оглеждал във водата“: „Елен на вир един в кристала/ оглеждаше се с радост и тъга [...] кори нозете си, чиито вретена/ се губеха във водната дълбочина.“ – бел.фр.изд. (Цитатът е по превода от френски на Атанас Далчев – бел.ред.)

й и настойчиво поиска да танцува първия контраданс с нея. Тя се съгласи. В една усмивка се заключаваше благодарността на младия благородник. В този момент го повикаха, тъй като играта щеше да започне отново. Той се поклони на Катрин и се отдалечи с лекотата, с която бе дошъл.

Питу почувства огромното превъзходство, което имаше този човек, който говореше, усмихваше се, приближаваше се и се оттегляше по такъв начин.

Цял месец да би се опитвал да наподоби простотата на движенията на господин Дьо Шарни, това би го довело само до една пародия, чиято жалка комичност самият той съзнаваше.

Ако сърцето му познаваше омразата, от този миг насетне момъкът би възненавидял виконт Дьо Шарни.

Катрин остана да гледа играчите до момента, в който те повикаха прислужниците си, за да им подадат горните дрехи. Тогава тя се отправи към мястото за танци, за голямо отчаяние на Питу, комуто този ден, изглежда, бе отредено да върши всичко против волята си.

Господин Дьо Шарни изобщо не накара да го чакат. Една лека промяна в облеклото го бе превърнала от играч на топка в елегантен танцьор. Цигулките дадоха знак и той предложи ръката си на Катрин, припомняйки й нейното обещание.

Онова, което го прониза, когато девойката измъкна ръката си изпод неговата и я видя, поруменяла, да навлиза в кръга на танцуващите заедно с кавалера си, беше може би едно от най-неприятните чувства в живота на Питу. Студена пот изби по челото му, облак премина пред очите му; той протегна ръка и се опря на оградата, тъй като усети коленете си, колкото и здрави да бяха, да омекват и да се подгъват.

Колкото до Катрин, тя явно нямаше ни най-малка представа за бурята в сърцето на момъка; беше горда и щастлива – щастлива, че танцува, горда, задето танцува с най-красивия кавалер в околността.

Така както бе заставен да се възхищава на господин Дьо Шарни играча, въпреки волята си Питу бе принуден да отдаде полагаемото и на господин Дьо Шарни танцьора. По онова време още не се бе появила модата да се ходи, вместо да се танцува. Изкуството на танца беше част от образованието. Без да се смята господин Дьо Лозюн⁸⁰, дължащ благосъстоянието си на начина, по който бе изтанцувал своята първа куранта⁸¹ в кадрила пред краля, не един благородник беше спечелил

---

80. Антоан дьо Комон, херцог Дьо Лозюн, фаворит на Луи XIV – бел.фр.изд.

благоволението, на което се радваше в двора, благодарение на маниера, по който опъваше прасеца си и издаваше напред пръстите на краката си. В това отношение виконтът бе образец на грация и съвършенство и би могъл, подобно на Луи XIV, да танцува на сцена и да бъде аплодиран, въпреки че не беше нито суверен, нито актьор.

За втори път Питу погледна краката си и бе принуден да си признае, че ако не настъпи някоя голяма промяна в тази част от неговата индивидуалност, трябва да се откаже от стремежа си към успехи от рода на тези, които господин Дьо Шарни жънеше в момента.

Контрадансът свърши. За Катрин той продължи едва няколко секунди, ала на Питу те се сториха цял век. Връщайки се, за да хване под ръка кавалера си, тя забеляза израза на лицето му. Беше побледнял – по челото му бяха избили капчици пот и една сълза, полупресушена от ревността, проблясваше на овлажнените му мигли.

– О, Боже мой! – уплаши се Катрин. – Ама какво ви е, Питу?

– Това – отвърна бедният момък, – че никога няма да се осмеля да танцувам с вас, след като ви видях как танкувате с господин Дьо Шарни.

– Ами! – възкликна девойката. – Не бива да се отчайвате така. Ще танкувате както можете, а за мен не ще бъде по-малко удоволствие да танцувам с вас.

– Ах! Вие казвате това, за да ме утешите, госпожице – рече Питу, – но аз си давам сметка, че винаги ще ви е по-приятно да танкувате с този млад благородник, отколкото с мен.

Катрин замълча, защото не искаше да лъже; тъй като бе прекрасно създание и се догаждаше, че в сърцето на бедния момък става нещо странно, стремеше се да бъде внимателна с него, ала това внимание не можеше да му възвърне изгубената веселост и жизнерадост. Бийо бе прав: Питу започваше да става мъж – той страдаше.

Катрин танкува още пет-шест контраданса, от които един отново с господин Дьо Шарни. Този път, без да се терзае по-малко, момъкът бе привидно по-спокоен. Той следеше с очи всеки жест на двамата. Опитваше се по движението на устните им да долови какво си казват и когато във фигурите, които изпълняваха, пръстите им се сплиташа, мъчеше се да отгатне дали ръцете само се сплиташа или се стискаха, сплитайки се.

Несъмнено Катрин бе чакала този втори контраданс, защото едва бе

---

81. Куранта – старинен френски салонен танц – бел.ред.

свършил, когато предложи на Питу да поемат обратно към фермата. Никога предложение не е било приемано с по-голяма охота; но ударът бе нанесен и Анж, чиято крачка спътницата му бе принудена да удържа от време на време, вървеше в пълно мълчание.

– Какво ви е? – попита го най-накрая Катрин. – И защо не ми говорите?

– Не ви говоря, госпожице – отвърна Питу, – защото не умея да говоря като господин Дьо Шарни. Какво искате да ви кажа след всички хубави неща, които ви каза той, танцувайки с вас?

– Колко сте несправедлив, господин Анж, та ние говорихме за вас.

– За мен ли, госпожице, как така?

– О, Боже! Господин Питу, ако не бъде открит покровителят ви, ще се наложи да ви се търси друг.

– Значи не ме бива да се справям с писмената работа във фермата? – въздъхна Питу.

– Напротив, господин Анж, мисля, че писмената работа във фермата не е подходяща за вас. С образованието, което сте получили, вие можете да постигнете нещо по-добро.

– Не знам какво бих постигнал. Но знам, че не искам да постигам нищо, ако трябва да го правя чрез господин Дьо Шарни.

– И защо ще откажете неговото покровителство? Брат му, граф Дьо Шарни, е, както изглежда, чудесно поставен в двора и се е оженил за лична приятелка на кралицата. Той ми каза, че ако би ми било приятно, ще ви издейства място в службата за габела⁸².

– Много съм ви задължен, госпожице, ала вече ви заявих, че съм си добре така, както съм в момента, и поне докато баща ви не ме отпрати, ще остана във фермата.

– И защо, по дяволите, ще те отпращам? – избоботи един гърлен глас, в който Катрин, потрепервайки, позна гласа на баща си.

– Скъпи Питу – прошепна девойката, – не споменавайте господин Изидор, моля ви.

– Ей! Ама отговори де.

– Ами... Не знам – отвърна момъкът, силно объркан, – може би смятате, че не съм достатъчно учен, за да ви бъда полезен.

– Не си достатъчно учен! След като смяташ съвсем не зле и четеш така, че да натриеш носа на нашия учител, който при това се мисли за голям духовник. Не, Питу, добрият Бог води при мен хората, които

---

82. Габел – данък върху солта във Франция при Стария режим – бел.ред.

влизат в дома ми, и веднъж влезли, те остават толкова, колкото е угодно на добрия Бог.

Получил това уверение, Анж се прибра във фермата; но макар и то да бе категорично, изобщо не беше достатъчно. Във времето между излизането му и връщането у него бе настъпила огромна промяна. Той бе загубил нещо, което, веднъж загубено, повече не се намира – това бе доверието в самия себе си. Така че, противно на навиците си, спа зле. Мислеше за книгата на доктор Жилбер; тя бе главно против благородниците, против злоупотребите на привилегированата класа, против малодушието и низостта на онези, които ѝ се подчиняваха. Стори му се, че започва постепенно да разбира тези хубави неща, написани в нея, и си обеща, щом стане светло, да препречете само за себе си и съвсем тихо шедьовъра, който бе чел на висок глас пред всички.

Ала тъй като беше прекарал безсънна нощ, Питу се събуди късно.

Все още не бе решил дали да осъществи плана си. Беше седем часа; арендаторът трябваше да се прибере чак в девет. Впрочем, дори и да се върнеше, несъмнено щеше да одобри това занимание, което самият той бе препоръчал.

Анж слезе по малка външна дървена стълба и седна на една пейка под прозореца на Катрин. Случайността ли го бе довела точно тук, или момъкът познаваше този прозорец и тази пейка?

Все едно, Питу, преоблечен във всекидневния си костюм, за който не бе имало време да бъде подменен и който се състоеше от черния панталон, дългата зелена риза и порижавелите обувки, извади брошурата от джоба си и започна да чете.

Не бихме дръзнали да кажем, че в началото очите на читателя не се извързаха от време на време крадешком към прозореца; но тъй като прозорецът, оброчен с латинки и грамофончета, не позволяваше да се види фигурата на девойката, най-накрая очите на Питу се втренчиха в книгата.

Вярно е, че понеже почти не обръщаше страниците и колкото по-гълъбен изглеждаше, толкова по-малко ръката му се докосваше до тях, то би могло да се помисли, че умът му е другаде и че той бленува, вмес-то да чете.

Изведнъж му се стори, че върху разтворената брошура, осветявана от утринното слънце, пада сянка. Тази сянка, прекалено плътна, за да е от облак, можеше да бъде само от някое непрозрачно тяло – има обаче непрозрачни тела, които са така очарователни за гледане, че Анж бързо вдигна глава, за да види кое е това, което му закрива слънцето.

Момъкът се мамеше. Действително едно непрозрачно тяло му отнемаше светлината и топлината, която Диоген си поискал от Александър⁸³. Ала наместо очарователно, тъкмо обратното, непрозрачното тяло представляваше твърде неприятна гледка.

То беше на четирийсет и пет годишен мъж, още по-висок и по-слаб от Питу, облечен в дреха, износена почти колкото неговата, който, навел се над рамото му, четеше явно с любопитство, равно по сила на разсеяността на младежа.

Питу бе смаян. Една приветлива усмивка се изписа на устните на мъжа в черно и разкри уста, в която бяха останали четири зъба, два отдолу и два отгоре, кръстосани и заострени като бивни на глиган.

– Американско издание – каза мъжът с носов глас, – формат ин октаво⁸⁴: „За независимостта на човека и свободата на нациите“, Бостън, 1788 година.

Питу го гледаше с нарастващо учудване, така че когато мъжът спря да говори, очите на момъка едва не бяха изскочили от орбитите си.

– Бостън, 1788 година. Така ли, господине? – повтори той.

– Това е трактатът на доктор Жилбер – рече черният мъж.

– Да, господине – отвърна вежливо Питу.

И стана, защото бе слушал, че е неучтиво да говориш седнал пред човек, който те превъзхожда; а във все още наивното съзнание на Анж всеки мъж имаше правото да заяви своето превъзходство над него.

Ала изправяйки се, забеляза откъм прозореца нещо розово и движещо се да му хвърля поглед. Това нещо бе госпожица Катрин. Девојката го гледаше по странен начин и му правеше чудновати знаци.

– Ако не е недискретно, господине – поде човекът в черно, който, стоейки с гръб към прозореца, бе свършено чужд на ставащото, – на кого принадлежи тази книга?

И той посочи с пръст, но без да я докосва, брошурата, която Питу държеше в ръцете си.

Момъкът щеше да каже, че книгата принадлежи на господин Бийо, когато до ушите му достигнаха, промълвени с почти умоляващ глас,

83. Плутарх, „Александър“, 14: „Затова Александър сам отишъл при него. Диоген се припичал на слънце. Като видял да приближават толкова хора, надигнал се за малко и се загледал в Александър. Царят го поздравил сърдечно и запитал има ли нужда от нещо. «Да, рекъл Диоген, отмести се малко, че ми закриваш слънцето.»“ – бел.фр.изд. (Тук и до края цитатите от Плутарх са по „Успоредни животописи“, „Народна култура“, 1981 г., в превод от старогръцки на Богдан Богданов – бел.ред.)

84. Формат една осма, при който печатните листове са сгънати на 8 – бел.прев.

думите:

– Кажете, че е ваша.

Черният мъж, който цял бе станал поглед, не чу тези думи.

– Господине – произнесе величествено Анж, – тази книга е моя.

Човекът в черно вдигна глава, защото забеляза, че от време на време учуденият поглед на Питу се разминава с неговия, за да се впери на съвсем друго място. Той видя прозореца, но Катрин бе предугадила движението му и, бърза като птичка, бе изчезнала.

– Какво току поглеждате нагоре? – попита черният мъж.

– А, така, господине! – подхвърли Питу, усмихвайки се. – Позволете ми да отбележа, че сте прекалено любопитен. *Curiosis* или по-скоро *avidus cognoscendi*⁸⁵, както казваше моят учител абат Фортие.

– Значи твърдите – подхвана разпитващият, без изобщо да изглежда впечатлен от това доказателство за ученост, което току-що бе дал Питу с намерението да демонстрира, че стои по-високо, отколкото бе показало отначало, – та значи твърдите, че тази книга е ваша?

Момъкът извърна очи така, че прозорецът се намери в полезрение-то му. Главата на Катрин се появи отново и му направи утвърдителен знак.

– Да, господине – отвърна Питу. – Ще желаете ли да я прочетете? *Avidus legendi libri* или *legendae histori*⁸⁶.

– Господине – каза човекът в черно, – вие ми изглеждате много над съсловието, за което говори облеклото ви: *Non dives vestitu sed ingenio*⁸⁷. Следователно ви арестувам.

– Какво! Арестувате ме? – възкликна с върховно изумление Питу.

– Да, господине, и ви моля да ме последвате.

Анж погледна този път не нагоре, а около себе си, и забеляза двама сержанти, които чакаха заповедите на черния мъж; те сякаш бяха изскочили изпод земята.

– Да съставим протокола, господа – нареди мъжът.

Единият сержант върза ръцете на Питу с въже и взе в своите книги-та на доктор Жилбер.

После завърза Питу за една халка под прозореца.

Момъкът щеше да се развика, ала чу същия този глас, който имаше такава власт над него, да прошепва:

---

85. *Curiosis... avidus cognoscenti* (лат.) – любопитен... жаден да научи – бел.прев.

86. *Avidus legendi libri... legendae histori* (лат.) – жадуваш да прочете книгата или да прочете историята – бел.прев.

87. *Non dives vestitu sed ingenio* (лат.) – „Не е богат с дрехи, богат е с ум“ – бел.прев.

– Не се противете.

Питу се остави с покорство, което възхити сержантите и най-вече човека в черно. Така че без всякакво подозрение те се отправиха към фермата – сержантите, за да вземат една маса, а черният мъж... ще узнаем по-късно защо.

Едва бяха влезли в къщата, когато се разнесе глас:

– Вдигнете ръцете – каза гласът.

Питу вдигна не само ръцете, но и главата си и забеляза бледото и уплашено лице на Катрин. В ръката си девойката държеше нож.

– Още... още – рече тя.

Питу се надигна на пръсти.

Катрин се наведе навън; острието докосна въжето и момъкът усети ръцете си свободни.

– Вземете ножа – каза Катрин – и срежете въжето, с което сте привързан за халката.

Питу не чака да го подканят – пререза въжето и се намери напълно свободен.

– Сега ето ви един двоен луидор – продължаваше девойката. – Кратката ви си ги бива, бягайте. Вървете в Париж и предупредете доктора.

Тя не можа да довърши, появили се сержантите и двойният луидор падна в нозете на Питу.

Той бързо го вдигна. Сержантите бяха на прага на къщата, учудени, че виждат свободен онзи, когото бяха завързали така добре само преди секунди. При вида им косите на момъка настръхнаха и той, объркан, си спомни за *in crinibus angues*⁸⁸ на Евменидите.

Сержантите и Питу останаха за миг в положението на ловни кучета и заек, гледайки се неподвижно. Но както при най-малкото движение на кучето заекът побягва, при първото движение на сержантите Питу направи чудесен скок и се намери от другата страна на стобора.

Сержантите нададоха вик, вследствие на което дотърча приставът, който носеше едно малко ковчеже под мишница. Без да губи време в приказки, той хукна подир Питу. Двамата сержанти го последваха. Ала не бе по силите им да прескочат високата над три и половина стъпки ограда, така че бяха принудени да я заобиколят.

Но когато се озоваха отвъд, те забелязаха Питу на повече от

---

88. *In crinibus angues* – „Змиите в косите“, Вергилий, „Енеида“, песен VII, стихове 341, 415 – бел.фр.изд. (В българския превод на „Енеида“ – стихове 336, 454. Тук и до края цитатите от „Енеида“ са по изданието на „Народна култура“ от 1979 г. в превод от латински на Борис Тонков – бел.ред.)

петстотин крачки разстояние, насочил се право към гората, отстояща само на четвърт левга, която щеше да стигне след минути.

В този момент момъкът се обърна и като видя сержантите, които го преследваха по-скоро за успокоение на съвестта, отколкото с надеждата да го хванат, удвои скоростта и изчезна в покрайнините на гората.

Питу бяга така още четвърт час; ако бе необходимо, можеше да тича и два часа – имаше бързина на елен.

Ала подир четвърт час, усещайки инстинктивно, че е във от опасност, той се спря, пое си дъх, послуша се и щом се увери, че е сам, си каза:

– Невероятно е, че толкова много събития могат да се случат за три дни.

И като огледа последователно двойния луидор и ножа, продължи:

– О! Колко бих искал да имам време да разваля двойния луидор и да дам две су на госпожица Катрин, защото се боя да не би този нож да пререже приятелството ни. Няма значение – добави той, – понеже тя ми каза да отида в Париж, тръгвам.

И след като се ориентира и разбра, че се намира между Бурсон и Ивор, Питу пое по една просека, която трябваше да го изведе по права линия при Гондревил, на пътя за Париж.

8.

Защо черният мъж влезе във фермата заедно с двамата сержанти

Сега да се върнем във фермата и да разкажем за катастрофата, на която епизодът с Питу бе само развръзката.

Към шест часа сутринта един полицейски пристав от Париж, придружен от двама сержанти, се бе явил при полицейския комисар на Виле-Котре и бе поискал да му покаже къде живее арендаторът Бийо.

На петстотин крачки от фермата приставът беше забелязал един изполичар, работещ в полето. Той се бе приближил до него и бе попитал дали ще намери господин Бийо в дома му. Изполичарят бе отговорил, че господин Бийо никога не се прибира преди девет, сиреч часа, в който закусва. Но в същия миг бе вдигнал очи случайно и посочвайки с пръст един мъж на кон, разговарящ с пастир на почти четвърт левга от мястото, където стояха, бе казал:

- Ето го този, когото търсите.
- Господин Бийо?
- Да.
- Онзи на коня ли?
- Самият той.
- Е, добре, приятелю! – рече приставът. – Бихте ли желали да доставите удоволствие на господаря си?
- Иска ли питане?
- Вървете да му кажете, че един господин от Париж го очаква във фермата.
- О! Да не би да е доктор Жилбер? – оживи се изполичарят.
- Идете, идете – настоя приставът.

Селянинът не чака да му повторят; затича се през нивите, докато двамата сержанти застанаха в засада зад една полусъборена стена току срещу портата на фермата.

След секунди се чу тропот от галопиращ кон, Бийо пристигаше.

Той влезе в двора, скочи от коня, хвърли поводите в ръцете на един коняр и се устреми към кухнята, убеден, че първото, което ще види, ще е доктор Жилбер, прав до камината; ала съзря само госпожа Бийо, която, седнала наред помещението, оскубваше патиците си с онази

педантична грижливост, която тази трудна операция изискваше.

Катрин бе в стаята си, заета с ушиването на боне за следващата неделя; по всичко личеше, че тя се справя чудесно с премяната; та нали за жените, както казват те, едва ли не по-голямо удоволствие от това да се гиздят е да се занимават с гиздилата си.

Бийо се спря на прага и се огледа.

– Кой ме търси? – попита той.

– Аз – отговори един кадифен глас зад него.

Арендаторът се обърна и забеляза мъжа в черно и двамата сержанти.

– Дявол да го вземе! – изруга, отстъпвайки три крачки назад. – Какво искате?

– О, Боже мой! Почти нищо, драги господин Бийо – каза мъжът с кадифения глас. – Да направя обиск във фермата ви, това е всичко.

– Обиск ли? – свъси вежди Бийо.

– Обиск – повтори приставът.

Арендаторът хвърли един поглед към пушката си, окачена над камината.

– Откакто имаме Национално събрание⁸⁹ – рече той, – мислех, че гражданите вече не са изложени на онези безчинства и унижения, които принадлежат на друго време и от които лъха на друг режим. Какво искате от мен, един мирен и лоялен човек?

Агентите от всички полиции по света си приличат по това, че не отговарят на въпросите на жертвите си. Само дето, претърсвайки ги, арестувайки ги, връзвайки ги, някои ги окайват – те са най-опасните, защото изглеждат най-добри.

Този, който бе пратен при арендатора Бийо, беше от школата на Тапен и Дегре, сиреч от хората, изтъкани от благодетелство, които винаги намират по една сълза за онези, които преследват, но все пак не ангажират ръцете си с това да си бършат очите.

Изпускателно една въздишка, мъжът даде знак на двамата сержанти, които се приближиха до Бийо, който отскочи назад и протегна ръка, за да грабне пушката си. Ала тази ръка бе отклонена от оръжието – двойно по-опасно в момента, понеже можеше да убие едновременно и този, който го използваше, и онзи, срещу когото бе насочено – и бе задържана от две малки и крехки ръце, силни в ужаса си и властни с настоящата

---

89. На 17 юни 1789 г. с 490 гласа „за“ срещу 90 „против“ Генералните щати се обявили за Национално събрание, а на 7 юли Националното събрание се обявило за учредително – бел.фр.изд.

си молба.

Това беше Катрин, която, привлечена от шума, бе притичала навреме, за да спаси баща си от престъпление срещу правосъдието.

След като първият шок отмина, Бийо не оказа повече никаква съпротива. Приставът нареди да бъде затворен в една стая в приземието, а Катрин – на първия етаж. Що се отнасяше до госпожа Бийо, сметнаха я за безопасна и без изобщо да се занимават с нея, я оставиха в кухнята ѝ. Щом се усети господар на положението, приставът се зае да претърсва секретери⁹⁰, шкафове и скринове.

Щом остана сам, Бийо бе обхванат от желание да избяга. Ала както почти всички стаи на приземния етаж във фермата, и тази, в която бе затворен, имаше решетки на прозорците. Черният мъж бе забелязал от пръв поглед железните пръчки, докато арендаторът, който бе накарал да ги сложат, ги беше забравил.

Той видя през ключалката пристава и двамата му помощници, които обръщаха наопаки цялата къща.

– Ама как така! – извика яростно. – Какво правите вие там?

– Виждате добре, скъпи ми господин Бийо – каза приставът. – Търсим нещо, което още не сме намерили.

– Но вие сте бандити, негодници, може би крадци.

– О, господине! – отвърна мъжът от другата страна на вратата. – Лъжете се. Ние сме почтени хора като вас. Само че сме на служба при Негово величество и следователно сме принудени да изпълняваме заповедите му.

– Заповедите на Негово величество! – кресна Бийо. – Крал Луи XVI ви е дал заповед да тършувате в секретера ми и да разровите всичко в шкафовете и скриновете ми?

– Именно.

– Негово величество? – повтори Бийо. – Когато миналата година гладът беше толкова ужасяващ, та ни идеше да изядем конете си, когато преди две години на тринайсети юли градушката смля цялата ни реколтата, Негово величество не благоволит да се обезпокои за нас. Какво общо има днес той с фермата ми, която никога не е виждал, и с мен, когото не познава?

– Ще ме извините, господине – рече приставът, предпазливо откrehвайки вратата и показвайки заповедта, подписана от лейтенанта от

---

90. Секретер – писалище с капак, който се заключва, използвано за съхраняване на ценности, тъй като нерядко съдържа тайни отделения и чекмеджета – бел.прев.

полицията⁹¹, – но според обичая, щом се започва с думите „В името на краля“, значи Негово величество е чул да се говори за вас. Макар да не ви познава лично, не отхвърляйте честта, която ви оказва, и приемоте по подобаващ начин онези, които се представят от негово име.

И с учтив поклон и приятелско намигване приставът затвори вратата, след което претърсването продължи.

Бийо замълча и скръсти ръце, сновейки из тази стая с нисък таван като лъв в клетка – чувстваше се уловен и във властта на тези хора.

Те вършеха усърдно работата си. Изглеждаха, сякаш бяха паднали от небето. Никой не ги бе видял, освен надничарят, който им бе посочил пътя. В двора кучетата не се бяха разляяли; сигурно началникът на операцията минаваше за ловък човек сред колегите си и това не беше първата му акция.

Бийо чу скимтенето на дъщеря си, затворена в стаята над неговата. Той си спомни пророческите й думи, защото нямаше никакво съмнение, че причината за преследването, на което бе подложен, е книгата на доктора.

В това време удари девет часа и през зарешетения прозорец арендаторът можа да преброи един подир друг изполиचारите, които се връщаха от работа. Тази гледка го убеди, че в случай на сблъсък силата, ако не правото, бе на негова страна. Това накара кръвта да закипи във вените му. Той вече не бе в състояние да се съдържа и като хвана дръжката на вратата, разклати я така, че още едно-две подобни раздрусвания, и ключалката щеше да изхвъркне.

Полицайте дойдоха веднага да отворят и видяха арендатора, застанал на прага със заплашителен вид – в къщата му всичко бе преобърнато.

– Ама какво търсите при мен в края на краищата? Кажете ми или, дяволите да ви вземат, кълна се, че ще ви накарам да ми кажете!

Последователните завръщания изобщо не бяха убягнали на приставва, човек с опитно око. Той беше преброил прислугата във фермата и се бе уверил, че стигне ли се до сблъсък, не би могъл да овладее положението. Така че се приближи до Бийо с още по-сладникава учтивост от обичайното и като му се поклони, отвърна:

– Ще ви кажа, господин Бийо, въпреки че е против навиците ни. Онова, което дирим у вас, е една размирническа книга, една

---

91. Лейтенантът от полицията е същият този Тиру дьо Кросън от „Колието на кралицата“, който след 14 юли емигрира – бел.фр.изд.

подпалваческа брошура, забранена от нашите кралски цензори.

– Книга у земеделец, който не знае да чете.

– Какво учудващо има, след като сте приятел на автора и той ви я е изпратил.

– Изобщо не съм приятел на доктор Жилбер – каза Бийо, – аз съм негов най-покорен слуга. За беден арендатор като мен е твърде голяма чест да бъде приятел на доктора.

Този безразсъден отговор, с който Бийо се издаваше, че познава не само автора, което бе съвсем естествено, защото авторът беше собственик на тези земи, но и книгата, осигури победата на полица. Той се окопоти, доби отново обичайния си любезен вид и докосвайки ръката на арендатора с усмивка, която сякаш разцепи напречно лицето му, рече:

– *Сама го каза*⁹². Познавате ли този стих, добри ми господин Бийо?

– Не знам стихове.

– Това е от господин Расин, един велик поет.

– Е, какво? Какво значи този стих? – попита Бийо, изкаран от търпение.

– Значи, че току-що се издадохте.

– Аз ли?

– Самият вие.

– Как така?

– Като назовахте пръв доктор Жилбер, когото ние имяхме благоразумието да не назоваваме.

– Вярно – прошепна Бийо.

– Да разбирам ли, че признавате?

– Ще направя нещо повече.

– О! Драги господин Бийо, вие сте много добър към нас. И какво е то?

– Ако това е книгата, която търсите, и аз ви кажа къде е – подхвана арендаторът с безпокойство, което не успя напълно да скрие, – вие ще престанете да ровите тук, нали?

Приставът направи знак на двамата полицаи.

– Естествено – рече той, – защото тази книга е предмет на обиска. Само че – добави с усмихнатата си гримаса, – може би вие ще ни признаете, че имате един екземпляр, притежавайки десет?

– Имам само един, кълна ви се.

---

92. Расин, „Федра“, първо действие, трета поява, стих 264 (Федра към Енона) – бел.фр.изд.

– Това сме длъжни да установим чрез по-щателен обиск, скъпи господин Бийо – каза приставът. – Потърпете още пет минути. Ние сме само служители, получили заповед от властите, и вие не бихте желали да се противопоставите на това почтени хора – а такива има във всички съсловия, драги господин Бийо, – ... не бихте желали да се противопоставите на това почтени хора да изпълнят дълга си.

Черният мъж бе намерил верния тон. Така трябваше да говори на Бийо.

– Ами изпълнявайте го – махна с ръка арендаторът, – но по-бързо.

И им обърна гръб.

Приставът затвори съвсем тихо вратата и още по-тихо превъртя веднъж ключа. Бийо не се възпротиви, само сви рамене, съвършено сигурен, че може да отвори вратата когато поиска.

От своя страна, човекът в черно даде знак на сержантите, които отново се захванаха за работа. И тримата удвоиха скоростта на действие и за миг книги, книжа, бельо – всичко бе разгърнато, разгънато, разровено.

Изведнъж в дъното на един шкаф забелязаха ковчеже от дъбово дърво, обковано с желязо. Приставът се хвърли като лешояд върху плячка. Само по вида, по миризмата и като го опипа, несъмнено разпозна онова, което търсеше, защото бързо го пхна под износената си дреха и кимна на сержантите, че задачата е изпълнена.

Точно в този момент Бийо загуби търпение; той се спря пред затворената си врата.

– Ама разберете, че няма да я намерите, ако не ви кажа къде е – извика силно. – Не си правете труда да разбутвате нещата ми за нищо. Аз да не съм конспиратор! Ей, чувате ли ме? Отговорете или, дяволите ви взели, заминавам за Париж, където ще се оплача на краля, на Събранието, на всички.

По онова време все още поставяха краля преди народа.

– Да, драги господин Бийо, чуваме ви и сме готови да отстъпим пред отличните ви доводи. Хайде, кажете ни къде е тази книга и понеже вече сме убедени, че имате само един екземпляр, ще го вземем и ще се оттеглим.

– Е, така да бъде! – рече Бийо. – Книгата е у един добър момък, на когото я поверих тази сутрин, за да я занесе на един приятел.

– И как се казва този добър момък? – попита с меден глас черният мъж.

– Анж Питу. Той е нещастен сирак, когото приютих от милосърдие

и който дори не знае какво е съдържанието на брошурата.

– Благодаря, скъпи господин Бийо – каза приставът, като в същото време нахвърля обратно бельото в скрина и затвори капака, без да прибере ковчезето. – А къде е това мило момче, моля?

– Струва ми се, че го видях на влизане при испанския фасул до бекката. Вървете, вземете му книгата, но не му причинявайте зло.

– Да му причиним зло, ние! О! Скъпи господин Бийо, та вие изобщо не ни познавате! Ние и на муха не бихме сторили зло.

И те се отправиха към указаното място. Когато стигнаха до испанския фасул, съзряха Питу, който поради високия си ръст изглеждаше поопасен, отколкото бе в действителност. Като помисли, че сержантите вероятно ще имат нужда от помощта му, за да надвият този млад гигант, приставът свали дрехата си, уви ковчезето в нея и го скри в един тъмен ъгъл в къщата.

Но Катрин, залепила ухо на вратата, бе доловила смътно думите *книга, доктор и Питу*. И виждайки да избухва бурята, която бе предвидила, се постара да смекчи последствията. Тъкмо тогава тя пошушна на Анж да се обяви за собственик на брошурата. Вече описахме какво се случи, как Питу, вързан от пристава и помощниците му, бе освободен от Катрин, която издебна момента, когато двамата сержанти влязоха, за да търсят маса, а черният мъж – за да си вземе дрехата и ковчезето. Разказахме как Питу избяга, прескачайки оградата, а онова, което не споменахме, е, че като умен човек полицаят се възползва от това бягство.

Действително сега, след като двойното поръчение, получено от пристава, беше изпълнено, бягството на Питу бе за черния мъж и двамата сержанти превъзходен случай да избягат самите те.

Въпреки че нямаше никаква надежда да хване беглеца, мъжът в черно подтикваше с глас и пример сержантите така усърдно, че всеки, който ги видеше да препускат през детелината, житата и люцерната, би ги взел за най-свирепите врагове на клетия момък, чиито дълги крака дълбоко в себе си те благославяха.

Но едва Питу бе потънал в гората, тримата спряха зад един храст. В това време ги настигнаха други двама сержанти, които бяха останали скрити около фермата и не трябваше да се появяват, освен ако не бъдеха повикани от началника си.

– Бога ми! – възкликна приставът. – Цяло щастие е, че у онзи юнак беше книгата, а не ковчезето. Щеше да се наложи да го хванем. Ей Богу, това не са крака на човек, а на елен.

– Да – каза единият от сержантите, – но той го няма, нали, господин

Па-дьо-Лу⁹³? А вие, напротив, го имате.

– Разбира се, приятелю, ето го – отвърна този, на когото току-що за първи път произнесохме името, или по-скоро прякора, даден му заради леката и гъвкава походка.

– Значи сме заслужили обещаното възнаграждение.

– Със сигурност – рече приставът, измъквайки от джоба си четири луидора, за четиримата сержанти, независимо дали бяха действали, или само дебнали.

– Да живее господин лейтенантът! – извикаха полиците.

– Няма лошо да се вика: „Да живее господин лейтенантът!“ – каза Па-дьо-Лу. – Ала преди да се вика, трябва да се мисли. Господин лейтенантът не е този, който плаща.

– А кой тогава?

– Някой от неговите приятели или приятелки – не знам точно кой или коя, – който желае да остане анонимен.

– Обзалагам се, че е онзи, при когото ще отиде ковчежето – вметна единият от сержантите.

– Ригуло, приятелю мой – рече черният мъж, – винаги съм твърдял, че си изтъкан от проникателност. Но докато чакаме тази проникателност да донесе плодове, смятам, че трябва да изчезваме. Проклетият арендатор хич нямаше вид на сговорчив и е много възможно, когато се усети, че ковчежето липсва, да изпрати по петите ни прислугата от фермата, а тези юначаги ще ви уцелят с пушките си по-чевръсто и от най-добрия швейцарски стрелец от гвардията на Негово величество.

Несъмнено такова беше мнението на мнозинството, тъй като петимата полицаи продължиха да вървят в крайнините на гората, която ги скриваше от нежелателни погледи и след три четвърти левга щеше да ги изведе на пътя.

Тази предпазливост не беше излишна, защото едва Катрин бе видяла черния мъж и сержантите да изчезват, гонейки Питу, когато, изпълнена с доверие в пъргавостта на онзи, когото преследваха, пъргавост, която, ако не се случеше нещо неочаквано, трябваше да ги отведе надалеч, повика изполичарите, които бяха разбрали, че има някаква суматоха, ала не знаеха каква, за да им каже да ѝ отворят вратата. Те дотичаха и щом се озова на свобода, девойката побърза да освободи баща си.

Бийо изглеждаше, сякаш сънува. Вместо да се спусне вън от стаята, той пристъпи колебливо към вратата и отново се върна в средата на

---

93. Па-дьо-Лу (фр. Pas-de-Loup) – Вълча стъпка – бел.прев.

помещението. Би могло да се предположи, че хем не го съдържаше на едно място, хем в същото време се боеше да спре поглед върху мебелите, потрошени и опразнени от полицейските агенти.

– И в края на краищата какво, откъмнаха му книгата, нали? – попита арендаторът.

– Така мисля, татко, но него не откъмнаха.

– Кого него?

– Питу. Той избяга. И ако продължават да търчат подире му, би трябвало да са стигнали вече до Койол или до Восиен.

– Толкова по-добре! Бедното момче! Аз му докарах това.

– О, татко! Не се тревожете за него, да помислим за нас. Питу ще се оправя, бъдете спокоен. Ама какъв безпорядък, Боже мой! Само погледнете, майко!

– Ах! Бельото ми! – извика госпожа Бийо. – Не са се посвенили да бръкнат в скрина за бельо. Та това са негодяи!

– Тършували са в бельото! – процеди Бийо.

В миг се хвърли към скрина, който приставът, както казахме, бе затворил грижливо, и пхна ръце в купчините преобърнати кърпи.

– О! Това е невъзможно! – промълви той.

– Какво търсите, татко? – попита Катрин.

Бийо се огледа наоколо в състояние почти на умопомрачение.

– Погледни. Погледни, дали не го виждаш някъде. Ама не. В тази ракла, не, в този секретер още по-малко. Впрочем то беше там, там... Самият аз го бях сложил. Вчера го гледах. Негодниците не са търсили книгата, а ковчето.

– Какво ковчеже? – недоумяваше Катрин.

– Хайде, много добре го знаеш!

– Ковчето на доктор Жилбер? – осмели се да попита госпожа Бийо, която в напрегнати мигове запазваше мълчание и оставяше другите да действат и да говорят.

– Да, ковчето на доктор Жилбер – извика арендаторът, заравяйки пръсти в гъстите си коси. – Това скъпоценно ковчеже.

– Вие ме плашите, татко – рече Катрин.

– Нещастен аз! – изкрещя бясно Бийо. – Не се и досетих за това! Даже и не помислих за ковчето! О! Какво ли ще каже докторът? Какво ли ще си помисли? Че съм предател, страхливец и негодник!

– Но, Боже мой! Какво съдържаше това ковчеже, татко?

– Не знам. Знам само, че поех отговорност за него пред доктора да го съхранявам с цената на живота си и че би трябвало да се оставя да ме

убият, за да го опазя.

И Бийо направи един толкова отчаян жест, че жена му и дъщеря му отстъпиха с ужас.

– Боже мой! Боже мой! Да не би да полудявате, бедни татко? – каза Катрин.

И избухна в ридания.

– Ама отговорете ми! – извика тя. – В името на небесната любов, отговорете ми!

– Франсоа, приятелю – мълвеше госпожа Бийо, – отговори на дъщеря си, отговори на жена си.

– Конят ми! Конят ми! – изкрещя арендаторът. – Да ми доведат коня!

– Но къде отивате, татко?

– Да предупредя доктора. Той трябва да бъде предупреден.

– А къде ще го намерите?

– В Париж. Не прочете ли в писмото, което ни беше пратил, че се връща в Париж? Трябва да е там. Отивам в Париж. Конят ми! Конят ми!

– И ще ни оставите така, татко? Напускате ни в такъв момент? Изпълнени с безпокойство и тревога?

– Трябва, детето ми. Трябва – повтаряше арендаторът, вземайки в ръце главата на дъщеря си и приближавайки я конвулсивно до устните си. – „Ако някога загубиш това ковчеже, каза ми докторът, или по-скоро, ако ти го откраднат, в мига, в който забележиш, Бийо, ще дойдеш да ме предупредиш където и да бъда. И нищо да не те спира, дори човешки живот.“

– Господи! Какво може да съдържа това ковчеже?

– Не знам. Онова, което знам, е, че ми беше поверено да го пазя и че не го опазих. А! Ето го и коня ми. Чрез сина, който е в колежа, сигурно ще науча къде е бащата.

И като прегърна за последен път жена си и дъщеря си, арендаторът скочи на седлото и потегли в луд галоп през нивите към пътя за Париж.

9. Пътят за Париж

Да се върнем при Питу.

Питу бе тласкан напред от двата най-силни подтика на този свят – Страхът и Любовта.

Страхът направо му бе рекъл:

– Може да бъдеш арестуван или бит, внимавай, Питу!

И това бе достатъчно, за да препусне като елен лопатар.

Любовта му бе пошушнала чрез гласа на Катрин:

– Бягайте бързо, скъпи Питу!

И Питу бе побягнал.

Двата подтика, както казахме, го караха не да тича, а да лети.

Наистина Бог е велик, Бог е непогрешим.

Колко полезни се оказваха сега в полето дългите крака на Питу, които изглеждаха възлести, и огромните колене, толкова неграциозни за бал и танци, докато сърцето му, раздуто от страха, биеше, сякаш аха да изхвъркне!

Господин Дьо Шарни, с неговите малки ходила, фини колене и хармонично оформени прасци, никога не би могъл да бяга така.

Питу си припомни онази хубава басня за елена, оплакващ вретенообразните си крака край един вир, и въпреки че нямаше на челото накита, в който четириногото съзирало компенсация за нозете си, той се упрекна, че е презирал своите върлини. Така госпожа Бийо бе нарекла краката му, когато Питу ги разглеждаше в едно огледало.

Момъкът продължаваше да препуска през гората, оставяйки Койол вдясно, а Ивор вляво от пътеката, като се обръщаше на всеки завой, за да се огледа или по-скоро да се послуша, защото отдавна вече нищо не виждаше; преследвачите му бяха изостанали поради онази негова бързина, за която бе дал такова великолепно доказателство, набирайки най-напред преднина от хиляда крачки, нарастваща с всеки изминал миг.

Защо Аталанта бе омъжена! Питу би я надбягал и сигурно, за да победи, не би се наложило да използва, подобно на Хипомен, хитростта със златните ябълки.

Вярно е, както казахме, че полицаите на господин Па-дьо-Лу, замаяни от плячката си, ни най-малко не се интересуваха от Питу, ала той не знаеше това.

Негонен вече от реални преследвачи, Анж продължаваше да бъде преследван от сенки.

Колкото до черните люде, те притежаваха онова доверие в самите себе си, което прави човешкото същество лениво.

– Тичай! Тичай! – казваха си, като току бъркаха в малкото джобче и усещаха да ги изпълва топлината на отплатата, с която ги бе дарил господин Па-дьо-Лу. – Тичай, клети човече! Ще те намерим винаги когато поискаме.

Което впрочем, далеч от празното самохвалство, си беше чиста истина.

И Питу не преставаше да бяга, сякаш бе могъл да чуе думите на хората на господин Па-дьо-Лу.

Когато успя, кръстосвайки изкусно стъпките си, както правят горските животни, за да заблудят хайката, та когато успя да оплете следите си в такава мрежа, че и самият Нимрод⁹⁴ би могъл да се обърка, той внезапно взе решение да завие надясно и да излезе на пътя от Виле-Котре за Париж малко под Гондревил.

Като взе това решение, Питу се устреми през сечището, свърна под прав ъгъл и подир четвърт час забеляза пътя, ограден от жълт пясък и зелени дървета.

Един час след тръгването си от фермата момъкът се намираще на кралския път.

През този час бе изминал почти четири левги и половина. Това бе всичко, което можеше да се изисква от един дорест кон, препускащ в бърз тръс.

Той хвърли поглед назад. Пътят бе празен.

Хвърли поглед напред. Две жени на магарета.

Питу бе взел от малкия Жилбер една митология с гравюри. По онова време хората много се увличаха по митологията.

Историята на боговете и богините от Олимп беше част от образованието на младите хора. Разглеждайки гравюрите, Питу бе научил митологията – бе видял Зевс да се преобразява в бик, за да отвлече Европа, в лебед, за да обладае жената на Тиндарей; бе видял множество други богове да се отдават на повече или по-малко живописни превращения. Ала един таен агент на Негово Величество да се превърне в магаре, невъзможно! Самият цар Мидас е имал само магарешки уши – а той е бил цар, при това е правел злато колкото си поиска, така че е можел да си

---

94. Нимрод – библейски персонаж, синоним на голям и страстен ловец – бел.прев.

купи цялата кожа на четириногите.

Поуспокоен от онова, което виждаше, или по-скоро не виждаше, Питу се преметна през глава на тревата край пътя, обърса с ръкав едрото си зачервено лице и, легнал в свежата детелина, се отдаде на насладата да се поти на воля.

Ала омайното ухание на люцерна и риган не можеше да го накара да забрави вареното свинско на госпожа Бийо и четвъртината черен хляб, тежаша либра и половина, която Катрин му даваше на всяко ядене, сиреч три пъти на ден.

Този хляб, който тогава струваше четири и половина су либрата, огромна цена, равняваща се най-малко на девет су в наше време, този хляб, който не достигаше в цяла Франция и минаваше, само да бе годен за ядене, за онази легендарна козуначена кифла, която херцогиня Дьо Полиняк⁹⁵ препоръчваше на парижаните, когато те вече нямаха и брашно.

Ето защо Питу си казваше философски, че госпожица Катрин е най-щедрата принцеса на света, а фермата на господин Бийо – най-разкошният дворец във вселената.

Сетне, подобно на израилтяните на брега на Йордан, той обръщаше помръкнал взор на изток, ще рече по посока на тази блажена ферма, и въздишаше.

Впрочем въздишането не е нещо неприятно за човек, който има нужда да си поеме дъх след лудо бягане.

Питу дишаше, въздишайки, и усещаше как мислите му, в един момент заплетени и объркани, се връщат заедно с дъха.

– Защо ли – каза си той тогава, – ми се случиха толкова много необикновени събития в такъв кратък промеждутък от време? Защо за три дни се струпаха повече произшествия, отколкото през целия ми останал живот?

– Защото сънувах котка, която бе враждебно настроена към мен – рече си Питу.

И направи жест, който означаваше, че изворът на нещастията му е пределно ясен.

– Да – добави подир миг на размисъл, – но това не е логика като тази на моя уважаван абат Фортие. Съвсем не защото съм сънувал сърдита котка станаха всички тези истории. Сънят е даден на човека само за да го предупреждава.

---

95. Фаворитка на кралица Мария-Антоанета – бел.ред.

– Не знам кой автор – продължи Питу – бе казал: „Ти си сънувал, внимавай.“ *Cave, somniasti.*

– *Somniasti?* – запита се момъкът уплашен. – Не допускам ли поредния варваризъм? Е, не! Правя само една елизия⁹⁶. На граматически правилен език би трябвало да се каже *somniavisti.*

– Учудващо е – додаде Питу, възхитен от познанията си – как го знам латинския, откакто не го изучавам.

И след това славословие на самия себе си потегли отново.

Питу вървеше с широка, макар и по-спокойна крачка. Така можеше да изминава по две левги на час.

И ето че два часа по-късно Нантъой бе останал далеч и той се отправяше към Дамартен.

Изведнъж ухото му, тренирано като на осаг⁹⁷, долови тропот от подкови, отекващ по пътя.

– Охо! – възкликна Питу, изричайки знаменития стих на Вергилий: – *Quadruple dante pu trem soni tu quatit ungula campum.*⁹⁸

И се огледа.

Но не видя нищо.

Бяха ли това магаретата, които бе задминал при Левинян и които бяха препуснали в галоп? Не, защото по пътя звънтяха железни нокти, както казва поетът, а в Арамон и дори във Виле-Котре Питу не познаваше друго магаре, освен това на госпожа Сабо, което да е подковано, а госпожа Сабо пренасяше пощата между Виле-Котре и Крепи⁹⁹.

Така че той забрави временно тропота, който бе чул, и се върна отново към размишленията си.

Какви бяха тези черни мъже, които го бяха разпитвали за доктор Жилбер, които му бяха вързали ръцете, които го бяха преследвали и от които накрая бе избягал?

Откъде идваха тези хора, съвършено непознати в целия кантон?

Какво в частност имаха да уреждат с Питу, който не ги бе виждал никога?

Как, без той да ги познава, те го познаваха? Защо госпожица Катрин му бе казала да тръгне за Париж и защо, за да улесни пътуването му, му бе дала един луидор от четирийсет и осем франка, сиреч двеста и

---

96. Елизия – изпускане на гласна или съгласна от дума – бел. прев.

97. Осаг – индианско племе от групата на сиуксите – бел. фр. изд.

98. Вергилий, „Енеида“, песен VIII, стих 596 – бел. фр. изд. (В българското издание – стих 600 – 601: „... ронливата почва тъгне под конския тропот.“ – бел. ред.)

99. Мелани Валдор, метреса на Дюма, е осветила разказ на госпожа Сабо – бел. фр. изд.

четирийсет либри хляб, по четири су либрата, храна за осемдесет дни, тоест за близо три месеца, при малки ограничения?

Дали госпожица Катрин предполагаше, че Питу може или ще трябва да отсъства осемдесет дни от фермата?

Изведнъж той потръпна.

– А! – свъси вежди. – Пак този тропот!

И се озърна.

– Този път не се лъжа – каза си, – тропотът, който чувам, е от галопираещ кон. Скоро ще се покаже на баира.

Едва си го бе помислил, и един кон се появи горе на малкия хълм, който Питу току-що бе оставил зад гърба си, ще рече на около четиристотин крачки от него.

Той, който не бе допуснал, че агент от полицията може да се превърне в магаре, изцяло допускаше, че би могъл да яхне кон, за да догони жертвата, която му се изплъзваше.

Страхът, който го беше напуснал за момент, го обхвана отново и го дари с крака, по-дълги и по-неуморими от онези, с които така чудесно си бе послужил преди два часа.

Ето защо, без да разсъждава, без да поглежда назад, без дори да се опитва да прикрие бягството си, разчитайки на превъзходството на стоманените си прасци, с един скок Питу се прехвърли от другата страна на крайпътния ров и се втурна през полето по посока на Ерменонвил. Той не знаеше, че това е Ерменонвил. Само забеляза на хоризонта върхарите на няколко дървета и си каза:

– Ако стигна до тези дървета, от които несъмнено започва гора, аз съм спасен.

И се устреми към Ерменонвил.

Този път трябваше да се удържи победа над препускащ кон. Така че Питу се носеше не на нозе, а на криле.

Още повече, че след като беше изминал стотина крачки през нивите, бе хвърлил поглед назад и бе видял ездача да кара коня си да направи огромния скок, който самият той бе направил над крайпътния ров.

От този момент насетне за беглеца нямаше съмнение, че именно него преследва конникът, и той удвои бързината, без повече да се обръща назад, от страх да не загуби време. Онова, което сега ускоряваше неговия бяг, не беше тропотът на подковите; шумът се притъпяваше в полята с люцерна и угарите. Онова, което ускоряваше неговия бяг, бе нещо като вик, който го следваше по петите, последната сричка от името му, произнасяно от ездача, едно „У!“¹, което приличаше на ехо от гнева му и

сякаш цепеше въздуха.

Ала след десет минути лудо бягане Питу усети тежест в гърдите и прилив на кръв в главата. Очите му започнаха да играят в орбитите. Стори му се, че коленете му нарастват до значителни размери, а бъбреците му се изпълват с малки камъчета. От време на време се спъваше в пръстта, той, който обикновено вдигаше крака така високо, че се виждаха всички гвоздеи на подметките му.

Най-накрая конят, роден с превъзходство над човека в изкуството на бягането, взе надмощие над двуногия Питу, който в същото време чуваше ездача да вика вече не „У!“, а високо и ясно: „Питу! Питу!“

Беше свършено, всичко бе загубено.

Все пак момъкът се помъчи да продължи да бяга; това бе по-скоро машинално движение, движеше се по силата на инерцията. В миг коленете му изневериха. Той се олюля и се просна с дълбока въздишка по лице на земята.

Но падайки, твърдо решен да не става повече, поне по своя воля, получи удар с камшик през кръста. Разнесе се яка ругатня, която не му бе непозната, и един много познат глас кресна:

– Така значи, хайванино! Така значи, глупако! Зарекъл си се да умориш Каде.

Името на Каде прекрати колебанията на Питу.

– А! – възкликна той, обръщайки се по гръб. – Чувам гласа на господин Бийо.

Това наистина беше Бийо. След като Питу се увери в самоличността му, се надигна на седалището си.

От своя страна арендаторът бе укротил Каде, целия окъпан в бяла пяна.

– Ах, скъпи господин Бийо! – извика Анж. – Колко сте добър, да тичате така подир мен! Кълна ви се, че щях да се върна във фермата, щом свършеше двойният луидор на госпожица Катрин. Но след като сте тук, ето, вземете си го, защото в крайна сметка той си е ваш, и да се прибираме във фермата.

– Хиляди дяволи! – каза Бийо. – Става въпрос тъкмо за фермата! Къде са шпионите?

– Шпионите ли? – попита Питу, който не разбираше много добре значението на тази дума, влязла неотдавна в езика¹⁰⁰.

---

100. В оригинала „mouchards“ (шпиони) – бел. прев. Дюма греша: думата е употребена за първи път през 1580 г. в смисъл на шпионин – бел.фр.изд.

– Да! Шпионите – кимна Бийо, – мъжете в черно, ако така ти е по-ясно.

– Аха, мъжете в черно! Не смятате ли, скъпи господин Бийо, че не съм се забавлявал с това да ги чакам?

– Браво! Тогава те са някъде назад.

– Мога само да се гордея, ала след бягането, което му хвърлих, това е най-малкото, струва ми се.

– А щом си сигурен в преднината си, защо препускаше като бесен?

– Ами защото реших, че е шефът им, който, за да не се посрами, ме преследва на кон.

– Виж ти! Не си толкова глупав, колкото те мислех. Тогава, щом пътят е свободен – напред към Дамартен.

– Как напред?

– Така! Ставай и тръгвай с мен!

– Значи отиваме в Дамартен?

– Да. Ще взема един кон от кръстника Льофран, ще му оставя Каде, който е капнал, и довечера ще продължим за Париж.

– Както кажете, господин Бийо, както кажете!

– Е, добре! Напред!

Питу направи усилие да се подчини.

– Много бих искал, драги господин Бийо, но не мога – рече той.

– Не можеш ли да се изправиш?

– Не.

– Та ти току-що така пъргаво се надигна.

– Няма нищо чудно в това, след като чух гласа ви и в същото време все едно получих удар с камшик по гърба. Ала тези неща стават само по веднъж. Сега свикнах с гласа ви, а колкото до камшика, сигурен съм, че вече няма да го употребите за друго, освен да направлявате бедния Каде, който е загрял почти толкова, колкото мен.

Логиката на Питу, която общо взето бе същата като тази на абат Фортие, убеди и почти трогна арендатора.

– Нямам време да се разнежвам от ориста ти – отвърна той. – Но хайде, направи едно усилие и се качи на задницата на Каде.

– Та това ще довърши клетия Каде! – възпротиви се Питу.

– Ами! След половин час ще бъдем при Льофран.

– Скъпи господин Бийо – каза Питу, – струва ми се напълно излишно и аз да ходя при чичо Льофран.

– И защо?

– Защото, ако вие имате нужда да отидете в Дамартен, аз нямам.

– Да, но аз имам нужда да дойдеш в Париж. В Париж ще си ми нужен. Юмруците ти са здрави, а аз съм сигурен, че там ще се раздават яки удари.

– Аха! – рече Питу, очарован от перспективата. – Така ли мислите?

И той се покатери на Каде, или по-скоро Бийо го теглеше като чувал с брашно.

Арендаторът излезе отново на пътя и толкова добре си послужи с поводите, коленете и шпорите, че за по-малко от половин час, както беше казал, пристигнаха в Дамартен.

Бийо влезе в града по една позната уличка. Стигна до фермата на Льофран и като остави Питу и Каде наред двора, изтича право в кухнята, където Льофран, който се готвеше да направи една обиколка из полето, закопчаваше гетите си.

– Бързо, бързо – каза му той, преди човекът да се е съвзел от изненадата, – дай ми най-здравия си кон.

– Това е Марго – отговори Льофран. – Тъкмо е оседлано, доброто животно. Щях да яздя.

– Е добре, нека е Марго! Само че те предупреждавам, възможно е да я уморя.

– Хубаво! И защо ще уморяваш Марго, питам аз?

– Защото трябва тази вечер да бъда в Париж – заяви Бийо с мрачен вид.

И направи към Льофран един от най-многозначителните масонски жестове.

– Умори Марго, но в такъв случай ще ми дадеш Каде – рече Льофран.

– Прието.

– Чаша вино?

– Две.

– Ама ти май не си сам?

– Не, там има един добър момък, когото вода със себе си и който е толкова изтощен, че нямаше сили да дойде дотук. Накарай да му дадат нещо.

– Веднага, веднага – каза Льофран.

За десет минути двамата мъже изпиха по бутилка вино, а Питу погълна един хляб от две либри и половин либра сланина. Докато се хранеше, един прислужник от фермата, симпатията и добряк, го разтриваше със стиска свежа люцерна, както би направил с любимия си кон.

И така, поободрен, Питу глътна на свой ред чаша вино, от трета

бутилка, опразнена с още по-голяма бързина поради неговото участие. След което Бийо яхна Марго, а Анж, скован като пергел, бе качен на задницата ѝ.

Доброто животно, подканено от шпорите, веднага препусна храбро под двойния товар към Париж, без да спира да гони мухите с мощната си опашка, чиито дебели косми отупваха прахоляка от гърба на Питу и шибаха от време на време кльощавите му прасци през зле опънатите чорапи.

10.

Онова, което ставаше в края на пътя, по който вървеше Питу, сиреч в Париж

От Дамартен до Париж имаше още осем левги. Първите четири бяха изминати с лекота, но от Бурже нататък краката на Марго, макар и подтиквани от дългите нозе на Питу, все повече се сковаваха. Нощта падаше.

Когато стигнаха в Ла Вилет, на Бийо му се стори, че съзира откъм Париж да се извиват пламъци.

Той накара Питу да погледне червеникавата светлина на хоризонта.

– Ама вие не виждате ли – каза му момъкът, – че това е лагер на войски, които са запалили огньовете?

– Какво! Войски ли? – попита Бийо.

– Има ги много от тази страна – рече Питу, – защо пък да няма и там?

Действително, поглеждайки внимателно надясно, арендаторът видя равнината Сен Дьони осеяна с тъмнеещи отряди пехота и кавалерия, които вървяха безмълвно в мрака.

Сегиз-тогиз оръжията им проблясваха под бледата светлина на звездите.

Питу, който при нощните си походи в гората бе навикнал да се ориентира в тъмното, дори показва на господаря си оръдия, затънали до главините на колелата сред разкаляните ниви.

– Охо! – изръмжа Бийо. – Значи там има нещо ново? Да побързаме, момче, да побързаме.

– Да, да, там има огън – извика Питу, който се бе надигнал на задницата на Марго. – Вижте! Вижте! Виждате ли искрите?

Марго се спря. Бийо скочи от седлото и отправяйки се към една група войници със синьо-жълти униформи, които лагеруваха под крайпътните дървета, попита:

– Другари, можете ли да ми кажете какво става в Париж?

Ала войниците му отговориха с няколко ругатни на немски.

– Какво, по дяволите, казват? – извърна се Бийо към Питу.

– Изобщо не е на латински, драги господин Бийо – промълви момъкът разтреперан, – това е всичко, което мога да кажа.

Бийо размисли и се огледа.

– Ама че съм глупак! – рече той. – Да взема да се обърна към кайзеровците¹⁰¹.

И от любопитство остана на средата на пътя. Един офицер се приближи до него.

– Фърфете си по бътя – каза му, – фърфете първо.

– Простете, капитане – отвърна Бийо, – но отивам в Париж.

– Босле?

– И понеже ви виждам напред пътя, боя се, че не може да се мине през бариерите.

– Минафа се.

И Бийо се качи на коня и действително премина.

Ала само за да попадне на хусарите на Бершени¹⁰², които изпълваха Ла Вилет.

Този път си имаше работа със съотечественици, които разпита с по-голям успех.

– Господине – поде той, – какво става в Париж, моля?

– Става, че вашите побеснели парижани си искат своя Некер – каза един хусар – и стрелят по нас, сякаш това ни интересува.

– Искат си Некер¹⁰³! – извика Бийо. – Та какво се е случило с него?

– Ами кралят го уволни¹⁰⁴.

– Кралят е уволнил господин Некер! – изрече арендаторът с изумлението на вярващ, който чува за светотатство. – Кралят е уволнил този велик човек?

– О, Боже мой! Да, драги, и дори нещо повече – този велик човек е на път за Брюксел.

– Е, добре! В такъв случай ще се повеселим! – изкрещя със страшен глас Бийо, без да го е грижа за грозящата го опасност, бунтувайки се сред хиляда и двеста, може да бяха и хиляда и петстотин роялистки кавалеристи.

---

101. Кайзеровци – име, дадено на императорските войски (die Kaiserlichen) и по време на Революцията употребявано за всички германски войници – бел.фр.изд.

102. Бершени – унгарска фамилия, която от времето на Владислав-Игнаций, маршал на Франция, е имала свой полк – бел.фр.изд.

103. Жак Некер (1732 – 1804) – швейцарски финансист и банкер, генерален директор на финансите във Франция (1777 – 1781, 1788 – 1789), реформаторски настроен – бел.ред.

104. Отпратка към 11 юли 1789 г.: денят на размириците, описван от Дюма, е бил 12 юли, неделя, макар според хронологията на „Анж Питу“ да се пада на 13, понеделник – бел.фр.изд.

Той яхна отново Марго и я пришпори свирепо към бариерите¹⁰⁵.

Колкото повече се приближаваше, виждаше огънят да се разраства и да става по-ален – ярък огнен стълб се издигаше към небето.

Гореше самата бариера.

Една ревяща, разярена тълпа, в която жените, както обикновено, викаха и заплашваха по-ожесточено от мъжете, подклаждаше пламъците с останки от мебелите и книгата на данъчните служители на бариерата.

От към пътя унгарските и германските полкове наблюдаваха това опустошение с пушки при нозе и окоото им не мигваше.

Бийо изобщо не се спря пред тази огнена преграда. Той смушка животното да препусне през пожара. Марго прескочи храбро пламтящата бариера, ала от другата страна се натъкна на плътна маса от хора, изтеглящи се от центъра на града към предградията, едни пеейки, други скандирайки: „На оръжие!“

Бийо имаше вид на такъв, какъвто си беше, сиреч солиден земеделец, който идва в Париж по свои дела. Може би викаше малко по-високо: „Път! Път!“ Но Питу повтаряше толкова учтиво след него: „Път! Дайте път, моля ви!“, че единият коригираше другия. Никой нямаше интерес да пречи на Бийо да си върви по своите работи, така че го пропуснаха да мине.

Марго беше възвърнала силите си; огънят бе поопърлил косъма ѝ и всички тези необичайни крясъци я караха да настръхва. Сега Бийо бе принуден да съдържа сетните ѝ усилия от страх да не стъпче многобройните любопитни, струпали се пред портите, и не по-малко многобройните любопитни, устремени към бариерата.

Бийо се промъкна, дърпайки наляво и надясно Марго, чак до булеварда; ала там бе заставен да спре.

Преминаваше шествие, идващо от Бастилията и насочило се към склада за мебели, тези два каменни възела, закопчавачи по онова време пояса около хълбоците на Париж¹⁰⁶.

Това шествие, което заливаше булеварда, следваше една носилка. На нея бяха сложени два бюста – единият забулен с траурен воал, другият – увенчан с цветя.

---

105. В Париж, ограден със стена от данъчни откупчици (1784 г.), е имало най-малко шейсет бариери, на които събирали такса за влизане – бел.фр.изд.

106. Маршрут на шествието: улица „Ришельо“, булевардът, улиците „Сен Мартен“, „Сен Дьони“, „Сент Оноре“, площад „Вандом“, Мишле. „История на Френската революция“, книга I, глава VI – бел.фр.изд.

Забуленият с креп бе на Некер, министъра, не изпаднал в немилост, а уволнен; увенчаният с цветя беше на херцог Д'Орлеан, който в кралския двор открито бе взел страната на икономиста от Женева.

Бийо се поинтересува каква е тази процесия, казаха му, че това е израз на народната почит към господин Некер и неговия защитник, херцог Д'Орлеан.

Арендаторът бе роден в край, в който името на херцог Д'Орлеан се тачеше от век и половина насам. Той принадлежеше към школата на философите, следователно гледаше на Некер не само като на велик министър, но и като на апостол на хуманността.

Обяснението, което получи, му бе достатъчно, за да се въодушеви. Бийо скочи от коня, без много добре да знае какво прави, викайки: „Да живее херцог Д'Орлеан! Да живее Некер!“, и се смеси с тълпата.

Щом веднъж се слееш с тълпата, индивидуалната свобода изчезва. Както е известно на всекиго, човек загубва собствената си свободна воля, иска онова, което иска тълпата, и прави всичко, което прави тя. Впрочем на Бийо му бе още по-лесно да се остави да бъде увлечен, защото беше по-скоро в челото, отколкото на опашката на процесията.

Шествието крещеше с все сила: „Да живее Некер! Стига чужди войски! Долу чуждите войски!“

Бийо вля мощния си глас в този нестроен хор.

Едно превъзходство, каквото и да е то, винаги се оценява от народа. Парижанинът от предградията със слаб или дрезгав глас, изтощен от гладуване или разяден от виното, парижанинът от предградията отдаде дължимото на плътния, свеж и звучен глас на Бийо и му стори път, така че без много да бъде блъскан, мушкан с лакти или притискан, арендаторът успя да се добере чак до носилката.

След десет минути един от носачите, чийто ентузиазъм надхвърляше силите му, му отстъпи мястото си.

Както се вижда, Бийо бързо напредваше.

Вчера обикновен пропагандатор на брошурата на доктор Жилбер, днес той беше едно от оръдията на триумфа на Некер и херцог Д'Орлеан.

Ала едва бе стигнал до този преден пост, когато една мисъл прониза съзнанието му:

Какво стана с Питу? Какво стана с Марго?

Все така крепейки носилката, Бийо извърна глава и на отблясъците от факлите, които придружаваха шествието, на светлината, струяща от всички прозорци наоколо, забеляза напред тълпата нещо като подвижно

възвишение, образувано от пет-шест викащи и жестикулиращи фигури.

Не беше трудно да се различи сред тях гласът и да се разпознаят дългите ръце на Питу.

Момъкът правеше каквото можеше, за да брани Марго, но въпреки усилията му кобилата бе завладяна. Сега Марго не носеше Бийо и Питу – товар, вече твърде почетен за бедното животно.

Кобилата носеше всичко, което можеше да издържи на гърба си, на задницата, на шията.

В нощта, която придава фантастични размери на нещата, Марго приличаше на слон, натоварен с ловци, тръгнали да правят хайка за тигър.

На широкия ѝ гръб се бяха настанили пет-шест екзалтирани парижани, които крещяха: „Да живее Некер! Да живее херцог Д'Орлеан! Долу чужденците!“

На което Питу отговаряше:

– Ще задушите Марго.

Опиянението бе всеобщо.

На Бийо му мина за миг през ума да отиде и да помогне на Питу и на Марго, ала размисли, че ако дори за секунда се откаже от завоюваната чест да държи един от прътите на носилката, повече не ще успее да се добере отново. Сетне съобрази, че в крайна сметка, поради уговорената с Льофран размяна на конете, Марго му принадлежи и че ако с животното се случи някакво нещастие, ще става въпрос за триста-четиристотин ливри, и че той, Бийо, е достатъчно богат, за да пожертва триста-четиристотин ливри за родината.

В това време шествието зави наляво и слезе по улица „Монмартр“ до площад „Виктоар“. При Пале Роаял имаше голямо задръстване, група хора със зелени листа на шапките скандираха: „На оръжие!“

Трябваше да се разбере дали запушилите улица „Вивиен“ бяха приятели или врагове. Зеленото бе цветът на граф Д'Артоа. Защо бяха със зелени кокарди?

След мигновен разговор положението се изясни.

Научавайки за изгонването на Некер, един млад мъж бе излязъл от кафене „Фоа“, беше се качил на една маса и с размахан пистолет в ръка бе извикал: „На оръжие!“

При този възглас всички, разхождащи се наоколо, се бяха втурнали към него, крещейки на свой ред: „На оръжие!“

Вече споменахме, че чуждестранните полкове се намираха край Париж. Сякаш имаше австрийско нашествие – имената на командващите

тези полкове стряскаха френските уши: Рейнак, Салис-Самад, Дисбах, Естерхази, Рьомер¹⁰⁷. Стигаше само да бъдат назовани, за да се даде на тълпата да разбере, че това са вражески имена. Младият мъж ги назова. Той съобщи, че швейцарците, разположени на лагер на Елисейските полета с четири оръдия, трябва да влязат същата вечер в Париж, предшествани от драгуните на принц Дьо Ламбеск. Мъжът предложи нова кокарда, която да не е като тяхната, откъсна едно листо от кестен и го затъкна на шапката си. В един-единствен миг всички присъстващи го бяха последвали. Три хиляди души за десет минути оголиха дърветата около Пале Роаял.

Сутринта името на младия мъж бе никому неизвестно, вечерта бе в устата на всички.

Този млад мъж се наричаше Камий Демулен¹⁰⁸.

Познаха се, побратимиха се, прегърнаха се; и шествието продължи по пътя си.

По време на принудителния престой любопитството на онези, които не можеха да видят нищо, дори вдигайки се на пръсти, бе натоварило с ново бреме юздите, седлото, подопашия ремък и стремената на Марго, така че в момента, когато трябваше да тръгне отново, клетата кобила буквално се сгромоляса.

На ъгъла на улица „Ришельо“ Бийо хвърли поглед назад. Марго беше изчезнала.

Той въздъхна в памет на бедното животно. После с все сила призова трикратно Питу, както правели римляните на погребенията на близките си. Стори му се, че чува от недрата на тълпата да излиза един глас, който отвърща на неговия. Ала този глас се изгуби в неясните полузаплашителни, полувъзторжени викове, въздигащи се към небето.

Шествието следваше своя ход.

Всички магазини бяха затворени, но всички прозорци бяха отворени и от тях долитаха окуражителни възгласи, които опияняваха още повече тълпата.

Така стигнаха до площад „Вандом“.

Там обаче процесията бе спряна от едно непредвидено препятствие.

107. Мишле в „История на Френската революция“, книга I, глава V, указва местоположението на различните полкове: тези на Рейнак и Дисбах в Севр; на Салис-Самад в Иси; на Естерхази и Рьомер другаде. Числеността на мобилизираните войски достигала 17 730 души – бел.фр.изд.

108. Камий Демулен (1760 – 1794) – деец на Френската революция, адвокат и публицист, дал сигнал за въстанието на 14 юли 1789 г. – бел. ред.

Подобно на стволите на дървета, които се подмятат по вълните на придошла река и които, срещайки подпората на някой мост, отскачат назад върху останките, носени подире им, народната армия налетя на отряд от германски наемници на площад „Вандом“.

Тези чуждестранни войници бяха драгуни, които, като съзряха прииждащото множество по улица „Сент Оноре“, което започваше да се разлива по площад „Вандом“, отпуснаха юздите на конете, загубили търпение да стоят на едно място цели пет часа, и препуснаха в галоп, връхлитайки върху народа.

Носачите на носилката поеха първия удар и бяха съборени под тежестта на товара си. Един савоец, който вървеше пред Бийо, се изправи пръв, грабна отново изображението на херцог Д'Орлеан и закрепвайки го на края на един прът, го издигна над главата си, викайки: „Да живее херцог Д'Орлеан!“, когото никога не бе виждал, или пък: „Да живее Некер!“, когото не познаваше.

Бийо щеше да стори същото с бюста на Некер, ала беше изпреварен. Един млад, двайсет и четири-двайсет и пет годишен мъж, облечен достатъчно елегантно, за да заслужи определението конте, го бе проследил с поглед, което му беше по-лесно, отколкото на Бийо, който го носеше, и веднага щом бюстът докосна земята, той се хвърли отгоре му.

Арендаторът напразно търсеше наоколо, ликът на Некер беше вече на върха на нещо като пика и, приближен до този на херцог Д'Орлеан, привличаше голяма част от множеството.

Изведнъж един проблясък осветява площада. В същия миг се разнася гърмеж, просвистяват куршуми. Нещо тежко удря Бийо по челото и той пада. В първия миг мисли, че е мъртъв.

Но тъй като не загубва съзнание, и понеже, освен остра болка в главата, не чувства нищо друго, решава, че най-много да е ранен, и вдигайки ръка към челото си, за да провери сериозността на раната, установява едновременно, че само е контузен в главата и че ръцете му са червени от кръв.

Младият мъж с хубавите дрехи, който крачеше пред Бийо, току-що бе получил един куршум в гърдите. Мъртвият беше той. Тази кръв бе негова. Ударът, усетен от Бийо, беше от бюста на Некер, който, загубил опора, се бе стоварил на главата му.

Арендаторът надава вик, наполовина от ужас, наполовина от ярост.

Той се отдръпва от младия човек, гърчещ се в конвулсиите на агонията. Онези, които го заобикалят, също отстъпват, а викът, който се е изтргнал от Бийо, подет от тълпата, се проточва като скръбно ехо до

последните групи по улица „Сент Оноре“.

Този вик е един нов бунт. Разнася се втори гърмеж и веднага дълбоки дупки, издълбани в масата от хора, обозначават пътя на куршумите.

Да поеме бюста, чието лице е омърсено с кръв, да го вдигне над главата си, да протестира с мъжкия си глас с риск да бъде убит подобно на красивия млад мъж, чието безжизнено тяло е простряно в нозете му – това е, към което възмущението подтиква Бийо и което той прави в устрема на своя ентузиазъм.

Ала в миг една широка и силна длан ляга на рамото на арендатора и го притиска така, че е принуден да се огъне под тежестта ѝ. Бийо иска да се изплъзне, но една друга длан, не по-малко тежка от първата, се стоварва на другото му рамо. Ръмжейки гневно, той се обръща, за да види с какъв противник си има работа.

– Питу! – извиква.

– Да, да – отвръща момъкът, – наведете се.

И удвоявайки усилията си, Питу успява да накара упорстващия арендатор да залегне до него.

Едва е положен с лице към земята, когато отеква трети залп. Савоецът, който носи бюста на херцог Д'Орлеан, се превива на свой ред, ударен от куршум в бедрото.

После се чува трошене на паваж под желязо. Драгуните зареждат трети път. Един кон, полудял и яростен, като онзи от Апокалипсиса¹⁰⁹, профучава над нещастния савоец, който усеща ледено острие да прониква в гърдите му. Той пада върху Бийо и Питу.

Бурята отминава, достигайки до дъното на улицата, където заглъхва сред ужас и смърт. Единствено труповете остават по паважа. Всички побягват в съседните улици. Прозорците се затварят. Зловеща тишина сменя вдъхновените викове и гневните възгласи.

Бийо изчака един миг, удържан от благоразумния Питу; сетне, усещайки, че опасността се отдалечава заедно с шума, той се надигна на едно коляно, докато Питу, подобно на заека, скрит в леговището си, започна да надига не главата, а ушите си.

– Е, господин Бийо! – рече Питу. – Мисля, че право казахте и че пристигнахме в добър момент.

– Хайде, помогни ми.

– Какво ще правим? Ще бягаме ли?

109. Апокалипсис, 6:1-7: четири коня на Апокалипсиса – бел.фр.изд.

– Не. Младото конте е мъртво, но бедният савоец е само припаднал, както ми се струва. Помогни ми да го качим на гърба ми. Не можем да го оставим тук да бъде довършен от тези проклети германци.

Бийо говореше на език, който стигаше право до сърцето на Питу. Той не намери какво да възрази, освен да се подчини. Хвана тялото на окървавения савоец и го натовари, както би направил с някой чувал, на рамото на якия арендатор, който, като видя, че улица „Сент Оноре“ е свободна и видимо пуста, пое заедно с Питу по пътя към Пале Роаял.

11.

Нощта на 12 срещу 13 юли¹¹⁰

Отначало улицата се бе сторила празна и пуста на Бийо и Питу, защото драгуните, втурвайки се да преследват основната маса бегълци, се бяха отправили към пазара „Сент Оноре“ и се бяха пръснали по улиците „Луи льо Гран“ и „Гайон“. Но колкото повече Бийо напредваше към Пале Роаял, процеждайки инстинктивно през зъби думата „мъст“, по седните ъгли, на изхода на алеите, на прага на вратите се появяваха хора, които, отначало безмълвни и слисани, се оглеждаха наоколо и уверили се в отсъствието на драгуните, се присъединяваха към това погребално шествие, повтаряйки най-напред полугласно, после високо и накрая с крясъци: „Мъст! Мъст!“

Питу вървеше подир арендатора с шапката на савоеца в ръка.

Така тази злокобна и страховита процесия стигна до площада при Пале Роаял, където цял един народ, опиянен от гняв, се бе събрал и молеше за подкрепата на френските войници срещу чужденците.

– Какви са тези хора в униформа? – попита Бийо, като се спря пред военен отряд, който стоеше с пушки при нозе, преграждайки площада от парадния вход на двореца до улица „Шартр“.

– Това са френските гвардейци! – отвърнаха нестройни гласове.

– А! – рече Бийо, приближавайки се и показвайки на войниците тялото на савоеца, което бе вече безжизнен труп. – Аха! Вие сте французи и оставяте германците да ни колят!

Гвардейците неволно отстъпиха назад.

– Мъртъв е! – разнесе се шепот в редиците.

– Да, мъртъв е! Мъртъв, убит, както и мнозина други.

– И от кого?

– От драгуните от полка на кралските германци. Нима не чухте виковете, изстрелите и тропота на конете?

– Така е! Така е! – изтръгна се като ехо от двеста-триста гърла. – Клаха народа на площад „Вандом“.

– И вие сте от този народ, по дяволите! – изкрещя Бийо, обръщайки се към войниците. – Та това е подлост, да позволите да избиват братята ви!

110. С цената на известно разминаване (понеделник във Виле-Котре, неделя в Париж) романът се връща към историческата хронология – бел.фр.изд.

– Подлост! – промърмориха няколко заплашителни гласа в редиците.

– Да... подлост! Казах го и го повтарям. Хайде – продължи аренда-торът, като направи три крачки към мястото, откъдето бяха дошли заканите, – няма ли да убиете и мен, за да докажете, че не сте страхливци?

– Е, какво пък! Добре... добре – рече един от войниците. – Вие сте храбрец, приятелю. Но вие сте буржоа и можете да правите каквото поискате. А войникът си е войник, той изпълнява заповеди.

– Значи излиза – викна Бийо, – че ако получите заповед да стреляте по нас, сиреч по хора без оръжие, ще стреляте – вие, наследниците на мъжете от Фонтъноа¹¹¹, които великодушно дадоха преднина на англичаните, като ги оставиха първи да открият огън!

– Аз знам много добре, че няма да стрелям – обади се някой отзад.

– Нито пък аз, нито пък аз – подеха стотина гласове.

– Тогава не разрешавайте и на другите да стрелят по нас – каза Бийо. – Да ни оставите да бъдем изклани от германците е все едно да ни изколите самите вие.

– Драгуните! Драгуните! – проехтяха викове, докато в същото време тълпата започна да приижда на площада, бягайки по улица „Ришельо“.

И се чу отдалечен, ала бързо приближаващ се тропот на тежка кавалерия.

– На оръжие! На оръжие! – зовяха бегълците.

– Бога ми – изръмжа Бийо, хвърляйки на земята тялото на савоеца, което все още не бе оставил, – поне ни дайте пушките си, ако не искате да си служите с тях.

– Щом е така, почакайте, дявол да го вземе! Ще си послужим, и то как – закани се войникът, към когото се бе обърнал Бийо, измъквайки от ръцете му пушката си, която арендаторът бе вече сграбчил. – Хайде, хайде, патрон в зъбите¹¹²! И ако австрийците кажат нещо на тези добри люде, ще видят те.

– Да, да, ще видят – отвърнаха войниците, вадейки патрони от

---

111. При Фонтъноа през 1745 г., по време на войната за австрийското наследство, френската армия удържа победа над войските на антифренската коалиция, съставени от англичани, австрийци и холандци. На битката присъства крал Луи XV – бел. ред.

112. При едновременните пушки с предно пълнене патронът е представлявал предварително завит хартиен фишек с необходимия барут, куршум и кълчищена тапа. Преди да се напъха в дулото, той е трябвало да се захапне, за да може да се възпламени от подсипа, и оттам идва командата „Патрон в зъбите!“; за да се ускори зареждането – бел. прев.

паласките и поставяйки ги в устата си.

– О, гръм и мълния! – процеди Бийо, тропайки с крак. – И да ме питаш защо не си взех ловната пушка! Но все ще има някой убит от онези австрийски негодяи и аз ще грабна мускетона¹¹³ му.

– Докато чакате – обади се глас, – вземете тази карабина, тя е заредена.

И един непознат мъж пхна една тежка карабина в ръцете на Бийо.

Точно в този миг драгуните нахлуха на площада, блъскайки и посичайки всичко, което им се изпречеше.

Офицерът, който командваше френските гвардейци, излезе четири крачки напред.

– Хей, господа драгуни! – викна той. – Спрете, ако обичате!

Било защото не го чуха, било защото не пожелаха да го чуят, било най-накрая защото препусаха твърде бързо, за да спрат, драгуните направиха половин завъртане надясно, като при това блъснаха една жена и един старец, които изчезнаха под копитата на конете.

– Хайде, огън! – изкрещя Бийо.

Той беше близо до командващия и би могло да се помисли, че зовът идва от офицера. Гвардейците вдигнаха пушките си и стреляха последователно, което закова драгуните на място.

– Ей, господа гвардейци! – каза един германски офицер, заставайки пред ескадрона, в който бе настъпил безпорядък. – Знаете ли, че стреляте по нас?

– По дяволите! Как да не знаем – отговори Бийо.

И стреля по офицера, който падна.

Тогава френските гвардейци дадоха втори залп и германците, виждайки, че този път си имат работа не с буржоа, които хукват при първия саблен удар, а с войници, очакващи ги неотстъпно на поста си, препуснаха обратно към площад „Вандом“ сред толкова мощен взрив от триумфални възгласи и викове „браво!“¹¹³, че множество коне побягнаха подплашени и си разбиха челата в затворените капаци на къщите.

– Да живеят френските гвардейци! – ликуваше народът.

– Да живеят войниците на родината! – викна Бийо.

– Благодарим – отвръщаха те, – видяхме огъня и получихме кръщението си.

– И аз също видях огъня – рече Питу.

---

113. Мускетон – старовремска пушка с предно пълнене и кремъчно възпламеняване, малък мускет – бел. прев.

– Е, и какво? – попита Бийо.

– Ами какво! Струва ми се, че не е толкова страшен, колкото си го представях.

– А сега – подхвана арендаторът, който бе имал време да огледа ка-рабината и беше разбрал, че е доста ценно оръжие, – на кого е пушката?

– На господаря ми – каза същият мъж, който му я бе дал. – Но гос-подарят ми намира, че вие си служите твърде добре с нея, за да си я взе-ме обратно.

Бийо се обърна и забеляза един лакей с ливреята на херцог Д'Орлеан.

– А къде е господарят ти? – попита той.

Лакеят му показва едни полуотворени жалузиде, иззад които принцът беше видял всичко, което се бе случило.

– Значи господарят ти е с нас? – рече Бийо.

– Със сърцето и душата си при народа – отговори лакеят.

– В такъв случай още веднъж, да живее херцог Д'Орлеан! – викна Бийо. – Приятели, херцог Д'Орлеан е с нас, да живее херцог Д'Орлеан!

И посочи жалузиде, зад които стоеше принцът.

Тогаважалузиде се отвориха и принцът поздравиде трикратно.

После се затвориха отново.

Макар и мигновена, тази поява вдигна градуса на ентузиазма до краен предел.

– Да живее херцог Д'Орлеан! – ревнохадве-три хилядиде гласа.

– Да разбием оръжейните магазиниде – подхвърли някой от тълпата.

– Да вървим в Инвалидиде!¹¹⁴ – викнахаднеколцинадестариде войнициде.

– Сомбрыйо има двайсет хилядиде пушки.

– Към Инвалидиде!

– Към Кметството! – предложихадругиде. – Превото¹¹⁵ на търговцидеде Флесел¹¹⁶ има ключоведе от оръжейнияде склад на стражата, щедиде даде.

– Към Кметството! – повторихадчаст от присъстващидеде.

И множдестводеде се отправиде в триде указани посоки. Междувременно

---

114. Дом на инвалидиде в Париж, построен през 1670 г. по инициатива на Луи XIV, за да подслонява военноинвалидиде. Изграден по проект на Брюан, домът е завършен от архитекта Жюл Ардуен-Мансар, автор на монументалнияде купол и на капелата „Свети Луи“, в която през 1840 г. са положени тленнидедестанки на Наполеон I. От 1896 г. тук се намира Музеят на армията – бел.ред.

115. Превод – служител от кралската администрация, управител, надзорник; воен. – комендант – бел.прев.

116. Жак дьо Флесел (1721 – 1789) – последнияде превод на търговцидеде в Париж, убит на 14 юли 1789 г. – бел.ред.

драгуните се бяха събрали около барон Дьо Безенвал и принц Дьо Ламбеск на площад „Луи XV“¹¹⁷.

Това не бе известно на Бийо и Питу, които не бяха тръгнали с нито една от трите групи и се намираха почти сами на площада пред Пале Роаял.

– Е, драги господин Бийо, къде отиваме, моля? – попита Питу.

– Ох! – рече Бийо. – Бих желал да последваме тези юначни хора. Не при оръжейниците, защото имам толкова хубава карабина, но в Кметството или в Инвалидите. Все пак обаче, идвайки в Париж не за да се бия, а за да науча адреса на господин Жилбер, струва ми се, че трябва да отскоча до колежа „Луи льо Гран“, където е синът му, и да оставя за по-късно, след като се видя с доктора, да се хвърля отново в цялата тази бъркотия.

И очите на арендатора замаяха мълнии.

– Изглежда ми логично да идем най-напред в колежа „Луи льо Гран“ – потвърди поучително Питу, – понеже затова сме дошли в Париж.

– Тогава взимай една пушка, една сабя, някакво оръжие от някой от онези негодници, които са налягали там – посочи Бийо към петимата или шестима драгуни, проснати на земята, – и да вървим в колежа „Луи льо Гран“.

– Но тези оръжия изобщо не са мои – каза Питу колебливо.

– Ами на кого са? – попита Бийо.

– Те са на краля.

– Те са на народа – отсече Бийо.

И момъкът, успокоен от думите на арендатора, когото познаваше като човек, който не би ощетил съседа си дори с едно зрънце просо, се приближи предпазливо до драгуна, който бе най-близо до него, и след като се увери, че е мъртъв, взе сабята му, мускетона и паласката.

Питу имаше голямо желание да вземе каската му, само че не беше сигурен, че онова, което Бийо бе казал за нападателните оръжия, се отнасяше и за защитните.

Докато се въоръжаваше обаче, Анж надаваше ухо към площад „Вандом“.

– Охо! – поклати глава той. – Струва ми се, че кралските германци идат отново.

Наистина се чуваше тропот от приближаващ се кавалерийски

---

117. Днешният площад „Конкорд“ – бел.ред.

отряд. Питу се подаде иззад ъгъла при кафене „Ла Режанс“ и забеляза горе на улица „Сент Оноре“ един драгунски патрул, който напредваше с мускетони, опрени на бедрата на ездачите.

– Ей! Бързо, бързо – каза Питу, – ето ги, връщат се.

Бийо хвърли поглед наоколо, за да види има ли начин да им бъде оказана съпротива. Площадът бе почти празен.

– Да вървим в колежа „Луи льо Гран“ – рече той.

И пое по улица „Шартр“, следван от Питу, който, не знаейки за какво се употребява ремъкът на мускетона, го бе закачил на колана си и влачеше голямата сабя.

– Боже мой! – възкликна Бийо. – Имаш вид на търговец на железария. Я закачи това желязо.

– Къде? – чудеше се Питу.

– О, по дяволите! – изруга арендаторът.

И окачи сабята на колана му, което позволи на момъка да развие бързина на ходене, каквато иначе не би могъл да постигне.

До площад „Луи XV“ не се случи нищо, ала ето че в един миг се натъкнаха на колоната, която отиваше към Инвалидите и която внезапно бе спряна.

– Е, какво има? – попита Бийо.

– Това, че не може да се мине по моста „Луи XV“.

– А по кейовете?

– Нито пък по кейовете.

– През Елисейските полета?

– И оттам не.

– Тогава да се върнем обратно и да минем по моста „Тюйлери“.

Предложението бе съвършено просто и тълпата, следвайки Бийо, показа, че е готова да го приеме. Но едва бяха извървели половината път до градината на Тюйлери, когато лъснаха саби. Кеят бе отцепен от един ескадрон драгуни.

– А така! Ама тези проклетни драгуни да не са навсякъде? – прошепна арендаторът.

– Я гледайте, драги господин Бийо – каза Питу, – май сме в капан.

– Ами! – отвърна Бийо. – Не се хващат в капан току-така пет-шест хиляди души, а ние сме поне толкова.

Драгуните напредваха бавно, с малки крачки наистина, ала видимо напредваха.

– Остава ни улица „Роаял“ – рече Бийо, – ела оттук, ела, Питу.

Анж последва арендатора като негова сянка.

Една редица от войници обаче бе преградила улицата при вратата „Сент Оноре“.

– Аха! Ти може и да се окажеш прав, Питу, приятелю мой.

– Абе...! – каза само Питу.

Ала с тона, с който бе промърморено, това звукосъчетание изразяваше цялото съжаление, което момъкът изпитваше, че не се бе излъгал.

Броженето и възгласите сред тълпата показваха, че тя е не по-малко чувствителна от него към положението, в което се намира.

Действително, посредством ловка маневра принц Дьо Ламбеск току-що бе обградил любопитни и бунтовници, на брой пет-шест хиляди, и затваряйки моста „Луи XV“, кейовете, Елисейските полета, улица „Роаял“ и манастира на цистерцианците, ги бе заклещил в един железен лък, чиято тетива беше зидът на градината на Тюйлери, труден за прехвърляне, и решетката на Пон Турнан, която бе почти невъзможно да се разбие.

Бийо прецени положението – то не беше добро. При все това, понеже бе човек спокоен, хладнокрѳвен и изобретателен в случай на опасност, озърна се наоколо и забелязвайки куп греди на брега на реката, рече на Питу:

– Имам една идея, ела.

Питу го последва, без да задава въпроси.

Бийо отиде до гредите, сграбчи една и се задоволи да каже на Питу:

– Помогни ми.

От своя страна Питу се задоволи да помогне на Бийо, без да попита в какво му помага; но това не го интересуваше, той имаше такова доверие в арендатора, че би слязъл и в подземното царство с него, без дори да отбележи, че стълбата му изглежда дълга, а избата дълбока.

Бийо бе хванал гредата от единия край, Питу я хвана от другия.

Двамата се върнаха обратно на кея, носейки товар, който пет-шест нормално яки мъже едва биха могли да повдигнат.

Силата винаги е била обект на възхищение от страна на тълпата; колкото и гъста да бе, тя се разцепи пред Бийо и Питу.

После, сякаш усетиха, че операцията, която се изпълнява, е несъмнено в общ интерес, неколцина мъже тръгнаха пред Бийо, викайки: „Път! Път!“

– Я ми кажете, господин Бийо – попита Питу след трийсетина крачки, – надалеч ли отиваме?

– Отиваме при железната ограда на Тюйлери.

– Охо! – чу се възглас сред тълпата, която разбра.

И се отдръпна още по-живо встрани.

Питу погледна и прецени, че от мястото, където са, до оградата няма повече от трийсетина крачки.

– Ще отида! – изрече той с лаконичността на питагореец.

Впрочем работата стана още по-лесна, защото пет-шест от най-яките мъже поеха своята част от товара.

Резултатът бе забележително ускоряване на хода.

За пет минути стигнаха при оградата.

– Хайде – подкани Бийо, – заедно.

– Ясно – кимна Питу. – Ще направим бойна машина. Римляните са наричали това таран.

И гредата, приведена в движение, разби със страшен удар ключалката.

Войниците, които стояха на стража във вътрешността на Тюйлери, дотичаха, за да окажат съпротива. Но при третия удар вратата поддаде, завъртайки се тежко на пантите си, и тълпата нахлу в тази зейнала и мрачна паст.

По раздвижването, което настъпи, принц Дьо Ламбеск усети, че се е отворил изход за онези, които смяташе за свои пленници. Обзе го гняв. Той направи един скок напред с коня си, за да прецени по-добре положението. Драгуните, застанали зад него, помислиха, че е дадена заповед за тръгване, и го последваха. Конете, вече разгорещени, бяха неудържими; хората, които търсеха реванш за провала си на площада пред Пале Роаял, вероятно не се и опитваха да ги удържат.

Принцът осъзна, че е невъзможно да овладее стихията, и се остави да бъде повлечен, и един разтърсващ вик, нададен от жените и децата, се въздигна към небето, зов за мъст от Бога.

В тъмнината се разигра ужасяваща сцена. Онези, които бяха нападнати, побесняха от болка, онези, които нападаха, побесняха от ярост.

Горе на терасите се организира нещо като отбрана, към драгуните полетяха столове. Принц Дьо Ламбеск, уцелен в главата, отвърна със саблен удар, без да си дава сметка, че посяга на невинен, вместо да наказва виновен, и един седемдесетгодишен старец падна¹¹⁸.

Бийо го видя и изкрепя.

Начаса вдигна карабината, огнен език прорязва мрака и принцът би бил мъртъв, ако в същия миг случайността не беше накарала коня му да

---

118. Жертвата, господин Шове, съдържател на пансион, на шейсет и четири години, когато един компрес с ракия изправил отново на крака, бил честван същата вечер в Пале Роаял – бел.фр.изд.

се изправи на задните си крака.

Животното бе улучено с куршум във врата и се строполи.

Помислиха, че принцът е убит. Тогава драгуните нахълтаха в Тюйлери, преследвайки бягащите с pistolетни изстрели.

Ала бегълците, имайки голямо пространство пред себе си, се пръснаха под дърветата.

Бийо спокойно презареди карабината си.

– Бога ми! Ти беше прав, Питу – каза той, – наистина сме пристигнали навреме.

– Ако ще ставам храбрец – рече Питу, изпразвайки мускетона си по най-дебелия от драгуните, – струва ми се, че няма да е толкова трудно, колкото си мислех.

– Да – отвърна Бийо, – но безполезната храброст не е храброст. Ела оттук, Питу. И внимавай сабята да не ти се заплете в краката.

– Почакайте ме, драги господин Бийо. Ако ви изгубя, няма да мога да се оправя. Не познавам Париж като вас, никога не съм идвал.

– Ела, ела – подкани го Бийо и закричи по насипа край водата, докато отмина линията на отрядите, които напредваха по кейовете, но този път толкова бързо, колкото можеха, за да помогнат, ако се наложеше, на драгуните на принц Дьо Ламбеск.

Стигнал до края на насипа, Бийо седна на парапета и скочи на кея.

Питу направи същото.

12.

Онова, което ставаше в нощта на 12 срещу 13 юли 1789

Веднъж стъпили на кея и забелязвайки да проблясват по моста на Тюйлери оръжията на нов отряд, който по всяка вероятност не бе приятелски, двамата провинциалисти се спуснаха до края на кея и слязоха по стръмния бряг на Сена.

Часовникът на Тюйлери удари единайсет часа.

Щом стигнаха до дърветата край реката, клонести трепетлики и високи тополи, които миеха нозе във водата, арендаторът и Питу се скриха в тъмнината на листака им, легнаха на тревата и започнаха да умуват.

Ставаше въпрос да се реши, и арендаторът пръв го постави, дали да останат там, където бяха, сиреч на сигурно място, или пък да се хвърлят отново в метежа и да вземат участие в тази борба, която, изглежда, щеше да продължи през част от нощта.

И Бийо зачака отговора на Питу.

Момъкът бе много пораснал в очите на арендатора. Най-напред чрез своята ученост, която беше показал предния ден, а след това и чрез смелостта си, която бе засвидетелствал вечерта. Питу инстинктивно усещаше това; ала вместо да се възгордее, бе още по-признателен на добрия арендатор. Питу беше скромнен по природа.

– Господин Бийо – подхвана той, – очевидно е, че вие сте по-храбрият, а аз по-малко страхлив, отколкото си мислех. Хораций, който при все това е бил човек, различен от нас, поне по отношение на поезията, хвърлил щита си и побягнал при първия сблъсък¹¹⁹. Аз все още пазя мускетона, паласката и сабята, което доказва, че съм по-храбър от Хораций.

– Е, накъде биеш?

– Натам, драги господин Бийо, че и най-храбрият може да бъде убит от куршум.

– По-нататък? – каза арендаторът.

– По-нататък ето какво, драги господине: понеже ми съобщихте, тръгвайки от фермата в Дамартен, намерението си да дойдете в Париж за нещо важно...

---

119. В битката при Филипи (42 г. пр. Хр.). Вж. Хораций. „Оди“, II, 7, 9 – бел.фр.изд.

- О! Мътните да го вземат! Вярно, заради ковчежето.
- Е, какво? Заради ковчежето ли дойдохте или не?
- Гръм и мълния! Заради ковчежето и за нищо друго.
- Ако се оставите да ви убие някой куршум, няма да свършите работата, заради която сте дошли.
- Наистина, Питу, ти си десет пъти прав.
- Чувате ли оттук как трошат и викат? – продължи окуражен момъкът. – Дървото се къса като хартия, а железото се усуква като конопени върви.
- Това е, защото народът е гневен, Питу.
- Но – осмели се да добави Питу, – струва ми се, че и кралят е не по-малко гневен.
- Кралят ли?
- Разбира се, австрийците, германците, кайзеровците, както ги наричат, са войници на краля. Е, добре! Щом те стрелят по народа, то е, понеже кралят им е наредил да стрелят. А за да дава такива заповеди, кралят би трябвало също да е гневен, нали?
- Едновременно си прав и грешиш, Питу.
- Това не ми изглежда възможно, драги господин Бийо, и не смея да ви кажа, че ако бяхте изучавали логика, нямаше да дръзнете да изречете подобен парадокс.
- Ти си хем прав, хем грешиш, Питу, и ще разбереш защо.
- Друго и не искам, обаче се съмнявам.
- Виждаш ли, Питу, в двора има две партии. Тази на краля, който обича народа, и тази на кралицата, която обича австрийците.
- Това е, защото кралят е французин, а кралицата – австрийка – отвърна философски Питу.
- Почакай! С краля са господин Тюрго¹²⁰ и господин Некер. С кралицата са господин Дьо Бретъй¹²¹ и Полияковци. Кралят не е господарят, щом бе принуден да отпрати господин Тюрго и господин Некер. Кралицата е господарката, сиреч Бретъй и Полияковци. Ето защо всичко отива на зло. Та значи, Питу, злото идва от мадам Дефицит. Мадам Дефицит е разгневена и войските стрелят от нейно име. Много е просто – австрийците защитават Австрийката.

---

120. Ан Робер Жак, барон Дьо Тюрго (1727 – 1781) – френски икономист, генерален контрольор на финансите (1774 – 1776), изпаднал в немилост поради опита да предприеме либерални финансови, икономически и социални реформи – бел.ред.

121. Луи Огюст Льо Тонелие, барон Дьо Бретъй (1730 – 1807) – френски дипломат, министър при Луи XVI – бел.ред.

– Простете, господин Бийо – попита Питу, – но *deficit* е латинска дума, която означава *липсва*. Какво липсва?

– Пари, Бога ми! И понеже парите ги няма, и понеже любимците на кралицата са изяли тези пари, които липсват, затова я наричат мадам Дефицит. Така че не кралят е разгневен, а кралицата. Кралят е само ядосан, ядосан, задето всичко върви толкова зле.

– Разбирам – рече Питу. – А ковчежето?

– Вярно! Вярно, Питу! Тази дяволица политиката винаги ме отвежда по-далеч, отколкото искам да стигна. Да, ковчежето на първо място. Имаш право, Питу. След като се видя с доктор Жилбер, тогава ще се върнем към политиката! Това е едно свещено задължение.

– Няма нищо по-свещено от свещените задължения – отбеляза Питу.

– Ами да вървим в колежа „Луи льо Гран“, където се намира Себастиен Жилбер – каза Бийо.

– Да вървим – съгласи се Питу, въздъхвайки, защото трябваше да напусне едно меко тревно легло, с което бе свикнал. Освен това, въпреки страшната превъзбуда от вечерта, сънят, постоянен гост на чистите съвести и уморените слабини, опиваше със своите макове добродетелния и смазан Анж Питу.

Бийо бе вече скочил на крака, а момъкът едва се надигаше, когато удари единайсет и половина.

– Но както ми се струва, в единайсет и половина колежът „Луи льо Гран“ ще е затворен – каза Бийо.

– О! Със сигурност – отвърна Питу.

– Пък и през нощта можем да попаднем на някоя засада. Като че ли виждам лагерни огньове при Пале дьо Жюстис. Ще ме арестуват или ще ме убият. Имаш право, Питу, не трябва да ме арестуват, не трябва да ме убиват.

Това бе третият път от сутринта, в който арендаторът изричаше тези две ласкателни за човешката гордост слова: „Имаш право.“

Питу реши, че най-доброто, което е в състояние да направи, е да повтори думите на Бийо.

– Имате право – повтори той, лягайки на тревата. – Не трябва да ви убиват, скъпи господин Бийо.

И краят на изречението замря в гърлото му. *Vox faucibus hoesit*¹²²,

---

122. Вергилий. „Енеида“, песен III, стих 48 – бел.фр.изд. (В българското издание – стих 46: „... гласът ми във гърлото секна.“ – бел.ред.)

би могъл да каже, ако беше буден, ала Питу спеше.

Бийо не забеляза това.

– Имам идея – поде той.

– Ах! – измрънка насън Питу.

– Чуй ме, имам идея. Въпреки всички предпазни мерки, които вземам, аз може да бъде убит, убит отблизо или поразен отдалеч, поразен смъртоносно и да умра внезапно. Ако стане така, искам да знаеш онова, което трябва да кажеш вместо мен на доктор Жилбер. Не бъди като ням, Питу.

Питу не чуваше и вследствие на това не отговори.

– Ако бъде смъртно ранен и не успее да изпълня задачата си, ти ще отидеш вместо мен да намериш доктор Жилбер и ще му кажеш... чуваш ли добре, Питу? – попита арендаторът, навеждайки се към момъка. – И ще му кажеш... Но той хърка, нещастникът!

Цялото въодушевление на Бийо се изпари при вида на спящия Питу.

– Прочее да спим – рече той.

И се просна до спътника си, без много да мърмори. Защото, колкото и да бе свикнал с умората, препускането през деня и събитията от вечерта нямаше как да не окажат приспивно влияние и върху него.

Денят се сипна след три часа сън или по-скоро вцепенение.

Когато отвориха отново очи, Париж не бе изгубил нищо от дивия си лик, който бяха видели предната вечер, само дето имаше повече войници и народ навсякъде.

Народ, който се бе въоръжил с пики, направени набързо, с пушки, с които мнозина не умееха да си служат, с великолепни оръжия от друга епоха, на които носещите ги се радваха заради орнаментите от злато, слонова кост и седеф, без да отбират от механизма им и начина на употреба.

Веднага след оттеглянето на войниците бяха разграбили склада за мебели.

И народът търкаляше към Кметството две малки оръдия.

Камбаните на Нотр Дам, на Кметството, във всички енории биеха тревога. Виждаха се да излизат – изобщо не се знаеше откъде, сякаш изпод паважа – легиони от мъже и жени, бледи, изпосталели, голи, които предния ден бяха викали: „Хляб!“, а днес крещяха: „Оръжие!“

Нямаше нищо по-злокобно от тези орляци от привидения, които от един или два месеца пристигаха от провинцията, безмълвно преминаващи през бариерите и настаняващи се в Париж, самият той изгладнял¹²³,

като арабски вампири в някое гробище.

В този ден цяла Франция, представена в Париж от гладни хора от всички краища, викаше към своя крал: „Дайте ни свобода!“, а към своя Бог: „Наситете ни!“

Пробудил се пръв, Бийо разтърси Питу и двамата се отправиха към колежа „Луи льо Гран“, като се озъртаха наоколо и потръпваха, ужасени от тези окървавени окаяници.

С напредването си към онова, което днес наричаме Латински квартал, колкото повече се изкачваха по улица „Ла Арп“, приближавайки се към улица „Сен Жак“, накъдето се бяха упътили, те виждаха, както във времената на Фрондата¹²⁴ да се издигат барикади. Жени и деца пренасяха по горните етажи на къщите огромни книги, тежки мебели и ценни мраморни предмети, предназначени да смажат чуждите войници, в случай че дръзнеха да навлязат в криволичещите и тесни улички на стария Париж.

Тук и там Бийо забелязваше по един-двама френски гвардейци в центъра на насъбрали се групи, които самите войници организираха и с невероятна бързина обучаваха в боравенето с пушка, упражнение, което жените и децата наблюдаваха с любопитство и желание и те да овладеят.

Бийо и Питу намериха колежа „Луи льо Гран“ въстанал; разбунтувалите се ученици бяха изгонили учителите си. В момента, в който арендаторът и неговият спътник стигнаха до решетестата врата, учениците я обсаждаха със заплахи, на които слисаният директор отговаряше с ридания.

Бийо обходи с поглед това разбушувано ято и в миг прокълтя гръмният му глас:

– Кой от вас се нарича Себастиен Жилбер?

– Аз – отвърна петнайсетгодишен момък с почти женствена красота, който с помощта на трима-четирима свои другари влачеше една стълба, за да се изкатери по зида, виждайки, че не може да мине през вратата.

– Приближете се насам, дете мое.

– Какво искате от мен, господине? – попита Себастиен.

---

123. „Ужасяващата мизерия по селата бе подгонила от всички краища стада от изгладнели към Париж; гладът го населяваше.“ Мишле. „История на Френската революция“, книга I, глава VI – бел.фр.изд.

124. Фронда – политическо движение във Франция (1648 – 1653) по време на малолетието на Луи XIV, насочено срещу абсолютизма – бел.прев.

– Да не би да искате да го отведете? – викна директорът, изплашен от вида на двамата въоръжени мъже, единият от които – онзи, който се бе обърнал към младия Жилбер, – беше изцапан с кръв.

Момчето от своя страна гледаше с учудване тези двама мъже и се мъчеше, ала без полза, да разпознае млечния си брат Питу, прекомерно порасъл, откакто се бяха разделили, и напълно неузнаваем с войнското снаряжение, което бе нарамил.

– Да го отведе! – сбърчи чело Бийо. – Да отведе сина на господин Жилбер! Да го закарам в тази олелия и да го изложа на някой мръсен удар! О, Бога ми, не!

– Виждате ли, Себастиен – поде директорът, – виждате ли, побесняло момче, че дори приятелите ви не ви искат. Защото в края на краищата тези господа изглеждат ваши приятели. Хайде, господа, хайде, млади ученици, хайде, деца – повтаряше бедният директор, – подчинете ми се. Подчинете ми се, заповядвам ви. Подчинете ми се, умолявам ви!

– *Oro obtestorque*¹²⁵ – каза Питу.

– Господине – изрече младият Жилбер с твърдост, необичайна за дете на неговата възраст, – задръжте другарите ми, ако смятате, че това е за добро, но аз, чувате ли ме, аз искам да изляза.

И се устреми рязко към вратата. Учителят го хвана за ръката.

Ала той, разтърсвайки хубавите си кестеняви коси върху бледото чело, каза:

– Господине, внимавайте какво правите! Аз не съм в положението на другите. Баща ми беше арестуван и затворен. Баща ми е във властта на тираните!

– Във властта на тираните? – изкрещя Бийо. – Говори, дете мое, какво значи това?

– Да! Да! – викнаха децата. – Себастиен има право. Арестуваха баща му и понеже народът отвори затворите, той иска да отворят и затвора на баща му.

– Охо! – процеди арендаторът, разклащайки вратата с херкулесовските си ръце. – Арестували са доктор Жилбер. Гадове! Тази малка Катрин май ще излезе права!

– Да, господине – продължи малкият Жилбер, – арестуваха го моя баща, ето защо искам да бягам, да взема една пушка и да се бия, за да избява баща си.

---

125. *Oro obtestorque* (лат.) – „Моля ви, заклевам ви“, Цицерон. „До Марк Целий“ – бел.фр.изд.

И думите му бяха придружени от сто разявени гласа във всички тоналности:

– Оръжие! Оръжие! Нека ни дадат оръжие!

При тези викове тълпата, която се бе струпала на улицата, въодушевена от героичен плам, се втурна към вратата, за да даде свобода на колежаните.

Директорът се хвърли на колене между учениците и нашествениците и протегна умолително ръце през решетките на вратата.

– О, приятели мои! Приятели мои! – зовеше той. – Пощадете тези деца!

– Да ги пощадим! – каза един френски гвардеец. – Та това са хубави момчета, които ще бъдат бойци като ангели.

– Приятели мои! Приятели мои! Тези деца са ми поверени от техните родители. Аз отговарям за тях. Родителите им разчитат на мен. Аз им дължа живота си! В името на небето, не отвеждайте тези деца!

Дюдюкания, идещи от дъното на улицата, сиреч от последните редици на тълпата, посрещнаха жалните му молби.

В миг Бийо изскочи напред, опълчвайки се срещу гвардейците, срещу множеството и срещу самите ученици:

– Той има право, това е един свещен залог. Нека мъжете се бият, нека бъдат убивани, Бога ми! Ала децата нека живеят, за бъдещето трябва семе.

Неодобрителен ропот последва тези думи.

– Кой мърмори? – извика Бийо. – Със сигурност не е някой баща. Аз, който ви говоря, видях вчера в ръцете ми да умират двама души. Това е тяхната кръв по ризата ми. Гледайте!

И показва окървавените си дрехи с величествен жест, който наелектризира събралите се.

– Вчера – продължи Бийо – се бих при Пале Роаял и при Тюйлери. И това момче също се би, но това момче няма нито баща, нито майка. Впрочем той е почти мъж.

И посочи Питу, който се поизпъчи.

– Днес – добави Бийо – пак ще се бия, нека обаче никой не казва: „Парижаните не можах да се справят с чуждите войници, та повикаха децата на помощ.“

– Да! Да! – гръмнаха от всички страни женски и войнишки гласове. – Право говори. Деца, прибирайте се! Прибирайте се!

– О! Благодаря, благодаря, господине – промълви директорът, опитвайки се да хване ръцете на Бийо през решетките на вратата.

– И най-вече пазете добре Себастиен – отвърна арендаторът.

– Мен! Да ме пазят! Уверявам ви, че няма да ме опазят! – извика момъкът, побелял от гняв, бурно съпротивлявайки се на училищните прислужници, които го теглеха навътре.

– Пуснете ме да вляза – рече Бийо, – наемам се да го успокоя.

Тълпата направи път. Арендаторът дръпна Анж Питу и двамата проникнаха в двора на колежа.

Сега трима-четирима гвардейци и дузина войници стояха при вратата и преграждаха пътя на младите бунтовници.

Бийо отиде право при Себастиен и като взе в големите си мазолести длани белите и нежни ръце на момчето, каза:

– Себастиен, познавате ли ме?

– Не.

– Аз съм чичо Бийо, арендатор на вашия баща.

– Познах ви, господине.

– А онзи момък там – додаде Бийо, показвайки спътника си, – познаваш ли го?

– Анж Питу – отговори момчето.

– Да, Себастиен, аз съм, аз съм.

И Питу се хвърли, плачейки от радост, на врата на своя млечен брат¹²⁶ и училищен другар.

– Е, и? – попита Себастиен, без да се въодушеви. – После какво?

– После ли?... Ако са ти отнели твоя баща, аз ще ти го върна, чуваш ли?

– Вие?

– Да, аз! И всички онези, които са с мен. По дяволите! Вчера си попремерихме силите с австрийците и видяхме паласките им¹²⁷.

– Доказателството е, че аз имам една – вметна Питу.

– Нали ще освободим баща му? – обърна се Бийо към тълпата.

– Да! Да! – ревноха всички. – Ще го освободим.

Себастиен поклати глава.

– Баща ми е в Бастилията – произнесе той унило.

– Е, и какво? – стисна юмруци Бийо.

– Какво ли? Бастилията не може да се превземе – отвърна момчето.

– Тогава какво искаш да правиш, щом си убеден в това?

---

126. Ако и Анж, и Себастиен са сукали млякото на Мадлен Питу, Себастиен е по-точно млечен брат на по-малкия брат на Анж Питу, който не се появява повече след „Жозеф Балзамо“ – бел.фр.изд.

127. По онова време паласките са се носели на гърба – бел.прев.

– Искам да отида на площада. Там ще се бият. Може би баща ми ще ме види през решетките на някой прозорец.

– Невъзможно.

– Невъзможно ли? И защо? Веднъж, като се разхождах с другари от колежа, зърнах главата на един затворник. Ако видя баща си, бих го разпознал и бих му извикал: „Бъди спокоен, добри ми татко. Обичам те!“

– А ако войниците от Бастилията те убият?

– Е, какво! Ще ме убият пред очите на баща ми.

– Да изпукат всички дяволи! Ти си лошо момче, Себастиен, да искаш да направиш така, че да те убият пред очите на баща ти! Да го накараш да умре от мъка в килията си, той, който освен тебе си няма никого друго на света, той, който толкова те обича! Ти имаш зло сърце, Жилбер.

И арендаторът отблъсна момчето.

– Да, да, зло сърце! – изхълца Питу, обливайки се в сълзи.

Себастиен не отговори.

И докато той мечтаеше, потънал в мрачно мълчание, Бийо се възхищаваше на това бледо седефено лице, на огнения поглед, на тънката и иронична уста, на орловия нос и силната брадичка, които издаваха едновременно благородство по кръв и душевна извисеност.

– Казваш, че баща ти е в Бастилията? – рече най-накрая арендаторът.

– Да.

– И защо?

– Защото баща ми е приятел на Лафайет¹²⁸ и Вашингтон. Защото баща ми се е сражавал с оръжие за независимостта на Америка и с перо за независимостта на Франция. Защото баща ми е известен и в двата свята като човек, който мрази тиранията. Защото прокле Бастилията, където другите страдат... И тогава го пратиха там.

– Кога стана това?

– Преди шест дни.

– И къде беше арестуван?

– В Хавър, където току-що бе слязъл от кораба.

– Ти как научи?

– Получих писмо от него.

---

128. Мари Жозеф Жилбер Мотие, маркиз Дьо Лафайет (1757 – 1834) – френски политик, генерал. Участва във Войната за независимост на Северна Америка. Един от ръководителите на либералните монархисти по време на Френската революция. Командващ Националната гвардия – бел.ред.

– Изпратено от Хавър?

– Да.

– И в самия Хавър ли са го арестували?

– В Лилбон.

– Хайде, момче, не ми се цупи, разправи ми всички подробности, които знаеш. Кълна ти се, че или ще оставя костите си на площада пред Бастилията, или ти ще видиш баща си отново.

Себастиен погледна арендатора и като видя, че говори искрено и със сърцето си, омекна.

– Е, добре! – рече той. – В Лилбон успял да напише с молив на една книга думите:

Себастиен, арестуват ме и ме отвеждат в Бастилията. Търпение. Надявай се и работи.

Лилбон, 7 юли 1789 г.

П.П. Арестуват ме заради свободата.

Имам един син в колежа „Луи льо Гран“ в Париж. В името на човечността умолявам онзи, който намери тази книга, да я предаде на сина ми. Той се казва Себастиен Жилбер.

– И после? – попита Бийо, задъхвайки се от вълнение.

– После сложил в тази книга една златна монета, завързал я с връв и я хвърлил през прозореца.

– И?...

– И градското кюре я намерило. Той избрал между енориашите си един як млад човек, комуто заръчал: „Остави дванайсет франка на семейството си, което няма хляб, а с останалите дванайсет иди да отнесеш тази книга в Париж на едно клето дете, чийто баща току-що е бил арестуван, защото твърде много обича народа.“ Младият мъж пристигна вчера по обяд. Ето как научих, че баща ми е бил задържан.

– Е – каза Бийо, – това би могло да ме направи малко по-благосклонен към кюретата. За нещастие не всички са като този. А къде е храбрият момък?

– Замина си снощи. Надяваше се да отнесе пет ливри на семейството си, освен дванайсетте, които бил оставил.

– Хубаво! Хубаво! – закима Бийо, плачейки от радост. – О, народе, в тебе има добрина, нали, Жилбер?

– Вече знаете всичко.

– Да.

– Бяхте ми обещали, че ако ви разкажа, ще ми върнете моя баща. Аз ви разказах, помислете за обещанието си.

– Казах ти, че или ще го спася, или ще ме убият. Сега ми покажи книгата – рече Бийо.

– Ето я. – И момчето извади от джоба си едно томче на „За обществения договор“¹²⁹.

– Къде е написаното от баща ти?

Себастиен отгърна и посочи написаното от доктора. Арендаторът целуна буквите.

– Можеш да бъдеш спокоен – потупа го той. – Ще отида да потърся баща ти в Бастилията.

– Нещастнико! – намеси се директорът, хващайки Бийо за ръцете. – Как ще стигнете до един държавен затворник?

– Като превзема Бастилията, по дяволите!

Неколцина гвардейци избухнаха в смях. Миг по-късно подигравки се посипаха отвред.

– Ама какво толкова е тази Бастилия, моля ви се? – викна Бийо, а очите му мяхаха гневни искри.

– Камъни – каза един войник.

– Желязо – каза друг.

– И огън – добави трети. – Внимавайте, храбрецо, може да се изгорите.

– Да! Да! Може да се изгорите – повтори с ужас тълпата.

– Ах, парижани! – ревна арендаторът. – Ах! Имате кирки, а се страхувате от камънаци! Имате олово, а се боите от желязо! Имате барут, а се плашите от огън! Парижки страхливци! Парижки подлещи! Машини за робство! Хиляди демони! Кой сърцат мъж ще дойде с мен и Питу, да превземем кралската Бастилия? Казвам се Бийо, арендатор от Ил дьо Франс. Напред!

Бийо бе стигнал върха на дързостта.

Тръпнеца и разпалена, тълпата около него се раздвижи, крещейки: „Към Бастилията! Към Бастилията!“

Себастиен понечи да се вкопчи в Бийо, ала той лекичко го отстрани.

– Момче, каква беше последната дума на баща ти? – попита благо.

---

129. От Жан-Жак Русо, „За обществения договор, или Принципите на политическото право“ – бел. прев.

– Работи! – отвърна Себастиен.

– Тогава *работи* тук. Ние отиваме *да работим* там. Само че нашата работа се нарича разрушаване и убиване.

Момъкът не отрони нито дума; той скри лице в дланите си, без дори да стисне пръстите на Анж Питу, който го прегърна, и се олюля в такива жестоки конвулсии, че се принудиха да го отнесат в лечебницата на колежа.

– Към Бастилията! – извика Бийо.

– Към Бастилията! – извика Питу.

– Към Бастилията! – поде тълпата.

И се устремиха към Бастилията.

13.

Кралят е толкова добър, кралицата е толкова добра

Сега нека нашите читатели ни позволят да ги въведем в главните политически събития, които се случиха от времето, когато в нашето последно съчинение ние напуснахме френския двор.

Тези, които познават историята на тогавашната епоха, или пък онези, които историята чисто и просто стряска, могат да подминат тази глава – следващата е пряко продължение на предходната, а това, което се осмеляваме да изложим тук, е за ползване само от възискателните умове, които желаят да си дават сметка за всичко.

От една-две години нещо нечувано, непознато, нещо, идещо от миналото и отиващо към бъдещето, тътнеше във въздуха.

Това бе Революцията¹³⁰.

Волтер се бе привдигнал за миг в агонията си и облакът на смъртното си ложе, беше съзрял да проблясва дори в нощта, в която той потъваше, тази сияйна зора.

То бе, защото Революцията, подобно на Христос, чиито възделения олицетворяваше, трябваше да съди живите и мъртвите.

Когато Ана Австрийска стана регент, отбелязва кардинал Дьо Рец¹³¹, на устата на всички беше само тази фраза: „Кралицата е толкова добра!“¹³²

Веднъж лекарят на мадам Дьо Помпадур, Кене, който живееше при нея, вижда да влиза Луи XV: едно чувство извън почитанието го смущава до такава степен, че той се разтреперва и побледнява.

– Какво ви е? – пита го мадам Дю Осе.

– Това – отговаря Кене, – че всеки път, щом зърна краля, си казвам: „Ето един човек, който може да накара да ми отрежат главата!“

---

130. В тази свързваща глава Дюма резюмира „История на Френската революция“ от Мишле (Волтер, Въведение, втора част, глава VI) – бел.фр.изд.

131. Жан-Франсоа Пол дьо Гонди, кардинал Дьо Рец (1613 – 1679) – френски политик и писател. Участник във Фрондата. Неговите „Спомени“, оценявани като шедьовър на класическата проза, представляват ярка документална характеристика на епохата и личностите, оставили своя отпечатък – бел.ред.

132. Мишле, цит. съч., глава VIII (За червената книга), цитира „Спомени“ на кардинал Дьо Рец, първа част – бел.фр.изд.

– О, няма опасност! – отвръща мадам Дю Осе. – Кралят е толкова добър!¹³³

С тези две изречения: *Кралят е толкова добър! Кралицата е толкова добра!*, беше извършена Френската революция.

Когато Луи XV умря, Франция си отдъхна. Беше се отгървала както от краля, така и от всякакви там Помпадур, Дю Бари¹³⁴, от Парка на елените¹³⁵.

Удоволствията на Луи XV струваха скъпо на нацията, повече от три милиона годишно.

За щастие имаше един крал, млад, нравствен, филантроп, почти философ.

Един крал, който, като Емил на Жан-Жак¹³⁶, бе изучил занаят, или по-скоро три занаята.

Той беше ключар, часовникар и механик.

И така, стреснат от бездната, над която се надвесва, в началото кралят отказва всички благоволения, които му искат. Придворните тръпнат. Едно нещо ги успокоява – че отказва не той, а Тюрго; че кралицата може би още не е кралица и че следователно не може да има тази вечер онова влияние, което ще упражнява утре.

Най-накрая, към 1777 година, тя придобива това тъй чакано влияние – кралицата става майка; кралят, който вече е толкова добър владетел, толкова добър съпруг, несъмнено ще бъде и добър баща.

Как сега да откаже нещо на онази, която е дарила Короната с наследник?

А и това не е всичко. Кралят е също и добър брат; известен е анекдотът на Бомарше¹³⁷, посветен на граф Дьо Прованс¹³⁸; освен това кралят не обича граф Дьо Прованс, който е един педант.

Но в замяна много обича граф Д'Артоа¹³⁹, този образец на френския дух, елегантност и благородство.

Обича го дотолкова, че ако се случи да откаже на кралицата онова,

133. Мишле, цит. съч., глава IX, цитира приблизително „Спомени на мадам Дю Осе за Луи XV и мадам Дьо Помпадур“ – бел.фр.изд.

134. Жан Бекю, графиня Дю Бари (1743 – 1793) – фаворитка на Луи XV, гилотинирана по време на революционния терор – бел.ред.

135. Кът за развлечения в двореца Версай – бел.ред.

136. Отпратка към „Емил, или За възпитанието“ от Жан-Жак Русо – бел.прев.

137. Пиер Огюстен Карон дьо Бомарше (1732 – 1799) – френски драматург. Отразява конфликтите във френското общество в навечерието на революцията – бел.ред.

138. Граф Дьо Прованс, бъдещият Луи XVIII, брат на Луи XVI – бел.ред.

139. Граф Д'Артоа, бъдещият Шарл X, брат на Луи XVI – бел.ред.

което тя желае, стига само граф Д'Артоа да се присъедини към молбата ѝ, и кралят е готов да склони.

Така че това е властване на любезните мъже. Господин Дьо Калон, един от най-любезните люде на света, е генерален контролър¹⁴⁰; той е казал на кралицата: „Мадам, ако е възможно, е направено, ако не е възможно, ще бъде направено.“

От деня, в който този очарователен отговор тръгва да обикаля салоните на Париж и Версай, червената книга, смятана за затворена, е отворена отново.

Кралицата купува Сен Клу.

Кралят купува Рамбуе.

Вече не кралят има фаворитки, а кралицата – Диан и Жюл дьо Полиняк струват толкова скъпо на Франция, колкото и Помпадур и Дю Бари.

Кралицата е толкова добра!

Предложено е намаление на огромните разходи. Някои се примиряват. Ала един приближен на двореца упорито отказва да ограничи харчовете си; това е господин Дьо Коани – той пресреща краля в един коридор и набързо му устройва сцена. Кралят се измъква и вечерта казва, смейки се:

– Наистина си мисля, че ако не бях отстъпил, Коани щеше да ме набие.¹⁴¹

Кралят е толкова добър!

Освен това съдбините на едно кралство зависят понякога от твърде дребни неща, например от шпората на един паж.

Луи XV умира; кой ще наследи господин Д'Егийон?¹⁴²

Крал Луи XVI е за Машо¹⁴³. Машо е един от министрите, които са позакрепили вече клатещия се трон. Знатните дами, сиреч лелите на краля, са за господин Дьо Морепа¹⁴⁴, който е толкова забавен и създава такива хубави песни. Написал е в Поншартрен цели три тома, които е

---

140. Шарл Александър дьо Калон (1734 – 1802) – френски политик, генерален контролър на финансите (1783 – 1787), изпаднал в немилост поради стремежа за въвеждане на либерални реформи – бел.ред.

141. Мишле, цит. съч., глава VIII; за Коани. Вж. „Спомени на барон Дьо Безенвал за френския двор“ – бел.фр.изд.

142. Еманюел Арман дьо Винеро дьо Плеси дьо Ришельо, херцог Д'Егийон (1720 – 1788) – министър на външните работи и на войната при Луи XV – бел.ред.

143. Жан-Батист дьо Машо д'Арнувил (1701 – 1794) – генерален контролър на финансите и пазител на кралския печат при Луи XV, направил неуспешен опит да въведе данък върху доходите на всички съсловия – бел.ред.

нарекъл свои *Спомени*.

Всичко това е нещо като стипълчейз¹⁴⁵. Кой ще пристигне пръв – пратеникът на краля и кралицата в Арнувил, или този на знатните дами в Поншартрен?

Властта е в ръцете на краля, така че шансовете са на негова страна. Той бърза да напише:

Тръгнете начаса за Париж. Чакам ви.

Сетне пъхва депешата в плик и отгоре написва:

За господин Дьо Машо, в Арнувил.

Повикан е един паж от голямата конюшня и му е връчен кралският плик; наредено му е да препусне в карьер.

След като пажът е заминал, кралят вече може да приеме знатните дами.

Дамите, същите, които баща им е наричал, както се видя в *Балзано*, Лок, Шиф и Грай¹⁴⁶, три извънредно аристократични имена, та дамите чакат на вратата, срещуположна на тази, през която излиза пажът, пажът да излезе.

Веднъж излязъл, дамите могат да влязат.

Те влизат и ходатайстват пред краля за господин Дьо Морепа – всичко е въпрос на време, – кралят не иска да отказва на знатните дами. *Кралят е толкова добър!*

Той ще се съгласи, когато пажът трябва да е достатъчно далеч – за да не го настигнат.

Той се бори със знатните дами с очи, вперени в стенния часовник – половин час му стига, – часовникът няма да го измами, сам го сверява.

След двацет минути отстъпва и изрича:

– Нека настигнат пажа и няма нужда от повече обяснения!

Дамите хукват – да яхнат коне, да уморят един, два, десет, но да догонят пажа.

Само дето е излишно и те нищо и никого не ще уморят.

144. Жан Фредерик Фелипо, граф Дьо Морепа (1701 – 1781) – държавен секретар при Луи XV, той изпада в немилост заради епиграма срещу мадам Дьо Помпадур. Назначен за държавен министър от Луи XVI, противник на проектите за реформи – бел.ред.

145. От англ. Steeplechase – конно състезание, надбягване по места с естествени или изкуствени препятствия – бел.прев.

146. На френски Loque (дрипа), Chiffe (парцал) и Graille (врана) – бел.ред.

На слизане пажът е закачил шпората си на едно стъпало и я е счупил. Не е възможно да се препуска в кариер с една-единствена шпора.

Впрочем кавалерът Д'Абзак като управител на голямата конюшня никога не би позволил – той, който прави преглед на куриерите, – да се качи на коня куриер, ако този куриер трябва да потегли по начин, зле поставящ кралската конюшня.

Така че пажът заминава с две шпори.

От това следва, че вместо да го настигнат по пътя за Арнувил, препускащ в кариер, настигат го в двора на двореца.

Той е на седлото, готов да поеме в безукорен вид.

Вземат му плика, оставят текста, който е еднакво валиден както за единия, така и за другия. Само че вместо върху плика да пише: „За господин Дьо Машо, в Арнувил“, дамите написват: „За граф Дьо Морепа, в Поншартрен.“

Честта на кралската конюшня е спасена, ала монархията – погубена¹⁴⁷.

С Морепа и Калон всичко тръгва от добре по-добре, единият пее, другият плаща, а освен придворните, има и данъчни откупчици, които изпълняват службата си не зле.

В началото на своето властване, по съвета на Колбер, Луи XIV е наредил да обесят двама данъчни откупчици; след което си е взел Ла Валиер за метреса и е заповядал да построят Версай. Ла Валиер не му е струвала нищо.

Но Версай, в който е искал да я настани, му е струвал скъпо.

После, през 1685 година, той прогонва под предлог, че са протестанти, един милион работещи хора от Франция.

Така през 1707, още по времето на великия крал, Боагилбер¹⁴⁸ казва, говорейки за 1698:

„Тогавя все още се търпеше. Все още имаше масло в лампите. Днес вече няма нищо.“

А какво да кажем осемдесет години по-късно, Боже мой! Когато такива като Дю Бари и Полиняк прехвърлиха всякакви граници! Изсмукали потта на народа, ще изсмучат и кръвта му. Ето това е.

И всичко е обвито в такива приветливи форми!

---

147. Вж. Мадам Кампан, „Спомени“, книга първа, глава IV; „Спомени на граф Дьо Морепа“, 1791, том 3 (съставени от Сале, издадени от Сулави); Дюма разгръща тази сцена в „Луи XVI и Революцията“, глава I – бел.фр.изд.

148. Пиер Льо Пезан, сенбор Дьо Боагилбер (1646 – 1714) – френски икономист, братовчед на Корней. Изследва причините за бедността – бел.ред.

Някога управниците са били сурови, брутални и неумолими като вратите на затворите, в които хвърляли своите жертви.

Днес те са филантропи – с едната ръка скубят народа, вярно е; ала с другата му строят болници.

Един мой приятел, голям финансист, ме увери, че от сто и двайсет милиона, които носи данъкът върху солта, управниците запазвали седемдесет милиона за себе си.

На едно Събрание, на което е поискана сметка на разходите, един съветник, заигравайки с думата, казал: „Не са необходими отделни сметки, а Генерални щати.“¹⁴⁹

Искрата попадна в барута, той се възпламени и предизвика пожар.

Всички повтаряха фразата на съветника и Генералните щати¹⁵⁰ бяха свикани с огромен шум.

Дворът определи деня на откриването им – 1 май 1789 година.

На 24 август 1788 господин Дьо Бриен се оттегли – още един, който бе водил финансите доста ловко.

Ала поне, оттегляйки се, даде добър съвет: да поканят отново господин Некер.

Некер стана министър и успя да внуши доверие.

При все това големият въпрос за трите съсловия бе обсъждан от цяла Франция.

Сийес издаде прословутата си брошура за третото съсловие¹⁵¹.

Дофине, областта, в която щатите се събираха пряко волята на двора, реши, че представителството на третото съсловие ще бъде равно на това на благородничеството и духовенството.

Свикано бе отново Събрание на големците.

Това Събрание продължи трийсет и два дни – от 6 ноември до 8 декември 1788 година.

Този път се намеси Бог. Когато камшикът на кралете се окаже недостатъчен, във въздуха просвистява Божият камшик, за да накара

149. Непреводима игра на думи – на френски *estat* означава сметка, както и щат – бел. прев.

150. Съсловно представително събрание (духовенство, дворянство и имотни граждани, наречени по-късно трето съсловие) в средновековна Франция до революцията от 1789 г., съвещателен орган при краля – бел. ред.

151. „Що е третото съсловие?“ Тази брошура направила Сийес известен и той бил избран в Генералните щати от третото съсловие в Париж – бел. фр. изд. (Емануел Жозеф Сийес, 1748 – 1836 – френски политик по време на Революцията, привърженик на конституционната монархия; гласува за смъртната присъда на краля през 1792 г. Член на Френската академия, 1803 г. – бел. ред.)

народите да тръгнат.

Зимата дойде, придружена от глад.

Гладът и студът отвориха дверите пред новата 1789 година.

Париж бе пълен с войска, а улиците с патрули.

На два-три пъти оръжията бяха зареждани пред тълпата, която умираше от глад.

После, след като оръжията бяха заредени и трябваше да си послушат с тях, изобщо не си послужиха.

Една сутрин, на 26 април, пет дни преди откриването на Генерални щати, едно име тръгва да обикаля из тази тълпа.

Това име е съпътствано от проклетия, още по-тежки, понеже е име на забогатял работник.

Както се твърдеше, Ревейон, директорът на знаменитата фабрика за хартия в предградието Сент Антоан, бил казал, че е необходимо надниците на работниците да бъдат свалени на петнайсет су.

Това беше истината.

Дворът, добавяха, щял да го награди с черната лента, сиреч с орден на „Сен Мишел“.

Това беше нелепицата.

В дъното на размириците винаги стои някакъв абсурден слух. И забележителното е, че именно от този слух те произлизат, после се разрастват и прерастват в революция.

Тълпата прави едно чучело, кръщава го „Ревейон“, окичва го с черна лента, подпалва го пред самата врата на Ревейон и накрая го изгаря на площада пред Кметството, пред очите на общинските власти, които наблюдават сцената.

Безнаказаността насърчава тълпата, която предупреждава, че на другия ден, след като е въздала правосъдие на чучелото, ще се занимае и със самия Ревейон.

Това бе едно предизвикателство за дуел по всички правила, отправено към властите.

Властите изпратиха трийсет френски гвардейци; всъщност не ги изпратиха властите, а полковникът им, господин Дьо Бирон.

Тези трийсет гвардейци станаха свидетели на величавия дуел, който не можеха да възпрат. Те гледаха как се опустошава фабриката, как през прозорците се изхвърлят мебели, как всичко се троши и гори. В сума тохата бяха откраднати петстотин златни луи.

Изпиха виното от избите; а когато вече нямаше вино, изпиха оцветителите от фабриката, които взеха за вино.

Тази мерзост продължи през целия ден на 27-и.

На помощ на трийсетимата бяха изпратени няколко роти гвардейци, които най-напред стреляха с халосни заряди, сетне и с куршуми. Привечер към тях се присъединиха швейцарците на господин Дьо Безенвал.

Швейцарците не се шегуват с революциите.

Те забравиха за куршумите във фишеците си и понеже са по природа ловци, и то добри, двајсетина грабителите останаха да лежат безжизнени.

У някои имаше от петстотинте луи, за които вече споменахме и които от секретера на Ревейон преминаха в джобовете на грабителите, а от джобовете на грабителите – в тези на швейцарците.

Безенвал бе направил всичко, както се казва, беше поел цялата отговорност.

Кралят нито му благодари, нито го порица.

Щом обаче кралят не благодари, значи порицава.

Парламентът¹⁵² започна разследване.

Кралят го прекрати.

Кралят е толкова добър!

Кой бе подпалил този огън у народа? Никой не можеше да каже.

Не се ли наблюдава понякога по време на големи летни горещини безпричинно да избухват пожари?

Обвиниха херцог Д'Орлеан.

Обвинението бе абсурдно и отпадна.

На 29-и Париж бе абсолютно спокоен или поне така изглеждаше¹⁵³.

Дойде 4 май и кралят и кралицата отидоха с целия двор в Нотр Дам¹⁵⁴, за да чуят *Veni, creator*¹⁵⁵.

Имаше много възгласи „Да живее кралят!“ и най-вече „Да живее кралицата!“.

Кралицата е толкова добра!

Това бе последният мирен ден.

На следващия викаха по-малко „Да живее кралицата!“ и повече „Да живее херцог Д'Орлеан!“.

Този вик я нарани силно; бедната жена, която толкова мразеше

152. Във Франция до революцията от 1789 г. висше съдилище, Върховен съд – бел. прев.

153. Мишле, цит. съч., книга I, глава I – бел. фр. изд.

154. Енорийската църква на двореца във Версай – бел. фр. изд.

155. *Veni, creator* (лат.) – „Ела, създателю“ (начални слова на старинен католически химн) – бел. прев.

херцога, та бе стигнала дотам, да каже, че е страхливец.

Като че ли е имало някога страхливци в Орлеанския дом – от мосьо¹⁵⁶, който спечелил битката при Касел, до херцог Дьо Шартр¹⁵⁷, допринесъл за спечелването на тези при Жемап и Валми!

Така или иначе, на бедната жена ѝ се наложило да припадне; подхванали я, понеже главата ѝ клюмнала. Мадам Кампан разказва за това в своите „Спомени“¹⁵⁸. Но тази глава се вдигна отново, високомерно и презрително. Онези, които видяха изражението на лицето на тази глава, бяха излекувани завинаги от това да казват: *Кралицата е толкова добра!*

Съществуват три портрета на кралицата; единият е рисуван през 1776, другият през 1784 и третият през 1788 година. Виждал съм ги и трите. Вижте ги и вие. Ако някога тези три портрета бъдат събрани в една галерия, по тях ще може да се прочете историята на Мария-Антоанета¹⁵⁹.

Това Събрание на трите съсловия, което трябваше да е прегръдка, се превърна в обявяване на война.

„Три съсловия! – казва Сийес. – Не, три нации!“

На 3 май, в навечерието на литургията за Светия Дух, кралят прие депутатите във Версай.

Някои го съветваха да пренебрегне етикета за сметка на сърдечността и говора.

Кралят не пожела да слуша никого.

Най-напред прие духовенството.

След това – благородниците.

И накрая – третото съсловие.

Третото съсловие бе чакало дълго.

Третото съсловие замърмори.

---

156. Става дума за брата на Луи XIV, Филип Д'Орлеан, носещ титлата мосьо – бел.ред.

157. Бъдещият крал Луи Филип – бел.ред.

158. Мадам Кампан. „Спомени“, книга първа, глава XIII – бел.фр.изд. (Жан Луиз Анриет Жьоне, мадам Кампан, 1752 – 1822 – френска педагожка, приближена на Мария-Антоанета – бел.ред.)

159. Трите портрета, рисувани от мадам Виже-Льобрьон, са във Версай: „Портрет на кралицата“, 1779 г. (223 x 158); „Мария-Антоанета и нейните деца“, 1787 г. (275 x 215); „Портрет на кралицата“, 1788 г. (271 x 195). „На първия (в бял атлаз) е все още кокетна, мила; усеща, че е обичана. На втория (в червено кадифе и кожи) е обградена от децата си – дъщеря ѝ се е опряла нежно на нея; всичко е напразно, студенината е неизлечима, погледът е втрънен, помръкнал, празен. На третия (в синьо кадифе) е сама, с книга в ръка, истинска кралица, ала натежала от печал“, Мишле, цит. съч., книга I, глава II – бел.фр.изд.

В предишните събрания третото съсловие държеше приветствените си речи на колене.

Нямаше ли начин да бъде накаран председателят на третото съсловие да коленичи?

Решено бе, че третото съсловие не ще произнася приветствена реч.

На заседанието на 5-и кралят си сложи шапката.

Благородниците – също.

Хората от третото съсловие поискаха и те да си сложат шапките; тогава кралят свали своята. Владетелят предпочете да държи шапката си в ръка, вместо да гледа как третото съсловие стои с шапки на главите пред него¹⁶⁰.

В сряда, на 10 юни, Сийес влезе в Събранието. Той видя, че то се състои почти изцяло от представители на третото съсловие.

Духовенството и благородниците се събираха другаде.

„Време е да прережем връвта“, рече Сийес.

И предложи духовенството и благородниците да бъдат призовани да се явят в срок най-много от един час. „В противен случай ще се смятат за отсъстващи от заседанията.“

Една армия от германци и швейцарци обграждаше Версай. Една батарея оръдия бе насочена към Събранието.

Сийес нямаше очи за всичко това. Той виждаше народа, който бе гладен. „Но третото съсловие не може само да съставя Генерални щати“, казаха на Сийес.

– Толкова по-добре – отвърна той, – ще състави Национално събрание.

Отсъстващите не се явяват изобщо; предложението на Сийес е прието. Представителите на третото съсловие се назовават „Национално събрание“ с мнозинство от четиристотин гласа.

На 19 юни кралят заповядва залата, където се събира Националното събрание, да бъде затворена.

Ала за да извърши подобен държавен преврат, кралят има нужда от претекст.

Залата е затворена, за да се направят приготовления за заседание в присъствието на височайшата особа, което трябва да се състои в понеделник.

На 20 юни, в седем часа сутринта, председателят на Националното събрание научава, че този ден няма да се събират.

---

160. Мишле, цит. съч., книга I, глава II – бел.фр.изд.

В осем часа той се явява пред вратите на залата заедно с голям брой депутати.

Вратите са затворени и се охраняват от войници.

Вали дъжд.

Искат да разбият вратите.

Часовите имат заповед и кръстосват байонетите си. Някой подхвърля да се съберат на площад „Арм“.

Друг – в Марли.

Гийотен предлага Залата за игра на топка.

– Гийотен!

Странното е, че това е тъкмо Гийотен, чието име, като се прибави едно „е“ към него, ще бъде толкова популярно четири години по-късно!¹⁶¹ Колко странно, че Гийотен е този, който предлага Залата за игра на топка!

Тази зала – гола, разнебитена, открита за ветровете от всички посоки!

Това е яслата на сестрата на Христос! Това е люлката на Революцията!

Само че Христос е бил син на една дева.

Революцията бе дъщеря на една изнасилена нация¹⁶².

На тази мощна демонстрация кралят отвърща с кралската си дума: „Veto!“¹⁶³

Господин Дьо Брезе¹⁶⁴ е изпратен при бунтовниците, за да ги застава да се разпръснат. „Ние сме тук по волята на народа – заявява Мирабо¹⁶⁵ – и ще излезем само с байонет, опрян в корема.“ А не както го казват: „Само пред силата на щиковете.“

Защо ли винаги зад един велик човек стои по някой дребен вития, който осакатява словата му под предлог, че ги изглажда!

Защо този вития е бил зад Мирабо в Залата за игра на топка? Или

---

161. На фр. името е Guillotin, с едно „е“ става guillotine (гилотина) – бел.прев.

162. Мишле, цит. съч., книга I, глава III – бел.фр.изд.

163. Veto (лат.) – забранявам. Право на върховната власт да забрани или да спре приложението на даден закон или друг акт, приет от законодателните органи – бел.прев.

164. Анри Еврар, маркиз Дьо Дрьо-Брезе (1762 – 1829) – първи церемониалмайстор при Луи XVI. По време на заседанието на 23 юни 1789 г. той е натоварен да изгони третото съсловие, което отговаря с думите на Мирабо – бел.ред.

165. Оноре Габриел Рикети, граф Дьо Мирабо (1749 – 1791) – водач на партията на конституционалистите по време на Френската революция. Като представител на третото съсловие в Генералните щати се обявява против абсолютизма. Привърженик на конституционната монархия – бел.ред.

зад Камброн¹⁶⁶ при Ватерло?

Отиват да съобщят отговора на краля.

Той се разхожда известно време с притеснен вид.

– Не искат ли да си вървят? – пита.

– Не, сир.

– Е, какво пък! Тогава да ги оставят.

Както се вижда, монархията вече се огъваше под натиска на народа, при това доста се огъваше¹⁶⁷.

От 23 юни до 12 юли всичко изглеждаше твърде спокойно, но то бе онова тежко и задушаващо спокойствие, което предшества бурята.

Това беше лошото съновидение на един лош сън.

На 11-и, подтикван от кралицата, граф Д'Артоа и дамите Полияк – цялата версайска камарила, кралят взема решение да изгони най-накрая Некер. На 12-и новината стига до Париж.

Видяхме въздействието, което тя предизвика. На 13-и вечерта Бийо пристигна и съзря горящите бариери¹⁶⁸.

На 13-и вечерта Париж се защитаваше; на 14-и сутринта Париж бе готов да нападне.

На 14-и сутринта Бийо извика: „Към Бастилията!“, и три хиляди души повториха след него този вик, който скоро щеше да бъде подет от цялото население на Париж.

Защото съществуваше едно монументално здание¹⁶⁹, което от близо пет века тежеше на гръдта на Франция, както адската скала на плещите на Сизиф.

Само че, не толкова уверена в силите си като титана, Франция никога не се бе опитвала да го побутне.

Това монументално здание – клеймо на феодализма върху челото на Париж – беше Бастилията.

Кралят бе прекалено добър, по думите на мадам Дю Осе, за да накара да отрежат нечия глава.

166. Пиер Камброн, виконт (1770 – 1842) – френски генерал, командващ старата гвардия в битката при Ватерло, когото се приписва груба ругатня в отговор на призива на противниците към френските гвардейци да се предадат – бел.ред.

167. Мишле, цит. съч., книга I, глава IV. Думите на Мирабо препращат към декларацията на краля от 23 юни 1789 г. – бел.фр.изд.

168. Дюма се връща отново към хронологията на романа – пристигнал на 13-и вечерта, Бийо при все това участва в събитията от 12-и – бел.фр.изд.

169. Това описание на Бастилията препраща към глава XVII на „Луи XVI и Революцията“ и е вдъхновено от Мишле, цит. съч., Въведение, част втора, глава IX (Бастилията) – бел.фр.изд.

Но кралят прашаше в Бастилията.

Веднъж влязъл в Бастилията по заповед на краля, човек биваше забравен, низвергнат, погребан, унищожен.

Той оставаше там, докато кралят си спомнеше за него, а кралете трябва да мислят за толкова много нови неща, та често забравят да мислят за старите.

Впрочем във Франция имаше не една-единствена бастилия, а двайсет бастилии, които се наричаха Фор-л'Евек, Сен Лазар, Шатле, Консиержери, Венсен, замъкът Ла Рош, замъкът Иф, островите Света Маргарита, Пинерол и т.н.¹⁷⁰

Само че крепостта при портата Сент Антоан се наричаше *Бастилията*, както Рим се е наричал *Градът*.

Тя бе съвършеният затвор. Струваше колкото всички останали, взети заедно. Почти цял век управлението на Бастилията беше в ръцете на една и съща фамилия.

Предтечата на тези избраници е господин Дьо Шатоньоф. Наследява го синът му, Ла Врилиер. Най-накрая синът на Ла Врилиер е наследен от внука Сен Флорантен.

Династията се прекъсва през 1777 година¹⁷¹.

По време на това трикратно властване, по-голямата част от което премина при Луи XV, никой не е могъл да назове бройката на подписаните заповеди за арест. Сен Флорантен е подписал лично повече от петдесет хиляди.

Заповедите за арест носеха сериозен доход.

Продаваха ги на бащите, които искаха да се отърват от своите синове.

Продаваха ги на жените, които искаха да се отърват от съпрузите си.

Заповедите за арест струваха толкова по-евтино, колкото по-хубави бяха жените.

Това бе просто една размяна на услуги между тях и министъра.

От края на властването на Луи XV всички държавни затвори, и най-вече Бастилията, бяха в ръцете на йезуитите.

---

170. За повечето от тези бастилии. Дюма е писал в своите романи, в частност за Венсен (Двайсет години по-късно), островите Света Маргарита (Виконт Дьо Бражелон) и замък Иф (Граф Монте Кристо) – бел.фр.изд.

171. Фамилията Фелипо, граф Дьо Сен Флорантен, маркиз Дьо Шатоньоф и Дьо ла Врилиер са били командори на кралските ордени и в това си качество са надзиравали държавните затвори – бел.фр.изд.

Да си припомним най-важните сред затворниците – Желязната маска, Лозюн и Латюд.

Йезуитите бяха изповедници. Те изповядваха затворниците, за по-голяма сигурност.

Пак за по-голяма сигурност починалите затворници бяха погребвани под фалшиви имена.

Както знаете, Желязната маска беше погребан под името Марчиали.

Той бе прекарал четирийсет и пет години в затвора.

Лозюн – четиринайсет години.

Латюд – трийсет и пет години¹⁷².

Ала поне Желязната маска и Лозюн бяха извършили големи престъпления.

Брат на Луи XIV или не, Желязната маска дотолкова приличаше на него, че човек можеше да ги обърка.

Твърде неблагоприятно е да се осмелиш да приличаш на един крал.

Лозюн за малко да се ожени или дори се ожени за Великата госпожица.

Твърде неблагоприятно е да се осмелиш да се ожениш за племенницата на крал Луи XIII, внучка на крал Анри IV.

Но какво ли бе направил Латюд, клетникът?

Той беше дръзнал да се влюби в мадмоазел Поасон, мадам Дьо Помпадур, фаворитка на краля.

Беше й драснал едно писъмце.

Това писъмце, което една почтена жена би върнала на онзи, който го е написал, бе препратено от мадам Дьо Помпадур на господин Дьо Сартин¹⁷³.

И Латюд, арестуван, избягал, залавян отново и отново, остана трийсет и пет години зад решетките на Бастилията, Венсен и Бисетр¹⁷⁴.

Значи Бастилията не бе мразена просто така.

Народът я ненавиждаше като нещо живо, като онзи гигантски тараск, като онзи звяр от Жеводан¹⁷⁵, които безжалостно са поглъщали

172. Дюма разказва за затворничеството на Латюд в „Луи XVI и Революцията“, глави XI и XII: Латюд влиза в затвора на 1 май 1749 г. и излиза чак на 22 март 1784 г. – бел.фр.изд.

173. Антоан дьо Сартин, граф Д'Алби (1729 – 1801) – началник на полицията (1759 – 1774) – бел.ред.

174. През XVII-XVIII в. приют за старци и душевно болни – бел.ред.

175. Тараскът е чудовище-амфибия от Рона, укротено от света Марта, покровителка на Тараскон; „звярът от Жеводан“ е сял ужас през зимата на 1765 г. – бел.фр.изд.

хора.

Така че е разбираема мъката на бедния Себастиен Жилбер, когато научи, че баща му е в Бастилията.

Разбираема е и увереността на Бийо, че докторът не ще излезе от затвора, ако не бъде измъкнат със сила оттам.

Не по-малко разбираемо е и френетичното въодушевление на народа, когато Бийо извика: „Към Бастилията!“

Само че идеята да се превземе Бастилията беше нещо безумно, както бяха казали войниците.

Бастилията имаше провизии, гарнизон и артилерия.

Бастилията имаше стени, които бяха дебели петнайсет стъпки на върха и четирийсет стъпки в основата.

Бастилията имаше един управител на име господин Дьо Лоне¹⁷⁶, който бе накарал да поставят трийсет хиляди барутни заряда в погребите и бе обещал, в случай на нужда, да вдигне във въздуха Бастилията и заедно с нея половината от предградието Сент Антоан.

---

176. Бернар Жордан, маркиз Дьо Лоне (1740 – 1789) – последният управител на Бастилията, убит по време на превземането на крепостта – бел.ред.

14.

Трите власти във Франция

Бийо все така вървеше, ала вече викаше не той. Тълпата, обхваната от войнствения му дух, разпознала в този мъж един от своите, тълпата, обсъждайки думите и постъпката му, го следваше, нарастваща, подобно приливна вълна.

Когато Бийо излезе на кея Сен Мишел, зад него имаше повече от три хиляди души, въоръжени с ножове, брадви, пики и пушки.

Всички крещяха: „Към Бастилията! Към Бастилията!“

Бийо се затвори в себе си. Той направи на свой ред разсъжденията, които изложихме в края на предходната глава, и малко по малко цялата пара на трескавата му възбуда се разсея.

Тогава арендаторът погледна с разума си.

Начинанието бе възвишено, но безумно. Долавяше се по стреснатите и насмешливи изражения, с които се посрещаше зовът: „Към Бастилията!“

Това обаче само затвърди неговата непоколебимост.

Ала той осъзна, че отговаря пред майките, жените и децата за живота на тези мъже, които го следваха, и реши да вземе всички възможни предпазни мерки.

И така, най-напред Бийо заведе хората си на площада пред Кметството.

Там назначи един лейтенант и офицери кучета, които да събират стадото.

„Да видим, помисли той, във Франция има една власт, има две, има дори три. Да се посъветваме.“

Бийо влезе в Кметството и попита кой е началникът на Общината.

Отговориха му, че е преводач на търговците, господин Дьо Флесел.

– Ааа! – рече арендаторът с неудовлетворен вид. – Господин Дьо Флесел, някой благородник, сиреч враг на народа.

– Ама не – отвърна му, – той е умен човек.

Бийо се изкачи по стълбището на Кметството.

В предверието срещна един разсилен.

– Искам да говоря с господин Дьо Флесел – каза той, виждайки, че разсилният се приближава до него, за да попита какво желае.

– Невъзможно! – отсече разсилният. – Зает е с попълването на

състава на гражданската милиция, която Кметството организира в този момент.

– Чудесно – възкликна Бийо, – аз също организирам милиция и по-неже вече имам три хиляди души, зачислени в нея, искам да видя господин Дьо Флесел, който още няма и един готов войник. Така че уредете да разговарям с господин Дьо Флесел, и то начаса. О! Погледнете през прозореца, ако желаете.

Разсилният действително хвърли бърз поглед към кейовете и съзря хората на Бийо. След което побърза да отиде и да предупреди превото на търговците, на когото показва в потвърждение на съобщението си въпросните три хиляди души.

Това вдъхна на превото нещо като уважение към онзи, който настояваше да говори с него; той напусна съвещанието и излезе в преддверието, оглеждайки се.

Забеляза Бийо, отгатна кой е и се усмихна.

– Вие сте ме търсили – рече му.

– Вие ли сте господин Дьо Флесел, превото на търговците? – попита Бийо.

– Да, господине. С какво мога да ви услужа? Само побързайте, защото съм зает до гуша.

– Господин прево – поде Бийо, – колко власти има във Франция?

– По дяволите! Зависи как го разбирате, драги господине – отвърна Флесел.

– Кажете ми както го разбирате вие самият.

– Ако попитате господин Байи¹⁷⁷, той ще ви каже, че има само една власт – на Националното събрание. Ако попитате господин Дьо Дрьо-Брезе, ще ви каже, че има само една – на краля.

– А вие към кое от тези две мнения клоните, господин прево?

– Моето лично мнение също е, че в този момент има само една-единствена власт.

– На Събранието или на краля? – попита Бийо.

– Нито едното, нито другото – на нацията – отговори Флесел, мачкайки жабото си.

– Аха! На нацията! – възкликна арендаторът.

---

177. Жан Силвен Байи (1736 – 1793) – френски астроном, писател и политик. Член на Френската академия. Председател на третото съсловие, после на Националното събрание. Кмет на Париж (1789 – 1791). Загубва популярността си, когато на 17 юли 1791 г. нарежда да се стреля срещу санкюлотите, искащи свалянето на Луи XVI. Осъден на смърт и екзекутиран – бел.ред.

– Да, сиреч на онези господа, които чакат долу на площада с ножовете и шишовете. На нацията, тоест според мен на всички.

– Вие може и да сте прав, господин Дьо Флесел – отвърна Бийо, – не напразно ми казаха, че сте умен човек.

Дьо Флесел се поклони.

– Към коя от тези три власти смятате да се обърнете, господине? – поинтересува се той.

– Бога ми! – рече Бийо. – Мисля, че е най-просто, когато искаш нещо важно, да се обърнеш към добрия Бог, а не към светиите.

– Което значи, че ще се обърнете към краля?

– Имам такова желание.

– Ще бъде ли недискретно, ако запитам какво възнамерявате да поискате от краля?

– Свободата на доктор Жилбер, който е в Бастилията.

– Доктор Жилбер? – произнесе грубо Флесел. – Не беше ли един съчинител на брошури?

– По-скоро един философ, господине.

– То е все едно, драги ми господин Бийо. Мисля, че разполагате с малко шансове да издействате подобно нещо от краля.

– И защо?

– Най-напред, защото, след като е заповядал да затворят доктор Жилбер в Бастилията, кралят явно има своите доводи за това.

– Е, добре! – каза Бийо. – Той ще ми изложи доводите си, а аз ще му приведа моите.

– Драги ми господин Бийо, кралят е много зает и няма да ви приеме.

– О! Ако не ме приеме, ще намеря начин да вляза и без неговото разрешение.

– Ала щом влезете, ще се натъкнете на господин Дьо Дрьо-Брезе, който ще нареди да ви изхвърлят.

– Ще нареди да ме изхвърлят!

– Да, той искаше да направи това с цялото Събрание. Вярно е, че не успя, но тъкмо поради тази причина е още по-бесен и нищо чудно да си го изкара на вас.

– Тогава ще се обърна към Събранието.

– Пътят за Версай е отрязан.

– Ще отида с моите три хиляди души.

– Внимавайте, драги господине, ще се озовете срещу четири-пет хиляди швейцарци и две-три хиляди австрийци, които ще прегазят вас и

вашите три хиляди души. За миг ще бъдете смазани.

– Ах, по дяволите! Но какво да направя все пак?

– Правете каквото желаете. Само ми сторете услугата да отведете вашите три хиляди души, които блъскат по паважа с алебардите си и пушат. Има седем или осем хиляди кесии с барут в мазетата и една искра може да ни хвърли във въздуха.

– В такъв случай решавам – отсече Бийо, – няма да се обръщам нито към краля, нито към Националното събрание, ще се обърна към нацията и ще превземем Бастилията.

– И с какво?

– С осемте хиляди кесии барут, които ще ми дадете, господин прево¹⁷⁸.

– Ах! Така ли? – каза насмешливо Флесел.

– Точно така. Ако обичате, ключовете от мазетата, господине!

– Хей! Вие шегувате ли се? – взря се в него прево.

– Не, господине, не се шегувам – отвърна Бийо.

И като хвана с две ръце Флесел за яката на дрехата, процеди:

– Ключовете, или ще повикам хората си.

Флесел стана блед като смъртник. Устните и зъбите му се стиснаха конвулсивно, ала гласът му не се промени и той поде със същия ироничен тон, който бе възприел:

– Всъщност, господине, ще ми направите голяма услуга, отървавайки ме от този барут. Ето защо ще ви дам ключовете, които желаете. Само не забравяйте, че аз съм ваш първи магистрат и че ако имате неблагоприятното да се отнесете с мен пред хората така, както се отнесохте насаме, час по-късно ще бъдете обесен от градската стража. Настоявате ли все още за барута?

– Настоявам – твърдо произнесе Бийо.

– И ще го разпределите лично?

– Лично.

– Кога ще стане това?

– Веднага.

– Простете, нека се разберем. Имам работа още четвърт час и бих предпочел, ако за вас е безразлично, раздаването да не започва, преди да съм си тръгнал. Предказаха ми, че ще умра от насилствена смърт, ала, признавам си, изпитвам силно отвращение от перспективата да хвъркна

---

178. Вж. Мишле. „История на Френската революция“, книга I, глава VI: това търсене на оръжие е станало на 13 юли – бел.фр.изд.

във въздуха.

– Така да бъде, след четвърт час. Аз обаче на свой ред имам една молба.

– Каква?

– Да се приближим и двамата до този прозорец.

– Защо?

– Искам да ви направя популярен.

– Много благодаря. И по какъв начин?

– Ще видите.

Бийо отведе превото до прозореца.

– Приятели – извика той, – вие все още желаете да превземете Бастилията, нали?

– Да, да, да! – гръмнаха три-четири хиляди гласа.

– Но нямате барут, нали?

– Да! Барут! Барут!

– Е, добре! Ето, господин превото на търговците е готов да ви даде барута, който се намира в мазетата на Кметството. Благодарете му, приятели мои.

– Да живее господин превото на търговците! Да живее господин Дьо Флесел! – ревна тълпата.

– Благодаря ви! Благодаря ви заради него, благодаря ви и заради себе си!

– Сега, господине – обърна се Бийо, – няма нужда да ви хващам за яката нито насаме, нито пред хората. Защото, ако не ми дадете барута, нацията, както я наричате вие, нацията ще ви разкъса на парчета.

– Вземете ключовете, господине – каза превото. – Вие умеете да искате по начин, който не допуска отказ.

– О, вие ме окуражавате – рече Бийо, в чиято глава, изглежда, съзряваше нов план.

– А, по дяволите! Да не би да искате още нещо от мен?

– Да. Познавате ли управителя на Бастилията?

– Господин Дьо Лоне?

– Не знам как се казва.

– Казва се господин Дьо Лоне.

– Хубаво. Та познавате ли господин Дьо Лоне?

– Той е мой приятел.

– Тогава би трябвало да ви се ще да не му се случи нещастие.

– Естествено.

– Е, добре! Един от начините да не му се случи нещастие е да ми

предаде Бастилията, или най-малкото доктора.

– Нали не се надявате, че бих бил в състояние да го накарам да ви предаде било затворника, било крепостта?

– Искам само едно препоръчително писмо до него.

– Драги ми господин Бийо, предупреждавам ви, че ако влезете в Бастилията, ще влезете сам.

– Превъзходно!

– Освен това ви предупреждавам, че влизайки сам, може би няма да излезете.

– Чудесно!

– Ще ви дам пропуск за Бастилията.

– Чакам.

– Но при едно условие.

– Какво е то?

– Че утре няма да дойдете да ми искате пропуск за Луната. Отсега ви казвам, че на онзи свят не познавам никого.

– Флесел! Флесел! – прозвуча глухо ръмжащ глас зад превото на търговците. – Ако продължаваш да имаш две лица, едно, което се смее на аристократите, и друго, което се усмихва на народа, току-виж още до утре си подпишеш сам пропуска за един свят, от който никой не се връща.

Превото се обърна, потрепервайки.

– Кой говори? – попита той.

– Аз, Марат¹⁷⁹.

– Марат философът! Марат лекарят! – хлъдна Бийо.

– Да – произнесе същият глас.

– Да, Марат философът, Марат лекарят – повтори Флесел, – който във второто си качество би трябвало да се заеме да лекува лудите. Което днес би означавало огромен брой пациенти.

– Господин Дьо Флесел – отвърна мрачният събеседник, – този храбър гражданин ви иска пропуск, за да влезе при господин Дьо Лоне. Ще отбележа, че вие карате не само него да чака, но и още три хиляди души.

– Добре, господине, ще го има.

Флесел се приближи до една маса, прокара ръка по челото си, а с другата написа набързо няколко реда.

---

179. Жан-Пол Марат (1743 – 1793) – френски политически деец, един от водачите на якобинците по време на Френската революция, лекар и публицист – бел.ред.

- Ето го вашия пропуск – рече, подавайки листа на Бийо.
- Четете – каза Марат.
- Не знам да чета – промърмори арендаторът.
- Е, тогава аз ще го прочета.

Бийо подаде документа на Марат. Пропускът съдържаше следното:

Господин управител,

Ние, превото на търговците от град Париж, ви изпращаме господин Бийо, за да се споразумее с вас относно интересите на упоменатия град.

14 юли 1789 г.
Дьо Флесел

- Добре! – потри ръце Бийо. – Дайте го.
- Вие намирате, че този пропуск е добър така? – попита Марат.
- О, да.
- Почакайте. Господин превото ще прибави един постскриптур, за да го направи по-добър.

И той се приближи до Флесел, който бе останал прав, облегал се с юмрук на масата и гледащ с надменно изражение двамата мъже, с които в частност имаше работа, и един трети, полугол, появил се на вратата, опрян на мускетон.

Този трети беше Питу, който бе последвал Бийо и чакаше, готов да се подчини на заповедите на арендатора, каквито и да бяха те.

– Господине – обърна се Марат към Флесел, – ще ви кажа постскриптура, който ще прибавите и който ще направи пропуска по-добър.

– Кажете го, господин Марат.

Марат сложи документа на масата и посочвайки с пръст мястото, където превото трябваше да пише, продиктува:

– Поверявам на вашата чест живота на гражданина Бийо, който идва в ролята на парламентър.

Флесел погледна Марат с вид на човек, изпитващ непреодолимо желание да размаже това плоско лице с един юмручен удар, вместо да стори онова, което то искаше.

– Колебаете ли се, господине? – попита Марат.

– Не, понеже в крайна сметка настоявате за нещо справедливо – рече Флесел.

И написа искания постскриптур.

– Все пак, господа, запомнете добре – не отговарям за

безопасността на господин Бийо.

– А пък аз отговарям – натърти Марат, издърпвайки документа от ръцете му. – Защото вашата свобода гарантира неговата и вашата глава е гаранция за неговата. Вземете, храбри Бийо – додаде Марат, – ето вашия пропуск.

– Лабри! – викна господин Дьо Флесел. – Лабри!

Влезе един лакей в парадна ливрея.

– Каретата ми! – нареди Флесел.

– Очаква господин превото в двора.

– Да вървим! – и превото се отправи към изхода. – Желаете ли нещо друго, господа?

– Не – отвърнаха едновременно Бийо и Марат.

– Трябва ли да го пусна да мине? – попита Питу.

– Приятелю – каза Флесел, – ще ви обърна внимание, че сте малко неприлично облечен, за да стоите на стража пред вратата на стаята ми. Ако държите да останете, сложете поне паласката си отпред и се облекнете със задника на стената.

– Трябва ли да го пусна да мине? – повтори Питу, гледайки господин Дьо Флесел с изражение, показващо, че оценява като доста посредствена шегата, на която бе станал обект.

– Да – кимна Бийо.

Питу се отстрани.

– Може би грешите, като позволявате този човек да си отиде – отбеляза Марат. – Това е един превъзходен заложник. Но във всеки случай бъдете спокоен, където и да се намира, ще го открия.

– Лабри – рече превото на търговците, качвайки се в каретата си, – тук ще се гърми. Не искам да бера чужди ядове, ако случайно Кметството хвъркне във въздуха. Далеч оттук, Лабри, далеч оттук.

Каретата мина под свода и излезе на площада, където боботеха четири-пет хиляди души.

Флесел се боеше да не би да се изгълкува зле тръгването му, което можеше да бъде и бягство.

Той се подаде до кръста от прозорчето.

– Към Националното събрание! – извика на кочияша.

Това предизвика залп от аплодисменти сред тълпата.

Марат и Бийо бяха на балкона и чуха последните думи на Флесел.

– Залагам главата си срещу неговата – категоричен бе Марат, – че не отива в Националното събрание, а при краля.

– Да накарам ли да го задържат? – попита Бийо.

– Не – отговори Марат с жестоката си усмивка. – Не се тревожете, колкото и бързо да се движи, ние ще стигнем още по-бързо от него. А сега, при барута!

– Да, при барута! – въодушеви се Бийо.

И двамата слязоха, следвани от Питу.

15.

Господин дьо Лоне, управител на Бастилията

Както бе казал господин Дьо Флесел, в мазетата на Кметството имаше осем хиляди либри барут.

Марат и Бийо влязоха в първото мазе с фенер, който окачиха на тавана.

Питу застана на стража при вратата.

Барутът беше в бурета, съдържащи почти по двацет либри всяко. По стълбите се наредиха мъже, които направиха верига, и пренасянето на буретата започна.

Отначало настъпи объркване. Не се знаеше дали барутът ще стигне за всички и хората се блъскаха, за да вземат своя дял. Но началниците, назначени от Бийо, успяха да овладеят положението и раздаването се извърши при известен ред.

Всеки гражданин получи по половин либра барут, близо трийсет или четирийсет заряда.

Ала когато се бяха снабдили с барут, забелязаха, че пушките не достигат – едва петстотин души имаха пушки.

Докато разпределението продължаваше, една част от разяреното множество, което искаше оръжие, се качи в стаята, където бяха заседаващите. Те се занимаваха с организирането на онази национална гвардия, за която разсилният бе споменал на Бийо. Току-що беше постановено, че това опълчение ще се състои от четирийсет и осем хиляди души. Опълчението съществуваше все още само на хартия, а вече се водеха спорове кого да назначат за негов пълководец.

Тъкмо в разгара на тази дискусия народът нахлу в Кметството. Той се бе организирал сам. Той бе готов да тръгне. Липсваше му единствено оръжие.

В миг се чу шум от карета. Това бе превото на търговците, когото не бяха пуснали да мине, въпреки че бе показал заповедта на краля, който го викаше във Версай, и когото върнаха насила в Кметството.

– Оръжие! Оръжие! – разбуни се тълпата, щом го забеляза.

– Оръжие аз нямам – отвърна той, – но в Арсенала трябва да има.

– Към Арсенала! Към Арсенала! – развикаха се от всички страни.

И пет-шест хиляди души се спуснаха по кея Грев.

Арсеналът бе празен.

Юрнаха се, крещейки, обратно към Кметството.

Превото въобще нямаше пушки, или по-скоро не искаше да ги даде. Притиснат от народа, хрумна му да изпрати развилнелите се граждани при монасите от Ордена на свети Бруно¹⁸⁰.

Монасите им отвориха вратите на манастира; претърсиха навсякъде; не намериха дори и един джобен пистолет.

В това време Флесел, научавайки, че Бийо и Марат са все още в мазетата на Кметството и раздават барут, предложи да се изпрати депутация при Дьо Лоне, за да му предложи да се скрият оръдията.

Онова, което предния ден бе карало тълпата да реве ожесточено, бяха точно тези оръдия със зейнали гърла, подаващи се от бойниците. Флесел се надяваше, че като ги махнат, народът ще се задоволи с тази отстъпка и ще се разотиде удовлетворен.

Депутацията току-що бе тръгнала, когато народът се върна разярен¹⁸¹.

Привлечени от виковете, Бийо и Марат излязоха на двора.

От един вътрешен балкон Флесел се опитваше да успокои народа. Той предлагаше декрет, който да упълномощи властите да поръчат изковаването на петдесет хиляди пики.

Народът бе готов да приеме.

– Този човек определено предателства – каза Марат.

После се обърна към Бийо:

– Вървете да правите каквото ще правите при Бастилията. До един час ще ви изпратят двайсет хиляди души, всеки от тях с пушка.

От пръв поглед арендаторът изпитваше голямо доверие към този мъж, чието име бе толкова популярно, та бе стигнало и до него. Дори не се поинтересува как смяташе да ги осигури. Там имаше един абат, споделящ общия ентузиазъм, който викаше като всички: „Към Бастилията!“ Бийо не обичаше абатите, ала този му хареса. Натовари го да продължи с раздаването и храбрият абат склони¹⁸².

Тогава Марат се качи на един крайпътен камък. Вдигаше се страховтен шум.

– Тишина – изкрещя той, – аз съм Марат и желая да говоря.

180. Манастирът на улица „Анфер“ е бил основан от св. Луи – бел.фр.изд.

181. „Комитетът изпрати при управителя господин Дьо Лоне офицера от аркебузирите господин Белон, сержанта от артилерията Билфо и Шатон, бивш сержант от френската гвардия“, „Луи XVI и Революцията“, глава XVIII – бел.фр.изд.

182. Пиер-Луи Льофевр дьо ла Рош, когото Мишле, а после и Дюма, в „Луи XVI и Революцията“, наричат Д'Ормесон – бел.фр.изд.

Множеството млъкна, укротено сякаш с магия, и погледите се впериха в оратора.

– Искате ли оръжие? – попита Марат.

– Да! Да! – отвърнаха хиляди гласове.

– За да превземете Бастилията?

– Да! Да! Да!

– Е, добре! Елате с мен и ще получите.

– Къде?

– В Инвалидите, там има двайсет хиляди пушки!

– Към Инвалидите! Към Инвалидите! Към Инвалидите! – гръмна отвред.

– Сега – рече Марат на Бийо, който бе повикал Питу, – тръгвате ли към Бастилията?

– Да.

– Почакайте. Може да стане така, че преди идването на моите хора да имате нужда от помощ.

– Действително – кимна Бийо, – възможно е.

Марат откъсна един лист от малък бележник и драсна четири думи с молив:

От името на Марат.

После се подписа.

– Е, какво? – сви рамене арендаторът. – Какво да направя с тази бележка, след като на нея няма нито име, нито адрес?

– Колкото до адреса, този, комуто ви препоръчвам, няма адрес. Що се отнася до името му, то е много известно. Попитайте първия работник, когото срещнете, познава ли Гоншон, наричан Мирабо на народа?

– Гоншон, ще си спомниш ли това име, Питу?

– Гоншон или *Gonchonius* – повтори Питу, – да, ще си го спомня.

– Към Инвалидите! Към Инвалидите! – реवेशе гълпата с нарастващо ожесточение.

– Хайде, върви – каза Марат на Бийо, – и нека духът на свободата те предвожда!

– Към Инвалидите! – извика на свой ред Марат.

И пое по кея Жевр, следван от над двайсет хиляди души.

Бийо увлече пет-шестстотин подир себе си – онези, които имаха оръжие.

В момента, когато единият слизаше покрай реката, а другият

излизаше на булеварда, превото на търговците застана до един прозорец.

– Приятели мои – рече той, – защо забелязвам на шапките ви зелени кокарди?

Това бяха кестеновите листа на Камий Демулен, които повечето носеха, виждайки мнозина да си ги слагат, без дори да знаят какво правят.

– Надежда! Надежда! – разнесоха се няколко гласа.

– Да, но цветът на надеждата е в същото време и този на граф Д'Артоа. Искате ли да изглеждате, сякаш сте с отличителния знак на принц?

– Не, не – прозвуча в отговор и гласът на Бийо се извиси над останалите.

– Е, тогава свалете кокардите и ако желаете да носите нечии цветове, то нека бъдат поне тези на град Париж, майката на всички нас, синьо и червено, приятели, синьо и червено.

– Да! Да! – отвърнаха хорово. – Да! Синьо и червено.

При тези думи всички стъпкват с нозе зелените си кокарди; всички искат панделки; като по чудо прозорците се отварят и сини и червени ленти се посипват в изобилие.

Ала с тях се окичват едва хиляда души.

Веднага престилки, копринени рокли, шалове биват раздрани, разкъсани и от парчетата се правят панделки, розети, шарфове. Всеки получава по нещо.

След което малката армия на Бийо тръгна отново.

Пътем тя се попълваше; от всички артерии на предградието Сент Антоан в нея се вливаше най-живата и гореща част от народната кръв.

Стигнаха в доста добър ред до улица „Ледигиер“, където вече внушително множество любопитни – едни боязливо, други спокойно, а трети дръзко – гледаха към кулите на Бастилията, напичани от жаркото слънце.

Пристигането на народните барабанчици от предградието Сент Антоан, на стотина френски гвардейци по булеварда, на Бийо и неговата войска, която наброяваше може би хиляда-хиляда и двеста души, мигновено промени настроенята и вида на тълпата. Боязливите се окуражиха, спокойните се въодушевиха, дръзките започнаха да отправят закани.

– Долу оръдията! Долу оръдията! – викаха двайсетина хиляди гласа и заплашителни юмруци се размахваха по посока на едрокалибрените оръдия, които подаваха медните си дула през амбразуриите на платформите.

Точно в този момент, сякаш управителят на крепостта се

подчиняваше на исканията на тълпата, артилеристите се приближиха до оръдията и те се прибраха навътре и изчезнаха съвсем.

Тълпата заръкопляска. Значи тя беше сила, щом отстъпваха пред волята ѝ.

Стражите обаче все така крачеха по платформите. Един инвалид се размина с един швейцарец.

След като бяха викали: „Долу оръдията!“, закрещяха: „Долу швейцарците!“ Това бе продължение на възгласа от вчерашния ден: „Долу германците!“

Ала швейцарците си се разминаваха с инвалидите.

Един от онези, които скандираха: „Долу швейцарците!“, загуби търпение; той имаше пушка в ръцете си; насочи я към стражите и стреля.

Куршумът се заби в сивата стена на Бастилията на една стъпка под зъберите на кулата, точно срещу мястото, където минаваше стражата. Попадението изглеждаше като бяла точка, но часовият дори не се спря, нито обърна глава.

Силен ропот се надигна около човека, който току-що бе дал сигнал за нечувана, безумна атака. В този ропот се долавяше повече уплаха, отколкото ярост.

Мнозина изобщо не съзнаваха, че да стреляш с пушка срещу Бастилията не е престъпление, което се наказва със смърт.

Бийо гледаше тази зеленикава маса, подобна на онези митични чудовища, които античността ни представя покрити с люспи. Той броеше амбразуриите, където всеки миг оръдията можеха отново да заемат местата си; броеше пушките в укреплението, зинали зловещо с дула като очи през бойниците.

И поклати глава, спомняйки си думите на Флесел.

– Никога няма да успеем – прошепна.

– И защо да не успеем? – попита един глас до него.

Бийо се обърна и видя мъж със свирепо изражение, облечен в дрипи, чиито очи искряха като две звезди.

– Защото ми изглежда невъзможно такава грамада да бъде превзета със сила.

– Превземането на Бастилията – рече мъжът – не е военно действие, а акт на вяра¹⁸³ – повярвай и ще успееш.

– Търпение – каза Бийо, търсейки пропуски в джоба си, – търпение!

---

183. Изразът е от Мишле, цит. съч., книга I, глава VII – бел.фр.изд.

Мъжът се излъга за намерението му.

– Търпение! – повтори ядно той. – Да, естествено, ти си охранен. Имаш вид на фермер.

– И действително съм такъв – не скри Бийо.

– Тогава е ясно защо приканваш към търпение. Ти винаги си бил нахранен. Погледни обаче тези привидения, които ни заобикалят. Виж изсъхналите им вени, преброй ребрата им през дупките на дрехите и ги попитай дали разбират думата „търпение“?

– Ето един, който говори доста добре – рече Питу, – ала ме плаши.

– Мен пък не ме плаши – отвърна Бийо.

И като се обърна към човека, каза:

– Да, търпение. Но за около четвърт час, не повече.

– Аха! – усмихна се мъжът. – Четвърт час! Наистина не е много. И какво ще направиш за четвърт час?

– За четвърт час ще посетя Бастилията, ще науча числеността на гарнизона ѝ, ще узная намеренията на управителя ѝ и ще разбере откъде се влиза.

– Да, ако знаеш откъде се излиза.

– При положение, че не изляза, ще дойде един човек, който ще ме измъкне.

– И кой е човекът?

– Гоншон, Мирабо на народа.

Мъжът потрепера; очите му замяха пламъци.

– Познаваш ли го? – попита той.

– Не.

– Е, тогава?

– Ще се запозная. Казаха ми, че първият, към когото се обърна на площада на Бастилията, ще ме отведе при него. Ти си на площада на Бастилията, заведи ме при този човек.

– Какво искаш от него?

– Да му предам една бележка.

– От кого е?

– От Марат, лекаря.

– От Марат! Познаваш Марат! – възкликна мъжът.

– Преди малко се поделихме.

– Къде?

– При Кметството.

– Какво прави той?

– Отиде в Дома на инвалидите, за да въоръжи двайсет хиляди

души.

– В такъв случай дай ми бележката. Аз съм Гоншон.

Бийо отстъпи крачка назад.

– Ти си Гоншон? – произнесе в недоумение.

– Приятели – извика човекът в дрипи, – ето един, който не ме познава и пита дали наистина аз съм Гоншон.

Тълпата избухна в смях. На всички тези хора им се струваше невъзможно някой да не познава любимия им оратор.

– Да живее Гоншон! – гръмнаха две-три хиляди гласа.

– Вземете – и Бийо му подаде бележката.

– Приятели – рече Гоншон, след като я прочете и тупна арендатора по рамото, – той е наш брат. Марат ми го препоръчва. Значи може да се разчита на него. Как се казваш?

– Казвам се Бийо.

– А пък аз се казвам Аш¹⁸⁴ – отвърна Гоншон. – И се надявам, че ние двамата ще направим нещо.

Тълпата се усмихна на кръвнишката игра на думи.

– Да, да, ще направим нещо – подкрепи го тя.

– И какво ще направим? – обадиха се няколко гласа.

– По дяволите! – свъси вежди Гоншон. – Ще превземем Бастилията.

– Ха тъй де! – викна Бийо. – Ето това се казва приказка. Чуй ме, храбри Гоншон, с колко хора разполагаш?

– Почти с трийсет хиляди.

– И като прибавим двайсетте хиляди, които ще се присъединят към нас от Инвалидите, и десетте хиляди, които вече са тук – това е повече, отколкото ни трябва, за да успеем.

– И ще успеем – тръсна глава Гоншон.

– Така си мисля. Е, хайде, събери твоите трийсет хиляди души. Аз влизам при управителя, ще го приканя да се предаде. Ако склони, толкова по-добре, ще избегнем кръвопролитие. Ако ли пък не, пролятата кръв ще тежи на него, а пролятата за несправедлива кауза кръв носи нещастие. Питайте германците.

– Колко време ще останеш при управителя?

– Колкото може по-дълго, докато Бастилията бъде напълно обсадена. Та когато изляза, атаката да започне.

– Разбрано.

– Ти не изпитваш недоверие към мен, нали? – попита Бийо,

---

184. На френски Бийо (Billot) означава пън, дървник, а Аш (Hache) – брадва – бел. прев.

подавайки ръка на Гоншон.

– Аз ли? – отвърна Гоншон с пренебрежителна усмивка, стискайки ръката на якия арендатор със сила, която никой не би заподозрян у това изпостаяло тяло. – Да изпитвам недоверие? И защо? Стига да поискам, с една дума, с един знак ще накарам да те стрият като стъкло, та дори да си на завет зад тези кули, дето утре няма да ги има, и да си бранен от тези войници, които до довечера ще минат на наша страна или ще приключат земния си път. Така че върви и разчитай на Гоншон, както той разчита на Бийо.

Арендаторът бе убеден и се отправи към входа на Бастилията, докато неговият събеседник навлизаше в предградието, сподирен от викове, повторени хиляди пъти: „Да живее Гоншон! Да живее Мирабо на народа!“

– Не знам какъв е Мирабо на благородниците – рече Питу на Бийо, – но намирам, че нашият е твърде грозен.

16.

Бастилията и нейният управител

Няма да описваме Бастилията, би било безполезно.

Тя живее като вечен образ в паметта едновременно и на старците, и на децата.

Ще се задоволим да припомним, че двете ѝ кули близнаци гледаха към площада, докато страничните ѝ стени бяха успоредни на брега на днешния канал.

Входът на Бастилията беше защитаван най-напред от едно караулно помещение, после от два реда постове и накрая от два подвижни моста.

След като се преминаха различните препятствия, стигаше се до двора на управата, където бе жилището на управителя.

Една галерия водеше от двора към рововете на Бастилията.

При този втори вход, гледащ към рововете, имаше подвижен мост, караулно и желязна бариера.

При първия вход искаха да арестуват Бийо¹⁸⁵, но той им показа пропуса си от Флесел и го пуснаха да мине.

Тогавя Бийо видя, че Питу го следва. Момъкът не беше инициативен, ала по стъпките на арендатора би слязъл и в ада или пък би се качил на Луната.

– Остани отвън – каза Бийо. – Ако не изляза, ще е добре да има някой, който да припомни на народа, че съм влязъл.

– Така е – кимна Питу. – След колко време трябва да му припомня това?

– След един час.

– А ковчезето? – попита Питу.

– О, да! Ако не изляза, ако Гоншон не превземе Бастилията или пък в края на краищата ако, след като я превземе, не ме намерят, трябва да се каже на доктор Жилбер, когото може би ще намерят, че хора, дошли от Париж, са ми задигнали ковчезето, което ми беше поверил преди пет години; че съм тръгнал още в същия миг, за да му го съобщя; че пристигайки в Париж, съм научил, че е в Бастилията; че съм поискал да

---

185. Дюма поставя Бийо в ролята на Жак-Алексис Тюрио, наречен Тюрио дьо ла Розьер. Виж „Луи XVI и Революцията“, глава XVIII; Мишле, цит. съч., книга I, глава VII – бел.фр.изд.

превзема Бастилията и че съм пожертвал живота си, който винаги е бил на негово разположение.

– Много хубаво, чичо Бийо – рече Питу, – само че е твърде дълго и се страхувам да не го забравя.

– Това, което казах ли?

– Да.

– Ще ти го повторя.

– Не – чу се глас, – по-добре би било да се напише.

– Не знам да пиша – отвърна Бийо.

– Аз знам, аз съм пристав.

– А! Вие сте пристав? – погледна го арендаторът.

– Станислав Майар, пристав от Шатле.

И той извади от джоба си дълъг рогов дивит¹⁸⁶, в който имаше перо, хартия и мастило, всичко необходимо за писане.

Това бе един четирийсет и пет годишен мъж¹⁸⁷, висок, слаб, сериозен, облечен изцяло в черно, както подхождаше на професията му.

– Този дяволски прилича на гробар – прошепна Питу.

– Вие казвате – подхвана невъзмутимо приставът, – че хора, дошли от Париж, са ви откъмнали едно ковчеже, което ви е било поверено от доктор Жилбер?

– Да.

– Това е наказуемо.

– Тези хора принадлежат към парижката полиция.

– Безчестни крадци! – изрече Майар.

После, подавайки листа на Питу, добави:

– Вземи, млади човече, ето исканата бележка. И ако той бъде убит – приставът посочи Бийо, – ако ти бъдеш убит, да се надяваме, че няма и аз да бъда убит.

– И ако не бъдете убит, какво ще направите вие? – попита Питу.

– Онова, което ти би трябвало да направиш.

– Благодаря – каза Бийо.

И протегна ръката си на пристава.

Майар я стисна със сила, за която трудно би могло да се повярва, че съществува в такова мършаво тяло.

– Значи мога да разчитам на вас? – взря се в него Бийо.

---

186. Дивит (тур.) – мастилница, обикновено метална, с приспособление за носене на пера, хартия, мастило и др. – бел. прев.

187. В действителност Майар е бил двайсет и шест годишен (роден е на 11 декември 1763 г.) – бел. фр. изд.

– Както можете да разчитате на Марат, на Гоншон.

– Прекрасно – рече Питу, – ето една Троица, каквато съм сигурен, че не ще намеря в рая.

Сетне, обръщайки се към Бийо, додаде:

– Преди всичко благоразумие, нали, чичо Бийо?

– Питу – отвърна арендаторът с едно красноречие, което понякога учудва у подобна селска натура, – не забравяй, че най-благоразумното нещо във Франция е смелостта.

И той пресече първата линия на постове, докато момъкът пое обратно към площада.

При подвижния мост му се наложи отново да преговаря.

Бийо показа пропускателна си; свалиха подвижния мост; решетката се отвори.

Зад нея стоеше управителят.

Този вътрешен двор, в който управителят чакаше Бийо, служеше за разходки на затворниците. Той бе охраняван от осем кули, сиреч от осем гиганта. Нито един прозорец не гледаше към него. Слънцето никога не стигаше до влажния и почти тинест паваж; беше като дъно на широк кладенец.

В този двор един часовник, крепен от статуи на оковани затворници, отброяваше часовете, изцеждайки бавно и отмерено минутите, както капките вода, избили по тавана на тъмница, падат върху каменния под, който са разяли.

На дъното на този кладенец затворникът, изгубен в каменната бездна, съзерцаваше за миг неумолимата голота на камъка и копнееше да се прибере обратно в килията си.

Зад решетката, която водеше към двора, стоеше, вече казахме, господин Дьо Лоне.

Той беше на възраст между четирийсет и пет и петдесет години¹⁸⁸; този ден бе облечен в сива ленена дреха, носеше червената лента на ордена „Свети Луи“ и държеше в ръка бастун със сабя в него.

Лош човек беше господин Дьо Лоне; *Спомените* на Линге¹⁸⁹ му придадоха печална известност; той бе почти толкова мразен, колкото и затворът.

Както Шатоньоф, Ла Врилиер и Сен Флорантен си прехвърляха от баща на син правото да подписват заповеди за арест, така и членовете

---

188. Четирийсет и девет годишен – бел.фр.изд.

189. „Спомени за Бастилията и затворничеството на г-н Линге“, написани от самия него, Лондон, 1783 г. – бел.фр.изд.

на фамилията Дьо Лоне си предаваха Бастилията.

Защото се знае, че не военният министър бе този, който назначаваше служителите в тъмниците. В Бастилията всички места се купуваха – от поста на управителя до длъжността на помощник-готвача. Управителят на Бастилията бе един портиер в едър мащаб, гостилничар с еполети, който добавяше към шейсетте хиляди франка от заплатата си шейсет хиляди от грабежи и изнудвания.

Изискваше се солидна посветеност в капитала и лихвите на авансовите плащания.

Колкото до скъперничеството, господин Дьо Лоне бе надминал своите предшественици. Може би бе платил по-скъпо за мястото си и бе предвидил, че не ще го запази дълго.

Той хранеше семейството си за сметка на затворниците. Беше намалил разходите за отопление и удвоил наема за всяка част от мебелировката.

Дьо Лоне имаше правото да вкарва в Париж сто бъчви с вино, освободени от общински данъци. Управителят продаваше това право на един кръчмар, който по такъв начин се сдобиваше с превъзходни вина. А с една десета от спестения налог той купуваше киселаш, който даваше на затворниците да пият.

За клетниците, хвърлени в Бастилията, оставаше една-едничка утеха – малката градинка на един от бастионите. Там те се разхождаха; там можеха да се насладят за миг на въздух, цветя, светлина, изобщо на природа.

Той бе отдал градинката под наем на един градинар и за петдесетте ливри годишно, които получаваха, беше отнел на нещастниците и тази сетна радост.

Вярно е, че на богатите обитатели на Бастилията угаждаше прекомерно; един от тях водеше при държанката си, чиято издръжка бе включена в цената на мебелировката на затворника и така тя не струваше нищо на господин Дьо Лоне.

Прелистете „Разбулената Бастилия“¹⁹⁰, където наред с този факт ще откриете и много други.

В същото време управителят бе храбър човек.

Още от предния ден бурята тътнеше наоколо. Още от предния ден той чувстваше, че непрестанно растящата вълна на бунта се блъска в

190. „Разбулената Бастилия, сборка от автентични документи за нейната история“ от Шарпантие и Манюел, 1789–1790 г., 3 тома; предходните параграфи са по Мишле – бел.фр.изд.

подножието на стените.

И при все това бе бледен, но невъзмутим.

Наистина зад гърба му се намираха четири оръдия, готови да открият огън; около него имаше цял гарнизон от швейцарци и инвалиди, а пред него само един мъж без оръжие.

Защото влизайки, Бийо бе оставил карабината си на Питу да я пази.

Той бе разбрал, че от другата страна на тази решетка, която виждаше, каквото и да е оръжие би било по-скоро опасно, отколкото полезно.

В един-единствен миг арендаторът забеляза всичко – спокойното и почти заплашително държане на управителя; швейцарците, разположени в караулните помещения; инвалидите по платформите и мъчливото движение на артилеристите, които допълваха със заряди раклите на оръдията.

Постовете бяха с пушки в ръце, а офицерите с голи саби.

Управителят остана неподвижен и Бийо бе принуден да се приближи до него; зад парламентъора на народа решетката се затвори със зловещ шум на скърцащо желязо, който го накара, колкото и смел да беше, да потръпне до мозъка на костите.

– Какво пак искате от мен? – попита Дьо Лоне.

– Пак ли? – повтори Бийо. – Струва ми се, че ви виждам за първи път, следователно нямате право да бъдете отегчен от вида ми.

– Според онова, което ми казаха, вие идвате от Кметството.

– Така е.

– А току-що вече приех една депутация от общината.

– Какво е правила тук?

– Поискаха от мен да обещаая, че няма да откривам огън пръв.

– И вие обещахте?

– Да. Поискаха и да дръпна назад оръдията.

– И вие наредихте да ги дръпнат. Знам това! Бях на площада пред Бастилията, когато маневрата беше извършена.

– И си помислихте, че ще отстъпя пред заплахите на този народ?

– По дяволите! – процеди Бийо. – Поне така изглеждаше.

– Казвах ви, господа – изкрещя Дьо Лоне на офицерите, – казвах ви, че ще ни сметнат за страхливци.

После се обърна към Бийо:

– А вие от чие име идвате?

– От името на народа! – гордо отвърна арендаторът.

– Това е добре – рече, усмихвайки се, Дьо Лоне, – но допускам, че имате и още някаква препоръка. Защото с тази, на която се позовавате,

нямаше да можете да преминете първата линия от постове.

– Да, имам пропуск от господин Дьо Флесел, вашия приятел.

– Флесел! Вие казахте „вашия приятел“ – подхвана Дьо Лоне, вирайки се в парламентъора, сякаш искаше да надникне в дълбините на сърцето му. – Откъде знаете, че господин Дьо Флесел е мой приятел?

– Ами предполагам.

– Предполагал бил. Хубаво. Да видим пропуска.

Бийо подаде документа.

Дьо Лоне го прочете веднъж, втори път, разгърна го, за да провери дали не съдържа и постскриптур, вдигна го на светлината, за да се увери, че няма нищо между редовете.

– И това ли е всичко, което има да ми каже? – попита той.

– Това е.

– Сигурен ли сте?

– Абсолютно сигурен.

– Нищо устно?

– Нищо.

– Странно! – склочи вежди управителят, хвърляйки поглед през една от бойниците към площада на Бастилията.

– Ама какво очаквате да ви каже? – губеше търпение Бийо.

Дьо Лоне направи едно нервно движение.

– Всъщност нищо. Хайде говорете, какво искате от мен? Само побързайте, защото нямам време.

– Искам да ни предадете Бастилията.

– Моля? – произнесе управителят и се обърна рязко, сякаш не бе чул добре. – Какво казахте?...

– Казах, че в името на народа ви призовавам да предадете Бастилията.

Дьо Лоне сви рамене.

– Действително народът е странно животно – изрече.

– Абе... – промърмори Бийо.

– И какво иска да прави той с Бастилията?

– Иска да я разруши.

– И какво, по дяволите, му пречи на този народ Бастилията? Да не би някога човек от народа да е бил затварян в Бастилията? Бастилията! Народът, напротив, трябва да благославя всеки неин камък. Кого хвърлят в Бастилията? Философите, учените, аристократите, министрите, принцовете, сиреч враговете на народа.

– Е, какво пък! Това доказва, че народът не е егоист.

– Приятелю – каза Дьо Лоне с нотка в гласа, наподобяваща състрадание, – личи си, че не сте войник.

– Имате право, арендатор съм.

– И че не сте от Париж.

– Наистина, от провинцията съм.

– И че не познавате из основи Бастилията.

– Вярно е, познавам само онова, което съм видял, тоест външните стени.

– Тогава елате с мен, ще ви покажа какво е Бастилията.

– Аха! – измърмори Бийо. – Ще ме прекарат над някое подземие, което ще се отвори внезапно под краката ми и край с Бийо.

Но неустрашимият арендатор дори не мигна и се приготви да последва управителя на Бастилията.

– Най-напред ще узнаете – поде Дьо Лоне, – че в погребите имам достатъчно барут, за да вдигна във въздуха Бастилията и заедно с нея половината предградие Сент Антоан.

– Знам това – отвърна спокойно Бийо.

– Добре. Сега вижте тези четири оръдия.

– Виждам ги.

– Те обстрелват цялата тази галерия, както пак виждате, и тази галерия е защитавана първо от едно караулно помещение, след това от два рова, които могат да бъдат преминати само по двата подвижни моста, и накрая от една решетка.

– О! Не казвам, че Бастилията е зле охранявана – рече Бийо, без да трепне, – а само че ще бъде добре нападната.

– Да продължим – отмина забележката му Дьо Лоне.

Арендаторът кимна в знак на съгласие.

– Ето една тайна врата, която води към рововете – нареждаше управителят. – Погледнете дебелината на стените.

– Поне четирийсет стъпки.

– Да, четирийсет стъпки в долната и петнайсет в горната им част. Прекрасно съзнавате, че колкото и да са здрави ноктите на народа, той ще ги изпотроши о тези камъни.

– Не съм споменавал, че народът ще разруши Бастилията, преди да я превземе – отговори Бийо, – казах, че ще я разруши, след като я превземе.

– Да се качим – подкани го Дьо Лоне.

– Да се качим.

Те изкачиха трийсетина стъпала.

Управителят се спря.

– Вижте – посочи той. – Ето още една амбразура, гледаща към пътя, по който се готвите да влезете. Тя е бранена само от едно крепостно оръдие, ала то има известна репутация. Вие несъмнено знаете песента:

О, моя мила мюзета¹⁹¹,
мюзета на моята любов¹⁹².

– Разбира се, че я знам – отвърна Бийо. – Но не мисля, че е време да се пее.

– Ама почакайте! Маршал Дьо Сакс е наричал това малко оръдие своя мюзета, защото му е свирело най-вярно мелодията, която е обичал най-много. Това е една историческа подробност.

– О! – възкликна Бийо.

– Да продължаваме нагоре.

И те стигнаха до платформата на едната кула.

– Аха! – поклати глава парламентърът.

– Какво? – попита Дьо Лоне.

– Не сте наредили да свалят оръдията.

– Заповядах да ги изтеглят назад, това е всичко.

– Вие знаете, че ще кажа на народа, че оръдията си стоят.

– Кажете!

– С една дума, не желаете да ги свалите?

– Не.

– Категорично?

– Оръдията на краля са тук по заповед на краля, господине. И ще бъдат махнати само по заповед на краля.

– Господин Дьо Лоне – поде Бийо, усещайки как речта му се издига на висотата на положението, – господин Дьо Лоне, ето го истинския крал, на когото ви съветвам да се подчинявате.

И той посочи сивата тълпа, окървавена тук и там от сблъсъка предния ден, която се бе струпала пред рововете, а оръжието ѝ проблясваше на слънцето.

– Господине – каза на свой ред Дьо Лоне, отмятайки глава назад с

---

191. Мюзета – френски народен музикален инструмент, подобен на гайда – бел.ред.

192. Първите стихове на популярен романс, чийто автор е Ла Арп, затворен във Форт-л'Евек (музиката е приписвана на Монсини). „Мюзетата“ на маршал Дьо Сакс (командващия френската войска в победоносната битка при Фонтъноа през 1745 г. – бел.ред.) е била едно оръдие, което се е зареждало отзад – бел.фр.изд.

израз на високомерие, – възможно е вие да признавате двама крале. Но аз, управителят на Бастилията, признавам само един, Луи, шестнайсети-ят от династията, поставил подписа си под грамота, по силата на която се разпореждам тук с хората и нещата.

– Значи вие не сте гражданин? – извика Бийо в изблик на гняв.

– Аз съм френски благородник – отсече управителят.

– А, наистина, вие сте войник и говорите като войник.

– Вие го казахте, господине – отвърна Дьо Лоне, покланяйки се. – Аз съм войник и изпълнявам заповед.

– А аз, господине – натърти Бийо, – съм гражданин и понеже моя граждански дълг е в противоречие с вашата военска заповед, един от двама ни ще умре – или този, който ще се подчини на даденото му нареждане, или този, който ще изпълни дълга си.

– Вероятно така ще стане, господине.

– Да разбирам ли, че сте решили да стреляте по народа?

– Не, докато той не стреля по мен. Обещах на пратениците на господин Дьо Флесел. Виждате, че оръдията са изтеглени, ала при първия изстрел от площада срещу моята крепост...

– При първия изстрел, какво?

– Ще се приближа до едно от тези оръдия, до това например. Ще го дотъркалям лично до амбразурата, лично ще се прицеля и лично ще възпламеня заряда с този фитил тук.

– Вие?

– Аз.

– О! Не бих повярвал – каза Бийо, – преди да сте извършили такова престъпление...

– Вече ви заявих, че съм войник, господине, и признавам само дадените ми заповеди.

– Е, добре, гледайте! – арендаторът дръпна Дьо Лоне до една амбразура и му показа последователно с пръст две различни точки: предградието Сент Антоан и булеварда. – Ето кой отсега нататък ще ви дава заповеди.

Той сочеше две черни, плътни и ревящи маси, които, принудени да се огънат във формата на копие от калъпа на булевардите, се извиваха като огромна змия, на която се виждаха главата и тялото, но чиято опашка се губеше в гънките на терена, по който пълзеше.

И цялото гигантско влечуго просветваше в блестящи люспи.

Това бяха двете войски, на които Бийо бе определил среща на площада на Бастилията – едната на Марат и другата на Гоншон.

Те напредваха от две страни, размахвайки оръжие и надавайки ужасяващи викове.

Дьо Лоне пребледня при тази гледка и като вдигна бастуна си, изкрещя:

– При оръдията!

После, приближавайки се към Бийо със заплашителен жест, процеди:

– А вие, нещастнико! Вие, който дойдохте тук под претекст, че ще преговаряте, докато останалите атакуват, знаете ли, че заслужавате смърт?

Бийо забеляза жеста и, бърз като мълния, сграбчи Дьо Лоне за яката и за колана.

– А вие – рече той, повдигайки го от земята, – вие заслужавате да ви запратя през парапета, за да се размажете на дъното на рова. Но, слава Богу, ще ви сразя по друг начин.

В миг един страховит, всеобщ ропот премина по въздуха подобно ураган и господин Дьо Лом, майор в Бастилията, се появи на платформата.

– Господине – извика той, обръщайки се към Бийо. – Господине, за Бога, покажете се. Всичкият този народ мисли, че ви се е случило нещо, и иска да ви види.

Действително името на Бийо, разнесено от Питу в тълпата, се открояваше сред неистовия тътен.

Арендаторът пусна господин Дьо Лоне, който прибра сабята си обратно в бастуна.

После между тези трима мъже настъпи момент на колебание, в който се чуха заплахи и зов за мъст.

– Ама покажете се, господине – настоя управителят, – не че тези крясъци ме плашат, но нека се знае, че съм почтен човек.

Тогава Бийо подаде глава между бойниците, правейки знак с ръка.

Отвред гръмнаха аплодисменти. В известен смисъл това бе революцията, избликваща от върха на Бастилията в лицето на този човек от народа, който пръв тъпчеше нейната платформа като повелител.

– Това е добре, господине – каза Дьо Лоне. – Между нас всичко е свършено. Вие нямате повече работа тук. Искат ви долу – слезте.

Бийо разбра тази съдържаност от страна на мъжа, в чиято власт се намираще, и се спусна по същата стълба, по която се бе качил; Дьо Лоне го последва.

Що се отнася до майора, той остана. Управителят току-що му бе

дал шепнешком някои заповеди.

Беше очевидно, че господин Дьо Лоне има само едно желание – парламентьорът да стане колкото може по-бързо негов враг.

Арендаторът прекоси двора, без да промълви нито дума. Той видя мерачите при оръдията. Фитилите димяха на върховете на копията им.

Бийо се спря пред тях.

– Приятели! – каза им. – Не забравяйте, че доход при началника ви, за да избегна проливането на кръв, и че той отказа.

– В името на краля, господине – тропна с крак Дьо Лоне, – излезте отгук!

– Внимавайте – отвърна Бийо, – ако ме заставите да изляза в името на краля, ще вляза отново в името на народа.

Сетне, като се обърна към караулното на швейцарците, рече:

– Я да видим, за кого сте вие?

Швейцарците не отговориха.

Управителят му посочи с пръст желязната врата.

Бийо направи последно усилие.

– Господине, в името на нацията! – каза той на Дьо Лоне. – В името на вашите братя!

– На моите братя! Вие наричате мои братя онези, които крещат: „Долу Бастилията! Смърт на управителя й!“ Това са може би ваши братя, господине, но със сигурност не и мои.

– Тогава в името на хуманността!

– В името на хуманността? Хуманността, която ви кара да дойдете да ни изколите, сто хиляди души срещу сто нещастни войници, затворени между тези стени.

– Точно така, предавайки Бастилията на народа, вие ще им спасите живота.

– И ще загубя честта си.

Бийо замълча, тази войнска логика го срази; ала отново извика, обръщайки се към швейцарците и инвалидите:

– Предайте се, приятели. Още има време. След десет минути ще бъде твърде късно.

– Ако не излезете начаса, господине – викна на свой ред управителят, – честна дума на благородник, ще наредя да ви разстрелят!

Бийо се спря за миг, скръсти ръце в знак на предизвикателство, срещайки за последен път погледа на Дьо Лоне, и излезе.

17. Бастилията¹⁹³

Тълпата чакаше, изгаряна от жаркото юлско слънце, опиянена и тръпнеща. Хората на Гоншон се бяха присъединили към тези на Марат. Предградието Сент Антоан позна и поздравя брата си, предградието Сен Марсо.

Гоншон бе начело на своите патриоти. Колкото до Марат, той бе изчезнал.

Гледката на площада беше страховита.

Щом народът видя парламентъора, виковете се усилиха.

– Е, какво? – рече Гоншон, приближавайки се към него.

– Ами какво! Този човек е храбър – отвърна Бийо.

– Какво искате да кажете с думите: „Този човек е храбър“? – попита Гоншон.

– Искам да кажа, че упорства.

– Не желае да предаде Бастилията?

– Не.

– Решен е да издържи на обсадата?

– Да.

– И вие мислите, че ще устои дълго?

– До смърт.

– Така да бъде – ще си получи смъртта.

– Но колко хора ще се наложи да избием! – възкликна Бийо, явно съмнявайки се, че от Бога е правото, което си присвояват генералите, кралете и императорите – людете, упълномощени да проливат кръв.

– Хайде-хайде! – каза Гоншон. – Хората са твърде много, след като няма хляб за половината от населението. Нали така, приятели? – додаде, обръщайки се към тълпата.

– Да! Да! – изкрещя тълпата с върховна самоотверженост.

– Ами ровът? – попита Бийо.

– Той трябва да се запълни само на едно място – отвърна Гоншон, –

---

193. В тази глава, която препраща към глава XVIII от „Луи XVI и Революцията“, Дюма се позовава по-скоро на „Парижките революции“ от Прудом и на „История на Революцията от 1789 г. и на създаването на Конституция на Франция [...] от двама приятели на свободата“ (Керверсан, Ломбар дьо Лангр, Льориже и Кенар дьо Майи), отколкото на Мишле – бел.фр.изд.

а аз пресметнах, че с телата на половината от нас може да бъде запълнен целият, нали, приятели?

– Да! Да! – повтори тълпата с не по-малко въодушевление и устрем.

– Е, добре, така да бъде! – въздъхна Бийо, сразен.

В този момент на една тераса се появи Дьо Лоне, заедно с майор Дьо Лом и двама-трима офицери.

– Започвай! – викна Гоншон на управителя.

Той се обърна с гръб, без да отговори.

Гоншон, който навярно би понесъл заплахата, не понесе презрение-то; в миг вдигна карабината си на рамо и един от свитата на Дьо Лоне падна.

Сто изстрела, хиляда изстрела гръмнаха едновременно, сякаш бе чакан само този сигнал, и нашариха с бяло сивите кули на Бастилията.

Затишие от няколко секунди последва залпа, като че тълпата се уплаши от онова, което току-що бе сторила.

После лумна пламък, изгубил се в облак от дим, който увенча върха на една от кулите; отекна гръм; викове на болка се разнесоха в гъстото множество; бе даден първият оръдеен изстрел от Бастилията; пролята бе първата кръв. Битката беше започнала.

Онова, което изпита тълпата, така настръхнала допреди миг, бе подобно на ужас. Тази Бастилия, оповестила началото на защитата си с това единствено действие, демонстрираше своята страховита непристъпност. Народът вероятно се бе надявал, че в тези времена на отстъпки, каквито му се правеха, ще се мине без проливане на кръв.

Народът се мамеше. Оръдейният изстрел срещу него придаваше друго измерение на титаничното дело, което бе предприел.

Незабавно проехтя добре насочена мускетна стрелба, идваща от платформата на Бастилията.

Сетне отново настъпи затишие, прекъсвано от отделни викове, стенания и жалби, долитащи оттук-оттам.

Тогава в тази тълпа се усети едно мощно раздвижване; това бе народът, който вдигаше своите мъртви и ранени.

Ала народът изобщо не помисли да бяга или, ако го помисли, се засрами, като се преброи.

Действително булевардите, улица „Сент Антоан“ и предградието Сент Антоан бяха същинско море от хора; на всяка вълна – по една глава, на всяка глава – пламтящи очи и заплашваща уста.

За миг всички прозорци в квартала се окичиха със стрелци, дори и тези, които бяха извън обсега на метежа.

Ако по терасите или амбразуриите се появеше инвалид или швейцарец, той се оказваше под прицела на стотина пушки и градушка от куршуми очукваше ъглите на камъка, зад който се бе прислонил.

Но скоро се умориха да стрелят по безчувствени стени. Изстрелите търсеха плът. Искаха да видят как под оловото избликва кръв, а не прах.

Всеки изказваше мнението си сред порой от викове.

Около оратора образуваха кръг и когато разберяха, че предложението е безразсъдно, се отдалечаваха.

Един колар подхвърли да се построи катапулт по образеца на древните римски машини и да се направи пробив в Бастилията.

Пожарникарите предлагаха да угасят със своите помпи възпламенителите на оръдията и фитилите на артилеристите, без да се усетят, че и най-мощната помпа не ще изхвърли вода на повече от две трети от височината на стените на Бастилията.

Един пивовар, командващ предградието Сент Антоан, чието име¹⁹⁴ получи оттогава съдбовна известност, предлагаше да бъде опожарена твърдината, хвърляйки по нея масло от мак и от лавандула, което да подпалят с фосфор.

Бийо изслуша всички тези идеи. Най-накрая грабна брадвата от ръцете на един дърводелец и тръгна напред сред град от куршуми, който поразяваше и поваляше хората около него, напластени като житни класове, добра се до малко караулно помещение, съседно на първия подвижен мост, и под куршумите, които свистяха и чаткаха по покрива, разрече веригите и мостът падна¹⁹⁵.

В разстояние на четвърт час, колкото продължи това почти безумно начинание, тълпата остана със затаен дъх. При всеки гърмеж очакваха да видят как дръзкият работник се строполява. Тълпата бе забравила за опасността, грозеща самата нея, и мислеше единствено за опасността, надвиснала над този мъж. Когато мостът се срути, тя нададе вой и се втурна към първия двор.

Устремът бе така вихрен, така пламенен, така неудържим, че нямаше дори и опит за защита.

Крясъците на неистова радост известиха на Дьо Лоне за тази първа победа.

Дори не обърнаха внимание, че един човек бе смазан под камарата от дърво.

194. Сантер – бел.фр.изд.

195. В „Луи XVI и Революцията“ подвигът е извършен от Луи Турне, бивш войник от полка на дофина – бел.фр.изд.

Тогава, като от пастта на пещера, която осветиха, четирите оръдия, които управителят бе показал на Бийо, гръмнаха едновременно със свиреп шум и пометоха целия двор.

Ураганът от желязо прокара дълга кървава бразда в тълпата; десет-дванадесет мъртви и петнайсет-двайсет ранени осеяха пътя на картеча.

Бийо се бе смъкнал на земята; в миг съзря Питу, озовал се там, без сам да знае как. Момъкът притежаваше бдителен поглед, останал му от браконьерството. След като бе видял артилеристите да доближават запалените фитили, той хвана Бийо за полата на дрехата и бързо го дръпна назад. Тъгълът на стената закри и двамата от този първи залп.

Оттук насетне работата става сериозна. Грохотът е невероятен, а схватката – смъртоносна; десет хиляди пушечни изстрели се разнасят едновременно около Бастилията, по-опасни за обсадителите, отколкото за обсадените. Най-накрая едно оръдие, обслужвано от френски гвардейци, смесва своето ръмжене с чаткането на куршумите.

Това е смразяващ тътен, от който тълпата се опиянява и който започва да плаши обсадените, които се преброяват и съзнават, че никога не ще могат да произведат шум, подобен на този, дето ги оглушава.

Офицерите от Бастилията усещат инстинктивно, че войниците им падат духом; те грават пушките и стрелят.

В този момент, сред гърма на артилерията и пушечната стрелба, сред рева на тълпата, понеже народът се спуска пак, за да събере мъртвите и да си направи ново оръжие от труповете, които крещат за мъст със зейналите си рани, на входа на първия двор се появява една малка група от буржоа без оръжие; те разцепват множеството и напредват, готови да пожертват живота си, бранени само от бялото знаме, което ги предшества и показва, че са парламентьори.

Това е депутация от Кметството¹⁹⁶; там знаят, че военните действия са започнали, и тъй като искат да прекратят кръвопролитие, са принудили Флесел да отправи нови предложения към управителя.

Тези пратеници идват от името на града да призват господин Дьо Лоне да нареди спиране на огъня и за да запази едновременно живота на гражданите, своя и този на войниците от гарнизона, да допусне сто души от националната гвардия във вътрешността на крепостта.

Ето какво разгласяват парламентьорите по пътя си. Народът, уплашен от начинанието, което е подхванал, народът, който вижда да

---

196. „Господата Дьо Корни, Дьо Франконте, Лафльори, Мили, Дьо Бобур, Пико дьо Сент Онорин, Бушрон, Кутанс-Сикс и Дьо Жуанон“, „Луи XVI и Революцията“ – бел.фр.изд.

пренасят на носилки ранените и мъртвите, е готов да подкрепи това предложение; ако Дьо Лоне приеме едно полупоражение, той би се задоволил с половин победа.

При появата им огънят от втория двор секва; правят им знак, че могат да се приближат, и те наистина се приближават, подхлъзвайки се по кръвта и прескачайки безжизнените тела, като протягат ръка на ранените.

Под тяхна защита народът се прегрупира. Груповете и ранените са отнесени, остава само кръвта на едри пурпурни петна по паважа на дворовете.

От страна на крепостта огънят е преустановен. Бийо излиза, за да се помъчи да придума обсадителите да спрат огъня. При портата среща Гоншон без оръжие, излагащ се на опасността като обладан от върховно вдъхновение, спокоен, сякаш е недосегаем.

– Е? – пита той. – Какво става с депутацията?

– Влезе в Бастилията – отвръща Бийо. – Накарайте ги да прекратят стрелбата.

– Невъзможно е – поклаща глава Гоншон с такава увереност, като че Бог го е дарил със способността да прозира в бъдещето. – Изобщо не ще склони.

– Няма значение, да зачитаме военните обичаи, щом се смятаме за войници.

– Така да бъде – казва Гоншон.

После се обръща към двама мъже от народа, явно негови помощник-командири:

– Вървете, Ели, вървете, Юлен – заръчва им той, – и да не бъде даван нито един изстрел.

Двамата адютанти се спускат при повелята на вожда, разцепвайки вълните от народ, и скоро гърмежите полека-лека намаляват, сетне съвсем заглъхват.

Възцарява се миг на отдых. Възползват се, за да се погрижат за ранените, чийто брой е нараснал на трийсет и пет до четирийсет.

В това време часовникът отмерва два часа. Атаката е започнала по обяд. Ето че вече два часа се бият.

Бийо се връща на поста си и сега Гоншон е този, който го следва.

Очите му се взират с безпокойство в решетката; нетърпението му е видимо.

– Какво ви е? – пита Бийо.

– Какво ли? Ако Бастилията не бъде превзета до два часа, всичко е

загубено – махва с ръка Гоншон.

– И защо?

– Защото дворът ще научи с каква работа сме се заели и ще ни прати швейцарците на Безенвал и драгуните на Ламбеск, и тогава ще се окажем между три огъня.

Бийо бе принуден да признае, че има истина в думите на Гоншон. Най-накрая пратениците се появиха отново. По унилите им изражения личеше, че не са постигнали нищо.

– Е – рече Гоншон, сияейки от радост, – казвах ли ви? Предречено то ще се сбъдне – проклетата крепост е осъдена.

После, без дори да разпита депутацията, се втурна във от първия двор, зовейки:

– На оръжие, деца! На оръжие! Управителят отказа.

Действително, едва Дьо Лоне бе прочел писмото на Флесел, лицето му просветна и вместо да приеме направените предложения, извика:

– Господа парижани, поискахте битка, сега е твърде късно.

Парламентьорите бяха настояли и му бяха описали всички нещастия, до които можеше да доведе съпротивата. Ала той не пожела да чуе нищо и накрая им заяви същото, което бе казал два часа по-рано на Бийо:

– Излезте, или ще наредя да ви разстрелят.

И парламентьорите излязоха.

Този път Дьо Лоне подхвана офанзивата. Той изглеждаше горящ от нетърпение. Още преди пратениците да са прекрачили прага на двора, мюзетата на маршал Дьо Сакс изсвири една мелодия. Трима души паднаха: първият бе мъртъв, останалите двама – ранени.

Единият от ранените беше френски гвардеец, другият – парламентьор.

При вида на този човек, когото званието правеше неприкосновен и когото отнасяха облян в кръв, тълпата се разбуни отново.

Адютантите на Гоншон заеха местата си от двете му страни; но бяха успели да прескочат до своите домове и да сменят облеклото си.

Вярно е, че единият живееше до Арсенала, а другият – на улица „Шарон“.

Юлен, най-напред часовникар в Женева, после ловец при маркиз Дьо Конфлан, се върна с униформената си ливрея, наподобяваща одеждите на унгарски офицер.

Ели, бивш офицер от полка на кралицата, бе облякъл униформата си, което вдъхна на народа вярата, че армията е за него и с него.

Огънят започна с още по-голямо ожесточение.

В този момент майорът от Бастилията, господин Дьо Лом, се приближи до управителя.

Той бе смел и честен войник, ала дълбоко в себе си беше останал гражданин и с болка наблюдаваше това, което се случваше, и най-вече мислеше за онова, което щеше да стане.

– Господине – каза му, – нямаме припаси и вие го знаете.

– Знам – отвърна Дьо Лоне.

– Знаете също така, че нямаме и заповед.

– Моля да ме извините, господин Дьо Лом, имам заповед да държа Бастилията затворена, ето защо са ми поверени ключовете ѝ.

– Господине, освен за затваряне на вратите, ключовете служат не по-зле и за отваряне. Внимавайте да не направите така, че да изколят гарнизона, без да спасите твърдината. Две победи в един ден. Погледнете тези хора, които убиваме, сякаш изникват изпод паважа. Сутринта бяха петстотин, преди три часа бяха десет хиляди, сега са повече от шейсет хиляди, утре ще бъдат сто хиляди. Когато оръдията ни млъкнат, а ще трябва да се стигне дотам, те ще са достатъчно силни, за да разрушат Бастилията с голи ръце.

– Не говорите като военен, господин Дьо Лом.

– Говоря като французин, господине. Казвам, че щом Негово величество не ни е дал никаква заповед... Казвам, че след като господин превото на търговците ни направи разумно предложение, а именно сто души от националната гвардия да влязат в крепостта, вие можехте, за да избегнете трагедията, която предвиждам, да приемете този компромис.

– Значи според вас, господин Дьо Лом, властта, представляваща град Париж, е власт, на която следва да се подчиняваме?

– Според мен, в отсъствието на върховната власт на краля, да, господине.

– Е, добре! – рече Дьо Лоне, издърпвайки майора в един тъгъл на двора. – Четете, господин Дьо Лом.

И му подаде малък къс хартия. Майорът прочете:

Дръжте се здраво, залъгвам парижаните с кокарди и обещания. До края на деня господин Дьо Безенвал ще ви изпрати подкрепления.

Дьо Флесел¹⁹⁷

---

197. Измислено писмо: в „Луи XVI и Революцията“ Дюма възпроизвежда текста на заповедта, подписана от Флесел и адресирана до Лоне – бел.фр.изд.

– Как е стигнала дотук тази бележка, господине? – попита майорът.

– С писмото, което ми връчиха господа парламентърите. Те мислеха, че ми носят призив да предам Бастилията, а то се оказа заповед да я браня.

Майорът наведе глава.

– Вървете на поста си, господине – отсече Дьо Лоне, – и не го напускайте, докато не пратя да ви повикат.

Господин Дьо Лом се подчини.

Господин Дьо Лоне сгъна хладнокръвно бележката, сложи я отново в джоба си и се върна при мерачите, нареждайки им да се целят ниско и точно.

Мерачите се подчиниха, както бе сторил господин Дьо Лом.

Но съдбата на крепостта беше решена. Никаква човешка сила не бе в състояние да я предотврати.

На всеки оръдеен изстрел народът отговаряше с: „Искаме Бастилията!“

И докато гласовете искаха, ръцете действаха.

В числото на гласовете, които викаха най-енергично, в числото на ръцете, които действаха най-ефикасно, бяха тези на Питу и на Бийо.

Само че всеки реагираше според природата си.

Бийо – неустрашим и самонадеян, като булдог, се бе хвърлил напред още от самото начало, нехаейки за куршумите и картеча.

Питу – осторожен и благоразумен, като лисица, надарен в най-висока степен с инстинкт за самосъхранение, използваше всичките си способности, за да съзре опасността и да я избегне.

Очите му различаваха най-смъртоносните бойници, улавяха неуловимото движение на бронза, който щеше да стреля. Стигна дотам, че отгатна точния момент, в който батареята от крепостни оръдия удари по подвижния мост.

След като очите му изпълнеха задължението си, идваше ред на крайниците да работят за своя собственик.

Раменете се свиваха, гърдата се прибираще, тялото му заприличваше на дъска, гледана от страни.

В такива мигове Питу, възпълничкият Питу, защото той беше мършав само в краката, се превръщаше в осил, в геометрична линия, без ширина, нито дебелина.

Беше си харесал скрито кътче в прохода между първия и втория подвижен мост, нещо като вертикален парапет, образуван от каменни издатини; главата му бе предпазвана от един от камъните, коремът от

друг, а коленете от трети, и Питу беше благодарен, защото природата и фортификационното изкуство се бяха преплели така сполучливо, та се намираше по един камък за всяко място, което би могло да бъде улучено смъртоносно.

От своя ъгъл, където се бе спотаил като заек в леговището си, той даваше по някой изстрел за успокоение на съвестта, понеже срещу себе си имаше само стени и парчета дърво; ала това очевидно доставяше удоволствие на Бийо, който току го подканяше:

– Стреляй де, мързеливецо, стреляй!

А Питу на свой ред, за да уталожил плама на арендатора, му викаше:

– Ама не се показвайте така, чичо Бийо.

Или пък:

– Внимавайте, господин Бийо, дръпнете се, ето че оръдието стреля по вас, ударникът на мюзетата щрака.

И едва момъкът бе произнесъл тези думи, свидетелстващи за предвидливост, оръдейната или пушечната стрелба прокънтяваше и картечът помиташе прохода.

Въпреки всички призови Бийо демонстрираше чудеса от мощ и движения, все нахалост. Не можейки да пролее своята кръв, което, разбира се, не бе негова грешка, той проливаше потта си на едри капки.

Десетина пъти Питу го лови за дрехата и го кара да залегне до него точно в момента, в който щеше да го поразил поредният залп.

Бийо обаче неизменно се надигаше пак и пак, не само, подобно на Антей¹⁹⁸, по-силен от преди, но и с нова идея.

Най-често идеята се състоеше в това, да се спусне по дървената настилка на моста и да разсече с брадва гредите, които държаха веригите, както вече бе правил.

Питу крещеше, за да озапти арендатора, после, виждайки, че кръсците са безполезни, той се хвърляше във от своето укритие, като казваше:

– Господин Бийо, скъпи господин Бийо, ами че госпожа Бийо ще остане вдовица, ако бъдете убит.

А швейцарците прокараха косо цевите на пушките си през бойницата на мюзетата, за да улучат смелчака, опитващ се да превърне моста им в трески.

Или пък Бийо поискваше някое оръдие, за да разбие настилката;

198. Антей – в гръцката митология: великан, син на Гея (Земята), който добивал нови сили при всяко докосване до нея – бел. прев.

ала тогава засвирваше мюзетата, артилеристите се отдръпваха и арендаторът оставаше сам да обслужва оръдието, което отново изкарваше Питу от убежището му.

– Господин Бийо – умоляваше той, – господин Бийо, в името на госпожица Катрин! Ама помислете де, ако позволите да ви убият, госпожица Катрин ще остане сираче.

И Бийо се предаваше пред този довод, който за неговия ум бе посилен от предходния.

Най-накрая плодоносното въображение на арендатора роди една последна идея.

Той се втурна към площада, викайки:

– Талига! Талига!

Питу реши, че онова, което е добро, става превъзходно, щом се удвои. И последва Бийо с възгласа:

– Две талиги! Две талиги!

Незабавно докараха десет талиги.

– Слама и сухо сено! – нареждаше Бийо.

– Слама и сухо сено! – повтори Питу.

И веднага двеста души донесоха всеки по наръч сено или слама.

Други трупаха изсушен тор на носилки.

Бяха принудени да се развикат, че имат десет пъти повече, отколкото им е необходимо. За един час щеше да се събере толкова фураж, че копата да се изравни с Бастилията.

Бийо хвана тегличите на талига, натоварена със слама, и вместо да я тегли, взе да я бутта пред себе си.

Питу направи същото, без да знае защо, но смятайки, че е добре да подражава на арендатора.

Ели и Юлен отгатнаха какво замисля Бийо; всеки избута по една талига в двора.

Едва бяха прекрачили прага, посрещна ги яка стрелба. Чу се как куршумите и малокалибрениите гюлета проникват с пронизителен шум в сламата или в дървото на ритлите и колелата. Ала никой от шурмуващите не бе засегнат.

Веднага щом пукотът стихна, двеста или триста души с пушки се впуснаха зад водачите на талигите и използвайки укреплението за укритие, вмъкнаха се под самата настилка на моста.

Там Бийо извади от джоба си огниво и прахан, сложи щипка барут на средата на лист хартия и подпали барута.

Барутът подпали хартията, а хартията – сламата.

Всеки се снабди с факла и четирите талиги лумнаха едновременно.

За да угасят огъня, трябваше да излязат; излизайки, излагаха се на сигурна смърт.

Пламъкът лизна настилката и захапа дървото с неумолимите си зъби.

Викът на радост, отекал в двора, бе подет от целия площад „Сент Антоан“. Виждаха как димът се вие над кулите. Досещаха се, че става нещо съдбоносно за обсадените.

Наистина, нажежените вериги се откачиха от гредите. Мостът падна, наполовина потрошен, наполовина изгорен, димящ и мятещ искри.

Пожарникарите дотичаха с помпите си. Управителят заповяда да се открие огън, но инвалидите отказаха.

Само швейцарците се подчиниха. Швейцарците обаче не бяха артилеристи и оръдията трябваше да се изоставят.

Френските гвардейци, напротив, щом забелязаха, че огънят на артилерията секва, се приготвиха за стрелба – третото гуле разби решетката.

Управителят се бе качил на платформата, за да погледне дали обещаната помощ пристига, когато изведнъж се оказа обгърнат от дим. Именно тогава се спусна трескаво долу и нареди на артилеристите да открият огън.

Отказът на инвалидите го подразни. Разбиването на решетката го убеди, че всичко е загубено.

Господин Дьо Лоне усещаше, че е ненавиждан. Знаеше, че за него няма спасение. През цялото време, докато траеше битката, бе таил мисълта да се погребе под развалините на Бастилията.

В мига, в който осъзнава, че всяка съпротива е безполезна, изтръгва фитила от ръцете на един артилерист и скача към подземие, където са мунициите.

– Барутът! – писват двайсетина изплашени гласа. – Барутът! Барутът!

Видели са фитилът да свети в ръцете на управителя. Отгатват намерението му. Двама войници се хвърлят¹⁹⁹ и насочват байонетите си към гърдите му тъкмо когато отваря вратата.

– Можете да ме убиете – процежда Дьо Лоне, – но надали толкова бързо, че да не успея да запрата този фитил сред буретата. Тогава и обсадители, и обсадени, до един ще хвъркнете във въздуха.

199. „Един капрал (ефрейтор – бел. прев.) на име Феран“, „Луи XVI и Революцията“ – бел.фр.изд.

Двамата войници се спират. Не помръдват байонетите си, ала Дьо Лоне все така продължава да командва, защото си дават сметка, че държи живота на всички в ръцете си. Действието му ги приковава по места-та им. Нападателят разбират, че става нещо необикновено. Те отправят погледи към вътрешността на двора и съзират заплашения и заплашващ управител.

– Чуйте ме – казва Дьо Лоне. – Ако един от вас направи крачка, за да проникне в този двор, ще възпламеня барута.

Онези, до които стигат словата му, имат чувството, че земята се разлюлява под нозете им.

– Какво искате? – питат множество гласове с неприкрит ужас.

– Искам капитулация, и то почтена капитулация.

Нападателят не обръщат внимание на думите на Дьо Лоне; те не вярват на този акт на отчаяние; понечват да нахлуят. Бийо е начело. Изведнъж той пребледнява, побиват го тръпки – помислил е за доктор Жилбер.

Докато арендаторът е мислел само за себе си, за него е било без значение дали Бастилията ще бъде вдигната във въздуха и той заедно с нея, ала доктор Жилбер трябва да живее на всяка цена.

– Спрете! – изкрещява Бийо, хвърляйки се пред Ели и Юлен. – Спрете в името на затворниците!

И тези мъже, които не се страхуваха за собствения си живот, отстъпиха, на свой ред мъртвешки бледи и треперещи.

– Какво искате? – попитаха те, повтаряйки въпроса, който вече бе отправен към Дьо Лоне от страна на гарнизона.

– Искам всички да се оттеглят – отвърна управителят. – Не ще приема никакво предложение, докато има и един външен човек в дворовете на Бастилията.

– Но няма ли да се възползвате от отсъствието ни, за да върнете всичко, както си беше? – усъмни се Бийо.

– Ако ми бъде отказана капитулация, ще намерите всичко, както си е: вие при онази врата, аз – при тази.

– Ще ни дадете ли думата си?

– Честна дума на благородник!

Неколцина поклатиха глави.

– Честна дума на благородник! – наблегна Дьо Лоне. – Има ли някой тук, който да не вярва в честната дума на един благородник?

– Не, не, няма! – гръмнаха петстотин гласа.

– Нека ми донесат хартия, перо и мастило.

Заповедите на управителя бяха изпълнени начаса.

– Така е добре! – рече Дьо Лоне.

После се обърна към нападателите:

– А сега вие се оттеглете.

Бийо, Юлен и Ели дадоха пример и първи излязоха.

Другите ги последваха.

Дьо Лоне положи фитила настрана и започна да пише условията на капитулацията на коляно.

Инвалидите и швейцарците, които съзнаваха, че става въпрос за спасението им, го наблюдаваха безмълвно и с един вид почтителен ужас.

Преди да остави перото върху хартията, Дьо Лоне се огледа. Дворовете бяха празни.

За миг навън разбраха какво се бе случило вътре.

Както бе казал господин Дьо Лом, населението сякаш изникваше изпод паважа. Сто хиляди души наобиколиха Бастилията.

Не бяха вече само работници, а граждани от всички класи. Освен мъже имаше и деца, и старци.

И всички носеха оръжие, всички надаваха викове.

Тук-там, сред някоя група се забелязваше разплакана жена, разрошена и кършеща пръсти, проклинаща каменния гигант с отчаян жест.

Това беше майка, на която Бастилията бе отнела сина, или съпруга, на която Бастилията бе отнела мъжа.

Но от един момент насетне Бастилията вече не гърмеше, нямаше пламъци, нито дим. Бастилията бе угаснала. Бастилията бе няма като гроб.

Безполезно би било да се прави опит за преброяване на следите от куршуми, опъстрили стените ѝ. Всеки бе пожелал да стреля поне веднъж срещу това гранитно чудовище, реален символ на тиранията.

А когато научиха, че страшната Бастилия ще капитулира, че нейният управител е обещал да я предаде, никой не можеше да повярва.

Сред всеобщото съмнение – все още не се осмеляваха да се поздравят и чакаха в мълчание – зърнаха през една бойница да се подава писмо, набодено на върха на сабя.

Само че между писмото и обсадителите бе зейнал ровът на Бастилията, широк, дълбок, пълен с вода.

Бийо иска дъска – донесени са и са пробвани три, ала се оказват твърде къси. Най-сетне четвъртата докосва двата бряга на рова.

Бийо я закрепва възможно най-добре и без да се колебае, стъпва на

играещия мост.

Тълпата е затаила дъх; всички очи са приковани в този човек, сякаш увиснал над рова, чиято застояла вода напомня водите на Коцит²⁰⁰. Питу, треперещ, сяда на насипа и скрива глава между коленете си.

Той е останал без душа, той плаче.

Изведнъж, когато Бийо е изминал две трети от разстоянието, дъската се залюлява, Бийо разперва ръце, пада и изчезва в рова.

Питу изръмжава и се спуска като нюфаундленд подир стопанина си.

Тогава един мъж се приближава до дъската, от която току-що е политнал Бийо.

И без колебание тръгва по нея. Този мъж е приставът от Шатле, Станислав Майар²⁰¹.

Стигнал до мястото, където Питу и Бийо се борят с тинята, той поглежда надолу и като вижда, че ще се доберат невредими до брега, продължава пътя си.

След секунди се озовава отгатык рова и държи писмото, което му е подадено на върха на сабята.

После със същото спокойствие, със същата твърдост на походката се връща по дъската, по която е дошъл.

Но в момента, в който всички се струпват около него, за да четат, от бойниците се изсипва град от куршуми и се разнася ужасяващ гръм.

Един-единствен вик, ала от онези, които оповестяват жаждата за мъст на един народ, се изтръгва от десетки хиляди гърди.

– Хайде, вярвайте на тираните! – изкрещява Гоншон.

И без повече да се занимава с капитулацията, без да го е грижа за барута, без да помисли за себе си, без да мисли за затворниците, без да разсъждава, без да желае, без да иска друго освен мъст, народът се устремява към дворовете, вече не със стотици, а с хиляди.

Сега онова, което пречи на тълпата да нахлуе, е не стрелбата, а портите, оказали се твърде тесни.

При този взрив двамата войници, които не са изпуснали от очи господин Дьо Лоне, се хвърлят върху него, а трети докопва фитила и го стъпква с крак.

---

200. Коцит (Кокит) – в гръцката митология: река в подземното царство на Хадес – бел. прев.

201. „Реол стигна без произшествия до подножието на стената“, „Луи XVI и Революцията“; „Първият, който се осмели да тръгне, падна; вторият (Арне или Майар?) има повече късмет и донесе писмото“, Мишле, цит. съч., книга I, глава VII – бел. фр. изд.

Дьо Лоне изважда сабята, скрита в бастуна му, и прави опит да се прободее; строшават сабята в ръцете му.

Тогава управителят разбира, че не му остава нищо друго, освен да чака, и той чака.

Народът нахълтва – гарнизонът му протяга ръка и Бастилията е превзета с шурм, с жива сила, без капитулация.

Понеже от сто години насам в кралската твърдина е затваряна не само инертна материя, а мисълта. Мисълта взривява Бастилията и народът влиза през пробойните.

Колкото до залпа наред затишието, по време на свалянето на оръжията, колкото до тази непредвидена агресивност, неполитична и смъртоносна, никой никога не узна кой е дал заповедта, кой е подбудителят, кой е изпълнителят.

Има моменти, в които бъдещето на цяла нация се поставя на везните на съдбата. Едното от блюдата натежава. Всеки вече мисли, че преследваната цел е достигната. Изведнъж невидима ръка пуска в другото блюдо или острието на кинжал, или пистолетен куршум. Тогава всичко се преобръща и отеква един-единствен вик: „Горко на победените!“

18. Доктор Жилбер

Докато народът нахлува, ревейки от радост и гняв едновременно, в дворовете на Бастилията, двама души газят в тинестата вода на рововете.

Това са Питу и Бийо.

Питу подкрепя Бийо; не го е ударил куршум, не го е поразило нищо; но падането е позашеметило нашия арендатор.

Хвърлят им въжета, подават им прътове.

Питу се хваща за един прът, Бийо – за едно въже.

Пет минути по-късно ги прегръщат и понасят триумфално, както са си целите в кал.

Един предлага глътка ракия на Бийо; друг тъпче Питу с наденички и вино.

Трети ги бърше и отвежда на слънце.

Внезапно една мисъл, или по-скоро спомен проблясва в съзнанието на Бийо; той се изтръгва от усърдните грижи и се устремява към Бастилията.

– При затворниците! – зове, тичайки. – При затворниците!

– Да, при затворниците! – извиква на свой ред Питу и хуква подир арендатора.

Тълпата, която до момента е мислила само за палачите, се сепва и потръпва, сещайки се за жертвите.

И повтаря в хор: „Да, да, да, при затворниците!“

Ново море от шурмуващи разкъса дигите и сякаш раздува хълбоците на крепостта, за да вкара вътре свободата.

Тогава пред очите на Бийо и Питу се разигра потресаваща сцена. Пианата, побесняла и разярена тълпа се изсипа в двора. Първият войник, който ѝ попадна, бе разкъсан на парчета.

Гоншон наблюдаваше мълком. Без съмнение, мислеше си, гневът на народа е като течението на големите реки, той причинява повече злини, ако се опиташ да го обуздаеш, отколкото ако го оставиш да се излее на спокойствие.

Ели и Юлен, напротив, се хвърлиха пред убийците; те придумваха, умоляваха, уверявайки – върховна лъжа! – че са обещали да пощадят войниците от гарнизона.

Пристигането на Бийо и Питу им дойде като подкрепление.

Бийо, за когото мъстяха, беше жив; дори не беше ранен; дъската се бе разклатила под нозете му и това бе всичко. Той си бе направил една кална баня и нищо повече.

Настръхнали бяха особено спрямо швейцарците, ала не намериха швейцарци. Те бяха успели да нахлузят ризи от сиво платно и ги вземаха за прислужници или за затворници. Тълпата потроши с камъни статуите на двамата пленници, крепящи часовника. Тя плъзна по кулите, за да отмъсти на оръдията, бълвали смърт. Щурмуващите се гневяха на камъните и разкървавяваха ръцете си, мъчейки се да ги изтръгнат.

Когато видяха първите победители да се появяват на платформата, всички, които бяха отвън, сиреч сто хиляди, нададоха мощен вик.

Този вик се издигна над Париж и полетя над Франция като орел с вихрени криле:

– Бастилията е превзета!

От този вик сърцата се размекнаха, очите се навлажниха, а ръцете се разтвориха; вече нямаше противопоставящи се партии, нямаше вражески касти, всички парижани почувстваха, че са братя, всички хора разбраха, че са свободни.

Един милион души се сляха в обща прегръдка.

Бийо и Питу бяха влезли след едните и предшествайки другите; онова, което искаха, не беше техният дял от победата, а свободата на затворниците.

Прекосявайки двора на управата, те забелязаха мъж в сива дреха, който стоеше спокойно, подпрял се с ръка на бастун със златна дръжка.

Това бе управителят. Той невъзмутимо чакаше или да бъде спасен от приятелите си, или сразен от враговете. Бийо го позна, нададе вик и тръгна право към него. Дьо Лоне също го позна. Скръсти ръце и зачака, вторачен в Бийо, сякаш му казваше с поглед: „Хайде да видим, вие ли ще ми нанесете първия удар?“

Арендаторът разбра и се спря.

– Ако го заговоря – рече, – ще го разпознаят. Разпознаят ли го, не ще има милост.

Как обаче да намери доктор Жилбер сред този хаос? Как да изтръгне от Бастилията тайната, скрита в пастта ѝ?

От своя страна Дьо Лоне долови цялото това колебание, всички тези героични скрупули.

– Какво искате? – попита полугласно той.

– Нищо – поклати глава Бийо, посочвайки с пръст вратата, за да му

подскаже, че бягството е все още възможно, – нищо. Ще съумея да открия доктор Жилбер.

– Третата, Бертодиер²⁰² – отвърна Дьо Лоне кротко, почти разнежено.

И остана на същото място.

Изведнъж зад Бийо един глас произнесе:

– А! Ето го управителя!

Гласът бе спокоен, сякаш не принадлежеше на този свят, и при все това се усещаше, че всяка дума, която изрича, е остър кинжал, насочен към гърдите на Дьо Лоне.

Говореше Гоншон.

При неговите думи, като при тревожен звън на камбана, всички тези люде, опиянени от жажда за мъст, подскочиха, озърнаха се с пламтящи очи, забелязаха управителя и се спуснаха към него.

– Спасете го – каза Бийо, минавайки покрай Ели и Юлен, – иначе е загубен²⁰³.

– Помогнете ни – помолиха двамата мъже.

– Налага се да остана тук, аз също трябва да спася един човек.

И в миг Дьо Лоне, подхванат от хиляди свирепи ръце, бе повдигнат, повлечен, отнесен.

Ели и Юлен се хвърлиха подир тълпата, викайки:

– Спрете, обещах сме да го пощадим!

Това не беше вярно; ала тази благородна лъжа се изтръгна едновременно от тези две благородни сърца.

За секунда управителят, следван от Ели и Юлен, изчезна през прохода, водещ вън от Бастилията, сред крясъци: „Към Кметството! Към Кметството!“

Дьо Лоне, тази жива плячка, струваше за някои от победителите колкото мъртвата плячка, разгромената Бастилия.

Впрочем това грамадно, тъжно и безмълвно здание, посещавано от четири века насам само от стражи, тъмничари и един мрачен управител, представляваше странна гледка, станало плячка на народа, който

---

202. Кулата Бертодиер и Кулата на свободата са увенчавали стената, гледаща към Париж; във „Виконт Дьо Бражелон“ затворникът от Бастилията също е хвърлен в кулата Бертодиер – бел.фр.изд.

203. „Тълпата взе кралския лейтенант Дю Пюже за Дьо Лоне и лейтенантът, за да се избави от онези, които го наобиколиха, побърза да посочи управителя. Веднага един, наречен Шола, родом от Гренобъл, търговец на вино [...], се хвърли върху него. Двама френски гвардейци направиха същото, но с цел да го спасят“, „Луи XVI и Революцията“, глава XVIII – бел.фр.изд.

тичаше из вътрешните дворове, сновеше по стълбите, бръмчеше като рояк мухи и изпълваше гранитния кошер с шум и движение.

Бийо проследи с очи Дьо Лоне, който, по-скоро отнесен, отколкото отведен, сякаш се носеше над тълпата.

Миг по-късно той изчезна. Бийо въздъхна, огледа се, видя Питу и се устреми към една кула, викайки:

– Бергодиер.

Един треперещ тъмничар се озова на пътя му.

– Третата в Бергодиер? – попита Бийо.

– Оттук, господине – посочи тъмничарят. – Но вече нямам ключове.

– Къде са?

– Взеха ми ги.

– Гражданино, послужи ми с брадвата си – обърна се Бийо към един жител на предградията.

– Давам ти я – отвърна мъжът. – Нямам нужда от нея, щом Бастилията е превзета.

Бийо грабна брадвата и се втурна по някаква стълба, воден от тъмничаря.

Тъмничарят спря пред една врата.

– Това ли е килията? – искаше да се увери арендаторът.

– Да.

– Затворникът в тази килия доктор Жилбер ли се казва?

– Не знам.

– Доведен е само преди пет-шест дни?

– Не знам.

– Е, какво пък! – тръсна глава Бийо. – Аз ще узная.

И сцели вратата със силен замах на брадвата.

Тя беше дъбова, ала под ударите на якия арендатор се разлетяха трески.

Вече можеше да се надникне в килията.

Бийо прилепи око до отвора и хвърли поглед в мрака.

На лъча дневна светлина, който проникваше в тъмницата през зарешетения прозорец на кулата, се открояваше силуетът на мъж, прав, леко наклонил се назад, държаш в ръка една от пречките, която бе изтръгнал от леглото си, застанал в отбранителна поза.

Този човек явно бе готов да убие първия, който влезе.

Въпреки дългата брада, въпреки бледото лице, въпреки късо подстриганата коса Бийо го позна. Това беше доктор Жилбер.

– Докторе! Докторе! – промълви арендаторът. – Вие ли сте?

– Кой ме вика? – извърна се затворникът.

– Аз, Бийо, вашият приятел.

– Вие ли сте, Бийо?

– Да! Да! Да! Той е! Ние сме! – разнесоха се двајсетина гласа на мъже, които се бяха спрели на стълбището при страхотните удари, нанасяни от арендатора.

– Кои сте вие?

– Ние, победителите на Бастилията! Бастилията е превзета, вие сте свободен!

– Бастилията е превзета! Аз съм свободен! – извика докторът.

И промушвайки през отвора двете си ръце, той разтърси така силно вратата, та пантите и ключалката едва не се откачиха и едно парче дърво, вече откъртено от Бийо, изпраща, откъсна се и остана в ръцете на затворника.

– Почакайте, почакайте – каза Бийо, който разбра, че второ такова усилие ще изпие силите му, изпълнили го в този момент на превъзбуда. – Почакайте.

И заудря отново.

Наистина през все по-разрастващия се отвор той видя как затворникът се строполява на стола, блед като призрак, неспособен да повдигне тази дървена пречка, паднала в нозете му, и който, подобно на един Самсон²⁰⁴, не бе успял да разтърси Бастилията.

– Бийо! Бийо! – шепнеше Жилбер.

– Да! Да! И аз също, аз, Питу, господин докторе. Нали си спомняте бедния Питу, когото оставихте у леля Анжелик, Питу, който дойде да ви освободи.

– Ама аз мога да мина през тази дупка! – извика докторът.

– Не! Не! – отвърнаха всички гласове. – Почакайте!

Всеки от присъстващите внасяше своя дял във всеобщото усилие – едни, пъхайки лост между стената и вратата, други, разклащайки с лом около мястото на ключалката, трети, блъскайки със стегнати плещи и свити юмруци, – и най-накрая дървото изпраща за последен път, зида-рията се разкърти и всички заедно нахлуха като отприщен поток през разбитата врата във вътрешността на затвора.

---

204. Според библейското предание след извършването на редица подвизи Самсон станал дванадесетият от „съдиите Израилеви“. Известен с необикновената си физическа сила, която се дължала на дългата му коса. Като му отрязала косите, неговата възлюблена Далила го предала на филистимците – бел.ред.

Жилбер се намери в прегръдките на Питу и Бийо.

Жилбер, малкият селянин от замъка Таверне, Жилбер, когото оставихме потънал в кръв в една пещера на Азорските острови, беше по това време трийсет и четири-трийсет и пет годишен мъж с блед, но не болезнен цвят на кожата, с черни коси и съсредоточен, волеви поглед; никога погледът му не се губеше в неяснота, не блуждаеше в пространството; когато не се втренчваше в някой външен обект, достоен да го прикове, той се обръщаше навътре и ставаше по-мрачен и по-пронизващ; носът му беше прав и се сливаше с челото в непрекъсната линия; под него пренебрежително извитите устни разкриваха ослепителния емайл на зъбите. При нормални обстоятелства облеклото му бе просто и строго като на квакер²⁰⁵; но тази строгост граничеше с елегантност благодарение на изключителната чистота и изрядност. Ръстът му бе малко над средния, беше добре сложен; колкото до силата му – невероятно голяма, – току-що видяхме докъде може да стигне в порив на превъзбуда, все едно дали породен от гняв или ентузиазъм.

Макар и в затвора от пет-шест дни, той бе полагал същите грижи за себе си – брадата, дълга няколко линии²⁰⁶, открояваше още по-видимо матовия му тен и единствено издаваше известна немарливост, която произхождаше не от затворника, а от отказа да му се даде бръснар или да бъде обръснат.

Притиснат в обятията на Бийо и Питу, Жилбер се обърна към тълпата, която изпълваше килията. После, сякаш един миг му бе достатъчен, за да си възвърне самообладанието, изрече:

– Денят, който бях предугадил, дойде! Благодаря ви, приятели, благодаря на вечния дух, който бди над свободата на народите!

И протегна двете си ръце към множеството, което, разпознавайки в извисеността на погледа и в достойнството на гласа един по-издигнат човек, едва се осмели да ги докосне.

Излизайки от тъмницата, той тръгна пред всички тези хора, облекнат на рамото на Бийо и следван от Питу и от своите освободители.

Първият миг бе посветен на приятелството и признателността, вторият разграничи учения доктор от невежия арендатор, добрия Питу и цялата тълпа, която го бе освободила.

Озовал се навън, Жилбер се спря пред грейналата светлина, която

205. Квакер – от англ. Quaker, „треперещ“ – член на религиозна секта, създадена през XVII век в Англия, разпространена и в Америка – бел. прев.

206. Линия – стара мярка за дължина, равна на една дванайсета част от палеца (2,25 мм) – бел. прев.

го заливаше. Скръсти ръце на гърдите си и като вдигна очи към небето, каза:

– Здравей, прекрасна свобода! Видях те да се раждаш в друг свят и ние сме стари приятели. Привет, сияйна свобода!

Усмивката на доктора говореше, че действително за него тези вико-
ве, които се изтръгваха от цял един народ, опиянен от независимостта,
не са нещо ново.

Сетне, като се вгълби за няколко секунди, попита:

– Бийо, значи народът победи деспотизма?

– Да, господине.

– И вие сте дошли, за да се биете?

– Дойдох да ви освободя.

– Знаехте за арестуването ми?

– Синът ви ми съобщи тази сутрин.

– Горкият Емил! Видяхте ли го?

– Видях го.

– В пансиона ли е сега?

– Оставих го, мятан се в ръцете на четирима санитарии.

– Болен ли е? Бълнува ли?

– Настояваше да тръгне и да се бие заедно с нас.

– Ах! – зарадва се Жилбер.

Тържествуваща усмивка заигра на устните му. Синът бе оправдал
надеждите на бащата.

– И тогава вие казахте... – обърна се той въпросително към Бийо.

– Казах, че щом доктор Жилбер е в Бастилията, ще превземем Ба-
стилията. Но това не е всичко.

– Какво още има? – попита докторът.

– Ковчежето е откраднато.

– Ковчежето, което ви бях поверил?

– Да.

– И от кого?

– От мъже в черно, които се намъкнаха в къщата ми под предлог, че
искат да изземат вашата брошура, затвориха ме в мазето, претърсиха
навсякъде, откриха ковчежето и го отнесоха.

– Кой ден стана това?

– Вчера.

– Охо! Има явно съвпадение между моето арестуване и тази краж-
ба. Лицето, което е заповядало да ме задържат, в същото време е наре-
дило да задигнат ковчежето. Ако знам кой е в дъното на ареста, ще знам

и кой е подбудителят на кражбата. Къде са архивите? – обърна се Жилбер към тъмничаря.

– В двора на управата, господине – отвърна той.

– Е, към архивите, приятели! Към архивите! – призова докторът.

– Господине – спря го тъмничарят, – позволете да ви следвам, или пък ме препоръчайте на тези добри хора, за да не ми се случи някое нещастие.

– Ще го направя – кимна Жилбер.

И извика към тълпата, която го бе наобиколила с любопитство, примесено с респект:

– Приятели, препоръчвам ви този човек. Той е вършил работата си, отваряйки и затваряйки вратите. Ала беше мек със затворниците – не допускате да му бъде причинено зло.

– Няма, няма – отговориха от всички страни. – Няма, да не се бои, нека дойде.

– Благодаря, господине – поклони се тъмничарят, – но ако се интересувате от архивите, побързайте, мисля, че горят документите.

– О, тогава да не губим време! – рече Жилбер. – Към архивите!

И хукна към двора на управата, увличайки подир себе си тълпата, начело на която вървяха неизменно Бийо и Питу.

19. Триъгълникът

При вратата на залата с архивите наистина гореше огромен огън от книжа²⁰⁷.

За жалост една от първите потребности на народа след победата се оказа разрушението.

Архивите на Бастилията бяха завладени.

Това бе обширна зала, претъпкана с регистри и планове; досиетата на всички затворници, хвърляни от сто години насам в Бастилията, бяха струпани там в безпорядък.

Народът яростно късаше тези документи, вероятно му се струваше, че унищожавайки ги, връща законно свободата на затворниците.

Жилбер влезе; подпомогнат от Питу, той започна да се рови в книгата, прав край лавиците; регистъра за текущата година го нямаше.

Спокоен и хладнокръвен по природа, докторът тропна с крак в изблик на раздразнение.

В миг Питу забеляза едно от онези юначни хлапета, каквито винаги има при народните победи, което тичешком отнасяше на главата си към огъня том, подобен по големина и подвързия на този, който преглеждаше доктор Жилбер.

Момъкът се втурна подире му с дългите си крака и скоро го настигна.

Това бе регистърът за 1789 година.

Пазарлъкът бе кратък. Питу се представи като победител, обясни, че един от затворниците се нуждае от регистъра, и хлапето му го даде, утешавайки се с думите:

– Карай! Ще изгоря друг.

Питу разтвори тома, огледа, прелисти и като стигна до последната страница, намери следното:

Днес, 9 юли 1789 г., влезе господин Ж., много опасен философ и публицист. Да бъде държан в отделна килия.

Той занесе регистъра на доктора.

---

207. Дюма е могъл да види една част от тези архиви у г-н Вилнав, баща на Мелани Валдор, който на 14 юли е събрал доста такива документи – бел.фр.изд.

– Вземете, господин Жилбер, нали това търсехте?

– О, да! – оживи се докторът. – Точно това.

И като прочете текста, който вече предадохме, рече:

– А сега да видим от кого е заповедта.

Погледна в полето отстрани.

– Некер! – възкликна той. – Заповедта за арестуването ми подписана от моя приятел Некер? О! Тук със сигурност се крие някаква уловка.

– Некер е ваш приятел? – извика тълпата почтително, тъй като си спомняте какво влияние имаше това име върху народа.

– Да, да, мой приятел, аз го подкрепям – отвърна докторът – и той навярно изобщо не знае, че съм бил в затвора. Но ще отида да го намеря и...

– Къде ще го намерите? – попита Бийо.

– Във Версай!

– Господин Некер не е вече във Версай. Господин Некер е в изгнание.

– Къде?

– В Брюксел.

– Ами дъщеря му?

– А, нямам представа – отговори Бийо.

– Тя живее в Сен Уен – обади се глас от множеството.

– Благодаря – каза Жилбер, без дори да знае към кого отправя благодарността си.

После се обърна към онези, които горяха книгата:

– Приятели – поде той, – в името на Историята, която ще намери в тези архиви присъдата над тираните, спрете да ги унищожавате, умолявам ви. Разрушете Бастилията камък по камък, нека не остане и следа, ала уважавайте документите, в тях е светлината на бъдещето.

Едва бе изрекъл тези слова, и тълпата ги оцени с върховния си разум.

– Докторът има право – разнесоха се стотина гласа, – стига опустошения! Всички документи в Кметството!

Един пожарникар, който бе влязъл в двора заедно с пет-шест свои другари, влачейки помпа, насочи струйника на инструмента си към кладата, която, подобно на онази в Александрия²⁰⁸, бе на път да погълне архивите на един свят, и я угаси.

---

208. Препратка към пожара в Александрийската библиотека, културен и научен център на елинистичния свят, при обсадата на Александрия от Цезар през 48 г. пр. Хр. – бел.ред.

- И по чие искане сте били арестуван? – попита Бийо.
- Тъкмо това търся и не мога да разбера. Няма го името.
- След миг на размисъл добави:
- Ще го узная все пак.

И откъсвайки листа, който го засягаше, той го сгъна на четири и го сложи в джоба си. Сетне се обърна към Бийо и Питу:

- Приятели, да излизаме. Няма какво повече да правим тук.
- Да излизаме – повтори Бийо. – Само че е лесно да се каже, но трудно да се осъществи.

Наистина тълпата, тласкана към вътрешността на дворовете от любовитството, продължаваше да приижда и бе задръстила вратите.

Осем затворници, в това число Жилбер, бяха освободени.

Ето и имената им: Жан Бешад, Бернар Ларош, Жан Лакореж, Антоан Пюжад, Дьо Уайт, граф Дьо Солаж и Таверние.

Първите четирима не представляваха особен интерес. Бяха обвинени, че са фалшифицирали менителница, без обаче да бъде представено каквото и да било доказателство, което навеждаше на мисълта, че обвинението е фалшиво; те лежах в Бастилията едва от две години.

Останалите бяха граф Дьо Солаж, Дьо Уайт и Таверние.

Граф Дьо Солаж бе почти трийсетгодишен, преливащ от радост и излятелност; прегръщаше своите освободители, възхваляваше победата им, разказваше за затворничеството си. Арестуван през 1782 година и хвърлен във Венсен по заповед за арест, издействана от баща му, той бил преместен в Бастилията, където останал пет години, без да види съдия, без да бъде разпитан нито веднъж; баща му бе умрял преди две години, ала никой не бе помислил за него. Ако Бастилията не беше превзета, вероятно никога никой нямаше и да се сети.

Дьо Уайт бе шейсетгодишен старец; произнасяше с чужд акцент несвързани думи. На въпросите, които валяха, отговаряше, че не знае от колко време е в затвора и по каква причина е бил арестуван. Спомняше си, че е братовчед на господин Дьо Сартин и толкоз. Действително един ключар на име Гюйон бе забелязал веднъж господин Дьо Сартин да влиза в килията на Дьо Уайт и да го кара да подпише някакво пълномощно. Но затворникът бе забравил напълно това обстоятелство.

Таверние бе най-старият от всички, след десет години заточение на островите Света Маргарита беше прекарал трийсет години в Бастилията; това бе един деветдесетгодишен старец с бели коси и бяла брада; очите му се бяха повредили от тъмнината и той виждаше като през мъгла. Когато влязоха в килията му, не разбра какво става; като му

заговориха за свобода, само поклати глава; когато най-накрая му казаха, че Бастилията е превзета, рече:

– Охо! Какво ли ще кажат за това крал Луи XV, мадам Дьо Помпадур и херцог Дьо ла Врилиер?

Таверние дори не беше просто луд като Дьо Уайт – той беше идиот.²⁰⁹

Радостта на тези хора бе ужасяваща гледка, тя крещеше за мъст, до толкова приличаше на уплах. Двама или трима изглеждаха така, сякаш щяха да издъхнат сред този грохот от възгласи, излизаци от сто хиляди гърла – те, които не бяха чували двама души да говорят едновременно от влизането си в Бастилията, те, които бяха привикнали само на ленивите и тайнствени шумове на дървото, пропукващо от влагата, на паяка, тъчащ незабелязано мрежата си с едно потракване, като звук от невидим часовник, или пък на уплашен плъх, който драска и се шмугва в някоя дупка.

В момента, в който се появи Жилбер, ентузиастите предложиха затворниците да бъдат понесени на ръце, което бе прието единодушно.

Жилбер много би искал да избегне тези овации, ала нямаше начин; той бе разпознат, както и Бийо и Питу.

Отекнаха викове: „Към Кметството! Към Кметството!“ и докторът се озова на раменете на двайсет души едновременно.

Напразно се опитваше да се съпротивява, напразно Бийо и Питу раздаваха на братята си по оръжие най-здравите юмручни удари – радостта и възторгът бяха вкоравили кожата на народа. Ударите с юмрук, с дръжка на пика, с приклад на пушка се струваха на победителите като нежна ласка и само засилваха опиянението.

Така че Жилбер бе принуден да се остави да бъде понесен на щита²¹⁰.

Щитът представляваше една маса, в средата на която бе забито копие, предназначено да служи за опорна точка на триумфатора.

209. Вж. Фернан Бурнон. „Обща история на Париж, Бастилията“, 1893 г.: „Хвърлени в затвора в началото на 1787 г., Жан ла Корез, Жан Бешад, Жан-Антоан Пюжад и Бернар Ларош са били обвинени в изготвяне на фалшиви менителници; Таверние, съучастник на Дамиен, е бил задържан след атентата през 1759 г. (срещу Луи XV – бел.прев.); граф Дьо Уайт дьо Малвил, поразен от лудост, благодарение на Бастилията е избягнал Шарантон (психиатрична болница в Париж – бел.прев.); граф Дьо Солаж, дошъл от Венсен през 1784 г., е бил обвинен в «отвратително престъпление».“ – бел.фр.изд.

210. Франкски обичай – издигането върху щит било знак за признаване на крал, на върховен вожд – бел.ред.

И докторът се издигна над този океан от глави, ширнал се от Бастилията до аркадата Сен Жан, кипящ от бури, чиито вълни носеха сред пики, байонети и оръжия от всякакъв вид и от всички времена затворниците триумфатори.

Но в същото време този страхотен и неудържим океан влачеше една друга група, така сгъстена, че приличаше на остров.

Тази група отвеждаше пленения Дьо Лоне.

Около нея се разнасяха не по-малко бурни и не по-малко ентусиазирани викове от онези, които съпътстваха затворниците, само че това не бяха победоносни възгласи, а смъртни заплахи.

От високото място, на което се намираше, Жилбер не пропусна ни една подробност от потресаващото зрелище.

Единствено той от всички затворници, на които бе върната свободата, беше запазил напълно умствените си способности. Петте дни затворничество представляваха само един мрачен епизод в живота му. Зрението му не бе успяло да угасне или да отслабне в непрогледната тъмнина на Бастилията.

Обикновено битката прави сражаващите се безмилостни само докато трае. Общо взето, мъжете, излизайки от огъня, в който са рискували живота си, са изпълнени със снизходителност към своите врагове.

Ала при големите народни вълнения, каквито Франция е видяла немалко от епохата на Жакерията²¹¹ до днес, масите, които страхът е държал далеч от битката и които нейният тътен е възбуждал, масите, едновременно свирепи и нерешителни, се стремят след победата да вземат някакво участие в тази битка, която не са се осмелили да посрещнат лице в лице.

Те вземат своя дял от мъстта.

Излизането на управителя от Бастилията бе поставило началото на неговото изтезание.

Ели, поел отговорност за живота на господин Дьо Лоне, вървеше начело, закрилян от униформата си и от възхищението на народа, който го бе видял да влиза пръв в огъня. Той носеше, закачено на върха на сабята му, писмото, което господин Дьо Лоне бе предал на народа през една от бойниците на Бастилията и което му бе поверено от Майар.

След него крачеше пазителят на кралските налози, държащ в ръка ключовете от крепостта, после Майар със знамето, сетне един млад

---

211. Жакерия – селско въстание, избухнало в Бовези през 1358 г., по време на пленничеството на крал Жан, дало името си на селските бунтове през следващите векове – бел.фр.изд.

мъж, показващ на всички, нанизан на байонета му, правилника на Бастилията²¹², омразно предписание, предизвикало проливането на толкова сълзи.

Най-накрая вървеше управителят, пазен от Юлен и двама-трима други, който обаче се губеше сред законително вдигнатите юмруци, размаханите саби и потрепващите пики.

Настрани от тази група, движейки се почти успоредно с нея по голямата артерия на улица „Сент Антоан“, свързваща булевардите с реката, се забелязваше една друга, не по-малко заплашителна, не по-малко ужасяваща – тя влачеше майор Дьо Лом, когото видяхме да се появява за миг, за да се опълчи срещу волята на управителя, и който бе преклонил глава пред решителността му да продължи отбраната.

Майор Дьо Лом бе един добър, храбър, чудесен момък. Много мъчения бяха смекчени, откакто бе дошъл в Бастилията. Но народът не знаеше това. Поради бляскавата му униформа народът го вземаше за управителя. Докато управителят, благодарение на сивата си дреха без никакви възби, от която беше откъснал лентата на ордена „Свети Луи“, се бе укривил в сянката на едно спасително съмнение, което можеше да разреши само онези, които го познаваха.

Това бе зрелището, над което се извисяваше мрачният поглед на доктор Жилбер, този неизменно проникателен и спокоен поглед, дори наред с опасностите, характерни за такава могъща маса.

На излизане от Бастилията Юлен бе повикал най-сигурните си и предани приятели, най-сърцатите войници и четирима-петима се бяха отзовали, старейки се да подпомогнат великодушното му намерение да закриля управителя. За трима от тях безпристрастната история е запазила спомен – имената им са Арне, Шола и Дьо Лепин.

Тези мъже, предшествани, както казахме, от Юлен и Майар, се опитваха да бранят живота на един човек, чиято смърт се искаше неистово от сто хиляди гласа.

Около тях се бяха събрали неколцина гренадири от националната гвардия, униформата им, станала изключително популярна през последните три дни, бе обект на преклонение от страна на народа.

Господин Дьо Лоне избягваше ударите, доколкото ръцете на благородните му защитници успяваха да ги отбият; ала не можеше да избегне ругатните и заплахите.

212. В „Луи XVI и Революцията“ Дюма приважда тези „Инструкции за караула на крепостта“, изготвени отчасти от Сен Флорантен през 1761 г. – бел.фр.изд.

На ъгъла на улица „Жуи“ от петимата гренадири, които се бяха присъединили към свитата, не остана нито един. Те бяха отвлечени от въодушевляването на тълпата, а може би и от кроежите на убийците и Жилбер ги видя как изчезват един подир друг като зърна от разпиляна броеница.

Тогава той предугади, че победата ще бъде опетнена, опръскана с кръв; понечи да се отскубне от масата, която му служеше за щит, но железни ръце го държаха прикован към нея. В безсилието си призова Бийо и Питу да се включат в защитата на управителя и те, подчинявайки се на гласа му, се мъчеха да разцепят вълните от хора и да стигнат до него.

Действително групата на бранителите му имаше нужда от подкрепления. Шола, който от предния ден не бе хапвал нищо, усети, че силите му го напускат, и се строполи от слабост; с голяма мъка го изправиха на крака, за да не бъде стъпкан.

Ала това беше пробив в стената, разкъсване на дигата.

Един мъж се спусна и хващайки пушката си за цевта, замахна страшно към главата на управителя.

Но Дьо Лепин зърна този боздуган, успя да се хвърли с разперени ръце между Дьо Лоне и оръжието и получи по челото удара, предназначен за пленника.

Замаян, ослепен от кръвта, той вдигна, олюлявайки се, ръце към лицето си и когато можеше отново да вижда, вече бе на двайсет крачки от управителя.

Това стана в момента, в който Бийо се добра до него, теглейки Питу подире си.

Той забеляза, че белегът, по който разпознаваха Дьо Лоне, бе непокритата му глава.

Арендаторът свали шапката си, протегна ръка и я сложи на главата на управителя²¹³.

Дьо Лоне се обърна и позна Бийо.

– Благодаря – каза му. – Каквото и да направите обаче, няма да ме спасите.

– Само да стигнем до Кметството – рече Юлен, – и гарантирам за всичко.

– Да, но ще стигнем ли? – усъмни се Дьо Лоне.

– С Божията помощ поне ще опитаме – отвърна Юлен.

Наистина можеха да се надяват, вече излизаха на площада пред

---

213. Жестът е приписван на Юлен – бел.фр.изд.

Кметството; ала там бе претърпено с хора, размахващи саби и пики. Мълната, носеща се по улиците, бе известила, че им водят управителя и майора от Бастилията, и като глутница, дълго време душила, със скърцащи зъби, те чакаха.

Щом видяха шествието да се появява, втурнаха се към него.

Юлен съзна, че това е голямата опасност, последната битка; ако успееше да избута Дьо Лоне нагоре по каменното стълбище, управителят щеше да бъде спасен.

– При мен, Ели! При мен, Майар! При мен, смели мъже – изкрещя той. – Става въпрос за честта на всички ни!

Ели и Майар чуха призива му; те си пробиваха път сред народа, но народът не им помогна много – той се раздели пред тях и се скупчи зад тях.

Ели и Майар се озоваха откъснати от основния отряд.

Тълпата разбра, че е взела връх, и направи едно яростно усилие. Като гигантска боа тя се нави около групата. Бийо бе вдигнат, повлечен, отнесен; Питу се мяташе в същия водовъртеж. Юлен се спъна в най-долните стъпала пред Кметството и падна. Надигна се, за да падне отново почти веднага, и този път и Дьо Лоне бе съборен.

Управителят си остана, какъвто си беше; до сетния момент не промълви жалба, не поиска милост; само извика с пронизителен глас:

– Поне не ме карайте да се влача, тигри такива. Убийте ме веднага.

Никога заповед не е била изпълнявана с такава акуратност като тази молба. За миг около поваления Дьо Лоне се наведоха изкривени от бяс лица, вдигнаха се въоръжени ръце. Различаваха се единствено свити пестници и забиващи се жезла; после се показа една глава, отделена от тялото, и се разлюля, изцапана с кръв, на върха на пика; тя бе запазила мъртвешки студената си презрителна усмивка.

Това беше само началото.

Жилбер бе видял отвратителната сцена; отново бе поискал да се притече на помощ, ала стотици ръце го бяха удържали. Той се извърна и въздъхна.

Тази глава с отворени очи се издигна точно срещу прозореца, където стоеше Флесел, заобиколен и пазен от общинарите, сякаш за да го поздравя с последен поглед.

Беше трудно да се каже кой е по-блед – живият или мъртвият.

Изведнъж силен ропот се разнесе от мястото, където беше проснато тялото на Дьо Лоне. Бяха го претърсили и в джоба на дрехата бяха намерили бележката, изпратена от превото на търговците, която управителят

бе показал на Дьо Лом.

Както си спомняте, посланието гласеше:

Дръжте се здраво, залъгвам парижаните с кокарди и обещания. До края на деня господин Дьо Безенвал ще ви изпрати подкрепления.

Дьо Флесел

Взрив от убийствени ругатни избухна под прозореца на Кметството, където бе застанал Флесел.

Без да се досеща за причината, той почувства заплахата.

Но вече го бяха видели, знаеха, че е там; втурнаха се по стълбите с такъв всеобщ устрем, че мъжете, които носеха доктор Жилбер, го оставиха, за да се вляят в тази мощна вълна, надигаща се под напъна на гнева.

Жилбер също се спусна към сградата, не за да заплашва, а за да защити Флесел. Бе изкачил три-четири стъпала, когато усети как яки ръце го теглят силно назад. Обърна се, за да се освободи от тази нова хватка, ала този път разпозна Бийо и Питу.

– Ах! Какво става там долу? – викна той от мястото, където се намираше, гледайки към площада.

И посочи с ужас към улица „Тиксерандьори“.

– Елате, докторе, елате – изрекоха едновременно Бийо и Питу.

– О, убийци! – изкрещя Жилбер. – Убийци!...

Наистина в този момент майор Дьо Лом падаше, поразен от удар на брадва; в яростта си народът бе объркал управителя, себичния варварин, мъчителя на злощастните затворници с великодушния мъж, който постоянно му се бе противопоставял.

– Да, да! Да си вървим, защото започвам да се срамувам, че съм освободен от подобни хора – каза той.

– Бъдете спокоен, докторе – отвърна Бийо. – Онези, дето се биха там, не са същите, които колят тук.

Но в мига, в който Жилбер слизаше по стъпалата, които беше изкачил, за да помогне на Флесел, народът, наблъскал се под сводовете, бе избъгван обратно. Сред тази лава се мяташе един човек, когото влачеха.

– В Пале Роаял! В Пале Роаял! – беснееше гълпата.

– Да, приятели, да, добри ми приятели, в Пале Роаял! – повтаряше човекът.

И се търкаляше към реката, сякаш човешкият поток искаше да го

отведе не в Пале Роаял, а да го замъкне в Сена.

– Ето още един, когото ще заколят! – извика Жилбер. – Да се опитаме да спасим поне него!

Ала едва тези думи бяха произнесени, гръмна пистолетен изстрел²¹⁴ и Флесел изчезна в дима.

Докторът закри с две ръце очите си в изблик на върховен гняв; той проклинаше този народ, който, бидейки така велик, нямаше силата да остане чист и омърсяваше победата си с тройно убийство.

После, когато свали ръце от очите си, зърна три глави на върховете на три пики.

Първата бе на Флесел, втората – на Дьо Лом, третата – на Дьо Лоне.

Едната се поклащаше на стъпалата пред Кметството, другата – в средата на улица „Гиксерандьори“, третата – на кея Пелтие.

Както бяха разположени, те образуваха триъгълник.

– О! Балзамо! Балзамо! – промълви Жилбер с въздишка. – Нима този триъгълник е символът на свободата?

И избяга по улица „Ваньори“, увличайки подир себе си Бийо и Питу.

---

214. В „Луи XVI и Революцията“ Дюма назовава убица: „Единият от братята Морен дьо Шарльовил, търговец на бижута, живеец при църквата «Сен Жермен л'Оксероа».“ (според бележка на Нежон към „Спомени“ на Байи) – бел. фр. изд.

20. Себастиен Жилбер

На ъгъла на улица „Планш-Мибре“ докторът направи знак на един фиакър да спре и се качи. Бийо и Питу седнаха до него.

– Към колежа „Луи льо Гран“! – каза Жилбер и се сви в дъното, потъвайки в дълбок размисъл, който Бийо и Питу уважиха.

Минаха по Пон-о-Шанж, по улиците „Сите“, „Сен Жак“ и стигнаха до колежа.

Париж цял тръпнеше. Новината се бе разнесла във всички посоки; слуховете за убийствата на площад „Грев“ се смесваха с разказите за славното превземане на Бастилията; по лицата се изписваха различните впечатления, които умовете бяха запечатали – душевни отблясъци, намерили външен израз.

Жилбер не бе показал глава на прозорчето, не бе произнесъл нито дума. Народните възторзи винаги имаха и своята печална страна и той гледеше на триумфа от този ъгъл.

После изпита чувството, че въпреки онова, което бе сторил, за да попречи да се пролее кръвта, капки от нея бяха пръснали върху него.

Докторът слезе при вратата на колежа и направи знак на Бийо да го последва.

Що се отнасяше до Питу, той кротко си остана във фиакъра.

Себастиен бе още в лечебницата; при вестта за пристигането на доктор Жилбер директорът се появи и лично го въведе вътре.

Бийо, който, макар и да не бе особено проникателен, познаваше характерите на бащата и сина, наблюдаваше внимателно сцената, разиграваща се пред очите му.

Детето, показало се слабо, раздражително и ранимо в отчаянието, сега беше спокойно и сдържано в радостта.

Като видя баща си, то побледня, речта му изневери. Устните му само леко потрепнаха.

Сетне се хвърли на шията на Жилбер с един-единствен вик на радост, който приличаше на вик на болка, и го задържа в обятията си.

Докторът отвърна с мълчание на тази безмълвна прегръдка. Само, притискайки сина си, дълго го гледа с една по-скоро тъжна, отколкото щастлива усмивка.

Един по-умел наблюдател от Бийо би си рекъл, че между бащата и

детето лежи или някакво нещастие, или престъпление.

С Бийо момчето не бе така съдържано. Когато най-накрая отдели очи от баща си, който бе погълнал цялото му внимание, той изтича при добрия арендатор и обгърна с ръце врата му, казвайки:

– Вие сте доблестен човек, господин Бийо, удържахте на думата си и аз ви благодаря.

– Е, не стана без мъка, господин Себастиен. Баща ви беше хубавичко затворен и трябваше да причиним немалко щети, преди да го изкараме навън.

– Себастиен – попита докторът с известно безпокойство, – добре ли сте със здравето?

– Да, татко – кимна момъкът, – въпреки че ме намирате в лечебницата.

Жилбер се усмихна.

– Знам защо сте в лечебницата – рече той.

Детето се усмихна на свой ред.

– Нещо липсва ли ви тук? – продължи докторът.

– Благодарение на вас, нищо.

– Тогава, скъпи приятелю, ще ви отправя все същата препоръка, една-единствена – работете.

– Да, татко.

– Сигурен съм, че тази дума за вас не е празен и монотонен звук. Иначе не бих я повтарял.

– Татко, не аз съм този, който трябва да ви отговори – отвърна Себастиен, – а нашият чудесен директор, господин Берардие.

Докторът погледна господин Берардие, който направи знак, че има да му казва нещо.

– Почакайте, Себастиен – рече докторът.

И се приближи до директора.

– Господине, да не би да се е случило нещастие на милия Питу? – попита Себастиен с интерес. – Бедното момче не е с вас.

– Той е на портата, в един фиакър.

– Татко, бихте ли разрешили на господин Бийо да доведе Питу? Ще ми бъде много приятно да го видя.

Жилбер кимна с глава. Бийо излезе.

– Какво искате да ми кажете? – обърна се Жилбер към абат Берардие.

– Искам да ви кажа, господине, че на това момче съвсем не трябва да му се препоръчва да работи, а по-скоро да се развлича.

– Как така, господин абат?

– Да, той е един прекрасен млад човек, когото тук всеки обича като син или като брат, но...

Абатът замълча.

– Но какво? – взря се в него бащата обезпокоен.

– Ако не се внимава, господин Жилбер, нещо ще го убие.

– Ама какво е то? – потръпна Жилбер.

– Работата, която му препоръчвате.

– Работата ли?

– Да, господине, работата. Ако го видите на попитъра му, със скръстени ръце, с нос, забит в речника, с втрещен поглед...

– Работещ или бленуващ? – прекъсна го Жилбер.

– Работещ, господине, търсещ точния израз, античния обрат на речта, гръцката или латинската форма, вгълбен така по цели часове, погледнете само, дори в този момент...

Наистина, въпреки че баща му се бе отдалечил от него за по-малко от пет минути, въпреки че Бийо едва бе затворил вратата, момъкът беше вече потънал в нещо като размисъл, който приличаше на екстаз.

– Често ли се случва? – попита с тревога Жилбер.

– Почти мога да твърдя, че това е обичайното му състояние, господине. Забележете как се рови.

– Имате право, господин абат – съгласи се бащата, – и като го видите толкова отнесен, трябва да отклонявате вниманието му.

– Би било жалко, защото от това вдълбочаване излизат съчинения, които един ден ще правят чест на колежа „Луи льо Гран“. Убеден съм, че до три години това дете ще вземе всички награди на конкурса²¹⁵.

– Внимавайте – повтори докторът, – подобен род поглъщане на мисълта говори по-скоро за слабост, не за сила, то е признак повече на болест, отколкото на здраве. Прав сте, господин абат, на това дете не бива твърде много да му се препоръчва работа, или поне да се различава кога работи и кога бленува.

– Господине, уверявам ви, че той работи.

– В такова състояние?

– Да. И доказателството е, че винаги пръв е готов с домашните си. Виждате ли как мърда устни? Повтаря си уроците.

– Е, какво пък! Когато повтаря така уроците си, разсейте го. Няма

---

215. Общият конкурс, запазен тогава за колежите на Университета на Париж и Версай. Първото връчване на награди е станало през 1747 г. – бел.фр.изд.

да ги знае по-зле, но ще се почувства по-добре.

– Смятате ли?

– Сигурен съм.

– Наистина – рече добрият абат, – вие би следвало да сте наясно с тези неща, вие, когото господата Дьо Кондорсе и Кабанис²¹⁶ обявяват за един от най-учените хора на света.

– Само че – додаде Жилбер – когато го изваждате от подобни бленувания, вземайте предпазни мерки. Отначало му говорете по-тихо, после по-високо.

– И защо?

– За да го върнете постепенно обратно в света, който е напуснал.

Абатът изгледа учудено доктора. Заприлича му едва ли не на луд.

– Наблюдавайте – настоя докторът – и ще се уверите в това, което ви казах.

Действително, в този момент влязоха Бийо и Питу. С три разкряча Питу се озова до Жилбер.

– Питал си за мен, Себастиен? – рече му, хващайки го за ръката. – Много си мил, благодаря.

И доближи голямата си глава до матовото чело на момчето.

– Гледайте – прошепна Жилбер на абата.

Наистина Себастиен, когото сърдечното докосване на Питу изтръгна грубо от дълбокия унес, се олюля, по лицето му се разля силна бледнина, главата му клюмна, сякаш вратът нямаше повече сили да я крепи.

Мъчителна въздишка се изтръгна от гърдите му, после бузите му се обагриха с жива руменина.

Той поклати глава и се усмихна.

– А! Това си ти, Питу – каза. – Вярно е, че питах за теб.

И оглеждайки го, добави:

– Значи ти си се сражавал?

– Да, и то като храбър момък – намеси се Бийо.

– Защо не ме взехте с вас – рече момчето с нотка на упрек, – аз също щях да се бия и поне щях да направя нещо за баща си.

– Себастиен – приближи се на свой ред Жилбер и притисна главата на сина си до сърцето си, – ти можеш да направиш много повече за

---

216. Мари Жан Антоан Никола дьо Карита, маркиз Дьо Кондорсе (1743 – 1794) – френски математик, икономист, философ и политик. Председател на Учредителното събрание (1792), депутат в Конвента. Задържан като жирондист, отравя се в затвора. Член на Френската академия (1782). От 1989 г. тленните му останки са в Пантеона. Пиер Жан Жорж Кабанис (1757 – 1808) – френски лекар и философ – бел.ред.

баща си от това да се биеш за него, можеш да послушаш съветите му, да ги следваш и да станеш един забележителен, знаменит мъж.

– Като вас, нали? – произнесе детето с гордост. – О! Точно към това се стремя.

– Себастиен – продължи докторът, – след като благодари и прегърна Бийо и Питу, тези наши добри приятели, искаш ли да дойдеш с мен, да си поговорим малко в градината?

– С огромна радост, татко. Два-три пъти в живота си съм оставал насаме с вас и тези мигове с всички подробности са съхранени в спомените ми.

– Господин абат, разрешавате ли?

– Ама, разбира се.

– Бийо, Питу, приятели, може би имате нужда да хапнете нещо?

– Бога ми, да! – възкликна Бийо. – Не съм ял от сутринта, а мисля, че и Питу е доста гладен.

– Простете – отвърна Питу, – аз изядох почти един хляб и две-три наденички тъкмо преди да ви извадя от водата. Но банята отваря апетита.

– Тогава елате в столовата – покани ги абат Берардие, – ще ви дадат да обядвате.

– Е, то... – измърмори Питу.

– Страхувате се, че ще получите колежанска дажба? – попита абатът. – Успокойте се, ще ви нахранят като гости. Впрочем струва ми се – додаде, – че не само стомахът ви е зле, драги господин Питу.

Момъкът хвърли на дрехите си поглед, изпълнен със съян.

– И че ако заедно с обяда ви предложат едни панталони...

– Истината е, че ще приема, господин абат – рече Питу.

– Ами хайде, панталонът и обядът ви чакат.

И той отведе Бийо и Питу на една страна, докато, помахвайки им с ръка, Жилбер и синът му се отдалечиха в противоположната посока.

Двамата прекосиха двора, отреден за междучасията, и стигнаха до малка градинка за преподавателите, свежо и сенчесто кътче, където уважаемият абат Берардие се уединяваше да чете своя Тацит²¹⁷ и своя Ювенал.

Жилбер седна на една дървена пейка, заслонена от повет и дива лоза; после, като притегли Себастиен към себе си и отмахна с ръка

---

217. Публий Корнелий Тацит (ок. 55 – ок. 120) – римски историк. Автор на исторически съчинения с висока художествена стойност, стремеж към обективност и своеобразен индивидуален стил – бел.ред.

дългите коси, падащи на челото му, поде:

– Е, дете мое! Ето ни събрани...

Момчето вдигна очи към небето.

– Да, по чудо Божие, татко.

Жилбер се усмихна.

– Ако има чудо, то бе извършено от храбрния народ на Париж – каза той.

– Татко – отвърна детето, – не изключвайте Бога от това, което стана. Като ви видях, аз инстинктивно благодарих на Бога.

– А на Бийо?

– Бийо идва след Бога, както карабината идва след Бийо.

Жилбер се замисли.

– Имаш право, дете – поклати глава той. – Бог е в дъното на всяко нещо. Но да се върнем към твоите работи и да поговорим малко, преди да се разделим отново.

– Пак ли ще се разделим, татко?

– Не за дълго, предполагам. Ала едно ковчеже, съдържащо ценни документи, е изчезнало от дома на Бийо в същото време, когато ме арестуваха. Трябва да узная кой ме натика в затвора и кой е задигнал ковчежето.

– Добре, татко, ще чакам да ви видя отново, след като приключите с издирванията.

И детето въздъхна.

– Тъжен ли си, Себастиен? – попита докторът.

– Да.

– И защо си тъжен?

– Не знам. Струва ми се, че моят живот не е устроен като на другите деца.

– Какво говориш, Себастиен?

– Истината.

– Обясни ми.

– Всички имат развлечения, удоволствия, а аз – не.

– Липсват ти развлечения, удоволствия?

– Искам да кажа, че не са ми забавни игрите за моята възраст, татко.

– Внимавайте, Себастиен. Бих съжалявал, ако притежавате подобен характер. Себастиен, умовете, които обещават славно бъдеще, са като добрите плодове в процеса на съзряването им – имат своята горчивост, киселост и тръпчивост, преди да доставят наслада на небцето със

сочната си зрелост. Повярвайте ми, хубаво е да си бил млад, дете.

– Не е моя грешката, че не съм – отвърна момъкът с печална усмивка.

Жилбер продължи, стиснал двете длани на сина си в своите и вперил очи в неговите.

– Вашата възраст, приятелю мой, е тази на сеитбата, още нищо от онова, което учението е посяло във вас, не бива да се показва навън. На четиринайсет години, Себастиен, са тежки гордостта и болестта. Аз ви попитах дали здравето ви е добро и вие ми отговорихте с „да“. Ще ви попитам и дали сте горделив, постарайте се да ми отговорите с „не“.

– Татко – рече момчето, – успокойте се. Това, което ме прави тъжен, не е нито болест, нито гордост. Не, то е една мъка.

– Мъка ли, клето дете? И каква мъка, Боже мой, би могъл да имаш на твоите години? Хайде, сподели я!

– Не, татко, не, не сега. Вие бързате, сам го казахте. Можете да ми отделите най-много четвърт час. Да говорим за нещо друго, а не за моите шуротии.

– Не, Себастиен, ще тръгна неспокоен. Довери ми, откъде идва мъката ти?

– Наистина не смея, татко.

– От какво се страхуваш?

– Страхувам се да не изглеждам като някой фантазьор в очите ви, или пък да не кажа нещо, което може би ще ви огорчи.

– Ти ме огорчаваш далеч повече, като пазиш тайната си, дете мое.

– Чудесно знаете, че нямам тайни от вас, татко.

– Тогава те слушам.

– Действително не се осмелявам.

– Ти, Себастиен, който имаш претенциите да си мъж?

– Тъкмо затова.

– Хайде, смелост!

– Е, добре! Татко, това е един блян!

– Блян, който те плаши?

– И да, и не. Защото, когато ме обземе този блян, не съм изплашен, а сякаш пренесен в друг свят.

– Разкажи ми.

– Още от малък имам това видение. Вие знаете, че два-три пъти се губих в онези големи гори, които заобикалят селото, където бях отгледан.

– Да, казаха ми го.

– Въсщност вървях подир нещо като привидение.

– Привидение?... – попита Жилбер, гледайки сина си с учудване, или по-точно с уплаха.

– Ами ето какво се случваше: играех си като всички останали деца в селото и докато бях в селото, докато имаше други деца около мен, не виждах нищо. Ала щом се отделях от тях, щом подминех последните градини, усещах близо до себе си шумоленето на рокля. Протягах ръце, за да я хвана, но улавях само въздуха. С отдалечаването на шумоленето обаче привидението ставаше видимо. То бе едно изпарение, отначало прозрачно като облак, после се уплътняваше и приемаше формата на човек. Това беше силует на жена, по-скоро плъзгаща се, отколкото ходеща, и толкова по-видима, колкото повече навлизаше в най-мрачните кътчета на гората.

Тогавя една непозната, странна, неустоима сила ме увеличаше по стъпките на тази жена. Следвах я с протегнати ръце, ням като нея. Защото често се опитвах да я повикам, но никога не успявах да издам и звук и я преследвах така, без тя да се спира, без да мога да я настигна, докато чудото, съобщило ми за присъствието ѝ, не ми подсказаше, че си отива. Жената полека-лека се изгубваше. Материята се превръщаше в пара, парата отлиташе и всичко свършваше. А аз, капнал от умора, падах на мястото, където бе изчезнала. На това място ме намираще Питу, понякога на същия, понякога едва на другия ден.

Жилбер гледаше сина си с нарастваща тревога. Пръстите му бяха напипали пулса на детето. Себастиен разбра какво чувство вълнува доктора.

– О! Не се безпокойте, татко – каза той, – знам, че във всичко това няма нищо реално. Знам, че е видение и толкоз.

– Как изглеждаше тази жена? – попита докторът.

– Ах, величествена като кралица!

– А виждаше ли понякога лицето ѝ, дете?

– Да.

– Откога това? – потрепери Жилбер.

– Откакто съм в колежа – отвърна момъкът.

– Но в Париж я няма гората на Виле-Котре и големите дървета, образувачи мрачен и тайнствен свод от зеленина. В Париж ти не можеш да намериш такава тишина и самота, средата, раждаща привиденията.

– Не, татко, намирам всичко това.

– Къде?

– Тук.

– Как така тук? Тази градина не е ли за преподавателите?

– Да, татко. Ала на два-три пъти ми се стори, че съзирам жената да се плъзва от двора в градината. Понечвах да я последвам, но затворената порта ме спираше. И когато един ден абат Берардие, много доволен от моето съчинение, се поинтересува какво бих желал, аз поисках да идвам от време на време и да се разхождам с него в градината. Той ми позволи. Аз дойдох и тук, татко, видението се яви отново.

Жилбер потръпна.

– Странна халюцинация – каза, – възможна обаче при нервна натура като твоята. И ти си видял лицето ѝ?

– Да, татко.

– Спомняш ли си го?

Детето се усмихна.

– Опитвал ли си някога да се доближиш до нея?

– Да.

– Да ѝ протегнеш ръка?

– Тогава тя изчезва.

– Коя е според теб тази жена, Себастиен?

– Струва ми се, че е майка ми.

– Майка ти! – извика Жилбер, побледнявайки.

И притисна ръка до сърцето си, сякаш за да спре изтичането на кръвта от болезнена рана.

– Но това е блян – рече той – и аз съм луд почти колкото си и ти.

Момчето млъкна и замислено изгледа баща си.

– Е, какво? – попита го докторът.

– Какво! Възможно е да е блян, само че моят блян съществува в реалността.

– Какво говориш?

– Ами на последните празници, по Петдесетница, ни заведоха на разходка в гората на Сатори, близо до Версай, и там, докато мечтаех в уединение...

– Същото видение се яви?

– Да. Ала вече в карета, теглена от четири великолепни коня... съвсем реално, съвсем живо. Този път аз не паднах в изнемога.

– И защо?

– Не знам.

– А какво впечатление остави у теб това ново явяване?

– Че това изобщо не е майка ми, защото жената беше същата като онази от видението, и защото майка ми е мъртва.

Жилбер се изправи и прокара ръка по челото си. Почувства странно замайване.

Детето забеляза смущението му и се уплаши от бледността, разляла се по лицето му.

– А! – притесни се то. – Ето на, татко, сбърках, като ви разправих за тези шуротии.

– Не, дете мое, не. Напротив, говори ми често, говори ми всеки път, когато ме видиш, и ще се опитаме да те излекуваме.

Себастиен тръсна глава.

– Да ме излекувате! И защо? – рече той. – Свикнал съм с този блян. Станал е част от живота ми. Обичам това видение, въпреки че бяга от мен и понякога ми се струва, че ме отблъсква. Не ме лекувайте, татко. Вие пак може да ме напуснете, да пътувате, да се върнете в Америка. С това видение не съм съвсем самотен.

– Така значи... – прошепна докторът.

И като притисна Себастиен до гърдите си, додаде:

– Довиждане, дете мое, надявам се, че няма да се разделяме повече. Защото, ако тръгна на път, е, добре, ще се постарая да те взема със себе си.

– Майка ми беше ли красива? – попита детето.

– О, да! Много красива! – отвърна Жилбер със задавен глас.

– И обичаше ли ви толкова, колкото ви обичам аз?

– Себастиен, Себастиен! Не ми говори никога за майка си! – извика докторът.

И долепвайки за последен път устни до челото на момчето, избяга от градината.

Вместо да го последва, детето се тръсна, смазано и унило, обратно на пейката.

В двора Жилбер намери Бийо и Питу, ободрени и разказващи на абат Берардие подробности от превземането на Бастилията. Той отново заръча на директора да бъде бдителен по отношение на Себастиен и се качи във фиакъра заедно с двамата си спътници.

21. Мадам Дьо Стал²¹⁸

Когато Жилбер зае пак мястото си във фиакъра до Бийо, срещу Питу, той беше блед и в корена на всеки негов косъм блестеше капчица пот.

Ала не бе в характера на този мъж да се поддава на каквато и да било емоция. Отпусна се назад, притисна с пръсти челото си, сякаш да обуздае мисълта си, и след миг на неподвижност и бърза смяна на обърканото изражение със съвършено спокойна физиономия попита:

– Значи казвате, драги господин Бийо, че кралят е уволнил барон Дьо Некер?

– Да, господин докторе.

– И че вълненията в Париж се дължат малко и на тази немилост?

– Много.

– Бяхте добавили, че господин Дьо Некер веднага е напуснал Версай?

– Той получил писмото, докато обядвал. Час по-късно бил на път за Брюксел.

– Където е сега?

– Където трябва да е.

– Не се ли говореше, че ще спира някъде по пътя?

– Да, в Сен Уен, за да се сбогува с дъщеря си, баронеса Дьо Стал.

– Мадам Дьо Стал заминала ли е с него?

– Чух да разправят, че е тръгнал само с жена си.

– Кочияш, спрете пред първия шивач – рече Жилбер.

– Искате да смените дрехите си ли? – попита Бийо.

– Бога ми, да! Тези миришат прекалено на Бастилия, а не бива в такъв вид да се посещава дъщерята на един министър в немилост. Потърсете в джобовете си дали няма да се намерят няколко луи.

– Аха! – каза арендаторът. – Изглежда сте оставили кесията си в Бастилията.

– Така е по правилник – отвърна, усмихвайки се, Жилбер. – Всички

---

218. Жермен Некер, баронеса Дьо Стал-Холщайн, мадам Дьо Стал (1766 – 1817)

– френска белетристка, представителка на ранния романтизъм във френската литература. Авторка на критични творби и на феминистични романи – бел.ред.

ценни вещи се оставят в канцеларията на затвора.

– И там си остават – додаде Бийо.

И като разтвори широката си длан, в която имаше двайсетина луи, рече:

– Вземете, докторе.

Жилбер взе десет луи. След няколко минути фиакърът спря пред един вехтошар.

По онова време това бе обичайно.

Жилбер замени дрехата си, протритата от стените на Бастилията, срещу една черна, съвършено чиста, такава, каквато носеха господата от третото съсловие в Националното събрание.

Един бръснар и един савоец с ваксаджийското си сандъче завършиха тоалета на доктора.

Кочияшът го закара в Сен Уен по външните булеварди, оттатък парка Монсо.

Жилбер слезе пред къщата на господин Дьо Некер в мига, в който часовникът на катедралата на Дагобер²¹⁹ удари седем часът вечерта.

Около тази къща, доскоро толкова почитана, толкова посещавана, цареше дълбока тишина, нарушена от пристигналия фиакър.

И все пак това изобщо не бе онази печал, излъчваща се от изоставените замъци, онази унила тъга на къщите, поразени от немилост.

Затворените капаци и пустите алеи известяха за заминаването на господарите; ала нямаше никакви следи от притеснение или бързане.

Освен това част от замъка, източното крило, бе с отворени жалузи и когато Жилбер се отправи натам, един лакей с ливреята на господин Дьо Некер се приближи до него.

Състоя се следният разговор:

– Господин Дьо Некер не е ли вече в замъка, приятелю?

– Не, господин баронът отпътува миналата събота за Брюксел.

– А госпожа баронесата?

– Замина с господина.

– Ами мадам Дьо Стал?

– Мадам остана тук. Но не зная дали ще може да ви приеме. Сега е часът ѝ за разходка.

– Осведомете се къде е, моля ви, и ѝ съобщете за господин доктор Жилбер.

---

219. Дагобер I (604 – 639) – крал на франките (629 – 639) от Меровингската династия, укрепил франкската монархия с помощта на епископите Елоа и Уен, по-късно канонизирани – бел.ред.

– Ще видя дали мадам не е в апартамента си. Тя несъмнено ще ви приеме. Ако обаче се разхожда, имам нареждане да не прекъсвам разходката ѝ.

– Много добре. Вървете тогава, моля ви.

Лакеят отвори железната врата; Жилбер влезе.

Затваряйки портата, лакеят хвърли изпитателен поглед към превозното средство, докарало доктора, и към странните лица на спътниците му.

После тръгна, поклащайки глава като човек, чиято интелигентност му изневерява, но който сякаш не вярва, че нечий друг ум е в състояние да прозре онова, което за него се губи в мрак.

Жилбер остана да чака сам.

След пет минути лакеят се върна.

– Мадам се разхожда – заяви той.

И се поклони, за да отпрати Жилбер.

Ала докторът не отстъпваше.

– Приятелю – поде настойчиво, – моля ви, ще благоволите ли да направите едно малко нарушение на дадената ви заповед и да кажете на мадам, съобщавайки ѝ за мен, че съм приятел на маркиз Дьо Лафайет.

Един луидор, пуснат в ръката на лакея, победи окончателно скрупулите, които името, току-що произнесено от доктора, бе премахнало наполовина.

– Влезте, господине – рече лакеят.

Жилбер го последва. Но вместо да го въведе в къщата, той се отпрати към парка.

– Ето любимия кът на мадам – каза лакеят, посочвайки нещо като лабиринт. – Ако обичате, почакайте за момент тук.

Десет минути по-късно в листака се разнесе шум и една двайсет и три-двайсет и четири годишна жена, едра и по-скоро с достолепни, отколкото с грациозни форми, се появи пред очите на Жилбер.

Тя изглеждаше изненадана, виждайки един все още млад човек, тъй като несъмнено бе очаквала да срещне мъж вече на зряла възраст.

Жилбер наистина бе твърде забележителен, за да не поразии от пръв поглед проникателна личност като мадам Дьо Стал.

Малко мъже притежаваха така изчистени черти, които под влиянието на една могъща воля бяха добили отпечатъка на категорична непреклонност. Неговите красиви черни очи, винаги толкова изразителни, бяха помръкнали и гледаха твърдо в резултат на работата и страданието, загубили безпокойството, което е едно от очарованията на младостта.

Дълбока и едновременно изящна гънка бе прорязала в ъгълчетата на тънките му устни онази тайнствена вдлъбнатина, в която вещите във физиогномиката съзират белег за благоразумие. Изглежда, че единствено времето и преждевременното остаряване биха могли да придадат на Жилбер онова качество, което природата не бе съобразила да вложи в него.

Широкото и закръглено чело, дръпнато леко назад, спирано от черните му коси, които пудрата отдавна бе престанала да избелва, побираше в себе си наука, мъдрост и въображение. При Жилбер, също както при учителя му Русо, изпъкналите вежди хвърляха плътна сянка върху очите и от тази сянка избликваше светлият лъч, който разкриваше живота.

Въпреки скромното облекло докторът се представи пред бъдещата авторка на „Корин“²²⁰ в забележително добър и изискан вид, изисканост, допълвана от белите ръце с дълги пръсти и стройните и мускулести нозе.

Мадам Дьо Стал употреби няколко секунди, за да огледа Жилбер.

Това време Жилбер използва за един скован поклон, напомнящ сдържаната учтивост на американските квакери, които засвидетелстват на жената единствено братско чувство, което успокоява, вместо уважението, което предизвиква усмивка.

После на свой ред с един бърз поглед той прецени вече знаменитата млада жена, чиито интелигентни и изразителни черти не излъчваха особен чар; това бе по-скоро глава на обикновен и незначителен млад човек, отколкото глава, увенчаваща женско тяло, налято със сладострастно изобилие.

Тя държеше в ръка клонка от нар, от която в разсеяността си се забавляваше да яде цветовете.

– Вие ли сте доктор Жилбер, господине? – попита баронесата.

– Да, аз съм, мадам.

– Толкова млад, а вече сте си извоювали такава голяма известност.

Дали тази известност не принадлежи повече на баща ви или пък на някой роднина, по-възрастен от вас?

– Не познавам друг Жилбер освен мен, мадам. И ако наистина, както твърдите, с това име се свързва някаква известност, имам пълното право да претендирам за нея.

– Послужили сте си с името на маркиз Дьо Лафайет, за да стигнете

---

220. „Корин или Италия“ е издадена в 1807 г. – бел.фр.изд.

до мен, господине. Наистина маркизът ни е говорил за вас, за вашата неизчерпаема наука.

Жилбер се поклони.

– Толкова по-забележителна и предизвикваща интерес – продължи баронесата, – понеже, изглежда, вие не сте обикновен химик, лекар като останалите и сте изследвали всички тайни на науката за живота.

– Както виждам, мадам, господин Дьо Лафайет ме е представил едва ли не като магьосник – отвърна Жилбер, усмихвайки се, – а не се съмнявам, че той е в състояние и да го докаже, стига да пожелае.

– Действително, господине, разправял ни е за невероятните изцеления, които сте извършвали, било на бойното поле, било в американските болници, на безнадеждни пациенти. Генералът ни каза, че сте ги довеждали до мнима смърт, приличаща дотолкова на истинската, че понякога тя е оставала излъгана.

– Тази мнима смърт, мадам, е резултат от една почти непозната наука, поверена днес в ръцете на неколцина последователи, ала която непременно ще се разпространи.

– Говорите за месмеризма, нали? – попита мадам Дьо Стал.

– Да, точно така, за месмеризма.

– От самия учител ли сте вземали уроци?

– Уви, мадам, самият Месмер²²¹ е ученик. Месмеризмът, или по-скоро магнетизмът е древна наука, позната на египтяните и гърците. Тя се е изгубила в океана на Средновековието. Шекспир е загатнал за нея в „Макбет“²²². Юрбен Грандие²²³ я е преоткрил и е умрял, защото я е преоткрил. Но великият учител – моят учител – е граф Дьо Калиостро²²⁴.

– Този шарлатанин! – възкликна мадам Дьо Стал.

– Мадам, внимавайте, съдите като съвременниците, не като потомците. На този шарлатанин дължа науката си, а светът може би ще му дължи свободата си.

---

221. Франц Антон Месмер (1734 – 1815) – германски лекар, създател на теорията за магнетизма (хипнозата), който претендира, че е открил в свойствата на магнита средство за лечение на всички болести – бел.ред.

222. Първо действие, първа и трета сцена (сцените с Трите вещици) – бел.фр.изд.

223. Юрбен Грандие (1590 – 1634) – френски духовник, обвинен в магьосничество и изгорен жив – бел.ред.

224. Джузепе Балзамо, граф Дьо Калиостро (1743 – 1795) – италиански авантюрист, прекошил Европа, изключително популярен във френския двор. Свързан с окултистките и масонските движения, компрометиран в аферата с колието на кралица Мария-Антоанета, той е експулсиран от Франция в Италия, където е осъден на смърт като масон (1791), след което смъртната присъда е заменена с доживотен затвор – бел.ред.

– Така да бъде – каза мадам Дьо Стал, усмихвайки се. – Аз говоря, без да познавам нещата. Вие говорите, познавайки ги – вероятно е вие да сте прав, а аз да греша... Да се върнем обаче на вас. Защо сте били толкова време далеч от Франция? Защо не сте дошли, за да заемете мястото си до Лавоазие²²⁵, до Кабанис, до Кондорсе, до Байи и до Луи?

При последното име Жилбер се изчерви едва забележимо.

– Имам още много да уча, мадам, за да се наредя сред учителите.

– Ето ви, най-сетне, ала в лош момент за нас. Баща ми, който би бил щастлив да ви послужи, е в немилост и отпътува преди три дни²²⁶.

Жилбер се усмихна.

– Мадам – рече той, навеждайки се леко напред, – изминаха шест дни, откакто по заповед на барон Дьо Некер бях затворен в Бастилията.

Мадам Дьо Стал се изчерви на свой ред.

– Господине, вие наистина ми казвате нещо, което силно ме изненадва. Вие в Бастилията!

– Самият аз, мадам.

– Та какво сте направили?

– Само онези, които наредиха да ме напъхат там, биха могли да обяснят.

– Но вие сте излезли?

– Да, защото Бастилията вече я няма, мадам.

– Как така я няма? – престори се на стъписана мадам Дьо Стал.

– Не чухте ли оръдията?

– Оръдията са си оръдия – и какво от това?

– О! Позволете ми да отбележа, мадам, че е невъзможно мадам Дьо Стал, дъщерята на господин Дьо Некер, да не знае, че Бастилията е превзета от народа.

– Уверявам ви, господине – отвърна притеснено баронесата, – че след заминаването на баща ми съм чужда на всички събития и не се занимавам с нищо друго, освен да оплаквам отсъствието му.

– Мадам, мадам! – поклати глава Жилбер. – Държавните куриери са свикнали твърде много с пътя, който води към замъка в Сен Уен, за да

---

225. Антоан Лоран дьо Лавоазие (1743 – 1794) – френски химик, член (1768) и председател (1785) на Парижката академия на науките, един от създателите на химията. Личност с материалистични и либерални възгледи, но като бивш данъчен откупчик, по време на революцията е гилотиниран. Две години по-късно е реабилитиран – бел.ред.

226. Уволнен на 11 юли, Некер заминава веднага за Холандия с двама офицери телохранители, на които е заповядано да го следват чак до границата (Сен При, „Спомени“, с. 230) – бел.фр.изд.

не са ви съобщили най-малко преди четири часа, че Бастилията е капитулирала.

Баронесата съзнаваше, че няма как да отговори утвърдително, без да излъже. Лъжата я отвращаваше; тя смени темата на разговора.

– И на какво дължа честта на вашето посещение, господине? – попита.

– Исках да имам честта да разговарям с господин Дьо Некер, мадам.

– Но вие знаете, че той вече не е във Франция.

– Мадам, струваше ми се толкова необичайно господин Дьо Некер да се е оттеглил, толкова неполитично да не наблюдава събитията...

– Че?...

– Че разчих на вас, мадам, признавам, да ми посочите мястото, където бих могъл да го открия.

– Ще го откриете в Брюксел, господине.

Жилбер спря изпитателен поглед върху баронесата.

– Благодаря, мадам – рече той, покланяйки се. – Тогава ще замина за Брюксел, тъй като имам да му казвам изключително важни неща.

Мадам Дьо Стал направи едно колебливо движение, после подхвана:

– За щастие ви познавам, господине, и то като сериозен човек, защото важните неща губят много от своята стойност, преминавайки от уста на уста... Какво по-важно би могло да съществува за баща ми след отстраняването му, след случилото се?

– Съществува бъдеще, госпожо. И може би съм в състояние да окажа известно влияние върху бъдещето. Ала всичко това е без значение. Важното за него и за мен е, че ще го видя отново... И така, мадам, вие казвате, че господин Дьо Некер е в Брюксел?

– Да, господине.

– Ще са ми нужни двайсет часа, за да стигна дотам. Знаете ли какво са двайсет часа във време на революция и колко неща могат да станат за двайсет часа? О, каква непредпазливост е допуснал господин Дьо Некер, мадам, оставяйки двайсет часа между себе си и събитията, между ръката и целта.

– Господине, вие наистина ме плашите – каза мадам Дьо Стал – и започвам да вярвам, че действително баща ми е постъпил неблагоразумно.

– Такива са фактите, мадам, не смятате ли? Не ми остава друго, освен да ви поднеса най-смирени извинения за безпокойството, което ви

причиних. Сбогом, мадам.

Но баронесата го спря.

– Повтарям ви, че ме плашите, господине – наблегна тя. – Дължите ми обяснение за всичко това, нещо, с което да разсеете тревогата ми.

– Уви, мадам! – отвърна Жилбер. – В момента трябва да се занимавам с толкова лични проблеми, че ми е абсолютно невъзможно да мисля за тези на другите. Отнася се за живота и честта ми, както и за живота и честта на господин Дьо Некер, ако би могъл да се възползва веднага от думите, които ще му кажа след двайсет часа.

– Господине, позволете ми да си спомня нещо, което твърде отдавна съм забравила, и то е, че подобни въпроси не бива да се обсъждат под открито небе, в един парк, където всички могат да чуят.

– Аз съм у вас, мадам – рече Жилбер, – и разрешете ми да отбележа, че вие бяхте тази, която избра мястото. Какво искате? Аз съм на вашите заповеди.

– Да благоволите да довършим този разговор в кабинета ми.

„Аха! – каза си Жилбер. – Ако не се боях, че ще я смутя, щях да попитам дали кабинетът ѝ не е в Брюксел.“

Ала без да пита нищо, той се задоволи да последва баронесата, която бързо се отправи към замъка.

Пред къщата стоеше същият лакей, който бе посрещнал доктора. Мадам Дьо Стал му направи знак с ръка и отваряйки лично вратите, отведе Жилбер в кабинета си, прелестно убежище, впрочем повече мъжко, отколкото женско, чиято втора врата и прозорците гледаха към малка градина, недостъпна не само за външни лица, но и за чужди погледи.

Като влязоха вътре, мадам Дьо Стал затвори вратата и се обърна към Жилбер с думите:

– Господине, в името на човечността! Настоявам да ми разкриете тайната, полезна за баща ми, довела ви в Сен Уен.

– Мадам – отвърна Жилбер, – ако господин баща ви можеше да ме чуе оттук, ако можеше да узнае, че аз съм човекът, изпратил на краля тайния мемоар, озаглавен „За състоянието на идеите и прогреса“, сигурен съм, че щеше да се появи на мига и да ми каже: „Доктор Жилбер, какво искате от мен? Говорете, слушам ви.“

Жилбер не бе довършил, когато една врата, скрита в пано, рисувано от Ван Ло²²⁷, се отвори безшумно и барон Некер се появи усмихнат на

227. Фамилия френски художници от холандски произход, творили през XVIII век. Автори на портрети, на библейски и митични сцени, на монументални произведения с религиозен характер – бел.ред.

последното стъпало на малка вита стълба, в горния край на която се виждаше да струи светлината на лампа.

Некер тръгна към Жилбер, като му подаде ръка и каза:

– Ето ме, господин Жилбер. Какво искате от мен? Слушам ви.

И двамата седнаха.

– Господин барон – поде докторът, – току-що чухте една тайна, която ви разкрива моите мисли. Аз бях този, който преди четири години изпрати на краля мемоар върху общото положение в Европа. Аз бях този, който след това изпращаше от Съединените щати различни коментари, които той е получил, върху въпроси, свързани с помирието и вътрешната администрация, повдигани във Франция²²⁸.

– Коментари, за които Негово величество – отвърна господин Дьо Некер, леко навеждайки се напред – винаги ми е говорил с дълбоко възхищение и неприкрит ужас.

– Да, понеже те казваха истината. Дали защото истината беше страшна за слушане тогава и тъй като днес тя е станала факт, е още по-ужасяваща за гледане?

– Това е безспорно, господине – съгласи се Некер.

– Кралят показа ли ви тези коментари? – попита Жилбер.

– Не всички, господине. Само два. Единият се отнасяше за финансите – и вие бяхте на моето мнение, с малки различия. Но бях много поласкан все пак.

– Това не е всичко. Имаше един мемоар, в който го предупреждавах за конкретни събития, които се случиха.

– А!

– Да.

– И кои са те, господине, ако обичате?

– Ще ви спомена две от тях – първото е задължението един ден да ви отпрати срещу известни поети ангажименти.

– Вие сте предсказали изпадането ми в немилост?

– Съвършено вярно.

– Това е едното събитие. А другото?

– Превземането на Бастилията.

– Вие сте предугадили превземането на Бастилията?

– Господин барон, Бастилията бе повече от затвор на монархията, тя беше символът на тиранията. Свободата започва с разрушаването на

---

228. Дюма има предвид кореспонденцията, която господин Дьо Пезе е изпращал анонимно на краля. Виж „Луи XVI и Революцията“, глава III – бел.фр.изд.

символа. Революцията ще свърши останалото.

– Давате ли си сметка за сериозността на онова, което ми казвате, господине?

– Разбира се.

– И не се страхувате да излагате открито подобна теория?

– От какво да се страхувам?

– Да не ви сполети някакво нещастие.

– Господин Некер – рече Жилбер с усмивка, – когато човек излиза от Бастилията, той не се бои от нищо.

– Вие излизате от Бастилията?

– Току-що.

– И защо сте били в Бастилията?

– Вас питам за това.

– Мен?

– Да, вас.

– Но защо мен?

– Защото вие сте наредили да ме затворят.

– Наредил съм да ви затворят в Бастилията?

– Преди шест дни. Както виждате, не е било много отдавна и би трябвало да си спомняте.

– Не е възможно.

– Разпознавате ли подписа си?

И Жилбер показва на бившия министър затворническия регистър и приложената към него заповед за арест.

– Да, естествено – каза Некер, – ето я заповедта за арестуване. Вие знаете, че ги подписвах във възможно най-ограничен брой и че този възможно най-ограничен брой все пак достигаше четири хиляди годишно. Освен това в момента на напускането си забелязах, че са ме накарали да подпиша няколко празни заповеди. За голямо съжаление, господине, вашата е била една от тях.

– Това ще рече, че не бива по никакъв начин да ви приписвам моето задържане?

– Несъмнено не бива.

– Но в края на краищата, господин барон – добави Жилбер с усмивка, – вие разбирате любопитството ми. Трябва да знам на кого дължа затворничеството си. Затова бъдете така добър да ми кажете.

– О, няма нищо по-лесно! От предпазливост никога не оставях писмата си в министерството и всяка вечер ги донасях тук. Тези за месеца са в чекмедже „Б“ на този шкаф. Да потърсим във връзката буквата „Ж“.

Некер отвори чекмеджето и извади една огромна връзка, която съдържаше може би петстотин-шестстотин писма.

– Пазя само писма – продължи бившият министър, – които са от естество да ме освободят от отговорност. Като наредя да арестуват някого, аз си създавам враг. Така че трябва да мога да парирам удара. Обратното би ме учудило. Да видим, „Ж“... „Ж“... ето, да, Жилбер. Това ви е дошло от обкръжението на кралицата, драги господине.

– От обкръжението на кралицата ли?

– Да, искане за заповед за арест на именуващия се Жилбер. Без професия. Очи черни, коси черни. Следва описание. Пътува от Хавър за Париж, толкова. Значи този Жилбер сте вие?

– Аз съм. Можете ли да ми поверите това писмо?

– Не, мога обаче да ви кажа от кого е подписано.

– Кажете.

– От графиня Дьо Шарни.

– Графиня Дьо Шарни – повтори докторът. – Не я познавам, нищо не съм й сторил.

И той бавно отметна глава назад, сякаш за да се порови в паметта си.

– Има освен това и една кратка резолюция без подпис, ала с почерк, който ми е познат. Вижте.

Жилбер се наведе и прочете в полето:

Да се извърши без бавене това, което иска графиня Дьо Шарни.

– Странно – сви вежди той. – Кралицата, ясно, в мемоара ми ставаше дума за нея и за онези там Полиняк. Но тази мадам Дьо Шарни...

– Не я ли познавате?

– Може би я знам под друго име. Впрочем не е изненадващо, сам разбирате, че версайските знатни особи са ми непознати. Петнайсет години отсъствам от Франция. Връщал съм се само два пъти, вторият беше преди близо четири години. Та коя е тази графиня Дьо Шарни, моля?

– Приятелката, довереницата, приближената на кралицата. Обожаваната съпруга на граф Дьо Шарни, красота и добродетел, събрани заедно, с една дума, същинско чудо.

– Е, добре! Аз не познавам това чудо.

– Ако е така, драги докторе, вероятно сте жертва на някаква политическа интрига. Не споменахте ли граф Дьо Калиостро?

– Да.

– Познавате ли го?

– Той ми беше приятел. Повече от приятел, учител, повече и от учител – мой спасител.

– Тогава Австрия или Светият престол са поискали вашето задържане. Вие бяхте писали брошури, нали?

– Уви, да!

– Точно така. Всички тези малки отмъщения сочат към кралицата, както магнитната стрелка към полюса, както желязото към магнита. Съзаклятничили са против вас. Следили са ви. Кралицата е накарала графиня Дьо Шарни да подпише заповедта, за да отстрани подозренията от себе си. И ето че тайната е разкрита.

Жилбер се вгълби за миг.

В съзнанието му изплува мисълта за ковчежето, откраднато от дома на Бийо, в което нито кралицата, нито Австрия, нито Светият престол имаха какво да дирят. Тази мисъл го изведе на правилния път.

– Не – тръсна глава той, – изобщо не е това, не може да бъде това. Но няма значение! Да преминем към нещо друго.

– Към какво?

– Към вас.

– Към мен? Какво ще ми кажете за мен?

– Онова, което чудесно знаете. Че няма да изтекат и три дни, и вие ще бъдете възстановен на старата си длъжност и ще управлявате Франция толкова деспотично, колкото пожелаете.

– Вие вярвате? – попита Некер с усмивка.

– И вие също, след като не сте в Брюксел.

– Е, добре! А резултатът? Защото резултатът е важен – рече Некер.

– Резултатът ли? Вие сте обичан от французите, вие ще бъдете обожаван. Кралицата вече е уморена да гледа как ви обичат и ценят. Кралят ще се умори да вижда как ви обожават. Те ще си създадат популярност за ваша сметка и вие не ще го понесете. Тогава на свой ред ще станете непопулярен. Народът, драги господин Некер, е като изгладнял лъв, който ближе само ръката, която го храни, чиято и да е тази ръка.

– После?

– После ще изпаднете в забрава.

– Аз? В забрава?

– За жалост да!

– И кой ще направи така, че да ме забравят?

– Събитията.

– Вие говорите като пророк, честна дума!

– То е, защото имам нещастие да съм малко такъв.

– Продължавайте, какво ще се случи?

– О! Изобщо не е трудно да се предскаже, понеже онова, което ще се случи, покълва в Събранието. Ще изникне една партия, която спи в момента, не, която бди, но се крие. Тази партия има за водач един принцип и за оръжие една идея.

– Разбирам. Вие говорите за орлеанистката партия.

– Не. За нея бих казал, че има за водач човек и за оръжие популярността. Говоря ви за партия, чието име дори още не е произнесено, за републиканската партия.

– Републиканска партия! Я виж ти!

– Не вярвате ли?...

– Химера!

– Да, химера с огнена паст, която ще ви погълне всички.

– Е, какво пък! Ще стана републиканец. Аз вече съм.

– Републиканец от Женева, отлично.

– Та струва ми се, че един републиканец си е републиканец.

– Грешите, господин барон. Нашите републиканци въобще не приличат на тези от другите страни – нашите републиканци трябва да ликвидират най-напред привилегиите, после благородничеството, а накрая и монархията. Вие ще тръгнете с тях, но те ще стигнат без вас. Защото не ще поискате да ги последвате натам, накъдето отиват. Не, господин барон Дьо Некер, лъжете се, вие не сте републиканец.

– О, ако го разбирате така, не! Аз обичам краля.

– И аз също – кимна Жилбер, – и всички в този момент го обичат като нас. Ако кажех това, което казвам, на по-малко извисен ум от вашия, бих бил освиркан, осмян. Ала повярвайте в това, което ви говоря, господин Некер.

– Наистина бих желал, ако бе правдоподобно. Но...

– Познавате ли тайните общества?

– Много съм чувал за тях. Вярвам в съществуването им. Не вярвам във всеобхватността им.

– Членувате ли в някое?

– Не.

– Не сте ли просто в някоя масонска ложа?

– Не.

– Е, добре, господин министър! А пък аз съм!

– Посветен?

– Да, и то във всички. Внимавайте, господин министър, това е огромна мрежа, която обгръща всички тронове. Това е един невидим кинжал, който застрашава всички монархии. Ние сме почти три милиона братя, пръснати по всички страни, посети във всички слоеве на обществото. Имаме приятели сред народа, сред буржоазията, сред благородничеството, сред принцовете, дори сред самите владетели. Внимавайте, господин Дьо Некер, принцът, пред когото бихте се разгневили, може да е посветен, бъдете бдителен. Прислужникът, който се покланя пред вас, може да е посветен. Вашият живот не ви принадлежи, богатството ви не е ваше. Даже честта ви не е ваша. Всичко това е на една невидима сила, срещу която не сте в състояние да се борите, защото вие не я познавате, и която би могла да ви погуби, защото тя ви познава. Та тези три милиона души, които имат вече американската република, тези три милиона души ще се опитат да направят една френска република. После ще се постараят да създадат една европейска република.

– Но тяхната република на Съединените щати не ме плаши и аз на драго сърце приемам тази програма – каза Некер.

– Да, ала от Америка ни дели бездна. Америка е нова страна, без предразсъдъци, без привилегии, без монархия, с хранителна почва, плодородни земи, девствени гори. Америка е разположена между океани, което е излаз за търговията, а просторите ѝ са ресурс за нейното население, докато във Франция!... Вижте колко има да се руши във Франция, за да заприлича на Америка!

– Но къде искате да стигнете в крайна сметка?

– Искам да стигна там, накъдето ни води съдбата. Само че без сътресения, поставяйки краля начело на движението.

– Като знаме?

– Не, като щит.

– Като щит! – повтори Некер, усмихвайки се. – Вие не познавате краля, щом желаете да го накарате да играе подобна роля.

– Напротив, познавам го. Ех, Боже мой! Такива съм виждал хиляди начело на малки общности в Америка, това е един добър човек, лишен от величие, твърдост, инициативност, но какво пък? Макар и само заради свещената титла, която носи, той е една преграда за онези хора, за които току-що ви говорих, и колкото и слаба да е тази преграда, тя е за предпочитане пред нищо.

Спомням си, че във войните ни с дивите племена от американския Север съм прекарвал цели нощи зад някоя туфа от тръстики; неприятелят бе от другата страна на реката и стреляше по нас.

Една тръстика не е кой знае какво, нали? И все пак, уверявам ви, господин барон, че сърцето ми биеше по-спокойно зад тези големи зеленикави тръби, които куршумите разкъсваха на конци, отколкото ако бях в голо поле. Е, кралят е моята тръстика. Той ми дава възможност да съзря неприятеля и пречи на неприятеля да ме съзре. Ето защо, републиканец в Ню Йорк и Филадельфия, аз съм роялист във Франция. Там нашият диктатор се наричаше Вашингтон. Тук Бог знае как ще се нарича – кинжал или ешафод.

– Вие виждате нещата с цвят на кръв, докторе!

– И вие бихте ги видели в същия цвят, бароне, ако бяхте днес на площад „Грев“ като мен!

– Да, вярно е. Казаха ми, че е имало клане.

– Народът, господине, е хубаво нещо... но когато е кротък!... О, човешки бури! – извика Жилбер. – Колко неизмеримо по-страшни сте от небесните!

Некер се замисли.

– Защо не сте до мен, докторе! В случай на нужда бихте ми били суров съветник.

– Ако съм до вас, господин барон, няма да ви бъда толкова полезен и най-вече полезен на Франция, колкото там, където искам да отида.

– И къде искате да отидете?

– Чуйте ме, господине. До самия трон има един голям враг на трона. До краля стои един голям враг на краля. Това е кралицата. Горката жена! Забравила е, че е дъщеря на Мария-Терезия²²⁹, или по-скоро не си го спомня, освен от гледна точка на високомерието си. Тя мисли, че спасява краля, а погубва нещо повече от краля – погубва монархията. Е, добре, значи нужно е ние, които обичаме краля, ние, които обичаме Франция, да се заемем да обуздаем тази власт, да премахнем това влияние.

– Тогава направете каквото ви казвам, господине – останете до мен. Помогнете ми.

– Ако остана до вас, ще разполагаме само с един начин на действие. Вие ще бъдете аз, а аз ще бъда вие. Трябва да се разделим, за да тежим двойно повече.

– И какво ще постигнем с всичко това?

– Може би ще забавим катастрофата, ала със сигурност не ще я

---

229. Мария-Терезия (1717 – 1780) – австрийска ерцхерцогиня от 1740 г., кралица на Унгария от 1741 г. и на Чехия от 1743 г. Съпруга на Франц I, император на Свещената римска империя – бел.ред.

предотвратим, въпреки че гарантирам за един могъщ помощник, за маркиз Дьо Лафайет.

– Лафайет републиканец ли е?

– Доколкото един Лафайет може да е републиканец. Ако е абсолютно наложително да слезем под нивото на Егалите, нека изберем, послушайте ме, големите благородници. Обичам Егалите, който издига, не и този, който принизява²³⁰.

– И вие гарантирате за Лафайет?

– Стига от него да се иска само чест, смелост и преданост, да.

– Е, да видим, какво желаете?

– Едно препоръчително писмо до Негово величество крал Луи XVI.

– Човек от вашата величина няма нужда от препоръчително писмо, той се представя сам.

– Не, устройва ме да съм ваше протеже. В замисъла ми влиза да бъда представен от вас.

– И каква е амбицията ви?

– Да стана един от лекарите на разположение при краля.

– О! Нищо по-лесно. Ами кралицата?

– Веднъж да се добера до краля, нататък е моя работа.

– Ако тя обаче започне да ви преследва?

– Тогава ще направя така, че кралят да прояви воля.

– Кралят да прояви воля? Вие ще бъдете повече от човек, ако го сторите.

– Онзи, който направлява тялото, е голям глупак, ако един ден не стигне до това да направлява ума.

– Но не мислите ли, че ще е лош прецедент да станете лекар на краля, след като сте били затворен в Бастилията?

– Напротив, най-добрият. Според вас не бях ли гонен за философско престъпление?

– Тъкмо от това се страхувам.

– Така кралят се реабилитира, кралят става популярен, вземайки за лекар един ученик на Русо, един привърженик на новите учения, един затворник, излязъл от Бастилията, най-сетне. Накарайте го да оцени подобна възможност още щом го видите.

– Вие винаги имате право. Ала когато се озовете в обкръжението на

---

230. Игра на думи: на фр. *egalite* означава „равенство“; Егалите е прозвището на херцог Д'Орлеан (Филип Егалите, 1747 – 1793 – депутат в Генералните щати (1789) и в Конвента (1792), гласува за смъртта на Луи XVI. Обезглавен по време на революцията) – бел.прев.

краля, ще мога ли да разчитам на вас?

– Напълно, докато останете верен на политическата линия, която ще възприемем.

– Какво ми обещавате?

– Да ви предупредя за точния момент, в който ще трябва да се оттеглите.

Некер се взря в Жилбер. После каза с помръкнал глас:

– Действително това е най-голямата услуга, която един предан приятел би могъл да направи на един министър, защото е последната.

И седна до масата, за да пише на краля.

Междувременно Жилбер препрочиташе заповедта за арест, питайки се:

– Графиня Дьо Шарни? Коя ли би могла да бъде?

– Ето, господине – рече Некер подир миг, подавайки на доктора онова, което току-що бе написал.

Жилбер взе писмото. То съдържаше следното:

Сир,

Ваше Величество би трябвало да има нужда от сигурен човек, с когото да може да разговаря за своите дела. Моят сетен подарък, сетната ми услуга, напускайки краля, е дарът, който му поднасям, и този дар е доктор Жилбер. Достатъчно е да съобща на Ваше Величество, че доктор Жилбер е не само един от най-именитите лекари в света, но и автор на два мемоара, „Политиката“ и „Администрацията“, които толкова силно впечатлиха Ваше Величество.

В нозете на Ваше Величество,
Барон Дьо Некер

Некер не сложи дата на писмото и го връчи на доктор Жилбер, запечатано с обикновен восъчен печат.

– А сега – добави, – аз съм в Брюксел, нали?

– Да, разбира се, извън всякакво съмнение. Впрочем утре сутринта ще получите новини от мен.

Баронът почука по определен начин върху паното и мадам Дьо Стал се появи отново; само че този път, освен клонката от нар, тя държеше и брошурата на доктор Жилбер.

Показа му я с един вид ласкателно кокетство.

Жилбер се сбогува с господин Дьо Некер, след което целуна ръка

на баронесата, която го придружи до портата.

И той се върна при фиакъра, където Питу и Бийо дремеха на предната седалка, кочияшът – на капрата, а конете спяха прави.

22. Крал Луи XVI

Срещата между Жилбер, мадам Дьо Стал и господин Дьо Некер бе продължила почти час и половина. Докторът се прибра в Париж в девет и петнайсет, запъти се направо към пощенската станция, нае карета и се понесе в галоп към Версай, докато Бийо и Питу си почиваха в малък хотел на улица „Тиру“, където арендаторът имаше навика да отсяда, когато идваше в Париж.

Беше късно, ала това нямаше значение за Жилбер. При хора с неговата закалка дейтелността е потребност. Може би пътуването му щеше да е напразно. Но той предпочиташе едно безполезно пътуване, вместо да бездейства. При енергичните натури несигурността е по-страшно наказание и от най-ужасяващата реалност.

Жилбер пристигна във Версай в десет и половина; в нормални условия по това време тук всички щяха да са си легнали и да спят най-дълбокия си сън. Точно тази вечер обаче във Версай никой не спеше. Токущо ги бе застигнал екотът на сътресението, от което Париж още трепереше.

Войниците от френската гвардия, караулите, швейцарците, стусиени, на групички по всички изходи на главните улици, разговаряха помежду си или с гражданите, чиято лоялност към монархията ги задължаваше да запазят доверието.

Защото Версай винаги е бил кралска обител. Култът към монархията, или по-скоро към монарха, е пуснал корени в сърцата на жителите като неразделна част от този край. Живели близо до кралете и чрез кралете, в сянката на техните чудеса, неизменно вдишвали опиващия аромат от цветове на лилия, съзирали блясъка на златото по одеждите и усмивките на августейшите лица, обитателите на Версай, за които владетелите са вдигнали град от мрамор и порфир, се чувстват самите те едва ли не като крале; и днес все още, когато по мраморните изваяния се провижда мъх, а между каменните плочи никне трева, днес, когато златото по дървените ламперии помръква, а сянката на парковете е по-самотна от тази на гробниците, Версай или би изменил на произхода си, или трябва да се възприема като отломка от свалената монархия и загубил достолепието на мощта и богатството, да съхрани поне поезията на носталгията и очарованието на меланхолията.

И така, вече споменахме, през нощта на 14 срещу 15 юли 1789 година цял Версай се бе раздвижил, смутен и объркан, за да узнае как кралят на Франция ще понесе това оскърбление спрямо короната му, тази смъртна рана за неговата власт.

Мирабо, чрез своя отговор на господин Дьо Дрьо-Брезе, бе зашлевил монархията по лицето.

Народът, чрез превземането на Бастилията, я бе уцелил в сърцето.

При все това за ограничените умове и недалновидните погледи въпросът беше решен мигновено. Според военните, привикнали да виждат резултата от събитията единствено като триумф или разгром на грубата сила, ставаше дума само за един поход срещу Париж. Трийсет хиляди души и двайсет оръдия щяха бързо да сломят гордостта и победоносната ярост на парижаните.

Никога монархията не е имала повече съветници; всеки изразяваше мнението си високо, открито.

Най-умерените твърдяха: „Всичко е свършено просто“, у нас, трябва да се отбележи, този израз почти винаги съпътства най-трудните обстоятелства.

– Всичко е свършено просто – повтаряха те, – нека се започне с това да се издейства от Националното събрание санкция, която то не ще откаже. Поведението му напоследък е успокоително за всички; Събранието не желае повече насилия, идещи отдолу, както и злоупотреби, валящи отгоре.

Събранието ще обяви съвсем ясно, че встанието е престъпление, че гражданите, които имат свои представители, за да излагат жалбите си на краля – и един крал, който да отдава заслуженото, – са сгрешили, прибъгвайки до оръжието и проливайки кръв.

Въоръжен с тази декларация, която Събранието със сигурност ще приеме, кралят не може да не удари Париж като добър баща, което ще рече строго.

И ето че бурята отминава, монархията влиза отново в първостепенното си право. Народът пак поема своя дълг, сиреч да бъде покорен, и всичко тръгва по обичайния си път.

Така, общо взето, се уреждаха нещата по улиците и булевардите.

Ала на плацдарма и в околностите на казармите езикът бе друг.

Там се мяркаха непознати люде, мъже с интелигентни лица и забулени погледи, сеещи тайнствени слова, преувеличаващи и без това страшните вести, разпространяващи открито размирническите идеи, които от два месеца вълнуваха Париж и разбунваха предградията.

Около тези мъже се образуваха групи, мрачни, враждебни, разбунтувани, съставени от хора, на които се напомняше за тяхната мизерия, страдания, за бруталното пренебрежение от страна на монархията. Говореше им се за народните злощастия:

– Осем века, откакто народът се бори, и какво е постигнал? Нищо. Няма социални права, няма политически права – само правото на кравата на фермера, на която отнемат телето, за да го закарат в касапницата, млякото, за да го продадат на пазара, месото, за да го отнесат в кланицата, кожата, за да я ощавят. Най-сетне, притисната от нуждата, монархията отстъпи и призова съсловията. Но днес, когато съсловията са събрани, какво прави монархията? От деня на свикването им тя тегне върху тях. Националното събрание се сформира против волята на монархията. Е, добре! След като събратята ни от Париж ни дадоха такава страховтна подкрепа, да подтикнем Националното събрание. Всяка негова стъпка на политическата сцена, където борбата е започнала, е победа за нас: това е разрастването на нашето поле, увеличаването на нашето благосъстояние, утвърждаването на нашите права. Напред! Напред, граждани. Бастилията е само едно изкусно творение на тиранията! Бастилията е превзета, остава площадът!

В най-тъмните и потайни места се събираха други групи и се изричаха други думи. Изричаха ги мъже, очевидно принадлежащи към една по-висша класа, предрешени в народно облекло, което не вървеше с белите им ръце и изискания акцент.

– Народе! – казваха те. – В действителност от двете страни те подвеждат; едните искаха да се обърнеш назад, другите те тласкат напред. Говорят ти за политически права, за социални права... По-щастлив ли си, откакто ти разрешиха да гласуваш чрез органа на твоите депутати? По-богат ли си, откакто имаш свое представителство? По-малко гладен ли си, откакто Националното събрание приема декрети? Не, остави политиката и нейните теории на хората, които умеят да четат. На теб не ти трябва фрази и писани мъдрости.

Трябва ти хляб и пак хляб, добруване за твоите деца, спокойствие за твоята жена. Кой ще ти даде всичко това? Един крал с твърд характер, млад дух и щедра душа. Този крал не е Луи XVI, който властва под влиянието на жена си, коравосърдечната Австрийка. Това е... погледни добре около трона; потърси там този, който може да направи Франция честита и когото кралицата ненавижда тъкмо защото хвърля сянка върху картината, тъкмо защото обича французите и е обичан от тях.

Така се изразяваха мненията във Версай; така навред се мътеше

гражданската война.

Жилбер поговори с двама-трима представители на тези групи; после, като долови настроенята, насочи се право към двореца, пазен от многобройни постове. Срещу кого? Не се знаеше.

Въпреки постовете Жилбер прекоси дворовете и се добра до преддверията, без някой да го попита къде отива.

В Залата с овалния прозорец един телохранител го спря. Докторът извади от джоба си писмото на господин Дьо Некер и показа подписа. Благородникът хвърли един поглед. Заповедта беше строга и тъй като именно най-строгите заповеди са тези, при които има най-голяма нужда от тълкуване, той каза на Жилбер:

– Господине, разпореждането никой да не влиза при краля е изрично. Но понеже очевидно случаят с пратеник на господин Некер не е бил предвиден, а и понеже по всяка вероятност носите важно съобщение на Негово Величество, влезте, поемам нарушението върху себе си.

Жилбер влезе.

Кралят не беше в покоите си, а в Залата на Съвета; бе приел там една депутация от националната гвардия, която настояваше за връщане на войските, за съставяне на гражданска милиция и за неговото присъствие в Париж.

Луи беше слушал с ледено изражение; после бе отвърнал, че положението трябва да се изясни и че ще го разисква със своя Съвет.

И го разискваше.

През това време пратениците чакаха в галерията и през матовите стъкла на вратите виждаха играта на уголемените сенки на кралските съветници и заплашителните им движения.

Наблюдавайки тази своего рода фантазмагория, те можеха да отгатнат, че отговорът ще е неприемлив.

Всъщност кралят се задоволи да заяви, че ще назначи началници на гражданската милиция и ще нареди на войските на Марсово поле да се оттеглят.

Колкото до неговото присъствие в Париж, той не желаше да проявява подобна благосклонност към размирния град, преди да бъде напълно подчинен.

Депутацията умолява, настоява, заклева. Кралят отговори, че сърцето му се къса²³¹, но че не е в състояние да направи нищо повече.

231. „Господа, вие все повече късате сърцето ми с това, което ми разправяте за Париж; не е възможно да се повярва, че причината са заповедите, дадени на войските“ – бел.фр.изд.

И удовлетворен от тази временна победа, от тази демонстрация на власт, каквато вече не притежаваше, той се прибра в покоите си.

Там намери Жилбер. До него стоеше телохранителят.

– Какво се иска от мен? – попита Луи XVI.

Телохранителят се приближи и докато се извиняваше, че не е изпълнил заповедта му, докторът, от дълги години не виждал краля, изучаваше безмълвно този мъж, който Бог беше отредил за водач на Франция в момента на най-тежката буря, която страната някога бе преживявала.

Това дебело и късо тяло, лишено от енергичност и величественост, това лице с отпуснати черти и стерилно изражение, тази бледа младост в плен на преждевременна старост, тази неравна борба на една мощна материя с една посредствена интелигентност, на която единствено гордостта на ранга придаваше някаква стойност – всичко това за вещица физиогномик, учил с Лаватер, за хипнотизатора, погледнал в бъдещето с Балзамо, за философа, размишлявал с Жан-Жак, и най-сетне за пътешественика, изследвал всички човешки раси, означаваше: израждане, упадък, безсилие, разруха.

И така, Жилбер беше слисан, но не от респект, а от болка, съзерцавайки тази тъжна гледка.

Кралят пристъпи към него.

– Вие ли сте този – поде той, – който ми носи писмо от господин Дьо Некер?

– Да, сир.

– А! – възкликна кралят, като да се бе усъмнил. – Елате бързо.

Последните думи произнесе с тона на човек, който се дави и вика: „Въже!“

Жилбер му подаде писмото. Луи бе мигом погълнат от него, прочете го трескаво, после, с жест, на който не липсваше известно повелително благородство, каза на телохранителя:

– Оставете ни, господин Дьо Варикур.

Жилбер остана сам с владетеля.

Стаята беше осветена от една-единствена лампа; сякаш кралят бе приглушил светлината, за да не се четат по челото му, издаващо по-скоро досада, отколкото угриженост, мислите, които напиреха.

– Господине – рече той, приковавайки върху доктора по-ясен и по-проницателен поглед, – господине, вярно ли е, че вие сте авторът на коментарите, които така ме поразиха?

– Да, сир.

- На колко години сте?
– На трийсет и две²³², сир. Ала учението и нещастieto удвояват възрастта. Отнасяйте се към мен като към старец.
– Защо сте чакали толкова дълго, за да ми се представите?
– Защото, сир, не изпитвах никаква нужда да кажа очи в очи на Ваше Величество онова, което му пишех по-свободно и с лекота.
Луи XVI се замисли.
– Не сте ли имали и други причини? – попита с недоверие.
– Не, сир.
– Но все пак, или се лъжа, някои обстоятелства би трябвало да са ви подсказали за моята благоразположеност спрямо вас.
– Ваше Величество говори навярно за онази един вид среща, която аз дръзнах да устроя на краля, когато след първия си мемоар го помолих, вече пет години оттогава, да постави светлина на прозореца си в осем часа вечерта, за да ми покаже, че е прочел моя труд.
– И... – рече с израз на задоволство кралят.
– И наистина в уречения ден и час светлината се появи там, където бях пожелал да я поставите.
– После?
– После я видях да се издига и снишава три пъти.
– И после какво?
– Прочетох в „Ла Газет“ следните думи:

Този, когото светлината призова три пъти, може да се представи пред този, който издигна три пъти светлината, и ще бъде възнаграден.

- Точно това гласеше съобщението – кимна кралят.
– Ето го и самото съобщение – отвърна Жилбер, изваждайки от джоба си вестника, където то бе поместено преди пет години.
– Добре, много добре – каза суверенът, – дълго време се надявах на вас. Пристигате в момент, когато бях престанал да ви очаквам. Бъдете добре дошъл, защото се явявате, като добрите войници, в разгара на битката.
Сетне, взирайки се още по-внимателно в Жилбер, добави:
– Знаете ли, господине, че за един крал не е нещо обичайно човек, комуто е казано: „Елате да получите награда“, да не идва?

---

232. Възрастта на Жилбер варира: тук трийсет и две, няколко глави по-напред трийсет и четири или трийсет и пет – бел.фр.изд.

Докторът се усмихна.

– Нека да видим – подхвана Луи XVI, – защо не дойдохте?

– Защото не заслужавах никаква награда, сир.

– Как така?

– Роден французин, обичаш страната си, ревностно желаещ нейното благополучие, слял своята индивидуалност с тази на трийсет милиона души, мои съграждани, всъщност, работейки за тях, аз работех за себе си. Човек не е достоен за награда, сир, защото е егоист.

– Парадоксално, господине! Имали сте и друга причина!

Жилбер не отвърна нищо.

– Говорете, господине, настоявам.

– Може би, сир, правилно сте предположили.

– Не е ли вярно? – попита кралят с безпокойство. – Преценили сте положението като сериозно и сте се отдръпнали.

– Има и друга, още по-сериозна причина. Да, сир, Ваше Величество е прав.

– Харесвам откровеността – рече владетелят, който не можа да прикрие вълнението си, защото бе стеснителен по природа и лесно се изчервяваше.

– И така – продължи Луи XVI, – вие предсказвахте на краля този погром и сте се страхували да не се озовете прекалено близо до руините.

– Не, сир, тъй като точно в момента, в който погромът е неминуем, аз се приближавам до опасността.

– Да, да, напускате Некер и говорите като него. Опасността! Опасността! Несъмнено в този момент съществува опасност, връхлитаща върху мен. А къде е Некер?

– Смятам, че е готов да се подчини на заповедите на Ваше Величество.

– Толкова по-добре, ще имам нужда от него – каза кралят с въздишка. – В политиката не е необходимо твърдоглавство. Човек мисли, че прави добро, а върши зло. Дори когато прави добро, непредвидено събитие обърква резултатите, планове са били надеждни и все пак той остава излъган.

Кралят въздъхна отново. Жилбер му се притече на помощ.

– Сир – рече той, – Ваше Величество разсъждава възхитително. Ала това, което трябва да се прави в този час, е да се гледа по-ясно в бъдещето, нещо, което не е правено досега.

Кралят вдигна глава и неизразителните му вежди леко се свъсиха.

– Извинете ме, сир – додаде Жилбер, – аз съм лекар. Когато злото е

голямо, аз съм кратък.

– Значи вие придавате голямо значение на днешния бунт.

– Сир, това не е бунт, това е революция.

– И вие искате да влизам в съглашение с бунтовници, с убийци? Защото в крайна сметка те са превзели Бастилията със сила – това е бунтовнически акт. Те са обезглавили господин Дьо Лоне, господин Дьо Лом и господин Дьо Флесел – това е акт на убийство.

– Искам да разграничите едните от другите, сир. Тези, които са превзели Бастилията, са герои. Тези, които са посегнали на господата Дьо Флесел, Дьо Лом и Дьо Лоне, са убийци.

Кралят се изчерви, но почти веднага червенината изчезна, устните му побледняха и няколко капки пот избиха на челото му.

– Прав сте, господине. Все пак вие сте лекар, или по-скоро хирург, защото отсичате точно. Да се върнем обаче на вас. Именувате се доктор Жилбер, нали? Или поне това е името, с което са подписани вашите коментари.

– Сир, голямо щастие е за мен, че Ваше Величество има такава добра памет, макар че аз, общо взето, не би следвало да бъде толкова горд.

– Какво искате да кажете?

– В действителност името ми трябва да е било произнесено неотдавна пред Ваше Величество.

– Не разбирам.

– Преди шест дни бях задържан и вкаран в Бастилията. Междувременно чух да се говори, че не се извършва арест от каквато и да е важност без знанието на краля.

– Вие в Бастилията – изрече суверенът с широко отворени очи.

– Ето го свидетелството за арестуването ми, сир. Хвърлен в затвора, както имах честта да съобщя на Ваше Величество, преди шест дни по заповед на краля, излязох оттам днес в три часа по волята на народа.

– Днес?

– Да, сир. Ваше Величество не чу ли грохота на оръдията?

– Несъмнено.

– Е, оръдията ми отвориха вратите!

– А! – промърмори глухо кралят. – На драго сърце бих казал, че сякаш да се радвам, ако оръдията не бяха стреляли по Бастилията и по монархията едновременно с това.

– О, сир, не превръщайте един затвор в символ на един принцип. Напротив, сир, кажете, че сте доволен, че Бастилията е превзета, защото никога вече не ще се извърши, в името на краля, който дори не

позодира, несправедливост като тази, на която станах жертва.

– Ала в крайна сметка, господине, вашето задържане си има причина.

– Не и такава, която да ми е известна, сир. Арестуваха ме при завръщането ми във Франция и ме затвориха в тъмница, това е всичко.

– Всъщност, господине – рече Луи XVI с мекота в гласа, – не е ли малко егоистично от ваша страна да ми говорите за себе си, когато имам огромна нужда да се говори за мен?

– Сир, то е, защото ми е нужно Ваше Величество да отвърне само с една дума.

– Коя?

– Да или не. Свързан ли е Ваше Величество с моето задържане?

– Не знаех за завръщането ви във Франция.

– Щастлив съм от този отговор, сир. Бих могъл да заявя високо, че Ваше Величество почти винаги е мамен, за да извърши зло, а на онези, които се съмняват, да се соча за пример.

Кралят се усмихна.

– Докторе – каза той, – вие сипвате лек в раната.

– О, сир, ще излея цяр с пълни шепи. А ако желаете, ще излекувам тази рана, гарантирам ви.

– Ако желая! Разбира се.

– Ала трябва да го желаете искрено, сир.

– Желая го непоколебимо.

– Преди да се обвържете, сир – рече Жилбер, – прочетете този ред, написан в полето на протокола за задържането ми.

– Кой ред? – попита владетелят притеснено.

– Ето, вижте.

Жилбер му подаде листа. Кралят прочете:

По искане на кралицата...

И смръщи вежди.

– На кралицата! – повтори. – Да не сте си навлекли ненавистта на кралицата?

– Сир, сигурен съм, че Нейно величество ме познава още по-малко, отколкото Ваше Величество.

– При все това вие сте допуснали някаква грешка, в Бастилията не се отива за нищо.

– Изглежда, че се отива, тъй като излязох оттам.

– Но господин Некер ви изпраща при мен, а заповедта за арест беше подписана от него.

– Точно така.

– Тогава обяснете сам на себе си. Огледайте отново живота си. Вижте дали няма някакво обстоятелство, което самият вие да сте забравили.

– Да огледам отново живота си! Да, сир, ще го сторя, и то открито. Не се тревожете, ще бъда кратък. От шестнайсетгодишна възраст работя неуморно. Ученик на Жан-Жак, съратник на Балзамо, приятел на Лафайет и Вашингтон, никога не съм се упреждал, от деня, в който напуснах Франция, за грешка, нито пък за вина. Когато усвоената наука ми позволи да лекувам ранените и болните, все мислех, че съм отговорен пред Бога за всяка своя идея, за всяко свое деяние. Тъй като Бог ме е натоварил да служа на неговите творения, като хирург проливах кръв от хуманност, готов да дам своята, за да облекча или да спася болния; като лекар винаги съм бил утешител, нерядко благодетел. Така изминаха петнайсет години. Бог благослови усилията ми – върнах към живот повечето от страдащите, които до един целуваха ръцете ми. Онези, които са мъртви, Бог ги бе осъдил. Не, уверявам ви, сир, от момента, в който напуснах Франция – вече петнайсет години оттогава, не съм имал за какво да се укорявам.

– В Америка често сте се срещали с новатори, а вашите съчинения са разпространявали техните теории.

– Да, сир, и забравях този акт на благодарност към владетелите и хората.

Кралят замълча.

– Сир – продължи Жилбер, – сега моят живот ви е известен. Не съм оскърбил или наранил когото и да било – нито просяк, нито кралица. И дойдох да попитам Ваше Величество защо бях наказан.

– Ще поговоря с кралицата, господин Жилбер, но смятате ли, че искането за арест идва пряко от нея?

– Изобщо не твърдя това, сир. Мисля, че нейна е само резолюцията в полето.

– А! Виждате ли – рече Луи, обзет от радост.

– Да, ала вие знаете, сир, че когато една кралица поставя резолюция, тя нарежда.

– И чие е искането с резолюцията? Нека погледнем!

– Да, сир – каза Жилбер, – погледнете.

И подаде искането за задържане.

– Графиня Дьо Шарни! – извика кралят. – Как, тя е накарала да ви арестуват! Та какво сте й направили на горката Шарни?

– До днес не познавах тази дама даже по име, сир.

Луи прокара ръка по челото си.

– Шарни! – измърмори той. – Шарни, олицетворение на благодост, добродетелност, самото целомъдрие!

– Ще видите, сир – засмя се Жилбер, – ще излезе, че съм попаднал в Бастилията по искане на трите християнски добродетели²³³.

– О! Трябва да съм наясно по това – рече суверенът.

И дръпна шнура на звънеца.

Влезе един придворен.

– Проверете дали графиня Дьо Шарни е при кралицата – каза кралят.

– Сир – отвърна придворният, – графинята току-що прекоси галерията. Готви се да се качи в каретата си.

– Изтичайте след нея – нареди Луи – и я помолете да дойде в кабинета ми по важна работа.

После, като се обърна към Жилбер, попита:

– Желаете ли, господине?

– Да, сир – отговори докторът, – хиляди благодарности на Ваше Величество.

---

233. Трите богословски добродетели са Вяра, Надежда и Любов – бел.фр.изд.

23. Графиня Дьо Шарни

След тази повеля да бъде повикана мадам Дьо Шарни докторът се оттегли в една ниша в дъното.

Колкото до краля, той кръстосваше из Залата с овалния прозорец, мислейки ту за държавните дела, ту за настояването на този Жилбер, под чието странно въздействие бе изпаднал пряко волята си, в момент, в който не би трябвало да го интересува нищо друго освен вестите от Париж.

Изведнъж вратата на кабинета се отвори; придворният събщи за графиня Дьо Шарни и Жилбер, през полудръпнатите завеси, зърна една жена, чиито разкошни свилени одежди съвсем леко докоснаха крилото на вратата.

Тази жена беше в крак с модата, с дреха от сива коприна на райета, с пола от същия плат, с нещо като шал, който се прихлупваше отпред и се връзваше отзад на кръста, чудесно откроявайки налятата и стегната гърд.

Носеше елегантна шапка, кокетно прикрепена на върха на вдигната прическа, обувки на висок ток, които подчертаваха изящството на възхитителния глезен, едно бастунче, играещо между дългите пръсти, облечени в ръкавици, увенчаващи малка фина ръка, съвършено аристократична – така изглеждаше жената, толкова очаквана от Жилбер, която влезе при крал Луи XVI.

Суверенът направи крачка към нея.

– Казаха ми, че излизате, графиньо?

– Наистина, сир – отвърна графинята, – тъкмо се качвах в каретата си, когато ми предадоха заповедта на Ваше Величество.

Като чу този плътен звучен глас, ушите на Жилбер забучаха ужасяващо. Кръвта нахлу и обagri страните му, хиляди тръпки пробягаха по цялото му тяло.

Неволно пристъпи във от убежището си, пред завесите.

– Тя! – промълви. – ... Тя... Андре!

– Мадам – продължи кралят, който, също като графинята, не беше забелязал този изблик на емоция у Жилбер, скрит в сянката, – помолих ви да наминете при мен, за да получа едно сведение.

– Готова съм да удовлетвори Ваше Величество.

Кралят се наклони по посока на доктора, сякаш за да го предупреди.

И Жилбер, разбирайки, че моментът да се покаже още не е настъпил, се дръпна назад.

– Мадам – рече суверенът, – било е отправено преди осем или десет дни едно искане за задържане до господин Дьо Некер...

През едва забележимата пролука между завесите Жилбер прикова погледа си върху Андре. Младата жена беше бледа, нервна, притеснена, като че приведена под тежестта на някаква натраплива мисъл, за което самата тя не си даваше сметка.

– Чувате ме, нали, графиньо? – настоя Луи XVI, виждайки, че мадам Дьо Шарни се колебае дали да отвърне.

– Да, сир.

– Е, добре, известно ли ви е това, за което ви питам, и бихте ли могли да отговорите на въпроса ми?

– Опитвам се да си припомня – каза Андре.

– Позволете ми да помогна на вашата памет, графиньо. Заповедта за задържане е била поискана от вас и молбата е била одобрена от кралицата.

Вместо да отвърне, графинята се отдаваше все повече на това трескаво абстрахиране, което изглежда я отвлечаше въвн от границите на реалността.

– Но отговорете ми най-сетне, мадам – рече кралят, който започваше да губи търпение.

– Вярно е – отрони тя, потрепервайки, – вярно е, аз написах искането, а Нейно величество го одобри.

– Тогава – поде Луи, – кажете ми какво престъпление беше извършил онзи, срещу когото се е изисквала подобна мярка?

– Сир – отвърна Андре, – не мога да ви кажа какво престъпление беше извършил, само мога да ви кажа, че престъплението бе голямо.

– О! Не можете да кажете на мен?

– Не, сир.

– На краля?

– Не. Нека Ваше Величество ме извини, ала не мога да го направя.

– В такъв случай ще го кажете на самия него, мадам – заяви суверенът, – защото това, което отказвате на крал Луи XVI, не можете да откажете на доктор Жилбер.

– На доктор Жилбер! – извика Андре. – Господи! Сир, но къде е той?

Кралят се отдръпна, за да отстъпи мястото на Жилбер. Завесите се отвориха, докторът се появи почти толкова блед, колкото Андре.

– Ето го, мадам – изрече.

При вида на Жилбер графинята залитна. Нозете ѝ се разтрепериха. Тя се олюля назад, сякаш щеше всеки момент да припадне, като успя да запази равновесие, подпирайки се на едно кресло, безизразна, безчувствена, безумна, приличаща на Евридика в мига, в който змийската отрова стига до сърцето ѝ.

– Мадам – каза Жилбер, покланяйки се със смирена учтивост, – позволете ми да ви повтора въпроса, който Негово Величество току-що ви отправи.

Устните на Андре се раздвижиха, ала никакъв звук не излезе от устата ѝ.

– Какво съм ви сторил, мадам, та ваше нареждане да ме хвърли в този ужасен затвор?

Чувайки гласа му, Андре подскочи, сякаш почувства как сърцето ѝ се разкъсва.

После изведнъж впи в Жилбер леден змийски поглед.

– Аз, господине – процеди, – не ви познавам.

Но докато произнасяше тези думи, Жилбер, от своя страна, я гледаше с такава упоритост, бе придал на блясъка на очите си такава неустойима дързост, че графинята сведе очи и погледът ѝ угасна, пронизан от неговия.

– Графиньо – подхвана кралят с мек укор, – виждате ли докъде е довела тази грешка с подписа. Ето господина, когото не познавате – сама го признавате, – господина, който е голям учен, начетен лекар, човек, когото нямате за какво да упреквате...

Андре вдигна отново глава, за да смрази Жилбер с невъзмутимо презрение.

Той остана спокоен и горд.

– И така, аз твърдя – продължи кралят, – че без обвинения срещу господин Жилбер, преследвайки някого другого, върху невинния се е стоварила грешката. Графиньо, това е лошо.

– Сир! – каза Андре.

– О! – прекъсна я суверенът, който вече трепереше от факта, че причинява неприятности на фаворитката на своята жена. – Знам, че вие нямате зло сърце и че, ако сте преследвали някого с ненавистта си, то е, защото този някой я е заслужавал. Но занаят, добре разбирате, не бива подобно нещо да се повтаря.

После, като се обърна към Жилбер, добави:

– Е, докторе, това е по-скоро грешка на времето, отколкото на хората. Родени сме в поквара и в поквара ще умрем, ала трябва поне да се опитаме да подобрим бъдещето за потомците и се надявам, доктор Жилбер, че вие ще ми помогнете в това дело.

И Луи млъкна, смятайки, че е казал достатъчно, за да се хареса и на двете страни.

Бедният крал! Ако беше изрекъл такава фраза пред Националното събрание, не само би бил аплодиран, но още на следващия ден тя щеше да бъде поместена във всички вестници на двора.

Ала тази аудитория от двама яростни противници не можеше да оцени неговата помирителна философия.

– С позволението на Ваше Величество – подхвана Жилбер, – ще помоля мадам да потвърди онова, което вече заяви, сиреч, че не ме познава.

– Графиньо – каза кралят, – бихте ли го направили?

– Не познавам доктор Жилбер – повтори Андре с твърд глас.

– Но вие познавате един друг Жилбер, мой съименник, чието злодеяние тегне върху мен!

– Да – отвърна Андре, – и това е един подлец.

– Сир, не е моя работа да задавам въпроси на графинята – рече Жилбер. – Ала благоволете да я попитате какво е сторил този подлец.

– Графиньо, вие не бихте могли да не отговорите на една толкова справедлива молба.

– Това, което е сторил – каза Андре, – несъмнено кралицата го знае, тъй като тя собственоръчно одобри писмото, в което настоявам за неговото арестуване.

– Но – сви вежди суверенът – съвсем не е достатъчно кралицата да е убедена. Би следвало и аз също да съм убеден. Кралицата е кралица, само че аз съм кралят.

– Е, добре! Сир, този Жилбер от искането за задържане е един мъж, който преди шестнайсет години извърши ужасно престъпление.

– Ще бъде ли така добър Ваше Величество да попита мадам, на колко години е този мъж сега?

Кралят повтори въпроса.

– На трийсет-трийсет и две – отвърна Андре.

– Сир – поде Жилбер, – ако престъплението е отпреди шестнайсет години, то не е било извършено от мъж, а от дете, и ако от шестнайсет години мъжът съжалява за онова, което е сторил като дете, нима не

заслужава някакво снизхождение?

– Господине – рече кралят, – значи вие познавате този Жилбер, за когото става въпрос?

– Познавам го, сир – кимна докторът.

– И той не е извършил друга грешка освен тази от младостта?

– Знам само, че от деня, в който извърши, не бих нарекъл това грешка, сир, защото аз съм по-малко снизходителен от вас, а престъпление, никой на света не е могъл да го упрекне за нищо.

– Освен задето потопа перото си в отрова и съчиняваше гнусни пасквили.

– Сир, попитайте графинята – каза докторът – дали истинската причина за задържането на този Жилбер не е улеснила неговите неприятели, или по-скоро неговата неприятелка да обсеби едно ковчеже, съдържащо документи, които могат да злепоставят една видна дама, дама от двора.

Андре потръпна от глава до пети.

– Господине! – прошепна тя.

– Графиньо, какво е това ковчеже? – попита кралят, от чийто поглед не бяха убягнали треперенето и бледността й.

– О, мадам! – извика Жилбер, усещайки, че владее положението. – Стига извъртания, стига преструвки. Достатъчно лъжи и от двете страни. Аз съм този Жилбер, извършил престъплението, аз съм този Жилбер, съчинявал пасквилите, аз съм този Жилбер, притежател на ковчезето. А вие, вие сте знатната дама, дамата от двора. Призовавам краля за съдник. Приемете го и ние ще кажем на този съдник, на краля, на Бог, ще му разкрием онова, което се е случило между нас, и кралят ще прецени, чакайки Бог да отсъди.

– Кажете всичко, което бихте искали, господине – отвърна графинята, – но аз не мога да добавя нищо, аз не ви познавам.

– Не познавате и ковчезето, така ли?

Графинята сви юмруци и прехапа бледите си устни до кръв.

– Не – поклати глава, – не повече от вас.

Ала усилието, което направи, за да изрече тези думи, беше такова, че тя се олюля като статуя при земетресение.

– Мадам – не отстъпваше Жилбер, – внимавайте! Аз съм, надявам се не сте забравили, ученикът на един човек, който се нарича Жозеф Балзано. Той ми предаде властта, която имаше над вас. Желаете ли да отговорите на въпроса, който ви отпавих? Моето ковчеже?

– Не – отрони графинята, обзета от неизразимо объркване,

понечвайки да се втурне във от стаята. – Не, не, не.

– Е, добре! – каза Жилбер, като пребледня на свой ред и вдигна ръка заплашително. – Е, добре, ледена графиньо, каменно сърце, огъни се, избухни, пречупи се под неустоимия натиск на волята ми! Не искаш ли да говориш, Андре?

– Не, не! – извика графинята, обезумяла. – Помогнете ми, сир, помогнете ми!

– Ще говориш – заповяда Жилбер, – и никой, нито кралят, нито Бог не ще те спаси от моята власт. Ще говориш, ще разкриеш цялата си душа пред височайшия свидетел на тази паметна сцена. И всичко, което е стаено в дълбините на съзнанието, всичко, което единствен Бог може да прочете в дълбокия мрак на душата, сир, вие ще го узнаете тъкмо от тази, която отказва да го разкрие. Спете, мадам Дьо Шарни, спете и говорете, настоявам!

Едва тези думи бяха произнесени, и графинята се закова рязко с вик, който замръзна на устните ѝ, протегна ръце и сякаш търсейки къде да опре отмалелите си нозе, падна в ръцете на краля, който, самият преперещ, я сложи да седне в едно кресло.

– О! – възкликна Луи XVI. – Чувал съм да се говори за това, ала никога не съм виждал подобно нещо. Тя току-що се поддаде на хипнотичен сън, нали, господине?

– Да, сир, вземете ръката на мадам и я попитайте защо накара да ме арестуват – отвърна Жилбер, като че ли само нему принадлежеше правото да заповядва.

Кралят, все още замаян от изумителната сцена, направи две крачки назад, за да се убеди, че самият той не спи и че това, което се случва пред очите му, не е сън; после, заинтригуван като математик от откритието на ново решение, се приближи до графинята и взе ръката ѝ.

– Да видим, графиньо – поде, – значи вие сте накарали да арестуват доктор Жилбер?

Но макар и заспала, графинята направи сетно усилие, изтръгна ръката си от ръката на краля и извика с всичка сила:

– Не, няма да говоря.

Луи изгледа Жилбер, сякаш го питаше коя воля ще надделее – неговата или тази на Андре. Жилбер се усмихна.

– Няма да говорите? – рече той.

И с очи, приковани в заспалата Андре, направи една крачка към креслото.

Андре потрепера.

– Няма да говорите? – повтори, правейки втора крачка, която намаля разстоянието, делеящо го от графинята.

Андре стегна цялото си тяло във върховна съпротива.

– А! Няма да говорите! – произнесе Жилбер, като направи трета крачка към нея и разпери длан над главата ѝ. – А! Няма да говорите!

Андре се изви в силни гърчове.

– Внимавайте – викна Луи XVI, – внимавайте, ще я убие!

– Не се страхувайте, сир. Влия единствено на душата ѝ. Душата се бори, ала ще отстъпи.

Сетне свали ръка.

– Говорете – нареди той.

Андре разтвори ръце, за да поеме въздух, сякаш под въздействието на пневматична машина.

– Говорете! – повтори Жилбер, свалейки още повече ръката си.

Мускулите на младата жена бяха напрегнати до скъсване. Ивица пяна се появи на устните ѝ и пристъп на епилепсия я разтърси от глава до пети.

– Докторе, докторе! – намеси се отново кралят. – Внимавайте!

Ала той, без да го слуша, свали още по-ниско ръката си и като докосна темето на графинята с длан, каза:

– Говорете! Настоявам!

При допира на тази ръка Андре изпусна въздишка, ръцете ѝ паднаха до тялото, главата, отметната назад, климна на гърдите и едри сълзи потекоха през затворените ѝ клепачи.

– Боже мой, Боже мой! – прошепна тя.

– Призовавате Бог, нищо. Този, който действа от името на Бога, не се бои от него.

– О! – изрече графинята. – Как ви мразя!

– Така да е, мразете ме, но говорете!

– Сир, сир! – простена Андре. – Кажете му, че ме изгаря, че ме разкъсва, че ме убива.

– Говорете! – заповяда Жилбер.

След това даде знак на краля, че може да задава въпроси.

– Значи, графиньо – подхвана Луи, – този, когото сте искали да арестуват и сте накарали да арестуват, е докторът, така ли?

– Да.

– И не е имало грешка, нито пък недоразумение?

– Не.

– А това ковчеже? – продължи суверенът.

– Е, добре! – произнесе глухо графинята. – Това ковчеже, трябваше ли да му го оставя в ръцете?

Жилбер и кралят размениха погледи.

– И вие го взехте? – попита Луи XVI.

– Наредих да го вземат.

– О, разкажете ми това, графиньо – каза кралят, като забрави всякакъв етикет и коленичи пред Андре. – Наредили сте да го вземат?

– Да.

– Къде и как?

– Разбрах, че този Жилбер, който за шестнайсет години бе идвал два пъти във Франция, ще предприеме трето пътуване, за да се установи тук.

– А ковчежето? – настояваше кралят.

– Научих от лейтенанта от полицията, господин Дьо Кросън, че по време на едно от пътуванията Жилбер е купил земи в околностите на Виле-Котре и че арендаторът, който държи тези земи, се ползва с пълното му доверие. Усъмних се, че ковчежето е у него.

– Защо се усъмнихте?

– Бях у Месмер. Накарах го да ме приспи и го видях.

– То беше...?

– В един голям скрин в приземието, скрито между бельото.

– Това е невероятно! – възкликна кралят. – И после, после? Кажете!

– Обърнах се към господин Дьо Кросън, който по заповед на кралицата ми предостави един от най-ловките си агенти.

– Името на този агент? – рече Жилбер.

Андре се сгърчи, сякаш я бе парнало нажежено желязо.

– Питам ви за името му! – повтори Жилбер.

Андре се опита да се съпротивлява.

– Името му, настоявам! – каза докторът.

– Па-дьо-Лу – промълви тя.

– И после? – попита кралят.

– Е, добре! Вчера сутринта този мъж открадна ковчежето. Това е всичко.

– Не, не е всичко – продължаваше Жилбер, – сега трябва да кажете на краля къде е това ковчеже.

– О! – възпротиви се Луи XVI. – Искате прекалено много.

– Не, сир.

– Но от този Па-дьо-Лу, от господин Дьо Кросън би могло да се узнае...

– Много по-успешно и по-бързо ще се узнае от мадам...

С едно конвулсивно движение, което несъмнено имаше за цел да попречи на думите да излязат от устата ѝ, Андре стисна зъби до болка.

Кралят привлече вниманието на доктора върху този нервен гърч.

Жилбер се усмихна.

Той докосна с палеца и показалеца долната част на лицето на младата жена и в същия миг мускулите се отпуснаха.

– Първо, графиньо, кажете на краля, че това ковчеже принадлежи на доктор Жилбер.

– Да, да, то е негово – процеди с ярост спящата.

– И къде се намира в момента? – попита Жилбер. – Бързо, побържайте, кралят няма време да чака.

Андре се поколеба за секунда.

– У Па-дьо-Лу – изрече тя.

Докторът забеляза това колебание, колкото и недоволимо да беше.

– Лъжете! – извика той. – Или по-скоро се опитвате да излъжете. Къде е ковчежето? Настоявам да узная.

– При мен, във Версай – каза Андре, обливайки се в слъзи с треперене, което разтърсваше цялото ѝ тяло. – Там Па-дьо-Лу трябваше да ме чака, както беше уговорено, тази вечер в единайсет часа.

Удари полунощ.

– И той все още чака?

– Да.

– В кое помещение?

– Поканили са го в салона.

– Къде точно се намира в салона?

– Прав е, облегал на камината.

– А ковчежето?

– На масата пред него! О!

– Какво?

– Трябва незабавно да напусне. Господин Дьо Шарни, който щеше да се върне утре, ще се прибере тази нощ заради събитията. Виждам го. Сега е в Севр. Накарайте го да излезе, за да не го открие графът в къщата.

– Ваше Величество чува. Къде във Версай живее мадам Дьо Шарни?

– Къде живее, графиньо?

– Булевард „Рен“, сир.

– Добре.

– Сир, Ваше Величество чу. Това ковчеже ми принадлежи. Кралят ще заповяда ли да ми се върне?

– Веднага, господине.

И дръпвайки една завеса, за да не бъде видяна графинята, Луи XVI повика един офицер и с тих глас му заповяда.

24. Кралска философия

Това странно занимание на един крал, чиито поданици атакуваха трона, това любопитство на учения към един физически акт в момент, когато се разгръщаше с цялата си сериозност най-важният политически феномен, който някога се бе извършвал във Франция, сиреч преобразуването на монархията в демокрация, това зрелище, да го наречем, на един крал, забравил за самия себе си в разгара на бурята, със сигурност би предизвикало усмивка у великите умове на епохата, заети от три месеца с разрешаването на проблема.

Докато навън бунтът тътнеше, Луи, нехаещ за ужасяващите събития от деня, за превзетата Бастилия, за убитите Флесел, Дьо Лоне и Дьо Лом, за Националното събрание, надигашо се срещу своя крал, се потапяше в една лична разпра, а разкритията на тази непозната сцена го поглъщаха толкова, колкото и дълбоките трусове на неговото управление.

Щом даде заповедта, за която споменахме, на капитана на охраната, той се върна при Жилбер, отстраняващ от графинята излишъка от флуида, с който я бе обгърнал, за да превърне конвулсивния сомнамбулизъм в спокоен сън.

Подир миг дишането на младата жена бе кротко и равномерно като на дете. После, само с едно движение на ръката, Жилбер отвори отново очите ѝ и я доведе до екстаз.

Тъкмо тогава можа да се види изумителната хубост на Андре в цялото ѝ великолепие, напълно изчистена от всякакви земни примеси. Кръвта, която за секунда бе нахлула към лицето и бе обагрила страните ѝ, слезе към сърцето, чиито удари бяха възвърнали нормалния си ритъм; лицето беше станало пак бледо, ала с онази изящна матова бледност на жените от Ориента; очите, отворени малко повече от обичайното, бяха обърнати към небето, с плуващи зеници в седефеното бяло на очните ябълки; ноздрите, леко разширени, сякаш вдишваха по-ведър въздух; и накрая, полуразтворените устни, запазили, за разлика от бузите, аления си цвят, разкриваха низ от бисери, чиято сладостна влага подчертаваше блясъка им.

Главата беше отметната назад с една неизразима, почти ангелска прелест.

Като че този неподвижен взор, разширил обхвата си чрез своята

втреченост, проникваше до подножието на Божия трон.

Кралят беше заслепен. Жилбер се извърна с въздишка; не бе могъл да устои на желанието да придаде на Андре свръхчовешка красота; и сега, подобно на Пигмалион²³⁴, по-нещастен от Пигмалион, тъй като познаваше безчувствеността на тази прекрасна статуя, той самият се плашеше от творението си.

Направи жест, без дори да се обърне към Андре, и очите се затвориха.

Кралят поиска Жилбер да обясни това удивително състояние, при което душата се отделя от тялото и се рее, свободна, блажена, божествена, над земните тегоби.

Жилбер, като всички наистина по-извисени люде, умееше да изрича онова, което струва много на посредствеността: „Не знам.“ Той призна на краля своето незнание; произвеждаше феномен, който не можеше да определи: фактът съществуваше, обяснението му – не.

– Докторе – отвърна Луи, – ето още една тайна, която природата пази за учените от идното поколение и която ще бъде прозряна като толкова други мистерии, смятани за неразгадаеми. Ние ги наричаме мистерии, нашите бащи биха ги нарекли магии или магьосничества.

– Да, сир – рече Жилбер, като се усмихна, – и аз бих имал честта да бъде изгорен на площад „Грев“²³⁵ за славата на една неразбираема религия от учени без наука и от свещеници без вяра.

– И от кого усвоихте тази наука? – попита кралят. – От Месмер ли?

– О, сир! – възкликна докторът. – Бил съм свидетел на най-чудноватите феномени на тази наука десет години преди името на Месмер да бъде произнесено във Франция.

– Кажете ми, този Месмер, който разбуни цял Париж, според вас шарлатанин ли е, да или не? Струва ми се, че вие действате много по-просто от него. Чувал съм да се разправя за опитите му, за тези на Делон, на Пюисегюр. Вие знаете всичко, което се говори по темата – и нелипости, и истини.

– Да, сир, следя целия спор.

– Е, добре, какво мислите за прословутото магнетично ведро?

– Нека Ваше Величество благоволи да ме извини, ако на всичко, за

---

234. Пигмалион – в гръцката митология: кипърски владетел, влюбил се в изваяна от него статуя на момиче от слонова кост, на която Афродита вдъхнала живот и му я дала за жена – бел.ред.

235. Името на площад „Отел-дьо-Вил“ в Париж до 1806 г., където са се извършвали екзекуциите – бел.ред.

което ме пита по отношение на хипнотизаторското изкуство, отговарям със съмнение. Хипнозата все още не е изкуство.

– А!

– Тя е само една сила, страшна сила, тъй като потиска свободната воля, отделя душата от тялото, поставя тялото на сомнамбула в ръцете на хипнотизатора, без той да запазва способността или дори желанието да се брани. Колкото до мен, сир, наблюдавал съм да се извършват странни феномени. Самият аз съм извършвал и все пак се съмнявам!

– Как така се съмнявате? Вършите чудеса и се съмнявате!

– Не, не се съмнявам, не се съмнявам. В този момент имам пред очите си доказателството за нечувана и непозната сила. Ала когато това доказателство изчезне, когато съм сам у дома пред библиотеката си, пред онова, което науката на цялото човечество е натрупала от три хиляди години насам, когато науката ми казва „не“, когато умът ми казва „не“, когато разумът ми казва „не“, аз се съмнявам.

– А вашият учител съмняваше ли се, докторе?

– Може би, но не толкова откровен като мен, не го признаваше.

– Делон ли беше? Или Пюисегюр?

– Не, сир, не. Учителят ми беше човек, далеч превъзхождащ всички, които споменахте. Виждал съм го да прави, най-вече лекувайки рани, невероятни неща. Никоя наука не му бе чужда. Беше вдъхновен от египетските теории. Беше навлязъл в тайните на древната асирийска цивилизация. Беше проникателен учен, страхотен философ, който притежаваше опита на живота, съчетан с мощна воля.

– Познавам ли го? – попита кралят.

Жилбер се поколеба за миг.

– Питам ви дали го познавам?

– Да, сир.

– И той се казва...?

– Сир – отвърна Жилбер, – да произнеса това име пред краля означава може би да рискувам да не му се понравя. И особено в този момент, когато повечето французи си играят с кралското величие, не бих искал да хвърля сянка върху уважението, което всички ние дължим на Негово Величество.

– Назовете смело този човек, доктор Жилбер, и бъдете уверен, че аз също имам своя философия, здрава философия, която би ми позволила да се усмихна на всички оскърбления на настоящето и на всички заплахи на бъдещето.

Въпреки тези насърчителни слова Жилбер все още се колебаеше.

Кралят се приближи до него.

– Господине – поде той с усмивка, – назовете, ако желаете, и Сатаната. Ще намеря и срещу Сатаната защита, каквато вашите догматици нямат, никога не ще имат и каквато може би в моята епоха само аз прилежавам и приемам без срам – религията!

– Наистина Ваше Величество вярва като свети Луи²³⁶ – рече Жилбер.

– И в това е силата ми, признавам го, докторе. Обичам науката, почитам резултатите от материализма. Аз съм математик, знаете го, една алгебрична формула ме изпълва с радост. Ала срещу онези, които приравняват алгебрата с атеизъм, се възправам с вярата си, която ме поставя с една степен над и под тях – над, що се отнася до доброто, под, що се отнася до злото. Виждате, докторе, че съм човек, на когото може всичко да се каже, крал, който може всичко да чуе.

– Сир – отговори Жилбер с възхищение, – благодаря на Ваше Величество за тези думи, защото това, с което ме удостои, е почти приятелско откровение.

– О! Бих искал – побърза да добави стеснителният Луи XVI, – бих искал цяла Европа да ме чуе. Ако французите можеха да прочетат в сърцето ми цялата сила и цялата благост, която е побрало, мисля, че по-малко щяха да ми се противопоставят.

Последната част от фразата, която издаваше накърнения кралски прерогатив, се обърна против Луи XVI в съзнанието на Жилбер. И той каза, без да го щади:

– Сир, тъй като настоявате, моят учител беше граф Дьо Калиостро.

– О! – извика, почервенял, Луи. – Този емпирик!

– Този емпирик... да, сир – кимна Жилбер. – Ваше Величество знае, че думата, която току-що използва, е една от най-важните, които се използват в науката. *Емпирик*²³⁷ означава човек, който опитва. За един мислител, за един учен, за един човек най-сетне, сир, постоянно да опитва значи да прави най-великото и най-прекрасното, което Бог е отредил на смъртните. Когато човек опитва през целия си живот, животът му е запълнен.

– Освен това, господине, този Калиостро, когото вие защитавате – додаде Луи XVI, – беше голям враг на кралете.

---

236. Луи IX (1214 – 1270) – крал на Франция (1226 – 1270). Канонизиран през 1297 г. – бел.ред.

237. От лат. empiricus – лекар емпирик, заимствано от гр. empeirikos, от empeiros – опитен – бел.фр.изд.

Жилбер си спомни за аферата с колието.

– Не ли по-скоро враг на кралиците, Ваше Величество?

Луи потръпна под натиска.

– Да – отвърна, – по време на аферата с принц Луи дьо Роан²³⁸ поведението му беше повече от съмнително.

– Сир, в този случай, както и изобщо, Калиостро изпълняваше човешката мисия: опитвайки, той трупаше опит. В науката, в морала, в политиката няма нито добро, нито зло, има само установени явления, факти. Човек може често да е заслужавал порицание – един ден това порицание би могло да се окаже похвала. Потомците преосмислят преценките на предшествениците – но аз се учих не от човека, сир, учих се от философа, от учения.

– Добре, добре – рече кралят, който още усещаше да кърви двойната рана, засегнала неговата гордост и сърцето му, – добре, да не забравяме обаче графинята, която може би страда.

– Ще я събудя, сир, ако Ваше Величество желае, ала бих предпочел ковчежето да пристигне, докато тя спи.

– Защо?

– За да ѝ спестя един твърде тежък урок.

– Ето че някой идва – каза кралят. – Изчакайте.

Заповедта на суверена беше свършено акуратно изпълнена; ковчежето, намерено в дома на Дьо Шарни, в ръцете на полицейския пристав Па-дьо-Лу, се появи в кралския кабинет пред очите на самата графиня, която не го виждаше.

Кралят направи жест на задоволство към офицера, който му връчи ковчежето и излезе.

– Е? – обърна се Луи XVI към Жилбер.

– Да, сир. Това е ковчежето, което ми беше откраднато.

– Отворете го – рече кралят.

– Сир, ще го сторя, ако Ваше Величество настоява. Трябва само да предупредя Ваше Величество за нещо.

– Какво е то?

– Сир, както споменах на Ваше Величество, ковчежето съдържа единствено леки за четене книжа, от които зависи честта на една жена.

– И тази жена е графинята.

– Да, сир, репутацията ѝ не ще се срине в очите на Ваше

---

238. Замесен в аферата с колието на кралица Мария-Антоанета, която е предмет на претвояване в романа на Дюма „Колието на кралицата“ – бел. ред.

Величество. Отворете го, сир – каза Жилбер, като се приближи и подаде ключа на краля.

– Господине – отвърна студено Луи XVI, – вземете си ковчежето, то е ваше.

– Благодаря, сир, а какво ще правим с графинята?

– О! Само не я събуждайте тук. Бих искал да избегна изненадите, мъките.

– Сир – заяви Жилбер, – мадам ще се събуди на място, което вие прецените като подходящо.

– В такъв случай у кралицата.

Луи позвъни. Влезе един офицер.

– Господин капитан – каза суверенът, – графинята току-що припадна, научавайки вестите от Париж. Отнесете я при кралицата.

– Колко време е нужно, за да се осъществи това пренасяне? – поинтересува се Жилбер.

– Около десет минути – отговори кралят.

Докторът разпери длан над главата на графинята.

– Ще се събудите след четвърт час – повели той.

По заповед на офицера двама войници дойдоха и я вдигнаха на кресло.

– Е, господин Жилбер, какво още желаете? – попита кралят.

– Сир, една благосклонност, която ще ме сближи с Ваше Величество и в същото време ще ми предостави възможност да му бъда полезен.

Луи погледна заинтригуван.

– Обяснете се – прикани го той.

– Бих искал да съм лекар на разположение на краля – рече Жилбер.
– Не ще събудя подозрение у никого. Това е почетна служба, по-скоро за доверен човек, отколкото представителна.

– Съгласен – кимна кралят. – Сбогом, господин Жилбер. А, впрочем, много поздравя на Некер. Сбогом.

После, излизайки, извика:

– Вечерята ми!

Никакво събитие не можеше да накара Луи да забрави вечерята си.

25. У кралицата

Докато кралят започваше да се бори философски с революцията, получавайки своя първи урок по окултни науки, кралицата, философ по своему солиден и проницателен, бе събрала в големия си кабинет всички, които бяха наричани нейни верни люде, вероятно защото на никого от тях все още не се бе удала възможност да докаже или да изпробва верността си.

И у кралицата също ужасният ден бе описан с пълни подробности.

Тя дори беше първата уведомена, понеже бе известна с неустрашимостта си и не представляваше трудност да бъде предупредена за опасността.

Кралицата бе заобиколена от генерали, придворни, свещенослужители и дами от обкръжението ѝ.

Около вратите се бяха събрали млади офицери, изпълнени със смелост и плам, които съзираха в тези бунтове сгоден и дълго очакван случай да се поперчат пред дамите, като на турнир.

Всички, приближени и слуги, предани на монархията, бяха изслушали внимателно вестите от Париж, поднесени от господин Дьо Ламбеск, който, участвал в събитията, бе пристигнал във Версай със своя полк, целият покрит с прах от пясъка на Тюйлери, за да донесе утеха на тези уплашени хора, някои от които, колкото и голямо да беше нещастieto, го преувеличаваха допълнително.

Кралицата бе седнала край една маса.

Това не беше вече милата и прелестна годеница, ангел-пазител на Франция, която видяхме да се появява в началото на тази история, преминаваща границата от север с маслинен клонка в ръка. Това не беше и красивата и чаровна принцеса, която видяхме да влиза една вечер с принцеса Дьо Ламбал в тайнственото жилище на Месмер и да сяда засмяна и недоверчива до символичното ведро, чрез което искаше да погледне в бъдещето.

Не! Това бе надменната и решителна кралица, със смръщени вежди, с презрително стиснати устни – жената, чието сърце бе загубило част от любовта, за да проникнат, на мястото на това нежно и живително чувство, първите капки на една злъч, която щеше да се влее в кръвта ѝ.

Това беше жената от третия портрет²³⁹ в галерията във Версай, си-реч не Мария-Антоанета, не кралицата на Франция, а тази, която започ-ваха да назовават единствено с прозвището Австрийката.

Зад нея, полускрита в сянката, лежеше неподвижно млада жена, с глава, отпусната върху възглавницата на едно канапе, и с ръка, опряна на челото.

Това беше мадам Дьо Полиняк.

Щом забеляза господин Дьо Ламбеск, кралицата направи един от онези жестове на отчаяна радост, които сякаш казват:

– Най-сетне, значи всичко ще узнаем.

Господин Дьо Ламбеск се бе навел, като да молеше прошка едновре-менно за калните си ботуши, за прашната дреха и за изкривената сабя, която не можеше да влезе изцяло в ножницата.

– Е, господин Дьо Ламбеск – поде кралицата, – вие пристигате нап-раво от Париж?

– Да, Ваше Величество.

– Какво прави народът?

– Убива и пали.

– От умопомрачение или от ненавист?

– Не, от жестокост.

Кралицата се замисли, сякаш бе готова да сподели мнението му за народа. После поклати глава.

– Не, принце – рече тя, – народът не е свиреп без причина. Така че нищо не ми спестявайте. Това безумство ли е? Или омраза?

– Мисля, че е омраза, граничеща с лудост, мадам.

– Омраза към кого? А, ето че се колебаете, принце. Внимавайте, ако разказвате по този начин, вместо да се обръщам към вас, както правя, ще проводя един от лакеите си в Париж. Ще му трябва час, за да отиде, час, за да се осведоми, и час, за да се върне, и след три часа ще ми пре-даде събитията точно и чистосърдечно като Омиров вестител.

Господин Дьо Дрьо-Брезе пристъпи напред с усмивка.

– Но, мадам – каза той, – какво ви интересува омразата на народа. Това изобщо не бива да ви засяга. Народът може да мрази всичко с изк-лючение на вас.

Кралицата отмина ласкателството, без да реагира.

– Хайде, хайде, принце – подкани тя господин Дьо Ламбеск, – говорете.

---

239. „Портрет на кралицата“ от мадам Виже-Льобрьон, 1788 г. – бел.фр.изд.

– Е, добре! Да, мадам, народът е подтикван от омраза.

– Към мен?

– Към всеки, който господства над него.

– Ето на! Това е истината! Усещам я! – заяви решително кралицата.

– Аз съм войник, Ваше Величество – рече принцът.

– Добре, добре, говорете ни тогава като войник. Да видим, какво трябва да се направи?

– Нищо, мадам!

– Как нищо! – извика кралицата, възползвайки се от шепота, предизвикан от този отговор, сред везаните одежди и златните саби на нейното обкръжение. – Нищо! Вие, един лотарингски принц, казвате това на кралицата на Франция в момент, когато народът, според вашето твърдение, убива и пали. Вие казвате, че не би могло да се направи нищо!

Нов шепот, този път одобрителен, посрещна думите на Мария-Антоанета.

Тя се обърна, обходи с поглед целия кръг, който я заобикаляше, и между всички тези пламтящи очи потърси мятаните най-много искри, надявайки се в тях да прочете най-голяма вярност.

– Нищо – повтори принцът, – нека оставим парижанина да се умири. Той е войнствен само когато е раздразнен. Защо да му предоставяме честта на една борба и да рискуваме успеха в едно сражение? Да кротуваме и след три дни все едно, че нищо не е било в Париж.

– А Бастилията, господине!

– Бастилията! Вратите ѝ ще се затворят и тези, които са я превзели, ще бъдат хванати като в капан. Това е всичко.

Сред смълчаната група тук-там се разнесе смях.

Кралицата каза:

– Внимавайте, принце, ето че сега ме успокоявате прекалено – и замислена, с ръка на брадичката, се приближи до мадам Дьо Полиняк, която, скръбна и бледа, сякаш бе обърнала взор навътре към себе си.

Графинята беше изслушала всички тези вести с видим ужас; усмихна се едва когато кралицата застана пред нея, ала усмивката ѝ бе вяла и безцветна, напомняща за умиращо цвете.

– Графиньо – попита владетелката, – какво ще кажете за онова, което чухте?

– Уви, нищо! – отвърна тя.

– Как нищо!

– Просто нищо.

И поклати глава с изражение на неопишимо отчаяние.

– Хайде, хайде – прошепна кралицата, като се наведе до ухото на графинята, – приятелката Диан е страхливка.

Сетне изрече високо:

– Но къде е храбрата мадам Дьо Шарни? Имаме нужда от нея, за да ни успокои, така ми се струва.

– Графинята беше тръгнала да излиза – отговори мадам Дьо Мизери, – когато я извикаха при краля.

– А! При краля – повтори разсеяно Мария-Антоанета.

Тя забеляза странната тишина, възцарила се около нея.

Явно нечуваните, невероятни събития, новините за които една по-дир друга, подобно удари, стигаха до Версай, бяха поразили най-твърдите сърца, смазани повече от почуда, отколкото от страх. Кралицата разбра, че беше важно да окуражи тези сломени духове.

– Значи никой няма да ми даде съвет? – каза тя. – В такъв случай сама ще се посъветвам.

Всички се скупчиха край Мария-Антоанета.

– Народът – подхвана владетелката, – не е лош, само е заблуден. Той ни мрази, понеже не ни познава, нека се приближим до него.

– Тогава да го накажем – обади се един глас, – тъй като се съмнява в своите господари, а това е престъпление.

Кралицата се извърна към мястото, откъдето идваше гласът, и разпозна господин Дьо Безенвал²⁴⁰.

– О! Това сте вие, господин барон – възкликна тя, – може би ще ни дадете някаква приемлива идея?

– Идеята е дадена, мадам – отвърна Безенвал, покланяйки се.

– Така да бъде – кимна кралицата, – кралят ще наказва, но като добър баща.

– Който много обича, много наказва – изрече баронът.

После, поглеждайки към господин Дьо Ламбеск, добави:

– Не сте ли на моето мнение, принце? Народът извърши убийства...

– Които, уви, той нарича отмъщение – прозвуча глухо един мек глас и накара кралицата да се обърне.

– Права сте, принцесо. И точно в това се състои грешката на

---

240. „Отидох начаса във Версай, където учудването не съответстваше на важноста на това, което се бе случило... Никой не бе пожелал да разкаже на краля какво всъщност бе станало през този злокобен ден; така че той беше узнал за събитията единствено от откъслечни разкази, които го потапяха в несигурност. Кралят научи от мен всички факти“, „Спомени“ на барон Дьо Безенвал – бел.фр.изд.

народа, скъпа моя Ламбал, ето защо ще бъдем снизходителни.

– Само че – отговори плахо принцесата, – преди да се питаме дали трябва да се наказва, мисля, че е добре да се запитаме дали ще може да се победи.

Отекна един общ вик, протестен вик срещу истината, която излезе от тази благородна уста.

– Да се победи? А швейцарците? – подхвърли някой.

– А германците? – поде друг.

– А гвардейците? – присъедини се трети.

– Съществуват съмнения спрямо войската и благородничеството – извика млад мъж, който носеше униформа на лейтенант от хусарите на Бершени. – Значи сме заслужили този позор! Само помислете, мадам, още утре, ако пожелае, кралят би могъл да строи четирийсет хиляди души и да ги хвърли срещу Париж, и да го срине. Четирийсет хиляди предани воини струват колкото половин милион разбунтували се парижани.

Младият мъж несъмнено можеше да даде още доста подобни разумни предложения, ала внезапно се спря, като видя очите на кралицата да се втрещават в него; беше се изправил сред една група офицери и пламенното му усърдие го бе отвело по-далеч, отколкото позволяваше чинът му и условностите.

И той млъкна, както казахме, засрамен от ефекта, който бе предизвикал.

Ала беше прекалено късно, думите бяха изречени и кралицата ги бе чула.

– Запознат ли сте с положението, господине? – попита тя с благ тон.

– Да, Ваше Величество – отвърна младият мъж, като се изчерви, – бях на Елисейските полета.

– Тогава не се страхувайте да говорите, господине, елате насам.

Лейтенантът пристъпи напред, редиците се отвориха и той се приближи до Мария-Антоанета.

Междувременно принц Дьо Ламбеск и господин Дьо Безенвал се дръпнаха назад, сякаш беше под достойнството им да присъстват на такъв съвет.

Кралицата не обърна внимание на тяхното оттегляне, или поне не го показа.

– Господине, вие твърдите, че кралят разполага с четирийсет хиляди души? – поде тя.

– Да, Ваше Величество.

– Около Париж?

– В Сен Дьони, Сен Манде, на Монмартр и в Грьонел.

– Искам подробности, господине, подробности – настоя владетелката.

– Мадам, господата Дьо Ламбеск и Дьо Безенвал ще ви ги кажат несравнимо по-добре от мен.

– Продължавайте, господине. Харесва ми да чувам тези подробности от вашата уста. Под чие командване са четирийсетте хиляди мъже?

– На господата Дьо Безенвал и Дьо Ламбеск, на принц Дьо Конде, господин Дьо Нарбон-Фрицлар и господин Дьо Салкнайм.

– Вярно ли е, принце? – обърна се кралицата към господин Дьо Ламбеск.

– Да, Ваше Величество – поклони се принцът.

– На Монмартър – каза младият офицер – е разположен цял артилерийски полк, за шест часа кварталът наоколо може да бъде превърнат в пепел. Ако Монмартър даде знак за стрелба, ако Венсен отговори, ако десет хиляди души се присъединят откъм Елисейските полета, десет хиляди – откъм бариерата „Анфер“, десет хиляди – откъм улица „Сен Мартен“, и десет хиляди – откъм Бастилията, ако Париж бъде подложен на атака от четирите основни пункта, няма да издържи и двацет и четири часа.

– А, ето все пак някой, който говори ясно и открито. Това е съвсем конкретен план. Какво ще кажете, господин Дьо Ламбеск?

– Ще кажа – отвърна презрително принцът, – че господин лейтенантът е отличен пълководец.

– Той е най-малкото – рече кралицата, виждайки младият офицер да пребледнява от гняв, – войник, който не се отчайва.

– Благодаря, мадам – поклони се младият мъж. – Не знам какво ще реши Нейно Величество, но я умолявам да ме причисли към тези, които са готови да умрат за нея, а четирийсет хиляди души наистина биха го сторили, без да се броят командирите.

И при тези последни слова лейтенантът кимна любезно на принца, който почти го беше оскърбил.

Тази любезност поразя кралицата много повече от заявлението за преданост, което бе получила.

– Как се казвате, господине? – попита тя.

– Барон Дьо Шарни, мадам – отговори офицерът с поклон.

– Дьо Шарни! – възкликна Мария-Антоанета, поруменявайки пряко

волята си. – Да не сте родственик на граф Дьо Шарни?

– Аз съм негов брат, мадам.

И младият мъж се поклони още по-ниско.

– Би трябвало – каза кралицата, която бе преодолела вълнението си и хвърли уверен поглед около себе си, – би трябвало от първите думи, които произнесохте, да разпозна един от моите най-верни служители. Благодаря, бароне, ала защо не съм ви виждала в двора досега?

– Мадам, по-големият ми брат, който зае мястото на баща ни, нареди да остана в полка и за седем години, откакто имам честта да служа в армията на краля, съм идвал само два пъти във Версай.

Кралицата задържа дълго погледа си върху младия мъж.

– Вие приличате на брат си – рече тя. – Ще го смърря, задето е чакал сам да се представите в двора.

И Мария-Антоанета се обърна към своята приятелка графинята, която тази сцена не бе успяла да изтръгне от нейната безучастност.

Това обаче съвсем не се отнасяше за останалите присъстващи. Офицерите, възбудени от отношението на кралицата към лейтенанта, даваха израз, кой от кой по-гръмко и приповдигнато, на ентузиазирано съпричастие към кралската кауза и отвред долитаха възгласи за героизъм, способен да усмири цяла Франция.

Мария-Антоанета се потопи в тези настроения, които очевидно поощряваха тайните ѝ мисли.

Тя предпочиташе да се бори, вместо да търпи; да умре, вместо да отстъпи.

Ето защо още при първите вести от Париж смяташе, че е нужна упорита съпротива срещу този бунтовнически дух, който заплашваше да погълне всички прерогативи във френското общество.

Ако съществува сляпа, безразсъдна сила, то това е силата на цифрите и на надеждите.

Една цифра, на края на която се прилепват нули, бързо надхвърля всички ресурси на вселената.

Така е и с желанията на съзаклятник или деспот – върху възторзите, самите те основани на едва мъждукащи надежди, се кроят гигантски замисли, изпаряващи се от един повей, за по-кратко време, отколкото е било нужно да се раздуят и добият форма на мъглявина.

Подир няколко думи, произнесени от барон Дьо Шарни, подир изблика на ентузиазъм сред обкръжението Мария-Антоанета се видя начело на могъща армия; чуваше шума от безобидните ѝ оръдия и се наслаждаваше на ужаса, който те трябваше да вдъхнат у парижаните, като

на решителна победа.

Около нея мъже и жени, пияни от младост, от доверие и любов, брояха бляскавите хусари, тромавите драгуни, страховитите швейцарци, шумните артилеристи и се смееха на грубите пики с неоядлани дървени дръжки, без да се замислят, че на тези достойни за презрение оръжия трябваше да се издигнат най-благородните глави на Франция.

– Аз – прошепна принцеса Дьо Ламбал – се боя повече от пика, отколкото от пушка.

– Защото е по-грозна, скъпа ми Терез – отвърна с усмивка кралицата. – Но във всеки случай, успокой се. Нашите парижки копиеносци не могат да се мерят с прочутите швейцарски копиеносци от Мора²⁴¹, а швейцарците днес освен пики имат и хубави мускети, с които стрелят много точно, слава Богу!

– О, колкото до това, аз отговарям – заяви господин Дьо Безенвал.

Кралицата се извърна отново към мадам Дьо Полиняк, за да види дали тези уверения не са разсеяли тревогата ѝ, ала графинята изглеждаше още по-бледа и по-разтреперана.

Мария-Антоанета, която често заради прекомерната привързаност към тази приятелка жертваше кралското си достойнство, напразно търсеше да съзре една по-усмихната физиономия.

Младата жена бе все така мрачна, сякаш погълната от най-мъчителни и болезнени мисли.

Но това отчаяние само леко натъжи кралицата. Въодушевлението се поддържаше в същите граници сред младите офицери и всички заедно, без висшите командири, насъбрани около своя другар, барон Дьо Шарни, съставяха бойния си план.

В разгара на това трескаво оживление влезе кралят, сам, без прислуга, без заповеди, усмихнат.

Кралицата, цялата изгаряща от чувствата, които бе разпалила около себе си, се спусна стремително към него.

При вида на краля разговорите бяха секнали, възцарила се бе дълбока тишина; всеки чакаше една дума от владетеля, от онези думи, които наелектризират и покоряват.

Когато облаците са достатъчно заредени с електричество, и най-слабият сблъсък, известно е, предизвиква мълния.

В очите на придворните кралят и кралицата, вървящи един срещу

---

241. На 22 юни 1476 г. край стените на Мора (на нем. Муртен) швейцарците в съюз с Луи XI отблъснали бургундците на Шарл Дръзки – бел.фр.изд.

друг, бяха двата електрически заряда, които следваше да произведат гръм.

Всички слушаха, потръпваха, готови да попият първите слова, които трябваше да излязат от кралските уста.

– Мадам – каза Луи XVI, – поради тези събития забравиха да ми сервираат вечерята в моите покои. Направете ми удоволствието да ми разрешите да вечерям тук.

– Тук! – извика кралицата, стъписана.

– Ако позволите...

– Но... сир...

– Вярно е, вие разговаряте. Ала докато вечерям, и аз ще разговарям.

Тази проста дума, *вечеря*, попари целия ентузиазъм. Все пак при последните му думи: „Докато вечерям, и аз ще разговарям“, у младата кралица се пробуди надежда, че зад това спокойствие се крие поне малко геройство.

Несъмнено кралят искаше чрез своята невъзмутимост да се издигне над ужаса на обстоятелствата.

О, да! Дъщерята на Мария-Терезия не можеше да повярва, че в подобен момент потомъкът на свети Луи остава подчинен на материалните нужди на обикновения делничен живот.

Мария-Антоанета се лъжеше. Кралят беше гладен, това бе всичко.

26.

Как кралят вечеря на 14 юли 1789

Без дума от страна на Мария-Антоанета, кралят бе обслужен на малка маса в самия кабинет на кралицата.

Случи се тъкмо обратното на това, на което се надяваше владетелката. Луи XVI сякаш наложи тишина, но то бе само за да не бъде разсейван и отвлечан от вечерята си.

Докато Мария-Антоанета се мъчеше да разпали отново въодушевлението, кралят поглъщаше.

Офицерите не смятаха, че тази гастрономическа сцена е достойна за наследник на свети Луи, и образуваха групички, чиито намерения може би не бяха толкова почитателни, колкото обстоятелствата изискваха.

Кралицата поруменя, нетърпението ѝ прозираше във всяко нейно движение. Тази изтънчена, аристократична, динамична натура не бе в състояние да разбере господството на материята над духа. Тя се доближи до краля, за да привлече към масата онези, които се бяха оттеглили.

– Сир – каза му, – няма ли да дадете някакви заповеди?

– А – отвърна кралят с пълна уста, – какви заповеди, мадам? Да видим, ще бъдете ли нашата Егерия²⁴² в този труден момент?

И изричайки тези слова, той храбро нападна една млада яребица, гарнирана с трюфели.

– Сир – поде кралицата, – Нума е бил миролюбив владетел. А днес се смята, че ни е нужен войнствен крал и че ако Ваше Величество трябва да търси образци в Античността, не можейки да бъде Тарквиний²⁴³, трябва да е Ромул²⁴⁴.

Кралят се усмихна със спокойствие, което граничеше с блаженство.

– Тези господа, и те ли са войнствени? – попита той.

И се обърна към групата офицери, а погледът му, оживен от топлината на яденето, се стори на присъстващите сияещ от смелост.

---

242. Егерия – нимфа, смятана за съветница на Нума Помпилий, втория митичен владетел на Рим (ок. 715 – ок. 672 г. пр. Хр.). Легендата му приписва въвеждането на повечето култове и религиозни институции. Олицетворение на миролюбивост – бел.ред.

243. Тарквиний Горди – според преданието седмият, последен цар на Рим (ок. 534 – ок. 509 г. пр. Хр.). Изгонен от римляните, след което била установена република – бел.ред.

244. Вероятно Дюма има предвид митичния основател на Рим, Ромул, убил своя брат близник Рем и станал първият римски цар – бел.ред.

– Да, сир! – извикаха всички в един глас. – Война, искаме война!

– Господа, господа! – поклати глава кралят. – Наистина ми доставяте най-голямо удоволствие, като ми доказвате, че в случая бих могъл да разчитам на вас. Но за момента имам един Съвет и един стомах – първият ще ме посъветва какво трябва да правя, вторият ме съветва това, което правя.

И започна да се смее, подавайки на прислужващия пълната с остатъци чиния, за да я замени с чиста.

Шепот на изумление и гняв премина като тръпка през тълпата от благородници, които по повеля на краля биха пролели кръвта си до капка.

Кралицата се извърна и тропна с крак.

Принц Дьо Ламбеск се приближи до нея.

– Виждате ли, мадам – рече той, – Негово величество несъмнено мисли като мен, а именно, че е по-добре да се изчака. Това е предпазливост и макар да не ми е присъща, за жалост е необходима добродетел във времето, в което живеем.

– Да, господине, да, това е много необходима добродетел – отговори кралицата, прехапвайки устните си до кръв.

И натъжена до смърт, тя се облегна на камината с поглед, изгубен в мрака, и душа, удавена в отчаяние.

Това разминаване в наклонностите на краля и кралицата порази всички. Мария-Антоанета сдържаше сълзите си с огромна мъка. Луи XVI продължаваше да вечеря с пословичния апетит на династията на Бурбоните.

И малко по малко стаята се изпразни. Групите чезнеха, както снегът в градините се стопява под слънчевите лъчи и под снега се показва тук-там черна и пуста земя.

Виждайки да изчезва това войнство, на което толкова много бе разчитала, кралицата сякаш усещаше как се стопява цялата ѝ мощ, така както някога са се стопили под диханието Господне големите армии на асирийци и амаликитци²⁴⁵, които една нощ или едно море са погълнали навеки в своите бездни.

От вцепенението я изтръгна нежният глас на графиня Жюл, която се приближи до нея заедно със снаха си мадам Диан дьо Полиняк.

При звука на ласкавия глас забраненото, сладостното бъдеще изникна отново със своите прелести в сърцето на тази горделива жена;

---

245. Амаликитци – народът на Едом, изстребен от Давид. Вж. I Царств., 30 – бел. фр. изд.

една искрена и истински предана приятелка струваше повече от десет кралства.

– О, ти, ти – прошепна тя, като притегли графиня Жюл в обятията си, – значи все пак ми остана една приятелка.

И сълзите, дълго сдържани, се изплъзнаха изпод клепачите ѝ, търкулнаха се по бузите и обляха гърдта ѝ; ала това не бяха горчиви, а кротки сълзи, вместо да я задушават, те я облекчаваха.

Мина още един миг в мълчание, през който кралицата продължаваше да притиска графинята.

Сетне херцогинята, все така държейки снаха си за ръката, наруши тишината.

– Мадам – подхвана тя плахо, почти срамежливо, – не мисля, че Ваше Величество ще порицае замисъла, който ще ѝ представя.

– Какъв замисъл? – попита внимателно кралицата. – Говорете, херцогиньо, говорете.

И приготвяйки се да изслуша херцогиня Диан, Мария-Антоанета се облегна на рамото на своята фаворитка, графиня Жюл.

– Мадам – продължи херцогинята, – мнението, което ще изкажа, идва от една личност, чийто авторитет не би могъл да бъде поставен под съмнение от Ваше Величество. Става дума за Нейно кралско височество мадам Аделаид, леля на краля.

– Това са преамбюли, скъпа ми херцогиньо – рече весело кралицата, – да минем към същината!

– Мадам, обстоятелствата са тъжни. Силно се преувеличава благосклонността на Ваше Величество спрямо нашето семейство. Клеветата мърси височайшото приятелство, с което благоволявате да ни дарявате, в замяна на нашата почтителна преданост.

– Но, херцогиньо – прекъсна я кралицата с наченки на учудване, – не смятате ли, че бях доста смела? Не бранех ли храбро приятелствата си, срещу общественото мнение, срещу двора, срещу народа, срещу самия крал?

– О, мадам, тъкмо напротив, Ваше Величество поддържаше приятелите си с такава отдаденост, че дори се изложи на всякакви удари, така че днес, когато опасността е голяма, даже ужасна, приятелите, великодушно защитавани от Ваше Величество, биха били подлещи и лоши поданици, ако не отвърнат със същото на своята кралица.

– А, това е добре, това е хубаво! – каза Мария-Антоанета, въодушевена, като прегърна графинята и стисна ръката на мадам Дьо Полиняк.

Ала и двете преbledняха, вместо да вдигнат гордо глави при тази

нежност на владетелката.

Мадам Жюл дьо Полиняк понечи да се освободи от ръцете на кралицата, която я притегли отново към сърцето си.

– Но – измънка мадам Диан дьо Полиняк, – Ваше Величество навярно не разбира добре това, което имаме честта да ѝ съобщим. За да отклоним ударите, които заплашват трона ѝ, личността ѝ, може би заради приятелството, с което ни удостоява, съществува един болезнен начин, горчива жертва за нашите сърца, която трябва да понесем, наложена ни от необходимостта.

При тези думи беше ред на кралицата да пребледнее, понеже вече не усещаше всеотдайното и предано приятелство, а страха, стаен зад това встъпление, под булото на боязлива сдържаност.

– Да видим – рече тя, – говорете. Говорете, херцогиньо, каква е тази жертва?

– О! Жертвата е изцяло наша, мадам – отговори Диан. – Ние сме, Бог знае защо, ненавиждани във Франция. Отдръпвайки се от вашия трон, ще му върнем целия блясък, цялата топлина на народната любов, любов, угаснала или задушена от нашето присъствие.

– Да се оттеглите, вие? – извика бурно кралицата. – Кой е казал това? Кой го е пожелал?

И тя погледна смаяно, отблъсквайки леко с ръка графиня Жюл, която наведе глава.

– Не аз – промълви графинята, – напротив, аз искам да остана.

Ала тези слова бяха произнесени с тон, който сякаш казваше: „Заповядайте ми да замина, мадам, и ще замина.“

О, свещено приятелство, свещена верига, която свързва неразривно две сърца – на една кралица и на една прислужница! О, свещено приятелство, което ражда повече героизъм, отколкото любовта и амбицията, тези благородни болести на човешкото сърце! Кралицата мигом строши благоговейния олтар, който си бе издигнала в сърцето. Беше ѝ нужен един поглед, един-едничък, за да съзре това, с което от десет години не се бе сблъсквала: студенина и пресметливост, извиними, обясними, може би оправдани. Но нима нещо извинява, обяснява, оправдава изоставянето в очите на онази от двете, която все още обича, докато другата вече е престанала?

Мария-Антоанета си отмъсти за мъката, която я раздираше, единствено с ледения поглед, с който обгърна своята приятелка.

– Е, херцогиньо Диан, значи това е вашето решение! – рече тя, като притисна гърдите си с трепереща ръка.

– Уви, мадам – поклати глава фаворитката, – изборът не е мой. Не моята воля ми диктува какво да сторя, такава е повелята на Съдбата.

– Да, херцогиньо – кимна Мария-Антоанета.

И се обърна към графиня Жюл.

– А вие, графиньо, какво ще кажете?

Графинята отговори с една гореща сълза, нещо като угризение, но цялата ѝ сила бе изсмукана от усилието, което беше направила.

– Добре – въздъхна кралицата, – добре, драго ми е да видя колко съм обичана. Благодаря, моя графиньо. Да, тук вие се излагате на опасности, да, яростта на народа вече не познава задръжки, да, имате пълно основание и аз самата съм полудяла. Искате да останете, това е преданост, ала аз не я приемам.

Графиня Жюл вдигна красивите си очи към кралицата. Но в тях, вместо отдадеността на приятелката, тя долови само слабостта на жената.

– И така, графиньо – поде Мария-Антоанета, – вие сте решена да заминете?

И наблегна на „вие“.

– Да, Ваше Величество.

– Вероятно за някоя от вашите земи... далечна... много далечна...

– Мадам, ако трябва да замина, да ви напусна, петдесет левги са също толкова мъчителни за превъзможване, колкото и сто и петдесет.

– Значи отивате в чужбина?

– Уви, да, мадам!

Една въздишка разкъса сърцето на кралицата, без да се изплъзне от устните ѝ.

– И къде по-точно?

– По бреговете на Рейн, мадам.

– Хубаво. Вие говорите немски, херцогиньо – каза кралицата с усмивка на неизразима тъга, – аз бях тази, която ви научи. Приятелството на вашата кралица поне ще ви послужи за нещо и аз съм щастлива от това.

После се обърна към графиня Жюл.

– Не искам да ви разделям, скъпа ми графиньо – рече тя. – Вие желаете да останете и аз оценявам желанието ви. Ала тъй като се страхувам за вас, настоявам да заминете, заповядвам ви да заминете²⁴⁶!

И млъкна, задушавана от емоции, които въпреки геройството си

---

246. Семейство Полияк емигрират в нощта на 16 срещу 17 юли – бел.фр.изд.

навярно не би съумяла да възпре, ако изведнъж гласът на краля, който не бе взел никакво участие в това, което току-що разказахме, не беше отекнал в ушите ѝ.

Негово величество бе на десерта.

– Мадам – казваше Луи XVI, – има някой в покоите ви. Правят ви знак.

– Но, сир – извика кралицата, пренебрегвайки всяко друго чувство освен кралското достойнство, – най-напред вие трябва да дадете заповеди. Вижте, тук останаха само трима души, ала те са тези, които би следвало да ви интересуват: господин Дьо Ламбеск, господин Дьо Безенвал и господин Дьо Броли. Заповеди, сир, заповеди!

Кралят вдигна натежал поглед и се поколеба, преди да запита:

– Какво мислите за всичко това, господин Дьо Броли?

– Сир – отвърна старият маршал, – ако оттеглите армията си, ще се сметне, че парижаните са я победили, ако я оставите, трябва тя да ги победи.

– Добре казано! – възкликна кралицата, като стисна ръката на маршала.

– Добре казано! – повтори господин Дьо Безенвал.

Принц Дьо Ламбеск се задоволи да кимне одобрително с глава.

– Е, и какво? – рече кралят.

– Дайте заповед: „Напред!“ – подтикна го старият маршал.

– Да... напред! – извика кралицата.

– Щом като всички настоявате – тогава напред! – каза кралят.

В този момент връчиха на Мария-Антоанета бележка, която съдържаеше следното:

В името на Бог, мадам, не бързайте! Очаквам аудиенция от Ваше Величество.

– Неговият почерк! – прошепна тя.

Сетне, обръщайки се, попита:

– Господин Дьо Шарни ли е в покоите ми?

– Пристигна целият прахен, дори окървавен – съобщи довереницата ѝ.

– За момент, господа – каза кралицата на господин Дьо Безенвал и на господин Дьо Броли, – изчакайте ме тук, ще се върна.

И се отправи припряно към покоите си.

Кралят не беше помръднал.

27. Оливиe Дьо Шарни

Влизайки в своя будоар, кралицата намери този, който беше написал бележката, донесена ѝ от нейната камериерка.

Той бе на трийсет и пет години, висок, с лице, издаващо сила и решимост; сиво-сините очи, живи и пронизващи като на орел, правият нос, волевата брадичка му придаваха войнственост, подчертана от елегантността, с която носеше лейтенантската униформа на гвардеец.

Ръцете му още трепереха под батистените маншети, измачкани и разкъсани.

Сабята му беше изкривена и стърчеше от ножницата.

При влизането на кралицата мъжът крачеше трескаво в будоара, обзет от мисли, които не му даваха покой.

Мария-Антоанета тръгна право към него.

– Господин Дьо Шарни – извика тя, – господин Дьо Шарни, вие – тук!

И като видя, че този, към когото се обръщаше така, се покланя почтително според етикета, направи знак на камериерката, която се оттегли и затвори вратата.

Кралицата едва изчака вратата да се затвори и хвана силно ръката на господин Дьо Шарни.

– Графе – попита тя, – защо сте тук?

– Защото сметнах, че е мой дълг да дойда, мадам – отвърна графът.

– Не! Ваш дълг беше да избягате от Версай, да направите това, което е редно, да ми се подчините, да сторите като всичките ми приятели, които се уплашиха от участието ми. Ваш дълг е да не жертвате нищо заради моята орис. Ваш дълг е да се отдалечите от мен.

– Да се отдалеча от вас! – възкликна той.

– Да, да ме напуснете.

– Да ви напусна! И кой ви е напуснал, мадам?

– Тези, които са мъдри.

– Мисля, че съм достатъчно мъдър, мадам, ето защо дойдох във Версай.

– И откъде идете?

– От Париж.

– От размирния Париж?

– От Париж, кипящ, побеснял, окървавен.

Кралицата закри с длани лицето си.

– О – рече тя, – никой, дори вие, не идва, за да ми донесе добра вест.

– Мадам, предвид обстоятелствата, в които се намираме, искайте от вашите вестноосци да ви съобщават само едно – истината.

– И вие току-що ми казахте истината?

– Както винаги, мадам.

– Вие имате честна душа, господине, и доблестно сърце.

– Аз съм верен поданик, мадам, това е всичко.

– Е, добре, приятелю, умолявам ви, не ми казвайте нито дума. Пристигате в момент, когато сърцето ми е разбито. За първи път приятелите ми днес ме смазват с тази истина, която вие винаги сте ми казвали. О, тази истина, графе, беше невъзможно да се премълчава повече. Тя прозира във всичко – в небето, което е алено, във въздуха, който се изпъхва със злокобни шумове, в лицата на придворните, които са бледи и напрегнати. Не! Не, графе, за първи път в живота си не ми казвайте истината.

Графът погледна кралицата на свой ред.

– Да, да – кимна тя, – вие, който ме познавате като храбра, се учудвате, нали? О, това съвсем не е краят на изненадите...

Господин Дьо Шарни направи неволно един въпросителен жест.

– Ще видите – додаде Мария-Антоанета с нервна усмивка.

– Ваше Величество страда ли? – попита графът.

– Не! Не, господине, бихте ли седнали до мен и повече нито дума за тази ужасяваща политика... Постаарайте се да я забравя.

Графът се подчини с тъжна усмивка.

Мария-Антоанета сложи ръка на челото му.

– Челото ви гори – каза тя.

– Да, в главата ми има вулкан.

– Ръката ви е ледена.

И притисна ръката му между дланите си.

– Сърцето ми се докосна до студа на смъртта – рече той.

– Бедният Оливие! Казах ви, нека забравим. Все едно вече не съм кралица, не съм застрашена, не съм мразена. Не, вече не съм кралица. Аз съм жена и толкова. Какво е за мен вселената? Едно сърце, което ме обича, това би ми стигнало.

Графът падна на колене пред кралицата и ѝ целуна нозете с онази почит, която египтяните са отдавали на богинята Изида²⁴⁷.

– О, графе, мой единствен приятелю – поде кралицата, като се опита да го повдигне, – знаете ли какво ми причини херцогиня Диан?

– Тя ще емигрира – отговори Шарни без колебание.

– Той отгатна – извика Мария-Антоанета, – той отгатна. Уви, толкова ли е предвидимо?

– О, Боже мой! Да, мадам – отвърна графът, – всичко би могъл човек да си представи в този момент.

– Но вие и вашето семейство – попита кралицата – защо не емигрирате, след като това е нещо толкова естествено?

– Мадам, аз няма да емигрирам, първо, защото съм изцяло предан на Ваше Величество, и второ, защото съм обещал, не на нея, а на себе си, да не я напускам дори за миг по време на бурята, която се задава. Братята ми няма да емигрират, защото моето поведение е примерът, който те следват, и накрая мадам Дьо Шарни не ще емигрира, защото, смятам, искрено обича Ваше Величество.

– Да, Андре е с много благородно сърце – изрече кралицата с видима студенина.

– Ето защо тя ще остане във Версай – заяви господин Дьо Шарни.

– Тогава ще ви имам винаги до себе си – каза Мария-Антоанета със същия леден тон, издаващ единствено ревност и високомерие.

– Ваше Величество ми оказа честта да ме произведе лейтенант на гвардейците – не спираше да говори граф Дьо Шарни, – службата ми е във Версай и не бих я напуснал, ако Ваше Величество не ми беше поверила охраната на Тюйлери. Това е необходимо заточение, увери ме кралицата, и аз заминах. Впрочем във всичко това, Ваше Величество го знае, графиня Дьо Шарни не ме е упреквала, задето не е била попитана.

– Вярно е – потвърди Мария-Антоанета със същата хладна съдържаност.

– Днес – продължи храбро графът – мисля, че мястото ми вече не е в Тюйлери, а във Версай. Дори и да не се нрави на кралицата, аз наруших заповедта, като избрах сам службата си, и ето ме тук. Все едно дали мадам Дьо Шарни се страхува от събитията или не, дали иска, или не иска да емигрира, аз оставам при кралицата... освен ако кралицата не строши сабята ми, тогава, нямайки повече правото да се сражавам и да умра за нея в пределите на Версай, никой не ще може да ме възпре да го стора въвн, на улицата.

---

247. Изида – в египетската митология: богиня на плодородието, водата и вятъра, символ на женствеността и верността към семейството – бел.ред.

Младият мъж изрече толкова искрено, толкова предано тези прости слова, излезли от сърцето му, че кралицата забрави за своето високомерие, параван, зад който криеше едно чувство повече човешко, отколкото присъщо на височайша особа.

– Графе – промълви тя, – никога не произнасяйте тази дума, не казвайте, че ще умрете за мен, защото знам, че наистина ще го направите, тъй както го казвате.

– О, напротив, винаги ще го казвам! – извика господин Дьо Шарни. – Ще го казвам на всички и навсякъде. Ще го казвам и ще го сторя, тъй като се боя, че е дошло времето, когато трябва да умрат всички тези, които са обичали кралете на земята.

– Графе, графе, откъде това фатално предчувствие?

– За жалост, мадам – отговори Шарни, поклащайки глава, – аз също, по време на тази пагубна американска война, бях обзет като другите от треската за независимост, която обхваща цялото общество. И аз пожелах да взема активно участие в освобождаването на робите, както се казваше тогава, и станах масон. Бях приет в тайно общество, заедно с Лафайет и Ламет. Знаете ли каква е целта на това общество, мадам – унищожаване на троновете. Знаете ли какъв е девизът – три букви: L.P.D.

– Какво означават тези три букви?

– *Lilia pedibus destrue*, сиреч *Стъпчетете с крака лилиите*.

– И какво направихте вие?

– Отдръпнах се с чест. Но на мястото на един оттеглил се двайсет се присъединяват. И това, което се случва днес, мадам, е пролог към голямата драма, която се подготвя тихо и на тъмно от двайсет години. Начело на хората, които разбунват Париж, които управляват Кметството, които държат Пале Роаял, които превзеха Бастилията, аз, мадам, съзрях своите някогашни братя, посветените. Не се заблуждавайте, мадам, всичко, което става, съвсем не е случайно, това са размирици, кроени дълго.

– О, смятате ли, приятелю мой? – пророни кралицата, обливайки се в сълзи.

– Не плачете, мадам, разберете... – каза графът.

– Да разбере? Да разбере – редеше Мария-Антоанета, – аз, кралицата, владетелката, родена за двайсет и пет милиона души, какво да разбере, когато тези двайсет и пет милиона поданици, призвани да ми се покоряват, се бунтуват и убиват приятелите ми! Не, никога не ще разбере това.

– Трябва обаче да го проумеете, мадам, понеже на тези поданици,

на тези хора, родени, за да ви се подчиняват, от момента, в който това подчинение е започнало да им тежи, вие сте им станали враг и докато добият силата да ви разкъсат, за което те точат изгладнелите си зъби, ще разкъсват приятелите ви, мразени повече и от вас.

– И може би вие намирате, че имат право, господин философе? – извика властно кралицата с пронизващи очи и потръпващи ноздри.

– Уви, да, мадам, имат право – отвърна графът със своя мек и благ глас, – защото, когато се разхождам по булевардите с дорестите си английски коне, с дрехи, обсипани със злато, и с моите хора с галони от сребро, което би стигнало да се нахранят три семейства, вашият народ, ще рече тези изгладнели двайсет и пет милиона, се питат с какво им служи аз, който съм човек като тях.

– Служите им, графе, с това – каза кралицата, като улови дръжката на сабята му, – служите им с тази сабя, която вашият баща е размахвал геройски във Фонтъноа, вашият дядо в Стейнкерк, вашият прадедо в Ленс и Рокроа, вашите предци в Иври, в Меленяно, в Азенкур²⁴⁸. Благодарничеството служи на френския народ чрез войните. Във войните то е спечелило с цената на кръвта си, златото, което обточва одеждите му, среброто, което покрива ливреите му. Затова, Оливие, престанете да се питате с какво служите на народа, вие, който на свой ред използвате смело тази сабя, завещана ви от вашите предтечи!

– Мадам, мадам – поклати глава графът, – не се палете толкова за кръвта на благородничеството. Народът също има кръв във вените си. Отидете да видите течачите кървави реки на площада пред Бастилията, да преброите мъртъвците, проснати върху поаленелия паваж, и знайте, че сърцата им, вече замлъкнали, са туптели също толкова благородно, колкото и това на един рицар, в деня, в който вашите оръдия гърмяха срещу тях, в деня, в който народът, размахвайки едно ново оръжие в непохватните си ръце, пееше под дъжда от куршуми, нещо, което не винаги правят най-храбрите ни гренадири. Ех, мадам, ех, кралице моя, не ме гледайте, моля ви, с този гневен поглед. Какво е гренадирът? Синя обточена дреха върху това сърце, за което ви говорих току-що. Какво значение има за гулето, което пронизва и убива, дали сърцето е покрито със

---

248. Изброяване на победоносни битки, при които се отличава френското благородничество: Фонтъноа (1745 г., срещу Англия), Стейнкерк (1692 г., срещу Съединените провинции), Ленс (1648 г., срещу Австрия), Рокроа (1643 г., срещу Испания), Меленяно (1515 г., срещу швейцарците). В това изреждане са намесени и един погром (Азенкур, 1415 г., поражение от Англия) и една битка от времето на Религиозните войни във Франция (Иври, 1590 г., победа на Анри IV над херцог Дьо Майен) – бел.фр.изд.

синьо сукно или с дрипа? Какво значение има за сърцето, което се пръсва, дали бронята, която го пази, е сукно или дрипа? Дойде времето да се помисли за всичко това, мадам. Вече нямате двайсет и пет милиона роби във Франция, вече нямате двайсет и пет милиона поданици, нито дори двайсет и пет милиона души, вие имате двайсет и пет милиона войници.

– Които ще се сражават срещу мен, графе, така ли?

– Да, срещу вас, защото те се сражават за свободата, а вие стоите между тях и свободата.

Последва дълго мълчание. Кралицата първа го наруши.

– В крайна сметка – въздъхна тя – тази истина, която ви умолявах да не ми казвате, ето че ми я казахте.

– Уви, мадам – отговори Шарни, – под каквато и форма моята преданост да я прикрие, под каквото и було почитта ми да я сподави, пряко мен, пряко себе си, погледнете, чуйте, усетете, докоснете, помислете, разсъдете! Истината е тук, мадам, завинаги тук и вече не ще можете да я отделите от вас, каквито и усилия да полагате! Спете, спете, за да забравите, и тя ще се настани на възглавието ви, и ще бъде кошмарът на вашия сън, реалността на пробуждането ви.

– О, графе – каза гордо кралицата, – знам един сън, който тя няма да смути.

– Този сън, мадам – отвърна Оливие, – от него не се страхувам повече от Ваше Величество и може би го желая не по-малко.

– О – промълви отчаяно кралицата, – значи според вас той е нашето едничко убежище.

– Да, но нека не насилваме събитията, мадам. Нека не крачим побързо от неприятелите, защото ние вървим право към този сън, притиснати от тегобите, с които ни смазват толкова много буреносни дни.

И нова тишина, по-мрачна от предишната, легна тежко върху двамата събеседници.

Бяха седнали един до друг. Докосваха се и при все това между тях имаше огромна пропаст – мислите им се носеха разделени по вълните на бъдещето.

Кралицата първа се върна към темата на разговора, ала по заобиколен път. Тя погледна втренчено графа. После рече:

– И така, господине, една последна дума за нас и... и вие ще ми кажете всичко, всичко, всичко, всичко, чувате ли ме добре?

– Чувам ви, мадам.

– Заклевате ли ми се, че сте дошли тук само заради мен?

– О, вие се съмнявате в това!

– Заклевате ли ми се, че мадам Дьо Шарни не ви е писала?

– Тя?

– Слушайте, знам, че щеше да излиза, знам, че имаше нещо наум...

Закълнете ми се, графе, че не сте се върнали заради нея.

В този миг някой почука или по-скоро леко задраска по вратата.

– Влезте – каза кралицата.

Появи се камериерката.

– Мадам – рече, – кралят се навечеря.

Графът погледна Мария-Антоанета с израз на удивление.

– Е, добре! – повдигна рамене тя. – Какво учудващо има в това? Не трябва ли кралят да вечеря?

Оливие смръщи вежди.

– Предайте на краля – нареди кралицата, без да се обезпокои, – че получавам новини от Париж и че ще му ги съобщя, щом ги получа.

Сетне, обръщайки се към Шарни, каза:

– Да продължим. След като кралят се е навечерял, редно е да храносмила.

28. Оливие Дьо Шарни (продължение)

Това прекъсване беше преустановило временно разговора, но с нищо не бе променило двойното чувство на ревност, което изпитваше кралицата в този момент – любовна ревност, като жена, и властническа ревност, като кралица.

В резултат разговорт, който сякаш бе започнал да се изчерпва, тъкмо напротив, се оказа едва наченат и щеше да се разпали – по-остър от преди, като в битка, когато подир първия огън, засегнал няколко пункта, се подема решителният удар по целия фронт, който определя изхода от сражението.

Впрочем, след като нещата бяха стигнали дотук, графът изглеждаше не по-малко притеснен и нетърпелив от кралицата да получи обяснение; ето защо веднага щом вратата се захлопна, той заговори:

– Вие ме попитахте дали съм дошъл заради мадам Дьо Шарни. Нима Ваше Величество е забравила, че между нас бяха поети задължения и че аз съм човек на честта?

– Да – отвърна кралицата, като наклони глава, – да, бяха поети задължения, да, вие сте човек на честта, да, вие се захлехте да се жертвате за моето щастие и точно тази клетва не ми дава мира, защото, жертвайки се за щастieto ми, вие жертвате едновременно една красива жена с благороден характер... А това е едно престъпление в повече.

– О, мадам, ето че сега вие преувеличавате обвинението. Признайте само, че удържах думата си на честен човек.

– Вярно е, обезумяла съм, извинете ме.

– Не наричайте престъпление това, което се е родило случайно и по необходимост. И двамата оплакахме този брак, който единствено можеше да опази честта на кралицата. Този брак, аз вече просто го понасям, както всъщност правя от четири години.

– Да – извика Мария-Антоанета. – Ала мислите ли, че не виждам болката ви, че не разбирам мъката ви, която се изразява под формата на най-дълбока почит? Мислите ли, че не виждам всичко това?

– От милост, мадам – рече графът, като се поклони, – уведомете ме какво виждате, та ако аз не съм страдал достатъчно и не съм карал

другите да страдат, да удвоя сумата на страданията за себе си и за тези, които ме заобикалят, твърдо уверен, че винаги ще бъда под това, което ви дължа.

Кралицата протегна ръка към графа. Думите на този мъж притежаваха неустоима мощ, като всичко, което се излъчва от искрено и пламенно сърце.

– Заповядвайте, мадам – добави той, – умолявам ви, не се страхувайте да заповядвате.

– О! Да, да, знам. Не съм права, да, простете ми, да, вярно е. Но ако имате някъде скрит идол, когото тайнствено превъзнасяте, ако съществува за вас в някакво кътче на света една обожавана жена... О! Вече не се осмелявам да произнеса тази дума, тя ме плаши и аз изпитвам съмнение, когато сричките, от които е съставена, отекуват във въздуха и затрептят в ухото ми. Е, добре, ако това съществува, скрито от всички, не забравяйте, че вие имате за пред другите и за себе си, млада и хубава жена, която обграждате с грижи и внимание, жена, която се опира на ръката ви и опирайки се на ръката ви, се уповава на сърцето ви.

Оливие сбърчи вежди и съвършено правилните черти на лицето му се изкривиха за миг.

– Какво искате, мадам – попита той, – да отстраня графиня Дьо Шарни? Мълчите, това ли е? Така да бъде, готов съм да се подчиня на тази заповед, ала вие добре знаете, че е сама на света! Тя е сирак. Баща ѝ, барон Дьо Таверне, почина миналата година²⁴⁹ като достоен благородник от старите времена, който не желае да гледа какво се случва в днешните. Брат ѝ Мезон-Руж, знаете, че се появява най-много веднъж в годината, идва да прегърне сестра си, да поздрави Ваше Величество и си отива, без някой да разбере какво се случва с него²⁵⁰.

– Да, известно ми е всичко това.

– Помислете, мадам, че ако Бог ме повика при себе си, графиня Дьо Шарни би могла да си възвърне моминското име, без най-чистият от небесните ангели да долови в сънищата ѝ, в мислите ѝ една дума, едно име, един спомен на жена.

– О, да, да – каза кралицата, – знам, че вашата Андре е ангел на земята, знам, че заслужава да бъде обичана. Ето защо смятам, че бъдещето принадлежи на нея, а на мен ми се изплъзва. О, не, не. Нищо, графе,

---

249. Дюма сякаш е забравил, че героят му Таверне е починал в деня на предложението за брак, ще рече преди четири години – бел.фр.изд.

250. Последно споменаване на Филип, доста смътно: дали се е оттеглил в Таверне? – бел.фр.изд.

нищо, кълна ви се, не ще чуete нито дума повече. Не ви говоря като кралица, простете ми. Забравила съм се, но какво искате?... В душата ми има един глас, който напява все за щастие, радост, любов, редом с тези зловещи гласове, които нашепват за нещастие, война, смърт. Това е гласът от младостта ми, чрез който живея. Шарни, простете ми, повече няма да бъда млада, няма да се усмихвам, няма да обичам.

Злощастната Мария-Антоанета впери горящите си очи в изтънелите му и бледи ръце и сълзи на кралица, подобни на елмази, се търкулнаха между пръстите му.

Графът отново падна на колене.

– Мадам, в името на Бога – рече, – заповядайте ми да ви напусна, да избягам, да умра, само да не гледам как вие плачете.

И самият той бе готов да зариде, произнасяйки тези думи.

– Край – каза Мария-Антоанета с опрощаваща усмивка, като се изправи и леко разтърси глава.

И с един чаровен жест отметна назад гъстите си напудрени коси, които се бяха увили около лебедовобялата ѝ шия.

– Да, да, край – продължи владетелката, – няма да ви натъквам повече. Да оставим всички тези безумства. Боже мой! Странно е, че жената е толкова слаба, когато кралицата има такава нужда от сила. Вие идвате от Париж... Нека поговорим. Казахте ми неща, които забравих, ала бяха сериозни, нали, господин Дьо Шарни?

– Добре, мадам, да се върнем на събитията, защото, както споменахте, онова, което бях започнал да ви разправам, е твърде сериозно. Да, пристигам от Париж и присъствах на рухването на монархията.

– Значи с право наблегнах на „сериозни“, господин Дьо Шарни, тъй като вие тълкувате доста произволно. Един успешен бунт, и наричате това рухване на монархията! Е, какво, тъй като Бастилията е била превзета, господин Дьо Шарни, вие заявявате, че монархията е унищожена. О, не си ли давате сметка, че Бастилията съществува едва от XIV век, а монархията в света – от шест хиляди години?

– Бих искал да мога да се заблуждавам, мадам – отвърна графът, – и тогава, вместо да натъквам Ваше Величество, бих оповестил най-утешителните новини. За съжаление инструментът не възпроизвежда други звуци освен тези, за които е предназначен.

– Да видим, да видим, аз ще ви окуража, аз, една жена, аз ще ви върна на правия път.

– Уви, само това искам!

– Парижаните се бунтуват, нали?

– Да.

– В какво съотношение?

– Дванайсет от всеки петнайсет.

– Как го пресметнахте?

– Ами много просто. Народът е дванайсет петнайсети от нацията – остават две петнайсети за благородничеството и една за духовенството.

– Сметката е точна, графе, знаете отчета си на пръсти. Чели ли сте господин и мадам Дьо Некер?

– Господин Некер – да, Ваше Величество.

– Е, поговорката е вярна – рече с весела нотка кралицата, – човек винаги е предаван от своите. А сега ето моята сметка. Искате ли да я чуете?

– С най-дълбоко уважение.

– Дванайсет петнайсети, шест от които жени, нали?

– Да, Ваше Величество. Но...

– Не ме прекъсвайте. Казахме шест петнайсети жени, две – немощни или безучастни старци, много ли е?

– Не.

– Остават четири петнайсети, от които, трябва да признаете, две – страхливи и малодушни. Лаская френската нация. И в крайна сметка стигаме до две петнайсети побеснели, силни, смели и войнствени, признавам. Да пресметнем каква част са тези две петнайсети от Париж, защото, що се отнася до провинцията, е безполезно, нали? Париж е размирният, него трябва да си възвърнем!

– Да, мадам, но...

– Все това „но“... Почакайте, ще отговаряте после.

Господин Дьо Шарни се поклони.

– Та по моите изчисления – додаде кралицата, – две петнайсети от Париж са сто хиляди мъже, съгласен ли сте?

Този път графът не отговори. Мария-Антоанета продължи:

– И така, на тези сто хиляди мъже, зле въоръжени, недисциплинирани, необучени, без закалка, колебаещи се, понеже съзнават, че вършат зло, аз противопоставям петдесет хиляди войници, известни в цяла Европа с неустрашимостта си, офицери като вас, господин Дьо Шарни, плюс свещената кауза, наричана право от Бога, и накрая своята душа, която лесно се трогва, ала трудно се сломява.

Графът остана безмълвен.

– Смятате ли – попита кралицата, – че в битка като тази двама мъже от народа биха стрували повече от един мой войник?

Шарни мълчеше.

– Кажете, отговорете, вярвате ли го? – извика Мария-Антоанета нетърпеливо.

– Мадам – продума най-сетне графът, излизайки, по заповед на кралицата, от почитителната сдържаност, към която се бе придържал, – на бойно поле, където ще се възправят тези сто хиляди изолирани, недисциплинирани и зле въоръжени мъже, каквито наистина са, вашите петдесет хиляди войници ще ги сразят за половин час.

– А! – възкликна владетелката. – Значи имам право.

– Почакайте. Съвсем не е така, както го мислите. Най-напред вашите сто хиляди бунтовници са петстотин хиляди.

– Петстотин хиляди?

– Не по-малко. Вие пренебрегвате жените и децата. О, кралице на Франция, о, безстрашна и горда жено! Включете в сметките си и жените наравно с мъжете. Може би ще дойде ден, когато те ще ви заставят да ги броите за демони.

– Какво искате да кажете, графе?

– Мадам, знаете ли каква всъщност е ролята на една жена по време на гражданска война? Не. Е, добре, ще ви обясня и ще се уверите, че са необходими двама войници срещу всяка жена.

– Графе, вие луд ли сте?

Шарни се усмихна тъжно.

– Видяхте ли ги в Бастилията – подхвана той, – под огъня, под пороя от куршуми, викащи „На оръжие!“, размахващи заканително пестници към вашите швейцарци с тежки бойни униформи, изричащи проклятия над трупове на повалените с глас, който кара живите да настръхнат? Видяхте ли ги как бутат оръдията, давайки на опиянените бойци по един патрон, а на плахите – патрон и целувка? Знаете ли, че по подвижния мост на Бастилията минаха толкова жени, колкото и мъже, и че ако в този момент камъните на Бастилията се сгромолясват, то ще е под кирките в ръцете на жените? О, мадам, бройте жените на Париж, бройте ги! Бройте също и децата, които леят куршумите, които точат сабите, които хвърлят камъни от някой шести етаж. Бройте ги, защото куршумът, който едно дете е изляло, ще убие отдалеч вашия най-добър генерал, сабята, която е наточило, ще пререже сухожилията на бойните ви коне, тази сляпа грамада, която ще се изсипе от небето, ще премаже вашите драгуни и вашите гвардейци. Бройте старците, мадам, защото, ако са неспособни да размахват сабя, те все още могат да служат за щит. В Бастилията, мадам, имаше старци. Знаете ли какво правеха тези

старци, които вие не броите? Заставаха пред младите, които опираха пушките си на раменете им, така че куршумите на вашите швейцарци убиваха немощните старци, чиито тела бранеха годните да се сражават. Бройте старците, защото те са тези, които от триста години разказват на всяко следващо поколение за понесените оскърбления от техните майки, за безплодието на нивите си, нападани от дивеча на благородника, за срама на своята каста, превита под бремето на феодалните привилегии, и тогава синовете грабват брадвата, боздугана, пушката, каквото намерят, и тръгват да убиват, превърнали се самите те в оръжия, заредени с проклятията на старците, както оръдието е заредено с барут и желязо. В Париж в този момент мъже, жени, старци, деца крещат за свобода и избавление. Та бройте всичко, което крещи, мадам, бройте осемстотин хиляди души в Париж.

– Триста спартанци са победили войската на Ксеркс²⁵¹, господин Дьо Шарни.

– Да, само че днес вашите триста спартанци са осемстотин хиляди, мадам, а войската на Ксеркс са вашите петдесет хиляди войници.

Кралицата се изправи със свити юмурици и с лице, почервеноло от гняв и срам.

– О! По-добре да бъде свалена от трона, да умра, разкъсана на парчета от вашите петстотин хиляди парижани, но да не чувам един Шарни, един верен поданик, да говори така!

– Ако той говори така, мадам, то е, защото трябва. Тъй като този Шарни няма във вените си и капка кръв, която да не е достойна за деди-те му и която да не ви принадлежи.

– Тогава да настъпва срещу Париж с мен и там ще загинем заедно.

– Позорно – отвърна графът, – без възможна борба. Дори няма да се сражаваме, ще изчезнем като филистимци или амаликитци. Да настъпваме срещу Париж! Вие не знаете едно – в момента, в който влезем в Париж, къщите ще се срутят върху нас, както водите на Червено море са потопили фараона²⁵². И ще оставите във Франция едно прокълнато име, а вашите деца ще бъдат убити като отрочета на вълчица.

– Как трябва да падна, графе? – запита кралицата надменно. – Научете ме, моля ви.

– Като жертва, мадам – отговори почтително господин Дьо Шарни,

---

251. Спартанците на Леонид били избити, но спрели похода на Ксеркс при Термопилите – бел.фр.изд.

252. Филистимците, както и амаликитците, са били покорени от Давид – 2 Царств., 5:17-25. За преминаването на Червено море – Изх., 14:15-30 – бел.фр.изд.

– както пада една кралица, усмихвайки се и молейки за прошка тези, които се нахвърлят върху нея. Ех, ако имахте петстотин хиляди мъже като мен, бих ви казал: да вървим, да вървим още тази нощ, да вървим на мига и утре вие ще властвате над Тюйлери, утре ще си възвърнете трона.

– О! – извика Мария-Антоанета. – Отчаяли сте се, вие, на когото възлагах най-голяма надежда.

– Да, отчаях се, мадам, понеже цяла Франция мисли като Париж, понеже вашата армия, дори да победи в Париж, ще бъде погълната от Лион, Руан, Лил, Страсбург, Нант и още сто хищни града. Хайде, хайде, кураж, мадам, сабята в ножницата!

– А, ето защо значи трябвало да събера толкова сърцати мъже и да им вдъхна смелост.

– Ако не споделяте това мнение, мадам, дайте заповед и тази нощ ще тръгнем срещу Париж. Кажете.

Имаше такава преданост в предложението на графа, че то уплаши кралицата повече от отказа. Тя се хвърли объркана на едно канапе, където дълго се бори с гордостта си.

Накрая, вдигайки глава, изрече:

– Графе, вие желаете да не предприемам нищо?

– Имам честта да посъветвам Ваше Величество.

– Това ще бъде направено. Върнете се.

– Мадам, ядосах ли ви? – попита графът, гледайки кралицата с тъга, примесена с неизразима любов.

– Не. Дайте ми ръката си.

Шарни протегна ръка към нея, покланяйки се.

– Трябва да ви се скарам – каза Мария-Антоанета, като се опита да се усмихне.

– И за какво, мадам?

– За какво ли! Имате брат на служба и го научавам случайно.

– Не разбирам.

– Тази вечер един млад офицер от хусарите на Бершени...

– А, брат ми Жорж!

– Защо никога не сте ми говорили за този млад мъж? Защо няма по-висок чин?

– Защото е съвсем млад и още неопитен, защото не е заслужил да бъде командващ и накрая, защото, ако Ваше Величество благоволи да принизи и да спре погледа си върху мен, Шарни, за да ме удостои с приятелството си, това не е причина да поставя семейството си над множество доблестни благородници, по-достойни от моите братя.

– Значи имате и друг брат?

– Да, мадам, и е готов да умре за Ваше Величество, както и останалите двама.

– Няма ли нужда от нещо?

– От нищо, мадам. Щастливи сме, че можем да сложим в нозете на Ваше Величество не само живота, но и богатството си.

Докато изричаше последните думи, докато кралицата ги поглъщаше, проникната от тази деликатна лоялност, а той я съзерцаваше, тръпнещ от изтънченото ѝ величие, един стон от съседната стая ги стресна внезапно.

Мария-Антоанета скочи, изтича до вратата, отвори я и нададе силен вик.

Беше видяла жена, която се гърчеше на килима, обхваната от ужасни конвулсии.

– О, графинята! – каза съвсем тихо на господин Дьо Шарни – Може да ни е чула!

– Не, мадам – отвърна той, – ако не бях аз, щеше да предупреди Ваше Величество, че някой би могъл да чуе.

И се спусна към Андре и я вдигна на ръце. Кралицата стоеше настрани, студена, бледа, трепереща от мъчително безпокойство.

29. Сцена за трима

Андре започна да идва на себе си, без да знае кой ѝ помага, но инстинктивно усети, че ѝ се притичват на помощ.

Тялото ѝ се изправи, ръцете ѝ се вкопчиха в неочакваната опора, която ѝ се предлагаше.

Ала умът ѝ не се проясняваше; той остана мътен, омъглен, дремещ за няколко минути.

След като бе опитал да я върне към физическия живот, господин Дьо Шарни се помъчи да съживи и ума ѝ. Но се сблъскваше само с една ужасяваща и непроницаема лудост.

Накрая отворените, ала безумни очи се втренчиха в него и с остатъка от делириума, без да познае мъжа, който я държеше, Андре нададе вик и го отблъсна грубо.

През цялото това време кралицата избягваше да гледа; тя, бидейки жена, тя, чийто дълг трябваше да е да утешава, да подкрепя тази жена, я изоставяше.

Шарни вдигна Андре в силните си ръце въпреки съпротивата ѝ и се обърна към Мария-Антоанета, все така строга и студена.

– Извинете, мадам – каза той, – но вероятно се е случило нещо странно. Мадам Дьо Шарни няма навика да припада и за първи път я виждам лишена от съзнание.

– Значи навярно много страда – рече кралицата, връщайки се към тази загнездила се у нея мисъл, че Андре бе чула целия разговор.

– Да, без съмнение страда – отвърна графът – и затова ще помоля Ваше Величество за позволение да я пренеса в апартамента ѝ. Тя има нужда от грижите на прислужничките си.

– Направете го – кимна кралицата, протягайки ръка към звънеца.

Ала при звъна на медта Андре се изпъна и в своето блънуване извика:

– О, Жилбер, този Жилбер!

При това име кралицата потръпна, а графът учудено положи жена си на близкото канапе.

В този момент влезе един прислужник.

– Нищо, нищо – каза Мария-Антоанета, давайки му знак с ръка да се оттегли.

Сетне, останали сами, графът и кралицата се спогледаха. Андре отново беше затворила очи и изглеждаше обхваната от нова криза. Коленичил до канапето, господин Дьо Шарни я държеше.

– Жилбер – повтори кралицата, – какво е това име?

– Ще трябва да се разбере.

– Мисля, че ми е познато – подаде Мария-Антоанета, – мисля, че не за първи път чувам графинята да го произнася.

Ала сякаш застрашена от спомена на кралицата и сякаш тази заплаха я бе застигнала наред конвулсиите ѝ, Андре отвори очи, простря ръце към небето и правейки усилие, се вдигна на крака.

Първият ѝ поглед, вече разумен, се насочи към господин Дьо Шарни, когото тя разпозна и обгърна с гальовен плам.

После, като че това неволно проявление на мисълта бе недостойно за душата ѝ на спартанка, Андре извърна очи и забеляза Мария-Антоанета.

Веднага се поклони.

– О, Боже мой! Какво ви е, мадам – каза господин Дьо Шарни, – уплашихте ме. Вие, която сте толкова силна, толкова храбра, в плен на подобен припадък?

– Господине – отвърна тя, – случват се такива страшни неща в Париж, че когато мъжете треперят, жените могат и да припаднат. Вие сте напуснали Париж, о, добре сте сторили.

– Мили Боже, графиньо! – възкликна Шарни с нотка на съмнение. – Да разбирам ли, че всичко това е било заради мен?

Андре погледна още веднъж съпруга си и кралицата, но не отговори.

– Ами сигурно, така е, графе. Нима се съмнявате? – отговори Мария-Антоанета. – Графинята не е кралица! Тя има право да се страхува за съпруга си.

Шарни почувства ревността, скрита зад тези думи.

– О, мадам! – рече той. – Убеден съм, че графинята се бои повече за своята владетелка, отколкото за мен.

– Но в крайна сметка – попита Мария-Антоанета – защо и как се озовахте припаднала в моя кабинет, графиньо?

– О! Това ми изглежда невъзможно за разказване, мадам. Сама не знам. Ала при този живот на умора и ужас, на емоции, който водим от три дни, няма нищо по-естествено, струва ми се, от припадък на една жена.

– Вярно е – прошепна кралицата, усещайки, че Андре не желае да

бъде насилвана да разказва.

– Но – подхвана Андре със странното спокойствие, което проявяваше от момента, в който бе станала господарка на волята си, и което бе още по-смушавашо в трудните обстоятелства, тъй като лесно се виждаше, че е престорено и прикрива съвършено човешки чувства, – очите на Ваше Величество също са навлажнени.

И на графа му се стори, че долавя в думите на жена си онзи ироничен оттенък, който беше забелязал преди миг у кралицата.

– Мадам – каза той на Андре с лека строгост, която явно не бе присъща на гласа му, – не е учудващо, че кралицата има сълзи в очите. Тя обича своя народ, а кръвта на народа изтича.

– За щастие Бог пощади вашата, господине – отвърна Андре, все така студена и непроницаема.

– Да, но не става въпрос за Нейно Величество, мадам, а за вас. Да се върнем на вас, ако кралицата позволи.

Мария-Антоанета направи едно движение с глава в знак на съгласие.

– Страхувахте се, нали?

– Аз?

– Страдали сте, не го отричайте. Случило ви се е нещо – какво? Не знам, ала вие ще ни кажете.

– Лъжете се, господине.

– Имате да се оплачете от някого, от някой мъж?

Андре пребледня.

– От никого нямам да се оплаквам, господине. Идвам от покоите на краля. Нейно Величество може да се осведоми.

– Ако е така – намеси се Мария-Антоанета, – графинята действително казва истината. Кралят я обича прекалено и знае, че аз, от своя страна, също изпитвам силна привързаност към нея, за да я засегне с каквото и да било.

– Но – продължаваше да настоява Шарни, – вие произнесохте едно име.

– Име?

– Да, идвайки на себе си.

Андре погледна кралицата, сякаш за да подири помощ, ала владетелката или не я разбра, или не поиска да я разбере.

– Да – кимна тя, – произнесохте името Жилбер.

– Жилбер! Произнесла съм името Жилбер! – извика Андре с такъв явен ужас, че графът бе по-разтърсен от този изблик, отколкото от

припадъка.

– Да – потвърди той, – изрекохте това име.

– А! Наистина! – каза Андре. – Странно.

И малко по малко, както небето се затваря подир мълния, изражението на младата жена, толкова рязко променено при споменаването на фаталното име, възвърна спокойствието си и само няколко мускула на това хубаво лице продължаваха да потреперват едва забележимо, подобно замиращи на хоризонта сетни отблясъци от буря.

– Жилбер – промълви тя, – не знам.

– Да, Жилбер – повтори кралицата. – Опитайте да си спомните, скъпа ми Андре.

– Но, мадам – обърна се графът към Мария-Антоанета, – ако е случайност и името не говори нищо на графинята?

– Не – поклати глава Андре, – говори ми. Това е един учен, един сръчен лекар, който мисля, че пристига от Америка, и който се е свързал там с господин Дьо Лафайет.

– И това е всичко? – попита графът.

– Да – отговори Андре със съвършена естественост, – не го познавам лично, ала се твърди, че е много уважаван човек.

– Тогава – подхвана кралицата – защо бяха тези емоции, графиньо?

– Емоции? Значи съм била развълнувана?

– Да, би могло да се каже, че произнасяйки името Жилбер, изживяхте нещо като изтезание.

– Възможно е. Ето какво се случи. В кабинета на краля срещнах мъж, облечен в черно, със строг вид, който разправяше мрачни и страшни неща. Разказваше с ужасяващи подробности за убийствата на господин Дьо Лоне и господин Дьо Флесел. Бях потресена и съм припаднала, както видяхте. Може би тогава съм казала, може би тогава съм произнесла името на този господин Жилбер.

– Възможно е – кимна господин Дьо Шарни, очевидно склонен да не продължава разпита, – но в момента вече сте спокойна, нали?

– Напълно.

– В такъв случай ще ви помоля за нещо, господин графе – рече кралицата.

– На заповедите на Ваше Величество, мадам.

– Отидете да намерите господата Дьо Безенвал, Дьо Броли и Дьо Ламбеск и им предайте да оставят войските си на позициите, на които се намират. Утре на Съвета кралят ще реши какво да се предприеме.

Графът се поклони, ала все още колебаейки се дали да тръгне,

хвърли последен поглед към Андре.

Очите му излъчваха нежно безпокойство.

Погледът не убягна на кралицата.

– Графиньо – каза тя, – няма ли да се върнете при краля с мен?

– Не, мадам, не – отвърна припряно Андре.

– Защо?

– Моля Ваше Величество за позволение да се оттегля в покоите си.

Онова, което изпитах, ме изтощи.

– Хайде, графиньо, бъдете искрена – поде Мария-Антоанета. –

Имаше ли нещо с Негово величество?

– О, нищо, мадам, абсолютно нищо!

– Кажете, не се притеснявайте. Кралят не винаги е внимателен с моите приятели.

– Кралят бе, както обикновено, изключително добре настроен към мен, но...

– И все пак вие не държите да го видите, така ли? Несъмнено нещо се е случило, графе – рече кралицата с престорена веселост.

В този момент Андре отправи към нея поглед, толкова изразителен, толкова умоляващ и натежал от откровение, та тя разбра, че бе време да прекрати тази малка война.

– Всъщност, графиньо, да оставим господин Дьо Шарни да изпълни поръчението, с което го натоварих, а вие се оттеглете в покоите си или останете тук, както желаете.

– Благодаря, мадам – промълви Андре.

– Вървете, господин Дьо Шарни – подкани го Мария-Антоанета, съзирайки изражението на признателност, което се изписа на лицето на Андре.

Графът не забеляза това изражение или не поиска да го забележи; той взе ръката на жена си и изказа своето задоволство от възвръщането на силите и цвета ѝ.

После, като се поклони с дълбоко уважение пред кралицата, отправи се към вратата.

Ала излизайки, очите му срещнаха за последен път тези на Мария-Антоанета.

Погледът на кралицата казваше: „Върнете се бързо.“

Погледът на графа отговаряше: „Колкото мога по-бързо.“

Колкото до Андре, тя следеше със свито сърце, останала без дъх, всяко движение на мъжа си.

Графинята сякаш ускоряваше със своето желание бавната му,

благородническа крачка и го тласкаше навън с цялата мощ на волята си.

Още щом той затвори вратата, щом се изгуби от очите ѝ, силите, които Андре бе събрала, за да се справи с положението, се стопиха; лицето ѝ пребледня, нозете ѝ се подкосиха и тя се строполи на едно кресло, което се намираше до нея, опитвайки се да изкаже извиненията си на владетелката за това нарушаване на етикета.

Кралицата изтича до камината, взе шишенце със соли и го поднесе към ноздрите на Андре, която този път дойде на себе си много по-бързо, по-скоро със силата на волята си, отколкото поради грижите, които получи от височайшата ръка.

В действителност имаше нещо странно между тези две жени. Кралицата сякаш обичаше Андре, Андре сякаш дълбоко уважаваше кралицата, ала в някои моменти те изглеждаха не като сърдечна кралица и предана поданица, а като врагове.

И така, както споменахме, могъщата воля на Андре ѝ възвърна силата. Тя стана отново, отклони почтително ръката на владетелката и сведе глава пред нея.

– Нека Ваше Величество позволи – продума – да се оттегля в стаята си...

– Да, несъмнено, и вие винаги сте свободна, скъпа графиньо, знаете го. Етикетът не е предназначен за вас. Но преди да се приберете, нямате ли все пак нещо да ми кажете?

– Аз, мадам? – попита Андре.

– Вие, разбира се.

– Не, в каква връзка?

– Ами във връзка с този господин Жилбер, който толкова ви е впечатлил.

Андре потрепера, ала се задоволи да поклати глава в знак на отрицание.

– В такъв случай не ще ви задържам повече, скъпа Андре. Свободна сте.

И Мария-Антоанета се насочи към будоара в съседство със стаята ѝ.

Графинята пък, след като направи безукорен реверанс, пристъпи към изходната врата.

Но в мига, в който понечи да я отвори, в коридора отекнаха стъпки и една ръка натисна дръжката от външната страна.

В същата секунда прозвуча гласът на Луи XVI, който даваше на своя камериер заповеди за през нощта.

– Кралят, мадам! – изрече Андре, отстъпвайки назад. – Кралят!

– Е, добре, да, кралят – отвърна Мария-Антоанета. – Толкова ли ви плаши?

– Мадам, в името на небето – поде трескаво графинята, – не искам да виждам краля, не искам да заставам лице в лице с него, поне тази вечер. Бих умряла от срам!

– Ала в края на краищата трябва да ми кажете...

– Всичко, всичко, ако Ваше Величество настоява. Само ме скрийте.

– Влезте в будоара ми – посочи Мария-Антоанета. – Ще излезете, след като кралят си тръгне. Бъдете спокойна, пленничеството ви не ще продължи много. Кралят никога не се задържа дълго тук.

– О, благодаря, благодаря – промълви графинята.

И втурвайки се към будоара, тя изчезна в мига, в който кралят, отваряйки вратата, се появи на прага.

Луи XVI влезе.

30.

Един крал и една кралица

След като се огледа наоколо, кралицата прие поздрава на съпруга си и също го поздрави приятелски.

После, като му подаде ръка, запита:

– На каква щастлива случайност дължа честта на вашето посещение?

– На истинска случайност, право казвате, мадам. Срегнах Шарни, който ми съобщи, че отива от ваше име да нареди на нашите военни да не предприемат нищо. Такова голямо удоволствие ми достави фактът, че вие сте взели подобно решение, та не можах да мина покрай апартамента ви, без да ви благодаря.

– Да – кимна кралицата, – всъщност разсъдих и помислих, че положително ще е по-добре войските да стоят настрана и да не дават повод за гражданска война.

– Отлично – възкликна кралят, – очарован съм, че смятате така. Впрочем знаех, че ще ви върна на това мнение.

– Ваше Величество вижда, че не беше много трудно да се постигне тази цел, понеже решението ми е взето самостоятелно, извън неговото влияние.

– Чудесно! Това доказва, че сте доста благоразумна, а когато ви доверя някои размисли, ще станете съвсем благоразумна.

– Но ако сме на еднакво мнение, сир, тези размисли ми се струват безполезни.

– О, бъдете спокойна, мадам, не възнамерявам да захващам спор. Знаете, че не обичам споровете повече от вас. Това ще е разговор. Да видим, няма ли да сте доволна да разговаряте от време на време с мен за делата на Франция, както двама добри съпрузи обсъждат семейните си дела?

Тези последни думи бяха произнесени с онази съвършена простодушност, която Луи XVI проявяваше при фамилиарно общуване.

– О, сир! Напротив – отговори кралицата, – само че дали моментът е подходящ?

– Мисля, че да. Ако не искате да се обсъждат военните действия, ще ми го кажете незабавно, нали?

– Казах ви.

- Но не ми посочихте съображението си.
- Не ме попитахте.
- Е, добре, питам ви.
- Безсилието!
- А, правилно забелязвате! Ако вярвахте, че сте по-силната, бихте воювали.
- Ако вярвах, че съм по-силната, бих изгорила Париж.
- О, толкова бях сигурен, че вие не желаете войната по същите причини като мен!
- Е, и какви са вашите?
- Тя е само една.
- Кажете я.
- Не искам да започвам война с народа, защото смятам, че народът има право.
- Мария-Антоанета свъси вежди в изненада.
- Право! – възкликна тя. – Народът има право да се бунтува?
- Ами да.
- Право да нападне Бастилията, да убие управителя, да отреже главата на превото на търговците, да изстреби войниците ви?
- Ех!... Боже мой! Да.
- О – извика кралицата, – значи това са вашите размисли и тъкмо тези размисли идвате да ми изложите!
- Предадох ви ги, както ми дойдоха в главата.
- Докато вечеряхте?
- Добре! – рече кралят. – Ето че отново стигаме до темата за храненето. Не можете да ми простите, че обичам да ям. Бихте предпочели да съм поетичен и ефирен. Какво искате! В моето семейство се яде. Анри IV не само е ял, но и е пиел виното, без да го разрежда. Великият и извисен Луи XIV е ял, докато почервенеет. Крал Луи XV пък, който е държал да бъде сигурен, че ще е по негов вкус, сам е приготвял своите плодови банички, а кафето му е правела мадам Дю Бари. А аз, какво очаквате! Гладен ли съм, не мога да устоя. Нали трябва да подражавам на предците си Луи XV, Луи XIV и Анри IV²⁵³. Ако при мен това е потребност, бъдете снизходителна, ако е недостатък, простете ми.
- Сир, ще се съгласите...
- Че не бива да ям, когато съм гладен, не – заяви кралят и поклати

---

253. Луи XVI е внук на Луи XV, който е правнук на Луи XIV, който пък е внук на Анри IV – бел.ред.

спокойно глава.

– Вече не ви говоря за това, говоря ви за народа.

– А!

– Ще се съгласите, че народът няма право.

– Да се бунтува! Да огледаме нашите министри. Откакто управлявате, колцина са се заели действително с добруването на народа? Двама – Тюрго и господин Дьо Некер. Вие и вашият гняв ме накарахте да ги отстраня. За единия се вдигна бунт, за другия току-виж се направи революция. Да поговорим малко и за останалите. А, това са чаровни люде, нали? Господин Дьо Морепа, протезето на моите лели, един песнописец! Не министрите трябва да пеят, а народът. Или господин Дьо Калон? Той ви каза нещо пленително, знам го, което ще се помни. Един ден, когато дойдохте да му искате вече не се сещам какво, Калон ви отвърна: „Ако е възможно, е направено, ако не е възможно, ще бъде направено.“ Тази фраза може би е струвала сто милиона на народа. Не се учудвайте, че той го смята за не толкова духовит, колкото го намирате вие. Разберете едно, мадам. Ако задържах тези, които одират кожата на народа, и отправям онези, които го обичат, това не е начин да го умиротворя и да го привлече към нашето управление.

– Значи говорите за право, не за метеж? Провъзгласете този принцип! Хайде! Наистина съм много радостна, че споделяте подобни неща на четири очи. Ако някой ви чуеше...

– О, да – отвърна кралят, – не ми казвайте нищо ново. Да, знам, че ако вашите Полиняк, Дрьо-Брезе, Клермон-Тонер, Коани ме чуеха, щяха да вдигнат рамене зад гърба ми, знам го, но те будят у мен само съжаление, тези Полиняк, които ви обират и разнасят, на които в един хубав ден вие предоставихте графство Фенетранж, струвало ви сто и двацет хиляди ливри²⁵⁴; вашият Сартин, комуто вече бях дал издръжка от осемдесет и девет хиляди ливри и който получи от вас двеста хиляди ливри като помощ; принцът от Дьо-Пон, на когото ме принудихте да отпусна деветстотин четирийсет и пет хиляди ливри, за да погаси дълговете си; мадам Дьо Лавал и мадам Дьо Е-Нъовил, които вземат по осемдесет хиляди ливри издръжка; Коани, който е задоволен с всичко и който един ден, когато поисках да понамаля доходите му, ме притисна в коридора, готов да ме набие, ако не бях отстъпил²⁵⁵. Всички тези хора са ваши приятели, нали? Е, добре, ще ви кажа нещо и вие няма да го повярвате,

---

254. Графство Фенетранж било предоставено на Полиняк вместо графство Бише, на което били хвърлили око – земята носела шейсет-седемдесет хиляди ливри рента – бел.фр.изд.

като се има предвид, че е истина – ако, вместо да са в двора, приятелите ви бяха в Бастилията, народът би я укрепил, вместо да я разруши.

– О! – изпусна едно възклицание кралицата и един жест на ярост.

– Кажете каквото желаете. Такава е истината – отговори невъзмутимо Луи XVI.

– О, вашият обичан народ скоро не ще има причина да мрази приятелите ми, защото те си тръгват.

– Заминават! – извика кралят.

– Да, заминават.

– Полиняк? Жените?

– Да.

– Клермон-Тонер, Коани?

– Да.

– Е, толкова по-добре – въздъхна с облекчение Луи, – толкова по-добре! Благословен да си, Господи!

– Как „толкова по-добре“! Как „благословен да си, Господи“! Вие не съжалявате ли за тях?

– Не, тъкмо обратното. Липсват ли им пари за заминаването? Ще им дам. И те не ще бъдат зле употребени, гарантирам ви. Лек път, господа! Лек път, дами! – рече кралят с чаровна усмивка.

– О, да, да – каза кралицата, – разбирам, че одобрявате подобно малодушие.

– Чакайте да се разберем – може би най-сетне вие им въздавате правосъдие?

– Те не заминават – извика Мария-Антоанета, – те дезертират.

– Не е важно, стига да са далеч!

– И само като си помисля, че тези низости са по съвет на вашето семейство!

– Моето семейство съветва всички ваши фаворити да си вървят? Не го смятах за толкова мъдро. Кажете, кои от семейството ми правят тази услуга, за да им благодаря?

– Вашата леля Аделаид, брат ви Д'Артоа.

– Брат ми Д'Артоа! Мислите ли, че ще последва, от своя страна, съвета, който дава? Мислите ли, че и той ще замине?

– Защо не? – процеди Мария-Антоанета, опитвайки се да жегне краля.

---

255. Вж. „Спомени на барон Дьо Безенвал за френския двор“ и Мишле „История на Френската революция“, въведение, втора част, глава VII – бел.фр.изд.

– Дано добрият Бог ви чуе! – вдигна очи към небето Луи XVI. – Ако господин Д'Артоа си тръгне, ще му пожелае същото като на другите: „Лек път, братко Д'Артоа, лек път!“

– А! Та той е ваш брат! – извика кралицата, изумена.

– Поради това е достоен за съжаление! Едно симпатично момченце, на което не липсва нито дух, нито смелост, знам чудесно, но което няма мозък, което си играе на френски принц, подобно на конте от времето на Луи XIII, един свадливец, непредпазливек, който ви компрометира, вас, жената на Цезар.

– Цезар! – прошепна кралицата с убийствена ирония.

– Или Клавдий²⁵⁶, ако желаете – добави кралят, – защото знаете, мадам, че Клавдий е бил Цезар, а и Нерон.

Мария-Антоанета наведе глава. Тази историческа самонадеяност я поразяваше.

– Клавдий – продължи владетелят, – тъй като предпочитате името Клавдий пред Цезар, та Клавдий една вечер, спомнете си, бе заставен да нареди да затворят железните порти на Версай с цел да ви даде урок, когато се връщайте прекалено късно. Този урок именно господин графът Д'Артоа ви го докара. И така, изобщо не ще съжалявам за господин Д'Артоа. Колкото до леля ми, известно е какво се говори за нея²⁵⁷. И тя заслужава не по-малко да бъде от семейството на Цезарите! Но не казвам нищо, защото е моя леля. И да си тръгне, въобще не ме интересува. Също и господин Дьо Прованс, смятате ли, че ще се тюхкам за него? Господин Дьо Прованс заминава ли? Лек път!

– О! Той не говори за заминаване.

– Толкова по-зле! Видите ли, скъпа моя, господин Дьо Прованс владее прекрасно латински според мен. Той ме принуждава да говоря английски. Тъкмо господин Дьо Прованс стовари на гърба ни вината за Бомарше, като го натика в Бисетр, във Фор-л'Евек²⁵⁸ и не знам си къде, със силата на личната си власт, и господин Дьо Бомарше здравата ни го

---

256. Тиберий Клавдий Друз Нерон Германик (10 г. пр. Хр. – 54 г. сл. Хр.) – римски император. Силно влияние в управлението му има неговата съпруга Месалина, амбициозна и със свободни нрави – бел.ред.

257. Алюзия за кръвосмесителните любовни авантюри на Луи XV и неговата дъщеря, чийто плод се смята, че е граф Дьо Нарбон. Еротоманското въображение на памфлетистите не е познавало граници – бел.фр.изд.

258. Бомарше е бил хвърлен във Фор-л'Евек през февруари 1773 г. след юмручен бой с херцог Дьо Шон, негов съперник в любовта, и е излязъл оттам през април. Затворен е бил за няколко дни в Сен Лазар (март 1785 г.) след триумфа на „Сватбата на Фигаро“ за непристойни реплики – бел.фр.изд.

върна. Значи господин Дьо Прованс остава! Лошо, лошо! Ще ви доверя нещо, мадам, и то е, че в обкръжението ви познавам само един честен човек – господин Дьо Шарни.

Кралицата порумения и се извърна.

– И той ли заминава? – попита кралят. – Би било жалко, за него ще съжалявам.

Мария-Антоанета остана безмълвна.

– Говорехме за Бастилията – продължи Луи XVI подир кратко мълчание. – И вие се вайкахте, че е превзета?

– Но, сир, седнете – отвърна кралицата, – явно имате още много неща да ми казвате.

– Не, благодаря. Предпочитам да говоря, крачейки. Крачейки, работя за здравето си, с което никой не се занимава. Защото, макар да се храня добре, смилам зле... Знаете ли какво си мислят всички в момента? Кралят се навечеря, кралят спи. Вие виждате как спя! Аз съм тук, прав, и се опитвам да храносмилам, беседвайки за политика с жена си. Ах, мадам, изкупвам, изкупвам!...

– И какво изкупвате, моля?

– Изкупвам греховете на една епоха, на която съм изкупителна жертва. Изкупвам мадам Дьо Помпадур, мадам Дю Бари, Парка на елените. Изкупвам онзи нещастен Латюд, гнил трийсет години в тъмниците и обезсмъртил се чрез страданието. Още един, заради когото Бастилията е ненавиждана! Бедният! О, колко глупости съм извършил, мадам, търпейки глупостите на другите! Помогнах за преследването на философите, икономистите, учените, писателите. Ех, Боже мой, тези хора искаха само да ме обичат. Ако ме бяха обичали, щяха да създадат славата и благополучието на властването ми. Господин Русо например, тази черна овца за Сартин и останалите, видях го един ден, деня, в който го бяхте извикали в Трианон²⁵⁹, спомнете си. Беше с неугледни дрехи, вярно е, с дълга брада, това също е вярно, ала иначе доблестен човек. Ако си бях сложил моята дебела сива дреха, плетените чорапи и бях казал на господин Русо: „Да отидем да потърсим мъхове в горите на Вил-д'Авре...“

– Е, и какво? – прекъсна го кралицата с нескрито презрение.

– Какво, господин Русо нямаше да напише „Савойският викарий“ и „Общественият договор“²⁶⁰.

– Да, да, знам. Ето как разсъждавате... – рече Мария-Антоанета. –

259. Става дума за Малкия трианон – дворец, построен за Луи XV през 1762 – 1768 г. в парка на Версай и обитаван предимно от Мария-Антоанета – бел.ред.

Вие сте благороден, боите се от народа си, както кучето от господаря си.

– Не, както господарят от кучето си. Важно е да знаеш, че няма да бъдеш ухапан от кучето си. Мадам, когато се разхождам с Медор, пиренейския дог, който ми подари кралят на Испания, аз съм горд с неговото приятелство. Смейте се, щом искате, при все това Медор, ако не ми беше приятел, би ме разкъсал с големите си бели зъби. Е, аз му казвам: „Малък Медор, добър Медор“, давам му сладкиш и той ме близва.

– Ами тогава погалете бунтовниците, помилвайте ги, хвърлете им сладкиш.

– Така и ще направя. Нямам друг план, моля ви да повярвате. Да, реших, ще струпам малко пари и ще третирам всички тези господа като цербери²⁶¹. Ей, дръжте, господин Дьо Мирабо...

– А, да, кажете ми за това кръвожадно животно...

– С петдесет хиляди ливри на месец ще бъде един Медор, докато ако чакаме, ще му трябват може би половин милион на месец.

Кралицата започна да се смее от състрадание.

– О! Да се гаят подобни хора! – поклати глава тя.

– Господин Байи – продължи кралят, – като стане министър на изкуствата, министерство, което ще се позабавлявам да създам, та господин Байи ще бъде друг Медор. Извинете, че не споделям вашето мнение, мадам, ала аз съм на мнението на моя праотец Анри IV. Той е бил политик като всеки друг и знам какво е казвал.

– И какво е казвал?

– Мухи се с оцет не ловят.

– Санчо казваше същото или нещо подобно.

– Но Санчо би направил народа на Баратария много щастлив, ако Баратария съществуваше²⁶².

– Сир, вашият праотец Анри IV, на когото се позовавате, е ловял вълците не по-зле от мухите. Свидетелство за това е маршал Дьо Бирон²⁶³, комуто е наредил да прережат гърлото. Значи е можел да каже всичко, което му е харесвало. Разсъждавайки като него и действайки по

---

260. „Верую на савойския викарий“ (книга четвърта от „Емил, или За възпитанието“) и „Общественият договор“, и двете от 1762 г., далеч предшестват несъстоялата се среща между Русо и дофина. Вж. „Жозеф Балзано“, глава СХ – бел.фр.изд.

261. Цербер – в древногръцката митология: свирепо триглаво куче, което пазело изхода от подземния свят – бел.ред.

262. Мигел де Сервантес. „Дон Кихот“, втора част, глава XLIV и следващите – бел.фр.изд.

263. Шарл дьо Гонто, херцог Дьо Бирон (1562 – 1602) – маршал на Франция, съзаклятничил срещу Анри IV. Осъден на смърт и обезглавен – бел.ред.

начина, по който вие го правите, отнемате изцяло престижа на монархията, която живее единствено от престиж. Вие подкопавате принципа – какво ще стане с величието! Величието е само дума, съзнавам го, ала в тази дума се заключават всички кралски добродетели: „Който почита, обича, който обича, се подчинява.“

– А, да поговорим за величието – прекъсна я Луи с усмивка, – да, да поговорим. Вие например сте също толкова величествена, колкото който и да било, и аз не знам някой в Европа, дори и майка ви Мария-Терезия, да е тласнал толкова напред, като вас, науката за величието.

– Разбирам, искате да кажете, че величието не пречи да бъде ненавиздана от френския народ.

– Не казвам ненавиздана, скъпа моя Антоанета – отбеляза кралят меко, – но в крайна сметка може би не сте толкова обичана, колкото заслужавате.

– Господине – отвърна кралицата, дълбоко наранена, – вие разпространявате онова, което се говори. Никому не съм сторила зло, докато добро, напротив, често съм дарявала. Защо да ме мразят, както вие казвате? Защо да не ме обичат, ако не защото има хора, които непрестанно повтарят: „Кралицата не е обичана!“ Знаете, господине, че е достатъчно един глас да го изрече, за да го подема сто, сто гласа правят още десет хиляди. И подир тези десет хиляди всички заявяват: „Кралицата не е обичана!“ Излиза, че кралицата е мразена само защото един е казал: „Кралицата не е обичана!“

– Е, Боже мой! – прошепна кралят.

– Е, Боже мой – продължи Мария-Антоанета, – не държа особено на популярността. Ала мисля, че се преувеличава моята непопулярност. Вярно е, не валят хвалебствия върху ми, но все пак съм била обожавана, и задето съм била много обожавана, оказва се, че съм много мразена.

– Чакайте, мадам – спря я кралят, – не знаете цялата истина и се заблуждавате. Говорехме за Бастилията, нали?

– Да.

– Е, добре! В Бастилията има една голяма стая, пълна с всевъзможни книжа, насочени срещу вас. Предполагам, че всичко това ще се изгори.

– И за какво ме упрекват в тези книжа?

– А, сама разбирате, мадам, че не съм ваш обвинител, както не бих желал да бъда и ваш съдник. Щом подобни памфлети се появят, аз нареждам да се изземат и да се изпратят в Бастилията. Ала понякога тези пасквили попадат у мен. Така например – Луи потупа джоба на дрехата

си, – ето тук един, той е чудовищен.

– Покажете ми го – извика кралицата.

– Не мога – отговори кралят, – има гравюри.

– И вие сте до такава степен сляп и слаб, че не потърсихте източника на всички тези низости?

– Но тъкмо това се прави, моите полицейски лейтенанти побеляха от издирвания.

– Значи познавате автора на тези мерзости?

– Познавам поне един, на това писание тук, господин Фюрт, понеже има квитанция от него за двайсет и две ливри и петдесет. Когато си струва, виждате, че не се скъпя.

– А останалите, останалите!

– О, нерядко това са изгладнели голтаци, които живуркат в Англия или в Холандия. Човек е ухапан, ужилен, гневи се, търси, смята, че ще намери крокодил или змия, за да ги убие, размаже, ала не, открива само насекомо, толкова дребно, толкова нисшо, толкова мръсно, че не се осмелява да го докосне, дори за да го накаже.

– Чудесно! Но ако вие не благоволявате да се докоснете до насекомите, отправете обвинения в лицето на тези, които ги въдят. Наистина, господине, човек би казал, че Филип Д'Орлеан е слънцето...

– А! – възкликна кралят, като плесна с ръце. – Стигнахме и до това! Господин Д'Орлеан! Хайде, хайде, опитайте да ме скарате с него.

– Да ви скарам с вашия враг, сир, добре казано.

Луи XVI сви рамене.

– Ето – рече той, – ето я системата на тълкуване. Господин Д'Орлеан! Вие нападате господин Д'Орлеан, който се отзовава на моите заповеди, за да се сражава срещу бунтовниците! Който напуска Париж и пристига във Версай. Господин Д'Орлеан е мой враг! Действително, мадам, изпитвате необяснима омраза към Орлеаните!

– О, знаете ли защо той се отзова? Защото се бои да не би отсъствието му да се забележи сред всеобщото усърдие. Дошъл е, понеже е подлец.

– Добре, да започнем отначало – поде кралят, – той е подлец. Вие, която сте наредили да напишат във вашите вестници, че се е страхувал в Усан, сте искали да го опозорите. Това е клевета, мадам. Филип не се е страхувал. Филип не е избягал. Ако беше избягал, нямаше да е от семейството. Орлеаните са храбри, известно е. Главата на семейството²⁶⁴, потомък сякаш по-скоро на Анри III, отколкото на Анри IV, е бил смел, въпреки своя Д'Ефия и своя кавалер Дьо Лорен. Доказал го е в битката

при Касел. Регентът²⁶⁵ е можел да бъде упрекнат за някои дребни неща, що се отнася до нравите, ала се е бил при Стейнкерк, Нервайнден и Алманса като обикновен войник. По-добре да изтъкнем само половината от доброто, което съществува, мадам, но да не говорим за злото, което не съществува.

– В момента Ваше Величество се стреми да оневини революционерите. Ще видите, ще видите колко струва този човек. О, ако съжалявам за Бастилията, то е заради него, задето там хвърляха престъпници, а него не.

– Ако господин Д'Орлеан беше в Бастилията, днес щяхме да сме в прекрасно положение! – каза кралят.

– И какво би се случило?

– Вие вероятно знаете, мадам, че разнасяха бюста му, увенчан с цветя, редом с този на господин Дьо Некер.

– Да, знам.

– Е, добре! Веднъж излязъл от Бастилията, херцог Д'Орлеан щеше да е крал на Франция, мадам.

– И вие навярно щяхте да сметнете това за справедливо! – рече Мария-Антоанета с горчива ирония.

– Ей Богу, да! Вдигайте рамене колкото искате. За да съдя другите, аз се поставям на тяхното място. Не от височината на трона се вижда народът. Аз слизам до него и се питам дали, като буржоа или селянин, бих понесъл един сеньор да ме третира в едно с пилетата и кравите си като стока! Дали, ако бях земеделец, бих търпял десетте хиляди гълъба на сеньора да ми изяждат по десет зърна жито, овес или елда всеки ден, сиреч около две крини, по-голямата част от моя добив, зайците му да хрупат люцерната ми, глиганите му да изравят картофите ми, бирниците му да налагат своя десятък върху прехраната ми, той самият да задиря жена ми и дъщерите ми, кралят да ми отнема синовете за войската, кюрето да обрича душата ми на вечни мъки в миговете си на лошо настроение.

– Хайде, хайде, господине – прекъсна го кралицата с мълниеносен поглед, – грабвайте кирка и тичайте да помагате за сриването на Бастилията.

– Струва ви се смешно – отговори Луи XVI. – Ала аз бих отишъл,

264. Става дума за Филип I, херцог Д'Орлеан (1640 – 1701), брат на Луи XIV и баща на Филип II Д'Орлеан – бел.ред.

265. Филип II, херцог Д'Орлеан (1674 – 1723) – регент на Франция от 1715 до 1723 г., по време на малолетието на Луи XV. Забележката на Дюма за нравите се отнася по-скоро за Филип I, известен с мъжките си приятелства – бел.ред.

честна дума, ако не беше нелепо крал да размахва кирка, когато с един замах на перото може да свърши същата работа. Да, бих взел кирката и биха ме приветствали, както аз приветствам онези, които могат да вършат тази работа. Французите, които рушат Бастилията, ми правят невяротна услуга, мадам, а на вас ви правят още по-голямо добро. Да, на вас, защото не ще можете повече, според прищевките на приятелите си, да нареждате да затварят честните хора в тъмница.

– Честните хора в Бастилията! Аз съм нареждала да затварят честните хора! Може би господин Дьо Роан е честен човек?

– О, не говорете за този, за когото сам не говоря. Парламентът постанови да бъде освободен. Впрочем не беше там мястото на един висш служител на Църквата, тъй като днес в Бастилията се изпращат фалшификаторите. Всъщност аз ви питам, какво правят фалшификаторите и крадците в Бастилията? Няма ли в Париж затвори, които ми струват толкова скъпо, за да държим тези нещастници там? Но да оставим фалшификаторите и крадците, най-лошото е, че в Бастилията отиваха и честни хора.

– Честни хора ли?

– Ами днес видях един почтен човек, който е бил хвърлен там и който е излязъл неотдавна.

– Кога е излязъл?

– Тази сутрин.

– Тази вечер сте видели човек, който е излязъл тази сутрин от Бастилията?

– Току-що се разделих с него.

– Кой е той?

– Някой, когото познавате.

– Когото познавам?

– Да.

– И как се нарича този някой?

– Доктор Жилбер.

– Жилбер, Жилбер! – повтори кралицата. – Какво! Същият, чието име произнесе Андре, идвайки на себе си?

– Тъкмо той трябва да е. Бих се заклел най-малкото.

– Този мъж е бил в Бастилията?

– Действително, мадам, човек би казал, че не знаете.

– Наистина не знам.

И като забеляза изражение на учудване на лицето на краля, Мария-Антоанета додаде:

– Освен ако някоя причина, която съм забравила...

– А, ето – възкликна Луи XVI, – при всички тези несправедливости винаги съществува някоя причина, която се забравя. Ала ако вие сте забравили и нея, и доктора, мадам Дьо Шарни не е забравила нито едното, нито другото, гарантирам ви.

– Сир, сир – прошепна уплашено Мария-Антоанета.

– Трябва да са се случили между тях разни неща... – продължи кралят.

– Сир, милост! – Кралицата гледаше с мъчително безпокойство към будоара, откъдето Андре можеше да чуе разговора.

– А! Да – засмя се кралят. – Страхувате се да не дойде Шарни и да не разбере. Бедната Шарни!

– Сир, умолявам ви. Мадам Дьо Шарни е изключително добродетелна жена и предпочитам да вярвам, признавам, че този господин Жилбер...

– Хайде де! – прекъсна я Луи. – Обвинявате ли този честен момък? Знаем каквото знаем, по-лошото е, че не знаем всичко.

– Вие ме поразявате с вашата увереност – рече кралицата, гледайки все към будоара.

– Е, само че – добави Луи XVI – аз съм спокоен, не ще загубя нищо, чакайки. Началото ми обещава приятен край, който ще узная от самия Жилбер, сега, когато е мой лекар.

– Ваш лекар! Този мъж е вашият лекар? Вие му поверявате от първо виждане живота на краля?

– О! – отвърна студено владетелят. – Доверявам се на очите си и ви заявявам, че проникнах в душата на този човек.

Мария-Антоанета потрепера от гняв и презрение.

– Вдигайте рамене колкото желаете – каза кралят, – но Жилбер е учен.

– Прехласнат сте!

– Много бих искал да ви видя на моето място. Много бих искал да знам дали господин Месмер не е направил на вас и на мадам Дьо Ламбал някакво впечатление.

– Господин Месмер? – промълви кралицата, като се изчерви.

– Да, когато преди четири или пет години вие ходихте предрешена на един от сеансите му. О, полицията ми е безукорна, ходете, аз знам всичко.

И произнасяйки тези думи, кралят се усмихна нежно на Мария-Антоанета.

– Знаете всичко, сир – поклати глава тя, – значи сте твърде потаен, тъй като никога не сте ми споменавали за това²⁶⁶.

– И защо да ви споменавам, гласът и перото на вестникарите достатъчно ви упрекваха за тази дребна безразсъдност. Връщам се обаче на Месмер и на Жилбер едновременно. Господин Месмер ви слага до едно ведро, докосва ви със стоманена пръчка и се обгражда с хиляди фантазмагории, като шарлатанин, какъвто всъщност е. Жилбер не се превзема толкова, само разперва длан над една жена, тя заспива на мига и в съня си говори.

– Говори! – отрони кралицата с ужас.

– Да – кимна кралят, не благоволявайки да обърне внимание на уплахата на жена си, – приспана от Жилбер, тя говори и, повярвайте ми, нещата, които казва, са доста странни.

Кралицата пребледня.

– Мадам Дьо Шарни явно е казала много странни неща! – прошепна.

– И най-вече – додаде Луи XVI, – добре е за нея...

– Шт, шт! – спря го Мария-Антоанета.

– Защо шт! Добре е за нея, че само аз я чух в съня й.

– О, милост, сир, нито дума повече!

– И аз го желая, понеже падам от умора. Тъй както ям, когато съм гладен, имам навика да си лягам, когато ми се спи. Лека нощ, мадам, дано от целия този разговор у вас остане едно благотворно убеждение!

– И какво трябва да е то, сир?

– Че народът има право да развали онова, което ние и приятелите ни сме направили. Свидетелство е моят клет доктор Жилбер. Сбогом, мадам. Повярвайте, че след като съм назовал злото, не ще ми липсва смелостта да го отстраня. Спете спокойно, Антоанета!

И кралят се отправи към вратата.

– Впрочем – рече той, като се извърна – предупредете мадам Дьо Шарни, че трябва да се помири с доктора, макар да има време. Сбогом.

И се отдалечи бавно, затваряйки сам вратата със задоволството на механик, който усеща да щраква под пръстите му изкусна ключалка.

Луи XVI не беше направил и десет крачки по коридора, когато графинята изскочи от будоара, втурна се към вратата и пусна резето, сетне изтича до прозорците и дръпна завесите.

---

266. Дюма забравя глави XXXV и XXXVI от „Колието на кралицата“, където подробно се разисква този сеанс с ведрото – бел.фр.изд.

Всичко това тя извърши трескаво, буйно, с енергията на безумието и яростта.

После, като се увери, че никой не може нито да види, нито да чуе, обърна се към кралицата и, разтърсвана от ридания, коленичи в нозетей, изричайки:

– Спасете ме, мадам, в името на небето, спасете ме!

31.

Онова, за което мислеше кралицата в нощта на 14 срещу 15 юли 1789

Точно колко време трая тази изповед, не бихме могли да кажем; ала явно бе продължила дълго, защото едва към единайсет часа вечерта вратата се отвори и на прага се показа Андре, почти на колене, целуваща ръка на Мария-Антоанета.

Сетне, изправяйки се, младата жена избърса зачервените си от плач очи, докато от своя страна владетелката се отпрати бавно, със сведено чело към спалнята си.

Андре, напротив, бързо се отдалечи, като че искаше да избяга от самата себе си.

Кралицата остана сама. Когато камериерката ѝ влезе, за да ѝ помогне да се съблече, завари я да крачи напрегнато с горящ поглед.

Тя направи рязък жест с ръка, който казваше: оставете ме.

Камериерката се оттегли.

Мария-Антоанета беше забранила да я безпокоят, освен заради важни вести от Париж.

Андре не се появи повече.

Колкото до краля, след като поговори с господин Дьо Ларошфуко²⁶⁷, който се опита да го накара да разбере каква е разликата между бунт и революция, той заяви, че е изморен, легна си и заспа най-невъзмутимо, като да бе ходил на лов и еленът, добре дресиран придворен, да бе дошъл при езерото на швейцарците, чакайки смирено да бъде уловен.

Кралицата написа няколко писма, надникна в съседната стая, където спяха двете ѝ деца, пазени от мадам Дьо Турзел, и си легна не за да спи, като краля, а за да размишлява на спокойствие.

Но когато Версай бе обгърнат от тишина, когато огромният дворец потъна в мрак, когато вече не се чуваше нищо друго освен стъпките на патрулите някъде в дъното на градините, под които пясъкът леко проскърцваше, и дискретното потракване на прикладите на пушките по мраморните плочи в дългите коридори, Мария-Антоанета, наситила се на

---

267. Франсоа, херцог Дьо Ларошфуко-Лианкур (1747 – 1827) – френски филантроп и политик, работил активно в полза на децата, възрастните, робите в колонии и затворниците – бел.ред.

тази почивка, усещайки необходимост да подиша, стана от леглото, обу кадифените си чехли и като се уви в дълъг бял халат, отиде до прозореца, за да вдъхне свежестта, прииждаща от водоскоците, и да улови онези съвети, които нощният вятър мимоходом нашепва на пламналите чела и угнетените сърца.

Кралицата прехвърли в съзнанието си ненадейните събития, които изминалият ден ѝ бе поднесъл.

Падането на Бастилията, тази емблема на кралската власт, колебливото поведение на Шарни, този предан приятел, този страстен пленник, когото тя държеше от толкова години в робство и който, копнял винаги само за любов, сякаш за първи път изпитваше съжаление и угризения.

С онази склонност към синтез, присъща на великите умове поради вещото разбиране за хората и нещата, Мария-Антоанета начаса разграничи в тревожността, която я терзаше, от една страна, политическото злощастие, и от друга, сърдечната мъка.

Политическото злощастие се изразяваше в голямата новина, която, излетяла от Париж в три часа следобед, щеше да се разпространи по света и да урони свещената почит, отдавана до момента на кралете, наместници на Бога.

Сърдечната мъка идваше от глухата съпротива на Шарни срещу всемогъществото на обичаната господарка. Бе като предчувствие, че макар все така ярна и предана, любовта не беше вече съляпа и можеше да започне да въстава против своята ярност и преданост.

Тази мисъл стегна жестоко сърцето на жената и го изпълни с онази горчива жлъч, наричана ревност – тръпчива отрова, която отваря наведнъж хиляди малки рани в една наскърбена душа.

Все пак мъката при наличието на злощастие бе по-маловажна от гледна точка на логиката.

И по-скоро водена от разума, отколкото от съвестта, повече по необходимост, отколкото по инстинкт, Мария-Антоанета се отдаде първо на тежките мисли за опасността на политическата ситуация.

Накъдето и да се обърнеше, виждаше едно – омраза и амбиция насреща, слабост и безразличие до себе си. Враговете – люде, които, тръгнаха от клеветата, бяха стигнали до метежи.

Люде, които следователно нямаше да отстъпят пред нищо.

Бранителите, или поне по-голямата част – хора, които малко по малко бяха свикнали всичко да търпят и които следователно вече нямаше да почувстват дълбочината на раните.

Хора, които щяха да се поколебаят да противодействат поради

страх да не предизвикат шум.

Значи трябваше всичко да погребе под булото на забравата, да се преструва, че е забравила, и да си спомня, да се прави, че прощава, и изобщо да не прощава.

Не беше достойно за една кралица на Франция, най-вече не беше достойно за дъщерята на Мария-Терезия, тази сърцата личност.

Да се бори! Да се бори! Това бе съветът на разбунтувалата се кралска гордост, ала беше ли разумно да се бори? Задушана ли се омразата с пролятата кръв? Не беше ли ужасно това прозвище – Австрийката? Нужно ли бе, за да го освети, както бяха сторили Изабела²⁶⁸ и Катерина Медичи²⁶⁹, да устрои кръщение с всеобщо клане?

А и успехът, ако Шарни бе казал истината, беше съмнителен.

Да воюваш и да бъдеш победен!...

Такива бяха, що се отнасяше до политическото злощастие, болките на тази кралица, която на моменти – както се усеща да изпълзва змия от гъсталаците, събудена от човешки крак, – усещаше да изплува от дъното на страданията ѝ на владетелка отчаянието на жена, чувстваща се по-малко обичана, след като е била обожавана.

Шарни бе изрекъл онова, което чухме, не по убеждение, а от умора; беше ли пил, подобно на мнозина други, клевети до пресита от същата чаша като нея? Шарни, който за първи път бе говорил толкова нежно за жена си Андре, до вчера забравена, едва ли не презирана от своя съпруг; дали Шарни беше забелязал, че все още младата жена бе все така красива?

И при тази мисъл, която я изгаряше като ухапване на усойница, Мария-Антоанета с почуда осъзна, че злощастieto не представляваше нищо в сравнение с мъката.

Защото това, което то не бе успяло да породи у нея, мъката го предизвика; жената скочи гневно от креслото, вледенена и залитаща, дока-то кралицата насреща съзерцаваше злощастieto.

Цялата участ на това страдащо създание се оглеждаше в състоянието на душата ѝ през тази нощ.

---

268. Изабела Баварска (1371 – 1435) – кралица на Франция (1385 – 1422), съпруга на Шарл VI, поела регентството, когато владетелят започнал да изпада в пристъпи на лудост. Подтикнала войната между арманяки и бургундци, тя признала английския крал за законен наследник на френския трон – бел.ред.

269. Катерина Медичи (1519 – 1589) – кралица на Франция, съпруга на Анри II. Регентка в началото на властването на нейния син Шарл IX (1560 – 1574), тя е била сред подбудителите на клането през Вартоломеевата нощ (1572) по време на Религиозните войни във Франция – бел.ред.

Как да избяга едновременно и от злощастieto, и от мъката, питаше се тя с непрестанно възраждащо се безпокойство; трябваше ли да се реши, изоставяйки кралското величие, да живее щастлива в посредственост; трябваше ли да преоткрие наистина Трианон и своята „колиба“²⁷⁰, покоя на езерото и мъглявите радости на млечната ферма; трябваше ли да остави този народ да си поделат кралството, с изключение на няколко скромни имения, които жената можеше да придобие от дълговете на неколцина предани, които щяха да упорстват да останат васали?

Уви, тъкмо тук змията на ревността забиваше зъби още по-дълбоко!

Щастлива ли щеше да бъде с унижението от една презряна любов?

Щастлива ли щеше да бъде до краля, този безличен съпруг, комуто липсваше всякакво обаяние, за да се извиси до герой?

Щастлива, когато господин Дьо Шарни щеше да живее блажен живот до някоя обичана жена, може би до своята?

И тази мисъл разпалваше в сърцето на бедната кралица пламтящи факли, които биха изгорили Дидона по-бързо, отколкото нейната влада²⁷¹.

Но наред това трескаво мъчение – проблясък на отдиш; наред това разтърсващо безпокойство – наслада. Бог, в своята безмерна доброта, не е ли създал злото, за да бъде оценено доброто?

Андре довери тайните си на кралицата, разбули срама на своя живот пред съперницата си; с разплакани очи и с лице, сведено към земята, тя призна на Мария-Антоанета, че вече не е достойна за любовта и уважението на един честен мъж – значи Шарни нямаше повече да обича Андре.

Ала Шарни не знае, Шарни никога не ще узнае за тази драма в Трианон и за последиците от нея – следователно за него драмата все едно не съществуваше.

И разсъждавайки така, кралицата изследваше в огледалото на своето съзнание увяхващата си хубост, изгубената си веселост, отлитащата свежест на младостта.

После се върна към Андре, към странните ѝ приключения, почти невероятни, които току-що ѝ бе разказала.

Мария-Антоанета се възхищаваше на магическата игра на тази сляпа съдба, която бе взела от дъното на Трианон, от мрака на колибата, от

270. Става дума за построеното в Малкия трианон по желание на Мария-Антоанета „селце“, включващо „колибата“ на кралицата, мелница и млечна ферма – бел.ред.

271. Вергилий. „Енеида“, песен IV – бел.фр.изд.

калта на торището един малък градинар, за да го вплете в живота на една благородна госпожица, обвързана самата тя със съдбата на кралицата.

– Така – казваше си владетелката – атомът, който се лута в низините, се въздига, по прищявка на висши привличания, и се слива, късче диамант, с божествената светлина на звездата.

Не беше ли този градинар, този Жилбер жив символ на случващото се в момента – човек от народа, излязъл от нисшите слоеве, за да се захване с политиката на едно велико кралство, чудат комедиант, превърнал се, поради преимуществото, дадено му от злия гений, който витае над Франция, в олицетворение на оскърблението, отправено към благородничеството, на настъплението на плебса срещу монархията?

И този Жилбер, станал учен, този Жилбер, облечен с черните одежди на третото съсловие, съветник на господин Некер, довереник на краля на Франция, ето го издигнат, благодарение на играта на революцията, редом с тази жена, на която една нощ, подобно похитител, бе откраднал честта!

Мислейки отново като жена и потръпвайки пряко волята си при спомена за злокобната история, разказана от Андре, кралицата си вмени в дълг да се взре отблизо в този Жилбер и да прочете по чертите на лицето онова, което Бог бе вложил в един толкова странен характер, и въпреки чувството, за което току-що говорихме и което я правеше едва ли не радостна от унижението на нейната съперница, Мария-Антоанета изпитваше силно желание да нарани мъжа, причинил такива страдания на една жена.

Тя копнееше да гледа, а може би дори да се възхищава, с ужаса, който вдъхват чудовищата, на този необикновен мъж, влял посредством злодеяние нисшата си кръв в аристократичната кръв на Франция; на мъжа, който сякаш беше повелил да се вдигне революцията, за да му отворят Бастилията, където, без тази революция, завинаги би разбрал, че един човек от престолюдието не бива да си спомня.

Чрез тези увличащи разсъждения кралицата се върна отново на политическите тегоби, виждайки как отговорността за всичко, което понасяше, се струпва върху една и съща глава.

И така подбудителят на народния метеж, разклатил кралската власт, събаряйки Бастилията, се оказа Жилбер, чиито принципи бяха дали оръжие в ръцете на Бийо, Майар, Ели, Юлен.

Следователно Жилбер бе създаване зло и ужасно – зло, защото бе погубил Андре като любовник, ужасно, защото бе помогнал да бъде

съборена Бастилията като враг.

Значи трябваше да го познава, за да се пази от него, или по-скоро – за да си служи с него.

Трябваше на всяка цена да подкрепя този мъж, да го види отблизо, да го прецени самата тя.

Две трети от нощта бяха изминали, удари три часът, зората багреше в розово върхарите на дърветата и статуите в парка на Версай.

Кралицата бе прекарала цялата нощ, без да мигне, премреженият ѝ поглед се рееше из алеите, тънещи в златиста светлина.

Тежък и изгарящ сън обори нещастната жена.

Тя се отпусна на облегалката на креслото, край отворения прозорец.

Сънува, че се разхожда в Трианон и че от дъното на една леха изниква гном със землиста усмивка, каквито се срещат в германските балади, и че това сардонично чудовище е Жилбер, който протяга към нея криви пръсти.

Тя извика.

Един вик отекна в отговор на нейния.

Този вик я разбуди.

Той се бе изтръгнал от мадам Дьо Турзел, която беше влязла при кралицата и виждайки я разрошена и стенеща на едно кресло, не бе могла да съдържи порива си на тревога и изненада.

– Кралицата е болна! – извика тя. – Кралицата страда. Не трябва ли да се повика лекар?

Мария-Антоанета отвори очи, въпросът на мадам Дьо Турзел идваше сякаш за да задоволи любопитството ѝ.

– Да, лекар – кимна владетелката, – доктор Жилбер, повикайте доктор Жилбер.

– Кой е доктор Жилбер? – попита мадам Дьо Турзел.

– Нов лекар, назначен от краля вчера, струва ми се, който е пристигнал от Америка.

– Знам за кого говори Ваше Величество – дръзна да се намеси една от придворните дами.

– Е, и? – погледна я Мария-Антоанета.

– Ами докторът е в преддверието на апартамента на краля.

– Значи вие го познавате?

– Да, Ваше Величество – отвърна жената, заеквайки.

– Но как така го познавате? Той е дошъл преди осем или десет дни от Америка и едва вчера е излязъл от Бастилията.

– Познавам го...

– Откъде го познавате? – изрече властно кралицата.

Дамата сведе очи.

– Да видим, ще се решите ли да ми кажете откъде го познавате?

– Мадам, прочетох трудовете му, които събудиха у мен интерес към автора, и тази сутрин му се представих.

– А! – възкликна кралицата с изражение на високомерие и резервираност. – Чудесно! Тъй като го познавате, кажете му, че не се чувствам добре и че желая да го видя.

И чакайки, Мария-Антоанета нареди да влязат нейните камериерки, смени халата и пооправи прическата си.

32.

Лекарят на краля

Няколко минути след като кралицата изрази своето желание, което онази от дамите, пред която бе изказано, се задължи да изпълни, Жилбер, изненадан и леко обезпокоен, дълбоко развълнуван, ала без да показва външно нищо, се яви пред Мария-Антоанета.

Благородните и уверени обноски, изтънчената бледнина на човека на науката и въображението, когото учеността дарява с втора природа, бледнина, подчертана от черния костюм на третото съсловие, който не само депутатите от това съсловие, но и хората, приели принципите на революцията, смятаха за свой дълг да носят; фините и бели ръце на хирург под плисирания муселин, така изящният и елегантен крак, толкова добре изваян, че никой в двора не би могъл да посочи по-съвършено оформен крак на познавачите; редом с всичко това една смесица от боязлива почитателност към жената, спокойна дързост спрямо болната и нищо по отношение на кралицата – такива бяха беглите и ясно изписани нюанси, които Мария-Антоанета, с аристократичната си интелигентност, успя да долови у доктор Жилбер в мига, в който вратата на спалнята се отвори, за да го пропусне да влезе.

Колкото по-малко предизвикателен бе докторът в държанието си, толкова повече кралицата чувстваше, че гневът ѝ нараства. Тя си бе представяла този мъж като противен тип и съвсем естествено, почти неволно бе решила, че прилича на един от онези герои на безсрамието, каквито често съзираще около себе си. Причинителят на страданията на Андре, този незаконороден ученик на Русо, това недоносче, станало мъж, този градинар, станал доктор, този чистач на гъсеници, станал философ и укротител на човешки души, Мария-Антоанета си го представяше с чертите на Мирабо, сиреч на човека, когото най-много мразеше след кардинал Дьо Роан и Лафайет.

Преди срещата с Жилбер ѝ се бе струвало, че трябва да е същински исполин, за да побере тази колосална воля.

Но когато видя един млад мъж, изправен, тънък и строен, с елегантна фигура, с благо и приветливо лице, стори ѝ се, че е извършил ново престъпление, лъжейки с външността си. Жилбер, човек от народа, с неясен произход; Жилбер, селянинът, мръсникът, бе виновен в очите на кралицата, че си е присвоил външността на благородник и добродетелен

човек. Гордата Австрийка, заклет враг на лъжата у другите, се възмути и на мига изпита бясна омраза към нещастния изгубен атом, когото толкова ужасяващи събития превръщаха в неин враг.

За приближените ѝ, за онези, които бяха свикнали да четат в очите ѝ спокойствие или ярост, не бе трудно да съзрат, че една буря, обещаваща мълнии и гръмотевици, тътне в дълбините на сърцето ѝ.

Но как едно човешко създание, било то мъж или жена, би могло да проследи, сред тази вихрушка от пламъци и гняв, движението на странните противоположни чувства, които се сблъскаха в ума на кралицата и изпълваха гърдата ѝ с всички смъртоносни отрови, описани от Омир?²⁷²

С един поглед владетелката отпрати придворните, дори и мадам Дьо Мизери.

Всички излязоха.

Кралицата изчака вратата да се затвори зад тях, после, връщайки отново погледа си върху Жилбер, забеляза, че той не бе преставал да я разглежда.

Тази дързост я подразни.

Погледът на доктора бе привидно безобиден, ала продължителен, настойчив, тежък до такава степен, че Мария-Антоанета се усети принудена да се бори с неговата непоносимост.

– Е, господине! – изрече тя с бруталността на пистолетен изстрел. – Какво въщност правите вие, разглеждате ме, вместо да ми кажете от какво страдам?

Тази една забележка, подкрепена от мълниите в погледа, би поразила всеки придворен, би накарала един маршал на Франция, един герой, един полубог да падне на колене пред Мария-Антоанета, молейки за милост.

Но Жилбер отвърна невъзмутимо:

– Лекарят преценява най-напред с очите, мадам. Гледайки Ваше Величество, която е наредила да ме повикат, съвсем не удовлетворявам никакво празно любопитство, а си върша работата и се подчинявам на заповедите ѝ.

– Тогава вече сте ме изучили.

– Дотолкова, доколкото е в моята власт, мадам.

– Болна ли съм?

– Не в буквалния смисъл на думата, Ваше Величество е в плен на силна свръхвъзбуда.

---

272. Алюзия за гнева на Ахил, „Илиада“, песен I – бел.фр.изд.

– Аха! – стрелна го иронично Мария-Антоанета. – Няма ли да добавите и че съм разгневена?

– Нека Ваше Величество разреши, понеже е повикала лекар, лекарят да си послужи с медицинския термин.

– Добре. И на какво се дължи тази... свръхвъзбуда?

– Ваше Величество е твърде умна, за да не знае, че лекарят отгатва физическата болка благодарение на опита си и на традициите на обучението. Ала той изобщо не е ясновидец, за да вникне от пръв поглед в бездната на човешките души.

– Което означава, че втория или третия път вие ще сте в състояние да кажете не само от какво страдам, но и какво мисля?

– Може би, мадам – отговори хладно Жилбер.

Кралицата потръпна; виждаше се, че думите напират да бликнат от устата ѝ, гневни и язвителни.

Тя се сдържа.

– Трябва да ви повярвам – рече, – вие сте учен човек.

Мария-Антоанета наблегна на последните думи с такова убийствено презрение, че погледът на Жилбер сякаш на свой ред пламна от огъня на гнева.

Ала една секунда борба бе достатъчна на този мъж, за да се наложи.

И със спокойно чело и гладка реч той подхвана почти незабавно:

– Ваше Величество е така добра да ме удостои със званието учен човек, без дори да е опитала науката ми.

Кралицата прехапа устни.

– Вие разбирате, че не знам дали сте учен – каза тя. – Чувам какво разправят и го повтарям като всички.

– Е, Ваше Величество греши! – отвърна почтително Жилбер, покланяйки се по-ниско, отколкото до момента. – Не бива един светъл ум като вашия да повтаря слепешката онова, което говори простолюдието.

– Искате да кажете народът? – поправи го безочливо Мария-Антоанета.

– Простолюдието, мадам – настоя Жилбер с твърдост, която като че бръкна в гъбините на женското сърце и събуди нещо болезнено чувствително към непознати вълнения.

– В края на краищата да не обсъждаме. Казват, че сте учен, и толкова. Къде сте учили?

– Навсякъде, мадам.

– Това не е отговор.

– Тогава, никъде.

– Предпочитам този. Не сте учили никъде?

– Както ви харесва, мадам – поклони се докторът. – И все пак точно е да се каже навсякъде.

– Но отговорете в крайна сметка – извика кралицата, силно раздразнена. – И най-вече, за Бога, господин Жилбер, спестете ми тези фрази!

Сетне додаде сякаш на себе си:

– Навсякъде! Навсякъде! Какво ли значи това? Не са ли думи на шарлатанин, на емпирик, на доктор от площадите? Възнамерявате да ме впечатлите с ефектни слова?

Тя изнесе крак напред, взирайки се в Жилбер с искрящи очи и потрепващи устни.

– Навсякъде! Посочете къде, хайде, господин Жилбер, посочете!

– Казах навсякъде – поде хладно той, – защото наистина съм се учил навсякъде, мадам, в колибата и в двореца, в града и в пустинята, върху хора и върху животни, върху себе си и върху другите, както подхожда на човек, който цени науката и я черпи отвсякъде, където тя е, сиреч навсякъде.

Победена, кралицата хвърли страшен поглед на Жилбер, който, от своя страна, продължаваше да я наблюдава с отчайваща втрепеност.

Мария-Антоанета се размърда конвулсивно и извършайки се, събори кръглата масичка, на която бяха сервирали шоколада ѝ в чаша от севърски порцелан.

Жилбер видя масата да пада, видя чашата да се разбива на парчета, ала остана неподвижен.

Червенина плъзна по лицето на владетелката; тя положи влажната си и студена ръка на горещото чело, но не посмя да вдигне очи към Жилбер.

Само че заради самата себе си излъчи повече презрение, отколкото дързост.

– И при кой учител сте учили? – продължи кралицата, подхващайки разговора оттам, където бе прекъснат.

– Не зная как да отговоря на Ваше Величество, без да се изложя на риска да я засегна отново.

Мария-Антоанета усети предимството, което ѝ даваше Жилбер, и се нахвърли отгоре му като лъвица върху плячка.

– Да ме нараните, мен! Вие да ме нараните, вие! О, да нараните една кралица, вие! Грешите, кълна ви се! Ах, господин доктор Жилбер! Явно не сте учили френския език от такива добри източници, както

медицината. Хората с моето положение не биват наранявани, господин доктор Жилбер, те биват уморявани и отегчавани, това е.

Жилбер се поклони и пристъпи към вратата, но без да е възможно да бъде доловена върху лицето му и най-малката следа от гняв, и най-дребният признак на нетърпение.

Кралицата, напротив, се тресеше от ярост; тя направи един скок, сякаш за да го задържи.

Той разбра.

– Простете, мадам – каза. – Вярно е, допуснах непростимата грешка да забравя, че съм лекар, повикан при болна. Извинете ме, мадам, занаят ще го помня.

И се върна.

– Струва ми се – поде авторитетно, – че Ваше Величество е прекарала нервна криза. Ще се осмеля да поискам от нея да внимава. Преди малко не се владееше. В момента пулсът вероятно е забавен и кръвта нахлува в сърцето – Ваше Величество страда, Ваше Величество е на път да се задуши и навярно би било благоразумно от нейна страна да повика някоя от прислужниците си.

Кралицата стана, направи една обиколка на стаята и сядайки отново, попита:

– Вие се казвате Жилбер, нали?

– Да, Жилбер, мадам.

– Това е странно! Имам един спомен от младостта, чиято невероятна натрапчивост несъмнено *ще ви нарани* много, ако ви го разкажа. Няма значение! И да ви нараня, ще се излекувате, защото, освен учен лекар, сте и голям философ.

И Мария-Антоанета се усмихна иронично.

– Ха така, мадам – кимна Жилбер, – усмихвайте се и усмирявайте малко по малко нервите си с насмешката, това е едно от най-добрите предимства на разумната воля, че може да се командва сама по този начин. Укротявайте, мадам, укротявайте, ала без да се насилвате все пак.

Това лекарско предписание бе поднесено с такова изкусително добродушие, че кралицата, макар и чувствайки дълбоката подигравка, която съдържаше, не понечи да се съпротивлява.

Само продължи огъня, подхващайки атаката оттам, където бе спряла:

– Този спомен, за който ви говорех...

Жилбер се поклони в знак, че слуша.

Владетелката направи усилие, впери очи в неговите и довърши

разказа си:

– Тогава бях дофина и живеех в Трианон. В градините имаше едно момче, цялото черно, кално, начумерено, като един малък Жан-Жак, което плевеше, прекопаваше, чистеше гъсениците с дребните си изкривени лапи. То се казваше Жилбер.

– Това бях аз – безучастно потвърди докторът.

– Вие? – изрече Мария-Антоанета в изблик на омраза. – Но значи съм била права! Вие не сте учен човек!

– Мисля, че понеже Ваше Величество има толкова добра памет, ще си спомни също и по кое време беше това – поде Жилбер. – Ако не се лъжа, беше през 1772 година, когато малкото момче градинар, за което говори Ваше Величество, ровеше земята, за да изкара прехраната си в градините на Трианон. Сега сме 1789. Сиреч изминали са седемнайсет години от събитията, за които споменавате, мадам. Това е много за времената, в които живеем, много повече, отколкото е нужно, за да израсне учен от един дивак. Душата и разумът действат бързо при определени условия, както бързо никнат растенията в топла оранжерия. Революциите, мадам, са оранжерии за ума. Ваше Величество ме гледа и въпреки яснотата на погледа си не забелязва, че шестнайсетгодишното дете е вече мъж на трийсет и три години. И напразно се учудва, че невежият, че малкият наивен Жилбер е станал под повеея на две революции учен и философ.

– Неуж, да, но наивен, наивен, казвате – извика яростно кралицата. – Вие нарекохте малкия Жилбер наивен?

– Ако съм се излъгал, мадам, или пък ако съм надарил това момче с качество, което не му е било присъщо, странно как Ваше Величество би могла да знае по-добре от мен, че е притежавало неговото отрицание.

– О, това е друго нещо! – поклати глава Мария-Антоанета с помръкнало изражение. – Може би ще поговорим някой ден. Ала междувременно, моля ви, да се върнем към мъжа, към учения мъж, към усъвършенствания мъж, към съвършения мъж, който е пред очите ми.

Жилбер се направи, че не е чул думата *съвършен*; той чудесно разбираше, че това е поредното оскърбление.

– Да се върнем, мадам – отговори простичко, – и кажете с каква цел Ваше Величество нареди да му предадат заповедта да се отбие при нея.

– Вие се предлагате за лекар на краля – рече тя. – Но разберете, господине, че вземам твърде присърце здравето на съпруга си, за да го поверя на човек, когото изобщо не познавам.

– Предложих се и бях приет – отбеляза Жилбер, – без Ваше

Величество да може да се усъмни ни най-малко в моите способности или пък в усърдието ми. Аз съм преди всичко политически лекар, мадам, препоръчан от господин Некер. Що се отнася до останалото, ако кралят се нуждае от науката ми, ще му бъде добър физически лекар, доколкото човешката наука би могла да е полезна на творението на създателя. Ала освен добър съветник и добър лекар, аз ще бъде най-вече добър приятел на краля.

– Добър приятел! – възкликна кралицата в нов изблик на презрение.
– Вие, господине! Приятел на краля!

– Със сигурност – отвърна спокойно Жилбер. – Защо не, мадам?

– А, да! Неизменно чрез вашите тайни сили, с помощта на окултна-та ви наука – прошепна тя. – Кой знае? Може би ще бъдете един Жак или един Майотен. Може би ще се върнем в Средновековието! Вие ще възкресите чудодейните еликсири и вълшебствата. Ще управлявате Франция с магия. Ще станете Фауст или Никола Флазел²⁷³.

– Съвсем не претендирам за това, мадам.

– Дано да е така, господине! Колко по-жестоки чудовища от тези в градините на Армида²⁷⁴, по-свирепи от Цербер *бихте приспивали* на прага на нашия ад!

Изричайки *бихте приспивали*, владетелката отправи към доктора поглед, по-изпитателен от всякога.

Този път Жилбер се изчерви пряко волята си.

Това достави неизказана радост на Мария-Антоанета; тя почувства, че ударът, който бе нанесла, е причинил истинска рана.

– Защото вие приспивате – продължи кралицата, – вие, които сте се учили навсякъде и *върху всичко*, вие несъмнено сте изучавали науката за магнетизма заедно с най-добрите хипнотизатори на нашия век, с хората, които превръщат съня в предателство и четат тайните на другите!

– Действително, мадам, често и дълго съм се учил при мъдрия Калиостро.

– Да, онзи, който практикува и кара своите последователи да практикуват тази духовна кражба, за която говорих преди малко, онзи, който с помощта на този магически сън – бих го нарекла низост – отнема на едни души, а на други телата.

273. Жак и Майотен – френски алхимици; Фауст – герой от едноименната творба на Гьоте; Никола Флазел (1330 – 1418) – алхимик, един от създателите на масонството във Франция – бел. прев.

274. Магьосницата Армида от едноименната лирична трагедия на Люли по либрето на Кино. По-късно по същото либрето Глук композира своята опера „Армида“ – бел. ред.

Жилбер отново разбра и сега побледня, вместо да се изчерви.

Кралицата потръпна от радост до дън душа.

– Ах, негоднико! – прошепна тя. – Аз също те нараних, виждам кръвта.

Но и най-дълбоките вълнения не оставаха задълго видими по лицето на доктора. И приближавайки се до Мария-Антоанета, която, въодушевена от победата си, го гледаше непредпазливо, той каза:

– Мадам, Ваше Величество греша, като оспорва на тези учени хора най-голямото достойнство на науката им, тази власт да приспиват не жертви, а *субекти* чрез магнетичния сън. Грешите, като им отричате правото да развият по всички възможни начини едно откритие, чиито закони, веднъж признати и урегулирани, може би ще бъдат призвани да преобърнат света.

И приближавайки се още повече до кралицата, Жилбер я бе погледнал на свой ред с онова могъщество на волята, пред което нервната Андре се бе огънала.

Владетелката усети една тръпка да пробягва по вените ѝ.

– Мерзко е – рече тя – да се злоупотребява с разни тъмни и мистериозни практики, за да се погубват души и тела!... Мерзавец е този Калиостро!

– А! – възкликна Жилбер многозначително. – Избягвайте да съдите толкова сурово грешките, допускани от човешките създания, мадам.

– Господине!

– Всяко създание е предразположено да греша, мадам. Всяко създание вреди на друго и без индивидуалния егоизъм, който създава общата сигурност, този свят би бил едно огромно бойно поле. Най-добрите са онези, които са добри, това е. Някои ще ви кажат – по-добрите са по-малко лошите. Колкото по-извисен е съдникът, мадам, толкова по-снизходителен трябва да бъде. От висотата на трона, който заемате, мадам, вие имате по-малко от когото и да било правото да проявявате строгост спрямо прегрешенията на останалите. Бъдете върховното снизхождение на земния трон, както на небесния Бог въплъщава върховното милосърдие.

– Господине – поде кралицата, – гледам по друг начин на своите права и най-вече на задълженията си. Аз съм на трона, за да наказвам и възнаграждавам.

– Не мисля така, мадам. Напротив, по мое мнение вие сте на трона, вие, жената и кралицата, за да помирявате и да прощавате.

– Предполагам, че не ме поучавате, господине.

– Имате право, мадам, само отговарям на Ваше Величество. Например този Калиостро, мадам, за когото говорехте и чиято наука оспорвате, спомням си, и това е спомен, още по-далечен от вашите за Трианон, та спомням си, че в градините на замъка Таверне му се представи случай да даде на дофината на Франция едно доказателство за тази наука, не знам какво е било, ала тя трябва да е запазила дълбок спомен, защото я бе впечатлило жестоко, до степен, че загуби съзнание²⁷⁵.

Жилбер удряше на свой ред; наистина удряше наслуки, но случайността му помогна и той улучи толкова точно, че кралицата пребледня ужасно.

– Да – каза тя с пресипнал глас, – да, вярно е, накара ме да видя насън една отвратителна машина. Само че досега не ми е известно подобна машина да съществува в действителност.

– Не знам какво ви е накарал да видите, мадам – подхвана Жилбер, удовлетворен от постигнатото въздействие, – ала онова, което знам, е, че не може да се оспорва званието учен на човек, който притежава такава власт над другите, над себеподобните си...

– Себеподобните си – процеди презрително кралицата.

– Добре, лъжа се – продължи Жилбер, – и властта му е дотолкова голяма, че превива на своето ниво, под игото на страха, главите на земните крале и принцове.

– Мерзост! Мерзко е, повтарям ви, да се злоупотребява със слабостта или с доверчивостта.

– Твърдите, че са мерзавци онези, които използват науката?

– Химери, лъжи, подлости!

– Какво ще рече това? – попита невъзмутимо Жилбер.

– Ще рече, че Калиостро е долен шарлатанин и че неговият така назован хипнотичен сън е престъпление.

– Престъпление!

– Да, престъпление – наблегна владетелката, – защото е последица от едно магическо питие, от един чудодееен еликсир, от едно отровителство, до чиито извършители човешкото правосъдие, представлявано от мен, ще стигне и ще ги накаже.

– Мадам, мадам – поде Жилбер със същото търпение и снизхождение, – моля ви, заради онези, които са сгрешили в този свят.

– А! Значи признавате?

Кралицата се заблуждаваше, поради кротостта в гласа на доктора

---

275. Вж. „Жозеф Балзамо“, глава XV (Магия) – бел.фр.изд.

сметна, че моли за себе си.

Тя се лъжеше; това бе едно предимство, което Жилбер не можеше да пропусне.

– Какво? – произнесе той, разширявайки пламтящите си зеници, под които Мария-Антоанета сведе очи като пред отблясъка на слънчев лъч.

Владетелката се смути, ала направи усилие.

– Не е възможно да се разпитва една кралица, без да бъде наранена, господине – рече тя. – Знайте това, вие, който сте новодошъл в двора. Но вие говорехте, струва ми се, за хората, които са сгрешили, и искахте да проявя снизхождение.

– Уви, мадам! – каза Жилбер. – Какво е безукорно човешко създание, онова ли, което е успяло да се затвори така добре в дебелията черупка на съзнанието си, та погледът на другите да не може да проникне в нея? Тъкмо това често наричат добродетел. Бъдете снизходителна, мадам.

– В такъв случай – подхвана неблагоприятно кралицата – за вас няма добродетелни създания, господине, за вас, ученика на тези люде, чийто поглед ще търси истината дори в дълбините на умовете.

– Това е вярно, мадам.

Тя избухна в смях, без да се помъчи да прикрие презрението, клочещо в този смях.

– О, за Бога, господине! – извика. – Бихте ли благоволили да забележите, че не говорите на обществено място, пред идиоти, селяни или патриоти?

– Уверявам ви, знам пред кого говоря, мадам – отвърна Жилбер.

– Повече уважение тогава, господине, или повече ловкост. Огледайте собствения си живот, изследвайте дълбоките слоеве на това съзнание, което, въпреки опита и гения си, хората, работили *навсякъде*, трябва да притежават също както простосмъртните. Спомнете си за всичко низко, вредно, престъпно, което сте могли да си помислите, за жестокостите, злоупотребите... дори злодеянията, които сте могли да извършите. Не ме прекъсвайте, и когато осмислите всичко това, господин докторе, сведете глава, станете смирен, не се доближавайте с подобна нагла надменност до обителта на кралете, които, поне до нова повеля, са ръкоположени от Бога, за да проникват в душите на престъпниците, в гънките на съзнанието на другите и да налагат без жал и милост наказания на виновните. Ето, господине – продължи кралицата, – какво би следвало да направите. И ще получите признателност за вашето

разкажание. Повярвайте ми, най-добрият начин да се излекува една душа, така болна като вашата, би бил да се живее в уединение, далеч от висшите селения, които дават на хората лъжлива представа за собствената им стойност. Така че ще ви посъветвам да не се доближавате до двора и да се откажете да церите болестите на краля. Вие трябва да проведете едно лечение, което ще бъде много по-угодно на Бога, отколкото всяко друго – вашето собствено. Има една древна поговорка, господине: *Ipse cura medice*²⁷⁶.

Вместо да възнегодува срещу предложението, което кралицата смяташе за най-непривлекателно от всички, Жилбер отговори меко:

– Мадам, вече съм сторил онова, което Ваше Величество ми препоръча.

– И какво сте сторили, господине?

– Размишлявах.

– Над себе си?

– Да, над себе си, мадам.

– И... във връзка със своето съзнание ли?

– Най-вече във връзка със съзнанието си, мадам.

– Смятате ли, че съм достатъчно посветена за онова, което сте видели?

– Не знам какво иска да ми каже Ваше Величество, но го разбирам.

Колко пъти човек на моята възраст трябва да е оскърявал Бога.

– Вие говорите за Бога...

– Да.

– Вие?

– Защо не?

– Един философ! Философите вярват ли в Бога?

– Аз говоря за Бога и вярвам в него.

– И ще се оттеглите ли?

– Не, мадам, оставам.

– Господин Жилбер, внимавайте.

И лицето на кралицата придоби заплашително изражение.

– О! Аз мислих, мадам, и разсъжденията ми ме доведоха до заключението, че не струвам по-малко от когото и да било. Всеки има своите грехове. Научих тази аксиома не като прелиствах книгите, а ровейки се в съзнанието на другите.

– Универсална и безпогрешна, нали? – подхвърли с ирония Мария-

---

276. Или „Medice, cura te ipsum“ (лат.) – Лекарю, излекувай себе си! – бел.прев.

Антоанета.

– Уви, мадам! Ако не универсална, ако не безпогрешна, поне много показателна за човешките нещастия, добре изпитана в дълбоките болки. И това е толкова вярно, че само като гледам кръговете около уморените ви очи, само като гледам тази линия между веждите ви, само като гледам гънките в ъгълчетата на устните ви – гънки, които носят прозаичното наименование бръчки, – бих ви казал, мадам, колко тежки изпитания сте понесли, колко пъти сърцето ви е туптяло тревожно, на колко тайни радости доверчиво се е отдавало, за да се събуди измамено. Ще ви кажа всичко това, мадам, щом пожелаете. Ще го кажа, сигурен, че не ще бъде опроверган. Ще ви го кажа, приковавайки един поглед, който знае и иска да чете. И когато почувствате тежестта на този поглед, когато усетите оловото на това любопитство да прониква до дъното на душата ви, както морето усеща тежестта на сондата, която броди из бездните му, тогава ще разберете, че мога много, мадам, и че ако се спра, трябва да получа признателност, вместо да ми се обявява война.

Този език, подкрепен от ужасяваща съсредоточеност на волята, тези предизвикателства на мъжа към жената и това пренебрежение към всякакъв етикет в присъствието на кралицата оказаха неизразимо въздействие върху Мария-Антоанета.

Тя почувства, че на челото ѝ сякаш пада мъгла и вледенява мислите ѝ, почувства, че омразата се сменя с уплаха, остави натезжалите си ръце да увиснат и направи крачка назад, за да избегне приближаването на тази непозната опасност.

– А сега, мадам – рече Жилбер, който ясно виждаше какво се случва с нея, – разбирате ли, че ми е твърде лесно да науча онова, което криете от всички и от самата себе си? Разбирате ли, колко би ми било лесно да ви просна ей там, на този стол, който пръстите ви инстинктивно ще подирят, за да намерят опора?

– О! – отрони кралицата, изплашена, защото усещаше как непознати тръпки я пронизват чак в сърцето.

– Само да кажа една дума, която не искам да казвам – редеше Жилбер, – да изразя едно желание, от което се отричам, и вие ще паднете поразена в моята власт. Съмнявате ли се, мадам? Не! Не се съмнявайте, може би ще ме изкушите, а ако веднъж ме изкушите!... Но не, вие изобщо не се съмнявате, нали?

Полуповалена, задъхана, угнетена, объркана, кралицата се бе вкопила в облегалката на креслото с енергията на отчаянието и яростта на безполезната отбрана.

– О! – продължи Жилбер. – Повярвайте, мадам, че ако не бях най-почтителният, най-преданият, най-коленипреклонният от вашите поданици, щях да ви убедя чрез един ужасен експеримент. Не! Не се страхувайте от нищо. Аз се прекланям пред жената още по-смирено, отколкото пред кралицата. Тръпна само при мисълта, че мога да се докосна до мислите ви, и по-скоро бих посегнал на себе си, нежели да смутя душата ви.

– Господине, господине – извика Мария-Антоанета, удрайки във въздуха, сякаш за да отблъсне Жилбер, застанал на три крачки от нея.

– И все пак – додаде докторът, – вие наредихте да ме затворят в Бастилията. Съжалявате, че народът я превзе, именно защото, превземайки я, ми отвори вратите ѝ. От очите ви блика омраза към човек, когото лично вие нямате в какво да упрекнете. Да, да, чувствам го, откакто отслабих влиянието, с което ви удържах... Кой знае дали с възвръщането на дишането няма да се надигнат и съмненията ви.

И наистина, след като Жилбер бе престанал да ѝ заповядва с очи и ръка, Мария-Антоанета бе настръхнала пак почти заплашително, подобно птица, която, освободила се от задуха на пневматичния похлупак, се опитва отново да полети и да запее.

– А! Вие се съмнявате, вие се надсвивате, вие презирате. Е, добре! Искате ли да ви доверя, мадам, страховитата мисъл, която ми мина през ума? Ето какво бях на път да направя, мадам – щях да ви осъдя да ми разкриете най-интимните си мисли, най-съкровениите си тайни. Щях да ви принудя да ги напишете на тази маса, до която се докосвате в момента, и по-късно, когато се събудехте и дойдехте на себе си, щях да ви докажа чрез написаното от собствената ви ръка колко нехимерична е тази власт, която вие, изглежда, отричате. Колко истинско е най-вече търпението и, бих казал, да, ще го кажа, великодушието на мъжа, когото вече от един час вие оскърбявате, без дори за миг да ви е дал повод за това.

– Да ме принудите да спя, да ме принудите да говоря, спейки, мен! Мен! – процеди кралицата, цялата пребледняла. – Бихте ли се осмелили, господине? Та вие знаете ли какво говорите? Съзнавате ли сериозността на заплахата, която ми отправяте? Това е посегателство спрямо владетел, господине. Само помислете, това е престъпление, което, щом се събуда и дойда на себе си, ще заповядам да бъде наказано със смърт.

– Мадам – каза Жилбер, проследявайки с поглед изумителното вълнение на Мария-Антоанета, – не бързайте да обвинявате и най-вече да се заканвате. Със сигурност бих приспал Ваше Величество. Със сигурност бих изтръгнал всички тайни на жената. Ала повярвайте ми, това не

би станало в случай като този, при среща насаме между кралицата и нейния поданик, между жената и чуждия мъж. Да, бих могъл да приспя кралицата, не би ми представлявало никаква трудност, но изобщо не бих си позволил да я приспивам и да я карам да говори, без да имам свидетел.

– Свидетел ли?

– Да, мадам, свидетел, който ще запечата точно всички ваши думи, всички ваши жестове, всички подробности на сцената, която ще предизвикам, та когато тя приключи, у вас да не остане и помен от съмнение.

– Свидетел, господине! – повтори ужасена кралицата. – И кой би бил този свидетел? Давате ли си сметка, господине, че престъплението ще стане двойно, защото вие ще привлечете и съучастник?

– Ами ако този съучастник е не някой друг, а кралят? – запита Жилбер.

– Кралят! – извика Мария-Антоанета с уплаха, която издаваше съпругата много повече, отколкото би могла да го направи сомнамбулната изповед. – Кралят! О, господин Жилбер! Господин Жилбер!

– Кралят – повтори невъзмутимо докторът, – вашият съпруг, вашата опора, вашият естествен защитник. Кралят, който след това би ви разказал, мадам, колко почтителен и едновременно горд съм бил, доказвайки своята наука пред най-уважаваната от владетелките.

И изричайки тези думи, Жилбер остави кралицата да размишлява над дълбочината им.

Тя потъна за няколко минути в мълчание, смущавано само от шума на учестеното ѝ дишане.

– Господине – подхвана най-накрая, – подир всичко, което ми наговорихте, трябва да сте ми смъртен враг...

– Или изпитан приятел, мадам.

– Немислимо е, господине, приятелството не може да съществува редом със страха или недоверието.

– Приятелството, мадам, между поданик и кралица, би могло да съществува единствено чрез доверието, което вдъхва поданикът. Вие вече сте си казали, нали, че не е враг онзи, комуто при първата дума се отнема възможността да навреди, особено когато сам си запрещава да прибягва до оръжията си.

– Трябва ли да вярвам на онова, което твърдите, господине? – попита кралицата с внимание и безпокойство, гледайки го настойчиво.

– Защо да не вярвате, мадам, след като имате всички доказателства за моята искреност?

– Човек се променя, господине, променя се.

– Мадам, дал съм обет, какъвто някои хора, прочути в боравенето с опасните оръжия, са давали, преди да се впуснат в експерименти. Никога няма да използвам предимствата си, освен за да отхвърля вините и грешките, които ми се вменяват. *Не за нападение, а за защита* – това е девизът ми.

– Да... – промълви смирено кралицата.

– Разбирам ви, мадам. Вие страдате от това, че виждате душата си в ръцете на лекаря, вие, която понякога се съпротивлявате да му поверите тялото си. Бъдете смела, доверете се. Желая да ви посъветва този, който днес ви предостави доказателство за търпението си, което вие получихте от мен. Аз искам да ви обичам, мадам. Искам да ви обичат. Идеите, които дадох на краля, ще ги обсъдя и с вас.

– Докторе, внимавайте! – каза строго Мария-Антоанета. – Вие ме бяхте хванали в клопка. След като събудихте страх у жената, мислите, че можете да управлявате кралицата.

– Не, мадам – отвърна Жилбер. – Аз не съм някой долен спекулант. Имам своите идеи, разбирам, че вие имате вашите. Още отсега отхвърлям това обвинение, което вие вечно ще отправяте срещу мен, че съм ви изплашил, за да подчиня разсъдъка ви. Ще добавя също, че вие сте първата жена, у която откривам наред с женските страсти и всички властнически способности на мъжа. Вие можете да бъдете едновременно и жена, и приятел. При нужда цялото човечество ще се вмести във вас. Възхищавам ви се и ще ви служа. Ще ви служа, без да получавам нищо от вас, единствено за да ви изучавам, мадам. Ще направя нещо повече в услуга на вас. В случай че ви се сторя твърде неудобна дворцова мебел, в случай че впечатлението от днешната сцена не се заличи от паметта ви, искам от вас, моля ви, да ме отпратите.

– Да ви отпратя! – извика кралицата с радост, която съвсем не убягна на Жилбер.

– Е, добре! Приключихме, мадам – отговори той с поразително хладнокръвие. – Няма да кажа дори на краля онова, което имах да му казвам, ще си замина. Трябва ли да отивам много надалеч, мадам, за да ви успокоя?

Тя го погледна, изненадана от подобна самоотверженост.

– Виждам онова, което си мисли Ваше Величество – продължи докторът. – По-посветена, отколкото се предполага, в тайните на магнетичното влияние, което толкова я уплаши, Ваше Величество си казва, че на разстояние ще бъде не по-малко опасен и застрашителен.

– Как така? – сви вежди Мария-Антоанета.

– Да, повтарям, мадам, онзи, който иска да навреди на някого по начините, в които упрекнахте моите учители и мен, би могъл да упражнява вредното си въздействие и на сто, и на хиляда левги така, както и на три крачки от вас. Не се бойте от нищо, мадам, изобщо не бих се опитал.

Кралицата застина за миг удивена, не знаейки какво да отвърне на този странен човек, който я подтикваше да се разколебава и в най-твърдите си решения.

Изведнъж шум от стъпки в дъното на коридора я накара да вдигне глава.

– Кралят – рече тя, – кралят идва.

– Тогава отговорете ми, мадам, моля ви, трябва ли да остана, или да си замина?

– Но...

– Побързайте, мадам. Бих могъл да избегна срещата с краля, ако желаете. Ваше Величество ще ми покаже някоя врата, през която да се оттегля.

– Останете – кимна владетелката.

Жилбер се поклонил, докато Мария-Антоанета се мъчеше да прочете по чертите му дали и в каква степен триумфът би бил по-издайнически, отколкото гневът или безпокойството.

Лицето му бе съвършено безстрастно.

– Поне би трябвало да изразява радост – каза си кралицата.

33. СЪВЕТЪТ

Кралят влезе бурно и тежко, както обикновено.

Видът му, излъчващ заестост и любопитство, силно контрастираше с ледената строгост на кралицата.

Тенът му бе свеж. Ранобуден и горд с доброто здраве, което бе вдишал с утринния въздух, той поемаше шумно дъх и потропваше енергично с крак по паркета.

– Докторът? – запита. – Къде е докторът?

– Добро утро, сир. Как сте тази сутрин? Уморен ли сте?

– Спах шест часа, това е моята участ. Много съм добре. Умът ми е бистър. Вие сте малко бледа, мадам. Предадох ми, че сте повикали доктора.

– Ето го господин доктор Жилбер – рече Мария-Антоанета, посочвайки нишата до прозореца, където се бе спотаил докторът.

Лицето на краля просветна на мига.

– А! – каза той. – Повикали сте доктора, значи ли това, че страдате?

Чрвенина плъзна по страните на кралицата.

– Изчервявате се? – вдигна вежди Луи XVI.

Тя придоби пурпурен цвят.

– Отново някаква тайна? – настоя кралят.

– Каква тайна, господине? – попита надменно кралицата.

– Не ме разбирате, искам да кажа, че вие, която разполагате с вашите лекари фаворити, не може да сте потърсили доктор Жилбер без някакво намерение, което подозирам...

– Какво е то?

– Неизменно да криете от мен, когато страдате.

– А! – възкликна с облекчение Мария-Антоанета.

– Да – продължи Луи XVI, – ала внимавайте. Господин Жилбер е един от моите довереници и ако му разкажете нещо, непременно ще ми докладва.

Жилбер се усмихна.

– В този случай не, сир – поклати глава той.

– Ето че кралицата покварява хората ми.

Мария-Антоанета се засмя сподавено – смях, който обикновено подсказва желание разговорът да бъде прекратен или издава досада.

Жилбер разбра, кралят – не.

– Да видим, докторе – подхвана той, – понеже това забавлява кралицата, разкажете ми какво ви каза тя.

– Попитах доктора – намеси се Мария-Антоанета – защо сте го призовали в толкова ранен час. Признавам, че неговото присъствие във Версай още от сутринта буди любопитството ми и ме притеснява.

– Чаках доктора – отвърна Луи XVI, като се намръщи, – за да поговорим за политика.

– А, чудесно! – рече кралицата.

И седна, сякаш готова да слуша.

– Елате, докторе – направи знак кралят, насочвайки се към вратата.

Жилбер се поклони почтително на владетелката и понечи да последва суверена.

– Къде отивате? – извика тя. – Какво! Тръгвате ли си?

– Няма да говорим за особено весели неща, мадам. Добре е да спестим на кралицата поне една грижа.

– Наричате грижи мъките! – произнесе властно Мария-Антоанета.

– Още едно основание в подкрепа на думите ми, скъпа моя.

– Останете, настоявам – наблегна тя. – Господин Жилбер, предполагам, че няма да проявите непокорство.

– Господин Жилбер! Господин Жилбер! – каза кралят, силно раздразнен.

– Е, и какво?

– Какво! Господин Жилбер, който трябваше да ми даде мнение, да поговори свободно с мен, следвайки съвестта си, не ще го стори.

– И защо? – попита кралицата.

– Защото вие ще бъдете тук, мадам.

Докторът направи едно движение, на което Мария-Антоанета придаде особена важност.

– Поради каква причина – поде тя, за да го подкрепи, – господин Жилбер би рискувал да не ми се хареса, ако говори съгласно съвестта си?

– Лесно е за разбиране, мадам – отвърна кралят, – вие си имате собствена политика, която не винаги съвпада с нашата. Така че...

– Така че според вас господин Жилбер не споделя моята политика.

– Сигурно е вярно, мадам – отговори докторът, – като се имат предвид идеите ми, които Ваше Величество познава. Само че Ваше Величество може да бъде убедена, че и пред нея ще говоря истината без всякакви задръжки, както и ако съм насаме с краля.

- А! Това вече е нещо – кимна Мария-Антоанета.
- Истината не винаги е лицеприятна за изричане – побърза да промърмори Луи XVI.
- А ако е полезна? – вметна Жилбер.
- Или само добронамерена – допълни кралицата.
- В това не се съмняваме – прекъсна я суверенът. – Ала ако бяхте благоразумна, мадам, щяхте да предоставите на доктора цялата свобода, от която... се нуждая.
- Сир – подхвана Жилбер, – тъй като самата кралица предизвиква истината, тъй като познавам достатъчно благородния и мощен ум на Нейно Величество, за да не се боя от нея, предпочитам да говоря пред двамата си владетели.
- Да, но...
- Сир – вдигна глава кралицата, – аз настоявам.
- Вярвам в мъдростта на Ваше Величество – додаде Жилбер, покланяйки се на Мария-Антоанета. – Става дума за щастието и славата на Негово Величество кралят.
- С право вярвате – отбеляза тя. – Започвайте, господине.
- Всичко това е много хубаво – упорстваше Луи XVI, верен на своя навик, – само че в крайна сметка въпросът е деликатен и, колкото до мен, силно ще ме затрудните.
- Кралицата не успя да прикрие един жест на нетърпение; изправи се, после седна отново и впери студен поглед в мислите на доктора.
- Виждайки, че няма как да избяга от обикновения и необикновен въпрос, кралят се отпусна с тежка въздишка в креслото срещу Жилбер.
- За какво се отнася? – попита Мария-Антоанета, след като този своеобразен съвет се бе конституирал и настанил.
- Докторът погледна за последен път Луи XVI, сякаш за да поиска разрешение да говори без спирачки.
- Хайде! Боже мой, хайде, господине, щом кралицата желае.
- Е, добре, мадам! – каза Жилбер. – Ще осведомя с няколко думи Ваше Величество за целта на моето утринно посещение във Версай. Дойдох да посъветвам Негово Величество да се яви в Париж.
- Искра, паднала върху буретата барут, струпани в Кметството, не би произвела експлозията, която тези думи предизвикаха в сърцето на Мария-Антоанета.
- Кралят в Париж! Кралят! О!
- И тя нададе вик на ужас, който накара Луи XVI да потръпне.
- Е – рече той, гледайки Жилбер, – казвах ли ви аз?

– Кралят! – продължи кралицата. – Кралят в един град, разтърсван от бунт! Кралят сред вилите и брадвите на тези злодеи, кралят сред тези люде, които изклаха швейцарците, които обезглавиха господин Дьо Лоне и господин Дьо Флесел! Кралят, прекосяващ площада пред Кметството и газещ в кръвта на своите бранители!... Вие сте обезумял, господине, за да предлагате такова нещо. О, повтарям ви, вие сте обезумял.

Жилбер сведе очи като човек, когото почитта възпира, ала не промълви дума.

Кралят, развълнуван до дън душа, се въртеше в креслото си, сякаш разпънат на уред за изтезания.

– Възможно ли е подобна идея – не спираше кралицата – да се роди в една умна глава, в едно френско сърце? Господине, нима не си давате сметка, че говорите на потомъка на свети Луи, на правнука на Луи XIV?

Кралят потропваше с крак по килима.

– Не предполагам все пак – додаде Мария-Антоанета, – че бихте искали да отнемете на краля помощта на гвардейците и на армията му, че бихте го извели от неговия дворец, който представлява крепост, за да го хвърлите сам и гол на настървените му врагове. Вие нямате желание кралят да бъде убит, нали, господин Жилбер?

– Ако ми бе минало през ума, че Ваше Величество и за миг ще си помисли, че съм способен на подобно предателство, не бих бил просто безумец, бих се смятал за негодник. Но, слава на Бога, мадам, вие не вярвате в това повече от мен. Не, дойдох да дам този съвет на моя крал, понеже съм убеден, че съветът е добър, дори по-добър от всички останали.

Кралицата впи пръсти в гърдта си с такава сила, че за малко не разкъса батистата.

Луи XVI сви рамене в израз на нетърпение.

– За Бога! – рече той. – Изслушайте го, мадам. Ще имате време да кажете „не“, след като сте го чули.

– Кралят е прав, мадам – кимна докторът, – защото това, което държа да съобщи на Ваши Величества, не ви е известно. Вие смятате, мадам, че разполагате със сигурна, предана армия, готова да умре за вас. Грешите! Половината от служещите във френските полкове заговорничат с обновителите в името на революционната идея.

– Господине – не се сдържа Мария-Антоанета, – внимавайте, оскърбявате армията!

– Тъкмо обратното, мадам – поклати глава Жилбер, – възхвалявам я. Човек може да уважава своята кралица и да проявява преданост към

своя крал, обичайки родината си и посвещавайки се на свободата ѝ.

Кралицата го прониза с поглед, мятая искри като мълния.

– Господине – каза му тя, – този език...

– Да, този език ви наранява, мадам, чудесно разбирам, защото по всяка вероятност Ваше Величество го чува за първи път.

– Ще трябва да свикне – промърмори Луи XVI с примирieto на здравия разум, което бе главната му сила.

– Никога! – процеди Мария-Антоанета. – Никога!

– Да видим, слушайте най-сетне! – извика кралят. – Смятам, че това, което говори докторът, не е лишено от смисъл.

Кралицата седна, цялата трепереща. Жилбер продължи.

– И така, мадам, аз видях Париж, докато вие не сте видели дори и Версай. Знаете ли какво иска да направи Париж в този момент?

– Не – отвърна кралят притеснен.

– Предполагам, не иска да превземе втори път Бастилията – вметна извистелно кралицата.

– Разбира се, не, мадам – реагира спокойно докторът, – но Париж знае, че има и друга крепост между народа и неговия крал. Париж възнамерява, а вече и обсъжда, да събере представители на четирийсет и осемте съдебни окръга и да ги изпрати във Версай.

– Само да дойдат, само да дойдат! – светнаха очите на Мария-Антоанета в изблик на дива радост. – О, ще бъдат добре посрещнати.

– Почакайте, мадам – спря я Жилбер, – и внимавайте, тези пратеници няма да дойдат сами.

– А с кого?

– С двайсет хиляди души от националната гвардия²⁷⁷.

– От националната гвардия? – сви вежди кралицата – Какво е това?

– О, мадам, не пренебрегвайте тази институция, един ден тя ще бъде могъща сила, която ще раздава правосъдие.

– Двайсет хиляди души! – извика кралят.

– Е, господине – поде кралицата, – вие разполагате с десет хиляди, които струват колкото сто хиляди бунтовници. Повикайте ги, повикайте ги, хайде, тези двайсет хиляди мерзавци! Тук те ще намерят своето наказание и ще получат урока, от който се нуждае цялата тази революционна тиня, която бих измела за седмица, ако някой ме бе слушал дори и час.

---

277. Гражданската милиция, натоварена да възстанови реда в Париж, е била учредена с декрет от 13 юли; на 15 юли Лафайет е бил избран за командващ тази милиция, която той нарекъл национална гвардия – бел.фр.изд.

Жилбер тъжно поклати глава.

– О, мадам – каза той, – колко се заблуждавате, или по-скоро колко са ви заблудили. Та само помислете. Гражданска война, предизвикана от кралица! Една-единствена го е сторила и е отнесла със себе си в гроба ужасното прозвище на чужденка²⁷⁸.

– Предизвикана от мен, господине, как да го разбирам? Аз ли бях тази, която стреля по Бастилията без предизвикателство?

– Мадам – намеси се кралят, – вместо да подкрепяте насилието, най-напред чуйте основанието.

– Слабостта!

– Моля ви, Антоанета, слушайте – рече строго Луи XVI, – не е дребна работа пристигането на двайсет хиляди души, които ще трябва да се сражават тук.

Сетне, като се обърна към Жилбер, каза:

– Продължете, господине, продължете.

– Всички тези изблици на омраза, които се разпалват от разстояние, всички тези самохвалства, които при удобен случай прерастват в дързост, целият този безпорядък на една битка, чийто изход е несигурен, спестете ги на краля и на самата себе си, мадам – призоваваше докторът. – Можете с благодат да разпръснете тази армия, която вашето насилие вероятно ще умножи. Тълпата иска да дойде при краля. Позволете на краля да отиде при тълпата. Оставете го, обкръжен днес от своята армия, да засвидетелства утре храброст и политически дух. Двайсетте хиляди души, за които споменах, биха могли може би да покорят краля. Оставете краля сам да ги покори, защото тези двайсет хиляди души, мадам, това е народът.

Луи XVI не успя да съдържи един жест в знак на съгласие, който Мария-Антоанета мимоходом долови.

– Нещастник! – рече тя на Жилбер. – Ала вие не си давате сметка какво би означавало присъствието на краля в Париж при подобни условия.

– Говорете, мадам.

– Това би означавало: одобрявам... много добре направихте, като избихте моите швейцарци... много добре направихте, като изклахте моите офицери, като опустошихте столицата ми... много добре направихте, като ме свалихте от трона! Благодаря, господа, благодаря!

---

278. Става дума за Изабела Баварска, разпалила борбата между армянки и бургундци – бел.фр.изд.

И една презрителна усмивка пробяга по устните на Мария-Антоанета.

– Не, мадам – отвърна Жилбер, – Ваше Величество се лъже.

– Господине!...

– Това би означавало: има някаква справедливост в негодуванието на народа, аз ще простя, аз съм водителят и кралят, аз ще оглавя френската революция, както някога Анри III е застанал начело на Лигата²⁷⁹. Вашите генерали са мои офицери, вашите гвардейци – мои войници, вашите магистрати – мои служители. Вместо да ме отхвърляте, следвайте ме, ако можете. Величието на моята крачка ще докаже още веднъж, че аз съм кралят на Франция, следовникът на Карл Велики²⁸⁰.

– Докторът е прав – промълви тъжно Луи XVI.

– О! – извика Мария-Антоанета. – Сир, сир, за Бога! Не слушайте този човек, той е ваш враг!

– Мадам – рече Жилбер, – нека Негово Величество ви каже сам какво мисли.

– Мисля, господине – подхвана кралят, – че засега вие сте единственият, който се осмелява да ми разкрие истината.

– Истината! – процеди кралицата. – О, какво ми говорите, мили Боже!

– Да, мадам – кимна докторът, – и повярвайте, истината в този момент е единственият факел, който може да попречи тронът и монархията да полетят в бездната.

И произнасяйки тези думи, Жилбер се поклонил смирено, почти коленичи пред Мария-Антоанета.

---

279. През 1577 г.: Дюма е изтъкнал тази гъвкавост на краля в „Анри III и неговият двор“ и в „Графиня Дьо Монсоро“ – бел.фр.изд. (Анри III се стреми да лавира между протестантите и Католическата лига, в резултат на което между 1577 и 1584 г. Религиозните войни във Франция временно стихват – бел.ред.)

280. Карл Велики (747 – 814) – франкски крал (от 768), император (800 – 814), от династията Каролинги. Основавал обширна империя по времето, когато България е управлявана от хан Крум. Властването му се характеризира с културен подем, известен под името Каролингско възрождане. Един от най-великите владетели, създали облика на съвременна Европа – бел.ред.

34. Решение

За първи път кралицата изглеждаше потресена. Дали от разсъжденията или от смирението на доктора?

Впрочем кралят се бе изправил с вид на човек, взел решение. Той мислеше за изпълнението му.

Все пак, поради навика си да не върши нищо, без да се посъветва с кралицата, каза:

– Мадам, одобрявате ли?...

– Налага се, господине – отвърна Мария-Антоанета.

– Не искам от вас самоотверженост, мадам – рече Луи XVI нетърпеливо.

– Какво искате тогава?

– Искам убеждение, което да подкрепи моето.

– Искате от мен убеждение?

– Да.

– О! Да бе само това, убедена съм, господине.

– В какво?

– Че е дошъл моментът, в който монархията ще се превърне в най-окаяната и най-унизената държава на света.

– Вие преувеличавате! – възкликна кралят. – Окаяна, съгласен съм, но унижена, това е невъзможно.

– Господине, кралете, ваши предци, са ви завещали мрачно наследство – поклати тъжно глава Мария-Антоанета.

– Да, наследство, което ми е мъчно, че трябва да споделя с вас, мадам – каза Луи XVI.

– Ще благоволите ли да разрешите, сир? – подхвана отново Жилбер, който изпитваше дълбоко състрадание към тези двама детронирани, злощастни владетели. – Не мисля, че Ваше Величество има основание да вижда бъдещето толкова страшно. Настъпи краят на една деспотична монархия, ражда се една конституционна власт.

– Ех, господине! – рече кралят. – Та аз ли съм човекът, който е необходим за създаването на подобна власт във Франция?

– А защо не, сир? – намеси се кралицата, донякъде утешена от думите на доктора.

– Мадам – поде Луи XVI, – аз съм човек със здрав разум, учен

човек. Прозирам ясно, вместо да се старая да налучквам, и знам точно онова, което нямам нужда да знам, за да управлявам тази страна. От деня, в който ме запокитят от върха на неприкосновеността на абсолютните суверени, от деня, в който открият обикновения човек у мен, ще загубя цялата мнима мощ, единствено потребна за управлението на Франция, защото в действителност Луи XIII, Луи XIV и Луи XV са се крепили изцяло на тази мнима мощ. Какво им трябва на французите днес? Господар. Чувствам се способен да бъда само баща. Какво им трябва на революционерите? Меч. Не усещам в себе си сила да удрям.

– Вие не усещате в себе си сила да удряте? – извика кралицата. – Да ударите онези, които отнемат богатството на вашите деца и желаят да строшат върху челото ви едно подир друго всички цветя от короната на Франция?

– Какво да отговоря! – вдигна рамене спокойно Луи XVI. – Ако отвърна с „НЕ“, отново ще разбуна у вас стихии, които така затрудняват живота ми. Вие умеете да мразите. О, толкова по-добре за вас. Вие умеете дори да бъдете несправедлива. Не ви упреквам, това е огромно качество за властелините.

– Да не би случайно да ви се струва, че съм несправедлива по отношение на революцията?

– Бога ми! Да.

– Вие казвате „да“, сир. Вие казвате „да“!

– Ако бяхте обикновена гражданка, скъпа моя Антоанета, нямаше да кажа „да“.

– Аз не съм.

– Ето защо ви извинявам, ала това не означава, че одобрявам. Не, мадам, не, примирете се. Ние дойдохме на френския трон в миг на нещастие. Ще ни трябва сила, за да тласнем напред тази каруца, въоръжена с вили, която наричат революция, а силата ни липсва.

– Още по-добре! – рече Мария-Антоанета. – Защото тя ще мине върху децата ни.

– За жалост! Знам това, но в края на краищата ние не я бутаме.

– Ще я заставим да тръгне назад, сир.

– О! – обади се Жилбер настойчиво. – Внимавайте, мадам. Тръгвайки назад, ще ви смаже.

– Господине – каза нетърпеливо кралицата, – забелязвам, че отивате твърде далеч в откровеността на съветите си.

– Ще замълча, мадам.

– Ех, Боже мой! Оставете го да говори – подразни се кралят. –

Онова, което ви съобщава, ако не го е чел в двайсет листовки, които от седмица го разгласяват, то е, защото не е поискал да го прочете. Бъдете му поне признателна, че не обвива в горчивина истината на думите си.

Мария-Антоанета сведе глава.

Сетне подхвана с болезнена въздишка:

– Ще кажа накратко, или по-скоро ще повтора – да отидете в Париж по собствено желание, означава да одобрите това, което се върши.

– Да, знам – кимна Луи XVI.

– Означава да унизите, да се отречете от вашата армия, която се готви да ви брани.

– Означава да се избегне проливането на френска кръв.

– Означава да заявите, че отгук нататък метежът и насилието могат да придават на волята на краля посока, която би била удобна на размирниците и предателите.

– Мадам, мисля, че преди малко бяхте така добра да признаете, че съм имал щастието да ви убедя – рече докторът.

– Да, преди малко, вярно е, едно ъгълче на воала се повдигна пред мен. Сега, о, господине, сега ставам отново сляпа, както казвате вие, и предпочитам да съзирам вътре в самата себе си величието, на което са ме приучили възпитанието, традицията и историята. Предпочитам винаги да се виждам кралица, вместо да се чувствам лоша майка на този народ, който ме оскърбява и мрази.

– Антоанета! Антоанета! – промълви Луи XVI, изплашен от внезапната бледност, разляла се по лицето ѝ, която бе не друго, а предзнаменование за бурен изблик на гняв.

– Не, не, сир! Ще говоря – махна с ръка кралицата.

– Внимавайте, мадам.

И с крайчеца на окото си кралят показва доктора на Мария-Антоанета.

– О, господинът знае всичко, което ще кажа!... – извика кралицата. – Той знае дори онова, което мисля – добави тя, припомняйки си с горчивина сцената, разиграла се между нея и Жилбер, – така че защо да се съдържам? Впрочем господинът е взет от вас за доверено лице и не разбирам защо трябва да се страхувам! Знам, че ви увличат, сир, знам, че ви отнасят, подобно на нещастния принц от любимите ми германски балади²⁸¹. „Къде отивате? – Не знам.“ Ала вие, вие отивате там, откъдето

---

281. Вероятно алюзия за баладата „Ленор“ на германския поет Готфрид Аугуст Бюргер (1747 – 1794) – бел.фр.изд.

никога не ще се върнете.

– Е, не, мадам! Чисто и просто отивам в Париж.

Мария-Антоанета сви рамене.

– За луда ли ме мислите? – рече тя с прикрито раздражение. – Вие отивате в Париж. Добре. Кой обаче ви гарантира, че Париж не е онази пропаст, която не виждам, но усещам? Защо да не ви убият в суматохата, която непременно ще се създаде около вас? Кой ще знае откъде е дошъл заблуденият куршум? Ще разбере ли някой, сред хилядите заканителни пестници, кой е забил ножа?

– А, чак дотам, не се бойте, мадам, те ме обичат! – извика кралят.

– О! Не ми казвайте това, будите съжаление у мен, сир... те убиват, колят, обезглавяват онези, които ви представляват на земята, вас, един крал! Вас, образа на Бога! Е, добре! Управителят на Бастилията бе ваш представител, беше образът на краля. Повярвайте ми, не смятам, че преувеличавам – щом са посегнали на Дьо Лоне, този храбър и верен служител, щяха да убият и вас, сир, ако ви бяха спипали вместо него. При това много по-лесно, тъй като ви познават и знаят, че вместо да се защитавате, ще им подложите главата си.

– Приключвайте – отсече Луи XVI.

– Но аз мисля, че приключих, сир.

– Значи ще ме убият?

– Да, сир.

– Е, какво пък!

– Ами децата ми! – изкрещя кралицата.

Жилбер реши, че е време да се намеси.

– Мадам – поде той, – кралят ще бъде на такава почит в Париж и присъствието му ще предизвика такъв голям възторг, че ако се страхувам, то не е за Негово величество, а за фанатиците, способни да се хвърлят, за да бъдат стъпкани под краката на конете му, както индуските факери – под колелата на колесницата с техния идол²⁸².

– О! Господине, господине! – извика Мария-Антоанета.

– Този поход към Париж ще бъде триумф, мадам.

– Но, сир, вие не отговаряте.

– Защото донякъде съм съгласен с мнението на доктора.

– И сте нетърпелив да се насладите на триумфа, нали! – процеди кралицата.

282. По време на брахманските празненства в чест на Джаянатха (в индуистката митология – божество, възплъщаващо образите на Вишну и Кришна) поклонниците на бога се оставяли да бъдат премазани от колесницата с неговата статуя – бел. фр. изд.

– Кралят има право и нетърпението му е доказателство за здравия разум, с който Негово Величество преценява хората и нещата. Колкото по-скоро Негово Величество се реши, толкова по-голям ще бъде триумфът.

– Да, вярвате ли в това, господине?

– Сигурен съм, тъй като, бавейки се, кралят може да загуби всички предимства на спонтанността. Би могла да се подемем, само помислете, мадам, би могла да се подемем инициативата за едно искане, което би променило в очите на парижаните положението на Негово Величество и би го заставило в известен смисъл да се подчини на заповед.

– Виждате ли? – прекъсна го Мария-Антоанета. – Докторът признава – ще ви наредят. О, сир, ама прогледнете най-сетне!

– Докторът не твърди, че биха ми заповядали, мадам.

– Търпение, търпение! Губете си времето, сир, и искането, или точно заповедта ще дойде.

Жилбер леко сбърчи устни в израз на раздразнение, което кралица-та веднага долови, колкото и бързо да пробяга по лицето му.

– Какво казах, клетата луда аз? – прошепна тя. – Аз говорих против самата себе си.

– За кое, мадам? – попита кралят.

– За това, че чрез една отсрочка ще направя така, та да изгубите предимствата от вашата инициатива, и все пак трябва да поискам отсрочка.

– Ах, мадам, мадам! Искайте всичко, само не това.

– Антоанета – рече Луи XVI, поклащайки глава, – вие сте се зарекли да ме погубите.

– О, сир! – възкликна кралицата с нотка на упрек, която разкриваше дълбоките терзания в сърцето ѝ. – Как можете да ми говорите така!

– Защо се опитвате да забавите пътуването ми тогава? – не отстъпваше кралят.

– Помислете, мадам, при подобни обстоятелства сгодният случай е всичко. Помислете колко тежат часовете в такива моменти, когато цял един настръхнал народ отброява всеки удар.

– Не днес, господин Жилбер. Утре, сир – извика тя. – О! Нека бъде утре. Дайте ми време до утре и се заклевам, че не ще се противопоставям повече на това пътуване.

– Един изгубен ден – промърмори Луи XVI.

– Двайсет и четири дълги часа – додаде Жилбер, – опомнете се, опомнете се, мадам.

– Сир, трябва – промълви Мария-Антоанета, съкрушена.

– Поне един довод? – каза кралят.

– Нищо освен отчаянието ми, сир, нищо освен сълзите ми, нищо освен жалбите ми.

– Ала знае ли някой какво ще се случи до утре? – рече Луи, дълбоко разтърсен от отчаянието на кралицата.

– Какво искате да се случи? – попита тя, гледайки към Жилбер с умолително изражение.

– О, там все още нищо! – отвърна докторът. – Една надежда, дори неопределена и смътна, ще бъде достатъчна да ги накара да чакат до утре, но...

– Но тук, нали? – довърши кралят.

– Да, сир, тук.

– Събранието ли?

Жилбер направи знак с глава.

– Събранието – продължи суверенът – с хора като господин Моние, господин Мирабо, господин Сийес е способно да ми изпрати някое обръщение, с което да ми отнеме цялото преимущество на добрата ми воля.

– Е, какво! Толкова по-добре – заяви кралицата с мрачна ярост, – защото тогава ще откажете, защото ще запазите вашето кралско достойнство, защото няма да идете в Париж и ако трябва тук да се издържи една война, ще я издържим, ако трябва да умрем тук, ще умрем! Ала като славни и недосегаеми хора, каквито сме. Като крале, като господари, като християни, които се упоават на Бога, комуто дължат короната.

Виждайки тази трескава възбуда, обхванала кралицата, Луи XVI разбра, че в този момент не може да направи нищо друго, освен да отстъпи.

Той погледна многозначително Жилбер, след което се приближи до Мария-Антоанета и хвана ръката ѝ.

– Успокойте се, мадам – заговори ѝ, – ще бъде така, както го желае те. Вие знаете, скъпа съпруго, че през живота си не съм поискал да сторя нещо, което би ви било неприятно, защото изпитвам съвсем оправдана привързаност към жена с вашите заслуги и най-вече с вашите добродетели.

И Луи XVI наблегна на тези думи с неизразимо благородство, въздигайки с всички сили толкова клеветената кралица, и то пред очите на свидетел, който би могъл да съобщи при нужда какво е видял и чул.

Тази деликатност трогна дълбоко Мария-Антоанета и тя каза,

стискайки с две ръце ръката, която кралят ѝ бе протегнал:

– Само до утре, сир, не по-късно, това е последната отсрочка. Но за нея ви моля като за милост, на колене. Утре, в часа, в който решите, заклевам ви се, ще тръгнете за Париж.

– Внимавайте, мадам, докторът е свидетел – рече с усмивка Луи.

– Сир, никога не се е случвало да не удържа на думата си – отвърна, леко докачена, кралицата.

– Така е, само че признавам едно нещо.

– Какво?

– Че очаквам с нетърпение, тъй като всъщност вие сте се примирили, да науча защо държите да отложи с двайсет и четири часа. Надявате се на някакви вести от Париж или пък от Германия? Това ли е?...

– Не ме разпитвайте, сир.

Кралят любопитстваше, както Фигаро²⁸³ се отдава на леността, с наслада.

– За пристигане на войски, за подкрепления, за политическа комбинация ли се отнася?

– Сир! Сир! – прошепна с тон на упрек Мария-Антоанета.

– Да не става въпрос за...

– Не става въпрос за нищо – прекъсна го кралицата.

– Може би е тайна?

– Е, добре! Да, тайна на разтревожена жена, това е.

– Каприз, нали?

– Каприз, ако щете.

– Върховен закон!

– Вярно е. Да не би в политиката да не е като във физиологията? Да не би да не е разрешено на кралиците да издигат политическите си капризи във върховни закони!

– И дотам ще стигнем, бъдете спокойна. Колкото до мен, вече е направено – каза суверенът, шегувайки се. – И така, до утре.

– До утре – отрони тъжно кралицата.

– Ще задържите ли доктора, мадам? – попита кралят.

– О, не, не! – изрече тя с припряност, която предизвика усмивка у Жилбер.

– Тогава ще го отведе.

Жилбер се поклонил за трети път пред Мария-Антоанета, която отвърна на поклона му по-скоро като жена, отколкото като владетелка.

---

283. Бомарше, „Сватбата на Фигаро“, действие V, сцена III – бел.фр.изд.

Сетне той последва Луи XVI.

– Струва ми се – поде кралят, докато двамата прекосяваха галерията, – че се спогодихте с кралицата, господин Жилбер?

– Сир – отговори докторът, – това е едно благоволение, за което съм задължен на Ваше Величество.

– Да живее кралят! – извикаха всички в преддверието, когато Луи XVI се появи.

– Да живее кралят! – повтори в двора една група от чуждестранни офицери и войници, тълпящи се при портите на двореца.

Тези възгласи, които не преставаха и се умножаваха, изпълниха сърцето на монарха с радост, каквато никога не бе усещал в подобни случаи, колкото и многобройни да бяха.

В това време, седнала отново до прозореца, където току-що бе изживяла такива ужасни мигове, като чу тези викове на преданост и любов, които посрещаха краля и стихваха някъде далеч под колонадите и в най-дълбоките сенки, кралицата си каза:

– Да живее кралят! О, да! Да живее кралят! Кралят ще живее въпреки теб, подъл Париж! Омразна пропаст, кървава бездна, ти не ще погълнеш тази жертва!... Ще ти я изтръгна, аз, ето с тази толкова слаба, толкова тънка ръка, която те заплашва в този момент и те обрича на омерзението на света и на мъстта Божия!

И произнасяйки тези думи с такава свирепа омраза, която би стреснала и най-яроствните поддръжници на революцията, ако им бе дадено да видят и да чуят, Мария-Антоанета протегна към Париж бледата си ръка, проблясваща под дантелите като сабя, която изскача от ножницата.

После тя повика мадам Кампан, в която имаше най-голямо доверие, и се затвори в кабинета си, забранявайки да я беспокоят.

35. Нагръдникът²⁸⁴

Изгря следващият ден; ярко и чисто като предния, ослепителното слънце позлатяваше мраморите и пясъка на Версай.

Птиците, накацали с хиляди по дърветата в парка, поздравяваха с оглушителните си викове новия ден, обещаващ топлина и веселие за любовните им игри.

Бяха събудили кралицата в пет часа. Тя бе наредила да помоят краля да се отбие при нея веднага щом стане.

Изтощен от приемането на една депутация от Събранието, която бе дошла предната вечер и на която бе принуден да отговори – това бе началото на речите, – Луи XVI бе спал до по-късно, за да се възстанови от умората и да не се каже, че природата е погубила нещо в него.

Така че едва го бяха облекли, когато му предадоха молбата на Мария-Антоанета, докато препасваше сабята си; той леко смръщи вежди.

– Какво? Кралицата станала ли е вече? – попита.

– О, отдавна, сир!

– Още ли е болна?

– Не, сир.

– И какво иска от мен толкова рано сутринта?

– Нейно Величество не каза.

Кралят погълна първата си закуска, която се състоеше от бульон и малко вино, и се отправи към покоите на Мария-Антоанета. Завари я напълно облечена, като за церемония. Красива, бледа, внушителна, тя посрещна съпруга си с онази хладна усмивка, която блестеше подобно зимно слънце по бузите ѝ, когато при многолюдните дворцови приеми трябваше да хвърли по някой лъч към тълпата.

Кралят не разбра дълбоката печал на този поглед и на тази усмивка. Той мислеше само за едно, за вероятната съпротива, която Мария-Антоанета би оказала на плана, приет предишната вечер.

„Някакъв нов каприз“, рече си.

Ето защо въсеше чело.

Кралицата не пропусна да засили това му убеждение с първите

---

284. За нагръдника вж. Мадам Кампан, „Спомени“, книга втора, глава VII – там епизодът се разиграва в навечерието на 14 юли 1792 г. – бел.фр.изд.

думи, които произнесе.

– Сир, аз много размишлявах от вчера насам – подхвана тя.

– А, ето на! – извика Луи.

– Моля ви, отпратете всички, които не са от най-близкото обкръжение.

Роптаейки, кралят даде заповед на офицерите си да се оттеглят.

Само една от приближените на кралицата остана при Техни Величества – мадам Кампан.

Тогава, полагайки двете си хубави длани върху ръката на краля, Мария-Антоанета попита:

– Защо сте вече напълно облечен? Това е лошо!

– Как така лошо? Не разбирам.

– Нали наредих да ви помоят да не се обличате, преди да дойдете тук? Вие сте с горна дреха и със сабя. Надявах се да ви видя по халат.

Кралят я погледна слисан.

Тази чудата приумица на кралицата будеше у него куп странни мисли, чиято новост им придаваше още по-голяма неправдоподобност.

Първият му порив бе на недоверие и безпокойство.

– Какво ви е? – взря се той в Мария-Антоанета. – Искате да забавите или да попречите на онова, за което се уговорихме вчера заедно?

– Ни най-малко, сир.

– Моля ви, достатъчно заигравания с въпрос от такава важност. Аз трябва, аз желая да отида в Париж. Не мога повече да си го спестявам. Свитата ми е съставена. Хората, които ще ме придружат, са определени от снощи.

– Сир, не искам нищо, но...

– Само помислете – продължи кралят, постепенно оживявайки се, за да си вдъхне смелост, – помислете, че новината за моето пътуване вече би следвало да е стигнала до парижаните, че те са се подготвили, че ме чакат. Че благосклонността, която според предсказанието на Жилбер решението ми е посяло в сърцата, би могла да се изроди в пагубна враждебност. Помислете най-сетне...

– Но, сир, аз не оспорвам онова, което ми оказвате честта да ми кажете. Вчера се примирих, помирена съм и днес.

– Защо са тогава тези встъпления, мадам?

– Не съм правила никакви встъпления.

– Простете. Защо са тези въпроси за моето облекло, за плановете ми?

– За облеклото, да – поде кралицата с все същата усмивка, която

колкото повече избледняваше, толкова по-зловеща ставаше.

– Какво искате от облеклото ми?

– Бих искала, сир, да го свалите.

– Не ви се струва благоприлично? Това е копринена дреха с лилав цвят. Парижаните са свикнали да ме виждат облечен така. Те харесват този цвят, на който впрочем синята лента отива. Самата вие често сте ми го казвали.

– Сир, нямам никакви възражения, що се отнася до цвета на дрехата ви.

– Тогава?

– Става дума за подплатата ѝ.

– Наистина ме интригувате с тази неизменна усмивка... Подплатата... Що за шега!...

– Не се шегувам, уви!

– Хубаво, ето че опипвате жакета ми, и той ли не ви харесва? Тафта в бяло и сребро, с гарнитура, която сама извезахте, една от любимите ми дрехи.

– Изобщо нямам нищо против жакетите.

– Колко сте странна! Може би жабото и бродираната батистена риза ви дразнят? Е, нима не трябва да се наглася, за да отида да видя моя славен град Париж?

Горчива усмивка изкриви устните на кралицата; най-вече долната устна, за която толкова укоряваха Австрийката, се изду и се издаде напред, сякаш бе напомпана с всички отрови на гнева и омразата.

– Не – рече тя, – не ви упреквам за красивия тоалет, сир, а за подплатата, само и единствено за нея.

– Подплатата... На бродираната ми риза! Ах, обяснете ми в края на краищата.

– Е, добре, ще ви обясня! Кралят, мразен, неудобен, който ще се хвърли сред седемстотин хиляди парижани, опиянени от своите победи и от революционните си идеи, та кралят не е някой принц от Средновековието и все пак той трябва днес да влезе в Париж със здрава желязна броня, със стоманен нагръдник от Милано. Този принц би следвало да направи така, че нито един куршум, нито една стрела, нито един камък, нито един нож да не намерят път към плътта му.

– Това всъщност е вярно – отбеляза замислен Луи XVI. – Ала, добра ми приятелко, тъй като не се казвам нито Шарл VIII, нито Франсоа I, нито дори Анри IV, тъй като монархията днес е гола под кадифето и коприната, ще отида гол под моята копринена дреха, или по-точно... ще

отида с една точка за прицел, която би могла да насочи куршумите. Нося плочката на ордените върху сърцето си.

Кралицата изстена сподавено.

– Сир – прошепна, – започваме да се разбираме. Ще видите, ще видите, че съпругата ви не се шегува.

Мария-Антоанета направи знак на мадам Кампан, оттеглила се в дъното на стаята, която извади от едно чекмедже на голяма ракла плосък, широк и продълговат предмет, увит в коприна.

– Сир – продължи кралицата, – сърцето на краля принадлежи най-напред на Франция, истина е, но силно вярвам, че то принадлежи и на неговата жена и на децата му. Колкото до мен, аз не желая това сърце да бъде изложено на вражеските куршуми. Взех мерки, за да предпазя от всякаква опасност своя съпруг, своя крал, бащата на моите деца.

Междувременно тя махаше копринената обвивка, в която бе загъната една жилетка от фини стоманени нишки, преплетени с такова вълшебно изкуство, та би могло да се каже, че е от арабски брокат, дотолкова начинът на оплитане имитираше плат, дотолкова гъвкава и еластична беше на вид.

– Какво е това? – попита кралят.

– Погледнете, сир.

– Жилетка, струва ми се.

– Ами да, сир.

– Жилетка, която се закопчава чак до врата.

– С малка яка, предназначена, както виждате, да подплати яката на жакета или да мине под вратовръзката.

Луи взе жилетката в ръце и любопитно я разгледа.

При това благосклонно внимание кралицата се изпълни със задоволство.

Кралят сякаш блажено броеше всяка от нишките на тази изкусна мрежа, която се гънеше под пръстите му, мека като вълна.

– Та това е възхитителна стомана – възкликна той.

– Нали, сир?

– И с чудесна изработка.

– Нали?

– Наистина недоумявам откъде сте успели да се снабдите с такава жилетка.

– Купих я снощи от един човек, който отдавна ми я бе предложил, в случай че тръгнете на война.

– Великолепна е! Великолепна! – повтори кралят, любувайки й се

като художник на картина.

– И би трябвало да ви стане, все едно че е ушита от вашия шивач, сир.

– О! Така ли мислите?

– Пробвайте я.

Луи XVI не каза нито дума; съблече сам лилавата си дреха.

Мария-Антоанета трепереше от радост; тя му помогна да махне ордените си, а мадам Кампан помогна за останалото.

Все пак кралят сам свали сабята си. Ако някой в този момент бе наблюдавал лицето на кралицата, щеше да го види озарено от онази триумфална светлина, която излъчва върховното щастие.

Суверенът се остави да разхлабят вратовръзката му, под която нежните пръсти на Мария-Антоанета подпъгнаха стоманената яка.

После тя сама закопча кукичките на тази лека ризница, свършено прилягаща към формите на тялото и извивката на ръкавите, подплатена с мрежа от ремъчета, предназначена да омекоти натиска на стоманата върху плътта.

Жилетката стигаше по-надолу от броните и защитаваше целия торс.

Сложени отгоре, жакетът и ризата я скриваха напълно. Тя не правеше тялото чувствително по-дебело и позволяваше пълна свобода на движенията.

– Много ли е тежка? – попита Мария-Антоанета.

– Не.

– Гледайте, моят крал, какво чудо, нали? – обърна се кралицата, пляскайки с ръце, към жената, която привършваше със закопчаването на копчетата на ръкавите на Луи.

Мадам Кампан изрази радостта си също така непринудено.

– Спасих своя крал! – извика Мария-Антоанета. – Изпробвайте тази невидима броня, сложете я на една маса и се помъчете да я срежете с нож, опитайте да я пробие с куршум, опитайте, опитайте!

– О! – възкликна кралят с израз на съмнение.

– Опитайте! – повтаряше тя в ентусиазма си.

– От любопитство ще опитам на драго сърце – рече той.

– Недейте, безполезно е, сир.

– Как така, безполезно е да ви докажа превъзходността на вашето чудо?

– Ах! Такива са мъжете! Мислите ли, че бих се доверила на твърденията на друг, на някой страничен човек, когато става въпрос за живота на съпруга ми, за спасението на Франция?

– При все това ми се струва, че този път сте го сторили, Антоанета, доверили сте се...

Кралицата поклати глава с очарователно упорство.

– Попитайте – посочи с пръст жената, която беше там, – попитайте добрата Кампан какво направихме тя и аз тази сутрин.

– И какво, за Бога? – попита кралят, видимо заинтригуван.

– Тази сутрин, какво говоря, тази нощ, като две шурачки, отпратихме цялата прислуга и се затворихме в нейната стая, която се намира в дъното на сградата, където са жилищата на пажовете. А пък пажовете заминаха снощи до един за Рамбуйе. И така, ние двете отидохме там. Уверихме се, че никой не би могъл да ни изненада, преди да сме осъществили замисъла си.

– Боже мой! Ама вие наистина ме плашите. И какви бяха намеренията на тези две Юдити²⁸⁵?

– Юдит е направила по-малко – отбеляза кралицата, – най-вече вдигнала е по-малко шум. Като изключим това, сравнението е прекрасно. Та Кампан държеше чантата, в която бе нагръдникът. Аз носех един дълъг немски ловджийски нож от баща ми, безотказно острие, убило толкова глигани.

– Юдит! Същинска Юдит! – извика Луи XVI, смеейки се.

– О! Юдит не е имала онзи тежък пистолет, който взех от вашите оръжия и накарах Вебер да зареди.

– Пистолет!

– Разбира се. Трябваше да ни видите през нощта, уплашени, стряскащи се и от най-слабия шум, криещи се от любопитни очи, притичващи по пустите коридори като лакоми мишлета.

Кампан захлопна три врати и покри последната с дюшек. Сложихме нагръдника до стената, на манекена, на който се окачват моите рокли. И аз, кълна ви се, замагнах здравата и нанесох един удар с нож на бронята. Ножът се огъна, изплъзна се от ръцете ми и се заби в паркета за наш голям ужас.

– Я виж ти! – рече кралят.

– Почакайте.

– И не направи дупка? – вдигна вежди Луи XVI.

– Ама почакайте, ако обичате. Кампан грабна ножа и ми каза: „Вие не сте достатъчно силна, мадам, и ръката ви може би трепери. Аз съм

---

285. Юдит – библейски персонаж, вдовица, която прелъстила, а после убила вражеския полководец Олоферн, предвождащ войската на асирийския цар Навуходоносор, и така спасила града си от обсада (Книга Иудит) – бел. прев.

по-яка, ще се уверите.“ И нападна манекена с такава стръв, че клетият ми нож направо се строши о стоманата. Погледнете, ето ги двете парчета, сир. Ще наредя да ви направят кинжал от онова, което е останало.

– О, но това звучи просто невероятно! – възкликна кралят. – И не се получи пробив?

– Само драскотина на най-горната халкичка, а те са три една върху друга, моля.

– Бих искал да видя.

– Ще видите.

И Мария-Антоанета се зае да съблича краля удивително чевръсто, за да може по-скоро да се възхити на нейната идея и на забележителните ѝ подвизи.

– Тук, струва ми се, има нещо – взря се той и посочи с пръст една вдлъбнатина с диаметър около палец.

– Това е от пистолетния куршум, сир.

– Какво, дали сте изстрел с пистолет, зареден с куршум, вие?

– На мига ви показвам сплеснатия куршум, още черен. Е, сега вярвате ли, че животът ви е в безопасност?

– Вие сте ангел-пазител – каза кралят и започна бавно да разкопчава жилетката, за да разгледа по-добре следите от ножа и от куршума.

– Представете си какъв страх изпитах, скъпи кралю – поде Мария-Антоанета, – когато трябваше да стрелям с пистолета по бронята. А то само вдигнах отвратителен шум, от който така се боя. Ала стреляйки по жилетката, предназначена да ви брани, все едно че стрелях по вас. Треперех да не зърна дупка, защото тогава трудът ми, мъките ми, надеждата ми, всичко щеше да бъде напразно.

– Скъпа съпруго – рече Луи XVI, сваляйки жилетката, – толкова съм ви признателен!

И я сложи върху една маса.

– Ама какво правите? – спусна се към него кралицата, взе жилетката и отново му я поднесе.

Той обаче отвърна с усмивка, изпълнена с нежност и благородство:

– Не, благодаря.

– Отказвате? – недоумяваше Мария-Антоанета.

– Отказвам.

– О, но помислете все пак, сир!

– Сир!... – промълви умолително мадам Кампан.

– Та това е спасението, това е животът!

– Възможно е – кимна кралят.

– Вие отказвате помощта, която самият Бог ни изпраща.

– Достатъчно! Достатъчно! – махна с ръка той.

– О, вие отказвате! Отказвате!

– Да, отказвам.

– Ала те ще ви убият!

– Скъпа моя, когато благородниците от XVIII век ходят на война, са облечени в сукнена дреха, жакет и риза – толкова срещу куршумите. Когато излизат на полето на честта, остават само по риза, тя е достатъчна срещу шпагата. Аз съм първият благородник на Франция и ще сторя същото като моите събратя. Нещо повече – ако те носят сукно, аз имам правото да нося само коприна. Благодаря, скъпа моя съпруго, благодаря, моя добра кралице, благодаря.

– Ах! – извика Мария-Антоанета, едновременно покрушена и очарована. – Защо не го чуе армията му?

Колкото до Луи XVI, той се бе облякъл спокойно, без дори да дава вид, че разбира какъв героизъм е извършил.

– Нима е изгубена една монархия, която намира сили за гордост в подобни моменти? – прошепна кралицата.

36. Заминаването

Излизайки от покоите на Мария-Антоанета, кралят незабавно се озова заобиколен от хората, посочени от него да го придружат до Париж.

Това бяха господата Дьо Бово, Дьо Вилроа, Дьо Несл и Д'Естен²⁸⁶.

Смесил се с тълпата, Жилбер изчака Луи XVI да го забележи, макар и само да му хвърли един поглед мимоходом.

Видно бе, че всички се съмняваха и не можеха да повярват в твърдостта на подобно решение.

– След закуска тръгваме, господа – заяви кралят.

Сетне, обръщайки се към Жилбер, каза:

– А! Ето ви и вас, докторе, добре, много добре. Знаете, че ще ви взема със себе си.

– На вашите заповеди, сир.

Суверенът влезе в кабинета си, където работи два часа.

После изслуша литургията заедно със своето семейство и приближените си, след което, към девет часа, седна на масата.

Храненето премина според обичайния церемониал. Само дето кралицата, с подути и зачервени очи, пожела, без ни най-малко да участва, да присъства на закуската на Луи, за да остане по-дълго с него.

Тя бе довела двете си деца, които, несъмнено развълнувани от майчините съвети, оглеждаха с безпокойство ту лицето на баща си, ту тълпата от офицери и гвардейци.

Освен това сегиз-тогиз, по повеля на майка си, те изтриваха по някоя сълза, проблеснала на миглите им, и този спектакъл събуждаше жалост у едни, гняв у други, притеснение у всички.

Кралят стоически се нахрани. Говори на няколко пъти на Жилбер, без да го поглежда; говори почти през цялото време на кралицата, неизменно с дълбока нежност.

Най-накрая даде наставления на военачалниците си.

Той привършваше с яденето, когато му съобщиха, че плътна колона от хора, вървящи пеша, идваща от Париж, се задава в края на голямата алея, излизаща на площад „Арм“.

---

286. Кралят заминава на 17 юли. Вж. Мадам Кампан. „Спомени“, книга втора, глава I – бел.фр.изд.

В същия миг офицери и гвардейци се устремиха навън; Луи XVI вдигна глава, взря се в Жилбер, ала като видя, че докторът се усмихва, продължи да се храни невъзмутимо.

Кралицата пребледня и се наведе към господин Дьо Бово, за да го помоли да се осведоми.

Господин Дьо Бово се втурна начаса.

Мария-Антоанета се приближи до прозореца.

Пет минути по-късно господин Дьо Бово се върна.

– Сир – подхвана той, – това са националните гвардейци от Париж, които, след слуха, пръснал се вчера из столицата, за решението на Ваше Величество да отиде при парижаните, се събрали, навярно са около десетина хиляди, за да ви пресрещнат, и виждайки, че се бавите, стигнали чак до Версай.

– Какви са намеренията им според вас? – попита кралят.

– Най-добрите на света – отвърна господин Дьо Бово.

– Няма значение! – отсече кралицата. – Спуснете решетките.

– Ще ги предизвикате – възрази Луи XVI. – Достатъчно е, че вратите на двореца са затворени.

Мария-Антоанета смръщи вежди и хвърли един поглед към Жилбер.

Докторът очакваше този поглед, понеже половината от предсказанието му се бе вече сбъднала. Беше обещал идването на двайсет хиляди души; десет хиляди бяха тук.

Кралят се обърна към господин Дьо Бово.

– Разпоредете се да дадат нещо на тези добри хора да се подкрепят – нареди той.

Дьо Бово слезе за втори път, за да съобщи на виночерпците заповедите на суверена.

После се качи обратно.

– Е, какво? – изгледа го кралят.

– Ами какво, сир! Нашите парижани са влезли в спор с господата кралските гвардейци.

– Спор ли? – попита Луи XVI.

– О, от чиста учтивост! Като научиха, че кралят заминава подир два часа, те поискаха да изчакат и да вървят след каляската на Негово Величество.

– Но те ходят пеша, предполагам? – намеси се Мария-Антоанета.

– Да, мадам.

– А кралят има коне и каляска и ще се движи бързо. Вие знаете,

господин Дьо Бово, че кралят обикновено се движи много бързо.

Тези думи, така натъртено изречени, означаваха:

– Сложете криле на каляската на Негово Величество.

Той направи знак с ръка, за да прекрати размяната на реплики.

– Ще се движа бавно – заяви.

Кралицата изпусна въздишка, която приличаше по-скоро на гневен вик.

– Не е справедливо – добави спокойно Луи XVI – да ги карам да тичат, тези порядъчни хора, които са оставили работата си, за да ми окажат чест. Ще се движа бавно, дори съвсем бавно, та да могат всички да ме следват.

Присъстващите засвидетелстваха възхищението си с одобрителен шепот; ала в същото време по множество лица се прокрадна отблясък от онова неодобрение, променило видимо чертите на кралицата, която смяташе подобна прекалена доброта за слабост.

Един прозорец се отвори.

Мария-Антоанета се обърна учудена; това бе Жилбер, който в качеството на лекар използва правото си да отвори, за да се смени въздухът в трапезарията, станал тежък от миризмата на ястията и от дишането на повече от сто души.

Докторът се изправи зад завесите на отворения прозорец, а отвън нахлуха гласовете на тълпата, насъбрала се в дворовете.

– Какво е това? – заслуша се кралят.

– Сир – отвърна Жилбер, – това са националните гвардейци, които стоят на паважа, под палещото слънце и вероятно им е много горещо.

– Защо да не ги поканим да дойдат да закусят с краля? – пошушна на кралицата един от любимите ѝ офицери.

– Би трябвало да ги отведат на сянка, в мраморния двор, в преддверията, там, където е по-прохладно – каза Луи XVI.

– Десет хиляди души в преддверията! – извика кралицата.

– Разпределени навсякъде, ще се поберат – рече кралят.

– Разпределени навсякъде! – процеди Мария-Антоанета. – Но, господине, та вие ще им покажете и пътя към спалнята си.

Пророчество, родено от ужаса, което щеше да се изпълни в същия този Версай, преди да са изминали и три месеца.

– С тях има и много деца, мадам – подхвърли кротко Жилбер.

– Деца ли? – вдигна вежди кралицата.

– Да, мадам, мнозина са повели децата си все едно на разходка. Те са облечени като малки национални гвардейци, толкова е голям

ентузиазмът от новата институция.

Мария-Антоанета отвори уста, ала почти веднага наведе глава. Тя понечи да каже една добра дума, високомерието и омразата я спряха.

Жилбер я изгледа внимателно.

– Ох! Горките деца! – извика кралят. – Щом водят деца със себе си, значи надали имат желание да причинят зло на един баща на семейство. Това е достатъчно основание да подслоним на сянка клетите малчугани. Пуснете ги да влязат, пуснете ги да влязат.

Тогава докторът поклати леко глава, сякаш искаше да прошепне на кралицата:

– Ето, мадам, ето какво би трябвало да кажете, аз ви предоставих възможността. Думите ви щяха да бъдат повтаряни и щяхте да спечелите две години популярност.

Мария-Антоанета разбра този безмълвен език и червенина обля челото ѝ.

Тя усети грешката си и мигом я извини с чувство на надменност и съпротива, което изстреля в отговор на Жилбер.

Междувременно господин Дьо Бово предаваше на националните гвардейци заръката на Луи XVI.

Разнесоха се викове на радост и благословии от тази въоръжена тълпа, допусната по заповед на краля до вътрешността на двореца.

Овациите, благопожеланията и приветствените възгласи обгърнаха като шеметна вихрушка двамата съпрузи и ги успокоиха, що се отнасяше до настроенията на онзи Париж, от който толкова се бояха.

– Сир, какво ще разпореда Ваше Величество за кортежа си? – попита господин Дьо Бово.

– А спорът между националната гвардия и офицерите ми? – отговори с въпрос суверенът.

– О, сир! Стихна, няма и помен, хората са така щастливи, че само повтарят: „Ще вървим, както ни наредят. Кралят е наш толкова, колкото и на другите, и където и да отиде, той ще е наш.“

Кралят погледна Мария-Антоанета – презрително извитите ѝ устни се сгърчиха в иронична усмивка.

– Кажете на националните гвардейци да застанат където пожелаят – отвърна Луи XVI.

– Нека Ваше Величество не забравя – наблегна кралицата, – че е неотменно право на неговите телохранители да бъдат около каляската му.

Забелязвайки, че кралят сякаш се колебае, офицерите се приближиха, за да подкрепят владетелката.

– Общо взето е вярно – кимна той. – Е, добре, ще видим!

Господин Дьо Бово и господин Дьо Вилроа тръгнаха, за да заемат местата си и да дадат заповеди.

Часовникът на Версай удари десет часа.

– Хайде – рече кралят, – ще работя утре. Тези добри хора не бива да чакат.

И се изправи.

Мария-Антоанета разпери ръце и го прегърна. Плачейки, децата увиснаха на шията на баща си. Разнежен, Луи XVI се насили да се освободи от обятията им; той искаше да скрие вълнението, което нямаше да захъснее да се излее.

Кралицата спираше всички офицери, хващайки едного за ръката, друго – за сабята.

– Господа! Господа! – мълвеше тя.

И с това красноречиво възклицание като че им предаваше краля, който вече слизаше.

Всеки слагаше ръка на сърцето и на сабята си.

Мария-Антоанета се усмихваше в знак на благодарност.

Жилбер бе сред последните.

– Господине – каза му кралицата, – вие бяхте този, който посъветва краля да замине. Вие бяхте този, който го накара да се реши, въпреки моите молби. Знайте, господине, че сте поели ужасяваща отговорност пред съпругата и пред майката!

– Знам, мадам – отвърна хладно Жилбер.

– И ще ми върнете краля невредим – произнесе тя с тържествен жест.

– Да, мадам.

– Отговаряте с главата си!

Жилбер се поклони.

– Отговаряте с главата си! – повтори Мария-Антоанета със заканителността и неумолимата властност на абсолютна владетелка.

– Да, мадам, отговарям с главата си – поклони се още по-ниско докторът – и бих гледал на този залог като на нещо маловажно, ако смятах, че кралят е застрашен. Но както споменах, мадам, днес аз повеждам Негово величество към триумф.

– Искам новини на всеки час – додаде кралицата.

– Ще ги имате, мадам, заклевам се.

– А сега тръгвайте, господине, чувам барабаните. Кралят вече потегля.

Жилбер се поклони и слизайки по голямото стълбище, се озова срещу един адютант от свитата на суверена, който го търсеше от името на Негово величество.

Настаниха го в каляската на господин Дьо Бово, главния церемониалмайстор, който не бе пожелал да се качи, преди да е изпълнил задълженията си.

Жилбер се усмихна, оказвайки се на такова почетно място, докато Дьо Бово сновеше на кон около кралската каляска.

Сетне му хрумна, че е нелепо той да се вози в каляска, украсена с корона и герб.

Тези скрупули все още го глождеха, когато сред тълпата национални гвардейци, плътно наобиколила кортежа, дочу думи, прошепнати от хора, които се навеждаха любопитно, за да го разгледат:

– А! Онзи там е принц Дьо Бово!

– Не, другарю, лъжеш се! – извика един.

– Ама каляската е с герба на принца.

– С герба... с герба... Казвам ти, че нищо не значи. Ей Богу! Герб, какво доказва това?

– Доказва, че щом гербът на господин Дьо Бово е на каляската, би трябвало вътре да е господин Дьо Бово.

– Господин Дьо Бово патриот ли е? – попита една жена.

– Абе... – отвърна националният гвардеец.

Жилбер пак се усмихна.

– Аз ти казвам – настояваше първият спорещ, – че това не е принцът. Принцът е тлъст, а този е кльощав. Принцът носи униформа на гвардейски майор. Този е с черна дреха, сигурно е интендантът.

Нелюбезно мърморене посрещна личността на Жилбер, опетнена от това не особено ласкателно звание.

– Е, не! Да изпукат всички дяволи! – изкрещя дебел глас, при чийто звук докторът потръпна, гласът на човек, който с лакти и юмурици си проби път към каляската. – Не, това не е нито господин Дьо Бово, нито интендантът му, а доблестен и известен патриот, и то от най-известните. Ей, господин Жилбер! Какво, по дяволите, правите в каляската на един принц?

– Виж ти, това сте вие, Бийо – възкликна докторът. – Вие – тук!

– Бога ми! Внимавах да не изпусна случая – отговори арендаторът.

– А Питу? – озърна се Жилбер.

– О, ето го! Питу, ела насам. Хайде, мини.

При тази покана, посредством енергични движения с раменете,

момъкът се промъкна до Бийо и поздрави с възхищение доктора.

– Добър ден, господин Жилбер – каза той.

– Добър ден, Питу, добър ден, приятелю.

– Жилбер! Жилбер! Кой е този? – заразитва тълпата.

„Това е то славата! – мислеше си докторът. – Известен съм във Виле-Котре, но в Париж... Това е то популярността!“

Той слезе от каляската, която продължи да се движи бавно, и облягайки се на ръката на Бийо, вля се в множеството.

Разказа накратко на арендатора за посещението си във Версай, за благосклонността на краля и семейството му. За няколко минути направи такава пропаганда на роялизма, че, наивни и очаровани, тези простодушни люде, податливи на доброто въздействие, нададоха мощен вик „Да живее кралят!“, който се понесе напред, усилва се и оглуши Луи XVI в каляската му.

– Искам да видя краля – рече Бийо, възбуден, – трябва да го видя отблизо. Затова изминах толкова път. Да го преценя по лицето. Погледът на почтения човек си личи. Да се приближим, да се приближим, господин Жилбер, моля ви.

– Почакайте, забелязвам един от адютантите на господин Дьо Бово, който търси някого насам.

Действително един конник, маневрирайки с всички възможни предпазни мерки между тези уморени, ала радостни участници в шествието, се мъчеше да стигне до каляската, от която бе слязъл Жилбер.

Докторът го повика.

– Да не би да търсите доктор Жилбер, господине? – попита той.

– Самия него – кимна адютантът.

– Е, аз съм.

– Хубаво! Господин Дьо Бово нареди да ви повикат по искане на краля.

В резултат на тези прокълнители думи очите на Бийо се ококориха, а редиците на множеството се разцепиха. Докторът се запровира, следван от Бийо и Питу, подир конника, който повтаряше:

– Отдръпнете се, господа, отдръпнете се. В името на краля, сторете път! Път, господа.

И Жилбер скоро се озова до вратичката на кралската каляска, която се движеше със скоростта на воловете от времето на Мерovingите²⁸⁷.

---

287. Първата кралска династия (V в. – 751) във франкската държава, наречена по името на легендарния ѝ основател Мервей. Наследена е от династията на Каролингите – бел.прев.

37. Пътуването

Така, блъскащи, блъскани, ала без да изпускат от очи адютанта на господин Дьо Бово, Жилбер, Бийо и Питу стигнаха най-сетне до каляската на краля, придружаван от господата Д'Естен и Дьо Вилекие, която напредваше едва-едва сред нарастващото стълпотворение.

Това бе любопитно, непознато, неவிждано до момента зрелище. Всички тези национални гвардейци от село, импровизирани войници, прииждаха с радостни викове, за да приветстват монарха с щедрите си благословии, за да се постараят да бъдат забелязани, и вместо да се върнат по домовете си, присъединяваха се към кортежа и следваха хода на суверена.

Защо? Никой не би могъл да каже, всеки се подчиняваше на инстинкта. Бяха видели, искаха да зърнат отново и отново многообичания крал.

Тъй като, трябва да се изтъкне, по онова време Луи XVI бе обожаван владетел, комуто французите биха издигнали олтари, ако господин Волтер не им беше вдъхнал дълбоко презрение към олтарите.

И Луи XVI нямаше олтари, но то бе единствено понеже свободомислещите люде го почитаха прекалено, за да го подложат на подобно унижение.

Кралят забеляза Жилбер, опрян на ръката на Бийо, подир тях крачеше Питу, все така влачейки голямата си сабя.

– Е, докторе, хубаво време и хубав народ!

– Сам виждате, сир – отвърна Жилбер.

После, като се наведе към суверена, добави:

– Нали обещах на Ваше Величество!

– Да, господине, да, и достойно устояхте на думата си.

След което Луи XVI вдигна глава и изрече с намерението да бъде чуто:

– Движим се бавно, ала все пак, струва ми се, твърде бързо, за да се долови всичко, което има да се види днес.

– Сир – намеси се господин Дьо Бово, – при скоростта, с която Ваше Величество напредва, вие изминавате една левга на три часа. Трудно е да се върви по-бавно.

Наистина конете спираха всеки миг; разменяха се тържествени

слова и реплики; националните гвардейци се побратимяваха – думата се бе току-що родила – с телохранителите на Негово Величество.

„А – помисли си Жилбер, който наблюдаваше това странно зрелище като философ, – щом се побратимяват с телохранителите, значи, че преди да станат приятели, са били неприятели.“

– Вижте, господин Жилбер – поде полугласно Бийо, – аз огледах добре краля и добре го чух. И според мен той е доблестен човек.

Поради въодушевлението, което го изпълваше, арендаторът наблегна на последните думи така, че те стигнаха до ушите на владетеля и неговия щаб.

Офицерите се засмяха.

Луи XVI се усмихна; сетне, поклащайки глава, каза:

– Ето една похвала, която ми харесва.

Тази фраза бе произнесена достатъчно високо, за да я чуе Бийо.

– О, имате право, сир, понеже не я давам на всекиго – отвърна арендаторът, влизайки свободно в разговор с краля, както Мишо с Анри IV.

– Което ме ласкае още повече – рече суверенът, силно затруднен, без да знае как да запази кралското достойнство, държейки се като добър патриот.

Уви! Горкият владетел не бе свикнал да се нарича крал на французите.

Той все още смяташе, че се нарича крал на Франция.

Опиянен от задоволство, Бийо не си направи труда да размисли дали Луи, от философска гледна точка, се бе отказал от титлата крал, за да приеме титлата човек; Бийо, който чувстваше колко този език се доближава до селското простодушие, се поздравяваше, че е разбрал един крал и е бил разбран от него.

От този момент арендаторът се палеше все повече; той пиеше от лика на владетеля, за да използваме Вергилиевия израз²⁸⁸, една безмерна любов към конституционната монархия и я предаваше на Питу, който, изпълнен със собствената си любов и с излишъка от любовта на Бийо, изливаше всичко това навън, под формата на викове, най-напред мощни и звучни, после – кресливи, и накрая – дрезгави:

– Да живее кралят! Да живее бащата на народа!

Тази промяна в гласа на момъка се извършваше постепенно.

---

288. Алюзия за Дидона, която, слушайки Еней, „пиеше отровата на една безмерна любов“, „Енеида“, песен I, стих 749 – бел.фр.изд. (Цитирано според френския превод, тъй като в българското издание преводът е различен: „А пък горката Дидона, обзета цяла от обич...“ – бел.ред.)

Той бе напълно прегракнал, когато кортежът стигна до Пон-дю-Жур, където господин Дьо Лафайет, яхнал прословутия си бял вихрогон, държеше в напрежение недисциплинираните и тръпнещи кохорти на националната гвардия, строени от пет часа сутринта, за да посрещнат краля.

Впрочем вече приближаваше два.

В очите на присъстващите срещата между монарха и новия предводител на въоръжената Франция мина задоволително.

При все това кралят започваше да се уморява, той почти не говореше, само се усмихваше.

От своя страна, командващият парижката милиция не заповядваше, а по-скоро жестикулираше.

Суверенът с удовлетворение забеляза, че множеството скандира „Да живее кралят!“ не по-малко, отколкото „Да живее Лафайет!“. За жалост това бе сетният път, в който му беше съдено да вкуси тази наслада за честолюбието.

Жилбер стоеше все така до вратичката на кралската каляска, Бийо и Питу – плътно до него.

Верен на обещанието си, докторът бе намерил начин, откакто бяха напуснали Версай, да изпрати четирима курieri до кралицата.

Те бяха отнесли добри вести, защото навред по пътя си Луи XVI виждаше шапките да летят във въздуха; само дето върху всички тези шапки блестеше кокардата с цветовете на нацията, един вид упрек към белите кокарди, които кралските гвардейци и самият крал носеха.

Насред радостта и ентузиазма това различие по отношение на кокардите беше единственото, което дразнеше Бийо.

Арендаторът бе сложил на триъгълната си шапка огромна трицветна кокарда.

Кралят бе с бяла кокарда; значи поданикът и кралят нямаха съвсем еднакви вкусове.

Тази мисъл толкова го занимаваше, че той я сподели с Жилбер в миг, в който докторът не разговаряше с Негово Величество.

– Господин Жилбер – попита го, – защо кралят не си е сложил националната кокарда?

– Защото, драги Бийо, или не знае, че има нова кокарда, или смята, че неговата би трябвало да бъде кокардата на нацията.

– Не, не би трябвало, понеже неговата е бяла, а нашата е трицветна.

– Един момент! – вдигна ръка Жилбер, спирайки Бийо, който щеше да се впусне неударжимо във вестникарски фрази. – Кокардата на краля

е бяла, както и знамето на Франция е бяло. Това не е по вина на Луи XVI. Кокардата и знамето са били бели много преди да се роди. Впрочем, драги ми Бийо, знамето се е утвърдило, също и бялата кокарда. Бяла е била кокардата на шапката на вицеадмирал Дьо Сюфрен, когато е забил нашето знаме на Индийския полуостров. Бяла е била кокардата на шапката на Д'Аса и по нея германците са го познали в нощта, когато се оставил да го убият, но не позволил войниците му да попаднат в засада. Бяла е била кокардата на шапката на маршал Дьо Сакс, когато е сразил англичаните при Фонтъноа. Бяла е била кокардата и на шапката на господин Дьо Конде, когато е разгромил вражеските войски при Рокроа, Фрайбург и Ленс. Ето какво е направила бялата кокарда и още доста други неща, драги ми Бийо. Докато националната, която може би ще обиколи света, както предрече Лафайет, още не е успяла да се докаже, предвид, че съществува от три дни. Не казвам, че ще остане бездейна, разбирате ли, ала в края на краищата кралят има правото да изчака.

– Как така националната кокарда не била направила нищо? – възрази Бийо. – Нима тя не превзе Бастилията?

– Да, така е, Бийо – кимна Жилбер.

– Ето защо – натърти победоносно арендаторът, – ето защо кралят би трябвало да я възприеме.

Докторът го смушка силно с лакът в ребрата, понеже бе забелязал, че суверенът слуша. После прошепна едва чуто:

– Луд ли сте, Бийо? Срещу кого бе насочено превземането на Бастилията? Срещу монархията, струва ми се. А вие искате да поднесете на краля трофеите от вашия триумф и символите на неговото поражение. Безумец! Той е изпълнен със сърдечност, с доброта, с откровеност, вие искате да го направите лицемер!

– Но – рече Бийо по-смирено, без да се предава напълно, – това, че Бастилията беше превзета, не бе насочено срещу краля, а срещу деспотизма.

Жилбер сви рамене, ала с онази тактичност на по-извисения човек, не желаещ да притисне този, който стои по-ниско от него, от страх да не го смачка.

– Не – оживяваше се все повече арендаторът, – ние се борихме не против нашия добър крал, а против сателитите му.

По онова време в политиката казваха сателити вместо войници, както в театъра заместваха кон с вихрогон.

– Впрочем – продължи Бийо с привидна логика – той явно ги порицава, щом е дошъл сред нас. А ако ги порицава, значи ни одобрява! За

нашето и за неговото благополучие работихме ние, другите, победителите на Бастилията.

– Да! Да! – прошепна Жилбер, който самият не знаеше как да свърже това, което се изписваше по лицето на краля, с онова, което ставаше в сърцето му.

Колкото до краля, той започваше да долавя сред неясното мърморене на тълпата откъслечи от спора, завързал се до него.

Жилбер, който усещаше с какво внимание Луи XVI слуша, правеше всевъзможни усилия да отклони Бийо към по-малко хлъзгава почва от тази, на която бе стъпил.

Изведнъж спряха, бяха стигнали до Кур-ла-Рен, при старата порта Конферанс, на Елисейските полета.

Там една депутация от градски съветници, предвождана от новия кмет Байи, чакаше, строена чинно, заедно със стража от триста души, командвана от един полковник, и поне триста членове на Националното събрание, подбрани, както се смяташе, от групата на третото съсловие.

Двама от депутатията бяха обединили сили и сръчност, за да крепят поднос от позлатено сребро, върху който лежаха два огромни ключа, ключовете на град Париж от времето на Анри IV.

Това внушително зрелище в миг прекрати разговорите и всички се приготвиха да слушат словата, които щяха да бъдат произнесени по този случай.

Байи, достопочтеният учен, добрият астроном, когото бяха направили депутат пряко волята му, кмет пряко волята му, оратор пряко волята му, си бе написал дълга приветствена реч. Встъплението й представляваше, съгласно строгите закони на реториката, възхвала на краля, от идването на власт на господин Тюрго до превземането на Бастилията. Малко оставаше, дотолкова бе дал предимство на красноречието, да припише на Луи XVI инициативата за събитията, от които бедният владетел бе най-потърпевш, при това, както видяхме, мимо волята си.

Байи бе изключително доволен от речта си, но едно спречкване – самият той разказва за този епизод в своите „Спомени“ – му подsigури ново въведение, много по-цветисто от онова, което си бе наумил; въпреки че тъкмо то остана в паметта на народа, готов винаги да улови и съхрани красивите фрази, почиващи върху конкретен факт.

Крачейки редом със съветниците си, Байи си мислеше за тежестта на ключовете на Париж, които щеше да поднесе на краля.

– Ама смятате ли – рече той, смеейки се, – че след като покажа този паметник на Негово Величество, ще се моря да го връщам обратно в

Париж?

– А какво ще направите? – попита един от общинските служители.

– Какво ли? – каза Байи. – Ще ви ги дам или пък ще ги хвърля в някоя яма до някое дърво.

– Внимавайте! – извика, възмутен, служителят. – Не знаете ли, че това са същите ключове, които град Париж е поднесъл на Анри IV²⁸⁹ по дир обсадата? Те са безценна реликва.

– Имате право – кимна Байи, – ключовете, които са били поднесени на Анри IV, покорител на Париж, се поднасят на Луи XVI, който... Ей! Та от това може да излезе доста хубава антигеза – възкликна достопочтеният кмет.

И грабвайки молив, начаса драсна под готовото слово следното встъпление:

Сир, нося на Ваше Величество ключовете на славния град Париж. Те са същите, които са били поднесени на Анри IV. Той е завладял народа си, днес народът завладя своя крал.

Фразата бе красива, точна, тя се запечата в съзнанието на парижаните и надживя не само всичко останало, което Байи каза тогава, но дори и съчиненията му²⁹⁰.

Колкото до Луи XVI, той я прие с одобрително кимване, ала все пак почервенявайки, защото чувстваше епиграмната ирония, маскирана зад почитта и орнаментите на ораторското изкуство.

После промълви съвсем тихо:

– Мария-Антоанета нямаше да понесе това фалшиво уважение на господин Дьо Байи и щеше да отговори много по-различно от мен на злополучния астроном.

Това бе причината, поради която владетелят, разбрал твърде добре началото на речта на господин Байи, изобщо не слуша по-нататък, нито него, нито господин Дьолавин, председател на Общинския съвет.

Когато обаче словата свършиха, кралят, боййки се, че може да не изглежда достатъчно зарадван от приятните неща, които искаха да му кажат, отвърна с подчертано благороден тон и без алюзия за нищо от

---

289. След като Анри IV приема католицизма през юли 1593 г. и няколко месеца по-късно е коронясан в Шартър, през март 1594 г. той влиза в Париж, държан от войските на Католическата лига и на испанския крал Филип II. С това се слага край на Религиозните войни – бел.ред.

290. Речи и спомени на автора на „История на астрономията“, 1790 г., II, с. 229 – 230 – бел.фр.изд.

онова, което бе декларирано, че *почитанията* на град Париж и общинските служители безкрайно са му се понравили.

Сетне даде заповед за тръгване.

Само че преди да потегли, той отпрати телохранителите си, за да отговори с благосклонно доверие на полуучтивостите, отправени му от Общината чрез Общинския съвет и господин Дьо Байи.

И тогава, без кортеж, каляската пое по-бързо сред огромната маса от национални гвардейци и любопитни.

Жилбер и неговият другар Бийо продължаваха да се държат за дясната вратичка.

В момента, в който каляската пресичаше площад „Луи XV“, от другата страна на Сена отекна изстрел и бял пушек се издигна като облак от благовония в синьото небе, където веднага се разсея.

Сякаш звукът от този изстрел се блъсна в Жилбер и той почувства жестоко сътресение. За секунда изгуби дъх и вдигна ръка към гърдите си, усещайки остра болка.

В същото време сърцераздиращи викове се разнесоха около кралската каляска, една жена бе паднала, пронизана от куршум под дясното рамо.

Едно от копчетата на дрехата на Жилбер, от черна стомана, широко и нарязано на ромбчета според тогавашната мода, току-що бе ударено косо от куршум.

То бе послужило като броня и го беше отклонило; от това бяха дошли болката и разтърсването, замаяли Жилбер.

Част от черната му жилетка и от жабото ги нямаше.

Куршумът, отскочил от копчето на доктора, бе убил нещастната жена, която бързаха да отнесат, цялата окървавена.

Кралят бе чул изстрела, ала не бе видял нищо.

Той се наведе, усмихвайки се, към Жилбер.

– Хаят барута в моя чест – рече му.

– Да, сир – отвърна докторът.

Само че се въздържа да каже на Негово Величество какво мислеше за овацията, която му бяха устроили.

Но дълбоко в себе си призна, че Мария-Антоанета бе имала право да се страхува, защото ако той не закриваше плътно вратичката на каляската, куршумът, който бе рикоширал от копчето му, щеше да отиде право в краля.

От чия ръка бе даден този така добре насочен изстрел?

Не поискаха да узнаят тогава!... Така че никога не ще се разбере.

Бийо, блед от току-що видяното, не можейки да откъсне очи от разкъсаната дреха на Жилбер, подтикна Питу да удвои виковете си: *Да живее Бащата на французите!*

Впрочем събитието беше толкова голямо, че епизодът бързо бе забравен.

Най-накрая Луи XVI стигна пред Кметството, след като бе поздравен при Пон Ньоф със залп от оръдия, които поне не бяха заредени с гюлета.

На фасадата на Кметството се открояваше надпис с едри букви, черни през деня, които нощем трябваше да бъдат осветени и да блестят като прозирни.

Надписът бе дело на находчивото съчинителство на Общината.

Той гласеше:

На Луи XVI, баща на французите и крал на един свободен народ.

Това бе друга антитеза, не по-малко значима, отколкото онази от речта на Байи, която караше насъбралите се на площада парижани да надават възторжени викове.

Надписът привлече погледа на Бийо.

Ала понеже не знаеше да чете, помоли Питу да му го прочете. Сетне го накара да го прочете втори път, сякаш не беше чул добре.

И когато момъкът го повтори, без да промени и една-единствена дума, той възкликна:

– Това ли пише? Това ли пише?

– Несъмнено – кимна Питу.

– Общината е написала, че Луи XVI е крал на един свободен народ!

– Да, чичо Бийо.

– Тогава – извика арендаторът, – щом нацията е свободна, тя има правото да предложи на краля своята кокарда.

И озовавайки се с един скок срещу владетеля, който слизаше от каляската си в подножието на стъпалата пред Кметството, той рече:

– Сир, вие видяхте, че на Пон Ньоф бронзовият Анри IV е с националната кокарда.

– Е, и? – попита кралят.

– Ами, сир, щом Анри IV носи трицветната кокарда, вие също можете да я носите.

– Разбира се – отговори Луи XVI, объркан, – ако я имах...

– Е, добре! – повиши глас Бийо и вдигна ръка. – В името на народа

ви предлагам тази, приемете я.

Байи се намеси.

Кралят беше блед – той започваше да чувства нарастването на напрежението. Погледна кмета, сякаш за да потърси съгласието му.

– Сир – каза Байи, – това е отличителният знак на всеки французин.

– В такъв случай го приемам – заяви суверенът, вземайки кокардата от ръцете на Бийо.

И махайки бялата кокарда, закрепил трицветната на шапката си²⁹¹.

Мощно победоносно „ура“ отекна на площада.

Жилбер се извърна, наранен дълбоко.

Той смяташе, че народът настъпва твърде бързо, а кралят не се съпротивлява достатъчно.

– Да живее кралят! – изкрещя Бийо, давайки по този начин знак за нов взрив от аплодисменти.

– Кралят е мъртъв – прошепна Жилбер. – Няма вече крал във Франция.

Хиляди извадени саби бяха образували същински стоманен свод – от мястото, където монархът слезе от каляската си, чак до залата, където го очакваха.

Той премина под този свод и изчезна в дълбините на Кметството.

– Това съвсем не е триумфална арка – поклати глава Жилбер, – това са Каудинските теснини²⁹².

И добави с въздишка:

– Ах! Какво ли ще каже кралицата!

---

291. За този епизод вж. Байи, цит. съч., II, с. 234 – бел.фр.изд.

292. Символ на престъпното унижение, алюзия за поражението на римляните от самнитите в Каудинските теснини през 321 г. пр. Хр. – бел.ред.; Вж. Мишле, „История на Френската революция“, книга II, глава I – бел.фр.изд.

38.

Онова, което ставаше във Версай, докато кралят слушаше речите на Общината

В Кметството бе оказан много ласкав прием на краля – нарекоха го Възродител на свободата.

Поканен да говори – тъй като жаждата за речи от ден на ден се засилваше и народът искаше най-сетне да знае до дъно мислите на всеки, – Луи XVI сложи ръка на сърцето си и каза само:

– Господа, винаги можете да разчитате на моята любов.

Докато слушаше известията на правителството – понеже от този ден във Франция имаше съставено истинско правителство, отделно от трона и Националното събрание, – народът отвън свикваше с дорестите коне на краля, с позлатената каляска, лакеите и кочияша на Негово величество.

Откакто владетелят беше влязъл в Кметството, Питу, благодарение на луидора, даден му от Бийо, се бе позабавлявал да си направи с голям брой сини, бели и червени панделки цяла колекция от национални кокарди в най-различни размери, с които кичеше ушите на конете, хамути-те и целия екипаж.

Като видя това, подражателски настроеното множество буквално превърна каляската на Негово величество в сергия за кокарди.

Кочияшът и прислужниците бяха нагиздени щедро.

В добавка няколко десетки кокарди бяха напъхани вътре в каляската за резерва.

Трябва обаче да се каже, че господин Дьо Лафайет, все така стоейки на коня си на площада, се беше опитал да възпре ревностните разпространители на националните цветове, но не бе успял.

Така че, когато кралят излезе и съзря цялата тази шарения, изрече само едно:

– Охо!

После направи на господин Дьо Лафайет знак, с който го викаше при себе си.

Лафайет се приближи, свеждайки почитателно сабята си.

– Господин Дьо Лафайет – обърна се към него Луи XVI, – търсех ви, за да ви съобщя, че ви утвърждавам за командващ на националната

гвардия.

И се качи отново в каляската си сред всеобщи овации.

Жилбер, спокоен оттук нататък по отношение на краля, остана в заседателната зала заедно с общинарите и Байи.

Задълженията му не бяха все още приключили.

Ала чувайки силните викове, които съпътстваха потеглянето на владетеля, докторът пристъпи към прозореца и хвърли един поглед, за да види как се държат неговите двама селяни.

Те все така си бяха, или поне изглеждаха, най-добрите приятели на суверена.

Изведнъж Жилбер зърна на кея Пелтие един конник, препускащ бясно, покрит с прах, пред когото се разцепваха редиците на тази засега почтителна и послушна тълпа.

Добър и сговорчив през този ден, народът се усмихваше, повтаряйки:

– Офицер на краля! Офицер на краля!

И възгласи „Да живее кралят!“ приветстваха ездача, а ръцете на жените галеха запенения кон.

Офицерът се добра до каляската в момента, в който лакеят затваряше вратичката след краля.

– Я гледай! Това сте вие, Шарни – каза Луи XVI.

И додаде по-тихо:

– Как е там?

Сетне, още по-тихо:

– Кралицата?

– Много е обезпокоена, сир – отвърна офицерът, пъхайки почти изцяло главата си в кралската каляска.

– Връщате ли се във Версай?

– Да.

– Е, успокойте приятелите ни, всичко мина чудесно.

Шарни измъкна глава и видя господин Дьо Лафайет, който му направи дружески знак.

Шарни отиде при него и Лафайет му протегна ръка, вследствие на което кралският офицер и конят му бяха увлечени от тълпата чак до кея, където благодарение на предвидливите действия на националната гвардия се оформяше шпалир по пътя на Негово Величество.

Кралят нареди каляската да се движи бавно до площад „Луи XV“; там намери отново телохранителите, които с нетърпение очакваха завръщането на владетеля – нетърпение, обзело всички, – и конете

поеха с ход, ускоряващ се постепенно с приближаването към Версай.

От прозореца на Кметството Жилбер забеляза идещия конник, въпреки че изобщо не го позна – той си даваше сметка за тревогите, които измъчваха кралицата, още повече че от три часа бе невъзможно да се проводи курьер през тази тълпа, без да се събудят подозрения или да се покаже слабост.

При все това отгатваше само малка част от ставащото във Версай.

Ние ще върнем читателя в двореца, тъй като не желаем да му изнасяме прекалено дълга лекция по история.

Кралицата беше получила последното известие в три часа.

Жилбер бе успял да го изпрати в момента, в който кралят, минаващ под стоманения свод, влизаше цял и невредим в Кметството.

При Мария-Антоанета бе графиня Дьо Шарни, току-що станала от леглото, съборена от сериозно неразположение предния ден.

Тя бе още много бледа; едва имаше сила да отвори очи и натежали-те ѝ клепачи се спускаха отново, сякаш под бремето на някаква болка или голям срам.

Виждайки я, владетелката се усмихна, ала с онази обичайна усмивка, която за приближените изглежда като неизменна на устните на принцовете и кралете.

После, преизпълнена с радост, че Луи XVI е в безопасност, каза на хората, които я заобикаляха:

– Още една добра вест. Да можеше целият ден да мине така!

– О, мадам! – обади се един придворен. – Ваше Величество напразно се тревожи. Парижаните прекрасно знаят каква отговорност лежи на плещите им.

– Но, мадам – осмели се един не толкова доверчив придворен, – Ваше Величество сигурна ли е в истинността на новините?

– О, да! – изрече уверено Мария-Антоанета. – Онзи, който ми ги изпраща, гарантира за краля с главата си. Впрочем мисля, че е приятел.

– Е, щом е приятел, то е друго нещо! – поклони се придворният.

Мадам Дьо Ламбал, която беше на няколко крачки, се приближи.

– Това е новият лекар на краля, нали? – попита тя.

– Да, Жилбер – отвърна необмислено кралицата, без да съобрази, че нанася встрани от себе си ужасен удар.

– Жилбер! – извика Андре, потръпвайки, сякаш пепелянка бе впила зъби в сърцето ѝ. – Жилбер – приятел на Ваше Величество!

Андре се обърна, с пламтящ поглед и юмруци, свити от гняв и срам, тя гордо обвиняваше Мария-Антоанета с погледа и държанието

си.

– Ама... Все пак... – отрони кралицата, колебаейки се.

– О! Мадам, мадам! – прошепна графинята с горчив упрек в гласа.

Покрай това тайнствено произшествие настана злокобно мълчание.

Сред възцарилата се тишина по паркета в съседната стая отекнаха дискретни стъпки.

– Господин Дьо Шарни! – каза полугласно кралицата, сякаш за да предупреди Андре да се съвземе.

Шарни бе чул, Шарни бе видял, само че не бе разбрал.

Той забеляза бледността на Андре и объркването на Мария-Антоанета.

Не му се полагаше да разпитва кралицата, ала Андре бе негова съпруга и беше в правото си да поиска обяснение.

Приблужи се до нея и попита с тон, издаващ съвсем приятелски интерес:

– Какво има, мадам?

Младата жена направи усилие над себе си.

– Нищо, господин графе – отговори.

Тогава Шарни се обърна към кралицата, която, макар да бе свикнала с такива двусмислени положения, поне десет пъти беше наподобила една усмивка, все още тъй половинчата.

– Изглежда се съмнявате в предаността на господин Жилбер? – взря се той в Андре. – Имате ли някакви причини да го подозирате в липса на вярност?

Тя мълчеше.

– Кажете, мадам, кажете – настоя Шарни.

После, понеже графинята оставаше все така безмълвна, додаде:

– О, говорете, мадам! Всяка деликатност в случая би била осъдителна. Разбирате, че се отнася за спасението на нашите господари.

– Не знам по какъв повод казвате всичко това, господине – отвърна Андре.

– Вие изрекохте и аз го чух, мадам... Ще призова впрочем принцесата... – И Шарни се поклони на мадам Дьо Ламбал. – Вие изкрещяхте: „Жилбер! Жилбер – приятел на Ваше Величество“.

– Вярно е, така беше, скъпа моя – потвърди с наивно добродушие Дьо Ламбал.

И пристъпвайки към графинята, каза на свой ред:

– Ако знаете нещо... Господин Дьо Шарни е прав.

– Имайте милост, мадам, имайте милост! – произнесе Андре

толкова тихо, че да бъде чута само от принцесата.

Дьо Ламбал се отдалечи.

– Ех, Боже мой! Това е дребна работа – махна с ръка кралицата, съзнавайки, че би било проява на непочтеност да не се намеси. – Графинята изразяваше един страх, несъмнено неясен. Тя твърдеше, че е много трудно американски революционер, приятел на господин Дьо Лафайет да бъде и наш приятел.

– Да, неясен... – повтори машинално Андре, – доста неясен.

– Подобен на страха, който сподели господинът преди малко – продължи Мария-Антоанета.

И посочи с поглед придворния, чието съмнение беше предизвикало тази буря.

Но бе необходимо повече, за да бъде убеден Шарни. Твърде големият смут при неговото влизане го навеждаше на мисълта за някаква тайна.

Той упорстваше.

– Няма значение, мадам – заяви твърдо, – струва ми се, че е ваш дълг да обясните страховете си.

– Е, какво! Пак ли се връщате към това, господине? – попита достатъчно красноречиво кралицата.

– Мадам!

– Простете, но виждам, че вие все още разпитвате графиня Дьо Шарни.

– Извинете ме, мадам, ала смятам, че е в интерес на...

– На вашето собствено самолюбие, нали? Ах, господин Дьо Шарни! – добави Мария-Антоанета с ирония, която графът усети с цялата й тежест. – Кажете си го направо – вие ревнувате.

– Ревнувам! – извика той, изчервявайки се. – И какво ревнувам? Питам ви, Ваше Величество?

– Явно жена си – отговори кралицата с неприязън.

– Мадам! – заекна Шарни, смаян от предизвикателството.

– Това е съвсем естествено – подхвана сухо Мария-Антоанета, – а графинята със сигурност си струва усилието.

Шарни хвърли към кралицата поглед, който имаше за цел да я предупреди, че отива твърде далеч.

Ала беше безполезно, безсмислена предпазна мярка. Когато при тази ранена лъвица мъката подлютеше парещото ухапване, нищо не бе в състояние да спре жената.

– Да, разбирам защо ревнувате, господин Дьо Шарни, и защо сте

разтревожен. Това е обичайното състояние на всяка душа, която обича и следователно е нашрек.

– Мадам! – повтори графът.

– И аз – продължи кралицата – в този час изпитвам абсолютно същите чувства. Ревнувам и съм разтревожена... – Тя наблегна на „ревнувам“ и добави: – Кралят е в Париж и аз не го виждам.

– Но, мадам – рече Шарни, който вече нищо не разбираше в тази разрази се буря, стоварваща все повече мълнии и гръм, – вие току-що получихте новини за Негово Величество, те са добри и би трябвало да ви успокоят.

– Вие успокоихте ли се, когато аз и графинята ви осведомихме преди малко?

Шарни прехапа устни.

Андре започваше отново да вдига глава, изненадана и уплашена едновременно – изненадана от това, което чуваше, уплашена от онова, което смяташе, че прозира.

Мълчанието, настанало около нея при първия въпрос на Шарни, сега обгръщаше Мария-Антоанета.

– Действително – редеше кралицата с ярост, – такава е съдбата на хората, които обичат – да мислят единствено за обекта на своята любов. Радост е за клетите сърца да жертват безмилостно всяко, да, всяко чувство, което ги вълнува. Боже мой! Колко се безпокоя за краля!

– Мадам, ще дойдат и други вестоносци – осмели се да каже един от присъстващите.

– О, защо не съм в Париж! Защо не съм до краля – възкликна Мария-Антоанета, доловила смущението на Шарни, след като се бе постарала да му припише онази ревност, която разяждаше жестоко самата нея.

Графът се поклони.

– Ако е само това, мадам – отвърна, – аз ще отида там и ако, както мисли Ваше Величество, кралят е застрашен, ако тази скъпоценна глава е изложена на опасност, повярвайте, мадам, че не ще се поколебая да изложа своята. Тръгвам.

Той се поклони отново и понечи да излезе.

– Господине, господине! – извика Андре, хвърляйки се пред Шарни. – Господине, пазете се!

На тази сцена липсваше само избликът на страховете на графинята.

Ето че Андре, изтръгната пряко волята си от своята привична студенина, едва бе произнесла тези непредпазливи думи и бе

засвидетелствала необичайна загриженост, и Мария-Антоанета пребледня ужасно.

– Е, мадам! – рече тя на Андре. – Как става така, че вие всъщност обсебвате ролята на кралицата?

– Аз ли, мадам? – промълви младата жена, усетила, че владетелката за първи път позволява от устата ѝ да избликне огънят, който от толкова време изгаряше душата ѝ.

– Чуйте ме! – процеди Мария-Антоанета. – Вашият съпруг е на служба при краля и ще настигне краля. Ако се излага на опасност, то е заради краля. И когато се отнася за служба на краля, вие препоръчвате на господин Дьо Шарни да се пази!

При тези изпепеляващи слова Андре изгуби равновесие, олюля се и за малко да падне, ако Шарни, спускайки се към нея, не я бе удържал.

Един жест на негодувание, който графът не можа да потисне, срази окончателно Мария-Антоанета, която мислеше, че е само наранена съперница, а се бе оказала и несправедлива владетелка.

– Кралицата има право – каза най-накрая Шарни с усилие, – и вашият порив, графиньо, бе неуместен. Щом става въпрос за интересите на краля, вие нямате съпруг, мадам. И аз би трябвало пръв да ви разпоредя да овладеете чувствителността си, ако бях усетил, че ще благоволите да изпитате страх за мен.

После, обръщайки се към Мария-Антоанета, додаде студено:

– Подчинявам се на заповедите на кралицата и отивам. Аз ще бъда този, който ще ви донесе новини за краля, добри новини, или никакви.

След като произнесе тези думи, той се поклонил до земята и тръгна, а кралицата, раздирана от ужас и гняв едновременно, дори и не помисли да го задържи.

Миг по-късно отекна звукът от копитата на кон, който потегляше в галоп.

Мария-Антоанета остана неподвижна, но в плен на дълбоко вътрешно безпокойство, толкова по-страховито, колкото по-големи усилия полагаше да го прикрие.

Всички, независимо дали схващаха, или не схващаха причината за тази тревога, уважиха, оттегляйки се, правото на владетелката на покой и уединение.

Оставиха я сама.

Андре излезе заедно с другите, оставяйки Мария-Антоанета на ласките на двете ѝ деца, които тя бе повикала и току-що бяха довели.

39. Завръщането

Нощта бе дошла, заедно със своя кортеж от страхове и злокобни видения, когато изведнъж в покрайнините на двореца се чува гласове.

Кралицата изтръпна и се изправи. Отвори най-близкия прозорец.

Почти в същия миг ликуващи прислужници се втурнаха при Нейно величество, викайки:

– Вестоносец, вестоносец!

Подир броени минути един хусар нахълта в преддверието. Това бе лейтенант, благородник, проведен от господин Дьо Шарни. Идваше в галоп от Севр²⁹³.

– А кралят? – попита Мария-Антоанета.

– Негово Величество ще бъде тук след четвърт час – отвърна офицерът, който едва можеше да говори.

– Жив и здрав ли е? – настояваше кралицата.

– Жив, здрав и усмихнат, мадам.

– Вие го видяхте, нали?

– Не, мадам, но господин Дьо Шарни ми каза, изпращайки ме.

Владетелката потрепери при споменаването на това име, което случаят свързваше с името на краля.

– Благодаря, господине, а сега си починете – кимна тя към младия благородник.

Той се поклонил и излезе.

Хващайки двете си деца за ръка, Мария-Антоанета се отправи към голямото парадно стълбище, на което вече се събираха всички слуги и придворни.

Пронизващият ѝ поглед съзря на първото стъпало една млада жена в бяло, облегната на каменната балюстрада, вперила жадно очи в сенките на нощта.

Това бе Андре, която появата на кралицата не успя да изтръгне от унеса ѝ.

Очевидно готова да застане редом с владетелката, изобщо не бе забелязала своята господарка или не благоволяваше да я забележи.

---

293. „Най-накрая, към шест вечерта господин Дьо Латур, първи паж на краля, пристигна; той бе изминал за по-малко от половин час пътя от барьерата «Конферанс» до Версай“, Мадам Кампан, книга втора, глава първа – бел.фр.изд.

Тя не беше забравила хапливостта на Мария-Антоанета, сразяваща хапливост, която бе трябвало да понася през целия ден.

Или пък, силно заинтересувана, очакваше заради себе си завръщането на Шарни, комуто бе засвидетелствала толкова нежно своите опасения.

Двоен удар на кинжал, който разтвори една все още кървяща рана в душата на кралицата.

Тя нададе разсеяно ухо към поздравленията и задоволството на другите си приятелки и на придворните.

Дори в миг се почувства облекчена от жестоката болка, която я бе смазвала цяла вечер. Сърцето ѝ си откъсна от безпокойството, което събуждаше в него пътуването на краля, застрашен от толкова врагове.

И благодарение на силния си дух Мария-Антоанета прогони онова, което не подходеше на нейното сърце. Тя положи в нозете на Бога ревността си, принесе в жертва на свещената съпругеска клетва гнева и тайните си наслади.

Несъмнено Бог бе този, който ѝ изпращаше като отдих и подкрепа спасителната способност да обича краля, своя съпруг, повече от всичко.

В този момент усети или вярваше, че е усетила отново, как монархическата гордост издига кралицата над всички земни страсти, а любовта ѝ към краля представляваше нейната себичност.

Така че напълно бе потиснала и дребната отмъстителност на жената, и лекомисленото кокетничене на любовницата, когато светлините на ескорта се мярнаха в дъното на алеята. Огньовете на факлите нарастваха с всяка секунда поради бързината на препускането.

Чуваше се цвиленето и пръхтенето на конете. Земята трепереше в тишината на нощта от ритмичния тропот на приближаващите ескадрони.

Портите се отвориха, постовите се устремиха към суверена с възторжени възгласи. Колелата на каляската изтрополиха по паважа на обширния двор.

Заслепена, очарована, омаяна, опиянена от онова, което бе изпитала, от това, което чувстваше в този миг, кралицата се спусна по стъпала та към краля.

Слязъл от каляската, Луи XVI се изкачваше възможно най-бързо, заобиколен от офицерите си, развълнувани от събитията и от триумфа, докато долу гвардейците, смесили се непринудено с конярите и оръженосците, късаха от хамути и каляски кокардите, с които ентузиазмът на парижани ги бе окичил.

Кралят и кралицата се срещнаха на мраморната площадка. С вик на

любов и радост тя притисна поривисто съпруга си в своите обятия.

И се разрида, сякаш бе мислила, че никога повече не ще го види.

Отдала се докрай на този изблик на препълненото си сърце, дори не забеляза ръкостискането между Шарни и Андре в мрака.

Това бе само едно ръкостискане, ала Андре бе първа най-долу на стъпалата; тя бе първата, която Шарни съзря и докосна.

Мария-Антоанета пусна децата си напред, та кралят да ги прегърне, и тогава дофинът, зървайки на шапката на баща си новата кокарда, върху която факлите мятаха кървави отблясъци, ахна по детски спонтанно:

– Я, татко! Какво имате на кокардата си? Кръв ли?

Това бе националното червено.

С вик кралицата погледна на свой ред.

Луи XVI навеждаше глава, за да целуне дъщеря си, а всъщност, за да скрие срама си.

Мария-Антоанета отскубна кокардата с дълбоко отвращение, извърщайки очи, разярена благородница, раняваща в сърцето една нация, която щеше да съумее да си отмъсти един ден.

– Махнете това, господине, махнете това – повтаряше тя.

И захвърли на стъпалата омразната кокарда, върху която преминаха стъпките на целия ескорт, отвеждащ краля в апартаментите му.

Това странно превращение бе помело съпружеското въодушевление на кралицата. Тя потърси с очи – но без да дава вид, че го прави, – господин Дьо Шарни, който стоеше на мястото си като войник.

– Благодаря ви, господине – каза му, когато погледите им се срещнаха, подир няколко секунди колебание от страна на графа. – Благодаря ви, вие удържахте на обещанието си.

– На кого говорите? – попита кралят.

– На господин Дьо Шарни – отвърна храбро Мария-Антоанета.

– Да, бедният Шарни, беше му доста трудно да стигне до мен. Не виждам обаче Жилбер – добави той.

Кралицата бе внимателна след получения през деня урок.

– Елате да вечеряте, сир – смени темата тя. – Господин Дьо Шарни – обърна се към графа, – потърсете мадам Дьо Шарни, нека дойде с вас. Ще вечеряме семейно.

В това Мария-Антоанета беше кралица. Ала въздъхна, виждайки как Шарни от тъжен става отново радостен.

40. Фулон

Бийо се къпеше в радост.

Той бе превзел Бастилията, беше върнал свободата на Жилбер, беше дал трицветната кокарда на краля, бе забелязан от Лафайет, който го наричаше по име.

Най-накрая бе видял погребението на Фулон.

Малко хора по онова време бяха до такава степен ненавиждани както Фулон; един-единствен вероятно можеше да му съперничи и това бе неговият зет, господин Бертие дьо Совини.

Така че и на двамата им бе провървяло в деня след превземането на Бастилията.

Фулон беше мъртъв, а Бертие бе избягал.

Онова, което бе довело до върха на непопулярността, съпътстваща Фулон, беше, че след оттеглянето на господин Дьо Некер той бе приел да заеме мястото на *доблестния женевец*, както наричаха тогава бащата на мадам Дьо Стал, и бе останал три дни генерален контролор.

Ето защо имаше много песни и танци на погребението му.

Даже си бяха наумили да извадят трупа от ковчега и да го обесят; ала Бийо се бе покачил на един крайпътен камък, бе произнесъл реч за уважението, полагащо се на мъртвите, и погребалната кола бе продължила по пътя си.

Колкото до Питу, той беше издигнат до висотата на герой.

Питу бе приятел на господин Ели и господин Юлен, които благоволяваха да му дават поръчения.

Освен това бе довереник на Бийо, който беше отличен от Лафайет, както вече споменахме, и на когото командващият националната гвардия възлагаше да въдворява ред около него с яките си плещи и херкулезовски юмруци.

От пътуването на краля насам Жилбер, влязъл във връзка чрез господин Дьо Некер с отговорните люде от Националното събрание и от Общината, работеше неуморно за отглеждането на тази революция в детска възраст.

Така че той пренебрегваше Бийо и Питу, които пък се включваха с жар в събранията на буржоата, където се разискваха въпроси на голямата политика.

Един ден²⁹⁴, когато арендаторът бе употребил три часа да излага мнението си пред общинарите за продоволствието на Париж и когато, уморен от дългите и надути приказки, но дълбоко в себе си доволен от своята ораторска изява, си почиваше с наслада²⁹⁵ под монотонния шум на речите на следващите оратори, които се стараеше да не слуша, Питу дотича изплашен, промъкна се като змиорка в заседателната зала на Кметството и изрече с развълнуван глас, който контрастираше с обичайния му невъзмутим тон:

– О, господин Бийо! Скъпи господин Бийо!

– Е, какво има?

– Голяма новина!

– Хубава ли?

– Страхотна.

– Ама каква де?

– Знаете, че ходих при бариерата на Фонтенбло.

– Да, Е, и?

– Е, и! Там казаха нещо невероятно.

– Какво?

– Ами че онзи злодей Фулон се е изкарал умрял и дори си е скроил погребение!

– Как така се е изкарал умрял? Как така си е скроил погребение? За Бога! Та той е съвършено мъртъв, аз видях погребението.

– Не, господин Бийо, жив е!

– Жив!

– Жив като вас и мен.

– Ти си луд!

– Аз не съм луд, драги господин Бийо. Изменникът Фулон, врагът на народа, кръвопиецът на Франция, узурпаторът не е мъртъв.

– Аз ти казвам, че са го погребали след мозъчен удар, повтарям ти, че видях погребението му.

– А пък аз току-що го видях жив, ах!

– Ти?

– Както виждам вас, господин Бийо. Изглежда, че е умрял един от неговите прислужници и негодникът е накарал да му устроят погребение като на аристократ. О, всичко е разкрито! Направил го е от страх пред народното отмъщение.

---

294. На 22 юли – бел.фр.изд.

295. Алюзия за Фигаро – „ленив... с наслада“, Бомарше. „Сватбата на Фигаро“, действие V, сцена III – бел.фр.изд.

– Разкажи ми по-подробно, Питу.

– Да излезем в преддверието, господин Бийо, там ще бъдем на спокойствие.

И те напуснаха залата.

– Най-напред трябва да се разбере дали господин Байи е тук – рече Питу.

– Започвай най-сетне, тук е.

– Добре. Та значи бях при бариерата, където слушах речта на един патриот. Онзи, дето не говори правилно френски! Познава се, че не е бил обучаван от абат Фортие.

– Давай! – прекъсна го Бийо. – Чудесно знаеш, че човек може да бъде отличен патриот и да не знае нито да чете, нито да пише.

– Това е вярно – съгласи се Питу. – Изведнъж дотича някакъв човек, останал без дъх. „Победа! – извика той. – Победа! Фулон не е умрял, Фулон е жив! Разкрих го, намерих го!“

Беше като при вас, чичо Бийо, не искаха да повярват. Едни казваха: „Какво! Фулон ли? Ами!“ Други: „Хайде де! Хайде де! Много ви се ще.“ А трети: „Е, че тогава трябва да си открил и неговия зет Бертие.“

– Бертие! – процеди арендаторът.

– Да, Бертие дьо Совини. Познавате го, интендантът²⁹⁶ на Компьен, приятелят на господин Изидор Дьо Шарни.

– Онзи, дето винаги е толкова груб с всички и толкова учтив с Катрин.

– Точно така – кимна Питу, – отвратителен бирник, още един кръвопиец на френския народ, мерзостта на човешкия род, срамът на цивилизования свят, както го нарича доблестният Лустало²⁹⁷.

– Е, и по-нататък? – подкани го Бийо.

– Да, вярно – каза момъкът. – *Ad eventum festinat*, което ще рече, скъпи господин Бийо: „Бърза към развързка.“²⁹⁸ Ето, продължавам. Човекът пристигна запъхтян, викайки: „Аз намерих Фулон, намерих го!“ И се надигна страхотна врява.

– Той се е заблудил! – упорстваше твърдоглавият Бийо.

---

296. Управител на финансов окръг във Франция преди революцията – бел.ред.

297. Лустало (1761 – 1790) – автор на „Парижките революции“, чието публикуване започнало на 12 юли – бел.фр.изд.

298. Хораций, „Поетическо изкуство“, стих 148 (*Semper ad eventum festinat* – „Бърза винаги към развързка“, думите на Хораций се отнасят за автора на Одисея – бел.ред.); Боало: „Всяка дума, всеки стих към развързката лети“ (отново за Омир), „Поетическо изкуство“, трета песен, стих 306 – бел.фр.изд.

- Не се е заблудил, понеже аз го видях.
- Ти си го виждал, Питу?
- С моите две очи. Ама почакайте.
- Аз чакам, само че вече почвам да кипвам.
- Но изслушайте ме, аз също съм доста разгорещен... Та значи казвам ви, че се е престорил на умрял и е накарал да погребат един от слугите му на негово място. За щастие Провидението бди.
- Хайде де, Провидението! – сви устни презрително волтерианецът Бийо.
- Исках да кажа, нацията – поправи се смирено Питу. – Този добър гражданин, този останал без дъх патриот, който донесе вестта, го бе познал във Вири, където се бил скрил²⁹⁹.
- Ха-ха!
- Щом го разпознал, той го разобличил и кметът, някой си господин Рап, наредил да го арестуват начаса.
- И как се казва този славен патриот, имал смелостта да извърши подобен акт?
- Да разобличи Фулон ли?
- Да.
- Наричат го господин Сен Жан.
- Сен Жан! Но това е име на лакей!
- Ами че това е лакеят на негодника Фулон. Е, аристократе! Така ти се пада, защо са ти лакеи?
- Питу, ти ме заинтригува – приближи се Бийо до разказвача.
- Благодаря, господин Бийо. Значи разобличения, заловения Фулон го водят в Париж, разобличителят търчи пред него, за да съобщи новината и да си получи наградата, и ето че Фулон пристига при бариерата.
- И ти там го видя?
- Да, имаше странен вид. Бяха му увесили гердан от коприва вместо вратовръзка.
- Гледай ти, коприва! И защо?
- Защото казал мерзавецът, че хлябът е за хората, сеното за конете, а копривата била достатъчно добра за народа!
- Казал е това, този нещастник?
- По дяволите! Да, господин Бийо.
- Хубаво де. Сега пък ругаеш.
- Е! – рече момъкът непринудено. – Между военни бива! Та той

---

299. У бившия лейтенант от полицията Сартин – бел.фр.изд.

вървеше пеша и по целия път му стоварваха удари по главата и в слабините.

– Аха! – сбърчи вежди Бийо, не толкова ентузиазирани.

– Беше много забавно – продължи Питу, – само дето не всички можеха да го цапардосат, предвид че имаше повече от десет хиляди души, които викаха подире му.

– И после? – попита арендаторът, който започваше да размишлява.

– После го отведоха при председателя на окръга Сен Марсел, един добряк, сещате се.

– Да, господин Аклок.

– Точно така, Аклок, който нареди да го водят в Кметството, понеже не знаеше какво да го прави, тъй че ще го видите.

– Но защо ти идваш да съобщиш новината, а не прословутият Сен Жан?

– Защото краката ми са с шест палеца по-дълги от неговите. Той тръгна преди мен, само че аз го настигнах и задминах. Бързах да ви кажа, за да предупредите господин Байи.

– Имаш невероятен късмет, Питу!

– Утре ще имам още повече.

– Откъде знаеш?

– Ами същият Сен Жан, който откри господин Фулон, обеща да помогне за залавянето на избягалия господин Бертие.

– Значи знае къде е?

– Да, изглежда, че е бил техен доверен човек, този господин Сен Жан, и е получил доста пари от тъста и зетя, които искали да го подкупят.

– Смяташ, че ги е взел?

– Разбира се. Винаги е разумно да се вземат парите на аристократите. Ала си е рекъл: „Добрият патриот не предава нацията за пари.“

– Да – измърмори Бийо. – Той предава господарите си, това е. Всъщност, Питу, твоят господин Сен Жан ми се струва голям негодай.

– Възможно е, но няма значение, ще хванат господин Бертие, както хванаха метр Фулон, и ще ги обесят един срещу друг. Грозни муцуни ще направят, гледайки се, а?

– И защо ще ги бесят? – попита Бийо.

– Защото са злодеи и защото ги мразят.

– Господин Бертие, който е идвал във фермата, господин Бертие, който при обиколките си из Ил дьо Франс е ял на трапезата ни и който изпрати от Париж златни токи за Катрин! О, не, не! Няма да го обесят.

– Брей! – каза Питу с ожесточение. – Този аристократ, съблазнител. Бийо го изгледа смаяно; момъкът се изчерви до бялото на очите си.

В миг арендаторът забеляза господин Байи, който отиваше към кабинета си след поредното обсъждане; той се устреми към него и му съобщи вестта.

Ала този път бе ред на Бийо да се сблъска с недоверие.

– Фулон! Фулон! – извика кметът. – Какви небивалици...!

– Ама чуйте, господин Байи – поде арендаторът, – ето, Питу го е видял.

– Видях го, господин кмете – потвърди момъкът, слагайки ръка на гърдите си и покланяйки се.

Сетне разказа на Байи онова, което току-що бе разправил на Бийо.

Клетият Байи побледня; той съзнаваше размера на катастрофата.

– Значи господин Аклок го е изпратил тук? – измърмори.

– Да, господин кмете.

– И как го е изпратил?

– О, не се тревожете – отвърна Питу, който схвана погрешно безпокойството на Байи, – има хора, които пазят пленника. Няма да го отмъкнат по пътя.

– Дай Боже да го отмъкнат – рече си кметът.

После, обръщайки се към Питу, додаде:

– Хора... какво разбирате под това, приятелю?

– Ами разбирам народ!

– Народ?

– Повече от двайсет хиляди души, без да се броят жените – заяви тържествуващо Питу.

– Горкият! – поклати глава Байи. – Господа! Господа общинари!

И с остър, отчаян глас повика при себе си всички заседатели. Докато им говореше, чуваха се само възклицания и викове на тревога.

След това настъпи тишина, натежала от ужас, нарушена от неясен, далечен, некачествен шум, който постепенно нахлу в Кметството, подобен на бученето на кръвта в ушите при мозъчни кризи.

– Какво е това? – попита един от общинските служители.

– Проклятие! Ропотът на тълпата – отвърна му друг.

В този момент на площада изтрополи карета; от нея слязоха двама въоръжени мъже, които избутаха трети, побелял от уплаха и целият треперещ.

Зад каретата, предвождана от Сен Жан, остана без дъх, тичаха стотина от онези страховити млади хора на възраст от дванайсет до

осемнайсет години с бледи лица и пламтящи очи.

Те крещяха: „Фулон! Фулон!“, и препускаха редом с конете.

Двамата въоръжени мъже имаха все пак няколко крачки преднина, което им позволи да натикат Фулон в Кметството, чиито врати се затвориха пред пресипналите кресльовци.

– Ето го, най-накрая – казаха те на общинарите, които чакаха горе на стълбите. – По дяволите! Не беше лесно.

– Господа! Господа! – извика разтреперан Фулон. – Ще ме спасите ли?

– Ах, господине! – въздъхна Байи. – Вие сте много виновен!

– При все това, господине, надявам се, че ще има правосъдие, което да ме защити? – попита Фулон, чието объркване нарастваше.

Вривата отвън се усили.

– Скрийте го бързо – нареди Байи, – или пък...

Той се обърна към Фулон.

– Чуйте – рече му, – положението е твърде сериозно, за да искам мнението ви. Желаете ли обаче, докато може би още има време, да се опитате да избягате през задната врата на Кметството?

– О, не! – ужаси се Фулон. – Ще ме познаят и ще ме заколят!

– Предпочитате да останете сред нас? Аз и тези господа ще направим всичко възможно, за да ви защитим, нали, господа?

– Обещаваме – отговориха в един глас общинарите.

– О! Предпочитам да остана с вас, господа. Господа, не ме изоставяйте.

– Уверих ви, господине – отвърна с достойнство Байи, – че ще сторим всичко, което е в човешките възможности, за да ви спасим.

Мощни викове проехтяха на площада, понесоха се във въздуха и проникнаха в сградата през отворените прозорци.

– Чувате ли? Чувате ли? – прошепна Фулон, побледнявайки.

Действително тълпата прииждаше, ревяща и страшна за гледане, от всички улици, водещи към Кметството, и най-вече от кея Пелтие и улица „Ванри“.

Байи се приближи до един прозорец.

Очите, ножовете, пиките, вилите и мускетите лъщяха на слънцето. За по-малко от десет минути широкият площад почерня от хора. Това беше кортежът на Фулон, за който бе говорил Питу, набъбнал от любопитните, които, чувайки оглушителния шум, се стичаха към площад „Грев“ като към някакво средоточие.

Всички тези гласове, повече от двайсет хиляди, крещяха неистово:

– Фулон! Фулон!

Стотината предводители на освирепелия народ сочеха на цялата тази виеща глутница вратата, през която бе влязъл Фулон; множеството налетя незабавно и започна да я блъска с ритници, с приклади, с лостове.

Изведнъж тя се отвори.

Появи се стражата на Кметството и тръгна срещу нападателите, които в първоначалното си смайване отстъпиха пред байонетите и отпред се образува голямо празно пространство.

Стражата застана решително на стъпалата.

Впрочем, вместо да заплашват, офицерите се обърнаха с кротки слова към тълпата и се опитаха да я успокоят с тържествени уверения.

Байи почти бе загубил и ума, и дума. За първи път бедният астроном се изправяше лице в лице срещу неудържимата народна стихия.

– Какво да правим? – питаше той общинските съветници. – Какво да правим?

– Да го съдим! – разнесоха се гласове.

– Не се съди под заплахите на тълпата – възрази Байи.

– По дяволите! – намеси се Бийо. – Имате ли достатъчно войска, за да се защитите?

– Нямаме и двеста души.

– Тогавя ще трябва подкрепления.

– О, ако господин Дьо Лафайет беше предупреден! – извика кметът.

– Ами предупредете го.

– Кой ще го предупреди? Кой ще пробие през това множество?

– Аз! – заяви Бийо.

И понечи да излезе.

Байи го спря.

– Безумецо – каза му, – погледнете този океан. Ще бъдете погълнат от една-единствена негова вълна. Ако искате да стигнете до господин Дьо Лафайет, и пак не отговарям за вас, минете през задния вход. Вървете.

– Добре! – отвърна просто арендаторът.

И потегли като стрела.

41. ТЪСТЪТ

Както обаче свидетелстваше все по-засилващият се ропот, на площада духовете се разпазваха. Това вече не бе обикновена омраза, а неистова ненавист; не заплашваха, а беснееха.

Виковете: „Долу Фулон! Смърт на Фулон!“, се кръстосваха като гибелни снаряди при бомбардировка; непрестанно нарастващата тъпна буквално задушаваше стражата, застанала на своя пост.

И започнаха да обикалят слухове, които подстрекаваха към насилие.

Тези слухове застрашаваха не само Фулон, но и общинарите, които го покровителстваха.

– Оставили са пленника да избяга! – крещяха едни.

– Да влезем! Да влезем! – зовяха други.

– Да подпалим Кметството!

– Напред! Напред!

Байи съзнаваше, че имаше един-единствен изход, понеже господин Дьо Лафайет не идваше.

Той беше самите общински служители да слязат, да се смесят с тъпата и да се опитат да усмирят най-разярените.

– Фулон! Фулон!

Това бе нестихващият вик, неспирният рев на тези разбунтувани вълни.

Подготвяше се общ шурм; стените на Кметството нямаше да устоят.

– Господине – каза Байи на Фулон, – ако не се покажете, онези хора там ще си помислят, че сме ви пуснали да избягате. Ще разбият вратата, ще влязат и намерят ли ви тук, не гарантирам за нищо.

– О! Не знаех, че толкова силно ме ненавиждат – промълви Фулон, отпусвайки безжизнено ръце.

И подкрепян от Байи, той се довлече до прозореца.

Гръмна страхотен вик. Офицерите бяха изблъскани, вратите – издънени; потокът се разля по стълбите, по коридорите, из залите, които в един миг бяха наводнени от народ.

Байи струпа около пленника цялата стража, с която разполагаше, после се обърна към тъпата.

Кметът искаше да накара тези хора да разберат, че да убиеш, означава може би да си отмъстиш, ала не и да въздядеш правосъдие.

Постигна го с невероятни усилия, след като рискува поне двацет пъти собствения си живот.

– Да! Да! – викаха нападателите. – Нека го съдят! Нека го съдят! Но нека го обесят!

Бяха стигнали дотам с доводите, когато в Кметството се появи господин Дьо Лафайет, воден от Бийо.

При вида на трицветното снопче пера на шапката му – той бе един от първите, които го носеха, – тътенът и гневът стихнаха веднага.

Командващият националната гвардия си проправи път и повтори още по-енергично онова, което Байи вече бе казал.

Речта му поразя всички, които можах да я чуят, и те бяха спечелени за каузата на Фулон.

Само че двацет хиляди на площада изобщо не чуха господин Дьо Лафайет и оставаха неизменно подвластни на яростта.

– Хайде! – завърши Лафайет, който съвсем естествено смяташе, че въздействието, оказано върху заобикалящите го, се простира и навън. – Хайде! Този човек трябва да бъде съден.

– Да, да! – одобри множеството.

– Следователно ще наредя да го отведат в затвора – додаде Лафайет.

– В затвора! В затвора! – отекна като ехо.

В същото време генералът направи знак на офицерите от стражата, които избутаха пленника напред.

Тълпата не разбра друго, освен че плячката ѝ иде. На нея дори не ѝ бе хрумнала мисълта, че някой би могъл да се надява да ѝ я отнеме.

Тя чувстваше, така да се каже, миризмата на свежата плът, която слизаше по стълбите.

Бийо бе застанал до прозореца с неколцина общински съветници, в това число и самият Байи, за да проследи с очи пленника, докато прекосява площада, охраняван от стражата.

Проправяйки си път, Фулон се обръщаше тук-там с по няколко напразни думи, които свидетелстваха за дълбок ужас, зле прикрит зад изявленията за доверие.

– Благороден народ! – мълвеше. – Не се боя от нищо. Аз съм сред своите съграждани.

А около него вече просвистяха хихикания и оскърбления, когато изведнъж той се озова извън мрачния свод, най-горе на стълбището,

водеше към площада; въздухът и слънцето го удариха в лицето.

Веднага един-единствен вик – бесен вик, грозящ рев, ръмжене, пръскащо омраза, – бе изстрелян от двайсет хиляди гърди. Офицерите са раздърпани, изтикани, пометени, хиляди ръце се впиват във Фулон, повдигат го и го завличат във фаталния ъгъл под уличния фенер, гнусно и зверско бесило на гнева, което народът наричаше свое правосъдие.

Бийо гледаше от прозореца и крещеше; общинарите също подканяха стражата, която не бе в състояние да направи повече.

Отчаян, Лафайет изскочи въвн от Кметството, ала не успя да пробие и на сантиметър през тази тълпа, която се простираше подобно на огромно езеро между него и фенера.

Качвайки се на крайпътните камъни, за да виждат по-добре, висейки по прозорците, вкопчвайки се в издатините на зданията, във всевъзможни грапавини, обикновените зрители окуражаваха с ужасяващите си викове страховитата възбуда на актьорите.

Те си играеха със своята жертва като стадо тигри с беззащитна плячка.

Всички претендираха за правото върху Фулон. Най-сетне разбраха, че ако искат да се наслаждават на агонията му, трябва да си разпределят ролите.

В противен случай щеше да бъде направен на парчета.

Едни повлякоха Фулон, който вече нямаше сили да вика.

Други, които бяха свалили вратовръзката и разкъсали дрехите му, метнаха на шията му едно въже.

Трети, покатерили се на фенера, спускаха отгоре въжето, което техните другари надяваха на бившия министър.

За миг повдигнаха Фулон и го показаха на тълпата – с въже на врата и ръце, завързани на гърба.

После, когато тълпата достатъчно дълго съзерцава изтезаната жертва и ръкопляска, беше даден сигналът и Фулон, блед, окървавен, бе нагласен на височината на желязната кука на фенера сред дюдюкане, по-кошмарно от смъртта.

Онези, които не бяха могли да зърнат нищо дотогава, видяха обществения враг да се носи над тълпата.

Отекнаха нови викове – този път насочени срещу палачите. Нима Фулон щеше да умре толкова бързо?

Палачите свиха рамене и се задоволиха да покажат въжето.

Въжето бе старо; можеше да се види как се разнишва. Отчаяните движения, които Фулон правеше в агонията си, го докъсаха и той,

полуудушен, се строполи на паважа.

Това беше само увертюрата към изтезанието, Фулон бе едва в преддверието на смъртта.

Всички се нахвърлиха върху му; не бързаха; той вече нямаше как да избяга; падайки, си бе счупил крака под коляното.

И все пак прозвучаха няколко проклетия, безсмислени и охулващи – обвиняваха екзекуторите, че са непохватни – тях, които, така находчиви, бяха избрали толкова вехто и изхабено въже с надеждата, че ще се скъса.

Надежда, която се бе оправдала.

Правят клуп и отново го надяват на шията на клетника, а той, полу-мъртъв, с подивял поглед, с пресекал глас, дири и се озърта около себе си, дали някой в този град, наричан средище на цивилизования свят, не ще му се притече на помощ, или пък някой от байонетите на онзи крал, на когото е бил министър и който има стотина хиляди байонета, не ще възпре това пълчище от канибали.

Но наоколо няма нищо, нищо освен омраза и злословие, нищо освен смърт.

– Поне ме убийте, без да ме карате да страдам така жестоко – викна обезумял Фулон.

– Гледай ти! – отвърна един глас. – Защо пък да ти скъсяваме мъчението, ти доста удължи нашето.

– Освен това – обади се друг – стомахът ти още не е смлял сеното.

– Почакайте! Почакайте! – кресна трети. – Ще му доведем зет му, Бертие. И за него има място, на фенера отсреща.

– Па да им видим тогава физиономиите, на тъста и зетя – добави някой.

– Довършете ме! Довършете ме! – шепнесе нещастникът.

Междувременно Байи и Лафайет молят, умоляват, викат, търсейки начин да разцепят тълпата; изведнъж Фулон се издига пак с въжето на шията, което се къса отново, и техните молби, умолявания, тяхната агония, не по-малко болезнена от тази на изтезавания, всичко заглъхва, пътва във всеобщия смях, който посреща това повторно сгромолясане.

Байи и Лафайет, допреди три дни върховни господари на волята на шестстотин хиляди парижани – днес вече и едно дете ги не слуша. Отвред мърморят – пречели били на зрелището.

Бийо напразно се мъчи да помогне; якият юначага е съборил двайсетина души, ала за да се добере до Фулон, би трябвало да повали петдесет, сто, двеста, а той е на края на силите си и когато спира, за да

изтрие потта и кръвта, които текат от челото му, Фулон за трети път се издига до куката на безучастния фенер.

Този път проявяват милост към него и намират ново въже.

Най-сетне осъденият е издъхнал. Жертвата вече не страда.

Броени мигове са достатъчни на тълпата, за да установи, че искрата на живота е угасена. Сега, след като тигърът е умъртвил плячката си, може да я разкъса.

Трупът, хвърлен от височината на фенера, дори не докосна земята. Още преди това той беше направен на парчета.

За секунда главата бе отделена от тялото и набучена на върха на една пика. По онова време бе модно да се разнасят така главите на враговете.

Байи беше сломен от гледката. За него тази глава бе олицетворение на античната Немезида³⁰⁰.

Лафайет, блед, със сабя в ръка, с отвращение отстраняваше от себе си офицерите от стражата, които се опитваха да се извинят за своето безсилие.

Бийо, трясещ се цял от гняв и мятещ се наляво и надясно като онези буйни коне от Перш, влезе обратно в Кметството, за да не гледа повече какво става на окървавения площад.

Колкото до Питу, неговият плам от народната мъст беше отстъпил място на един конвулсивен порив и той бе побягнал към стръмния бряг на реката, стискайки очи и запушвайки уши, за да не вижда и да не чува.

В Кметството цареше изумление и потрес; общинските служители започваха да осъзнават, че не са в състояние да направляват изблиците на народа, освен в посоката, угодна нему.

Внезапно, докато беснеещите се забавляват да влачат към канавката обезглавения труп на Фулон, нов вик, нов гръм прокънтява отгатакъ мостовете.

Дотичва един куриер; вестта, която носи, тълпата вече я знае. Отгатнала я е по указанията на най-ловките си водачи, като хайка, която поема по следата след надушването ѝ от най-дресирания от копоите.

Тълпата се блъска около куриера, обгражда го отвсякъде; тя усеща, че е докопана нова плячка; надушва, че става дума за господин Бертие.

Това бе вярно.

Запитан от десет хиляди усти едновременно, вестносецът беше принуден да отговори:

---

300. Немезида – в древногръцката митология: богиня на възмездието – бел. прев.

- Господин Бертие дьо Совини е бил заловен в Компиен.
- Добре, добре, знам – каза Лафайет.
- Ние го знаехме – добави Байи – и е наредено да бъде държан там.
- Държан там ли? – поклати глава куриерът.
- Естествено. Изпратих двама комисари с охрана.
- Охрана от двеста и петдесет души – намеси се един от общинарите, – което е достатъчно.
- Господа – подхвана куриерът, – точно това исках да ви кажа, охраната е била разпръсната, а пленникът – отвлечен от множеството.
- Отвлечен! – изкрещя Лафайет. – Охраната е позволила да бъде отвлечен?
- Не ги винете, генерале, направили са всичко, което е било възможно.
- Ами господин Бертие? – попита с тревога Байи.
- Водят го в Париж – отвърна куриерът, – в момента е в Бурже.
- Та ако дойде тук – извика Бийо, – той е загубен!
- Бързо! Бързо! – засуети се Лафайет. – Петстотин души в Бурже. Нека комисарите и господин Бертие спрат там. През нощта ще видим.
- Кой обаче ще посмее да се нагърби с тази задача? – рече куриерът, който, увлечен от общинарите във вътрешността на Кметството, гледаше с ужас през прозореца това разбунено море, чиито вълни вещаеха смърт.
- Аз! – заяви Бийо. – Този ще го спася.
- Но вие ще загинете – помъчи се да го спре вестносецът, – пътят е почернял от народ.
- Тръгвам – отсече арендаторът.
- Безполезно е – измърмори Байи, който бе надал ухо навън. – Слушайте! Слушайте!
- Откъм портата Сен Мартен се носеше шум, подобен на тътена на морето, блъскащо се в крайбрежните камъни.
- Този яростен шум плъзваше над къщите, както парата се извива над стените на съд.
- Твърде късно! – въздъхна Лафайет.
- Те идат! Те идат! – прошепна куриерът. – Чувате ли ги?
- Един полк! Един полк! – извика Лафайет с онази благодатна лудост, присъща на човешката природа, бляскава страна на нейната същност.
- По дяволите! – процеди Байи, който ругаеше може би за първи път. – Забравяте, че нашата армия е точно тази тълпа, с която искате да

се биете.

И скри лице в ръцете си.

Виковете, долетели отдалеч, се бяха предали от тълпата, струпана по улиците, на тълпата, натъпкана на площада, с бързината на огън в барутна пътечка. Тогава онези, които поругаваха печалните останки на Фулон, изоставиха жалката си игра, за да се устремят към поредното отмъщение.

Съседните улици избълваха незабавно голяма част от тази виеща глутница, която се втурна с размахани ножове и заплашително вдигнати пестници към улица „Сен Мартен“, за да посрещне новия кортеж на смъртта.

42. Зетят

Скоро се съединиха, тъй като и от двете страни бързаха еднакво.
Ето какво се случи тогава.

Неколцина от онези находчиви люде, които видяхме на площад „Грев“, донесоха на зетя, набучена на пика, главата на тъста му.

Господин Бертие идваше по улица „Сен Мартен“ заедно с комисаря, бяха стигнали почти до „Сен Мери“.

Той бе в кабриолета си, возило, в най-висша степен аристократично в онази епоха, обект на неприязънта на народа, който толкова пъти бе имал повод да се оплаква от бързината на препускането на контетата или танцърките, които караха сами и, теглени от буен кон, често прегазваха и неизменно опръскваха с кал.

Бертие напредваше едва-едва сред виковете, дюдюканията и заплахите, разговаряйки спокойно с общинския съветник Ривьер, комисаря, изпратен в Компьен, за да го спаси, който, изоставен от своя другар, беше успял с мъка да спаси самия себе си.

Народът бе започнал с кабриолета; бяха строшили гюрука, така че Бертие и спътникът му седяха, изложени на погледи и на удари отвред.

Междувременно той чуваше да му се припомнят неговите злодеяния, разнищвани и раздухвани от народната ярост.

Искал бил да умори Париж от глад.

Наредил бил да ожънат ръжта и житото още неузрели и от поскъпването на зърното спечелил огромни суми.

Не само направил това, твърдяха, което било достатъчно, ами още и заговорничел.

Намерили били един портфейл у него; в този портфейл имало подстрекателски писма, заповеди за кланета, доказателство било, че десет хиляди патрона били раздадени на агентите му.

Това бяха чудовищни нелепици, ала както е известно, тълпата, стигнала до връхната точка на гнева си, фабрикува и представя като истини най-невероятни измислици.

Този, когото обвиняваха във всевъзможни грехове, бе един все още млад човек на трийсет-трийсет и две години³⁰¹, облечен елегантно,

301. Бертие, или Бертие дьо Совини, роден през 1737 г., е бил на петдесет и две години – бел.фр.изд.

почти усмихнат наред ударите и обидите; той гледаше наоколо с абсолютно нехайство гнусните надписи, които му показваха, и беседваше, без да се големее, с Ривиер.

Двама мъже, раздразнени от самоувереността му, бяха поискали да го сплашат и да го принудят да промени поведението си; те бяха застанали на стъпалата от двете страни на кабриолета, опирайки в гърдите на Бертие своите байонети.

Но Бертие, храбър до безразсъдство, не се беше трогнал ни най-малко; бе продължил да разговаря с общинския съветник, сякаш тези две оръжия бяха само безобиден аксесоар към кабриолета.

Тълпата, вбесена от това презрение, което така контрастираше с ужаса на Фулон, ръмжеше и дебнеше настървено момента, в който, вместо да отправя заплахи, щеше да може да причини болка.

Тъкмо тогава Бертие впери очи в нещо безформено и окървавено, което размахваха пред него, и в миг разпозна главата на тъста си, която се навеждаше към устните му.

Искаха да го накарат да я целуне.

Възмутен, господин Ривиер отстрани пиката с ръката си³⁰².

Бертие му благодари с жест и дори не благоволи да проследи с поглед този отвратителен трофей, който палачите носеха зад кабриолета над главата му.

Така пристигнаха на площад „Грев“ и подир нечувани усилия от страна на стражата, която се бе присъединила набързо, пленникът беше предаден на общинските служители в Кметството.

Опасна мисия, страшна отговорност, от която Лафайет отново преbledня, а сърцето на кмета на Париж подскочи.

След като едва ли не раздробил кабриолета, изоставен в подножието на каменното стълбище, тълпата се настани на подходящите места, заварди всички изходи, взе съответните мерки и приготви нови въжета по куките на уличните фенери.

При вида на Бертие, който се изкачваше спокойно, Бийо не можа да се съдържи, разплака се горчиво и започна да скубе косите си.

Питу, който се върнал обратно, когато реши, че изтезанието на Фулон е приключило, потресен, въпреки омразата, която изпитваше към господин Бертие, виновен в неговите очи не само за всичко онова, в което го упрекваша, но още и задето бе подарил златни токи на Катрин, се

---

302. Според Етиен дьо ла Ривиер, когато на улица „Сен Мартен“ приближили главата до кабриолета, общинският съветник помолил Бертие да извърне очи и чак после му казал, че това била главата на тъста му – бел.фр.изд.

разрида, клекнал зад една пейка.

През това време Бертие – сякаш ставащото се отнасяше за друг и изобщо не го засягаше, – бе влязъл в Залата на Съвета и разговаряше с общинските съветници.

Той познаваше по-голямата част от тях и дори бе близък с някои.

Те обаче се отдръпнаха от него с ужаса, който вдъхва на боязливите души допирът до непопулярна личност.

Така че скоро Бертие се оказа почти сам, единствено с Байи и Лафайет.

Помоли да му разкажат подробно за екзекуцията на Фулон; сетне, свивайки рамене, рече:

– Да, разбирам. Мразят ни, защото ние сме оръдията, чрез които монархията измъчваше народа.

– Обвиняват ви в страшни престъпления, господине – каза строго Байи.

– Господине – отвърна Бертие, – ако бях извършил престъпленията, в които ме обвиняват, щях да бъда не човек, а звяр или демон. Ала, както предполагам, ще ме съдят и всичко ще се изясни.

– Вероятно – промълви неуверено Байи.

– Впрочем – продължи Бертие, – това е, което желая. Кореспонденцията ми е налице, ще се види на чии заповеди съм се подчинявал и отговорността ще падне върху когото трябва.

Общинските служители извърнаха очи към площада, откъдето се надигаше грозен ропот.

Бертие разбра отговора.

Тогава Бийо, проправяйки си път между хората, заобиколили Байи, се приближи до интенданта и му подаде едрата си доблестна ръка.

– Добър ден, господин Дьо Совини – каза му.

– Я гледай, това си ти, Бийо! – възкликна Бертие, поемайки протегнатата му ръка. – Значи си дошъл да създаваш безредици в Париж, добри ми земеделецо, ти, който така хубаво си продаваше житото на пазарите във Виле-Котре, Крепи и Соасон?

Въпреки демократичните си наклонности Бийо не можа да не се възхити на спокойствието на този мъж, който бе в състояние да се шегува, когато животът му висеше на косъм.

– Настанявайте се, господа – обърна се Байи към общинските съветници, – започваме разследването срещу обвиняемия.

– Така да бъде – кимна Бертие, – но ви предупреждавам, господа – съсипан съм. От два дни не съм спал. Днес от Компьен до Париж бях

блъскан, удрян, дърпан. Като поисках да ям, предложиха ми сено, което не е особено хранително. Намерете ми едно място, където бих могъл да поспя, па било и час.

В този момент Лафайет излезе, за да се осведоми за положението. Той се върна в залата по-обезсърчен от всякога.

– Драги Байи – каза на кмета, – ожесточението е неистово. Да задържим господин Бертие тук, означава да бъдем обсадени. Да браним Кметството, значи да дадем на разярените претекста, който желаят. Да не браним Кметството, означава да добием навика да отстъпваме всеки път, когато ни нападат.

В това време Бертие бе седнал, а после полегнал на една пейка.

Той се готвеше да спи.

Бесните викове стигаха до него през прозореца, ала въобще не го смущаваха – лицето му запазваше ведрото умиротворение на човек, който забравя всичко, за да позволи на съня да се спусне над челото му.

Байи разискваше с общинските съветници и Лафайет.

Бийо гледаше Бертие.

Лафайет преброи набързо гласовете и се обърна към пленника, който започваше да задрямва:

– Господине, моля ви да бъдете готов.

Бертие въздъхна, надигайки се на лакът.

– Готов за какво? – попита.

– Тези господа решиха да ви прехвърлим в абатството.

– В абатството. Добре – съгласи се интендантът. – Но – добави, поглеждайки притеснените общинари, чието притеснение разбираше, – да приключваме по един или друг начин.

Взрив от дълго сдържан гняв и нетърпение избухна на площад „Грев“.

– Не, господа, не – поклати глава Лафайет, – няма да го оставим да тръгне в този момент.

В изблик на смелост Байи взе решение. Излезе с двама общински съветници и призова за тишина.

Народът знаеше не по-зле от него какво щеше да каже – тъй като той възнамеряваше да повтори злодеянието, дори не поиска да чуе упрека и щом кметът отвори уста, мощен рев се изтръгна от тълпата, заглушавайки гласа му, преди изобщо да бъде чул.

Като се увери, че е невъзможно да произнесе и една-единствена дума, Байи пое обратно към Кметството, следван от викове: „Бертие! Бертие!“

После други гласове пробиха и взеха връх – подобно на онези пронизителни регистри в хорвете на демоните в оперите на Вебер или Майербер³⁰³, – крещейки: „На фенера! На фенера!“

Когато видя Байи да се връща, Лафайет се втурна на свой ред. Той бе млад, пламенен, обичан. Това, което старецът не бе могъл да постигне с довчерашната си популярност, той, приятелят на Вашингтон и Некер, щеше несъмнено да постигне с първата дума.

Ала напусто народният генерал се смеси с най-разярените; напусто говори в защита на правосъдието и човечността; напусто, разпознавайки или правейки се, че разпознава някои от подбудителите, умолява, стиска ръце и се мъчи да възпре тези хора.

Нито една негова дума не бе чута, нито един негов жест не бе разбран, нито една негова сълза не бе видяна.

Изтикан нагоре по стъпалата, Лафайет коленичи на площадката пред Кметството, заклевайки тези тигри, които наричаше свои съграждани, да не безчестят нацията си, да не безчестят самите себе си, да не превръщат в мъченици виновните, на които законът дължеше и опозоряване, и наказание.

Понеже настояваше, заплахи полетяха и към него, но той се възправи срещу тях. Неколцина развилнели се му показаха пестници или вдигнаха оръжията си.

Генералът пристъпи напред с открити гърди и оръжията се сведоха.

Ала заканите по адрес на Бертие не секваха.

Победен, Лафайет се прибра, също като Байи, обратно в Кметството.

Общинските съветници видяха, че той е безпомощен срещу бурята; паднала бе сетната им крепост.

Решиха стражата на Кметството да отведе Бертие в абатството. Това означаваше да го изпратят на смърт.

– Най-накрая! – каза Бертие, когато решението бе взето.

И гледайки с дълбоко презрение всички тези мъже, той застана между офицерите, след като благодари с един жест на Байи и Лафайет и на свой ред подаде ръка на Бийо.

Байи извърна навлажнен поглед, а Лафайет – очи, помръкнали от покруса.

Интендантът слезе по стълбите на Кметството със същата крачка, с

303. Във „Вълшебният стрелец“ (Вебер), действие II, и в „Роберт Дяволът“ (Майербер) – бел.фр.изд.

която се бе изкачил.

В мига, в който се появи на площадката пред сградата, ужасяващ възглас, надигнал се на площада, сякаш разлюля каменните стъпала под нозете му.

Но той, високомерен и равнодушен, посрещна тези горящи очи с невъзмутим поглед, сви рамене и произнесе следните думи:

– Странен народ. Какво му е, та реве така?

Не бе довършил, когато стана притежание на този народ. Протегната се ръце на самото стълбище, за да го докопат и изтръгнат от стражата, железни ченгели го теглеха, кракът му изневери и той се изтърколи в лапите на враговете си, които за секунда бяха изблъскали охраната му.

После неудържима вълна повлече пленника по пътя, изцапан с кръв, по който Фулон бе поел преди два часа.

Един мъж бе вече на съдбовния фенер, с въже в ръка.

Ала в Бертие се бе вкопчил друг мъж, който в яростта и изстъплението си раздаваше удари и проклетия на палачите.

Той крещеше:

– Не ще го имате! Не ще го убие!

Този мъж беше Бийо, когото отчаянието бе направило луд и силен за двайсет.

На някои викаше:

– Аз съм един от победителите на Бастилията!

И те, разпознавайки го наистина, леко се стъписваха.

Други убеждаваше:

– Оставете, нека го съдят. Аз гарантирам. Ако го пуснат да избяга, ще ме обесите вместо него.

Клетият Бийо! Бедният почтен човек! Стихията го отнасяше, него и Бертие, както смерч увлича едновременно перо и сламка във вихрените си спирали.

Той вървеше, без да се оглежда и без да вижда. Беше стигнал.

По-бърз от мълния.

Бертие, когото бяха влачили заднишком, Бертие, когото бяха повдигнали, като забеляза, че спират, се обърна и зърна позорния оглавник, който се поклащаше над главата му.

С едно колкото свирепо, толкова и неочаквано усилие интендантът се изскубна от ръцете, които го стискаха здраво, грабна байонета на един национален гвардеец и връхлетя връз мъчителите си.

Отзад обаче се посипаха хиляда удара; той падна и хиляда други се стовариха върху му.

Бийо бе изчезнал под краката на убийците.

Бертие нямаше време да страда. Кръвта и душата му напуснаха едновременно тялото през хиляда рани.

Тогава арендаторът стана свидетел на зрелище, по-гнусно от всичко, което бе видял до момента. Един мъж бръкна с ръка в разтворената гръд на трупа и извади още димящото сърце.

Сетне, забождайки го на върха на сабята си наред виещата тълпа, която му правеше път, отиде да го положи на масата на големия съвет, където общинските съветници провеждаха своите заседания³⁰⁴.

Бийо, този твърд човек, не можа да устои на гледката – той изгуби съвест и се строполи до един крайпътен камък на десет крачки от гибелния фенер.

При това позорящо предизвикателство, отправено към властта му, към революцията, която направляваше или по-скоро смяташе, че направлява, Лафайет строши сабята си и запрати парчетата по главите на екзекуторите.

Питу вдигна арендатора на ръце, шепнейки му в ухото:

– Бийо! Чичо Бийо, съвземете се! Ако видят, че ви е зле, ще ви помислят за негов съучастник и ще убият и вас. Ще бъде жалко... Един толкова добър патриот!

След това го отнесе към реката, прикривайки го, колкото му бе възможно, от неколцина ревностни убийци, които ръмжаха.

---

304. „Влезе един драгун, носещ парче окървавена плът, и каза: «Ето го сърцето на Бертие.» Ние отклонихме погледи и го заставиха да се оттегли“, Байи, „Спомени“, II, с. 303; този „драгун“ бил готвачът Десно (вече отрязал главата на Дьо Лоне), който приписал издевателството над Бертие на един „войник“, а той бил само „приносител“ на сърцето – бел.фр.изд.

43.

Бийо започва да забелязва, че не всичко в революциите е в розово

Бийо, който заедно с Питу бе принесъл своята дан при всички славни възлияния, започна да забелязва, че идва ред на горчивите чаши.

Когато дойде на себе си под полъха на речната хладина, момъкът му каза:

– Господин Бийо, мъчно ми е за Виле-Котре. А на вас?

Тези думи, прозвучали като светъл копнеж за добродетел и покой, разбудиха арендатора, който събра сили, за да премине през тълпата и да се махне от тази касапница.

– Ела – рече той на Питу, – имаш право.

И реши да намери Жилбер, който живееше във Версай и който, без да се връща при кралицата след пътуването на краля до Париж, бе станал дясна ръка на Некер, призован отново за министър³⁰⁵, изоставяйки романа на живота си заради историята и опитващ се да организира благополучието, като превърне мизерията във всеобща.

Питу последва арендатора, както винаги.

Двамата бяха въведени в кабинета, където работеше Жилбер.

– Докторе – поде Бийо, – връщам се във фермата си.

– И защо така? – поинтересува се Жилбер.

– Защото мразя Париж.

– А, да, разбирам! – кимна хладно докторът. – Вие сте уморен.

– Съсипан.

– Не обичате ли вече революцията?

– Бих искал да е приключила.

Жилбер се усмихна тъжно.

– Тя едва започва – отбеляза той.

– О! – възкликна арендаторът.

– Това учудва ли ви, Бийо? – попита Жилбер.

– Онова, което ме учудва, е вашето хладнокръвие.

– Приятелю – обърна се докторът към Бийо, – знаете ли откъде идва това хладнокръвие?

– Вероятно от някакво убеждение.

---

305. Некер бил повикан отново на 16 юли 1789 г. – бел.фр.изд.

- Правилно.
  - И какво е това убеждение?
  - Отгатнете.
  - Че всичко ще свърши добре.
- Жилбер се усмихна още по-печално.
- Не, напротив, че всичко ще свърши зле.
- Бийо ахна от удивление.

Колкото до Питу, той ококори очи; доводът му изглеждаше нелогичен.

– Я да видим – подхвана арендаторът, почесвайки се зад ухото с дебелите си пръсти, – струва ми се, че нещо не разбирам.

– Вземете един стол, Бийо – подкани го Жилбер, – и се настанете удобно до мен.

Бийо се подчини.

– По-близо, още по-близо, та никой друг да не ме чува.

– А аз, господин Жилбер? – обади се боязливо Питу, правейки знак, че е готов да се оттегли, ако докторът пожелае.

– О, не, остани! – възпря го той. – Ти си млад, слушай.

Момъкът отвори уши почти колкото очите си и седна на пода в краката на Бийо.

Твърде любопитно зрелище бе това тайно събрание на тримата мъже в кабинета на Жилбер край бюро, отрупано с писма, документи, току-що отпечатани брошури и вестници, на няколко крачки от една врата, която обсаждаха, без да могат да я прекратат, просители или тъжители, удържани от стар, почти сляп и еднорък служител.

– Слушам ви, обяснете ми, учителю – прошепна арендаторът. – Как така ще свърши зле?

– Ето, Бийо. Знаете ли какво правя в момента, приятелю?

– Изписвате редове.

– А какъв е смисълът на тези редове, Бийо?

– Как искате да разбере това аз, който дори не мога да ги прочета.

Питу вдигна плахо глава и хвърли поглед към листа, сложен пред доктора.

– Има цифри – рече той.

– Да, има цифри. Е, добре! Тези цифри са едновременно крахът и спасението на Франция.

– Виж ти! – вдигна вежди Бийо.

– Виж ти! Виж ти! – повтори Питу.

– Тези цифри, които ще бъдат отпечатани утре – продължи

докторът, – ще стигнат до двореца на краля, до замъците на благородниците и до колибите на бедняците, за да приберат една четвърт от доходите им.

– Бре! – зяпна Бийо.

– О, горката ми леля Анжелик! – измърмори Питу. – Да можех да зърна физиономията ѝ!

– Как ви се струва това, драги мой? – попита Жилбер. – Правят се революции, нали? Е, добре – за тях се плаща!

– Справедливо е – отвърна геройски Бийо. – Какво пък! Ще се плати.

– По дяволите! Вие сте убеден човек – каза докторът – и отговорът ви не ме учудва. Ала онези, които не са убедени...

– Онези, които не са убедени?...

– Да, те какво ще направят?

– Ще се съпротивляват – рече Бийо с тон, който даваше да се разбере, че той също би се съпротивлявал здравата, ако му поискат една четвърт от доходите за дело, противоречащо на убежденията му.

– Тогава значи борба – каза Жилбер.

– Но мнозинството... – поде Бийо.

– Довършете, приятелю мой.

– Мнозинството е затова, да наложи волята си.

– Значи потисничество.

Отначало арендаторът погледна Жилбер със съмнение, после в очите му проблесна прозрение.

– Почакайте, Бийо – спря го докторът. – Знам какво ще ми кажете. Благородниците и духовенството притежават всичко, нали?

– Това е несъмнено – кимна Бийо. – Манастирите...

– Манастирите ли?

– Манастирите преливат.

– *Notum certumque*³⁰⁶ – изръмжа Питу.

– Благородниците не плащат подобаващи данъци. Така аз, арендаторът, плащам сам двойно по-високи налози, отколкото тримата братя Дьо Шарни, взети заедно, мои съседи, които получават над двеста хиляди ливри рента.

– Но да видим – продължи Жилбер, – смятате ли, че благородниците и свещениците са по-малко французи от вас?

Питу наостри уши при този въпрос, който прозвуча като ерес във

---

306. *Notum certumque* (лат.) – сигурно и известно – бел.прев.

време, когато патриотизмът се измерваше със здравината на лактите на площад „Грев“.

– Вие, приятелю, не можете да допуснете, че тези благородници и тези свещеници, които поглъщат всичко и не връщат нищо, са също такива патриоти като вас, вярно ли е?

– Вярно е.

– Грешите, драги, грешите. Те са дори по-големи патриоти и ще ви го докажа.

– О, я гледай ти! Не съм съгласен – заяви Бийо.

– Заради привилегиите, нали?

– По дяволите!

– Почакайте.

– Та аз чакам!

– Е, добре! Уверявам ви, Бийо, че само след три дни най-привилегирован във Франция ще е онзи, който не притежава нищо.

– Сиреч аз – изпъчи се важно Питу.

– Да, ти!

– Как така? – зачуди се арендаторът.

– Чуйте ме, Бийо, благородниците и духовниците, които вие обвинявате в егоизъм, вече започват да изпадат в една патриотична треска, дето ще плъзне из цяла Франция. В този момент те се събират като овце на ръба на яма. И обсъждат. Най-смелият ще скочи – вдругиден, утре, може би още довечера. А подир него ще се хвърлят и останалите.

– Какво ще рече това, господин Жилбер?

– Ще рече, че отказвайки се от своите прерогативи, господа феодалите ще изоставят селяните си, господа земевладелците – доходите от земята, вземанията си, благородниците с гълъбарниците – гълъбите си³⁰⁷.

– Охо! – погледна смаяно Питу. – Вие мислите, че те ще се простят с всичко това?

– О! – възкликна Бийо, просветлен. – Но то ще е прекрасна свобода.

– Е, а после, когато всички бъдем свободни, какво ще правим?

– Дяволите да го вземат! – каза Бийо, явно затруднен. – Какво ще правим? Ще видим.

– А! Ето го възловия израз! – извика Жилбер. – Ще видим!

Той се изправи с мрачен вид и се разходи мълчаливо няколко

---

307. Предвиждане за нощта на 4 август, когато двама либерално настроени придворни, Ноай и Д'Егийон, поставят тържествено искането за премахване на феодалните права – сцената, описана тук, се разиграва на 22 юли – бел.фр.изд.

секунди; сетне, хващайки мазолестата ръка на арендатора със строгост, която приличаше на заплаха, добави:

– Да, ще видим. Ще видим. Ще видим всички, ти, както и аз, аз, както и ти, аз, както и той. Точно за това мислех преди малко, когато забеляза у мен онова хладнокръвие, което толкова те изненада.

– Вие ме плашите! Народът, единен, сплотен, въодушевен, борещ се за общото благоденствие, е нещо, което ви прави мрачен, господин Жилбер?

Докторът сви рамене.

– Тогава – продължи арендаторът, разпитвайки на свой ред, – какво ще кажете за самия себе си, щом се съмнявате днес, след като сте подготвили всичко в Стария свят, давайки свобода на Новия?

– Бийо – подхвана Жилбер, – ти току-що, без да подозираш, произнесе онова, което е смисълът на загадката. Онова, което изрича Лафайет и което никой може би, в това число самият той, не разбира, да, ние дадохме свободата на Новия свят.

– Ние, французите. Това е много хубаво.

– Много е хубаво, ала ще струва твърде скъпо – заключи тъжно Жилбер.

– Ами! Парите са похарчени, залогът е платен – каза радостно Бийо. – Малко злато, много кръв и дългът е уреден.

– Слепец! – стрелна го Жилбер. – Слепец, който не вижда в тази зора от запад зародиша на общата гибел на всички нас. Уви! Защо ли ги обвинявам аз, който също не го съзрях? Боя се, че като дадохме свободата на Новия свят, Бийо, загубихме Стария.

– *Rerum novus nascitur ordo*³⁰⁸ – изрече Питу с революционен апломб.

– Мълчи, дете! – смъмри го докторът.

– Значи ли това, че е по-трудно да се подчинят англичаните, отколкото да бъдат укротени французите? – попита Бийо.

– Нов свят – повтори Жилбер, – сиреч чисто място, *tabula rasa*, няма закони, но няма и злоупотреби, няма идеи, но няма и предразсъдъци. Във Франция – трийсет хиляди квадратни левги за трийсет милиона души. Сиреч в случай на подялба на всеки ще се падне едва колкото за люлката и гроба. Там, в Америка – двеста хиляди квадратни левги за три милиона души. Идеални граници, включващи пустинята, тоест сушата, заедно с морето, ще рече с безкрайността. В тези двеста хиляди

---

308. *Rerum novus nascitur ordo* (лат.) – „Роди се нов ред на нещата“ – бел.прев.

квадратни левги има реки, плавателни на хиляди левги, девствени гори, чиято площ един Бог знае, а то значи всички елементи на живота, на цивилизацията и на бъдещето. О, колко е лесно, Бийо, когато се наричаш Лафайет и си свикнал със сабята, когато се казваш Вашингтон и си свикнал да мислиш, колко е лесно да се бориш със стени от дърво, пръст, камък или човешка плът. Ала когато, вместо да съграждаш, рушиш, когато виждаш в стария ред на нещата, който атакуваш, срутваци се стени от идеи и зад самите развалини да се крият толкова хора и толкова интереси, когато, след като си стигнал до идеята, разбираш, че за да накараш един народ да я приеме, трябва може би да изстребиш този народ – от стареца, който си спомня, до детето, което ще се научи, от монумента, който е паметта, до зародиша, който е инстинктът, – тогава, о, тогава, Бийо, това е задача, пред която изтръпват онези, дето прозират отвъд хоризонта. Аз прозирам надалеч, Бийо, и изтръпвам.

– Простете, господине – каза арендаторът с непоклатимия си здрав разум, – преди малко ме обвинихте, че мразя революцията, а ето че сега вие я изкарвате отвратителна.

– Да съм споменал обаче, че се отричам?

– *Errare humanum est* – прошепна Питу, – *sed perseverare diabolicum*.³⁰⁹

И придърпа нозете към себе си с две ръце.

– При все това ще упорствам – продължи Жилбер, – защото съзнавайки препятствията, съзирам и целта, а целта е бляскава, Бийо. Бленувам не само за свободата на Франция, но и за свободата на целия свят, не само за физическо равенство, но и за равенство пред закона, не само за братство между гражданите, но и за братство между народите. Може би ще погубя душата си и ще пожертвам тялото си – додаде докторът с тъга, – ала няма значение, войникът, когото изпращат да шурмува крепост, вижда оръдията, вижда гюлетата, с които ги пълнят, вижда фитила, който поднасят, вижда дори накъде са прицелени. Усеща, че парчето черно желязо ще пронже гърдата му, и все пак настъпва, крепостта трябва да бъде превзета. Е, какво пък! Всички ние сме войници, Бийо! Напред! И нека върху покосените ни тела преминат един ден поколенията, на които това дете тук е авангардът.

– Наистина не разбирам защо се отчайвате, господин Жилбер, затова ли, че един нещастник беше заклан на площад „Грев“?

309. Латинска поговорка: „Да се греша е човешко, но да се упорства в това е дяволско.“ – бел.прев.

– А ти защо се ужасяваш? Хайде, Бийо! Коли и ти.

– О! Какви ги приказвате, господин Жилбер!

– По дяволите! Човек трябва да бъде последователен. Ти дойде целият преbledнял, целият разтреперан, ти, храбрият и силният, и ми каза: отвратен съм. Аз ти се изсмях в лицето, Бийо, а ето че когато ти обяснявам защо си бил блед, защо си бил отвратен, на свой ред ти ми се смееш.

– Говорете! Говорете! Само не ми отнемайте надеждата, че ще се върна изцелен и утешен в моите поля.

– Чуй ме, Бийо, цялата ни надежда е там, в полята. Селото, дремещата революция, която се надига на всеки хиляда години и причинява световъртеж на монархията всеки път, щом се надигне. Селото ще се размърда, когато удари часът да откупи или завоюва онези присвоени блага, за които ти говореше преди малко и с които се тъпче благородничеството или духовенството. Но за да се подтикне селото към жътва на идеите, трябва да бъде подтикнат селянинът към завоюване на земята. Ставайки собственик, човекът добива свобода, а добивайки свобода, става по-добър. За нас, останалите, привилегированите работници, пред които Бог е склонил да повдигне воала на бъдещето, е ужасната работа – след като се даде на народа свободата, да му се даде и собствеността. Тук, Бийо, е доброто дело и може би лошото възнаграждение, ала това е дело кипящо, мощно, обречено на слава и хули. Там е немощният вледеняващ сън, в очакване на едно пробуждане, което нашият глас ще предизвика, на една зора, която ще дойде от нас. Веднъж разбудили селото, нашата кървава работа ще е приключила и ще започне неговият мирен труд.

– Тогава какво ще ме посъветвате, господин Жилбер?

– Ако искаш да бъдеш полезен на страната, на нацията си, на своите братя, на света, остана тук, Бийо. Грабни един чук и работи в тази ковачница на Вулкан³¹⁰, която кове мълнии за света.

– Да остана, за да гледам как колят и да стигна може би дотам да коля и аз?

– Как така? – каза Жилбер с бледа усмивка. – Да колиш, ти! Какви ги говориш, Бийо?

– Ако остана тук, както ме приканвате – извика арендаторът, целият треперещ, – първият, когото видя да окачва въже на някой фенер, ще

---

310. Вулкан – римски бог на разрушителния огън, покровител на ковашкия занаят. Съответства на древногръцкия бог Хефест – бел.ред.

го обеса с ей тези ръце.

Тънката усмивка на устните на доктора се стопи.

– Значи ме разбираш – рече той – и ето че и ти ставаш главорез.

– Да, главорез на злодеи.

– Каж ми, Бийо, видя ли как заклаха Дьо Лом, Дьо Лоне, Флесел, Фулон и Бертие?

– Да.

– И как ги наричаха онези, които ги колежа?

– Злодеи.

– О, вярно е! – намеси се Питу. – Наричаха ги злодеи.

– Да, но правото е на моя страна – настоя арендаторът.

– На твоя страна, ако бесиш, ако те бесят, не ще е на твоя страна.

Бийо сведе глава под този сразяващ удар; после изведнъж я вдигна с достойнство.

– Можете ли да твърдите – поде той, – че онези, които убиват беззащитни хора под крилото на честта на обществото, можете ли да твърдите, че те са французи като мен?

– А, това е друго нещо! – отвърна Жилбер. – Да, във Франция има няколко категории французи. Съществува най-напред френски народ, от който е Питу, от който си ти, от който съм аз. След това има френско духовенство, после френско благородничество. Три категории французи във Франция, всяка с отделна гледна точка, сиреч гледната точка на собствените ѝ интереси, без да броим краля на Франция, французин по свой си маниер. Е, Бийо, тъкмо в различния начин, по който всички тези французи са французи, е истинската революция. Ти ще бъдеш французин по един начин, абат Мори – по начин, различен от твоя, Мирабо – по начин, различен от този на абат Мори, и най-сетне кралят ще бъде французин по начин, различен от този на Мирабо. Та, Бийо, мили ми приятелю, човек с честно сърце и здрав разум, ти навлизаш във втората част на въпроса, който разглеждам. Направи ми удоволствието да хвърлиш един поглед на това, Бийо.

И Жилбер подаде на арендатора напечатан лист хартия.

– Какво е то? – попита Бийо, вземайки листа.

– Чети.

– Чудесно знаете, че не умея да чета.

– Тогава нека Питу го прочете.

Момъкът се повдигна на пръсти и надзърна над рамото на арендатора.

– Това не е на френски – каза той, – не е на латински, нито пък на

гръцки.

– На английски е – подсказа Жилбер.

– Не знам английски – заяви високомерно Питу.

– А аз знам – рече докторът – и ще ви превода този документ. Но вижте най-напред подписа.

– ПИТ – прочете Питу. – Какво е ПИТ?

– Ще ви обясня – кимна Жилбер.

44.

Пит старши и Пит младши³¹¹

– Пит – подхвана докторът – е синът на Пит.

– Виж ти! – възкликна Питу. – Като в Светото писание. Значи има Пит Първи и Пит Втори?

– Да. И Пит Първи, приятели мои... Слушайте добре какво ще ви кажа.

– Слушаме – отвърнаха едновременно Бийо и Питу.

– Та този Пит Първи бе в продължение на трийсет години заклет враг на Франция, сражаваше се от своя кабинет, където го беше приковала подаграта, с Монкалм и Водрой в Америка, с вицеадмирал Дьо Сюфрен и Д'Естен по море, с Ноай и Броли на континента. Пит Първи си бе поставил за цел да унищожи мощта на французите в Европа. В разстояние на трийсет години той ни отне една по една всички колонии, всички фактории, цялото крайбрежие на Индия, хиляда и петстотин леги в Канада. После, като видя, че Франция е три четвърти разорена, подстрекаваше сина си да я разори съвсем.

– Аха! – измърмори Бийо, видимо заинтригуван. – Което ще рече, че този Пит...

– Точно така – потвърди Жилбер, – това е синът на Пит, когото вече познавате, Бийо, когото Питу познава, когото светът познава, и той стана на трийсет години през миналия май.

– Трийсет години?

– Ще видите, че не си е губил времето, приятели. Ето вече седем години как управлява Англия и прилага на практика бащините теории.

– Значи ще управлява още някое време – вметна Бийо.

– Да, още повече че коренът им е жилав. Позволете ми да ви дам едно доказателство.

---

311. Пит Старши Уилям, лорд Чатам (1708 – 1778) – английски политик, лидер на вигите. Министър-председател (1756 – 1761 и 1766 – 1768), министър на войната (1756 – 1761). Инициатор на Седемгодишната война (1756 – 1763) срещу Франция, при която са й отнети редица колонии в полза на Великобритания. Пит Младши Уилям (1759 – 1806) – английски държавник, син на лорд Чатам. Основател и лидер на партията на „новите тори“. Министър-председател (1783 – 1801 и 1804 – 1806). Един от организаторите на коалицията на европейските държави срещу Френската революция – бел.ред.

Питу и Бийо показаха с леко кимване, че слушат с най-голямо внимание.

Жилбер продължи:

– През 1778 година бащата на нашия враг гаснеше. Лекарите дадоха да се разбере, че животът му виси на косъм и че най-малкото усилие би могло да прекъсне нишката. Тогава в Парламента с пълна сила се разискваше дали да не се удовлетвори желанието на американските колонии за независимост, за да бъде спряна войната, подклаждана от французите, която заплашваше да погълне цялото богатство и всички воители на Великобритания.

Това ставаше в момента, в който нашият добър крал Луи XVI, на когото нацията току-що присъди званието баща на френската свобода, бе признал тържествено независимостта на Америка. Там, по бойните полета и в щабовете бяха взели надмощие френската сабя и френският гений. Англия бе предложила на Вашингтон, сиреч на вождя на бунтовниците, признаване на американската националност, ако новата нация, обръщайки се срещу французите, би пожелала да се съюзи с Англия.

– Но – осмели се арендаторът, – струва ми се, че такова предложение не е почтено нито да се прави, нито да се приема.

– Драги мой Бийо, това се нарича дипломация и в политическите кръгове подобен род идеи се превъзнасят. Е, какво пък, Бийо, колкото и неморално да е според вас, може би въпреки Вашингтон, най-лоялният измежду човеците, биха се намерили американци, склонни да изтъргуват мира с цената на позорното съглашение с Англия.

Ала лорд Чатам, бащата на Пит, този обречен болник, този умирающ, това привидение, вече е до колена в гроба, Чатам, който изглеждал, сякаш няма какво друго да иска освен покой на земята преди съня под паметника, та този старец накарал да го отведат в Парламента, където щял да се разглежда въпросът.

Вървял под ръка със сина си Уилям Пит, тогава младеж на деветнайсет години, и със зет си³¹²; бил в разкошни одежди, жалка обвивка на мъртвешката му мършавост. Блед като призрак, с полуугаснал поглед изпод излинените клепачи, той се отправил към своята банка, докато лордовете, смаяни от ненадейната поява, се кланяли и му се възхищавали, все едно в римския Сенат се бил завърнал мъртвият и потънал в забравата Тиберий.

Чатам изслушал в дълбоко съсредоточение речта на лорд Ричмънд,

---

312. Лорд Махон – бел.фр.изд.

автор на предложението, и когато онзи свършил, станал, за да му отговори.

Този мъртвец събрал сили да говори цели три часа, стъкнал огън в сърцето си, за да разпали искри в погледа си, изтръгнал от душата си тона, който развълнувал всички сърца³¹³.

Вярно е, че говорил против Франция, вярно е, че вдъхвал ненавист у своите съотечественици, вярно е, че мобилизирал сетните си сили и огън, за да срине и разкъса омразната страна, съперница на неговата. Забранил Америка да бъде призната за независима, наложил запрещение над всякакви сделки, зовял: „Война! Война!“ Говорил като Ханибал³¹⁴ срещу Рим, като Катон срещу Картаген³¹⁵. Заявил, че дълг на всеки лоялен англичанин е по-скоро да загине, нежели да понесе единаединствена колония да бъде откъсната от майката родина.

Завършил речта си, отправил последна заплаха и паднал като поразен от мълния.

Нямало какво повече да прави на този свят. Изнесли го издъхващ. Няколко дни по-късно Чатам бе мъртвъ.

– Охо! – изрекоха в глас Бийо и Питу. – Какъв човек е бил този лорд!

– Той е баща на младия трийсетгодишен мъж, за когото става дума – завърши Жилбер. – Чатам умря на седемдесет години. Ако синът стигне възрастта на баща си, предстои ни да търпим Уилям Пит още четири десетилетия. Ето, Бийо, с кого си имаме работа. Това е човекът, който управлява Великобритания, който си спомня имената на Ламет, на Рошамбо, на Лафайет, който в момента знае имената на всички в Националното събрание, който декларира смъртна омраза към Луи XVI. Това е авторът на договора от 1778 година³¹⁶, който не ще намери покой, докато във Франция има една заредена пушка и един пълен джоб. Започват ли да разбирате?

– Разбирам, че ненавижда Франция. Да, но все още не ми е съвсем

313. Пит умира на 11 май 1778 г. Неговата последна реч в Камарата на общините е на 7 април 1778 г. – бел.фр.изд.

314. Ханибал (247 – 183 г. пр. Хр.) – картагенски пълководец. През II пуническа война (218 – 201 г. пр. Хр.) преминава Алпите, удържа победи над римските войски и завладява почти цяла Италия. През 202 г. пр. Хр. е разгромен от римския военачалник Сципион Старши. Избягва в Сирия, по-късно се самоубива – бел.ред.

315. Delenda Carthago (Картаген трябва да бъде разрушен – бел.прев.) – с тези думи римският държавник Катон Старши (234 – 149 г. пр. Хр.) завършвал своите речи в Сената – бел.фр.изд.

316. Договорът за търговия и съюз за отбрана от 1778 г. – бел.фр.изд.

ясно...

– Нито пък на мен – додаде Питу.

– Е, добре, прочетете тези четири слова.

И той подаде листа на Питу.

– На английски ли? – попита момъкът.

– *Don't mind the money* – каза Жилбер.

– Чувам добре, само че не разбирам – рече Питу.

– *Не мислете изобщо за парите* – преведе докторът.

И по-нататък отново, връщайки се към същата препоръка:

– *Кажете им да не желят парите и да не ми дават никакъв отчет.*

– Значи те въоръжават – свъси вежди Бийо.

– Не, те подкупват.

– Към кого всъщност е адресирано това писмо?

– Към всички и към никого. Тези пари, които се пръскат, прахосват, отиват у селяни, работници, бедняци, у хора, които в края на краищата ще омърсят революцията.

Бийо наведе глава. Тези думи обясняваха нещата.

– Бихте ли повалили Дьо Лоне с удар на приклад вие, Бийо?

– Не.

– Бихте ли убили Флесел с пистолетен изстрел?

– Не.

– Бихте ли обесили Фулон?

– Не.

– Бихте ли занесли кървящото сърце на Бертие на масата на общинските съветници?

– Мерзост! – не издържа арендаторът. – Значи колкото и да е бил виновен този човек, сякаш да се оставя да ме разкъсат, но бих го спасил. И доказателство за това е, че бях ранен, защитавайки го, и че без Питу, който ме отнесе на брега на реката...

– Да, вярно е! – потвърди момъкът. – Без мен чичо Бийо щеше доста да се измъчи.

– Е, добре! Виждате ли, Бийо, съществуват много хора, които биха действали като вас, усещайки подкрепа до себе си, докато, напротив, подложени на лошия пример, те стават лоши, после жестоки и накрая бесни. И ето че злото е сторено.

– Само че – отбеляза Бийо, – и да приема, че господин Пит, или по-скоро парите му имат нещо общо със смъртта на Флесел, на Фулон и на Бертие, какво ще последва от това?

Жилбер започна да се смее с онзи тих смях, който смушава простите люде и кара мислещите да изтръпнат.

– Питате какво ще последва? – повтори той.

– Да, питам.

– Ще ви кажа. Вие обичахте силно революцията, нали, вие, който минахте през кръв, за да превземете Бастилията?

– Да, обичах я.

– А сега я обичате по-малко. Сега ви е мъчно за Виле-Котре, за Писльо, за покоя на вашата равнина, за сенките на вашите гъсти гори.

– *Frigida Tempe*³¹⁷ – прошепна Питу.

– О, да! Имате право – кимна Бийо.

– Вие, арендаторът, вие, земеделецът, вие, дете на Ил дьо Франс, истински французин, вие представлявате третото съсловие, вие сте от тези, които наричат мнозинство. Е, добре! Вие сте отвратен.

– Признавам, че е така.

– Значи и мнозинството ще се отвори като вас.

– И после?

– И после един ден вие ще протегнете ръце на войниците на господин Брауншвайг³¹⁸ или на господин Пит, които ще дойдат от името на тези двама освободители на Франция, за да ви върнат старата система.

– Невъзможно.

– Почакайте малко.

– Флесел, Бертие и Фулон бяха в крайна сметка негодници – опита се да възрази Питу.

– По дяволите! Както господин Дьо Сартин и господин Дьо Морепя бяха негодници, както господин Д'Аржансон и господин Филипо са били преди тях, както господин Лоу, господин Дюверне, Лъоблан и Дьо Пари, както Фуке, Мазарини, както Самблансе, Ангеран дьо Марини, както господин Дьо Бриен е негодник за господин Дьо Калон, както господин Дьо Калон е негодник за господин Некер, както господин Некер ще бъде негодник за министъра, който ще имаме подир две години³¹⁹.

317. „Прохлажданата Темпа“ (долината Темпа в Тесалия, свързана с мита за Аристей – бел.ред.), Вергилий. „Георгики“, четвърта книга, стих 317 – бел.фр.изд.

318. Карл Вилхелм Фердинанд, херцог Брауншвайг (1735 – 1806) – пруски генерал, командващ коалиционните войски срещу Френската революция. На 25 юли 1792 г. той издава манифест, в който заплашва Париж с унищожение, в случай че се извърши посегателство срещу кралското семейство. Този манифест предизвика въстанието на 10 август и помитането на монархията – бел.ред.

319. Дюма изрежда имена на високопоставени служители, предимно ковчежници, от различни периоди на френската монархия – бел.ред.

– Е, докторе! – измърмори Бийо. – Господин Некер – негодник! Никога!

– Както ще бъдете и вие за малкия Питу, в случай че агент на господин Пит го посвети в някои теории под влиянието на половинца вино и десет франка за всеки ден метеж. Видите ли, драги ми Бийо, *негодник* е определението, с което във време на революция обозначаваш човека, мислещ различно от теб. Ние всички сме обречени да го носим повече или по-малко. Някои – дотам, че техните съотечественици ще го напишат на гроба им, а при други и потомците ще затвърдят клеймото. Ето, драги ми Бийо, онова, което прозирам аз, а вие не. Бийо, Бийо, не бива почитените хора да се оттеглят.

– Ами! – рече арендаторът. – И да се оттеглят, революцията няма да спре, тя вече е тръгнала.

Нова усмивка заигра на устните на Жилбер.

– Голямо дете – поклати глава той, – което изоставя ралото, разпряга конете и казва: „Ралото няма нужда от мен, и само ще изоре браздата.“ Но, приятелю мой, кой направи тази революция? Честните хора, нали?

– Франция трябва да се гордее. Струва ми се, че Лафайет е честен човек, струва ми се, че Байи е честен човек, струва ми се, че господин Некер е честен човек, струва ми се, че господин Ели, господин Юлен и господин Майар, които се биха заедно с мен, са честни хора. Струва ми се най-сетне, че и вие самият...

– Тогава, Бийо, ако честните хора, ако вие, ако аз, ако Майар, Юлен, Ели, ако Некер, ако Байи, ако Лафайет се отдръпнат, кой ще работи? Онези мизерници, убийци, негодници, които ви изредих? Агенти на агентите на господин Пит...

– Отговорете нещо на това, чичо Бийо – подкани го убедено Питу.

– Е, добре! – каза арендаторът. – Ще се въоръжим и ще ги изпозаст-реляме като кучета.

– Почакайте. Кой ще се въоръжи?

– Всички.

– Бийо, Бийо, припомнете си едно нещо, скъпи ми приятелю, че това, което правим в този момент, се нарича... Как се нарича това, което правим в този момент, Бийо?

– Нарича се политика, господин Жилбер.

– А в политиката няма абсолютно престъпление. Човек е негодник или почтен според това дали накарънява, или обслужва интересите на този, който го преценява. Онези, които вие определяте като негодници, ще

приведат правдоподобни доводи за своите престъпления, и за множество почтени люде, дето биха имали пряк или непряк интерес тези престъпления да бъдат извършени, ще се превърнат в съвършено честни хора. От момента, в който стигнем дотам, трябва да внимаваме, Бийо, да сме нашрек. Ето ги хората при ралото и конете, впрегнати в него. То върви, Бийо, и върви без нас.

– Това е ужасяващо – смръщи чело арендаторът. – Но ако върви без нас, къде ще отиде?

– Един Бог знае! – отвърна докторът. – Колкото до мен, аз не знам.

– Щом вие, господин Жилбер, който сте учен човек, не знаете, какво да кажа аз, невежиат. Така че предвиждам...

– Какво предвиждате, Бийо? Да чуем.

– Предвиждам, че най-доброто, което можем да направим Питу и аз, е да се върнем в Писльо. Ще се захванем с ралото, онова, истинското, от дърво и желязо, с което се обръща земята, а не с това от плът и кръв, което наричат френски народ и което рита като злонравен кон. Ще отглеждаме жито, вместо да проливаме кръв, и ще живеем свободни, радостни, като господари у дома си. Елате, елате, господин Жилбер. Дявол да го вземе! Предпочитам да знам къде отивам.

– Един момент, добри ми приятелю – спря го докторът. – Не, аз не знам къде отивам, заявих го и го повтарям. При все това вървя и искам винаги да вървя. Дългът ми е предначертан, животът ми принадлежи на Бога. Съчиненията ми са дългът, който ще платя на родината. Нека само моята съвест ми нашепва: „Върви, Жилбер, върви, ти си на прав път!“ Това е, което ми е необходимо. Ако се заблуждавам, хората ще ме накажат, но Бог ще ми прости.

– Понякога обаче хората наказват дори онези, които не се заблуждават. Вие сам го казахте преди малко.

– И пак го казвам. Няма значение. Аз упорствам, Бийо. Грешка или не, продължавам. Опазил ме Бог да твърдя, че събитията няма да докажат моето безсилие! Ала преди всичко, Бийо, Господ е повелил: „И на земята мир, между човеците благоволение!“³²⁰ Нека бъдем от онези, на които Господ обещава своя мир. Погледни господин Лафайет – и в Америка, и във Франция, – съсипва вече трети бял кон, а колко още ще съсипе. Погледни господин Байи, който съсипва дробовете си, погледни краля, който съсипва популярността си. Хайде, хайде, Бийо, да не бъдем егоисти. Да се посъсипем малко, приятелю. Остани с мен, Бийо.

– Та защо да го правим, щом няма да възпрем злото?

– Бийо, запомни, никога не изричай тези думи, за да не загубиш уважението ми. Ти получи няколко ритника и няколко пестника, няколко удара с приклад и с байонет, когато поиска да спасиш Фулон и Бертие.

– Да, и то не няколко – отвърна арендаторът, прокарайки ръка по все още наболяващите го крайници.

– На мен едва не ми избиха окото – обади се Питу.

– И всичко това за нищо – добави Бийо.

– Е, деца мои! Ако бяхте не десет, петнайсет, двайсет, а сто, двеста, триста смелчаци, вие щяхте да избавите клетника от ужасяващото посетелство, на което бе подложен, и да спестите едно петно на нацията. Ето защо, Бийо, вместо да потеглите към мирните поля, изисквам, доколкото мога да изисквам нещо от вас, приятелю мой, да останете в Париж, за да имам до себе си една здрава ръка и едно честно сърце, за да изпитам духа и делото си върху сигурния пробен камък на вашия здрав разум и чист патриотизъм. За да бъдеш най-сетне, пръскайки не злато, понеже ние го нямаме, а любов към родината и общественото благо, мой посредник сред тълпата от заблудени нещастници, моя опора, когато се подхлъзна, моя тояга, когато се наложи да ударя.

– Кучето на слепеца – рече Бийо с възхитителна простота.

– Точно така – отговори Жилбер в същия тон.

– Е, добре, приемам! – кимна арендаторът. – Ще бъда онова, което желаете.

– Знам, че изоставяш всичко, Бийо – състояние, жена, дете, благополучие! Но няма да е задълго, уверявам те.

– А аз какво ще правя? – попита Питу.

– Ти – каза Жилбер, гледайки простодушното и яко дете, което от време на време се перчеше с интелигентността си, – ти ще се върнеш в Писльо, за да успокоиш семейството на Бийо и да обясниш свещената мисия, която е поел.

– На мига – възкликна Питу, потръпвайки от радост при мисълта, че ще бъде отново близо до Катрин.

– Бийо – обърна се Жилбер към арендатора, – дайте му вашите наставления.

– Готово – каза Бийо.

– Слушам ви.

– Назначavam Катрин за господарка на дома. Чу ли ме?

– А госпожа Бийо? – удиви се Питу от това онеправдаване на

майката за сметка на дъщерята.

– Питу – намеси се Жилбер, който бе разбрал при вида на леката червенина, избила по челото на главата на семейството, – спомни си арабската поговорка: „Чувам, значи се подчинявам.“

Момъкът се изчерви на свой ред, осъзнавайки нетактичността си.

– Катрин е мозъкът на семейството – додаде непринудено Бийо, за да оправдае решението си.

Жилбер кимна в знак на съгласие.

– Това ли е всичко? – попита момчето.

– От мен, да – отвърна Бийо.

– Но не и от мен – рече Жилбер.

– Слушам ви – каза Питу, готов да приложи на практика арабската поговорка, цитирана току-що от доктора.

– Ще отидеш с едно писмо в колежа „Луи льо Гран“ – поде Жилбер. – Ще го връчиш на абат Берардие, а той ще ти предаде Себастиен. Ти ще ми го доведеш да го прегърна и ще го отведеш във Виле-Котре, при абат Фортие, за да не си губи времето. В неделите и четвъртъците ще излиза с теб. Накарай го да ходи, без да се бои от нищо, из равнините и горите. За моето спокойствие и неговото здраве е по-добре да бъде там, отколкото тук.

– Разбрах – извика Питу, очарован, че ще може да се отдаде едновременно на приятелството си от детинство и на неясния копнеж на едно по-зряло чувство, което се пробуждаше у него и носеше вълшебното име Катрин.

Той стана и се сбогува с Жилбер, който се усмихваше, и с Бийо, който размишляваше.

После пое тичешком към колежа, за да намери Себастиен Жилбер, своя млечен брат.

– А ние да се залавяме за работа! – каза докторът на Бийо.

45. Медея

Във Версай настъпи известно успокоение след ужасните морални и политически сътресения, които току-що изложихме на нашите читатели.

Кралят си отдъхваше; и макар на моменти да смяташе, че бурбонската му гордост е била накърнена при това пътуване до Париж, тешеше се с мисълта за възвърнатата популярност.

Междувременно господин Дьо Некер полека-лека губеше своята популярност.

Колкото до благородничеството, то започваше да подготвя измяната или съпротивата си.

Народът бдеше и чакаше.

В това време кралицата се бе свила в себе си; убедена, че е прицелна точка на цялата омраза, тя се снишаваше, спотайваше се, защото знаеше, че бидейки обект на такава ненавист, е и средоточие на множество надежди.

След пътуването на краля до Париж едва бе успяла да се види с Жилбер.

Впрочем беше го срещнала в преддверието на апартамента на Луи XVI.

И понеже той ѝ се поклони дълбоко, тя поде първа.

– Добър ден, господине, при краля ли отивате? – попита.

После добави с усмивка, в която прозираше следа от ирония:

– Като съветник или като лекар?

– Като лекар, мадам. Днес ми е определено дежурство – отвърна Жилбер.

Мария-Антоанета му направи знак да я последва. Той се подчини.

Двамата влязоха в малък салон в съседство със спалнята на суверена.

– Е, господине – подхвана тя, – вие ме излъгахте онзи ден, когато по повод на пътуването до Париж ме уверявахте, че никаква опасност не грози краля.

– Аз ли, мадам? – престори се на учуден Жилбер.

– Да, вие. Нима не стреляха по Негово Величество?

– Кой казва това, мадам?

– Всички, господине. И най-вече онези, които са видели бедната

жена да пада почти под колелата на кралската колесница. Кой казва това? Господин Дьо Бово, господин Д'Естен, забелязали разкъсаната ви дреха и раздраното ви жабо.

– Мадам!

– Куршумът, който ви е одраскал, господине, е могъл да прободне краля, както е убил тази клета жена, защото похитителите не са се целили нито във вас, нито пък в нея.

– Не вярвам да е предумишлено престъпление – рече Жилбер колебливо.

– Но аз вярвам, господине – наблегна кралицата, гледайки го втренчено.

– Във всеки случай, ако е така, не бива да бъде приписвано на народа.

Мария-Антоанета вperi още по-настойчив поглед в Жилбер.

– А! И на кого да го припишем тогава?

– Мадам – продължи докторът, тръсвайки глава, – напоследък наблюдавам и изучавам народа. По време на революция народът убива с ръцете си. Той е като разярен тигър, като раздразнен лъв. Тигърът и лъвът не търсят посредници между силата и жертвата. Те убиват заради самото убиване. Леят кръв заради самото леене. Обичат да им полепне по зъбите, да потопят нокти в нея.

– Свидетелство за това са Фулон и Бертие, нали? Но Флесел не беше ли убит с pistolетен изстрел? Така поне чух. Ала – додаде с ирония кралицата – може би не е вярно, ние сме дотолкова заобиколени с ласкатели, ние, коронованите глави!

На свой ред Жилбер я изглежда втренчено.

– О, колкото до него – каза той, – вие вероятно не смятате, мадам, че народът го е убил. Намираха се хора, които бяха заинтересувани да умре.

Мария-Антоанета се замисли.

– Действително – промълви тя, – възможно е.

– Тогава? – рече Жилбер, покланяйки се, сякаш за да я попита има ли още нещо да му каже.

– Разбирам, господине – кимна кралицата, спирайки го кротко, с почти приятелски жест. – Все едно, позволете ми да ви кажа, че никога не ще спасите краля с вашата наука така истински, както го сторихте преди три дни с гърдата си³²¹.

Жилбер се поклони за втори път.

Но понеже Мария-Антоанета не си тръгваше, той също не

помръдна.

– Трябваше да ви видя отново, господине – каза тя, оставайки за миг неподвижна.

– Ваше Величество нямаше повече нужда от мен – отвърна Жилбер.

– Вие сте скромни.

– Бих желал да не съм, мадам.

– Защо?

– Защото, ако бях по-малко скромни, нямаше да бъда толкова нерешителен и следователно щях да служа по-добре на моите приятели или пък да вредя на враговете.

– Защо казвате „моите приятели“, а не казвате „моите врагове“?

– Защото нямам врагове, или по-скоро защото не искам да призная, че имам, поне от своя страна.

Кралицата го погледна изненадана.

– Това ще рече – продължи Жилбер, – че единствените ми врагове са онези, които ме мразят, но че аз не мразя никого.

– Защото...

– Защото вече никого не обичам, мадам.

– Амбициозен ли сте, господин Жилбер?

– В един миг бях обнадежден, че ще стана, мадам.

– И...

– И тази страст угасна в сърцето ми, както всички други.

– Все пак ви е останала една – подхвърли кралицата с прикрита насмешка.

– На мен ли, мадам? И каква, мили Боже?

– Патриотизмът.

– О, това е вярно! – оживи се докторът. – Обожавам родината си и бих направил за нея всякакви жертви.

– Уви! – рече Мария-Антоанета с очарованието на една неизразима тъга. – Беше време, когато добрият французин никога не би изложил тази мисъл с думите, които току-що използвахте.

– Какво иска да каже кралицата? – попита Жилбер почтително.

– Искам да кажа, господине, че по времето, за което говорях, беше невъзможно да обичаш родината си, без да обичаш и нейната кралица и нейния крал.

---

321. Ако се съди по тази времева отправка, сцената изглежда се разиграва на 20 юли – бел.фр.изд.

Жилбер се изчерви, поклони се и почувства в сърцето си нещо като удар от онова електричество, което излъчваше Мария-Антоанета в плетелната си интимност.

– Не отговаряте, господине? – вдигна вежди тя.

– Мадам – отвърна докторът, – смея да се похваля, че обичам монархията повече от всеки друг.

– Дали обаче сме във време, когато е достатъчно само да се декларира, и не е ли по-добре да се действа?

– Но, мадам – каза Жилбер изненадан, – моля Ваше Величество да ми повярва, че всичко, което заповядат кралят или кралицата, аз...

– Ще го направите, нали?

– Със сигурност, мадам.

– И правейки го, господине – рече владетелката, неволно възвръщайки обичайното си високомерие, – вие само ще сте изпълнили един дълг.

– Мадам...

– Бог, който е дал всемогъществото на кралете – продължи Мария-Антоанета, – ги е освободил от задължението да бъдат признателни на онези, които само изпълняват дълг.

– За жалост, мадам – поклати глава Жилбер, – приближава времето, когато слугите ви ще заслужават нещо повече от вашата признателност, ако искат само да изпълняват дълга си.

– Какво означава това, господине?

– Означава, мадам, че в тези дни на безредие и разложение вие напусто ще дирите приятели там, където сте свикнали да намирате слуги. Молете се, молете се на Бога, мадам, да ви изпрати други слуги, други поддръжници, други приятели, различни от тези, които имате.

– Вие знаете ли ги кои са?

– Да, мадам.

– Тогава посочете ги.

– Вижте, мадам, аз, който ви говоря, вчера бях ваш враг.

– Мой враг! Защо?

– Ами защото наредихте да ме хвърлят в затвора.

– А днес?

– Днес, мадам – поклони се Жилбер, – аз съм ваш слуга.

– И с каква цел?

– Мадам...

– С каква цел сте станали мой слуга? Не е в природата ви, господине, да променяте така чевръсто мненията, убежденията или

привързаностите си. Вие сте човек, вдълбочен в своите спомени, господин Жилбер, вие умеете да удължавате отмъщенията си. Хайде, кажете ми целта на вашата промяна.

– Мадам, преди малко ме упрекнахте, че обичам твърде много родината си.

– Никога не се обича твърде много, господине. Става въпрос само да се знае как се обича. Аз обичам родината си. (Жилбер се усмихна.) О, не ме разбирайте погрешно, господине! Моята родина е Франция – аз съм я приела за родина. Германка по кръв, аз съм французайка по сърце. Обичам Франция, но я обичам чрез краля, обичам я чрез почитта към Бог, който ни е помазал. Сега сте вие.

– Аз ли, мадам?

– Да. Ах, вие, съзнавам, при вас не е същото. Вие обичате Франция чисто и просто заради самата Франция.

– Мадам – отвърна докторът, покланяйки се, – ще засвидетелствам липса на уважение към Ваше Величество, ако не проявя откровеност.

– О! – извика кралицата. – Ужасно, отвратително време, когато всички, които твърдят, че са честни, разделят две неща, които никога не са се разделяли, две понятия, вървели винаги заедно – Франция от нейния крал! Нямахте ли една трагедия от един от вашите поети, в която питат една кралица, изоставена от всички: „Какво ви остава?“ И тя отговаря: „На мен ли? Аз съм като Медея. Оставам аз и ще видим.“³²²

И Мария-Антоанета излезе разгневена, оставяйки Жилбер в изумление.

С дъха на яростта си владетелката току-що бе повдигнала пред него един край на воала, зад който се подготвяше полека делото на контрареволуцията.

– Така значи – каза си Жилбер, влизайки при краля, – кралицата крои някакъв план.

– Така значи – каза си кралицата, прибирайки се в покоите си, – решително нищо не може да се направи с този човек. Той има силата, ала му липсва преданост!

Клет е владетелят, за когото преданост е синоним на раболепие!

---

322. Корней, „Медея“, първо действие, първа поява – бел.фр.изд.

46.

Онова, което искаше кралицата

Жилбер се върна при господин Дьо Некер, след като бе видял Луи XVI съвършено спокоен за разлика от превъзбудената Мария-Антоанета.

Кралят гледаше напред, кралят правеше сметки, кралят обмисляше реформи на законите.

Този човек с добра воля, с кротък поглед и прямо сърце, който, ако кривеше душата си, то бе от предразсъдъци, присъщи на кралската титла, та този човек упорито воюваше за нищожни неща, когато му отнемаха първостепенните. Той упорито пронизваше хоризонта с късогледия си поглед, когато бездната беше зейнала под нозете му. Този човек внушаваше дълбоко състрадание у Жилбер.

Докато кралицата – ни най-малко, и въпреки своята безстрастност докторът усещаше, че тя е от онези жени, които трябва да бъдат или горещо обичани, или мразени до смърт.

Оттеглила се в покоите си, Мария-Антоанета почувства как огромна тежест се стоварва върху сърцето ѝ.

И действително тя нямаше, нито като жена, нито като кралица, нищо сигурно край себе си, нищо, което да ѝ помогне да понесе и част от смазващото я бреме.

Накъдето и да извърнеше очи, струваше ѝ се, че съзира колебание или съмнение.

Придворните се безпокояха за състоянието си и бяха склонни към продажност.

Близките и приятелите мислеха за изгнание.

Най-чистата жена, Андре, се отдалечаваше малко по малко телом и духом.

Най-благородният и обичан мъж, Шарни, бе уязвен от някакъв каприз и беше обзет от съмнение.

Това положение я тревожеше, нея – самия инстинкт и самата прозорливост.

Как този кристален човек, как това сърце без примеси изведнъж се бе променило?

– Не, той още не се е променил – казваше си, въздишайки, кралицата, – той ще се промени.

Той ще се промени! Ужасяващо убеждение за жена, която обича страстно, непоносимо за жена, която обича високомерно.

Впрочем Мария-Антоанета обичаше Шарни едновременно страстно и високомерно.

Така че страдаше от две рани.

И при все това в момента, до който бе стигнала, в момента, когато забеляза злото, което бе сторила, грешката, която бе извършила, все още имаше време да я поправи.

Ала умът на тази коронована жена съвсем не беше гъвкав. Тя не бе в състояние да се огъне дори в несправедливостта; може би, лице в лице с равнодушие, би демонстрирала или би пожелала да демонстрира душевно величие и тогава би поискала прошка.

Но на онзи, когото бе удостоила с толкова чиста и дълбока нежност, на онзи, с когото бе благоволила да сподели най-съкровения си мисли, кралицата не смяташе, че трябва да прави и най-малка отстъпка.

Нешастието на кралиците, които слизат дотам, да обичат поданик, е, че неизменно обичат като владетелки и никога като жени.

Мария-Антоанета се оценяваше така високо, та мислеше, че нищо човешко не би могло да плати любовта ѝ, дори кръвта, дори сълзите.

От мига, в който почувства ревност, тя бе започнала да се принизява духовно.

Вследствие на това падение дойдоха капризите.

Вследствие на капризите придойде гневът.

И накрая вследствие на гнева нахлуха лошите мисли, които водят подир себе си лоши постъпки.

Шарни не си даваше сметка за онова, което току-що изложихме, но той беше мъж и бе разбрал, че Мария-Антоанета ревнува, и то без основание ревнува от жена му.

От жена му, която никога не бе и поглеждал.

Нищо не може да накара едно честно и неспособно на измяна сърце да възнегодува така, както ако го сметнат за способно на предателство.

Нищо не е в състояние да привлече вниманието върху някого така, както ревността, с която този някой е удостоен.

Най-вече когато тази ревност е неоправдана.

Тогава онзи, когото подозират, се замисля.

Той се вглежда последователно в ревнивото сърце и в ревнуваната личност.

Колкото по-голямо е сърцето на ревнивия, толкова по-сериозна е опасността, към която се устремява.

Наистина как да предположиш, че едно голямо сърце, един извисен ум, една оправдана гордост ще се оставят да бъдат накърнени от нищо или от нещо дребно?

Защо да ревнува хубавата жена? Защо да ревнува могъщата жена? Защо да ревнува одухотворената жена, ако обектът на тази ревност въобще не го заслужава?

Ревнивият е като копой, надушващ достоинства на друг, които безразличният ловец изобщо не е забелязал, вървейки по пътя си.

Шарни знаеше, че госпожица Андре дьо Таверне е отдавнашна приятелка на кралицата, към която преди винаги се отнасяха добре, неизменно предпочитаха. Защо Мария-Антоанета вече не я обичаше? Защо ревнуваше от нея?

Значи тя бе доловила някаква красива тайна, която той, Шарни, не бе открил, несъмнено понеже не бе търсил?

Значи тя бе почувствала, че Шарни може да се вгледа в тази жена и тя да загуби нещо от това, че Шарни ще се вгледа в нея?

Или пък бе решила, че Шарни я обича по-малко, без никаква външна причина?

Няма нищо по-фатално за ревнивите от познанието, което дават на другия за температурата на това сърце, чиято жар копнеят да запазят.

Колко често се случва обичаният да бъде осведомяван – чрез упреците за неговата студенина – за студенината, която започва да изпитва, без да си дава сметка.

О, непохватност на влюбените! Вярно е, че там, където има много ловкост, почти никога няма достатъчно любов.

Мария-Антоанета сама бе показала на Шарни чрез гнева и несправедливостта си, че в дълбините на сърцето му любовта е залиняла.

И веднага щом го узна, той потърси причината, оглеждайки се около себе си, и под погледа му съвсем естествено попадна причината за ревността на кралицата.

Андре, бедната пренебрегната Андре, съпруга, без да е жена.

Шарни я съжали.

Сцената при завръщането от Париж му бе разкрила дълбоката тайна на ревността, скрита от очите на останалите.

И кралицата на свой ред осъзна, че всичко е разбулено, и понеже не желаше да се огъне пред Шарни, използва друг начин, който според нея трябваше да доведе до същата цел.

Тя започна отново да се отнася добре с Андре.

Допусна я на разходките, на вечерните си сбирки; обсипа я с ласки;

накара всички жени да ѝ завиждат.

И Андре се остави на това благоволение с учудване, но без признателност. Отдавна си бе казала, че принадлежи на кралицата, че кралицата може да прави с нея каквото си поиска и тя ще ѝ позволи.

В замяна, тъй като раздразнението на жената трябваше да се стова-ри върху някого, Мария-Антоанета започна да се държи зле с Шарни. Вече не му говореше; тормозеше го; преструваше се, че прекарва цели вечери, дни, седмици, без да забелязва присъствието му.

Само когато го нямаше, сърцето на горката жена натежаваше от болка; очите ѝ блуждаеха с безпокойство, дирейки онзи, от когото се отклоняваха, щом го зърнеха.

Имаше ли нужда от нечия ръка, имаше ли заповед за даване, имаше ли усмивка за подаряване, обръщаше се към първия появил се.

Впрочем това винаги бе някой красив и изискан мъж.

Кралицата вярваше, че ще изцери раната си, наранявайки Шарни.

Той страдаше безмълвно. Умееше да се владее. Не даваше воля на нито един порив на гняв или нетърпение при тези ужасни мъчения.

То бе любопитно зрелище, каквото само жените са в състояние да устроят и да разберат.

Андре усещаше всичко, което преживяваше съпругът ѝ, и понеже го обичаше с онази ангелска любов, която никога не храни надежда, тя го съжали и му засвидетелства кротката си привързаност.

От това съчувствие последва нежно и състрадателно сближаване. Андре се опита да утеши Шарни, без да му показва, че долавя потребността от утеха, която той изпитва.

И всичко се вършеше с една деликатност, с право наричана женска, на която единствено жените са способни.

Мария-Антоанета, мъчейки се да разделя, за да владее, забеляза, че е поела по грешен път и че, без да иска, сближава душите, които се стремеше да откъсне една от друга по най-различни начини.

И тогава, в тишината и самотата на нощта, бедната жена изпадна в онова ужасяващо отчаяние, което би трябвало да даде на Бога ясна представа за могъществото му, щом е сътворил същества, достатъчно силни да понесат подобни изпитания.

Ето защо кралицата сигурно не би устояла на толкова злочестини, ако не бе тревогата ѝ за политиката. Не се оплаква от коравото легло онзи, чиито крайници са отмалели от умора.

Такива бяха обстоятелствата, при които живееше Мария-Антоанета от завръщането на краля във Версай до деня, в който твърдо реши да се

заеме отново с абсолютното упражняване на властта си.

Явно в своята гордост кралицата отдаваше упадъка си и на онова своего рода подценяване, което жената понасяше от известно време.

За този динамичен ум да се мисли означаваше да се действа. Тя се залови за работа, без да губи нито миг.

Уви! Делото, с което се захващаше, щеше да я доведе до гибел.

47.

Фландърският полк

За нещастие на кралицата всички факти, изложени дотук, представяха за нея произшествия, с които една твърда и веща ръка можеше да се справи. Трябваше само да съсредоточи силите си, по подобие на природата, която събира своите и ги струпва на мястото, където раната е довела до изчерпването им.

Виждайки, че парижаните се превръщат във войници и явно искат да воюват, Мария-Антоанета реши да им покаже какво е истинска война.

„До момента те са имали работа с инвалидите и швейцарците, неподкрепени и колебливи; тепърва ще разберат какво означават един или два солидни полка, роялистки настроени и добре обучени.

Може би това ще е някой от онези полкове, които вече са се сблъскали с безредици и са проливали кръв в конвулсиите на гражданската война. Ще бъде призван най-известният и най-лоялният. Тогава парижаните ще осъзнаят, че единствената надежда за спасение, която им се оставя, е да спрат.“

Това бе след разприте между Събранието и краля за ветото. В продължение на два месеца Луи XVI се бори, за да си възвърне един отломък от пълновластието; той се опита, съвместно с министрите и Мирабо, да обуздае републиканския устрем, който заплашваше да заличи монархията във Франция.

Кралицата се бе изтощила в тази битка най-вече защото беше видяла краля да отстъпва.

Кралят бе загубил цялата си власт и остатъка от своята популярност. Кралицата бе спечелила едно прозвище.

Една от онези странни за ухото на народа думи, която поради тази причина галеше ухото му, едно име, което още не беше обида, ала бе призвано да стане най-кръвната от всички, едно остроумие, което покъсно щеше да се превърне в кърваво слово. Нареккоха я мадам *Вето*.

На това име, понесено на крилете на революционните песни, бе съдено да стигне до Германия и да ужаси поданиците и приятелите на онези, които, изпращайки на Франция една германска кралица, имаха правото да се учудват, че я оскърбяват с прозвището *Австрийката*.

На това име бе съдено да съпровожда в Париж – в безумните вихри,

в дните на кланетата – сетните викове, грозната агония на жертвите.

От този момент Мария-Антоанета се наричаше мадам Вето, до деня, когато щяха да я нарекат вдовицата Капет³²³.

Това бе третият път, в който променяхя прозвището ѝ. Преди *Австрийката* тя беше мадам *Дефицит*.

Подир борбите, в които се беше опитала да заинтересува своите приятели с неизбежността на опасността за самите тях, Мария-Антоанета бе забелязала единствено, че шейсет хиляди паспорта бяха поискани от Кметството.

Шейсет хиляди първенци от Париж и Франция бяха отпътували, за да се присъединят – в чужбина – към нейните приятели и роднини.

Исключителен пример, който бе поразил кралицата!

Ето защо тя вече не обмисляше нищо друго освен едно умело съгласувано бягство, подпомогнато при нужда със сила, бягство на спасението, след което привържениците ѝ, останали във Франция, можеха да започнат гражданска война, сиреч да накажат революционерите.

Планът не беше лош. Със сигурност щеше да успее; но зад кралицата дебнеше злият гений.

Странна участ! Тази жена, която вдъхваше такава преданост, не срещна никаква дискретност.

В Париж узнаха, че възнамерява да бяга, преди още самата владетелка да го бе решила окончателно.

От мига, в който това се разбра, кроежите на Мария-Антоанета, без тя да се догажда, станаха неосъществими.

Все пак един полк, прочут с верността си към монархията, Фландърският полк, пристигна в Париж с ускорен марш.

Полкът бе поискан от Общината на Версай, която, натоварена с извънредната стража, със задължителната охрана на непрестанно застрашения дворец, с разпределението на продоволствието и борбата с непрекъснатите безредици, имаше нужда от подкрепления извън кралската гвардия и опълченията.

На двореца вече му бе все по-трудно да се брани сам.

Та този Фландърски полк, както казахме, идеше и за да поеме незабавно властта, в която искаха да го облекат, трябваше да му се устрои специален прием, който да привлече вниманието на народа.

Адмирал Д'Естен призова офицерите от националната гвардия, от

---

323. Прозвище на Хюг I, основател на Капетингската династия. Това име е дадено на Луи XVI по време на революцията – бел.ред.

всички части, представени във Версай, и се отправи да посрещне Фландърския полк.

Той влезе тържествено във Версай, с оръдията и обозите си³²⁴. Превърнал се в средоточие, около него се събра тълпа от млади благородници, непринадлежащи към определен род войски.

Те си избраха униформа, за да се разпознават, присъединиха се към офицерите извън личния състав, към членовете на ордена „Свети Луи“, които опасността или предвидливостта бе отвела във Версай; после се пръснаха из Париж, който съзря с дълбоко изумление своите нови врагове, току-що излюпени, нагли и напогани с една тайна.

От този момент кралят можеше да тръгне. Той щеше да бъде подкрепян, закрилян по време на пътуването си и вероятно Париж, все още незнаещ и слабо подготвен, би го оставил да замине.

Ала злият гений на *Австрийката* дебнеше.

Лиеж се надигна срещу императора и окупацията от страна на Австрия вследствие на бунта попречи да се помисли за кралицата на Франция³²⁵.

Австрия впрочем сметна, че трябва да се въздържа от намеса поради съображения за тактичност.

Тогава онова, на което бе даден тласък, се разви с главоломна бързина.

След овациите, устроени на Фландърския полк, телохранителите решиха за офицерите да бъде организирана вечеря.

Това угощение, това празненство бе определено за 1 октомври. Всички по-изявени военни бяха поканени.

За какво ставаше въпрос? За побратимяване с фландърските войници? Защо войниците да не се побратимяват помежду си, щом провинциите и околиците се побратимяваха?

Беше ли забранено от Конституцията благородниците да се побратимяват?

Кралят все още бе господар на полковете си и лично ги командваше. Той бе единствен собственик на двореца във Версай. Имаше право да приема там когото пожелае.

Защо да не приеме храбри воители и достойни благородници, идващи от Дуе, където се бяха държали подобаващо?

---

324. Тръгнал от Дуе на 16 септември, той пристигнал във Версай на 23-и, под командването на подполковник Дьо Валфон. Полковник на полка е бил маркиз Дьо Люзинян – бел.фр.изд.

325. Жителите на Лиеж изгонили своя епископ на 18 август – бел.фр.изд.

Нищо по-естествено от това. Никой и не помисли да се учуди, още по-малко да се разтревожи.

Вечерята трябваше да заздрави добрите чувства, които си дължаха частите на френската армия, призвана да защитава едновременно свободата и монархията.

Всъщност обаче знаеше ли кралят какво бе уговорено?

След всички тези събития Луи XVI, свободен благодарение на отстъпките, които бе направил, не се занимаваше с нищо; бяха свалили от плещите му товара на делата. Той вече не искаше да властва, защото властваха вместо него, но и не желаше да скучае по цял ден.

Докато господата от Събранието орязваха и окастриха, кралят ловуваше.

Докато господа благородниците и господа епископите изоставяха след 4 август своите гълбарници и феодалните си права, гълби и титли, суверенът, който също държеше да направи жертви, ликвидираше ловните си лесничейства, ала не преставаше да ловува.

Впрочем, докато господата от Фландърския полк вечеряха с гвардейците, кралят щеше да бъде на лов, както всеки ден, и когато се върнеше, трапезата щеше да е вдигната.

Това толкова слабо го притесняваше и той толкова малко се интересуваше, че във Версай решиха да поискат от кралицата да им предостави двореца за пиршеството.

Мария-Антоанета не виждаше причина да откаже гостоприемство на фландърските войници.

Тя даде Оперната зала, за да бъде достатъчно широко на войниците и техните домакини.

Когато една кралица оказва гостоприемство на френски благородници, тя не се скъпи.

Това беше трапезарията; но трябваше и салон, и Мария-Антоанета предостави Салона на Херкулес.

В четвъртък, на 1 октомври, както казахме, бе устроено онова угощение, което щеше да запечата така жестоко в историята недалновидността или заслепението на монархията.

Кралят беше на лов.

Кралицата се бе затворила в покоите си, тъжна, умислена и решена да не чуе нито един звън на чаши, нито един взрив от гласове.

Синът ѝ, сгушен в обятията ѝ, Андре и две жени, работещи в ъгъла – това беше цялото ѝ обкръжение.

Постепенно в двореца прииждаха бляскави офицери, напети, със

святкащи оръжия. Конете цвилеха пред вратите на конюшните, звучаха фанфари, двата оркестъра – на Фландърския полк и на гвардейците, – насищаха въздуха с хармония.

При портите на Версай една бледа, любопитна, прикрито неспокойна тълпа дебнеше, анализираше, коментираше и ликуването, и мелодиите.

На пресекулки, сякаш пориви на далечна буря, през отворените врати долитаха, заедно с шумовете на веселието, и уханията на хубавите ястия.

Беше крайно неблагоприятно да се кара този изгладнял, навъсен народ да вдишва мириса на месата и виното, аромата на радостта и надеждата.

При все това пиршеството продължаваше, без нищо да го смущава; отначало съдържани и изпълнени с почителност, подобаваща на униформите им, офицерите говореха тихо и пиеха умерено. През първия четвърт час се изпълняваше предварително определената програма.

Поднесоха второто блюдо.

Господин Дьо Люзинян, полковникът на Фландърския полк, стана и предложи четири наздрависи – за краля, за кралицата, за дофина и за височайшото семейство.

Четири вика на одобрение, нададени чак до сводовете, отекнаха в ушите на мрачните зрители отвън.

Един офицер се намеси. Може би това бе човек умен и смел, човек със здрав разум, който предвиждаше какво щеше да се случи, искрено привързан към кралското семейство, което честваха така бурно.

Този човек съзнаваше, че се забравя един тост, който щеше грубо да се наложи.

Той вдигна наздравица за Нацията.

След продължително мърморене се разнесе мощен възглас.

– Не! Не! – отвърнаха присъстващите.

И наздравицата за Нацията бе отхвърлена. Пиршеството започна да придобива своя истински смисъл, пороят – естествения си ход.

Казваха и все още казват, че онзи, който бе вдигнал този тост, бил агент-провокаатор.

Все едно, думите му имаха дразнещо въздействие. Да се забрави нацията – това можеше да мине; но да бъде оскърбявана, бе твърде много; и тя си отмъсти.

Понеже ледът бе разчупен, понеже резервираното мълчание бе заменено от викове и възбудени разговори, дисциплината се превърна в

химеричен свян. Повикаха драгуните, гренадирите, швейцарците, всички обикновени войници от двореца.

Виното се лееше, чашите се напълниха поне десет пъти, поднесоха десерта. Той бе ометен. Опиянението беше всеобщо, войниците забравяха, че пият с офицерите си. Това бе действително братски празник.

Отвред се чуваше: „Да живее кралят! Да живее кралицата!“ Толкова цветя, толкова светлини, изпъстрящи позлатените сводове, толкова радостни мисли, озаряващи челата, толкова отблясъци на лоялност, бликащи от очите на тези храбреци! Зрелище, което би било наслада за кралицата и успокоение за краля.

Жалко, че този тъй нещастен крал и тази тъй печална кралица не присъстваха на празненството!

Верни слуги се измъкваха, тичаха при Мария-Антоанета, разказваха ѝ, преувеличавайки онова, което са видели.

Угасналият поглед на жената се оживи, тя се окопоти. Значи имаше още преданост и привързаност във френските сърца.

Значи имаше още надежда.

Кралицата се озърна наоколо с не толкова помръкнали очи.

Край вратите ѝ започнаха да обикалят слуги. Молеха, заклеваха я поне да се появи на това пиршество, на което две хиляди въодушевени мъже чрез своите възгласи въздигаха монархията в култ.

– Кралят отсъства – рече тя тъжно, – не мога да отида сама.

– Отидете с господин дофина – настояваха неколцина неблагоприятни.

– Мадам! Мадам! – прошепна един глас до ухото ѝ. – Останете тук, умолявам ви, останете.

Кралицата се обърна. Беше господин Дьо Шарни.

– Какво? – възкликна тя. – Вие не сте долу с господата?

– Излязох, мадам. Там цари възбуда, чиито последици могат да навредят на Ваше Величество.

Мария-Антоанета бе в едно от онези състояния на цупене и капризи, при които държеше да прави тъкмо обратното на това, което би се харесало на Шарни.

Тя хвърли презрителен поглед на графа и понечи да му отвърне с оскърбление, когато той я спря с почтителен жест.

– За Бога, мадам! Изчакайте поне съвета на краля.

Шарни разчиташе да печели време.

– Кралят! Кралят! – гръмнаха множество гласове. – Негово Величество се връща от лов!

Това беше вярно.

Мария-Антоанета изтича да посрещне краля, още с ботуши, прашен.

– Господине – каза му, – долу се случва нещо, достойно за краля на Франция. Елате! Елате!

И като го хвана за ръка, увлече го със себе си, без да погледне Шарни, който заби гневно нокти в гърдите си.

Държейки сина си с лявата ръка, тя слезе; цяла вълна от придворни я предшестваше и подтикваше; Мария-Антоанета стигна до вратите на Оперната зала в мига, когато за двайсети път чашите се изпразваха с виковете: „Да живее кралят! Да живее кралицата!“

48.

Банкерът на гвардейците³²⁶

В момента, в който кралицата се появи на подиума заедно с краля и сина си, в залата избухнаха мощни възгласи, подобно експлозия на мина, и я разтърсиха от партера до ложите.

Опиянените войници, полуделите от възторг офицери размахваха шапки и саби, крешейки: „Да живее кралят! Да живее кралицата! Да живее дофинът!“

Оркестърът засвири:

О, Ричард! О, кралю мой!³²⁷

Намекът, който се съдържаше в тази мелодия, бе така прозрачен, така съзвучен с мислите на присъстващите, отразяваше така вярно духа на събитието, че всички едновременно запяха.

Ентузиасизирана, кралицата забрави, че се намира между пияни мъже; стъписан, кралят усещаше със здравия си разум, че мястото му не е тук, че това е в разрез със съвестта му; ала слаб и поласкан, че открива доказателство за едно усърдие и една популярност, каквито бе отвикнал да среща сред народа си, той се остави лека-полека на общото упоение.

Шарни, който цяла вечер бе пил само вода, пребледня, като видя двамата владетели; беше се надявал всичко да мине без тяхното присъствие и тогава то нямаше да има значение; можеше да бъде отречено, опровергано, докато присъствието на краля и кралицата беше вече история.

Ужасът му стана още по-голям, когато зърна брат си Жорж да се приближава до Мария-Антоанета и, окуражен от усмивката ѝ, да ѝ казва нещо.

Той бе твърде далеч, за да чуе; по жестовете обаче разбра, че ѝ отправя някаква молба.

Кралицата кимна в знак на съгласие и изведнъж, сваляйки кокардата от шапката си, я подаде на младия мъж.

326. Източник – Мишле. „История на Френската революция“, книга II, глава VIII – бел.фр.изд.

327. „Ричард Львското сърце“, опера от Гетри, по либрето на Седен, действие I, сцена II – бел.фр.изд.

Шарни потръпна, протегна ръце и бе почти готов да извика.

Кокардата, която Мария-Антоанета поднесе на своя непредпазлив офицер, не бе дори бялата, френската кокарда. Това бе черната, австрийската кокарда, кокардата на врага.

Току-що стореното от владетелката не беше просто неблагоприятие, а предателство.

Ала клетите фанатици, които Бог искаше да погуби, бяха толкова обезумели, че когато Жорж Дьо Шарни им показа черната кокарда, всички, които имаха бели, ги захвърлиха, а другите, носещи трицветни, ги стъпкаха в нозете си.

И тогава настана такава еуфория, че от страх да не бъдат задушени от целувки или пък да не премажат офицерите, които коленичиха пред тях, августейшите домакини на Фландърския полк бяха принудени да поемат обратния път към покоите си.

Всичко това несъмнено би било само една френска лудория, каквато французите винаги са готови да простят, ако оргията се бе ограничила с ентузиазма; но ентузиазмът скоро бе надхвърлен.

Не трябваше ли добрите роялисти, ласкаейки краля, да засегнат малко нацията?

Нацията, в чието име се причиняваше толкова мъка на Негово величество, че оркестърът с право свиреше:

Можеш ли да огорчиш онзи, когото обичаш!

Под звуците на тази мелодия кралят, кралицата и дофинът се оттеглиха.

Едва бяха излезли, когато сътрапезниците, въодушевявайки се един друг, превърнаха банкетната зала в град, превзет с шум.

По знак, даден от господин Дьо Персевал, адютант на господин Д'Естен³²⁸, тръбачът изсвири атака.

Атака срещу кого? Срещу отсъстващ неприятел.

Срещу народа.

Атаката, тази така сладка за френското ухо музика, създаде илюзията, че Оперната зала на Версай е едва ли не бойно поле, а хубавите дами, които наблюдаваха от ложите това мило на сърцето им зрелище – врагове.

Отекна вик: „На шум!“⁴, изтръгнал се от стотици гърла, и атаката

---

328. Граф Д'Естен е бил избран на 3 септември за главнокомандващ националната гвардия от буржоата във Версай – бел.фр.изд.

към ложите започна. Вярно е, че обсадителите не бяха никак страшни, та обсадените дори им протягаха ръце.

Първият, който стигна до балкона, бе гренадир от Фландърския полк – господин Дьо Персевал изкубна един кръст от бутониерата си и му го закачи³²⁹.

Вярно е, че това бе кръст от Лимбург, от онези, които почти не са кръстове.

И всичко ставаше под знака на цвета на Австрия, на фона на грозни хули по адрес на националната кокарда.

Тук-там се изплъзнаха злокобно глухи възклицания.

Но захлупени от ревовете на певците, от кръсците на обсадители-те, от звуците на тръбите, тези роптания стигнаха, отцеждайки се заплашително, до ушите на народа, който слушаше при вратите, най-напред удивен, после възмутен.

Тогава навън, на площада, а сетне и по улиците узнаха, че бялата кокарда е била заменена с черната, а трицветната – тъпкана с крака.

Научиха, че един храбър офицер от националната гвардия, който въпреки заплахите запазил трицветната кокарда, е бил тежко оскърбен в самия апартамент на краля³³⁰.

Мълвяха смътно, че един-единствен офицер, неподвижен, тъжен, изправен при входа на огромната зала, превърната в цирк, където вилнееха тези побеснели люде, беше гледал, слушал безмълвно, беше се открил, предан служител и неустрашим войник, подчинявайки се на всемогъществото на мнозинството, поемайки чуждите вини върху себе си, приемайки отговорността за всички изстъпления на армията, представена в този гибелен ден от офицерите на Фландърския полк; ала името на човека, единствен благоразумен сред толкова безумци, дори не бе произнесено, а и даже да го бяха узнали, никой никога не би повярвал, че точно граф Дьо Шарни, фаворитът на кралицата, е бил онзи, който, готов да умре за нея, най-болезнено е страдал от онова, което тя направи.

Мария-Антоанета се беше прибрала в покоите си, зашеметена от магията на тази сцена.

Скоро бе връхлетяна от вълна придворни и ласкатели.

– Виждате ли – казваха те, – виждате ли какъв е истинският дух на вашите войски. И помислете, когато ви говорят за пристрастеността на

329. Изкатервайки се на балкона на стаята на Луи XVI, Персевал е казал дословно: „Постовете са наши, нека отсега нататък ни наричат кралски гвардейци“ – бел.фр.изд.

330. Льокоантр, командир на батальона от Нотр Дам, засегнат от това, че не е бил поканен на банкета – бел.фр.изд.

народа към анархистичните идеи, дали тази пристрастеност би могла да се мери с дивия плам на монархическата идея у френските военни.

И понеже тези слова съответстваха на тайните желания на владетелката, тя се оставяше да бъде зальгвана с химери, без дори да забележи, че Шарни през цялото време бе далеч от нея.

Все пак постепенно шумовете секнаха; сънят на разума потуши всички блуждаещи огънове, всички фантазмагории на опиянението. Кралят впрочем посети кралицата в момента, в който тя си лягаше, и ѝ подхвърли думи, белязани с дълбока мъдрост:

– Ще трябва да видим утре.

Неблагодарният той! Тези думи, които за всеки друг биха били мъдър съвет, съживиха у нея наполовина пресъхналия извор на съпротива и предизвикателност.

– Действително – прошепна тя, когато Луи си тръгна, – този пламък, затворен тази вечер в двореца, през нощта ще плъзне из Версай и утре ще се разгори пожар в цяла Франция.

Всички тези войници, офицери, които така всеотдайно ми засвидетелстваха верността си, ще бъдат наречени предатели, бунтовници срещу нацията, убийци на родината, водителите на аристокрацията ще бъдат заклеямени като наемници на Пит и Кобург, сателити на властта, варвари, диваци от Севера. Всяка от тези глави, които окичи черната кокарда, ще бъде нарочена за фенерите на площад „Грев“. Всички тези гърди, от които така предано излиташе викът: „Да живее кралицата!“, ще бъдат пронизани при първата безредица от онези гнусни ножове и гадни пики. И пак аз, неизменно аз ще бъда тази, която е причинила всичко това. Аз ще бъда тази, която ще осъди на смърт толкова много доблестни служители, аз, неприкосновената владетелка, която привидно ще щадят от лицемерие, а зад гърба ще ругаят от ненавист. О, не! По-скоро ще поема вината върху себе си, отколкото да бъда до такава степен неблагодарна спрямо единствените, спрямо сетните си приятели, до такава степен подла и безсърдечна. Всичко бе сторено заради мен, аз ще понеса гнева. Ще видим докъде ще стигне омразата, до кое стъпало на трона ми ще дръзне да придойде нечестивата вълна.

И след като Мария-Антоанета бе така раздражена от тази безсъница, заредена с тягостни решения, резултатите на следващия ден не можеха да будят съмнение.

Следващият ден настъпи, помрачен от съжаления, натезжал от ропот.

Представители на националната гвардия, на която кралицата по-

рано предишния ден бе връчила знамената, дойдоха, с наведени глави и бягащи погледи, да благодарят на Нейно Величество.

Не бе трудно да се отгатне по поведението им, че не одобряват извършеното, че, напротив, биха се възпротивили, ако биха посмели.

Бяха се превърнали в част от шествието; бяха отишли да посрещнат Фландърския полк; бяха получили покани за банкета и ги бяха приели. Само че, повече граждани, отколкото войници, тъкмо те, в разгара на вакханалията, бяха рискували да изразят онова глухо негодувание, което не бе чуто.

На следващия ден това негодувание звучеше като упрек, като порицание.

По пътя към двореца ги придружаваше огромна тълпа.

Предвид важността на обстоятелствата церемонията бе станала внушителна.

И от едната, и от другата страна щяха да видят с кого си имат работа.

Всички тези войници, офицери, компрометирали се предния ден, желяйки да узнаят до каква степен Мария-Антоанета ще подкрепи тяхната непредпазлива демонстрация, се бяха изправили пред възмутения, оскърбен народ, за да чуят първите официални думи, които щяха да отекнат в двореца.

Оттук насетне тежестта на контрареволуцията падаше единствено върху главата на кралицата.

При все това все още бе в нейната власт да отхвърли подобна отговорност, да предотврати подобно нещастие.

Но тя, горда като най-гордите от своята раса, обхождайки с ясен, бистър и уверен поглед онези, които я заобикаляха, приятели и неприятели, се обърна със звучен глас към офицерите от националната гвардия:

– Господа, много съм радостна, че ви връчих знамената. Нацията и армията трябва да обичат краля, както ние обичаме нацията и армията. Аз бях очарована от вчерашния ден³³¹.

При тези думи, които Мария-Антоанета изрече твърдо и непоколебимо, в тълпата се понесе ропот, а в редиците на военните избухнаха шумни аплодисменти.

– Ето че сме поддържани – казаха едните.

331. Дословно: „Очарована съм от този четвъртък. Нацията и армията трябва да бъдат привързани към краля, каквито сме самите ние спрямо тях“ – бел.фр.изд.

– Ето че сме предадени – казаха другите.

Значи, клета кралице, фаталната вечер на 1 октомври изобщо не бе изненада. Значи вие не съжелявате за вчерашния ден, не се разкайвате!

Не само че не се разкайвате, но сте и очарована!

Смесил се с една от групите, Дьо Шарни с дълбока въздишка изслуша това оправдание, нещо повече, тази възхвала на оргията на гвардейците.

Извъръщайки очи от тълпата, Мария-Антоанета срещна погледа на младия мъж и се взря в лицето му, за да види какво впечатление му е направила.

„Нали съм храбра?“ – искаше да каже тя.

„Уви, мадам! Вие сте по-скоро луда, отколкото храбра“ – отвърна болезнено потъмнялото лице на графа.

49.

Жените се намесват³³²

Във Версай дворът демонстрираше героизъм срещу народа.

В Париж демонстрираха рицарство срещу двора; само че рицарството скиташе по улиците.

Тези рицари на народа бродеха в дрипи, с ръка на дръжката на сабя или на пистолет, допитвайки се до празните джобове и хлътналите си стомаси.

Докато във Версай пиеха много, в Париж не ядяха достатъчно.

Имаше твърде много вино по покривките във Версай.

Нямаше достатъчно брашно при хлебарите в Париж.

Странно нещо! Мрачно заслепение, което днес, след като сме били свидетели на всички тези сривания на тронове, би събудило състрадаелна усмивка у политическите мъже.

Да се прави контрареволуция и да се предизвикват на бой изгладнели хора!

Уви, ще каже историята, принудена да стане философ-материалист, никога един народ не се бие по-ожесточено, както когато не е обядвал.

При все това бе твърде лесно да се даде хляб на народа и тогава със сигурност виното на Версай би му се сторило по-малко горчиво.

Но брашното от Корбей вече не пристигаше. Корбей е толкова далеч от Версай! Следователно кой около краля или кралицата би помислил за Корбей?

За жалост при подобно нехайство от страна на двора гладът, този призрак, който заспива така трудно и се пробужда така лесно, бродеше блед и трескав по улиците на Париж. Подслушваше по ъглите, вербуваше своя кортеж от скитници и злосторници; той щеше да долепи злоещото си лице до прозорците на богатите и високопоставените.

Хората си спомняха за безредиците, стрували толкова кръв; спомняха си за Бастилията, за Фулон, Бертие, Флесел; страхуваха се да не бъдат наречени отново убийци и чакаха.

Ала жените, които не бяха направили още нищо, освен да се мъчат, жените, които страдаха тройно, заради детето, което плаче, понеже не съзнава причината, заради детето, което пита майка си: „Ти защо не ми

332. Източник – Мишле. „История на Френската революция“, книга II, глава VIII – бел.фр.изд.

даваш хляб?“, заради съпруга, който сутрин излиза мрачен и мълчалив, за да се върне вечерта още по-мрачен и по-мълчалив, и най-накрая заради себе си, болезнено ехо на съпружеските и майчините страдания, та жените изгаряха от желание за разплата, те искаха да служат на родината по свой начин.

Впрочем не бяха ли жените онези, които направиха 1 октомври във Версай?

Беше техен ред да направят 5 октомври в Париж.

Жилбер и Бийо бяха в Пале Роаял, в кафене „Фоа“. Там се крояха плановете. Изведнъж вратата се отвори и вътре се втурна една силно изплашена жена. Тя съобщи за черните и белите кокарди, които от Версай бяха дошли в Париж, и оповести обществена опасност³³³

Не напразно Дьо Шарни бе казал на кралицата:

– Мадам, ще има наистина от какво да се боим, когато се намесят жените.

Такова бе мнението и на Жилбер.

Така че, виждайки жените да се намесват, той се обърна към Бийо и произнесе само тези две думи:

– В Кметството!

След разговора, състоял се между Бийо, Жилбер и Питу, в резултат на който Питу се бе върнал във Виле-Котре заедно с малкия Себастиен Жилбер, арендаторът се подчиняваше на всяка дума, на всеки жест, на всеки знак на доктора, тъй като разбираше, че ако той е силата, Жилбер е разумът.

Двамата изтичаха навън, прекосиха по диагонал градината на Пале Роаял и стигнаха до улица „Сент Оноре“.

При Халите срещнаха младо момиче, което идваше от улица „Бурдоне“, биейки барабан³³⁴.

Жилбер се спря учуден.

– Какво е това? – сви вежди той.

– По дяволите! Сам виждате, докторе – отвърна Бийо. – Хубава девойка бие барабан, и то съвсем не зле, Бога ми!

– Може би е загубила нещо – подхвърли един минувач.

– Много е бледа – забеляза Бийо.

– Попитайте я какво иска – каза Жилбер.

– Ей! Хубава девойко! – извика арендаторът. – Какво ви е, та

---

333. Сцена от събота вечерта, 3 октомври (вж. Мишле, цит. съч.) – бел.фр.изд.

334. Сцена от понеделник, 5 октомври. Тя взела барабана от една караулка. Вж. Ферриер, „Спомени“, I, с. 285 – бел.фр.изд.

вдигате такъв шум?

– Гладна съм! – отговори тя с тънък и пронизителен глас.

И продължи по пътя си, биейки непрестанно барабана.

Жилбер чу.

– Ох, ето че става ужасно – поклати глава той.

И се загледа по-внимателно в жените, които следваха момичето с барабана.

Бяха изпосталели, олюляващи се, отчаяни.

Някои не бяха яли от ден и половина.

От време на време се надигаше един вик, заплашителен със своята немощ, понеже се чувстваше, че излиза от изгладнели уста.

– Към Версай! Към Версай! – разнасяше се зов.

И вървейки, правеха знак на всички жени, които забелязваха по къщите, на онези, които виждаха по прозорците.

Мина една карета, в нея имаше *две дами*; те подадоха глави и взеха да се смеят.

Придружителките на барабанчицата се спряха; дваесетина от тях се устремиха към каретата, буквално измъкнаха двете дами отвътре и ги накараха да се присъединят към групата, въпреки жалбите им и съпротивата, която два-три яки удара заглушиха на мига.

Зад тези жени, придвижващи се бавно, предвид работата по събирането на хора, която вършеха, крачеше един мъж с ръце в джобовете.

Този мъж с мършаво и бледо лице, висок и слаб, беше облечен в стоманеносива дреха, черен жакет и черни панталони до коленете; носеше малка протрита триъгълна шапка, килната на челото му.

Дълга сабя се удряше в кльошавите му, но пъргави крака.

Той ги следваше, гледайки и слушайки, като поглъщаше всичко с пронизващите си очи, които играеха наляво и надясно под черните вежди.

– Ей! Ама аз този го познавам. Виждал съм го при всички безредици – каза Бийо.

– Това е приставът Майар – рече Жилбер.

– А, да! Същият, който мина подир мен по дъската при Бастилията. Беше обаче по-ловък и не падна в рова.

Майар изчезна с жените зад завоя на улицата.

Бийо имаше голямо желание да направи като него, ала Жилбер го повлече със себе си към Кметството.

Докторът беше съвършено сигурен, че шествието щеше да стигне пак дотам, независимо че бе от жени. И вместо да върви по течението на

реката, запъти се право към устието.

В Кметството знаеха онова, което ставаше в Париж. Но то почти не ги занимаваше. Какво значение имаше наистина за флегматичния Байи и за аристократа Лафайет, че на някаква жена ѝ хрумнало да бие барабан! Едно изпреварване на карнавала, нищо повече.

Когато обаче след жената, биеща барабана, съзряха да приждат две или три хиляди жени; когато по фланговете на тази тълпа, която нарастваше от минута на минута, видяха една не по-малка група от злоещо усмихнати мъже, държащи неподвижни отвратителните си оръжия; когато разбраха, че тези мъже се усмихват предварително на злото, което жените щяха да сторят, зло, толкова по-непоправимо, понеже се знаеше, че обществената власт не ще го предотврати, а законната власт не ще го накаже, започнаха да осъзнават цялата сериозност на положението.

Тези мъже се усмихваха, защото със задоволство щяха да наблюдават как злото, което те не биха се осмелили да извършат, ще бъде извършено от по-беззащитната половина на човешкия род.

Подир трийсетина минути на площад „Грев“ имаше събрани десет хиляди жени.

Като се видяха в такъв внушителен брой, дамите взеха да се съвещават с юмруци, опрени на кръста.

Съвещанието съвсем не бе спокойно; повечето от онези, които се съвещаваха, бяха портiererки, работнички от Халите, леки момичета. Много от тях бяха роялистки и биха се оставили да бъдат убити заради краля и кралицата, нежели дори да помислят да им причинят злина. Изблиците на тази странна дискусия можеха да се чуят отвъд реката, от безмълвните кули на Нотр Дам, които, след като бяха видели толкова нещо, се готвеха да станат свидетели на още по-любопитни събития.

Резултатът от обсъждането беше следният:

„Хайде да поизгорим Кметството, където фабрикуват толкова бумажина, та да ни попречат да ядем всеки ден.“

Точно в този момент в Кметството съдеха хлебар, който продавал хляб с намалено тегло³³⁵.

Ясно е, че колкото по-скъп е хлябът, толкова по си струва спекулацията от подобен род; само че колкото по-доходна е спекулацията, толкова е по-опасна.

И прирастените към фенера очакваха хлебаря с едно ново въже.

---

335. Хлебарят бил спасен от бъдещия маршал Гувион Сен Сир – бел.фр.изд.

Стражата на Кметството искаше да спаси нещастника и полагаше неимоверни усилия за това. Ала както се уверихме, напоследък резултатът се разминаваше напълно с тези филантропски наклонности.

Жените налетяха на охраната, пробиха я, нахлуха в сградата и плячкосването започна.

Те възнамеряваха да хвърлят в Сена всичко, което намереха, и да изгорят на място онова, което не бяха в състояние да отнесат.

С една дума – хората във водата, стените в огъня.

Това бе нелека задача.

В Кметството имаше от всичко по малко.

Имаше най-напред триста общински съветници. Имаше заместници. Имаше кмет.

– Ще продължи много дълго, да хвърляме всички тези хора във водата – каза една разумна жена, която бързаше.

– Не че не го заслужават – рече друга.

– Да, но времето не стига.

– Е, добре! Да изгорим всичко – предложи един глас. – Това е най-простото.

Търсеха факли, огън; после, ей така, за да не губят време, се позабавляваха да обесят един абат, абат Льофевр Д'Ормесон.

За щастие мъжът със сивата дреха беше там. Той преряза въжето³³⁶, абатът падна от седемнайсет стъпки височина, навехна си единия крак и се отдалечи, куцайки, сред смеховете на тези мегери³³⁷.

Онова, което даде възможност на абата да се махне така спокойно, бе, че факлите бяха вече запалени, а подпалвачките, държейки ги в ръце, се приближаваха към архивите и само подир десет минути всичко щеше да лумне.

Внезапно мъжът със сивата дреха се спусна и взе да изтръгва главните и факлите от ръцете на жените; те се съпротивляваха, ала мъжът ги зашиба с една факла и докато огънят обхващаше полите им, той угаси онзи, който вече лизваше документите.

Кой бе този мъж, който се противопоставяше на ужасяващата воля на десет хиляди разярени създания?

Защо се оставяха да бъдат управлявани от него? Бяха обесили абат Льофевр наполовина; този щяха да го обесят изцяло, още повече че

336. В своето свидетелство абат Льофевр твърди, че е бил спасен от мъж, предрешен като жена – бел.фр.изд.

337. В древногръцката митология: една от трите еринии, богините на отмъщението. Съответстват на римските фурии – бел.ред.

нямаше да може да ги възпре да го сторят.

Около това разсъждение се надигна бесен хор от възгласи, който го заплаши със смърт; заплахата бе придружена с действие.

Жените наобиколиха мъжа със сивата дреха и му метнаха едно въже на шията.

Но Бийо се притече на помощ. Бийо щеше да върне на Майяр услугата, която приставът бе оказал на абат Льофевр.

Той се вкопчи във въжето, сряза го на две-три места с един остър нож, който в този момент служеше на собственика си да прерязва въжета, ала който би могъл в извънредна ситуация, както го бе стиснал в яката си ръка, да му послужи и за нещо друго.

И накълцвайки въжето на колкото парчета успя, Бийо извика:

– Нещастници такива! Не разпознахте ли един от победителите на Бастилията? Онзи, който мина по дъската, за да вземе капитулацията, докато аз газех в рова. Нима не разпознахте господин Майяр?

При произнасянето на това познато и всяващо страх име жените се заковаха на място. Спогледаха се и изтриха челата си.

Работата беше изнурителна и макар да бе месец октомври, нормално бе да се изпотят, вършейки я.

– Един от победителите на Бастилията! И на това отгоре господин Майяр, приставът от Шатле! Да живее господин Майяр!

Заплахите отстъпиха на прекомерното внимание; прегръщаха Майяр, викаха: „Да живее Майяр!“

Майяр и Бийо размениха по едно ръкостискане и един поглед.

Ръкостискането сякаш казваше: „Ние сме приятели!“

А погледът: „Ако някога се нуждаете от мен, можете да разчитате.“

Майяр доби отново влияние върху всички тези жени, дори още по-голямо, понеже те съзнаваха, че има да им прощава някои дребни грехове.

Но Майяр бе стар народен моряк, който познаваше това море на предградията, дето се разбунва от един повей и се успокоява с една дума.

Той знаеше как се говори на тези човешки вълни, когато позволят да им се говори.

Впрочем моментът бе добър, около него настана тишина.

Майяр не искаше парижанките да разрушат Общината, сиреч единствената власт, която ги защитаваше; той не искаше да унищожат регистрите за гражданско състояние, които доказваха, че децата им не са всички незаконородени.

Словото на Майар – хапливо, пронизващо, насмешливо – оказа своето въздействие.

Никой нямаше да бъде убит, нищо нямаше да бъде изгорено.

Настояваха обаче да се отправят към Версай.

Там беше злото, там прекарваха нощите в оргии, докато Париж гладуваше. Версай поглъщаше всичко. В Париж липсваше зърно и брашно, защото брашното, вместо да дойде в Париж, от Корбей заминаваше направо за Версай.

Нямаше да е така, ако *хлебарят, хлебарката и малкият чирак* бяха в Париж.

С тези прозвища назоваваха краля, кралицата и дофина, естествени разпределители на хляба на народа.

Щяха да отидат във Версай.

Понеже жените бяха организирани в отряди, понеже имаха пушки, оръдия, барут, а онези, които нямаха нито пушки, нито барут, имаха пикети и вили, те би трябвало да имат генерал.

Защо пък не? Националната гвардия си имаше.

Лафайет бе генералът на мъжете.

Майар щеше да бъде генералът на жените.

Господин Дьо Лафайет командваше тези гренадири безделници, които приличаха на резервна армия, вършеха толкова малко, когато имаше толкова много за вършене.

Майар щеше да командва действащата армия.

Без усмивка и без мръщение той прие.

Майар стана главнокомандващ на парижките жени.

Походът нямаше да бъде дълъг, но щеше да е решителен.

50.

Майар – генерал³³⁸

Това, което командваше Майар, си беше същинска армия.

Тя имаше оръдия, наистина лишени от лафети и колела, ала ги бяха качили на талиги.

Тя имаше пушки, наистина много от тях без ударници или подсипи, ала на нито една не липсваше байонет.

Тя имаше и куп други оръжия, наистина твърде смущаващи, ала в края на краищата си бяха оръжия.

Тя имаше барут в носните кърпички, в бонетата, в джобовете и между тези живи паласки се разхождаха артилеристите с техните западени фитили.

Чудо бе, че цялата тази армия не литна във въздуха по време на това странно пътешествие.

С един поглед Майар прецени настроенятията на войската си. Той съзнаваше, че онова, което може да направи, е не да я удържи на площада, нито дори в Париж, а да я отведе във Версай и там да ѝ попречи да извърши злото, на което бе готова.

Трудна, героична задача, която Майар трябваше да изпълни.

И той взе барабана, окачен на шията на девойката.

Умираща от глад, тя нямаше повече сили да го носи. Пусна барабана, политна към зида и падна, опирайки глава на един камък.

Тъжно възглавие... Възглавие на глада...

Майар я попита за името ѝ. Казваше се Мадлен Шамбри³³⁹. Правеше дърворезби за църквите. Но кой ти мислеше в момента да дарява църквите с онези красиви дървени творения, с онези хубави столове, изящни статуи и барелефи, шедьоври на XV столетие?

Изнемогваща от глад, тя бе станала цветарка в Пале Роаял.

Но кой би помислил да купува цветя, когато нямаше пари за хляб? Цветята, тези звезди, които блестят на небето на мира и изобилието, вехнат от вихъра на бурите и на революциите.

Не можейки повече да вае своите жълъди, листи и клонки, нито пък да продава розите, жасмините и лилиите си, Мадлен Шамбри бе взела

---

338. Източник – Мишле. „История на Френската революция“, книга II, глави VIII, IX – бел.фр.изд.

339. Според свидетелските ѝ показания – Луиз-Маргьорит-Пиерет Шабри – бел.фр.изд.

един барабан и бе подела ужасяващия призив на глада.

Тя щеше да стигне до Версай, тя, която бе събрала цялата тази тъжна депутация; само че – понеже бе твърде слаба, – качена на талига.

Във Версай щяха да поискат да бъде въведена в двореца заедно с дванайсет други жени; девойката щеше да е ораторът; гладната щеше да защитава пред краля каузата на гладните.

Приветстваха тази идея на Майар.

Ето че с една дума той промени враждебните настроения.

Не знаеха защо отиват във Версай, не знаеха какво ще правят там.

Сега знаеха: отиваха във Версай, та една депутация от дванайсет жени, начело с Мадлен Шамбри, да умолява краля, *в името на гладувачите*, да прояви милост към своя народ.

Жените наброяваха почти седем хиляди.

Те потеглиха и потокът се разля по кейовете.

Когато обаче стигнаха при Тюйлери, разнесоха се силни викове.

Майар се качи на един крайпътен камък, за да овладее армията си.

– Какво искате? – попита той.

– Да минем през Тюйлери.

– Невъзможно – отсече командващият.

– И защо? – гръмнаха седем хиляди гласа.

– Защото Тюйлери е домът на краля и градината на краля. Защото да минем без позволение на краля, означава да го оскъrbим, нещо повече, да посегнем, в негово лице, на свободата на всички.

– Е, добре – склониха жените. – Искайте разрешение от швейцареца.

Майар пристъпи към швейцареца с шапка в ръка и му каза:

– Приятелю, ще позволите ли тези дами да минат през Тюйлери?

Ще вървят само под свода и няма да причинят никаква вреда на растенията в градината.

Вместо отговор швейцарецът извади дългата си сабя и я насочи към Майар.

Майар измъкна своята, по-къса с една стъпка, и кръстоса острие с неговото.

В миг една жена³⁴⁰ се приближи до швейцареца и с един удар с дръжка на метла го просна в краката на Майар. Друга се приготви да го прободне в корема с байонета си. Майар я спря.

Той прибра обратно сабята си в ножницата, пъкна тази на

---

340. Жан Лаварен, четирийсет и девет годишна, портIERка – бел.фр.изд.

швейцареца под едната мишница, взе пушката на жената под другата, вдигна триъгълната си шапка, паднала по време на сблъсъка, сложи я отново на главата си и продължи пътя си през Тյюлери, където според даденото от него обещание не бяха нанесени никакви щети.

Да ги оставим да вървят през Кур-ла-Рен към Севр – там щяха да се разделят на две – и да видим какво ставаше в Париж.

Тези седем хиляди жени не се бяха втурнали да давят общинските съветници, да бесят абат Льофевр и Майар и да палят Кметството, без да вдигнат известен шум.

При този шум, отекнал и в най-далечните квартали на столицата, Лафайет бе дотичал.

Той правеше нещо като преглед на Марсово поле. От осем часа сутринта беше на коня; пристигна на площада пред Кметството, когато удари дванайсет.

Карикатурите от онова време го представяха като кентавър. Тялото бе на прословутия бял кон, станал пословичен.

Главата – на командващия националната гвардия.

От започването на революцията Лафайет говореше, яхнал коня, ядеше, яхнал коня, издаваше заповеди, яхнал коня.

Често дори спеше, яхнал коня.

Така че, когато му се случеше да спи в леглото си, спеше добре.

Като пристигна на кея Пелтие, Лафайет бе спрял от човек, който потегляше в галоп с един превъзходен бегач.

Този човек беше Жилбер. Той заминаваше за Версай. Отиваше да предупреди краля за онова, което го застрашаваше, и да се постави на негово разположение.

С две думи разказа всичко на Лафайет.

После всеки продължи в своята посока.

Лафайет – към Кметството.

Жилбер – към Версай. Само че, тъй като жените вървяха по десния бряг на Сена, докторът пое по левия.

Площадът пред Кметството, опразнен от жените, се бе изпълнил с мъже.

Това бяха платени или неплатени национални гвардейци, най-вече бивши гвардейци, преминали на страната на народа и съответно загубили привилегиите си на кралски гвардейци, привилегии, които бяха наследили телохранителите и швейцарците.

Шумът, който предизвикваха жените, бе последван от тежък звън на камбани и обща тревога.

Лафайет си проправи път през тълпата, слезе от коня в подножието на стълбището и без да обръща внимание на аплодисментите, примесени със заплахи, които присъствието му възбуждаше, започна да диктува писмо до краля за бунта, избухнал тази сутрин.

Беше стигнал до шестия ред на посланието, когато вратата на секретариата се отвори рязко.

Лафайет вдигна очи – депутация от гренадири настояваше да бъде приета от генерала.

Той направи знак на депутацията да влезе.

Тя влезе.

Гренадирът, натоварен да говори, пристъпи към масата.

– Генерале – каза с твърд глас, – изпратени сме като представители на десет роти гренадири. Ние не ви мислим за предател, смятаме обаче, че правителството ви предава. Време е да се свърши с всичко това. Ние не можем да насочим байонетите си срещу жени, които ни искат хляб. Комитетът по прехраната или злоупотребява, или е неспособен, но и в единия, и в другия случай следва да бъде сменен. Народът изнемогва и изворът на злото е във Версай. Трябва да отидем и да доведем краля в Париж. Трябва да изтребим Фландърския полк и телохранителите, осмелили се да тъпчат с крака националната кокарда. Ако кралят е твърде слаб, за да носи короната, нека я свали. Ще коронясаме сина му. Ще се назначи регентски съвет и нещата ще се оправят.

Лафайет гледаше учудено оратора. Той бе видял безредиците, бе плакал при убийствата, ала сега за първи път вълната на революцията наистина го удари в лицето.

Тази възможност, която съзираше народът, да се лиши от краля, го удиви, нещо повече – обърка го.

– Е, какво! – извика той. – Значи възнамерявате да обявите война на Луи XVI и да го принудите да ни изостави?

– Генерале – отвърна ораторът, – ние обичаме и почитаме краля. Бихме съжалявали, ако ни напусне. Но ако все пак това се случи, имаме дофина.

– Господа, господа – каза Лафайет, – внимавайте какво правите. Вие посягате на короната, а мой дълг е да не го допусна.

– Генерале – заяви националният гвардеец, поклоняйки се, – ще дадем за вас и последната си капка кръв. Народът обаче е нещастен. Изворът на злото е във Версай, налага се да отидем и да доведем краля в Париж. Народът го иска.

Лафайет осъзна, че ще трябва да поеме риска. Това беше

необходимост, пред която никога не бе отстъпвал.

Той слезе на площада пред Кметството, желяейки да се обърне с реч към народа, ала виковете: „Към Версай! Към Версай!“, заглушиха гласа му.

Изведнъж силен ропот се понесе откъм улица „Ваньори“. На свой ред Байи идваше в Кметството.

При вида на кмета възгласите: „Хляб! Хляб! Към Версай! Към Версай!“, избухнаха от всички страни.

Без кон, изгубен сред тълпата, Лафайет усети, че вълната се надига все повече и повече и ще го погълне.

Той се добра до коня си с усърдие, подобно на онова, с което корабкрушенецът се стреми да се хване за някоя скала.

Метна се на седлото и се отправи към парадното стълбище; но пътят бе преграден; между него и Кметството бяха изникнали стени от хора.

– По дяволите, генерале! – крещяха те. – Вие ще останете с нас.

Призивите „Към Версай! Към Версай!“ не секваха.

Лафайет се двоумеше. Да, без съмнение, явявайки се във Версай, той би могъл да бъде много полезен на краля; ала ще съумее ли да обуздае цялата тази тълпа, която го тласка натам? Ще овладее ли тази стихия, накарала го да загуби почва под краката и да се бори за собственото си спасение?

Изведнъж един мъж се спусна по стълбището с писмо в ръка, разбута множеството, боравейки толкова успешно с ръце, колене и най-вече с лакти, че стигна до Лафайет.

Този мъж бе неуморимият Бийо.

– Вземете, генерале – рече му. – Това е от Тристате.

Така наричаха общинските съветници.

Лафайет счупи печата и се опита да прочете мълком писмото; но два̀сет хиляди гласа настояха едновременно:

– Писмото! Писмото! Писмото!

И той бе принуден да го прочете на висок глас. Направи знак да мълкнат. В същия миг като по чудо настъпи тишина наместо оглушителната врява и без да пропуска нито дума, Лафайет прочете следното:

Предвид обстоятелствата, волята на народа и препоръката на господин главнокомандващия, която бе невъзможно да се пренебрегне, Общината упълномощава главнокомандващия и му

нарежда да потегли към Версай. Четирима комисари от Общината ще го придружат.

Бедният Лафайет *не бе препоръчвал абсолютно нищо* на господата общинските съветници, които не се бяха поколебали да го натоварят с част от отговорността за предстоящите събития. Ала народът, повярвал, че действително *е препоръчал*, народът, с чието желание бе съзвучна тази препоръка на неговия главнокомандващ, извика: „Да живее Лафайет!“

Тогава, пребледнял, генералът повтори: „Към Версай!“³⁴¹

Петнайсет хиляди мъже го последваха с устрем, по-сдържан, но по-страшен от ентузиазма на жените, тръгнаха като авангард.

Целият този народ трябваше да се събере във Версай, за да поиска от краля трохите хляб, паднали от трапезата на телохранителите по време на оргията на 1 срещу 2 октомври.

---

341. В своите „Спомени“ Лафайет твърди, че се е съпротивлявал от девет сутринта до четири следобед. Войската му потегля от площад „Луи XV“ в пет часа и седем минути. Вж. Байи. „Спомени“, III, с. 89 – бел.фр.изд.

51. Версай

Както винаги, във Версай изобщо не знаеха какво става в Париж.

След сцените, които описахме и от които на другия ден кралицата бе изразила открито задоволството си, тя си отдъхваше.

Мария-Антоанета разполагаше с армия, с фанатизирани привърженици, беше преброила враговете си и желаше да започне борбата.

Не трябваше ли да си отмъсти за поражението на 14 юли? Не трябваше ли да накара двора да забрави, а и тя самата да забрави това пътуване на краля до Париж, от което той се завърна с трицветна кокарда на шапката си?

Горката жена! Дори и не подозираше за пътуването, към което скоро щеше да бъде тласната.

След спречкването с Дьо Шарни повече не му бе проговорила. Преструваше се, че се отнася към Андре със старото приятелство, за миг помръкнало в сърцето ѝ – завинаги угаснало в сърцето на съперницата ѝ.

Кралицата даже и не поглеждаше Дьо Шарни, освен ако не бе принудена да го потърси по служба или да му нареди нещо.

Това не означаваше, че семейството е в немилост, понеже същата сутрин, когато парижаните се отправяха към Версай, Нейно величество беше разговаряла сърдечно с младия Жорж Дьо Шарни, втория от тримата братя, онзи, който за разлика от Оливие ѝ бе дал толкова войнствени съвети при вестта за превземането на Бастилията.

Действително около девет часа сутринта младият офицер прекосяваше галерията, за да съобщи на началника на ловната свита, че кралят ще ловува, когато Мария-Антоанета, току-що изслушала литургията в параклиса, го съзря и повика:

– Накъде тичате така, господине? – попита тя.

– Вече не тичам наникъде, откакто забелязах Ваше Величество – отвърна Жорж. – Напротив, спрях се и очаквах смирено да ми окаже честта да се обърне към мен.

– Това не пречи да ми отговорите, къде отивате, господине?

– Мадам – поклони се Жорж, – аз съм от ескорта. Негово величество тръгва на лов и аз трябва да получа заповедите на началника на свитата за местата на срещите.

– А! Кралят днес пак ще ходи на лов – каза кралицата, гледайки облаците, които се носеха, надвиснали и черни, откъм Париж. – Ще събърка. Времето явно крие заплахата, нали, Андре?

– Да, мадам – кимна разсеяно младата жена.

– Не сте ли на същото мнение, господине?

– Така е, мадам. Но кралят настоява.

– Нека волята на краля се изпълни, в горите и по пътищата – отвърна Мария-Антоанета с онази присъща ѝ веселост, която нито сърдечните мъки, нито политическите събития, нито двете заедно успяваха да заличат.

После сниши глас, накланяйки се към Андре:

– Това е, което му остава.

И добави високо към Жорж:

– Можете ли да ми кажете, господине, къде ловува кралят?

– В гората на Мьодон, мадам.

– Е, придружете го и бъдете над него.

В този момент бе влязъл граф Дьо Шарни. Той се усмихна благо на Андре и като поклати глава, осмели се да отбележи, поглеждайки кралицата:

– Това е препоръка, която моят брат ще си спомни, мадам, не наред развлечението на краля, а наред опасностите, които го грозят.

При звука на този глас, отекнал в нейните уши, без очите ѝ да я бяха предупредили за присъствието на Дьо Шарни, Мария-Антоанета трепна и изрече с презрителна грубост:

– Бих била силно учудена, ако предположението не бе дошло от господин Оливие Дьо Шарни.

– И защо, мадам? – попита почтително графът.

– Защото това е предсказание за злочестина, господине.

Андре пребледня, виждайки съпруга си да пребледнява.

Той се поклонил мълком.

После, хвърляйки един поглед към жена си, която сякаш се чудеше, че е толкова търпелив, каза:

– Аз наистина съм много нещастен, понеже *вече* не знам как да говоря на кралицата, без да я оскърбя.

Това *вече* бе подчертано така, както в театъра опитен актьор набляга на важните слова.

Мария-Антоанета имаше твърде обиграно ухо, за да не долови мимоходом значението, което Шарни придаде на тази дума.

– *Вече* – поде разпалено тя, – *вече*, какво значи това *вече*?

– Пак се изразих зле, както изглежда – отвърна скромно господин Дьо Шарни.

И размениха с Андре поглед, който този път кралицата хвана. Тя побледня на свой ред и с гневно стиснати зъби процеди:

– Думите са лоши, когато намерението е лошо.

– Ухото е враждебно – стрелна я Дьо Шарни, – когато мисълта е враждебна.

И след тази реплика, по-скоро справедлива, отколкото почтителна, той замълча.

– Ще почакам с отговора – каза Мария-Антоанета, – та господин Дьо Шарни да има повече късмет с нападките си.

– А аз – рече графът – ще почакам с нападките, докато кралицата добие повече късмет със служителите си.

Андре хвана поривисто ръката на съпруга си и се приготви да излезе заедно с него.

Един поглед на владетелката я задържа. Тя бе видяла жеста.

– Но какво в края на краищата имаше да ми казва *вашият съпруг*? – попита.

– Той искаше да каже на Ваше Величество, че вчера, изпратен от краля в Париж, е заварил града в странен кипеж.

– Пак ли? – възкликна кралицата. – И по какъв повод? Парижаните превзеха Бастилията и са на път да я разрушат. Какво още желаят? Отговорете, господин Дьо Шарни.

– Вярно е, мадам – отвърна графът. – Ала тъй като не могат да ядат камъни, казват, че са гладни.

– Гладни! Гладни! – извика Мария-Антоанета. – Какво искат да направим ние за това?

– Беше време, мадам – поде Шарни, – когато кралицата съчувстваше на болките на обществото и ги уталожваше. Беше време, когато тя се качваше в мансардите на бедните и молитвите на бедните стигаха от мансардите до Бога.

– Да – поклати глава кралицата с горчивина, – и бях възнаградена, няма що, за състраданието си към нещастията на другите. Една от най-големите ми беди дойде оттам, че се качих в такава мансарда.

– Понеже Ваше Величество се излъга веднъж – каза Шарни, – понеже изсипа своите благоволения и милост върху създание, достойно за презрение, трябва ли да съди за цялото човечество по една безчестница? Ах, мадам, мадам, колко бяхте обичана тогава!

Мария-Антоанета хвърли искрящ поглед към Шарни.

– Та какво ставаше вчера в Париж? – попита тя. – Не ми казвайте друго освен онова, което сте видели, господине. Искам да бъда сигурна в истинността на думите ви.

– Онова, което съм видял, мадам! Видях една част от населението, заляла кейовете, да чака напразно пристигането на брашното. Видях друга част на опашки пред вратите на хлебарите, да чака напразно хляб. Онова, което съм видял! Един изгладнял народ; съпрузи, гледащи тъжно жените си, майки, гледащи тъжно децата си. Онова, което съм видял! Свити пестници, заканително насочени към Версай. Ах, мадам, мадам! Онези опасности, за които ви говорех, онзи сгоден случай да умрем за Ваше Величество, щастие, за което аз и брат ми копнеем, – боя се, че скоро ще ни се представи.

Кралицата обърна гръб на Дьо Шарни с жест на раздражение и опря горящото си, макар и бледо чело на един прозорец, гледащ към Мраморния двор.

В миг потръпна.

– Андре – рече тя, – елате да видите какъв е този конник, който пристига, изглежда, че носи важни вести.

Младата жена се приближи, ала почти веднага се отдръпна с побеляло лице.

– О, мадам! – промълви с упрек.

Дьо Шарни пристъпи нервно към прозореца, той не бе пропуснал нищо от ставащото.

– Този конник – каза, взирайки се ту в кралицата, ту в жена си, – е доктор Жилбер.

– А, наистина! – възкликна Мария-Антоанета с тон, по който дори за Андре бе невъзможно да прецени дали кралицата я бе привлякла до прозореца в едно от онези изстъпления на женско отмъщение, от които клетата се опиваше понякога, или пък защото очите ѝ, отслабнали от бдение и сълзи, не разпознаваха отдалеч даже онези, дето тя имаше интерес да разпознае.

Ледено мълчание обгърна тримата актьори в тази сцена и единствено погледите им продължиха да питат и да отговарят.

Това бе действително Жилбер, който носеше зловещите новини, предсказани от Дьо Шарни.

Все пак, макар да скочи стремително от коня, макар да се изкачи бързо по стълбите, макар трите неспокойни глави – на кралицата, на Андре и на Дьо Шарни – да се извърнаха трескаво към вратата, през която трябваше да влезе, тази врата не се отвори.

Изминаха няколко минути на тревожно очакване.

Изведнъж се отвори срещуположната врата и един офицер каза:

– Мадам, доктор Жилбер, който е дошъл, за да разговаря с краля по важни и неотложни дела, моли за честта да бъде приет от Ваше Величество, тъй като кралят е заминал преди час за Мьодон.

– Да влезе! – повели кралицата, впервайки във вратата суров до безчувственост поглед, докато Андре, която сякаш естествено трябваше да намери подкрепа у мъжа си, отстъпи и се облегна на ръката на графа.

Жилбер се появи на прага.

52.

Денят 5 октомври³⁴²

Жилбер хвърли един поглед върху действащите лица, които изведохме на сцената, и приближавайки се почиттелно към Мария-Антоанета, попита:

– Ще ми разреши ли кралицата в отсъствието на нейния августейши съпруг да ѝ съобща новините, които нося?

– Говорете, господине – отвърна тя. – Като ви видях да препускате така бързо, събрах всичките си сили, подозирайки, че пристигате със страшна вест.

– Би ли предпочела кралицата да бъде изненадана? Предупредена, с присъщите ѝ здрав разум и безпогрешна преценка, ще се възправи срещу опасността и може би опасността ще отстъпи.

– Е, господине, каква е тази опасност?

– Мадам, седем-осем хиляди жени са тръгнали от Париж въроръжени и идват във Версай.

– Седем-осем хиляди жени! – каза Мария-Антоанета с презрително изражение.

– Да, но по пътя ще се насъберат още и току-виж станали петнайсет-двайсет хиляди.

– И какво ще искат?

– Гладни са, мадам, ще искат хляб от краля.

Кралицата се обърна към Дьо Шарни.

– Уви, мадам! – поклати глава графът. – Онова, което предвидих, се случи.

– Какво да правим? – озърна се Мария-Антоанета.

– Най-напред да предупредим краля – предложи Жилбер.

Кралицата реагира бурно.

– Краля! О, не! – възпротиви се тя. – Има ли смисъл?

Този вик направо изблизна от сърцето ѝ – той бе израз на нейното мъжество, на съзнанието за собствената ѝ сила и в същото време за една слабост, която не би следвало нито да съзира у съпруга си, нито да разкрива пред външни хора.

Ала беше ли външен Дьо Шарни? Беше ли външен Жилбер?

---

342. Източник – Мишле. „История на Френската революция“, книга II, глава VIII – бел.фр.изд.

Не, напротив, не бяха ли тези двама души избрани от Провидението, единия, за да закриля кралицата, а другия – краля?

Дьо Шарни отвърна едновременно на Мария-Антоанета и на Жилбер; той си възвръщаше самоконтрола, тъй като бе пожелвал гордостта си.

– Мадам – подхвана, – господин Жилбер има право. Трябва да уведомим краля. Негово величество е все още обичан, ще излезе пред жените, ще ги поздрави с реч и ще ги обезоръжи.

– Но кой ще се нагърби с това? – попита кралицата. – Пътят със сигурност е отрязан, начинанието е опасно.

– Кралят в гората на Мьодон ли е?

– Да, и ако, както вероятно е, пътищата...

– Нека Ваше Величество благоволи да вижда в мое лице само военния – прекъсна я простичко Дьо Шарни. – Войникът е създаден, за да бъде убит.

И като произнесе тези думи, той не изслуша отговора, не чу въздишката; слезе бързо долу, метна се на един гвардейски кон и препусна към Мьодон заедно с двама конници.

Едва се бе изгубил отвъд железните порти, отвръщайки с един знак на Андре, която му махаше от прозореца, когато глух шум, наподобяващ плисък на вълни по време на буря, накара кралицата да наостри уши. Този шум сякаш се надигаше иззад най-отдалечените дървета по пътя за Париж, които, от мястото, където бяха, се виждаха нанизани в мъглата чак до последните къщи на Версай.

Скоро хоризонтът стана страшен и за очите, не само за ушите; ситен и остър дъжд започна да бразди сивата мъгла.

И при все това, въпреки заплахите на небето, Версай се изпълваше с народ.

Пратениците се втурваха един подир друг в двореца. Всеки съобщаваше за многолюдна колона, идваща от Париж, и мислейки за радостите и лесните триумфи от предните дни, едни изпитваха угризения, други – ужас.

Войниците, неспокойни и гледащи се един друг, бавно вземаха оръжията. Подобно пияни, които се опитват да се отърсят от въздействието на виното, офицерите, обезсърчени от видимото смущение на войниците и ропота на тълпата, понасяха мъчително тази атмосфера, натежала от злощастия, които щяха да припишат на тях.

От своя страна, телохранителите, близо триста души, се качваха на конете сковано и с онова колебание, което обхваща война, когато

съзнава, че ще се сблъска с враг, чийто начин на атака не познава.

Какво да предприемат срещу жени, тръгнаха законително с оръжията си, но които пристигаха обезоръжени и дори не можещи да вдигнат ръце, толкова бяха изнемошели и гладни!

Все пак, за всеки случай, построиха се в редици, извадиха сабите и зачакаха.

Най-накрая жените се появиха; те идваха от две страни. На половината път се бяха разделили; едните поели през Сен Клу, другите – през Севр.

Преди да се разделят, бяха поделили осем хляба – само толкова намерили в Севр.

Трийсет и две либри хляб за седем хиляди души!

Добирайки се до Версай, вече почти се влачеха; повече от три четвърти бяха посели оръжията си по пътя. Майар бе склонил останалата една четвърт да остави своите в първите къщи на града.

Сетне им каза: „Хайде, за да не се усъмнят, че сме приятели на монархията, да запеем *Да живее Анри IV!*“

И с издъхващи гласове, които едва имаха сила да поискат хляб, те подеха кралската песен.

Учудването в двореца бе голямо, когато вместо викове и заплахи се чува песни и особено когато се показаха залитащите певници – гладът и пианството си приличат, – с техните мършави лица, синкави, изпоцапани, със стичащи се капки вода и пот, хиляди страховити ликове, подаващи се едни връз други, и още два пъти по толкова ръце, които се вкочваха и размахваха през позлатените решетки.

Сегиз-тогиз от недрата на тези призрачни групи се надигаше злокобен вой; по агонизиращите лица проблясваха мълни.

От време на време ръцете се пускаха от решетките, които ги крепили, и се протягаха по посока на двореца.

Едни с отворени длани и треперещи – те молеха.

Други със свити юмруци и опънати – те заплашваха.

О! Картината бе мрачна.

От небето – дъжд, на земята – кал.

Обсадителите – обезобразени от глад и закани.

Бранителите – изпълнени със състрадание и съмнения.

Очаквайки Луи XVI, кралицата, трескава и решителна, започна да организира защитата; постепенно придворните, офицерите и висшите служители се събраха около нея.

Сред тях тя забеляза господин Дьо Сен При³⁴³.

– Идете да разберете какво искат тези хора.

Господин Дьо Сен При слезе, прекоси двора и се приближи до оградата.

– Какво искате? – попита той жените.

– Хляб! Хляб! Хляб! – отвърнаха едновременно десет хиляди гласа.

– Хляб! – повтори Дьо Сен При раздражено. – Когато имахте само един господар, хляб не ви липсваше. А сега, когато имате хиляда и двеста, ето докъде сте стигнали.

И господин Дьо Сен При се оттегли сред виковете на тези гладни създания, като нареди портите да се държат заключени.

Но от тълпата се отдели една депутация, пред която се наложи да бъдат отворени.

Майар се бе явил в Събранието от името на жените; той беше издействал председателят и депутация от дванайсет жени да се представят пред краля.

В момента, когато депутацията, начело с Муние³⁴⁴, излизаше от Събранието, кралят влезе в галоп откъм сградите за прислугата.

Дьо Шарни го бе настигнал в гората на Мьодон.

– А, вие ли сте, господине? – попитал бе кралят. – Мен ли търсите?

– Да, сир.

– Ама какво става? Та вие здравата сте препускали.

– Сир, десет хиляди жени, идващи от Париж и искащи хляб, в този час са във Версай.

Луи XVI сви рамене, ала по-скоро с чувство на състрадание, отколкото на презрение.

– Уви! – рече той. – Ако имах хляб, нямаше да чакам да дойдат във Версай, за да ми го поискат.

И все пак, без други коментари, хвърляйки тъжен поглед натам, накъдето се отдалечаваше хайката, която беше принуден да изостави, каза:

– Да вървим във Версай, господине.

И бе тръгнал към двореца.

Тъкмо пристигаше, когато на площад „Арм“ отекнаха силни виковете.

– Какво е това? – сепна се кралят.

---

343. Сен При, началник на кралската свита, изпратил в гората на Мьодон маркиз Дьо Кюбиер, оръженосец и бъдещ член на Комуна от 10 август 1792 г. – бел.фр.изд.

344. Жан-Жозеф Муние (1758 – 1806) – френски политик, депутат от третото съсловие в Генералните щати през 1789 г. Радетел за парламентарна монархия по английски образец – бел.ред.

– Сир – отговори Жилбер, влизайки, блед като смъртта, – това са вашите гвардейци, които, водени от господин Жорж Дьо Шарни, стрелят по председателя на Националното събрание и депутацията, която той води при вас.

– Невъзможно! – сви вежди Луи XVI.

– Чуйте виковете на онези, които убиват. Видете, видете, всички бягат.

– Наредете да отворят вратите! – отсече кралят. – Ще приема депутацията.

– Но, сир! – възнеговува кралицата.

– Наредете да отворят – настоя Луи XVI. – Дворците на кралете са място за убежище.

– За жалост само не и за кралете – отбеляза Мария-Антоанета.

53.

Вечерта на 5 срещу 6 октомври³⁴⁵

Дьо Шарни и Жилбер се втурват по стъпалата.

– В името на краля! – извиква единият.

– В името на кралицата! – извиква другият.

И двамата добавят:

– Отворете вратите.

Но тази заповед не е изпълнена така бързо, та председателят на Националното събрание да не бъде повален и тъпкан с крака.

До него две от жените от депутацията падат ранени.

Жилбер и Дьо Шарни се спускат напред; пътищата на тези двама мъже – единият от висшите слоеве на обществото, другият от низините – са се пресекли.

Единият иска да спаси кралицата от любов към нея, другият иска да спаси краля от любов към монархията.

Портите се отварят и жените се устремяват в двора; те се хвърлят към гвардейците и войниците от Фландърския полк; заплашват, умоляват, ласкаят. Има ли начин да се устои на жени, които молят мъже в името на техните майки и сестри!

– Път, господа, път на депутацията! – призовава Жилбер.

И всички редици се разтварят, за да пропуснат Муние и клетите жени, които той ще представи на краля.

Кралят, предупреден от Дьо Шарни, който е взел преднина, очаква депутацията в стаята, съседна на параклиса.

Муние ще говори от името на Събранието.

Луизон Шамбри, онази девойка, събрала шествието с барабана си, ще говори от името на жените.

Муние казва няколко думи на краля и му представя младата цветарка.

Тя прави крачка напред, иска да говори, ала не е в състояние да произнесе друго освен:

– Сир, хляб!

И губи сваят.

– Помощ! – извиква Луи XVI. – Помощ!

---

345. Източник – Мишле. „История на Френската революция“, книга II, глави VIII, IX – бел.фр.изд.

Андре се впуска и поднася своя флакон на краля³⁴⁶.

– Ах, мадам! – обръща се Дьо Шарни към кралицата с упрек в гласа.

Мария-Антоанета пребледнява и се оттегля в покоите си.

– Пригответе екипажите – нарежда тя, – кралят и аз заминаваме за Рамбуйе.

В това време бедното момиче идва на себе си; виждайки, че е в ръцете на краля, който я кара да вдиша соли, тя изпуска вик от срам и почечва да му целуне ръка.

Но той я възпира.

– Хубаво дете – казва й, – оставете ме да ви прегърна, вие го заслужавате.

– О, сир, сир! Понеже сте така добър, дайте заповед! – проплаква девойката.

– Каква заповед? – пита кралят.

– Да докарат житото, за да се свърши с глада.

– Дете мое – поклаща глава Луи XVI, – много ми се иска да подпиша заповедта, за която ме молите, ала наистина се страхувам, че няма да ви послужи особено.

Кралят сяда до една маса и започва да пише, когато изведнъж се чува единичен изстрел, последван от силна пушечна стрелба.

– Ах, Боже мой! Боже мой! – извиква кралят. – Какво има пак? Виджте какво става, господин Жилбер.

Даден е бил втори залп срещу друга група жени и тъкмо той е предизвикал единичния изстрел и пушечната стрелба.

Изстрелът е дошъл от човек от народа и е уцелил в ръката господин Савониер, гвардейски лейтенант, в момента, когато тази ръка се е вдигнала, за да удари млад войник, побягнал към една барака, който с двете си разперени и голи ръце бранел жена, паднала на колене зад него³⁴⁷.

На този пушечен изстрел гвардейците отвръщат с пет-шест изстрела от карабина.

Два куршума са улучили – една от жените се е строполила мъртва.

Друга отнасят тежко ранена.

Народът отговаря на атаката и на свой ред двама гвардейци се свличат от конете.

---

346. Според свидетелските показания на Луиз Шабри: „Негово величество нареди да ми дадат вино в голяма златна чаша; накараха ме да помириша одеколон“ – бел.фр.изд.

347. Раненият от Шарлен маркиз Дьо Савониер, национален гвардеец и търговец на вино, умрял на 10 февруари 1790 г. от усложненията вследствие раната – бел.фр.изд.

В същия миг се разнасят викове: „Път! Път!“ . Това са мъжете от предградието Сент Антоан, които прииждат, влачейки три оръдия, готови за стрелба.

За щастие вали проливен дъжд и фитилът напразно е доближен до барута – навлажненият барут отказва да се възпламени.

Един глас прошепва в ухото на Жилбер: „Господин Дьо Лафайет пристига, намира се на не повече от половин левга оттук.“

Докторът напусто се мъчи да разбере откъде идва известието; ала откъдето и да е дошла, новината е добра.

Той се оглежда наоколо и забелязва кон без ездач; това е конят на един от убитите гвардейци³⁴⁸.

Жилбер се мята на седлото и потегля в галоп по посока на Париж.

Вторият кон без ездач тръгва подире му; но едва е изминал двайсетина крачки, когато е хванат за юздата и спрян. Докторът решава, че са отгатнали намерението му и че искат да го преследват. Хвърля един поглед зад себе си, отдалечавайки се.

Никой обаче не е и помислял за това, хората са гладни. Мислят да ядат и заколват животното с удари на нож.

Конят пада и за секунди е нарязан на двайсетина парчета.

Междувременно и на краля са пошушнали: „Господин Дьо Лафайет е близо.“

Той току-що е подписал на Муние *Декларацията за правата на човека*.³⁴⁹

Току-що е подписал на Луизон Шамбри заповедта да докарат житото.

Въоръжени с декларацията и заповедта, които, както смятат, би трябвало да успокоят духовете, Майар, Луизон Шамбри и хиляди жени поемат обратно към Париж.

При първите къщи на града срещат Лафайет, който, подтикван от Жилбер, препуска с все сила, водейки националната гвардия.

– Да живее кралят! – извикват Майар и жените, размахвайки над главите си двата документа.

– Ама какви ми ги разправяте вие за опасностите, грозящи Негово величество? – учудва се Лафайет.

– Хайде, хайде, генерале – настоява докторът. – Сам ще прецените.

---

348. Телохранителят, господин Дьо Мушрон, е бил спасен – бел.фр.изд.

349. В десет часа вечерта, плачейки. Вж. Лафайет. „Спомени“, II, с. 298 – бел.фр.изд. (Декларацията за правата на човека и гражданина е приета от Учредителното събрание на 26 август 1789 г. – бел.ред.)

И Лафайет бърза.

Националната гвардия влиза във Версай с биещи барабани. В този момент кралят усеща, че някой почтително докосва ръката му.

Той се извързва и вижда Андре.

– А! Това сте вие, мадам Дьо Шарни! – възкликва. – Какво прави кралицата?

– Сир, кралицата ви умолява да тръгвате, да не чакате парижаните. Начело на гвардейците и на Фландърския полк ще минете навсякъде.

– Такова ли е и вашето мнение, господин Дьо Шарни? – пита Луи XVI.

– Да, сир, ако смятате, че ще съумеете да прекосите границата, ако ли не...

– Ако ли не?

– По-добре да останете.

Кралят поклаща глава.

Той остава не защото има куража да остане, а защото няма сили да тръгне.

И проронва едва доловимо:

– Крал беглец! Крал беглец!

После се обръща към Андре:

– Идете да кажете на кралицата да замине сама.

Андре отива да изпълни поръчението.

Пет минути по-късно влиза Мария-Антоанета и застава до краля.

– Защо дойдохте, мадам? – пита Луи XVI.

– За да умра заедно с вас, господине – отговаря тя.

– Ах! – прошепва Шарни. – Ето в какви мигове е наистина хубава.

Кралицата потръпва, чула е думите му.

– Действително мисля, че е по-добре да умра, отколкото да живея – изрича, гледайки го.

Тогава стъпките на националните гвардейци прокънтяха под самите прозорци на двореца.

Жилбер влезе припряно.

– Сир – каза той на краля, – Ваше Величество няма вече от какво да се страхува, господин Дьо Лафайет е долу.

Луи XVI не обичаше господин Дьо Лафайет, но се задоволяваше с това да не го обича.

Колкото до кралицата, нещата бяха по-различни; тя го мразеше откровенно и не криеше омразата си.

Вследствие на това при тази вест, която Жилбер смяташе за една от

най-радостните в момента, той не получи отговор.

Ала докторът не беше човек, който би се смутил от кралското мълчание.

– Чу ли ме Ваше Величество? – попита с твърд тон. – Господин Дьо Лафайет е долу и се поставя на заповедите на Ваше Величество.

Кралицата бе все така безмълвна.

Кралят стори усилие над себе си.

– Нека му кажат, че му благодаря, и го поканят от мое име да се качи.

Един офицер се поклони и излезе.

Кралицата направи три крачки назад.

Но почти заповедният жест на краля я спря.

Придворните се разделиха на две.

Шарни и Жилбер останаха до Луи XVI.

Другите заеха места зад Мария-Антоанета.

Отекнаха стъпки и господин Дьо Лафайет се появи в рамката на вратата.

Сред мълчанието, което се възцари, един глас откъм групата на кралицата произнесе следните три думи:

– Ето го Кромюел³⁵⁰.

Лафайет се усмихна.

– Кромюел не би отишъл сам при Чарлз I – каза той.

Луи XVI изглежда тези ужасни приятели, които превръщаха в негов враг единствения човек, притекъл му се на помощ.

Сетне кимна на господин Дьо Шарни:

– Графе, оставам. Щом господин Дьо Лафайет е тук, няма от какво да се боя. Наредете на войските да се оттеглят към Рамбуей. Националната гвардия ще поеме външните постове, а телохранителите – тези в двореца.

После продължи, обръщайки се към Лафайет:

– Елате, господине, имам да говоря с вас.

И понеже Жилбер понечи да се отдръпне, додаде:

– Вие не сте в повече, докторе, елате.

---

350. Оливър Кромюел (1599 – 1658) – деец на Английската революция (1640 – 1660), водач на партията на индипендентите, възправила се против абсолютизма на Стюартите. Опирайки се на армията, той ускорява съдебния процес срещу Чарлз I, който е осъден на смърт от Парламента и обезглавен (1649), и провъзгласява републиката. През 1653 г. е обявен за лорд-протектор на Англия, Шотландия и Ирландия и установява еднолична военна диктатура – бел.ред.

И поведе Лафайет и Жилбер към кабинета си.

Кралицата ги проследи с поглед и когато вратата се затвори, рече:

– Ах! Днес трябваше да бягаме. Днес все още можеше. Утре навярно ще бъде твърде късно!

И излезе, за да се прибере в покоите си.

В миг едно ярко зарево, подобно на отблясък от пожар, освети прозорците на двореца.

Това бе огромен огън, на който печаха късовете месо от мъртвия кон.

54.

Нощта на 5 срещу 6 октомври³⁵¹

Нощта бе тиха, Събранието остана да заседава до три сутринта.

В три часа бяха изпратени двама разсилни, които обиколиха Версай, околностите на двореца и парка.

Всичко бе или изглеждаше спокойно.

В полунощ кралицата бе пожелала да излезе през портата за Трианон, но националната гвардия беше отказала да я пусне.

Тя бе изложила страховете си и ѝ бяха отвърнали, че във Версай е в по-голяма безопасност, отколкото където и да било другаде.

Мария-Антоанета се бе оттеглила в малкия си апартамент и наистина се беше успокоила, виждайки, че е охраняван от най-сигурните ѝ хора.

При вратата беше съзряла Жорж Дьо Шарни. Той бе въоръжен, облегнат на една къса пушка, каквито гвардейците носеха подобно на драгуните. Това противоречеше на обичайните правила – гвардейците от вътрешната охрана дежуряха само със сабите си.

Тя се беше приближила до него.

– А, това сте вие, бароне! – бе казала.

– Да, мадам.

– Винаги верен!

– Не съм ли на поста си?

– Кой ви изпрати тук?

– Брат ми, мадам.

– А къде е брат ви?

– При краля.

– И защо при краля?

– Защото е глава на семейството и в това си качество има правото да умре за краля, който е глава на държавата.

– Да – рече Мария-Антоанета с известна горчивина, – докато вие... вие имате правото да умрете само за кралицата.

– Ще бъде голямо щастие за мен, мадам – поклони се младият офицер, – ако някога Бог отреди да изпълня този дълг.

Тя понечи да се оттегли, ала едно подозрение я бодна в сърцето.

---

351. Източници – Мишле. „История на Френската революция“, книга II, глава IX; Мадам Кампан. „Спомени“ – бел.фр.изд.

Спря се и като обърна наполовина глава, попита:

– А... графинята, какво става с нея?

– Графинята, мадам, се прибра преди десетина минути и помоли да ѝ сложат легло в преддверието на апартамента на Ваше Величество.

Мария-Антоанета прехапа устни.

Невъзможно бе член на това семейство Дьо Шарни да бъде уловен, че пренебрегва дълга си.

– Благодаря, господине – каза кралицата, чаровно правейки му знак едновременно с ръка и глава, – благодаря ви, че бдите така добре над кралицата. Вие ще благодарите от мое име на брат си за това, че бди така добре над краля.

И с тези думи тя го остави. В преддверието намери Андре, която не бе легнала и почтително я чакаше. Не се сдържа и ѝ протегна ръката си.

– Току-що благодарих на девера ви Жорж, графиньо – рече ѝ. – Заръчах му да благодари на съпруга ви, а сега е ред да благодаря и на вас.

Андре направи реверанс и се отдръпна, за да пропусне кралицата, която влезе в спалнята си.

Мария-Антоанета не ѝ каза да я последва; тази преданост, от която обичта и привързаността се бяха изпарили, и все пак, макар и ледена, си оставаше преданост до смърт, я караше да се чувства неудобно.

И така, в три сутринта всичко беше спокойно.

Жилбер бе излязъл от двореца заедно с господин Дьо Лафайет, който, прекарал дванайсет часа на коня, падаше от умора; на вратата беше срещнал Бийо, дошъл с националната гвардия; той бе видял Жилбер да тръгва и мислейки, че докторът би могъл да има нужда от него, се беше втурнал подире му, както кучето настига господаря си.

Та в три часа всичко бе спокойно. Събранието, отдъхнало си след огледа на разсилните, се беше оттеглило. Надявах се, че този покой не ще бъде смутен.

Ала бяха пресметнали зле.

Обикновено при народните движения, които подготвят големите революции, настъпва един момент на застой, в който се смята, че всичко е свършено и може да се спи спокойно.

Това обаче е заблуда.

Зад хората, които са в първите редици, има такива, дето изчакват пробивът да бъде направен и да дойде времето, когато, уморени или удовлетворени, но и в единия, и в другия случай нежелаещи да отидат по-далеч, първопроходците си почиват.

Тогава тези непознати люде, мистериозни агенти на съдбовни

страсти, плъзват в мрака, подхващат нещата оттам, докъдето са стигнали, и тласкайки ги до крайност, ужасяват при събуждането им онези, които са проправили пътя и са спрели по средата, мислейки, че са го измислили целия, че целта е осъществена.

В тази страховита нощ бе даден различен тласък от двете групи, пристигнали във Версай – едната вечерта, другата през нощта.

Първата беше дошла, защото бе гладна и искаше хляб.

Втората беше дошла от омраза и диреше мъст.

Знаем кой предвождаше първата група – Майар и Лафайет.

А втората – историята не назовава никого.

Ала, понеже историята мълчи, преданието назовава – Марат!

Ние вече го познаваме, видяхме го на празненствата по случай сватбата на Мария-Антоанета, да реже нозе на площад „Луи XV“.

Видяхме го и на площада пред Кметството, да тласка гражданите към площада на Бастилията.

Най-накрая го виждаме да се промъква в нощта като вълк, който слухти около кошарата, в очакване овчарят да заспи, за да се впусне в кървавото си дело.

Вериер!

Него представяме за първи път. Това беше едно недъгаво джудже, един уродлив гърбушко, стъпил на несъразмерно дълги крака. При всяка буря, която размътваше дъното на обществото, този кървав гном се издигаше с пяната и промърдваше на повърхността; два или три пъти в размирни времена го бяха забелязвали да минава през Париж, стърбен върху черен кон, подобен на образ от Апокалипсиса или на някой от онези невъзможни демони, родени изпод молива на Кало³⁵², за да изкушават свети Антоний.

Един ден, в един клуб, покачен на една маса, той бе нападал, заплашвал, обвинил Дантон³⁵³. Това беше в момента, когато започваше да залязва популярността на човека от 2 септември. При тази злъчна атака

---

352. Жак Кало (1592 – 1635) – френски график и гравьор, един от най-големите майстори на офорта. Творбите му, белязани от естетиката на барока, разкриват усет към гротескното – бел.ред.

353. Жорж-Жак Дантон (1759 – 1794) – деец на Френската революция, адвокат. Основател на Клуба на корделиерите. Играе ръководна роля в Конвента и Якобинския клуб. Министър на правосъдието след 10 август 1792 г., по време на септемврийския терор (започнал на 2 септември) застава зад палачите, които нахлуват в затворите и избиват над 1 000 затворници, сред тях много свещеници. През 1793 – 1794 г. се обявява против революционния терор. Осъден от Революционния трибунал на смърт и гилотиниран – бел.ред.

Дантон се почувствал загубен, като лъв, който зърва на два пръста от устата си гнусната глава на змия. Той се огледал наоколо, търсейки било оръжие, било подкрепа. За щастие съзрял един друг гърбушко. Веднага го прегърнал през рамо и го вдигнал на масата, изправяйки го срещу неговия събрат.

– Приятелю – казал му, – отговорете на господина, давам ви думата.

Избухнал смях и Дантон бил спасен³⁵⁴.

Този път поне.

Така че предводители се намираха, преданието ги посочва – съществуваха Марат, Верierer, а още и херцог Д'Егийон.

Херцог Д'Егийон, сиреч един от смъртните врагове на кралицата.

Херцог Д'Егийон, предрешен като жена.

Кой казва това ли? Всички.

Абат Дьолил³⁵⁵ и абат Мори – тези двама абати, които толкова малко си приличат.

На първия приписват следния прословут стих:

Като мъж е подлец, като жена е убиец.

Колкото до абат Мори, там е по-различно.

Петнайсет дни след събитията, за които разказваме, херцог Д'Егийон го срещнал на терасата на фьойаните³⁵⁶ и понечил да се приближи до него.

– Върви си по пътя, мръснице – процедил абат Мори.

И се отдалечил с достолепие от херцога.

Та тъкмо тези трима души пристигнаха във Версай към четири часа.

Те водеха втората група, за която споменахме.

Тя се състоеше от онези, които идват подир хората, биещи се, за да победят.

Те идваха, за да плячкосват и убиват.

---

354. Вж. Мишле, цит. съч., книга VI, глава VIII: „Верierer [...] останал слисан само веднъж; това се случило, когато изправили срещу него да пледира един не по-малко гърбав адвокат“ – бел.фр.изд.

355. Жак Дьолил (1738 – 1813) – френски поет, майстор на дидактическата поезия. Превел в стихове „Георгики“ на Вергилий. Член на Френската академия (1774) – бел.ред.

356. Фьойани – политически клуб, обединявал умерени републиканци и привърженици на конституционната монархия, чието седалище бил бывшийят манастир на цистерцианците близо до Тюйлери (1791 – 1792) – бел.ред.

Впрочем вече бяха убивали при Бастилията, но не бяха плякосвали.

Версай предлагаше чудесна възможност за реванш.

Към пет и половина сутринта дворецът изтръпна в съня си.

В Мраморния двор бе даден пушечен изстрел.

Пет-шестстотин души бяха изникнали изневиделица при оградата и като се подбуждаха, подтикваха, подстрекаваха взаимно, с едно-единствено усилие се прехвърлиха отвъд – едни изкатервайки се, други разбивайки решетките.

Тогава изстрелът на часовия бе вдигнал тревога.

Един от нападателите беше паднал мъртъв, трупът му лежеше прострян на паважа³⁵⁷.

Този изстрел разцепва пълчището от грабители, някои от които се целят в среброто на двореца, а други – кой знае, може би в короната на краля.

Застигната сякаш от мощен удар на брадва, вълната се разделя на две.

Едните се втурват да претърсват апартамента на кралицата, останалите се изкачват към параклиса, сиреч към апартамента на краля.

Да последваме най-напред онези, които се устремяват към покоите на владетеля.

Виждали сте как се надигат вълните при прилив, нали? Е, добре! Народната вълна е подобна, с тази разлика, че само приижда, без да отстъпва.

Цялата стража на краля в момента се състои от часовия, който бди пред вратата, и от един офицер, изскочил стремглаво от преддверието, въоръжен с алебарда, която току-що е изтръгнал от уплашения швейцарец.

– Кой там? – пита часовият. – Кой там?

И понеже не получава отговор, а вълната продължава да тътне, изрещява за трети път:

– Кой там?

И се прицелва.

Офицерът съзнава какво би последвало от един изстрел, даден в апартамента; с рязък жест той отклонява пушката на часовия, хвърля се срещу нападателите и прегражда стълбището с алебардата си.

– Господа! Господа! – извиква. – Какво искате?

---

357. Жером-Луи Леритие, седемнайсетгодишен, дърводелец – бел.фр.изд.

– Нищо, нищо – отвръщат присмехулно множество гласове. – Хайде, оставете ни да минем. Ние сме добри приятели на Негово Величество.

– Добри приятели сте на Негово Величество, а му носите война.

Този път отговор няма... Само зловещ смях, нищо друго. Един мъж хваща дръжката на алебардата и за да застави офицера да я пусне, впива зъби в ръката му.

Офицерът изтръгва алебардата от своя противник и като улавя дръжката от дъб в двата края, стоварва я с все сила връз главата на мъжа и му сцепва черепа.

От свирепия удар алебардата се строшава на две.

И офицерът вече има две оръжия – една тояга и един кинжал.

С тоягата той прави мулине³⁵⁸, с кинжала пробожда.

В това време часовият отваря отново вратата на преддверието и вика за помощ.

Излизат петима или шестима гвардейци.

– Господа, господа – призовава часовият, – на помощ на господин Дьо Шарни, на помощ!

Начаса сабите са извадени от ножниците, за миг блясват на светлината на лампата в горната част на стълбището и яростно се размахват отляво и отдясно на Шарни, посичайки нападателите.

Чуват се болезнени стонове, бликва кръв, вълната отстъпва, като се сурва по стъпалата, които сега открива, отдръпвайки се, и които се оказват алени и хлъзгави.

Вратата на преддверието се отваря за трети път и часовият извиква:

– Приберете се, господа, кралят нареди.

Гвардейците се възползват от смута, настанал сред тълпата. Те се хвърлят към вратата. Шарни влиза последен. Вратата се захлопва, двете широки резета шракват в гнездата си. Хиляди удари се посипват едновременно върху тази врата; зад нея струпват маси, столове, табуретки. Десет минути все ще устои.

Десет минути! През тези десет минути ще дойде подкрепление.

Да видим какво става при кралицата.

Втората група се е насочила към малкия апартамент, ала стълбата е тясна и едва двама души могат да минат редом по коридора. На пост е Жорж Дьо Шарни.

---

358. От фр. буквално: въртележка. Похват при фехтовката и боя с тояги, който представлява удар с полукръгово или кръгово движение на оръжието – бел. прев.

На третото „Кой там?“, останало без отговор, той стреля. При звука от изстрела вратата се отваря. Андре³⁵⁹ подава глава, бледа, но спокойна.

– Какво има? – пита тя.

– Мадам – извиква Жорж, – спасете Нейно величество, дошли са да я похитят. Сам съм срещу хиляди. Това няма значение, ще издържа възможно най-дълго, побързайте! Побързайте!

После, понеже нападателите налитат отгоре му, той дръпва вратата, добавяйки:

– Затворете резето, затворете го! Бъдете спокойна, ще живея достатъчно дълго, за да дам време на Нейно Величество да избяга.

И като се обръща, пронизва с байонета си първите двама, на които се натъква в коридора.

Кралицата е чула всичко и когато Андре влиза в спалнята ѝ, заварва я станала.

Две от приближените ѝ, мадам Ожие и мадам Тибо, я обличат припряно.

Сетне, полуоблечена, я избутват към апартамента на краля по таен коридор, докато Андре, все така невъзмутима и сякаш равнодушна към опасността, грозяща самата нея, затваря с резетата една подир друга вратите, през които минава по стъпките на обърканата Мария-Антоанета.

---

359. Дюма приписва на Андре ролята на мадам Ожие, сестра на мадам Кампан – бел.фр.изд.

55. Сутринта³⁶⁰

Един човек чакаше кралицата на прага на апартаментата на Луи XVI.
Този човек бе Шарни, целият окървавен.

– Кралят! – извика Мария-Антоанета, като видя поаленелите дрехи на младия мъж. – Кралят, господине! Вие ми обещахте да спасите краля!

– Кралят е спасен, мадам – отвърна Шарни.

И взирайки се през вратите, които кралицата бе оставила отворени по пътя от апартаментата си до Залата с овалния прозорец, където в този момент се намираха принцесата, дофинът и неколцина телохранители, той се готвеше да попита за Андре, когато срещна погледа на владетелката.

Този поглед спря думите на устните му.

Но той бе проникнал в сърцето на Шарни.

Нямаше нужда да говори, Мария-Антоанета отгатна мисълта му.

– Тя идва, бъдете спокоен – каза.

Сетне изтича при дофина и го взе в обятията си.

Наистина Андре затваряше последната врата и на свой ред влизаше в Залата с овалния прозорец.

Андре и Шарни не размениха нито дума.

Усмивката на единия отвърна на усмивката на другия, това бе всичко.

Странно нещо! Тези две сърца, разделени толкова дълго, започваха да бият в съзвучие.

През това време кралицата гледаше наоколо; и сякаш доволна да хване Шарни в лъжа, попита:

– Кралят? Кралят?

– Кралят ви търси, мадам – отговори спокойно младият мъж. – Той тръгна към вас по един коридор, докато вие дойдохте по друг.

В миг се чуха яростни викове от съседната зала.

Това бяха убийците, които крещяха: „Долу Австрийката! Долу Месалина! Долу мадам Вето! Да я удушим, да я обесим!“

Прогърмяха два пистолетни изстрела и два куршума пробиха

---

360. Източник – Мадам Кампан. „Спомени“, книга първа – бел.фр.изд.

вратата на различна височина.

Единият премина току над главата на дофина и се заби в ламперията.

– О, Боже мой! Боже мой! – потръпна кралицата, падайки на колене. – Ние всички ще умрем.

По знак на Шарни петимата или шестима гвардейци направиха с телата си защитна стена около Мария-Антоанета и двете кралски деца.

В този момент се появи Луи XVI, с бледо лице и очи, пълни със сълзи; той викаше кралицата, както кралицата го бе викала. Забеляза я и се хвърли в прегръдките ѝ.

– Спасен! – промълви тя. – Спасен!

– От него, мадам – рече кралят, посочвайки Шарни. – И вие също сте спасена...

– От брат му! – отвърна кралицата.

– Господине – каза Луи XVI на графа, – ние дължим твърде много на вашето семейство, за да можем някога да ви се отплатим.

Мария-Антоанета срещна погледа на Андре и извърна глава, изчервайки се.

Ударите на нападателите вече отекваха по вратата.

– Е, господа – поде Шарни, – трябва да издържим един час. Ние сме седмина, ще им е нужен поне час, за да ни убият, ако се защитаваме добре. Не е възможно дотогава да не дойдат на помощ на Техни величества.

И с тези думи Шарни хвана един огромен шкаф, изпълващ ъгъла на стаята.

Примерът му бе последван и скоро бяха струпани куп мебели, сред които телохранилите си направиха бойници за стрелба.

Кралицата взе двете деца в обятията си и вдигайки ръце над главите им, отправи молитва.

Децата сподавиха стенанията и сълзите си.

Кралят влезе в кабинета, съседен на Залата с овалния прозорец, за да изгори някои ценни документи, които не биваше да попадат у нападателите.

Те се нахвърляха настървено върху вратата. Всеки миг се виждаше как отскача парче под разсичащия удар на брадва или забиването на нож.

През процепите се провираха пики с поаленели езици, байонети с окървавени триъгълни остриета, опитващи се да проникнат смъртоносно.

В същото време куршуми дупчеха рамката над барикадата и

набраздяваха гипса на позлатения таван.

Най-накрая едно канапе се сгромоляса от височината на шкафа. Шкафът се разцепи; едното крило на вратата му политна, зейнало като бездна, и през разширения отвор, на мястото на байонетите и пиките, се промушиха окървавени ръце, които се вкопчваха и непрестанно уголемяваха пролуките.

Телохранителите бяха изстреляли и последния патрон, и това не беше напразно, тъй като отгатык паркетът на галерията бе осеян с мъртви и ранени.

При виковете на жените, които сякаш виждаха как през нарастващите цепнатини вече влиза смъртта, кралят се върна.

– Сир – каза Шарни, – оттеглете се заедно с кралицата в най-отдалечения кабинет. Затворете всички врати след себе си. Наредете по двама от нас да застанат зад всяка врата. Искам да бъда последен и да охранявам последната. Гарантирам за два часа. Трябваша им четирийсет минути, за да разбият тази тук.

Луи XVI се колебаеше; струваше му се унижително да бяга от стая в стая, да се укрива зад всяка врата.

Ако не беше кралицата, той не би отстъпил нито крачка.

Ако не бяха децата, тя би била също така твърда като краля.

Но уви! Клетни човешки същества! Владетели или поданици, ние неизменно имаме в сърцата си една тайна пролука, през която се измъква смелостта и пропълзвава страхът.

Така че кралят щеше да даде заповед да бягат в най-отдалечения кабинет, когато изведнъж ръцете се отдръпнаха, пиките и байонетите изчезнаха, а крясъците и заплахите стихнаха.

Настъпи миг на тишина, в който всеки замръзна с отворена уста, наострени уши и затаен дъх.

После се чу отмерената стъпка на редовна войска.

– Това е националната гвардия! – възкликна Шарни.

– Господин Дьо Шарни! Господин Дьо Шарни! – долетя един глас.

И добре познатото лице на Бийо се появи в отвора.

– Бийо! – извика Шарни. – Вие ли сте, приятелю?

– Да, аз съм. Къде са кралят и кралицата?

– Тук са.

– Живи и здрави?

– Живи и здрави.

– Хвала на Бога! Господин Жилбер! Господин Жилбер! Намсам!

При споменаването на това име две женски сърца трепнаха по

различен начин.

Сърцето на кралицата и сърцето на Андре.

Шарни инстинктивно се обърна и видя Андре и Мария-Антоанета да побледняват.

Той поклати глава и въздъхна.

– Отворете вратите, господа – каза Луи XVI.

Телохранителите се спуснаха и разпръснаха останките от барикадата.

В това време се разнесе гласът на Лафайет:

– Господа национални гвардейци, снощи дадох думата си на краля, че не ще бъде причинена никаква щета на онова, което принадлежи на Негово величество. Ако позволите да изколят телохранителите му, ще направите така, че да не удържа на думата си и няма да съм достоен да бъда ваш предводител.

Когато вратата се отвори, най-отпред бяха генерал Лафайет и Жилбер; вляво стоеше Бийо, щастлив, че е взел участие в избавлението на краля.

Всъщност арендаторът беше събудил Лафайет.

Зад тях бе застанал капитан Гондран, командир на рота от центъра на Сен Филип дю Рул.

Мадам Аделаид първа се хвърли към Лафайет и обгръщайки с ръце врата му, промълви с признателността на страха:

– Ах, господине! Вие сте този, който ни спаси.

Лафайет пристъпи, за да прекрачи прага на Залата с овалния прозорец, ала един офицер го спря.

– Простете, господине – попита той, – но имате ли право на свободен достъп?

– Ако няма – каза кралят, протягайки ръка на Лафайет, – аз му го давам.

– Да живее кралят! Да живее кралицата! – извика Бийо.

Луи XVI се обърна.

– Ето един глас, който ми е познат – рече, усмихвайки се.

– Вие сте много добър, сир – грейна храбрият арендатор. – Да, да, гласът ви е познат от пътуването до Париж. Ех, ако бяхте останали в Париж, вместо да се връщате тук!

Мария-Антоанета смръщи вежди.

– Да – процеди тя, – при онези любезни парижани!

– Е, какво, господине? – попита кралят, гледайки към Лафайет, сякаш искаше да каже: „Какво според вас трябва да правим?“

– Сир – отговори почтително господин Дьо Лафайет, – мисля, че ще бъде добре, ако Ваше Величество се покаже на балкона.

Луи XVI се допита до Жилбер, но само с поглед.

Сетне се отправи към прозореца, отвори го, без да се колебае, и се появи на балкона.

Отекна силен всеобщ вик:

– Да живее кралят!

След това втори:

– Кралят в Париж!

После страшни гласове прогърмяха:

– Кралицата! Кралицата!

Всички потрепераха; кралят побледня, Шарни побледня, Жилбер също побледня.

Мария-Антоанета вдигна глава.

Бледа, със стиснати устни и сключени вежди, тя стоеше до прозореца. Принцесата се бе облегла на нея. Отпред бе дофинът, а върху русата глава на детето се беше сгърчила бялата ѝ като мрамор ръка.

– Кралицата! Кралицата! – не секваха гласовете, все по-настръхнали.

– Народът желае да ви види, мадам – каза Лафайет.

– О, не отивайте, мамо! – проплака принцесата и обви с ръце шията на кралицата.

Мария-Антоанета погледна Лафайет.

– Не се бойте от нищо, мадам – кимна ѝ той.

Генералът се усмихна и почтително, със своя очарователен маниер, който запази до старостта си, отдели децата от майка им и ги избута първи на балкона.

Сетне, предлагайки ръка на кралицата, каза:

– Нека Ваше Величество ми се довери, аз отговарям за всичко.

И я отведе на балкона.

Беше ужасна, главозамайваща гледка – този Мраморен двор, превърнал се в човешко море, кипнало от ревящи вълни.

При вида на Мария-Антоанета от цялата тълпа се изтръгна мощен вик и беше трудно да се прецени дали изразяваше заплаха или радост.

Лафайет целуна ръка на владетелката; тогава избухнаха аплодисменти.

То бе, защото дори в най-простонародните вени на тази благородна френска нация тече рицарска кръв.

Кралицата си отдъхна.

– Странен народ! – рече тя.

Изведнъж потръпна.

– А моите телохранители, господине, моите телохранители, които спасиха живота ми, нищо ли не можете да направите за тях?

– Посочете ми един, мадам – каза Лафайет.

– Господин Дьо Шарни! Господин Дьо Шарни! – извика Мария-Антоанета.

Ала графът отстъпи назад, бе разбрал за какво става въпрос.

Той не желаше да се разкайва за вечерта на 1 октомври.

Не, бидейки виновен, нямаше нужда от опрощение.

Андре, от своя страна, мислеше същото и протегна ръка към Шарни, за да го спре.

Ръката ѝ срещна тази на графа и пръстите им се стиснаха.

Кралицата видя това, тя, която имаше да гледа толкова неща в момента.

С пламнал поглед, задъхана гръд и пресеклив глас се обърна към един друг телохранител:

– Господине, господине, елате, заповядавам ви.

Телохранителят се подчини.

Впрочем той нямаше причини да се колебае като Шарни.

Господин Дьо Лафайет го притегли на балкона, сложи на шапката му собствената си трицветна кокарда и го прегърна³⁶¹.

– Да живее Лафайет! Да живеят телохранителите! – гръмнаха петдесет хиляди гласа.

Тук-там се обади онова глухо ръмжене, сетна закана на бурята, която отминава.

Но то бе заглушено от всеобщите овации.

– Е – каза Лафайет, – всичко свърши и ето че хубавото време се върна отново.

Влизайки, добави:

– Ала за да не бъде помрачено пак, сир, остава да се принесе една последна жертва.

– Да – кимна кралят замислено, – да се напусне Версай, нали?

– Да, да дойдете в Париж, сир.

– Господине – вдигна глава Луи XVI, – можете да съобщите на народа, че в един часа тръгваме за Париж, кралицата, аз и децата ми.

После се обърна към Мария-Антоанета:

---

361. Телохранителят, когото Лафайет прегърнал, е бил Мондоло – бел.фр.изд.

– Мадам, идете в апартамента си и се пригответе.

Тази заповед на краля изглежда припомни на Шарни нещо важно, което бе забравил.

Той се втурна напред, изпреварвайки кралицата.

– Какво ще правите при мен, господине? – стрелна го грубо тя. – Нямам нужда от това.

– Много бих искал да е така, мадам – отговори графът, – и бъдете сигурна, ако действително нямаше нужда, не бих останал повече, за да не дразня с присъствието си Ваше Величество.

Мария-Антоанета го последва, кървави следи зацапваха паркета и тя ги видя. Затвори очи и дирейки ръка, която да я води, улови ръката на Шарни и запристъпва слепешком.

Внезапно почувства, че графът потреперва с цялото си тяло.

– Какво има, господине? – попита, отваряйки очи.

Сетне изведнъж извика:

– Труп! Труп!

– Ваше Величество ще ме извини, че пуснах ръката й – каза той. – Намерих онова, което бях дошъл да потърся при нея – трупа на брат ми Жорж.

Наистина бе трупът на нещастния млад човек, на когото брат му беше наредил, ако потрябва, да загине за кралицата³⁶².

И той бе изпълнил стриктно заповедта.

---

362. Били са убити и двама телохранители, Де Ют и Варикур. Отрязаните им глави били разнасяни, набучени на пики – бел.фр.изд.

56.

Жорж Дьо Шарни

Онова, което току-що разказахме, вече е предавано по сто различни начина, защото е съвършено сигурно, че е един от най-важните моменти в този съществен период от 1789 до 1795 година, известен като времето на Френската революция.

Навярно ще бъде описвано и по сто други начина, ала ние предварително заявяваме – никой не ще го стори по-безпристрастно от нас.

Но и след всички тези разкази, в това число и нашият, ще остане още много да се каже, понеже историята никога не е пълна. Сто хиляди свидетели имат всеки собствена версия; сто хиляди подробности, всяка от които е интересна по своему и носи своеобразна поетичност, дори само поради това, че е различна.

За какво обаче ще послужат разказите, колкото и да са достоверни? Някога политически урок да е научил на нещо политик?

Някога сълзите на кралиците и кръвта на кралете да са притежавали силата на обикновената капка вода, която дълбае камъка?

Не, кралиците са плакали, кралете са били убивани, без следовниците им да са се поучавали от жестокия урок, даден от съдбата.

Преданите люде са дарявали щедро предаността си, без онези, които предопределението е обрекло на злощастие, да са се възползвали от нея.

Уви! Ние видяхме кралицата почти да се спъва в трупа на един от хората, които отиващите си владетели оставят потънали в кръв по пътя, който изминават в своето падение.

Ето какво се случи няколко часа след вика на ужас, изтръгнал се от кралицата, в момента, когато, заедно с краля и децата си, тя напускаше Версай, където вече никога нямаше да се върне, в малък, влажен от дъжда вътрешен двор, който острият есенен вятър започваше да суши.

Мъж, облечен в черно, се бе навел над един труп.

Мъж в гвардейска униформа беше коленичил от другата страна на трупа.

На три крачки от тях трети мъж стоеше прав със стиснати юмруци и неподвижен поглед.

Мъртвият бе млад, двайсет и две – двайсет и три годишен мъж, чиято кръв сякаш бе изтекла през дълбоките рани в гърдата и по главата.

Гърдите му, целите набраздени от раните, бледосинкави, като че още се повдигаха от нехаещия дъх на безнадеждната отбрана.

Полуотворената уста, главата, отметната назад с израз на болка и гняв, напомнях за онзи Вергилиев стих:

„Гневна, душата [й] бързо побягна в подземното царство.“³⁶³

Човекът в черно бе Жилбер.

Коленичилят офицер беше графът.

Мъжът встрани бе Бийо.

Трупът беше на барон Жорж Дьо Шарни. Жилбер, наведен над него, го гледаше с онази върховна втрепеност, която при умирация задържа живота, готов да избяга, а при мъртвия призовава обратно почти отлетялата душа.

– Студен, вцепенен. Той е мъртъв, свършено мъртъв – каза Жилбер най-накрая.

Граф Дьо Шарни изпусна едно дрезгаво стенание и притискайки в ръцете си това безчувствено тяло, избухна в разтърсващи ридания, от които лекарят изтръпна, а Бийо свря глава в ъгъла на малкия двор.

После изведнъж графът вдигна отново трупа, подпря го с гръб на стената и се отдръпна бавно, гледайки все така дали мъртвият му брат няма да се съживи и да го последва.

Жилбер остана приведен на едно коляно, отпуснал глава на ръката си, вгълбен, ужасен, неподвижен.

В миг Бийо излезе от мрачния ъгъл и се приближи до него.

Той не чуваше вече риданията на графа, които бяха разкъсали сърцето му.

– Уви! Уви, господин Жилбер! – поде арендаторът. – Явно това е гражданската война и всичко, което бяхте предсказали, се случи. Само че стана по-бързо, отколкото си мислех, а и вие самият сте мислили. Видях да убиват онези *негодници*, които бяха непочтени хора. Ето че виждам да убиват тези *негодници*, които са почтени хора. Видях да колят Флесел, господин Дьо Лоне, Фулон, Бертие. Разтреперих се целият и изпитах ужас от другите! И при все това онези там бяха злодеи. Тогава, господин Жилбер, вие предрекохте, че ще дойде ден, в който ще убиват почтените хора. Убиха барон Дьо Шарни. Вече не треперя, а плача. Вече не се ужасявам от другите, а се страхувам от себе си.

– Бийо... – промълви докторът.

363. Вергилий, „Енеида“, песен XI, стих 830: Vita [...] cum gemitu fugit indignata sub umbras – бел.фр.изд.

Ала без да го чува, арендаторът продължи:

– Ето един нещастен момък, когото убиха, господин Жилбер. Той беше войник, той се сражаваше. Не убиваше, но го убиха.

Бийо изпусна въздишка, излязла сякаш от дълбините на душата му.

– Ах, този клетник! – простена той. – Виждал съм го като дете да отива от Бурсон във Виле-Котре на своя малък сив кон, носеше хляб на бедните по заръка на майка си. Беше хубаво русо дете с розово лице, с големи сини очи. И винаги се смееше. Странно наистина! Откакто го зърнах там, проснат, окървавен, обезобразен, пред очите ми е все онова усмихнато момче с кошницата в лявата ръка и торбата в дясната. Ох, господин Жилбер! Мисля, че това ми е предостатъчно, нямам желание да виждам повече, защото вие го казахте, един ден ще стигнем дотам, да ви видя и вас да умирате, и тогава...

Жилбер леко поклати глава.

– Бийо – прекъсна го той, – бъди спокоен, моят час още не е дошъл.

– И така да е. Но моят е дошъл, докторе. Имам жита, които гният, земи, които стоят необработени. Семейство, което обичам, и го обичам десетократно повече, гледайки този труп, когото близките му оплакват.

– Какво очаквате да ви кажа, драги мой Бийо? Да не би случайно да предполагате, че ще събудите състрадание у мен?

– О, не! – отвърна простодушно арендаторът. – Жаля се, защото страдам, и понеже да се жалиш не води до нищо, смятам да си помогна и да се утеша по свой си начин.

– Което ще рече?...

– Което ще рече, че изпитвам желание да се върна във фермата си, господин Жилбер.

– Пак ли, Бийо?

– Ех, господин Жилбер! Виждате ли, има там един глас, който ме вика.

– Внимавайте, Бийо, този глас ви съветва да дезертирате.

– Не съм войник, за да дезертирам, господин Жилбер.

– Онова, което ще направите, Бийо, е дезертиране, не по-малко осъдително от дезертирането на войник.

– Обяснете ми това, докторе.

– Та нали дойдохте в Париж, за да рушите, и когато зданието се сгромоляса, бягате!

– За да не бъдат смазани приятелите ми.

– Или по-скоро, за да не бъдете смачкан вие.

– Е! – каза Бийо. – Не е забранено да помислиш малко и за себе си.

– Ама че сметка! Като че ли камъните не се търкалят! Като че ли, търкаляйки се, не премазват дори и на разстояние страхливците, които бягат!

– Добре знаете, че не съм от страхливите, господин Жилбер.

– Тогава ще останете, Бийо, тъй като още се нуждая от вас тук.

– Семейството ми също се нуждае от мен там.

– Бийо, Бийо, вярвах, че сме на едно мнение, че няма семейство за онзи, който обича отечеството си.

– Бих искал да знам, дали щяхте да повторите думите, които току-що изрекохте, ако синът ви Себастиен беше на мястото на този млад човек?

И той посочи безжизненото тяло.

– Бийо – отвърна стоически Жилбер, – ще дойде ден, когато синът ми Себастиен ще ме види така, както аз виждам този труп.

– Толкова по-зле за него, докторе, ако в този ден бъде така студен и бездушен, какъвто сте вие сега.

– Надявам се, че ще е по-добър от мен, Бийо, и още по-твърд, точно защото ще съм му дал пример за твърдост.

– Значи вие желаете детето да свикне да гледа как се лее кръв. Да се приучи от крехка възраст към пожарища и бесилки, към безредици и нощни нападения. Да вижда как оскърбяват кралици и заплашват крале. И когато стане твърд, леден и окървавен като меч, вие ще искате да ви обича и да ви уважава?

– Не, не желая да вижда всичко това, Бийо. Ето защо го изпратих с Питу във Виле-Котре, за което днес почти съжалявам.

– Съжалявате?

– Да.

– И защо днес?

– Защото днес би видял на практика историята за лъва и плъха³⁶⁴, която за него е само басня.

– Какво искате да кажете, господин Жилбер?

– Искам да кажа, че би видял един обикновен арендатор, когото случаят е довел в Париж, един доблестен и почтен човек, който не знае нито да чете, нито да пише, който никога не е вярвал, че животът му би могъл да има добро или лошо влияние върху онези висши съдбини, които едва се е осмелявал да измери с поглед. Искам да кажа, че би видял

---

364. Лафонтен, „Басни“, „Лъв и плъх“: „И малкият дори ни е необходим“ – бел.фр.изд. (Цитатът е по превода от френски на Атанас Далчев – бел. ред.)

този човек, който в един момент вече желаше да напусне Париж и още го желяе. Искам да кажа, че би го видял да допринася наистина за спасението на един крал, една кралица и две кралски деца.

Бийо гледаше доктора с разширени от удивление очи.

– Как така, господин Жилбер? – попита той.

– Как така ли, върховен невежа? Ето как: събуждайки се при първия шум и отгатвайки, че това е шум от буря, заплашваща да се стовари върху Версай, изтичвайки да вдигнеш господин Лафайет, защото той спеше!

– По дяволите! Това е съвсем естествено. След като е бил дванайсет часа на коня и двайсет и четири часа не си е лягал!

– Отвеждайки го в двореца – продължи Жилбер – и хвърляйки го сред убийците с вик: „Назад, негодници, ето го отмъстителя!“

– Гледай ти, така е – кимна арендаторът, – всичко това го направих аз.

– Е, добре, Бийо! Виждаш, че е не малка компенсация, приятелю. Ако не си могъл да попречиш този младеж да бъде убит, може би си попречил да убият краля, кралицата, двете деца! Неблагодарник, който възнамерява да дезертира от службата в името на родината, в мига, когато родината го възнаграждава.

– Но кой ще узнае някога онова, което съм сторил, след като самият аз не го и подозирах?

– Ти и аз, Бийо. Не е ли напълно достатъчно?

Арендаторът се замисли. Сетне, протягайки грубата си длан на доктора, каза:

– Имате право, господин Жилбер. Ала, както знаете, човекът е слабо създание, егоист и непостоянен. Няма друг като вас, господин Жилбер – силен, великодушен и последователен. Кое ви направи такъв?

– Нещастieto! – отвърна Жилбер с усмивка, от която се изливаше повече тъга, отколкото от ридание.

– Странно – рече Бийо, – мислех, че нещастieto озлобява.

– Слабите, да.

– А ако бъда нещастен и стана зъл?

– Може би ще бъдеш нещастен, но няма да станеш зъл, Бийо.

– Сигурен ли сте?

– Гарантирам за теб.

– Тогава... – промълви Бийо.

– Тогава? – повтори Жилбер.

– Тогава оставам. Ала си знам, че пак ще падам духом, при това

неведнъж.

– И всеки път ще съм до теб, Бийо, за да те подкрепям.

– Така да бъде – въздъхна арендаторът.

И хвърляйки последен поглед към трупа на барон Дьо Шарни, който прислугата на двореца се готвеше да вдигне на носилка, каза:

– И въпреки всичко хубаво дете беше този Жорж Дьо Шарни, на малкия си сив кон, с кошницата в лявата ръка и торбата в дясната.

57.

Тръгването, пътуването и пристигането на Питу и Себастиен Жилбер

Видяхме при какви обстоятелства, далеч предхождащи тези, които току-що изложихме, бе решено заминаването на Питу и Себастиен³⁶⁵.

Тъй като имаме намерение да изоставим за малко главните действащи лица в нашата история, за да последваме двамата млади пътници, надяваме се, че читателите ще ни позволят да навлезем в някои подробности, свързани с тяхното тръгване, пътуване и пристигане във Виле-Котре, където Питу не се и съмняваше, че отсъствието им не е предизвикало особена празнота.

Жилбер заръча на Питу да отиде да намери Себастиен и да му го доведе. За тази цел Питу бе качен в един фиакър и както Себастиен беше поверен на Питу, така Питу бе поверен на кочияша.

Подир един час фиакърът върна Питу, а Питу водеше Себастиен.

Жилбер и Бийо чакаха в апартамент, който бяха наели на улица „Сент Оноре“.

Тогава докторът съобщи на сина си, че ще застане същата вечер с Питу, и го попита дали ще му бъде приятно да открие отново своята голяма гора, която толкова много обича.

– Да, татко – отвърна момчето, – стига да идвате да ме виждате във Виле-Котре, или пък аз да идвам да ви виждам в Париж.

– Бъди спокоен, дете мое – каза Жилбер, целувайки го по челото. – Добре знаеш, че не бих могъл да живея, без да те видя.

Колкото до Питу, той поруменя от задоволство при мисълта, че ще тръгне същата вечер.

После побледня от щастие, когато Жилбер сложи в едната му ръка двете ръце на Себастиен, а в другата – десетина луи, по четирийсет и осем ливри всяко.

Дълъг низ от наставления, почти всички по отношение на здравето, дадени от доктора, бе изслушан с благоговение.

Себастиен свеждаше големите си влажни очи.

Питу опитваше на тежина своите луидори, карайки ги да

---

365. Питу тръгва за Виле-Котре след убийствата на Фулон и Бертие (22 юли 1789 г.) – бел.фр.изд.

подрънкват в огромната му десница.

Жилбер връчи едно писмо на Питу, натоварен с функциите на гувернант.

Това писмо бе за абат Фортие.

След като докторът свърши с напътствията си, говори и Бийо.

– Господин Жилбер ти повери духа на Себастиен, аз ти поверявам тялото му. Имаш юмурици. При случай, съумей да ги използваш.

– Да, а също така имам и сабя – отбеляза Питу.

– Не злоупотребявай – продължи Бийо.

– Ще бъда милостив – рече Питу, – *clemens ero*.

– Бъди и герой, ако щеш – добави арендаторът, който не разбираше закачката.

– Сега – поде Жилбер – остава да ви кажа по какъв начин ще пътувате ти и Себастиен.

– О! – извика Питу. – От Париж до Виле-Котре са само осемнайсет левги. Ще си говорим по целия път.

Себастиен погледна баща си, сякаш за да го попита дали ще бъде много забавно да разговаря в продължение на осемнайсет левги с Питу.

Питу улови този поглед.

– Ще говорим на латински – додаде той – и ще ни вземат за учени.

Невинно създание, това беше неговата мечта!

Колко други, с десет двойни луи в ръката, биха казали:

– Ще си купим медени хлебчета.

Жилбер бе обзет от съмнение.

Той погледна Питу, сетне Бийо.

– Разбирам – кимна арендаторът. – Вие се питате дали Питу е годен за водач и се колебаете да му поверите детето си.

– О! – възкликна докторът. – Аз не го поверявам на него.

– Ами на кого тогава?

Жилбер обърна очи нагоре; той все още беше твърде много волтерианец, за да се осмели да отговори:

– На Бога!

И всичко бе казано. Вследствие на което решиха, приемайки плана на Питу, който обещавахе без прекалена умора едно изпълнено с развлечения пътуване за Себастиен, че ще потеглят на следващия ден сутринта.

Жилбер би могъл да изпрати сина си във Виле-Котре с някоя от обществените коли, които обслужваха по онова време пътя от Париж до границата, или дори със собствената си карета; но знаем колко се боеше

от вгълбяването на младия Себастиен в мислите му, а нищо не предразполага мечтателите към уединение така, както монотонният шум на колелата.

Ето защо докторът придружи децата до Бурже и там, показвайки им пътя, ширнал се под хубавото слънце, ограден от двете страни с дървета, той разтвори ръце и им рече:

– Вървете!

И Питу тръгна, отвеждайки Себастиен, който се обърна много пъти, за да изпрати въздушни целувки на Жилбер, застанал прав, със скръстени ръце, на мястото, където се бе разделил със сина си, следвайки го с очи, както се следва блян.

Питу бе толкова горд от доверието, засвидетелствано му от такава важна личност като господин Жилбер, лекар на разположение на краля.

Питу се готвеше да се отдаде добросъвестно на задачата си едновременно и на гувернант, и на гувернантка.

Впрочем той бе изпълнен с доверие в себе си, защото водеше малкия Себастиен; крачеше спокойно, минавайки през селата, обхванати от ужас след случилото се в Париж, което, спомняте си, бе все още твърде прясно в съзнанието на хората, понеже, макар ние да стигнахме до събитията от 5 и 6 октомври, двете момчета бяха напуснали Париж в края на юли или началото на август³⁶⁶.

Питу бе запазил своята каска и голямата си сабя. Това бе всичко, което беше спечелил от станалото на 13 и 14 юли; ала този трофей задоволяваше амбициите му и придавайки му страховит вид, в същото време бе достатъчен за безопасността му.

Всъщност този страховит вид, за който несъмнено каската и драгунската сабя способстваха, Питу го бе добил независимо от тях. Не можеше да си присъствал и даже спомогнал за превземането на Бастилията, без у теб да се е съхранил известен героизъм.

Освен това бе вече малко и адвокат.

Не можеше да си слушал решенията на Кметството, речите на господин Байи и на господин Дьо Лафайет, без да си станал донякъде и оратор, особено след като си изучавал латинските *Conciones*³⁶⁷, на които френското красноречие от края на XVIII век бе бледо, но все пак доста точно копие.

---

366. Изглежда, на 23 юли – бел.фр.изд.

367. *Conciones latinae* – латински речи, заимствани от Тит Ливий, Квинт Курций, Салустий и Тацит, събрани в един том през XVI век, преведени и коментирани с образователна цел – бел.фр.изд.

Въоръжен с тези две могъщи способности, които умееше да прибави към здравите си юмурици, към рядката приветливост на усмивката и забележителния си апетит, Питу напредваше с упоение към Виле-Котре.

За любопитните спрямо политиката момъкът имаше новини; впрочем той ги правеше в случай на нужда, тъй като бе живял в Париж, където в онази епоха фабрикуването им бе невероятно.

Разправяше, че господин Бертие е оставил огромно скрито имане, което ще бъде изровено някой ден. Че господин Дьо Лафайет, образец за слава, гордост за цяла провинциална Франция, за Париж вече е само един поолющен манекен, чийто бял кон вдъхновява любителите на каламбури. Че господин Байи, когото Лафайет удостоява с приятелството си, както и останалите членове на семейството му, бил аристократ, а злите езици добавяли и други неща.

Когато разказваше подобни неща, момъкът предизвикваше бури от гняв, ала той притежаваше *quos ego*³⁶⁸ за тези бури; Питу разправяше нечувани анекдоти за Австрийката.

Това непресъхващо красноречие му осигури безкрайна поредица от превъзходни гощавки чак до Восиен, последното село преди Виле-Котре.

Тъй като Себастиен, точно обратното, хапваше малко, да не кажем почти никак, изобщо не говореше и беше бледо и болнаво дете, всеки, заинтересувал се от него, се възхищаваше от будното бащинско чувство на Питу, който приласкаваше, глезеше, грижеше се за момчето и на това отгоре изяждаше пая му, не за друго, а за да му бъде приятен.

Като стигнаха във Восиен, Питу сякаш започна да се колебае; той погледна Себастиен, Себастиен погледна Питу.

Питу се почеса по главата. Това бе неговият начин да покаже объркването си.

Себастиен го познаваше достатъчно, за да му убегне тази подробност.

– Е, добре де! Какво има, Питу? – попита го той.

– Ами мислех си – подхвана Питу, – че ако ти е все едно и ако не си много уморен, вместо да продължим направо за Виле-Котре, можем да минем през Арамон.

И Питу, добросърдечният момък, се изчерви, както би се изчервила Катрин, изразявайки едно не така невинно желание.

---

368. *Quos ego* (лат.) – „Аз вас...“: възпираща заплаха, отправена от сърдития Нептун към ветровете и техния цар, който отприщил бурята без негова повеля; „Енеида“, песен I, стих 135 – бел.фр.изд.

Себастиен разбра.

– А, да! – рече. – Там е умряла нашата бедна мама, Питу.

– Ела, братко, ела.

Питу го притисна до сърцето си толкова силно, та едва не го задуши, и хващайки го за ръка, се затича по пътя, пресичащ долината на Вю-алю, с такъв устрем, че след стотина крачки, запъхтян, бедният Себастиен бе принуден да каже:

– Много бързаш, Питу, много бързаш.

Питу се спря; той не бе забелязал нищо, вървейки с обичайната си крачка.

Видя, че Себастиен е блед и останал без дъх. Взе го на ръце, както свети Христофор е взел Исус, и го понесе. По този начин можеше да върви толкова бързо, колкото си иска. Тъй като не му бе за първи път, Себастиен се остави Питу да го носи.

Така стигнаха до Ларни. В Ларни, понеже Себастиен усети, че гърдите на Питу се повдигат често-често, заяви, че си е починал достатъчно и е готов да ходи сам и с каквато бързина пожелае Питу.

Изпълненият с великодушие Питу забави крачките си.

Половин час по-късно той навлизаше в село Арамон, неговото прелестно родно място, както се казва в романа на един голям поет³⁶⁹, романс, чиято музика със сигурност е по-хубава от думите.

Двете деца се огледаха.

Първото нещо, привлякло погледите им, бе разпятието, което народното благочестие поставя обикновено там, където се влиза в селата.

За жалост дори в Арамон се усещаше влиянието на онзи странен напредък, който Париж правеше по посока на атеизма. Гвоздеите, които приковаваха към кръста дясната ръка и нозете на Христос, бяха счупени, разядени от ръждата. Христос висеше, прикован само за лявата ръка, и никому не бе минала благочестивата мисъл да върне символа на тази свобода, на това равенство и на това братство, така шумно проповядвани, на мястото, което са му отредили юдеите.

Питу не бе набожен, но изпитваше почитание още от детството си. При вида на този забравен Христос сърцето му се сви. Той потърси в един жив плет от онези тънки и здрави като желязна струна треви,

---

369. „Как сладък спомен имам аз/ от прелестното мое родно място“ от Шатобриан, отпечатан в „Меркюр дьо Франс“ от 31 май 1806 г. „по една мелодия от планините на Оверн, с аккомпанимент на лира или на китара, от Ж.-Б. Бедар“, препечатан в „Алманах на музите“ (1807), за да бъде изпят накрая от Лотрек в „Последният Абенсераж“ – бел.фр.изд.

остави в тревата каската и сабята си, покачи се, привърза дясната ръка на бога мъченик към кръста, целуна нозете му и слезе.

В това време Себастиен се молеше на колене пред разпятието. За кого се молеше? Кой знае!

Може би за видението от своето детство, което много се надяваше да срещне пак под големите дървета на гъстата гора, за онази непозната майка, която никога не е непозната, защото, ако не ни е хранила девет месеца с млякото си, то неизменно ни е хранила девет месеца с кръвта си.

Като приключи с това свято деяние, Питу сложи каската на главата си и окачи сабята на колана.

Като свърши молитвата си, Себастиен се прекръсти и хвана отново ръката на Питу.

Двамата влязоха в селото и тръгнаха към колибата, където Питу бе роден, а Себастиен – откърмен.

Слава Богу, Питу добре познаваше Арамон, и при все това не можеше да намери колибата. Той бе принуден да пита; посочиха му една каменна къщурка с покрив от плочи.

Градината беше оградена със зид.

Лея Анжелик бе продала дома на сестра си и новият собственик, бидейки в правото си, бе съборил всичко – старите зидове, измазани с пръст, старата порта с отвора, направен, за да може да влиза котката, старите прозорци, наполовина със стъкла, наполовина с хартии, по които се виждаха като бастуни непохватните драсканици на Питу, сламеният покрив със зеленикавия мъх и избуялите растения, които никнеха и цъфтяха на върха му.

Новият собственик беше съборил всичко, всичко!

Вратата бе затворена и на прага стоеше голямо черно куче, което показва зъбите си на Питу.

– Ела – каза Питу със сълзи на очи. – Ела, Себастиен. Ще те заведа на едно място, където съм сигурен, че нищо не се е променило.

И Питу го повлече към гробището, където бе погребана майка му.

Клетото момче имаше право! Там нищо не се бе променило; само беше поникнала трева, а тревата расте така добре на гробищата, та той можеше изобщо да не познае гроба на майка си.

За щастие заедно с тревата бе поникнала и клонка от плачеща върба; за три-четири години клонката се беше превърнала в дърво. Питу отиде право при това дърво и целуна земята, която то засенчваше, със същото инстинктивно благочестие, с което бе целунал нозете на

Христос.

Надигайки се, усети, че клонките на върбата, раздвижени от вятъра, се полюшнаха около него.

Тогава той протегна ръце, събра клоните и ги притисна до гърдите си.

Сякаш бяха косите на майка му, които целуваше за сетен път.

Двете деца стояха така дълго; денят напредваше.

Трябваше да си тръгнат от този гроб, единственото, което бе навяло спомени на горкия Питу.

В миг му хрумна да отчупи едно клонче от върбата и да го сложи на каската си; ала тъкмо посегна и се спря.

Стори му се, че ще причини болка на бедната си майка, ако откърши вейка от дърво, чиито корени може би обгръщаха боровия ковчег, в който почиваше тялото ѝ.

Той целуна отново земята, хвана Себастиен за ръка и се отдалечи.

Всички бяха на полето или в гората, малко хора видяха Питу и както бе дегизиран с каската и голямата си сабя, никой не го позна.

Момчето пое по пътя за Виле-Котре, омаен път, който се вие през гората в разстояние на три четвърти левга, без нищо живо да го отвлече от мъката му.

Себастиен го следваше умислен и мълчалив.

Към пет часа вечерта пристигнаха във Виле-Котре.

58.

Как Питу, който вече веднъж бе прокълнат и прогонен от леля си заради един варваризъм и три солецизма, беше отново прокълнат и прогонен заради един петел с ориз

Питу естествено пристигна във Виле-Котре през онази част на парка, която наричаха „Фазанарията“; той прекоси залата за танци, пуста в делнични дни, където преди три седмици бе водил Катрин.

Колко неща се бяха случили на Питу и на Франция през тези три седмици!

После, като мина по дългата алея с кестените, стигна до площада пред замъка и почука на задната врата на колежа на абат Фортие.

Бяха изтекли три години³⁷⁰, откакто Питу бе напуснал Арамон, и само три седмици, откакто бе тръгнал от Виле-Котре; следователно беше съвършено нормално, че не го познаха в Арамон, а във Виле-Котре го познаха.

За миг се пръсна слухът, че е пристигнал заедно с младия Себастиен Жилбер, че двамата са влезли през задната врата на колежа на абат Фортие, че Себастиен изглежда почти така, както при отпътуването си от Виле-Котре, но че Питу има каска и сабя.

В резултат пред голямата порта се насъбра тълпа, тъй като решиха, че щом Питу е влязъл през малката порта на замъка, ще излезе през голямата на улица „Соасон“.

Оттам бе пътят му за Пльо.

Наистина момъкът се задържа у абат Фортие само колкото да предаде на сестра му писмото на доктора, Себастиен Жилбер и пет двойни луи, предназначени за заплащането на пансиона.

Отначало сестрата на абат Фортие много се уплаши, когато видя този страховит войник да влиза през градинската врата; ала скоро разпозна честната и кротка физиономия под драгунската каска, което малко я успокои.

Накрая гледката на петте двойни луи я успокои напълно.

Лесно бе да се обясни страхът на бедната стара мома – абат Фортие

---

370. Пет години: майка му умира през 1784 г. – Бел.фр.изд.

бе отишъл на разходка със своите ученици и тя беше съвсем сама в дома.

Щом връчи писмото и петте двойни луи, Питу прегърна Себастиен и излезе, като нахлупи каската на главата си, перчейки се по войнишки.

Себастиен бе пролял няколко сълзи, разделяйки се с Питу, макар че раздялата нямаше да бъде задълго и че неговата компания изобщо не беше забавна; но веселостта, благият характер и вечната любезност на Питу бяха трогнали сърцето на младия Жилбер. Питу бе като тези едри добри кучета нюфаундлендска порода, които понякога много ви уморяват, сетне обаче неизменно уталожват яда ви, лизвайки ви.

Онова, което смекчи тъгата на Себастиен, бе, че Питу му обеща да идва да го вижда често. Онова, което смекчи тъгата на Питу, бе, че Себастиен му благодари.

Сега да последваме нашия герой от колежа на абат Фортие до къщата на неговата леля Анжелик, разположена, както е известно, в покрайнините на Пльо.

На излизане Питу откри, че го очакват двайсетина души. Военните му труфила, чието описание вече бе обиколило целия град, бяха отчасти причината за струпването. Виждайки го да се връща така от Париж, където се биеха, предполагаша, че Питу се е бил, и искаха да научат новини.

Тези новини момъкът ги поднесе с подобаваща величественост; той разказа за превземането на Бастилията, за подвизите на Бийо, на господин Майар, на господин Ели, на господин Юлен; как арендаторът бе паднал в рова на крепостта и как той, Питу, го бе извадил оттам; как най-накрая бяха спасили господин Жилбер, който от осем или десет дни бил в затвора.

Слушателите вече знаеха почти всичко, което им разправяше Питу, ала те бяха чели тези подробности във вестниците, а колкото и интересно да пише един вестникар, не би могъл да се мери с очевидец, който разказва, може да бъде прекъснат и да подхване отново, да бъде попитан и да отговори.

А пък Питу подхващаше, отговаряше, уточняваше и най-дребните детайли, проявяваше голяма благосклонност към всички прекъсвания, голяма любезност при всички отговори.

От това последва, че подир близо час на вести, разказвани при портата на абат Фортие на улица „Соасон“, претърпкана със слушатели, на един от присъстващите, забелязал признаци на безпокойство по лицето на момъка, му хрумна да каже:

– Ама бедният Питу е уморен, а ние го държим тук на крак, вместо да го оставим да се прибере при леля си Анжелик. Милата стара мома! Ще бъде толкова щастлива да го види отново.

– Не че съм уморен – обясни Питу, – ами съм гладен. Никога не се уморявам, само дето винаги съм гладен!

При тази простодушна декларация тълпата, която уважаваше потребностите на стомаха на Питу, се разтвори почтително и той, сподиряя от неколцина любопитни, по-настъргвени от останалите, можа да поеме към Пльо, сиреч към дома на леля Анжелик.

Леля Анжелик я нямаше, несъмнено бе отишла да навести съседите и вратата беше затворена.

Мнозина предложиха на Питу да го заведат у тях, за да получи храната, от която имаше нужда, ала той гордо отказа.

– Но ти виждаш, драги Питу – рекоха му, – че вратата на леля ти е затворена.

– Вратата на една леля не ще може да остане затворена пред един покорен и изгладнял племенник – каза назидателно момъкът.

И измъквайки сабята си, чийто вид накара жените и децата да се отдръпнат, той вкара върха ѝ между езичето и отвора на бравата, натисна силно и вратата се отвори за голямо възхищение на присъстващите, които вече не подлагаха на съмнение подвизите на Питу, откакто го видяха така дръзко да се излага на гнева на старата мома.

Вътрешността на дома бе същата, каквато я помнеше – прословутото кожено кресло заемаше царствено средата на стаята; два-три разкривени стола образуваха окуцялата свита на тежкото кресло; в дъното бе раклата за хляб, вдясно – бюфетът, срещу бюфета – камината.

Питу влезе в къщата с кротка усмивка; той нямаше нищо против тези овехтели мебели; тъкмо обратното, те му бяха приятели от детинство. Бяха корави, вярно е, почти толкова корави, колкото и леля Анжелик, но ако ги отвореше, човек можеше да намери в тях поне нещо добро, докато ако бъдеше отворена леля Анжелик, сигурно бе, че вътре ще се окаже още по-сухо и лошо, отколкото отвън.

Още същия миг Питу даде едно доказателство за онова, което бързаме да изложим, на хората, които го следваха и виждайки какво става, стояха пред вратата, любопитни да научат какво ще се случи при завръщането на леля Анжелик.

Впрочем не беше трудно да се забележи, че тези няколко души изпитват симпатия към Питу.

Споменахме, че той бе гладен, толкова гладен, че чертите на лицето

му се бяха променили.

Ето защо нямаше намерение да се помайва; отиде право при раклата за хляб и при бюфета.

Едно време – казваме едно време, макар че бяха изтекли едва три седмици от заминаването на Питу, тъй като според нас времето се измерва не с неговата продължителност, а с изпълващите го събития, – та едно време, подтикван от зъл дух или неустоим глад, две пъклени сили, които много си приличат, Питу сядаше на прага на затворената врата и изчакваше смирено завръщането на леля Анжелик; когато тя се появише, той я поздравяваше с блага усмивка; правеше си труда да стане, за да ѝ стори място да мине; влизаше неизменно след нея и вземаше хляба и ножа, за да я накара да отдели полагащото му се; после, с отрязаната част от хляба, хвърляше един жаден поглед, влажен и магнетичен – поне така си мислеше, – магнетичен до степен да привлече сиренето или лакомствата, намиращи се на плота на бюфета.

Електричество, което рядко даваше резултат, но все пак понякога даваше.

Днес обаче Питу действаше като мъж – той отвори спокойно раклата за хляб, извади от джоба широкия си нож с дървена дръжка, посегна към хляба и отрязва един крайщник, който нищо чудно да тежеше цял килограм, както елегантно се изразяват след въвеждането на новите мерки³⁷¹.

Сетне пусна хляба в раклата и затвори капака.

Подир което, със същата невъзмутимост, се приближи до бюфета.

За миг му се стори, че чува ръмженето на леля Анжелик, ала пантите на бюфета изскърцаха и този шум, със своята реалност, заглуши другия, който бе плод единствено на въображението му.

По времето, когато Питу живееше в къщата, лелята се зареждаше с трайни провизии – сирене от Марол или пък тънко парче сланина, увито със зелените листа на огромна зелка; но откакто този баснословен гладник бе напуснал околността, Анжелик, въпреки своето скъперничество, си приготвяше ястия, които траеха една седмица и не бяха лишени от кулинарна стойност.

Това бе понякога говеждо печено с моркови и лукчета, попили мазнината му; друг път яхния от овнешко с вкусни картофи, едри като детски главички или продълговати като тиквички; или телешки джолан, който подправяше с няколко глави лук и скилидки чесън, накиснати в

---

371. Десетичната метрична система е приета на 1 август 1793 г. – бел.фр.изд.

оцет; или пък гигантски омлет, опържен в големия тиган, приятно зачервен, поръсен с лук и магданоз, или изпъстрен с резенчета сланина, едно-единствено от които бе достатъчно на старата да се засити дори в дните, когато имаше апетит.

През цялата седмица леля Анжелик докосваше скъпоценното творение със сдържаност, накрънявайки целостта му точно толкова, колкото го изискваха нуждите ѝ.

Всеки ден тя се наслаждаваше на това да бъде сама и да похапва такива пикантни неща и, изпаднала в блаженство, колкото пъти посягаше към гозбата и поднасяше залък към устата си, толкова пъти се сещаше за племенника си Анж Питу.

Питу има късмет.

Той попадна там в деня, беше понеделник, когато леля Анжелик бе опекла с ориз един стар петел, увит в тесто и задушен така добре, че костите се бяха отделили и месото бе станало почти крехко.

Блюдото беше чудесно; то бе сложено в дълбок съд, черен отвън, ала лъскав и пълен с прелести за окото.

Месата се показваха над ориза като островчета в обширно езеро, а гръбнакът на петела стърчеше над многобройните върхове, както хребетът на Сеута се издига над пролива Гибралтар.

Питу даже не прояви учтивостта да ахне от възхита, съзирайки това чудо.

Разглезен от хубавата кухня, той, неблагодарникът, забравяше, че никога подобен разкош не бе обитавал бюфета на леля Анжелик.

Питу държеше порязаницата хляб с дясната ръка.

С лявата хвана дълбокия съд и го задържа в равновесие чрез натиска на четвъртия си палец, който потопа до първата фаланга в гъстата мазнина с превъзходен аромат на печено месо.

В този момент му се стори, че една сянка ляга между него и светлината от вратата.

Той се обърна с усмивка, защото беше от онези простодушни натури, при които задоволството на сърцето се изписва върху лицето.

Сянката бе от тялото на леля Анжелик.

На леля Анжелик, по-непримирима скъперница, по-кисела и по-изсугена от всякога.

Ако това се бе случило едно време – принудени сме да прибъгваме непрестанно към тази ретроспекция, сиреч към сравнение, тъй като то единствено може да изрази мисълта ни, – та ако се бе случило едно време, при вида на старата мома Питу би изтървал гозбата и докато тя се

навеждаше отчаяна, за да събере остатъците от своя петел и зрънцата ориз, той би скочил над главата ѝ и би хукнал навън с хляба под мишница.

Ала Питу не беше вече същият, каската и сабята го бяха променили поне физически, ако допирът до големите философи на епохата не го бе променил духовно.

Вместо уплашено да побегне пред леля си, той се приближи до нея с чаровна усмивка, протегна ръце и макар че тя се помъчи да се отскубне, Анж я прегърна с двете си огромни пипала, които наричаха негови ръце, притискайки я до гърдите си, докато ръцете му, едната, хванала хляба и ножа, а другата – съда с петела с ориз, се кръстосаха зад гърба ѝ.

След като извърши този акт на семейственост, който смяташе за задължение, наложено от положението му, и който трябваше да бъде изпълнен, той пое въздух с цели дробове, казвайки:

– Е, лельо Анжелик! Това е бедният Питу.

При тази прегръдка, на каквата не бе свикнала, старата мома си беше въобразила, че заловен от нея на местопрестъплението, племенникът ѝ бе поискал да я задуши, както Херакъл е задушил Антей³⁷².

Така че тя си отдъхна, освободена от тези опасни обятия. Само дето бе успяла да забележи, че Питу даже не беше изразил възхищение при гледката на петела.

Той бе не само един неблагодарник, ами на това отгоре и простак.

Нещо друго обаче накара леля Анжелик да се задъха ядно – че Питу, който едно време, когато тя господстваше от коженото си кресло, не смееше дори да приседне на някой от изпочупените столове или на някоя от куците табуретки наоколо, сега, след като я беше прегърнал, се бе настанил без задръжки върху креслото, бе наместил ястието между краката си и се бе приготвил да го начене.

С могъщата си десница, както се казва в Светото писание, той стискаше споменатия нож, нож с дървена дръжка и широко острие, същинска мистрия, с каквата Полифем³⁷³ е можел да яде чорбата си.

С другата ръка държеше залък хляб, широк три пръста и дълъг

---

372. Алюзия за дванайсетия подвиг на Херакъл, когато той влязъл в единоборство с великана Антей, вдигнал го високо във въздуха и го удущил – бел.ред.

373. Полифем – циклоп, герой от „Одисея“ на Омир. Затворил Одисей с дванайсет негови спътници в пещерата си и започнал да ги убива, да насича телата им, да ги вари и да ги изяжда, докато Одисей не го упоил с вино и не изгорили единственото око на великана – бел.ред.

шест палеца, същинска метла, с която прибутваше ориза върху ножа си, докато пък ножът, разубнавайки, изтикваше месото върху хляба.

Ловка и безмилостна маневра, в резултат на която подир няколко минути лъсна синьо-белият фаянс от вътрешната страна на съда, както се появяват при отлив халките и камъните на вълнолома, от който водата се е оттеглила.

Ще трябва да се откажем да описваме страхотното слисване и отчаяние на леля Анжелик.

При все това за миг тя помисли, че може да извика.

Не можа.

Питу се усмихваше така чародейно, че викът замръзна на устните на леля Анжелик.

Тогавя тя се опита да се усмихне на свой ред, надявайки се да умилюстиви този свиреп звяр, наричан глад, който в момента обитаваше вътрешностите на нейния племенник.

Ала поговорката бе вярна, изгладнелите вътрешности на Питу оставаха глухи и неми.

Вместо да се усмихне, лелята се разплака.

Това леко притесни Питу, но ни най-малко не му попречи да яде.

– Охо, лельо! – рече той. – Колко сте добра, да плачете от радост заради завръщането ми. Благодаря, добра ми лельо, благодаря.

И продължи.

Очевидно Френската революция съвсем бе развалила този човек.

Той излапа три четвърти от петела и остави малко ориз на дъното, казвайки:

– Вие предпочитате ориза, нали, скъпа ми лельо? Той е по-мек за зъбите ви. Оставям ви ориза.

При това внимание, което несъмнено прие като насмешка, леля Анжелик едва не се задуши от гняв. Тя пристъпи решително към младия Питу и изтръгна съда от ръцете му, произнасяйки богохулство, което дващесетина години по-късно щеше чудесно да допълни един гренадир от старата гвардия³⁷⁴.

Момъкът изпусна тежка въздишка.

– Ох, лельо! – поклати глава той. – Съжалявате за петела си, нали?

– Негодникът му с негодник! – процеди леля Анжелик. – Мисля, че ми се *присмива*.

---

374. Отправка към ругатнята на Камброн, изречена по време на битката при Ватерло: „Майната ви! Гвардията умира, но не се предава!“ – бел.ред.

Присмивам се е един наистина френски глагол, а в Ил дьо Франс говорят чист френски.

Питу стана.

– Лельо – поде важно, – нямам ни най-малко намерение да не ви плащам. Имам пари. Ще се настаня, ако искате, на пансион у вас, само че си запазвам правото да определям менюто.

– Нехранимайко! – изкрещя леля Анжелик.

– Да кажем, че порционът е четири су. Значи ви дължа четири су за ориза и две су за хляба, общо шест су.

– Шест су! – задъхваше се лелята. – Шест су! Та само хлябът е шест су, а оризът е за осем су.

– Не включвам обаче петела в сметката, драга ми лельо – добави Питу, – вземайки предвид, че той е от вашия кокошарник, мой стар приятел, веднага го познах по гребена.

– При все това си струва цената.

– На девет години е. Аз го откраднах за вас изпод корема на майка му. Беше колкото юмрук и вие дори ме набихте, защото заедно с него не бях донесъл зърно, за да го нахраните на другия ден. Госпожица Катрин ми даде зърното. Той си беше моя собственост, изял съм си моята собственост! Имам право на това.

Бясна от гняв, лелята хвърли унищожителен поглед на този революционер.

Тя вече нямаше глас.

– Излез оттук! – прошепна едва.

– Ей така, веднага, след като съм вечерял, без да ми дадете време за храносмилане? А! Това е неучтиво, лельо.

– Излез!

Питу, който бе седнал, стана отново; той забеляза, не без бурно задоволство, че стомахът му не може да поеме и зрънце ориз повече.

– Лельо – изрече тържествено, – вие сте една лоша роднина и аз искам да ви покажа, че допускате по отношение на мен същата грешка, както едно време, и сте все така жестока и все такава скъперница. Не желая да ходите навсякъде и да разправяте, че съм изпоизял де каквото съм намерил.

Питу застана на прага на портата и с мощен глас, който би могъл да бъде чул не само от любопитните, които го бяха придружили и присъстваха на разигралата се сцена, но и от безразличните, които минаваха на петстотин крачки разстояние, занарежда:

– Призовавам тези добри хора за свидетели, че пристигам пеша от

Париж, след като съм превзел Бастилията. Че бях уморен, че бях гладен, че седнах и се нахраних при роднината си и че бях укорен така сурово за това, че бях прокуден така безжалостно, та съм принуден да си отида.

И Питу вложи достатъчно патетика в тази въстъпителна част на словото си, за да започнат съседите да мърморят срещу старата.

– Един клет пътник – продължи той, – който е изминал деветнайсет левги пеша, един почтен момък, удостоен с доверието на господин Бийо и господин Жилбер, който доведе Себастиен Жилбер при абат Фортие, един победител на Бастилията, един приятел на господин Байи и на генерал Дьо Лафайет! Призовавам ви за свидетели, че ме гонят.

Ропотът се засили.

– И понеже не съм някой просяк – не преставаше Питу, – понеже, когато ми натякват за хляба, аз си го плащам, ето, оставям едно малко екю за онова, което изядох при леля си.

Той измъкна високомерно едно екю от джоба си и го хвърли на масата, откъдето пред очите на всички то отскочи в блюдото и потъна до половината в ориза.

Този последен щрих довърши старицата; тя наведе глава пред всеобщото неодобрение, изразено с продължително мърморене; двајсетина ръце се протегнаха към Питу, който излезе от къщата, изгърсвайки обувките си на прага, и изчезна, съпроводен от тълпа хора, които му предлагаха храна и подслон, щастливи да приютят безплатно един от победителите на Бастилията, приятел на господин Байи и на генерал Дьо Лафайет.

Лелята взе екюто, избърса го и го пусна във вече познатата ни паничка, където трябваше да почака, в компанията на много други, преди да се превърне в един стар луидор.

Ала слагайки това екю, дошло при нея по такъв странен начин, тя въздъхна и си помисли, че може би Питу има правото да яде, щом като плаща така добре.

59.

Питу – революционер

След като изпълни първостепенните повели на послушанието, Питу реши да откликне и на първостепенните повели на сърцето си.

Сладко нещо е подчинението, когато заповедта на господаря сбъдва тайните копнежи на онзи, който се подчинява.

Така че той разтвори крака като пергели, тръгна по уличката, която отива от Пльо към улица „Лорме“, образувайки един вид зелен пояс с двата си реда жив плет от тази страна на града, и пое направо през полето, за да стигне по-бързо до фермата в Писльо.

Ала скоро забави ход; всяка крачка му навяваше спомени.

Когато се прибираш в града или селото, където си роден, сякаш стъпваш по младостта си, по отминалите дни, които се стелят, както каза английският поет³⁷⁵, подобно килим под нозете, за да отдадат почит на завръщания се пътник.

На всяка крачка откриваш по някой спомен, караш сърцето ти да трепне.

Тук си страдал, там си бил блажен; тук си ридал от болка, там си плакал от радост.

Питу, който не беше аналитик, бе принуден да бъде мъж; той натрупа камари от минало по цялата дължина на пътя и пристигна във фермата на леля Бийо с душа, преливаща от вълнение.

Когато съзря на стотина крачки пред себе си просналия се хребет на покривите, когато измери с очи столетните брястове, извили се, за да гледат отвисоко как димят обраслите с мъх комини, когато долови далечните звуци от добитъка, който мърдаше и си приказваше, от кучетата, които ръмжаха, от талигите, които трополяха, той нагласи каската на главата си, закрепи драгунската сабя на хълбока си и се постара да си придаде юначен вид, подобаващ на военен и на влюбен.

Отначало никой не го позна, което бе доказателство, че е успял.

Един прислужник поееше конете на барата; той чу шум, обърна се и през рошовата глава на близката върба забеляза Питу, или по-скоро една каска и една сабя.

Прислужникът бе поразен и замръзна от изумление.

---

375. Може би Дюма прави алюзия с Байрон – Бел.фр.изд.

Минавайки край него, Питу го повика.

– Ей, Варно! Добър ден, Барно! – рече му.

Смаян от това, че тази каска и тази сабя го знаят по име, слугата повдигна шапката си и изпусна юларите на конете.

Момъкът го заобиколи, усмихвайки се.

Но конярят съвсем не се успокои; радушната усмивка на Питу бе останала скрита под каската му.

В същото време леля Бийо забеляза този воин през прозореца на трапезарията.

Тя стана.

Тогава хората по селата бяха в тревога. Носеха се ужасяващи слухове; говореше се за разбойници, които изсичали горите и прибирали реколтата още неузряла³⁷⁶.

Какво означаваше пристигането на този войник? Знак за нападение ли беше или за помощ?

След като обгърна с един поглед Питу, госпожа Бийо се почуди на селските му панталони до коленете, които не вървяха с бляскавата каска, и, трябва да се каже, че в своите предположения тя клонеше по-скоро към подозрение, отколкото към надежда.

Войникът, какъвто и да беше, влезе в кухнята.

Леля Бийо направи две крачки към него. От своя страна, за да не остане по-назад по учтивост, Питу свали каската си.

– Анж Питу! – възкликна тя. – Анж, ти – тук!

– Добър ден, госпожо Бийо – отвърна момъкът.

– Анж! О, Боже мой! Та кой би могъл да се сети? Ама ти да не си се записал във войската?

– О! Във войската! – каза Питу.

И се усмихна с чувство на превъзходство.

Сетне се озърна наоколо, явно търсейки някого.

Леля Бийо се усмихна; бе отгатнала целта на този поглед.

И попита простодушно:

– Катрин ли търсиш?

– Да, за да й поднеса почитанията си – отговори момъкът.

– Тя простира прането. Хайде, седни, погледни ме, говори ми.

– С най-голямо удоволствие – рече Питу, – добър ден, добър ден, добър ден, госпожо Бийо.

---

376. Башата на Дюма, драгун от полка на кралицата, пристига на 15 август 1789 г. във Виле-Котре по искане на властите, за да охранява реколтата и пазарите – Бел.фр.изд.

И си взе един стол.

При вратата и на стълбите се насъбраха всички прислужнички и надничари, привлечени от разказа на коняря. Чуваше се как си шушнат:

– Това Питу ли е?

– Да, той е.

– Бре!

Момъкът обходи с благосклонен поглед старите си другари. За повечето от тях усмивката му бе като милувка.

– И ти идваш от Париж, Анж? – подхвана стопанката на дома.

– Право оттам, госпожо Бийо.

– Как е нашият стопанин?

– Много добре, госпожо Бийо.

– Как е в Париж?

– Много зле, госпожо Бийо.

– А!

И кръгът на слушателите се стесни.

– Ами кралят? – попита арендаторката.

Питу поклати глава и се разнесе едно млясане с език, твърде унизително за монархията.

– А кралицата?

Този път той не отвърна абсолютно нищо.

– О! – възкликна госпожа Бийо.

– О! – повториха струпалите се.

– Хайде, продължавай, Питу – подкани го арендаторката.

– По дяволите! Питайте ме – рече момъкът, който се пазеше да не разкаже в отсъствието на Катрин всичко интересно, което имаше за разправяне.

– Защо носиш каска? – попита госпожа Бийо.

– Това е трофей – отговори Питу.

– Какво значи трофей, приятелю? – не разбра добрата жена.

– А, да, наистина, госпожо Бийо! – кимна той с покровителствена усмивка. – Няма как да знаете какво е трофей. Трофей е, когато победиш враг, госпожо Бийо.

– Значи си победил някой враг, а, Питу?

– Някой! – произнесе пренебрежително Питу. – Ех, мила ми госпожо Бийо! Та не знаете ли, че ние двамата, господин Бийо и аз, превзехме Бастилията.

Тези магически думи наелектризираха аудиторията. Питу почувства дъха на присъстващите в косата си и ръцете им на облегалката на

стола.

– Разкажи, разкажи ни какво е направил нашият човек – наведе се към него госпожа Бийо, горда и тръпнеща едновременно.

Питу се огледа отново за Катрин; Катрин не идваше. Стори му се оскърбително, че госпожица Бийо не изоставя прането си заради пресните новини, донесени от такъв куриер.

Той поклати глава; започваше да става недоволен.

– Само че това е твърде дълго за разправяне – рече.

– А ти гладен ли си? – попита госпожа Бийо.

– Доста може би.

– Жаден?

– Не бих казал не.

Начаса прислужници и прислужнички се разтичаха, вследствие на което момъкът се оказа ограден от чаша за вино, хляб, месо и всички видове плодове, преди още да е обмислил обхвата на желанието си.

Питу бе силна натура, както казват на село, сиреч храносмилаше бързо; колкото и бързо да храносмилаше обаче, все още не можеше да приключи с петела на леля Анжелик, последната хапка от който бе погълнал нямаше и половин час.

Така че онова, което бе поискал, не му помогна да спечели време – толкова чевръсто му беше сервирано.

Той видя, че трябва да направи върховно усилие, и започна да яде.

Ала въпреки волята си да продължи, подир миг бе принуден да спре.

– Какво ти е? – удиви се госпожа Бийо.

– Проклятие! Аз, такава...

– Дайте на Питу да пийне.

– Имам си сидър, госпожо Бийо.

– Но може би ще предпочетеш ракия?

– Ракия ли?

– Да, не свикна ли да я пиеш в Париж?

Порядъчната жена предполагаше, че дванайсет дни са били достатъчни на Питу да се поквари.

Той гордо отхвърли предположението.

– Ракия, аз – никога! – отсече.

– Тогава говори.

– Ако заговоря – каза Питу, – ще трябва после да започвам отначало заради госпожица Катрин и ще стане дълга и широка.

Двама-трима души хукнаха към пералнята, за да потърсят

госпожица Катрин.

Ала в това време момъкът машинално обърна очи към стълбата за първия етаж и през една врата, отворила се от течението, забеляза Катрин, облегната на един прозорец.

Катрин беше вперила поглед по посока на гората, сиреч по посока на Бурсон.

Тя бе така погълната в своето съзерцание, че нищо от движението в къщата не я бе стреснало, нищо отвътре не бе отвлякло вниманието ѝ, изцяло отдадено на онова, което ставаше навън.

– Ах! – въздъхна Питу. – По посока на гората, по посока на Бурсон, по посока на господин Изидор Дьо Шарни, да, това е.

И втора, още по-жална въздишка се изтръгна от гърдите му.

В този момент пратениците се завърнаха, бяха проверили не само в пералнята, но и на всички места, където би могла да бъде Катрин.

– Е, какво? – попита госпожа Бийо.

– Не видяхме госпожицата.

– Катрин! Катрин! – извика госпожа Бийо.

Девојката не чуваше.

Тогав Питу се реши да заговори.

– Госпожо Бийо – поде той, – знам защо не са намерили госпожица Катрин в пералнята.

– Защо?

– По дяволите! Защото не е там.

– А ти знаеш ли къде е?

– Да.

– Е, къде е?

– Горе.

И хващайки арендаторката за ръка, той я поведе по стълбата и ѝ показа Катрин, приседнала на перваза на прозореца, в рамката от грамофончета и бръшлян.

– Тя се вчесва – каза добрата жена.

– Уви, не, тя е напълно вчесана – промълви тъжно Питу.

Арендаторката изобщо не обърна внимание на тъгата в гласа на момъка и извика силно:

– Катрин! Катрин!

Сепната, девојката потрепери, затвори бързо прозореца и рече:

– Какво има?

– Ама ела де, Катрин – подкани я госпожа Бийо, без ни най-малко да се съмнява във въздействието на думите си. – Анж е пристигнал от

Париж.

Питу се заслушваше с тревога за отговора на девойката.

– А! – произнесе хладно Катрин.

Толкова хладно, че сърцето на клетия Питу сякаш спря. Тя слизаше с онази флегматичност, присъща на фламандките от картините на Ван Остаде и Броувер³⁷⁷.

– Я гледай! – каза, стъпвайки на последното стъпало. – Той бил.

Питу се поклони, порумениял и тръпнеш.

– Той има каска – пошушна една от прислужничките на ухото на младата си господарка.

Питу чу и се взря да види ефекта върху лицето на Катрин. Очарователно лице, може би леко пребледняло, ала закръглено и с кадифена мекота. Но Катрин не изрази никаква възхита по отношение на каската на Питу.

– А, имал каска! И какво ще прави с нея?

Този път възмущението взе връх в сърцето на доблестния момък.

– Имам каска и сабя – наблегна той с гордост, – защото се бих и защото убивах драгуни и швейцарци. И ако се съмнявате, госпожице Катрин, попитайте баща си, това е.

Катрин бе толкова замислена, че сякаш чу само последната част от отговора на Питу.

– Как е баща ми? – попита тя. – И защо не се върна заедно с вас? Да не би новините от Париж да са лоши?

– Много лоши – кимна Питу.

– Мислех, че всичко се е наредило – каза Катрин.

– Да, наистина, но пак се разбърка – отговори Питу.

– Не се ли спогодиха кралят и народът с призоваването отново на господин Некер?

– Става дума тъкмо за господин Некер – рече Питу с нотка на самодоволство.

– Все пак това удовлетвори народа, нали?

– Така го удовлетвори, че тръгна да раздава правосъдие и е на път да избие всичките си врагове.

– Всичките си врагове! – възкликна Катрин учудено. – И кои са враговете на народа?

– Ами аристократите – отвърна Питу.

---

377. Адриан ван Остаде (1610 – 1685) и Адриан Броувер (1605 – 1638) – фламандски живописци, майстори на битови сцени от живота на простолюдието – бел.ред.

Девојката побледня.

– А кои наричат аристократи? – попита.

– Кои, по дяволите! Онези, които притежават големи земи, онези, които разполагат с разкошни замъци, онези, които държат нацията гладна, онези, които имат всичко, докато ние нямаме нищо.

– И още? – обади се раздражено Катрин.

– Онези, които имат хубави коне и красиви каляски, докато ние ходим пеша.

– Боже мой! – извика тя, побелявайки като мъртвец.

Питу забеляза тази промяна в изражението ѝ.

– Наричам аристократи хора, които вие познавате – изрече той с убийствена радост.

– Които познавам?

– Които познаваме? – намеси се леля Бийо.

– Ама за кого намекувате? – настоя Катрин.

– За господин Бертие дьо Совини например.

– За господин Бертие дьо Совини?

– Дето ви е дал златните токи, които носехте на обувките си в деня, когато танцувахте с господин Изидор.

– Е, и какво?

– Е, и какво! Видях с очите си как изяждат сърцето му.

Потресаваш вик се изтръгна от всички гърди. Катрин се строполи върху стола, на който се бе облегнала.

– Ти видя това? – попита леля Бийо, трепереща от ужас.

– И господин Бийо също го видя.

– О! Боже мой!

– Да, и в този час вече – продължи Питу – трябва да са убили или изгорили де що има аристократи в Париж и във Версай.

– Това е отвратително! – прошепна Катрин.

– Отвратително! И защо? Да не би да сте аристократка вие, госпожице Бийо?

– Господин Питу – стрелна го Катрин с някаква мрачна енергия, – струва ми се, че не бяхте толкова жесток, преди да тръгнете за Париж.

– И не съм и станал, госпожице – каза, силно разколебан, момъкът.
– Но...

– Но тогава не се хвалете със злодеянията, които вършат парижаните, понеже не сте парижанин и не сте извършили тези злодеяния.

– Не само не съм ги извършил – додаде Питу, – ами господин Бийо и аз едва не бяхме повалени и стъпкани, защитавайки господин Бертие.

– О, моят храбър баща! Моят храбър баща! Това е в природата му, познавам го чудесно! – извика възбудено Катрин.

– Достойният ми мъж! – промълви госпожа Бийо с навлажнени очи.
– И какво направи той?

Питу описа ужасяващата сцена на площад „Грев“, разказа за отчаянието на Бийо и за желанието му да се върне във Виле-Котре.

– Защо не си дойде тогава? – попита Катрин с глас, който развълнува Питу, като онези зловещи предсказания, които гадателите така добре умеят да внушават дълбоко в сърцата.

Леля Бийо долепи молитвено ръце.

– Господин Жилбер не позволи – рече момъкът.

– Ама да не би господин Жилбер да иска да убият мъжа ми? – разрида се госпожа Бийо.

– Да не би да иска да бъде погубен домът на баща ми? – добави Катрин със същата мрачна тъга.

– О, не! – отвърна Питу. – Господин Бийо и господин Жилбер се разбраха. Господин Бийо ще остане още някое време в Париж, за да довършат революцията.

– Те двамата сами ли, как така? – почуди се леля Бийо.

– Не, заедно с господин Дьо Лафайет и господин Байи.

– А! – каза с възхищение арендаторката. – Щом е с господин Дьо Лафайет и господин Байи...

– Кога мисли да се прибере? – попита за пореден път Катрин.

– О! Колкото до това, госпожице, не знам нищо.

– Ами ти, Питу, ти защо се върна тогава?

– Аз доведох Себастиен Жилбер при абат Фортие и дойдох тук, за да предам наставленията на господин Бийо.

Изричайки тези думи, той се изправи не без известно дипломатическо достолепие, което бе разбрано, ако не от прислугата, то поне от господарите.

Леля Бийо също се надигна и отпрати хората си.

Катрин, останала седнала, се постара да надникне в мислите на Питу, преди да са излезли от устата му.

– Какво ли ще трябва да чуя? – запита се тя.

60. Госпожа Бийо абдикира

Двете жени отдадоха цялото си внимание, за да изслушат повелите на почитаемия баща.

Питу съзнаваше, че задачата щеше да бъде трудна – той бе видял госпожа Бийо и Катрин в действие; познаваше навика на едната да командва и жестоката независимост на другата.

Катрин – момиче толкова нежно, толкова работливо, толкова добро – бе добила, поради качествата си, огромно влияние върху всички във фермата; а какво е властническият дух, ако не твърда воля за неподчинение.

Изпълнявайки своята мисия, Питу си даваше сметка за насладата, която щеше да достави на едната, и за болката, която не можеше да не причини на другата.

Леля Бийо, с отредената ѝ второстепенна роля, му изглеждаше като нещо ненормално, абсурдно. Това възвеличаваше Катрин по отношение на Питу.

А Катрин нямаше нужда от подобно възвисяване при сегашните обстоятелства.

Ала във фермата той бе като Омиров вестител, една уста, една памет, не и разум. Момъкът се изрази със следните думи:

– Госпожо Бийо, желанието на господин Бийо е вие да се мъчите възможно най-малко.

– Как така? – попита с изненада простодушната жена.

– Какво значи това „да се мъчи“? – додаде младата Катрин.

– Ще рече, че управлението на ферма като вашата предполага много грижи и работа, че има сделки за сключване...

– Е, какво? – не разбираше добрата жена.

– Плащания...

– Е, и?

– Оран...

– Е, добре!

– Прибиране на реколта...

– Кой твърди обратното?

– Със сигурност никой, госпожо Бийо. Но за да се сключват сделки, трябва да се пътува.

- Имам си кон.
- Когато се плаща, трябва пазарене.
- О! Уста на заем не взимам.
- За да се оре...
- Нямам ли навика да надзиравам?
- А прибирането на реколтата, това е свършено друга работа. Трябва да се готви на работниците, да се помага на коларите...
- Нищо не ще ме уплаши, щом е за благото на мъжа ми – заяви достойната жена.
- Само че, госпожо Бийо... в края на краищата...
- В края на краищата какво?
- Толкова работа... и... на тази възраст...
- А! – рече леля Бийо, поглеждайки Питу накриво.
- Ама помогнете ми де, госпожице Катрин – каза бедният момък, усещайки, че силите му намаляват, а положението става все по-трудно.
- Не знам какво да направя, за да ви помогна – вдигна рамене Катрин.
- Е, добре! – въздъхна Питу. – Господин Бийо не избра госпожа Бийо, за да не си дава толкова труд.
- А кого? – прекъсна го тя, треперейки от възмущение и респект.
- Избра този, който е по-силен, който е той и вие едновременно. Избра госпожица Катрин.
- Дъщеря ми Катрин да управлява дома! – извика майката с нотка на недоверие и едва доловима ревност.
- Под вашите заповеди, майко – побърза да каже девойката, изчервявайки се.
- Не, не – настоя Питу, решен да доведе мисията си докрай. – Не! Изпълнявам изцяло заръката му. Господин Бийо упълномощава Катрин и ѝ прехвърля всички работи и дела по поддържането на дома.
- Всяка от тези думи, подсилена от истинността, проникваше в сърцето на стопанката; и вместо да избълва люта ревност и пламенен гняв, тази така добродушна натура посрещна своето понижение примирено, покорно, със съзнанието за непогрешимостта на мъжа си.
- Можеше ли Бийо да сбърка? Можеше ли да не бъде послушан Бийо?
- Ето двата единствени аргумента, които добрата жена си приведе срещу самата себе си. И съпротивата ѝ секна.
- Тя погледна дъщеря си, в чиито очи съзря скромност, доверие, воля за успех, нежност и неизменно уважение. И отстъпи напълно.

– Господин Бийо е прав – рече. – Катрин е млада. Има твърда глава и е дори вироглава.

– О, да! – потвърди Питу, сигурен, че ласкае самолюбието на девойката, като същевременно я стрелна с хапливия си тон.

– Катрин – продължи леля Бийо – ще се чувства по-добре от мен по широките друмища. По-чевръсто ще търчи по цял ден подир орачите. Ще е по-неотстъпна в продаването и купуването. Дъщеря ми ще съумее да накара всички да ѝ се подчиняват!

Катрин се усмихна.

– Е, какво пък! – редеше простодушната жена, без дори да ѝ се налага да сподавя въздишка. – Ето че и Катрин ще потича малко по нивите, ще държи кесията, ще е все на път! Ето че моето момиче ще стане момче!

Питу се намеси със самонадеян вид:

– Не се бойте за госпожица Катрин, аз съм тук и ще я придружавам навсякъде.

Това добронамерено предложение, на което Анж вероятно разчита-ше да окаже сигурно въздействие, му спечели от страна на Катрин един такъв странен поглед, че той остана озадачен.

Девойката се изчерви не като жените, на които е доставено удоволствие, а с онзи петнист нюанс, който, разкривайки чрез един двоен симптом двойственото състояние на душата, неговата първопричина, издава едновременно гнева и нетърпението, желанието да говори и нуждата да замълчи.

Питу не бе светски човек; той не долавяше нюансите.

Ала усещайки, че червенината на Катрин не бе израз на пълно съгласие, каза с приветлива усмивка, която откри едрите му зъби под дебелите устни:

– Но вие мълчите, госпожице Катрин?

– Ама вие не съзнавате ли, господин Питу – подхвана девойката, – че изрекохте глупост?

– Глупост! – възкликна влюбеният.

– По дяволите! – извика госпожа Бийо. – Как си представяте дъщеря ми Катрин с телохранител?

– Е, в горите поне!... – упорстваше Питу с такъв наивно добросъвестен вид, че би било грехота да му се надсмееш.

– И това ли е част от наставленията на нашия човек? – попита леля Бийо, като по този начин показва също известно предразположение към язвителни забележки.

– О! – отвърна Катрин. – Това е занятие за ленивец, което баща ми не би могъл да препоръча на господин Питу и което господин Питу не би приел от баща ми.

Момъкът местеше широко отворените си уплашени очи от Катрин към леля Бийо и обратно; всичките му въздушни кули рухваха.

Като истинска жена Катрин разбра болезненото разочарование на Питу.

– Господин Питу – поде тя, – в Париж ли сте видели младите момичета да се излагат така, влачейки непрекъснато момци подир себе си?

– Ама вие не сте младо момиче – сви вежди Питу, – вие сте господарката на дома.

– Хайде, хайде! Стига приказки – намеси се рязко леля Бийо, – господарката на дома има доста неща за вършене. Ела, Катрин, да ти предам къщата, съгласно заповедите на баща ти.

И пред очите на смаяния, неподвижен Питу започна една церемония, на чиято селска простота не липсваше нито тържественост, нито поезия.

Госпожа Бийо разкачи ключовете от връзката и ги връчи един след друг на Катрин, като ѝ даде отчет за бельото, за бутилките, за мебелите и провизиите.

Тя отведе дъщеря си при стария секретер, украсен с инкрустации, датиращ от 1738 или 1740 година, в чийто тайник Бийо пазеше документите, луидорите, всички архиви и съкровища на семейството.

С подобаваша важност Катрин се остави да бъде посветена във всемогъществото на властта и в тайните; проникателно разпита майка си, обмисли всеки отговор и изглеждаше сякаш, веднъж получила сведенията, ги бе скътала в дълбините на паметта и ума си като оръжие за борба.

След прегледа на вещите госпожа Бийо мина към добитъка, чието проброяване бе извършено с абсолютна точност.

Здрави или болни овце, агнета, кози, кокошки, гълъби, коне, волове и крави.

Ала това беше просто формалност.

В този клон на стопанството девойката отдавна бе фактически управител.

Никой по-добре от Катрин не познаваше птиците по жадното им къткане, агнетата, привързани към нея от първия си месец, гълъбите, които често наред двора я обграждаха в елипсите на своя полет, кацаха на рамото ѝ, след като се бяха поклонили в нозете ѝ със странното

движение напред-назад, характерно за мечките, когато са затворени.

Конете цвилеха, щом Катрин се приближеше. Единствено тя умееше да обуздае най-буйните. Един от тях, питомец на арендатора, недостъпен жребец за разплод, трошеше всичко в конюшната, за да се добере до девойката и да потърси в ръцете и джобовете ѝ твърдата кора хляб, която знаеше, че ще намери.

Надали имаше по-прелестна и извикваща усмивка гледка от това красиво русо момиче с големи сини очи, бяла шия, закръглени ръце и пухкави длани, което пристъпваше с престилка, пълна със зърна, до празното място край барата, където почвата, утъпкана и покрита със селитра, прозвънваше под зърната, хвърляни с шепи.

Тогава всички пиленца, гълъби, агнета се устремяваха натам; човките потракваха по земята; розовите езици на козите лижеха овеса или хрупкавата елда. И този харман, почернял от пластове зърно, ставаше за секунди бял и чист, като чинията на жътваря, приключил с яденето.

Очите на някои човешки създания излъчват омая, която пленява или плаши; две влияния, притежаващи такава власт над животните, че те не са в състояние да им се противят.

Кой не е виждал див бик да гледа тъжно в продължение на няколко минути детето, което му се усмихва, без да съзнава опасността? Той се смиява.

Кой не е виждал същият този бик да вперва лукав и уплашен поглед в як фермер, който го приковава с очи и го задържа на място с безмълвна заплаха? Животното свежда чело, сякаш се готви за битка, но краката му са се сраснали със земята, то трепери, вие му се свят, бои се.

Катрин упражняваше едното от двете влияния върху всичко, което я заобикаляше; тя бе едновременно толкова спокойна и толкова твърда, у нея имаше толкова благодат и толкова воля, толкова малко недоверие и страх, че животното насреща ѝ не усещаше изкушението на зли помисли.

Подобно странно въздействие девойката упражняваше в още по-голяма степен над мислещите създания. Чарът на тази девица бе неустоим; нямаше човек от околността, който да не се усмихне, заговаряйки за Катрин; никой момък не таеше задни мисли спрямо нея; тези, които я обичаха, я желаеха за съпруга; онези, които не я обичаха, биха я пожелали за сестра.

С наведена глава, с увиснали ръце, с отсъстваща мисъл, Питу следваше машинално дъщерята и майката в тяхната обиколка по преброяването.

Не му бяха проговорили нито дума. Той бе като страж от трагедия и каската му всъщност не малко допринасяше за този странен изглед.

Сетне минаха към работниците и прислугата.

Леля Бийо ги накара да образуват полукръг и застана в центъра.

– Деца мои – рече им, – нашият господар все още не се завръща от Париж, но ни е избрал свой заместник. Това е дъщеря ми Катрин, ето я, съвсем млада и много енергична. Аз съм стара и умът ми е отслабнал. Стопанинът е сторил добре. Понастоящем господарка е Катрин. Тя дава и получава парите. Аз първа ще изпълнявам заповедите ѝ. Онези от вас, които не се подчиняват, ще си имат работа с нея.

Девоичката не добави нищо, само ласкаво прегърна майка си.

Ефектът на тази прегръдка бе по-силен от всякакви фрази. Госпожа Бийо заплака. Питу се разнежи.

Служителите приветстваха гръмка новата господарка.

Катрин веднага влезе във функциите си и разпредели службите. Всеки получи своето поръчение и тръгна да го изпълнява с доброто желание, което се влага в началото на всяко властване.

Останал сам, Питу се приближи до Катрин и попита:

– А аз?

– Виж ти!... – отвърна тя. – Няма какво да ви наредя.

– Как така, значи ще остана, без да правя нищо?

– Какво искате да правите?

– Ами онова, което правех, преди да замина.

– Преди да заминете, вие бяхте взет от баща ми.

– Ама вие сте господарката, дайте ми работа.

– Нямам работа за вас, господин Анж.

– Защо?

– Защото вие сте учен, господин от Париж и тези селски работи не ви подхождат.

– Как така? – промълви Питу.

Катрин направи знак, с който искаше да каже: „Така е.“

– Аз – учен! – повтори той.

– Разбира се.

– Та погледнете ръцете ми, госпожице Катрин.

– Няма значение.

– Защо, госпожице Катрин, под предлог, че съм учен, ме принуждавате да умира от глад? – проплака отчаян бедният момък. – Нима не знаете, че философът Епиктет е слугувал, за да се храни, че баснописецът Езоп е печелел хляба си с пот на чело? А тези двама господа със

сигурност са били по-учени от мен.

– Какво искате! Това е положението.

– Но господин Бийо ме прие като член на дома. И ме отпрати от Париж, за да продължа да бъда.

– И така да е. То е, защото баща ми можеше да ви застави да вършите неща, които аз, неговата дъщеря, не ще се осмеля да ви възложа.

– Не ми ги възлагайте, госпожице Катрин.

– Да, ала тогава ще потънете в безделие, което не бих могла да ви позволя. Баща ми, като господар, имаше право да върши онова, което на мен, като пълномощник, ми е забранено. Управлявам имота и той трябва да носи печалба.

– Ами понеже ще работя, ще нося печалба. Ето че се въртите в порочен кръг, госпожице Катрин.

– Моля? – каза девойката, която не разбираше големите приказки на Питу. – Какво е това порочен кръг?

– Порочен кръг се нарича неправилното разсъждение, госпожице. Не, оставете ме във фермата и ми дайте най-неприятната работа, ако искате. И ще видите дали съм учен и безделник. Впрочем вие трябва да водите книжа и да правите отчети. Аритметиката е моя специалност.

– Според мен това съвсем не е достатъчно занимание за един мъж – рече Катрин.

– Тогава значи не ставам за нищо? – извика Питу с отчаяние.

– Живейте все пак тук – кимна тя, омоквайки, – ще помисля и ще видим.

– Ще мислите дали трябва да ме оставите! Ама какво съм ви сторил, госпожице Катрин? Едно време не бяхте такава!

Девойката сви рамене едва забележимо. Не можеше да приведе убедителни доводи на Питу, ала бе очевидно, че настояването му я уморява. Ето защо прекъсна разговора с думите:

– Достатъчно, господин Питу. Отивам във Ферте-Милон.

– Ще изтичам да оседлая коня ви, госпожице Катрин.

– Не, в никакъв случай, останете тук.

– Отказвате да ви придружа?

– Останете тук! – изрече властно Катрин.

Питу се закова на мястото си и наведе глава, преглъщайки сълза, която парна клепачите му, сякаш бе от врящо масло.

Девойката излезе и нареди на един от конярите да оседлае коня ѝ.

– Ах! – прошепна момъкът. – Намирате, че съм се променил, госпожице Катрин, но вие сте се променили много повече от мен.

61.

Онова, което кара Питу да се реши да напусне фермата и да се завърне в Арамон, неговата единствена и истинска родина

Междувременно леля Бийо, примирила се със задълженията на първа прислужница, се бе захванала с работата си без преструвки, без горчивина, с добро желание. Движението, прекъснато за миг в цялата земеделска йерархия, започваше отново да наподобява жужащ кошер, който кипи от труд.

Докато приготвяха коня й, Катрин се върна, хвърли един поглед отстрани на Питу, чието тяло остана неподвижно, но главата му се завъртя като ветропоказател, следвайки стъпките на девойката, докато тя изчезна в стаята си.

– Какво ли ще прави Катрин в стаята си? – запита се момъкът.

Клети Питу! Какво щеше да прави ли? Щеше да приглади косите си, да си сложи бяло боне и по-фини чорапи.

След като привърши с това допълнение към тоалета си и чу, че конят й потропва с копита под водосточната тръба, тя хукна навън, целуна майка си и препусна.

Питу, без работа, неудовлетворен от този бегъл поглед – полубезразличен, полусъстрадателен, – който девойката му бе отправила на тръгване, не можеше да остане така в недоумение.

Откакто бе видял отново Катрин, струваше му се, че не би могъл да живее без нея.

А и освен това в глъбините на този тромав и сънлив ум нещо като подозрение идваше и си отиваше с монотонната ритмичност на часовниково махало.

Присъщо е на наивните умове да усещат всичко в еднаква степен. Тези лениви натури не са по-малко чувствителни от останалите; само че те изживяват, без да анализират.

Анализът е навик да се радваш и да страдаш. Трябва да си привикнал към чувствата, за да наблюдаваш кипежа им в дъното на онази бездна, наричана човешко сърце.

Няма наивни старци.

Чувайки отдалечаващия се конски тропот, Питу изтича към

вратата. Забеляза Катрин, поела по тясна пътека, която водеше към главния път за Ферте-Милон и минаваше в подножието на малък хълм, чийто връх се губеше в гората.

От прага на тази врата той изпрати на хубавата девойка едно сбогом, преливащо от съжаления и смирение.

Ала едва това сбогом бе излетяло от ръката и сърцето, когато Питу размисли.

Катрин му бе забранила да я придружи, не би могла обаче да му попречи да я последва.

Тя можеше да каже на Питу: „Не искам да ви виждам!“, но не и: „Забранявам ви да ме виждате!“

И момъкът реши, че понеже няма какво да прави, нищо на света не го спира да се впусне подир Катрин под прикритието на гората. Така, без да бъде видян, щеше да я съзерцава отдалеч, през дърветата.

До Ферте-Милон бе не повече от левга и половина. Левга и половина на отиване и левга и половина на връщане, какво бе това за Питу?

Впрочем Катрин щеше да стигне до пътя по пътеката, образуваща ъгъл с него. Поемайки перпендикулярно, момъкът спестяваше четвърт левга. Значи оставаха само две левги и половина до Ферте-Милон и обратно.

Две левги и половина са нищо за човек, който сякаш бе обрал Малечко-Палечко и му бе взел бързоходните ботуши, които пък Малечко-Палечко взел от човекоядеца.

Едва този план се беше родил в ума на Питу, и той го приведе в изпълнение.

Докато Катрин препускаше към главния път, момъкът, приведен зад високата ръж, приближаваше гората.

За един миг се озова в крайнините ѝ, прескочи рова, който я ограждаше, и се метна под дърветата, не така грациозно, ала също толкова стремително като подплашен елен.

След като бе тичал четвърт час, накрая зърна светлеещия път.

Спря и се облегна на един голям дъб, който изцяло го скриваше зад грапавия си ствол. Беше свършено сигурен, че е изпреварил Катрин.

Изминаха обаче десет, петнайсет минути – никаква следа от девойката.

Да не би да бе забравила нещо във фермата и да се беше върнала? Нищо чудно.

С всички възможни предпазни мерки Питу се приближи пак до пътя, подаде глава иззад огромен бук, който растеше в самия ров,

наполовина на пътя, наполовина в гората, и се взря докъдето погледът му стигаше, но без резултат.

Катрин бе забравила нещо и се беше върнала във фермата.

Питу затича отново. Тя или още не бе пристигнала и той щеше да я види да се прибира, или пък бе пристигнала и щеше да я види да излиза.

Момъкът отвори пергела на дългите си крака и започна да отмерва пространството, което го делеше от равнината.

Бягаше по песъчливия насип край пътя, когато изведнъж замръзна на място.

Конят на Катрин се движеше в раван.

Конят, движещ се в раван, се беше отклонил от главния път и бе пресякъл насипа, за да поеме по тясна пътека, в началото на която върху един стълб се четеше надпис:

Пътека, водеща от пътя за Ферте-Милон към Бурсон.

Питу вдигна очи и в дъното на пътеката, нейде в далнината, забеляза да потъват в синкавия хоризонт на гората белият кон и червеният жакет на Катрин.

Разстоянието бе наистина голямо, ала, както знаем, за Питу нямаше големи разстояния.

– Ах! – извика той, гмурвайки се отново в гората. – Значи не отива във Ферте-Милон, а в Бурсон. И все пак не се лъжа. Тя повтори Ферте-Милон поне десет пъти. Дадоха й поръчки за Ферте-Милон. Самата леля Бийо говореше за Ферте-Милон.

И докато си шепнеше това, Питу не преставаше да тича – все по-бързо и по-бързо; тичаше като бесен.

Защото, тласкан от съмнението, този зародиш на ревността, момъкът вече не бе обикновено двуного, а една от онези крилати машини, които Дедал в частност и изобщо великите механици от древността са си представляли така добре и, уви, са реализирали така зле.

Той приличаше досущ на онези сламени човечета, които вятърът върти по сергиите на продавачите на детски играчки.

Ръце, крака, глава, всичко се движи, върти, лети.

Огромните нозе на Питу се разтваряха под ъгъл с основа пет стъпки; ръцете, подобни на две бухалки, вързани за тояга, пореха въздуха като весла. Главата, представляваща вече една уста, едни ноздри и едни очи, шумно вдишваше и издишваше.

Никой кон не би бил обзет от такъв бяс за препускане.

Никои лъв не би имал такава свирепа воля да докопа плячката си.

На Питу му оставаше повече от половин левга, когато зърна Катрин – пробяга я, преди тя да бе изминала и четвърт левга.

Това ще рече, че беше постигнал двойно по-голяма скорост от тази на кон, движещ се в тръс.

Най-сетне успя почти да я настигне. Бяха само на петстотин крачки от края на гората. През дърветата просветваше Бурсон.

Катрин се спря. Питу се спря. Време беше – горкият момък нямаше въздух!

Питу вече не вървеше подир Катрин просто за да я гледа, а за да я проследи.

Тя бе излъгала. С каква цел?

Нямаше значение; за да извоюва отново някакво превъзходство над госпожица Бийо, трябваше да я хване в явна лъжа.

Провря се с наведена глава в папратите и трънаците, кършейки препятствията с каската и използвайки при нужда сабята си.

Понеже сега девойката се движеше бавно, от време на време шумът от пречупените клони стигаше до нея и караше и коня, и господарката му да наострят уши.

Тогава Питу, който не я изпускаше от очи, спираше и си поемаше дъх; така той премахваше подозрението.

Изведнъж момъкът чу коня на Катрин да цвили и на цвиленето му да отвърща друго цвилене.

Още не можеше да се види вторият цвилещ кон.

Ала който и да беше, Катрин удари Каде със своята пръчка от самодивски чимшир и Каде, отдъхнал си за миг, препусна пак в бърз тръс.

След пет минути девойката се озова при ездача, който се носеше срещу нея със същото настървение, с каквото тя се бе отправила към него.

Устремът на Катрин бе така поривист и неочакван, че бедният Питу бе останал на място, неподвижен, изправен, само повдигнал се на пръсти, за да вижда по-надалеч.

Беше твърде далеч, за да се види.

Но и да не видя, усети, като електрически шок, радостта и порумеляването на девойката, тръпката, преминала по цялото й тяло, искренето на обикновено така кратките й и спокойни очи.

Той не разбра кой бе онзи конник, не можа да различи чертите му; позна обаче по стойката, по ловния редингот от зелено кадифе, по шапката, обточена с широка лента, по грациозното и непринудено движение

на главата, че явно принадлежи към най-висшата класа на обществото; и в съзнанието му като мълния се връза образът на изискания играч на топка, на красивия танцьор от Виле-Котре. Сърцето, устата, всичките му фибри, потрепервайки едновременно, прошепнаха името на Изидор Дьо Шарни.

Действително бе той.

Питу изпусна въздишка, която приличаше на ръмжене, и забивайки се отново в гъсталака, успя да се добере на разстояние двацет крачки от двамата млади, прекалено отгадени един на друг, за да ги е грижа дали шумът, който чуваха, е породен от ровенето на четириногото или на двуногото.

При все това ездачът се обърна по посока на Питу, изправи се на стрemenата и хвърли премрежен поглед наоколо.

Ала в същия миг, за да не бъде забелязан, момъкът залепи корем и лице о земята.

После се плъзна като змия още десет крачки по-напред и стигнал дотам, откъдето можеше да чува гласовете, се заслуша.

– Добър ден, господин Изидор – казваше Катрин.

– Господин Изидор! – прошепна Питу. – Знаех си аз.

И почувства върху клетото си сърце огромната тежест на един кон и на един конник, които сякаш го тъпчеха с копита.

И почувства с цялото си същество огромната умора от всичко, към което подозрението, недоверието и ревността го бяха подтикнали през последния час.

Двамата млади, застанали един срещу друг, бяха пуснали юздите и се бяха хванали за ръце; те стояха изправени и тръпнещи, безмълвни и усмихнати, докато конете им, несъмнено свикнали един с друг, се галеха с ноздри и местеха крака по мъхестия килим на пътя.

– Днес закъсняхте, господин Изидор – рече Катрин, нарушавайки мълчанието.

– Днес! – повтори като ехо Питу. – Изглежда, че другите дни не е закъснявал.

– Не е моя вината, скъпа Катрин – отвърна младежът. – Бях задържан заради едно писмо от брат ми, което пристигна тази сутрин по куриер и на което трябваше да отговоря чрез куриера. Но не се бойте, утре ще бъда точен.

Катрин се усмихна, а Изидор стисна още по-нежно ръката, кротнала се в неговата.

Уви! Нови и нови тръни, които се забиваха в кървящото сърце на

нещастния Питу.

– Значи имате пресни новини от Париж? – попита тя.

– Да.

– Е, и аз също – усмихна се девойката. – Не ми ли казахте онзи ден, че когато подобно нещо се случи на двама души, които се обичат, то се нарича духовно родство?

– Точно така. И как получихте новините, моя хубава Катрин?

– Чрез Питу.

– Кой беше този Питу? – подхвърли младият благородник непринудено и жизнерадостно, което промени в пурпур червенината по бузите на Питу.

– Ама вие го познавате – каза тя. – Това е бедният момък, когото баща ми взе във фермата и който ме водеше под ръка една неделя.

– А, да! – възкликна благородникът. – Онзи, дето има колене като възли на кърпа.

Катрин се засмя. Питу се почувства унижен и отчаян. Той погледна коленете си, действително приличащи на възли, облегна се на ръцете си и се повдигна, после падна ничком с въздишка.

– Хайде, хайде – рече девойката, – не наскърбявайте така моя клет Питу. Знаете ли какво ми предложи преди малко?

– Не, кажете ми, красавице моя.

– Ами искаше да ме придружи във Ферте-Милон.

– Където вие не отивате?

– Не, защото вярвах, че ще ме чакате тук, докато едва ли не аз ви чаках.

– О, та вие току-що произнесохте кралски слова, Катрин!

– Наистина ли? Не съм и подозирала.

– Защо не приехте предложението на този прекрасен рицар, щеше да ни поразвлече.

– Може би не съвсем – отвърна със смях девойката.

– Имате право, Катрин – каза Изидор, впервайки в нея очи, сияещи от любов.

И скри поруменялото ѝ лице в ръцете си.

Питу затвори очи, за да не гледа, ала забрави да запуши ушите си, за да не чува; звукът от целувка стигна до него.

Той се хвана с отчаяние за косите, също като чумавия от предния план на картината на Гро³⁷⁸, изобразяваща Бонапарт, който посещава чумавите в Яфа³⁷⁹.

Когато Питу дойде на себе си, двамата млади бяха подкарали

конете и бавно се отдалечаваха.

Последните думи, които момъкът успя да долови, бяха:

– Да, прав сте, господин Изидор, да се поразходим един час. Ще го наваксам с бързите крака на коня си, който – добави тя – е едно добро животно и няма да каже нищо.

Това бе всичко, видението угасна, в душата на Питу настана мрак, както става в природата, и хвърляйки се в храсталациите, горкият момък се остави на първичните пориви на мъката си.

Нощната хладина му помогна да се съвземе.

– Няма да се връщам във фермата – реши той. – Ще бъда унизен, подигран. Ще трябва да ям хляба на жена, която обича друг мъж, и то мъж, който, не мога да не го призная, е по-красив, по-богат и по-изискан от мен. Не, мястото ми не е в Писльо, а в Арамон, Арамон, моята родина, където може би ще намеря хора, които не ще забелязват, че имам колене като възли на кърпа.

Тогавя Питу потърка добрите си дълги крака и се запъти към Арамон, а там, без да подозира, неговата репутация и тази на каската и сабята му го бяха изпреварили и го чакаше ако не щастие, то поне славна съдба.

Но, както е известно, не е дадено на човека да бъде напълно щастлив!

---

378. Антоан Жан Гро (1771 – 1835) – френски живописец, ученик на Жак Луи Давид, автор на портрети на видни личности, на платното „Чумавите в Яфа“, където Наполеон Бонапарт е изобразен като чудотворец, съгласно вярването, че докосването на владетелската ръка изцелява. Драматичното излъчване на тази и други негови творби се явява предвестник на романтизма – бел.ред.

379. Картината „Чумавите в Яфа“, съхранявана в Лувъра, е била изложена на Салона (на изящните изкуства – бел.прев.) през 1804 г. – бел.фр.изд.

62.

Питу – оратор

Все пак, пристигайки във Виле-Котре към десет вечерта, след като бе тръгнал преди шест часа и бе направил в този промеждутък огромната обиколка, която се опитахме да опишем, Питу осъзна, че колкото и да е тъжен, ще бъде по-добре да отиде в странноприемницата „Льо Дофен“ и да си легне в легло, вместо да спи под звездите, в подножието на някой бук или дъб в гората.

Тъй като не можеше и да помисли за преспиване в къща в Арамон, озовавайки се там в десет и половина вечерта – още в девет всички светлини се гасяха и всички врати се залостваха.

Ето защо Питу спря пред странноприемницата „Льо Дофен“, където срещу монета от трийсет су получи превъзходно легло, хляб от четири либри, парче сирене и кана сидър.

Той бе едновременно влюбен и изтощен, с подбити нозе и отчаян; в резултат последва една борба между физиката и духа, в която духът, отначало победител, накрая беше сломен.

Това ще рече, че между единайсет и два сутринта Питу стена, въздиша и се въртя в леглото, без да може да заспи; но в два часа, оборен от умората, затвори очи, за да ги отвори чак в седем.

Както в десет и половина вечерта всички в Арамон са си легнали, така в седем сутринта всички във Виле-Котре са станали.

Излизайки от странноприемницата „Льо Дофен“, Питу отново се увери, че каската и сабята му привличат общественото внимание.

След като измина стотина крачки, той се оказа в центъра на струпали се хора.

Явно бе завоювал огромна популярност в околността.

Малцина пътешественици имат подобен късмет – слънцето, което, както казват, свети за всички, не винаги свети с благосклонен блясък за онези, които се връщат в родината си с желанието да станат пророци.

Ала също така не на всеки се случва да има леля, свадлива и скъперница до свирепост, каквато бе госпожица Анжелик; не на всеки Гаргантюа³⁸⁰, способен да погълне един петел с ориз, се случва да може да предложи едно малко екю на собственика на жертвата.

---

380. Великанът Гаргантюа, герой на Франсоа Рабле от романа „Гаргантюа и Пантагрюел“, синоним на неутолим апетит – бел.ред.

Но онова, което се случва още по-рядко на тези завръщащи се, чиито произход и традиции отпращат към „Одисея“, е да се появят с каска на главата и сабя на хълбока, особено когато останалата част от премяната им е всичко друго, само не военна.

Защото, нека го кажем, най-вече на каската и сабята Питу дължеше вниманието на своите съграждани.

Ако изключим любовната мъка, поразила момъка при завръщането му, ясно е, че всевъзможни блаженства му бяха отредени като компенсация.

Неколцина от жителите на Виле-Котре, които предния ден бяха придружили Питу от портата на абат Фортие на улица „Соасон“ до вратата на леля Анжелик в Пльо, решиха, като продължение на оваците, да го отведат в Арамон.

Което и сториха, а пък виждайки това, жителите на Арамон започнаха да оценяват земята си според истинската му стойност.

Вярно е, че почвата вече беше подготвена за сеитбата – първото минаване на Питу, макар и набързо, бе оставило следа в умовете, – каската и сабята му се бяха запечатали в паметта на онези, които го бяха зърнали като сияйно видение.

Вследствие на това жителите на Арамон, усещайки се облагодетелствани от повторното завръщане на Питу, на което не се надяваха, го заобиколиха с подобавашо уважение, настоявайки да свали войнските си принадлежности и да се разположи на стан под четирите липи, хвърлящи сянка на селския площад, както са се молели на Марс³⁸¹ в Тесалия при честване на големите му триумфи.

Питу лесно благоволи да склони, защото намерението му бе да се установи да живее в Арамон. Така че той прие подслона на една стая, която войнствен мъжага от селото му предложи под наем напълно мебелирана.

Мебелирана с един дъсчен креват със сламеник и дюшек, с два стола, маса и кана за вода.

Всичко това бе оценено от самия собственик на шест ливри годишно, сиреч колкото два петела с ориз.

След като уговориха цената, Питу влезе във владение на жилището, плащайки почерпка на онези, които го бяха придружили, и понеже събитията, редом със сидъра, му бяха замаяли главата, той се обърна към тях с реч от прага на вратата.

---

381. Марс – римски бог на войната, съответства на гръцкия Арес – бел. прев.

Тази реч събуди такъв интерес, че цял Арамон се събра около къщата.

Питу беше малко нещо духовник и красноречието не му бе чуждо; той знаеше осемте думи, с които по онова време *строителите на нации*, така ги нарича Омир, раздвижваха народните маси.

Разбира се, Питу беше далеч от господин Дьо Лафайет; но пък и къде е Арамон, къде е Париж!

В морално отношение, естествено.

Питу започна с едно встъпление, от което самият абат Фортие, колкото и трудно да бе това, не би останал недоволен.

– Граждани – поде той, – съграждани, тази дума е сладка за произнасяне, вече съм я изричал пред други французи, защото всички французи са братя. Ала тук мисля, че я казвам на истински братя и намирам цяло едно семейство в лицето на моите земляци от Арамон.

Жените, сред слушателите се мяркаха няколко жени и те не бяха най-добре разположените – Питу имаше твърде едри колене и твърде малки прасци, за да спечели от пръв поглед женската аудитория, – та жените, при думата *семейство*, се размислиха за този нещастен Питу, дете сираче, за този изоставен клетник, който от смъртта на майка си не бе ял никога до насита, и думата *семейство*, изречена от момъка, лишен от семейство, засегна у тях онази така чувствителна струна, която затваря резервоара на сълзите.

Като свърши с встъплението, Питу подхвана същинското изложение, сиреч втората част на речта.

Той разказа за пътуването си до Париж, за шествията с бюстовете, за превземането на Бастилията и за отмъщенията на народа; мимоходом намекна за участието, което бе взел в битката на площада пред Пале Роял и в предградието Сент Антоан; колкото по-малко се хвалеше обаче, толкова повече израстваше в очите на съселяните си; накрая каската му им се струваше гигантска като купола на Дома на инвалидите, а сабията му сякаш стигаше камбанарията на Арамон.

След повествователната част Питу стигна до доказателствата, това деликатно изкуство, по което Цицерон е разпознавал истинския оратор.

Момъкът доказа, че народните страсти са били разбунени от наемници. Въмъкна две думи за господата Пит, баща и син; посочи като причина за революцията привилегиите, дадени на благородничеството и духовенството; прикани народа на Арамон да направи в частност онова, което френският народ като цяло бе направил, тоест да се обедини срещу общия враг.

Накрая премина от доказателствената част към завършека чрез един от онези върховни актове, характерни за всички изявени оратори.

Той изпусна сабята си и вдигайки я отново, я извади като че неволно от ножницата.

От това взе повод за бунтовен призив към жителите на Арамон – да грабнат оръжието по примера на въстаналите парижани.

Местните ентусиасти енергично отговориха.

Революцията бе провъзгласена и шумно приветствана в селото.

Онези от Виле-Котре, които присъстваха на импровизираното събрание, тръгнаха със сърца, преливащи от фермента на патриотизма, пейки заплашително спрямо аристократите, с дива ярост:

Да живее Анри IV! Да живее този храбър крал!

Руже дьо Лил не бе композирал „Марсилезата“³⁸², а федератите³⁸³ от 90-а не бяха подели старата народна „Ще стане“³⁸⁴, понеже все още беше милосърдната 1789-а.

Питу мислеше, че просто е произнесъл една реч, всъщност бе напавил революция.

Той се прибра, нагости се с парче черен хляб и с остатъка от сиренето от странноприемницата „Льо Дофен“, грижливо пренесен в каската, после излезе да купи медна тел, пригответи примки и като дойде нощта, отиде да ги заложил в гората.

Същата нощ хвана един питомен заек и едно младо зайче.

Много би искал да улови див заек, ала не намери никаква следа, което си обясни с изпитаната максима на ловците: кучета и котки, диви и питомни зайци никога не живеят заедно.

Би трябвало да измине три или четири левги, за да стигне до местност, избилстваща с дивеч, а Питу бе уморен. Предния ден нозете му

382. Създадена от военния инженер Руже дьо Лил през 1792 г., първоначално като „Бойна песен на Рейнската армия“, през 1795 г. е обявена за национален химн на Франция. Забранена по време на Реставрацията и на Втората империя, от 1879 г. отново става национален химн – бел.ред.

383. Федерат – доброволец от националната гвардия по време на Революцията. На 14 юли 1790 г. на Марсово поле в Париж е ознаменуван празникът на Федерацията по случай първата годишнина от превземането на Бастилията и в чест на революционните обединения от доброволци (федерации) от Париж и провинциите. Талеиран отслужва меса, а Лафайет като главнокомандващ на националната гвардия полага клетва пред Конституцията – бел.ред.

384. „Ще стане... Аристократите на фенера“ е пята от юли 1789 г. – бел.фр.изд.

бяха направили всичко, което може да се направи за един ден. Освен петнайсетината пробягани левги, бяха носили в разстояние на последните четири или пет един смазан от мъка човек, а няма по-голяма тежест за дългите крака.

Към един часа през нощта той се върна с първия улов; силно се наядваше да има втори при сутрешната обиколка.

Момъкът си легна, стаил в себе си толкова горчив остатък от болката, която предния ден така бе омаломощила нозете му, че успя да се унесе чак към шест върху коравия дюшек, който самият собственик наричаше „дъската“.

Питу спа един час до седем сутринта. Слънцето го изненада с отворени капаци на прозорците и спящ.

Трийсет-четирийсет жители на Арамон го наблюдаваха в съня му.

Той се пробуди като Тюрен³⁸⁵ върху лафета, усмихна се на съселяните си и ги попита любезно защо са дошли при него, така многобройни и в толкова ранна утрин.

Един от тях взе думата. Ще предадем дословно този диалог. Мъжът беше дървар на име Клод Телие.

– Анж Питу – поде той, – ние размишлявахме през цялата нощ. Гражданите трябва наистина, както ти ни каза вчера, да се въоръжат за свободата.

– Казах го – заяви Питу с твърд тон, който показваше, че е готов да отговаря за думите си.

– Само че, за да се въоръжим, ни липсва главното.

– Кое е то? – попита с интерес Питу.

– Оръжия.

– А, това е вярно! – кимна момъкът.

– Все пак ние доста мислихме и ще се въоръжим на всяка цена.

– Когато заминах – рече Питу, – в Арамон имаше пет пушки: три бойни, една ловна едноцевка и една двуцевка.

– Само четири са – отвърна ораторът, – едноцевката се пръсна от старост преди месец.

– Тя беше на Дезире Манике – каза Питу.

– Да, и дори ми отнесе два пръста, пръскайки се – намеси се Дезире Манике, като вдигна високо осакатената си ръка, – и понеже

---

385. Анри дьо Ла Тур д'Оверн, виконт Дьо Тюрен (1611 – 1675) – маршал на Франция. Командващ френските войски в множество победоносни битки, произведен маршал на трийсет и две години заради успехите си по време на Трийсетгодишната война – бел.ред.

произшествието се случи в развѣдника за зайци на онзи аристократ, господин Дьо Лонпре, аристократите ще ми платят за това.

Питу наклони глава в знак, че одобрява подобно справедливо отмъщение.

– Значи останали са ни само четири пушки – повтори Клод Телие.

– Е, какво пък! При четири пушки вече можете да въоръжите пет души – рече Питу.

– Ама как?

– Просто петият ще носи пика. Така е в Париж – на четирима, въоръжени с пушки, винаги се пада по един с пика. Много е удобно, пиките служат, за да се набучват на тях отрязаните глави.

– Ох, ох! – обади се развеселен дебел глас. – Да се надяваме, че ние няма да режем глави.

– Не – произнесе натъртено Питу, – ако съумеем да отхвърлим златото на господата Пит, баща и син. Но говорехме за пушките, да останем на въпроса, както казва господин Байи. Колцина мъже са в състояние да носят оръжие в Арамон? Преброихте ли се?

– Да.

– И колко сте?

– Трийсет и двама.

– Сиреч липсват двацет и осем пушки.

– Никога няма да ги имаме – поклати глава дебелят с развеселеното лице.

– А! Това не е съвсем вярно, Бонифас – възрази Питу.

– Как така?

– Аз знам.

– Какво знаеш?

– Знам, че могат да се осигурят.

– Да се осигурят?

– Да, народът на Париж също нямаше оръжие. Е, и какво! Господин Марат, един много учен лекар, ала много грозен, каза на народа къде има оръжие. Народът отиде там, където бе казал господин Марат, и го намери.

– И къде му бе казал да отиде господин Марат? – попита Дезире Манике.

– Ами в Инвалидите.

– Да, но в Арамон си нямаме Инвалиди.

– Аз знам място, където се намират повече от сто пушки – заяви Питу.

– И кое е то?

– Една от залите на колежа на абат Фортие.

– Абат Фортие има сто пушки? Да не би този лицемерен набожник да иска да въоръжи помощниците си в черквата? – смръщи чело Клод Телие.

Питу не изпитваше особена симпатия към абат Фортие; при все това яростната нападка срещу бившия му учител го засегна дълбоко.

– Клод! – изрече строго той. – Клод!

– Е, какво?

– Не съм споменавал, че пушките са *на* абат Фортие. Казах, че пушките бяха *при* абат Фортие.

– Щом са при него, значи са негови.

– Този извод е погрешен, Клод. Аз съм в къщата на Бастиен Године и все пак къщата на Бастиен Године не ми принадлежи.

– Това е вярно – отговори Бастиен, без да става нужда Питу да се обръща нарочно за потвърждение.

– Така че пушките не са на абат Фортие – додаде момъкът.

– Ами на кого са тогава?

– На общината.

– Ако са на общината, откъде накъде ще са при абат Фортие?

– Те са при абат Фортие, защото къщата на абат Фортие е на общината, която го е подслонила, тъй като той отслужва литургии и учи безплатно децата на бедните граждани. И понеже къщата на абат Фортие е собственост на общината, тя има пълното право да си запази една стая, където да сложи пушките си, ето това е!

– Вярно! – съгласиха се слушателите. – Общината има такова право.

– Е, добре, карай нататък! Как да си осигуриш тези пушки?

Въпросът затрудни Питу, който се почеса зад ухото.

– Да, казвай бързо, че трябва да вървим да работим – подкани го друг глас.

Момъкът си отдъхна, последният събеседник му бе подсказал как да се измъкне.

– Да работите! – извика той. – Говорите, че ще се въоръжавате, за да браните отечеството, а мислите за работа.

И Питу подсили фразата си с един толкова ироничен и презрителен смях, че арамонците се спогледаха смирено.

– Ще пожертваме още няколко дни, ако непременно се налага, за да бъдем свободни – обади се глас.

– За да бъдете свободни, трябва да пожертвате не един, а всички дни – наблегна Питу.

– Значи, когато работиш за Свободата, си почиваш – рече Бонифас.

– Бонифас – отвърна Питу с вид на разгневен Лафайет, – никога не ще бъдат свободни онези, които не съумеят да стъпчат с нозе предразсъдъците.

– Аз – каза Бонифас – не бих желал друго, освен да не работя. Но като трябва да се яде...

– А яде ли се? – попита Питу.

– Да, в Арамон все още се яде. Да не би в Париж да не ядат?

– Ядат, когато са победили тираните – отговори Питу. – Ядох ли на 14 юли? Мислеха ли за ядене през този ден? Не, нямаше време.

– Ах! – възкликнаха най-ентузиазираните. – Превземането на Бастилията явно е било хубаво нещо.

– Да ядат! – продължи презрително Питу. – Е, не говоря за пиенето. Беше толкова горещо, а димът от артилерийския барут е така лют!

– И какво се пиеше?

– Какво се пиеше ли? Вода, вино, ракия. Жените се бяха нагърбили с тази грижа.

– Жените?

– Да, чудесните жени, които превърнаха в знамена предниците на роклите си.

– Наистина ли? – казаха удивените слушатели.

– Но в края на краищата на следващия ден е трябвало да ядат – вметна един скептик.

– Не отричам – отвърна Питу.

– Тогава – рече победоносно Бонифас, – ако са яли, трябвало е и да работят.

– Господин Бонифас – подхвана Питу, – говорите за тези неща, без да ги познавате. Париж не е махала. Не се състои от селяни, отдадени на навиците на стомасите си: *Obedientia ventri*, както се изразяваме на латински ние, другите, учените. Не, Париж, по думите на господин Дьо Мирабо, е главата на нациите. Това е мозък, който мисли за целия свят. Един мозък никога не яде, господине.

„Вярно е – казаха си слушателите.“

– Ала мозъкът, който не яде, все пак се храни – добави Питу.

– Как? – попита Бонифас.

– Невидимо, от храната на тялото.

На това място арамонците престанаха да разбират.

– Ще ни го обясниш ли, Питу? – настоя Бонифас.

– Много е лесно – отговори момъкът. – Париж, както споменах, е мозъкът. Провинциите са крайниците. Провинциите ще работят, ще пият, ще ядат, а Париж ще мисли.

– Тогава напускам провинцията и отивам в Париж – заяви скептикът Бонифас. – Вие, останалите, ще дойдете ли с мен в Париж?

Една част от аудиторията избухна в смях и се присъедини към Бонифас.

Питу усети, че ще бъде злепоставен от този присмехулник.

– Хайде, вървете в Париж! – извика той. – И ако там намерите едно лице, толкова смешно колкото вашето, ще ви купя зайчета като това, по едно луи парчето.

И с едната си ръка показа зайчето, докато в другата подрънкваше няколкото луи, останали му от щедрия дар на Жилбер. Сетне се изсмя на свой ред. Вследствие на което Бонифас почервения от яд.

– Ваша милост Питу, ти се правиш на конте, а нас наричаш смешни!

– Смешен си ти – изрече величествено Питу.

– Ама погледни се – каза Бонифас.

– И да се огледам – не отстъпваше Питу, – ще видя нещо може би грозно колкото теб, само че не толкова глупаво.

Едва бе довършил, и Бонифас – в Арамон са почти пикардийци, – му нанесе юмручен удар, който момъкът ловко парира с окото си, но на който отвърна с един типично парижки ритник.

С втори повали скептика.

После се поклони към своя противник, сякаш за да придаде на триумфа си фатални последици, и вече всички се притичваха на помощ на Бонифас, когато Питу, изпъчвайки се, каза:

– Знай, че победителите на Бастилията не се бият с юмруци. Аз имам сабя, вземи и ти една и да приключваме.

С тези думи извади сабята си от ножницата, забравяйки или не забравяйки, че в Арамон няма друга освен неговата и тази на пъдаря, която бе с един лакът по-къса.

Вярно е, че за да възстанови равновесието, той си сложи каската.

Това душевно величие наелектризира аудиторията. Решено бе, че Бонифас е дръвник, смешник и глупак, недостоен да участва в обсъждането на обществените дела.

В резултат на това го изгониха.

– Виждате картината на революцията в Париж – рече тогава Питу. –

Както е казал господин Прюдом или Лустало, мисля, че беше доблестният Лустало... Да, той е, сигурен съм:

Великите ни изглеждат велики само защото сме на колене – да се изправим.³⁸⁶

Този епиграф нямаше никаква връзка със ситуацията. Но може би тъкмо поради това произведе невероятен ефект.

Скептикът Бонифас, който се бе отдалечил на двайсет крачки, остана поразен и се върна обратно, за да промълви смирено:

– Не бива да ни се сърдиш, Питу, че не познаваме свободата така добре като теб.

– Не става дума за свободата – поясни Питу, – а за правата на човека.

Още един тежък удар, с който за втори път съкруши аудиторията.

– Питу, ти си учен – каза Бонифас, – и ние се прекланяме пред теб.

Момъкът се поклони.

– Да – рече той, – образованието и опитът ме поставят над вас и ако преди малко бях груб, то е от приятелски чувства.

Избухнаха аплодисменти. Питу видя, че може да се изяви.

– Вие ми говорехте за работа – продължи. – Но наясно ли сте какво е всъщност работа? За вас работата се състои в това да цепите дърва, да жънете, да събирате жълъди, да връзвате снопи, да редите камъни един върху друг и да ги споявате с цимент... Ето какво е работа за вас. Според вас аз не работя. Е, лъжете се. Аз работя повече от всички вас, защото обмислям вашето освобождение, защото бленувам за свободата ви, за равенството ви. Само един от моите мигове струва колкото стотина ваши дни. Воловете, които орат, правят всички едно-единствено нещо. Ала човекът, който мисли, надхвърля цялата мощ на материята. Аз сам струвам колкото всички вас.

Погледнете господин Дьо Лафайет – слаб рус мъж, не много поедър от Клод Телие, с остър нос, малки крака и ръце като пречките на този стол. Що се отнася до дланите и ходилата, не е нужно да говорим – все едно ги няма. Е, и? Този мъж е носил на плещите си два свята, един повече от Атлас, а крехките му ръце са строшили оковите на Америка и на Франция... След като неговите ръце са сторили това, ръце, тънки като пречки на стол, преценете какво могат да направят моите.

И Питу показа ръцете си, възлести като дървесни стволлове.

386. „Парижките революции“ – Бел.фр.изд.

И с това сравнение спря, сигурен, че е постигнал, без да заключава нищо, огромен ефект.

Беше го постигнал.

63.

Питу – заговорник

Повечето от нещата, които се случват на човека и представляват за него голямо щастие или голяма чест, му идват почти винаги, след като силно ги е желал или пък силно ги е презирал.

Ако приложим тази максима към личностите и събитията от историята, ще видим, че в нея има не само истина, но и дълбочина.

Ще се задоволим, без да прибъгваме до доказателства, да я приложим към Анж Питу, сиреч към нашия човек и нашата история.

Действително Питу – ако ни бъде разрешено да се върнем малко назад, към раната, която той получи право в сърцето, – та действително Питу, подир откритието си в крайнините на гората, се почувства обзет от голямо презрение към нещата от този свят.

Той, който се бе надявал да отгледа в сърцето си драгоценното и рядко цвете, наричано любов; той, който се бе завърнал в родния край с една каска и една сабя, горд да свърже в едно Марс и Венера, както казва неговият знаменит другар Дьомустие в своите „Писма до Емили върху митологията“, та той се оказа много засрамен и много нещастен, забелязвайки, че във Виле-Котре и околностите има и други влюбени.

Той, който бе взел активно участие в кръстоносния поход на парижаните срещу благородниците, се оказа твърде дребен пред селското благородничество, представлявано от господин Изидор Дьо Шарни.

Уви! Един толкова хубав момък, харесващ се от пръв поглед, един кавалер с кожени панталони до коленете и дреха от кадифе!

Как да се бори с подобен мъж?

С мъж, който носеше високи ботуши за езда с шпори; с мъж, чийто брат мнозина все още наричаха „монсеньор“!

Как да се бори с подобен съперник? Как да не изпитва едновременно срам и възхищение, чувства, които за ревнуващия са двойно изтезание, толкова ужасно, че е трудно да се каже кое би предпочел – съперник, който стои над него, или под него!

Така че Питу познаваше ревността, неизлечима рана, плодовита на болки, непознати на честното и наивно сърце на нашия герой, ревността, феноменално отровна растителност, поникнала, без да бъде сята, върху почва, на която не бяха избуявали никакви лоши страсти, дори и самолюбие, плевел, с който обраства и най-безплодната земя.

Едно така изтерзано сърце има нужда от твърде дълбока философия, за да възвърне обичайния си покой.

Беше ли Питу философ, той, който на другия ден, след като бе прогнани от това ужасно усещане, мислеше как ще обяви война на питомните и дивите зайци на херцог Д'Орлеан, а на по-следващия произнесе забележителната реч, която предадохме?

Притежаваше ли сърцето му твърдостта на кремъка, от който всеки удар изтръгва искра, или пък просто кротката съпротива на сунгера, способен да попива сълзите и да омеква, без да се наранява от удара на премеждията?

Това ще ни покаже бъдещето. Да не гадаем, а да разказваме.

След като прие посещението и завърши речта, Питу, принуден от апетита си да слезе до по-нисши грижи, сготви и изяде зайчето, съжалявайки, че не е див заек.

Действително, ако бе див заек, той нямаше да го изяде, а щеше да го продаде.

Това не беше дребна работа – един див заек струваше, в зависимост от големината си, от осемнайсет до двайсет и четири су, и макар притежател на остатъка от луидори, дадени от доктор Жилбер, Питу, който, без да е скъперник като леля Анжелик, бе наследил от майка си солидна доза пестеливост, би прибавил тези осемнайсет су към своето имане, което би набъбнало, вместо да бъде накърнено.

Защото Питу разсъждаваше, че не е необходимо човек да си приготвя храна, било за три ливри, било за осемнайсет су. Тъй като не бе Лукул³⁸⁷, казваше си, че с осемнайсетте су от заека би преживял цяла седмица.

През тази седмица обаче, допускайки, че първия ден е хванал един див заек, защо да не улови още три в следващите седем дни или по-точни нощи. Тоест за една седмица би си изкарал прехраната за цял месец.

При това положение четирийсет и осем заека щяха да му бъдат достатъчни за една година; останалото бе чиста печалба.

Питу правеше икономическото изчисление, докато поглъщаше зайчето, което вместо да му донесе осемнайсет су, му струваше едно су за масло и едно су за сланина. Колкото до главите лук, беше ги събрал от общинската мера.

След ядене – креватът или вратата, гласи пословицата. След

---

387. Марк Лициний Лукул (ок. 116 – ок. 56 пр. Хр.) – римски пълководец, водил победоносни битки. Прославя се с богатството, разкоша и пирове, които устройва (оттам Лукулов пир) – бел.ред.

угощението Питу се отправи към гората да си потърси някое хубаво местенце, за да се наспи.

Излишно е да споменаваме, че от мига, в който несретникът преста-на да говори за политика и се озова насаме със себе си, незабавно в съзнанието му изплува господин Изидор, ухажващ госпожица Катрин.

Дъбовете и буките трепереха от въздишките му; природата, която винаги се усмихва на задоволените стомаси, правеше изключение в полза на Питу и му приличаше на огромна черна пустиня, населена само с диви и питомни зайци и сърни.

Полегнал под големите дървета на родната гора, вдъхновявайки се от тяхната сянка и прохлада, Питу затвърди героичното си решение, което се състоеше в това, да изчезне от очите на Катрин, да я остави свободна, да не се измъчва извънмерно от нейните предпочитания, да не се оставя да бъде унижаван допълнително, свръх онова, което произтичаше от сравнението.

Усилието да не вижда повече госпожица Катрин бе твърде болезнено, но един мъж трябваше да бъде мъж.

Всъщност въпросът не стоеше съвсем така.

Ставаше въпрос по-точно не да не вижда госпожица Катрин, а да не бъде виждан от нея.

Какво обаче би попречило на злочестия влюбен, грижливо скривайки се, да хвърля от време на време по един поглед мимоходом на недостъпната хубавица? Нищо.

Какво бе разстоянието от Арамон до Писльо? Левга и половина, ще рече няколко крачки.

Нечестно би било от страна на Питу да търси отново Катрин след всичко, което бе видял, ала защо да не продължи да узнава за действията и постъпките ѝ посредством едно занимание, с което здравето му щеше да се справи отлично.

Впрочем гората, разположена отатък Писльо и простираща се чак до Бурсон, изобилстваше от диви зайци.

Питу щеше да ходи през нощта да залага примките си и на сутринта, от височината на някое възвишение, щеше да оглежда равнината и да издебва излизанията на госпожица Катрин. Това бе негово право, до известна степен и негово задължение, произлизащо от правата му, също както при господин Бийо.

Така, утешен от самия себе си пряко себе си, Питу си каза, че може да спре да въздиша. Изяде едно огромно парче хляб, което си бе взел, и щом настъпи вечерта, постави дузина примки и се отпусна на тревата,

още топла от дневното слънце.

Заспа като човек, изпаднал в отчаяние, сиреч потъна във вцепеняващ сън, подобен на смърт.

Събуди го нощният хлад; той навести примките си, още нищо не се бе хванало; ала Питу разчиташе на сутрешната обиколка. Само че, понеже чувстваше главата си леко натежала, реши да се прибере и да дойде на следващия ден.

Но този ден, така празен за него откъм събития и случки, беше прекаран от хората в селото в мислене и кроежи.

В средата на деня, който за Питу мина в мечтание в гората, можеше да се види как секачите се облягат на секирите си, вършачите остават с вдигнати във въздуха бухалки, а дърводелците спират рендето върху огладената дъска.

Причината за цялото това изгубено време беше Питу. Питу бе повелят на колебанието, пропъзлял между тези тръстики, които започваха объркано да се поклащат.

А той, виновникът за този смут, дори не си спомняше.

Ала когато се упъти към жилището си, въпреки че бе ударило десет и че в този час в селото обикновено не гореше нито една свещ и нито едно око не бе отворено, момъкът видя необичайна сцена около къщата, в която живееше. Това бяха групи хора – седнали, изправени, крачещи.

Поведението на всяка от тези групи имаше особено значение.

Без да знае защо, Питу си представи, че говорят за него.

А като мина по улицата, всички сякаш бяха ударени от електрически ток и започнаха да си го сочат един на друг.

– Ама какво им става? – запита се той. – Да речеш, не съм си сложил каската.

И се прибра скромно у дома си, след като размени тук-там няколко поздрава.

Още не бе затворил зле закрепената врата, когато му се стори, че се чука.

Питу не палеше свещ, преди да си легне; свещта бе твърде голям лукс за човек, който, разполагайки само с една кушетка, не можеше да обърка леглото, и нямайки книги, не би могъл да чете.

Но онова, което бе сигурно, беше, че на вратата му се чукаше.

Той вдигна мандалото.

Двама млади мъже от Арамон влязоха свойски при него.

– Я гледай, ти си нямаш свещ, Питу – каза единият от тях.

– Не – отвърна Питу, – за какво ми е?

– Ами за да виждаш.

– О, та аз виждам през нощта, аз съм никталоп³⁸⁸.

И като доказателство добави:

– Добър вечер, Клод, добър вечер, Дезире.

– Е, ето ни и нас, Питу – рекоха те.

– Добре сте дошли, какво искате от мен, приятели?

– Ама ела на светлината – прикани го Клод.

– На светлината на кое? Няма луна.

– На светлината на небето.

– Значи имаш да ми казваш нещо?

– Да, трябва да ти говорим, Анж.

И Клод многозначително наблегна на тези думи.

– Хайде – каза Питу.

И тримата излязоха.

Стигнаха до първия кръстопът в гората, а Анж Питу все така не знаеше какво са си наумили.

– Е, какво? – попита той, забелязвайки, че спътниците му се спират.

– Виждаш ли, Анж – поде Клод, – ние двамата, аз и Дезире Манике, сме водачите в този край. Искаш ли да бъдеш с нас?

– Защо?

– А! Ами за...

– За какво? – прекъсна го Питу, вдигайки глава.

– За да заговорничим – прошепна Клод в ухото му.

– Аха, като в Париж! – рече Питу, подсмиввайки се.

Истината беше, че той се страхуваше от думата и от ехото ѝ дори наред гората.

– Хайде, обясни – каза най-накрая.

– Ето какво, приближи се, Дезире, ти, който по душа си браконьер и познаваш всички дневни и нощни шумове на равнината и гората, огледай дали не са ни проследили, послушай се да не ни дебнат.

Дезире описа тихо един кръг около Питу и Клод, като вълк, който слухти край кошара.

После се върна.

– Говори – кимна той, – сами сме.

– Деца мои – подхвана Клод, – всички общини във Франция, според онова, което ни каза ти, Питу, са тръгнали да се въоръжават и да мерят

---

388. От гр. – страдащ от никталопия, болест на очите, при която поради силна чувствителност на ретината човек вижда по-добре на тъмно – бел.прев.

ръст с националните гвардейци.

– Вярно е – потвърди Питу.

– Е, защо Арамон да не се въоръжи като останалите общини?

– Ама ти го каза вчера, Клод – отговори Питу, – когато предложих да се въоръжим, че Арамон не се е въоръжил, защото няма пушки.

– О! Пушките не ни безпокоят, понеже ти знаеш къде има.

– Знам, знам – рече Питу, който усещаше накъде бие Клод и съзнаваше опасността от това.

– И така – продължи Клод, – днес ние се посъветвахме с всички младежи патриоти от околността.

– Хубаво.

– И сме трийсет и трима.

– Което е една трета от сто без едно – каза Питу.

– Познаваш ли военните умения? – попита Клод.

– Ей, Богу! – възкликна Питу, който не знаеше да носи оръжие.

– Добре. А познаваш ли военните маневри?

– Виждал съм десетки пъти генерал Дьо Лафайет да прави военни маневри с четирийсет хиляди души – отвърна пренебрежително Питу.

– Чудесно! – намеси се Дезире, който се отегчаваше от това да не говори, и без да бъде много придирчив, държеше да вметне по някоя дума на свой ред.

– Тогава искаш ли да ни командваш? – продължаваше Клод.

– Аз! – извика Питу, подскачайки от изненада.

– Ти самият.

И двамата затворници го погледнаха втръчено.

– А! Май се колебаеш! – рече Клод.

– Ами...

– Не си ли добър патриот? – попита Дезире.

– О! Как не!

– Значи се боиш от нещо?

– Аз, един от победителите на Бастилията, награден с медал?

– Ти си награден с медал?

– Ще бъда, когато бъдат изсечени медалите. Господин Бийо обеща да получи моя от мое име.

– Той ще бъде награден с медал! Ние ще имаме водител, награден с медал! – въодушеви се Клод.

– Хайде, приемаш ли? – настоя Дезире.

– Приемаш ли? – повтори Клод.

– Е, добре! Да, приемам – кимна Питу, обхванат от ентузиазма си и

може би от едно пробуждащо се в него чувство, което се наричаше високомерие.

– Разбрахме се! – извика Клод. – От утре ни командваш.

– За какво ви командвам?

– За военно обучение.

– А пушки?

– Та нали знаеш къде има.

– А, да! При абат Фортие.

– Точно така.

– Само че абат Фортие може да откаже да ми ги даде.

– Ще направиш, както патриотите са направили в Инвалидите, ще ги вземеш.

– Съвсем сам ли?

– Ще имаш подписите ни, пък и впрочем ще ти помогнем със сила, ще вдигнем Виле-Котре, ако потрябва.

Питу поклати глава.

– Абат Фортие е вироглав – каза.

– Брей! Ти беше любимият му ученик, няма да ти откаже.

– Вижда се, че изобщо не го познавате – въздъхна Питу.

– Мислиш, че старецът ще се опъне?

– Би се опънал и на ескадрон на кралските германци... Той е такъв вироглавец, *injustum et tenacem*³⁸⁹... Така е – додаде Питу след известна пауза, – само дето вие не знаете латински.

Но двамата арамонци не се оставиха да бъдат заслепени нито от цитата, нито от забележката.

– Бога ми! – възкликна Дезире. – Прекрасен командир сме си избрали, Клод, няма що. От всичко се плаши.

Клод поклати глава.

Питу усети, че току-що е уронил авторитета на високото си положение. Той си припомни, че съдбата обича смелите³⁹⁰.

– Е, добре! Така да бъде, ще рискуваме да пробваме – рече.

– Значи ти се заемаш с пушките.

– Заемам се... да пробвам.

Шепот на задоволство замени неодобрителния ропот, който

389. *Injustum et tenacem* (лат.) – „несправедлив и постоянен“, променено от „*justum et tenacem*“, Хораций, Оди, III, 3, 1 – бел.фр.изд.

390. *Audaces (audentes) fortuna juvat*, Вергилий, „Енеида“, песен X, стих 284. – Бел.фр.изд. (В българското издание – стих 292: „Само на смелите духом съдбата помага.“ – бел.ред.)

заплашваше да се надигне.

„Охо! – помисли си Питу. – Тези хора ми се налагат още преди да им бѣда командир. А какво ли ще е, когато стана!“

– Да се пробва не е достатъчно – настояваше Клод.

– Като не е достатъчно – отвърна Питу, – направи ти нещо по-добро. Отстъпвам ти командването. Върви да се сблъскаш с абат Фортие и многожилния му камшик.

– Какво от това – подхвърли презрително Манике, – че се върна от Париж със сабя и каска, щом се страхуваш от един камшик.

– Сабята и каската съвсем не са броня, а и да са, абат Фортие ще ѝ намери дефекта.

Клод и Дезире изглежда разбраха тази забележка.

– Хайде, Питу, хайде, синко! – увещаваше го Клод.

(„Синко“ е приятелско обръщение, често използвано в този край.)

– Хубаво! Приемам – каза Питу. – Но искам послушание, дявол да го вземе!

– Ще видиш колко сме послушни – смигна Клод на Дезире.

– Само се заеми с пушките – добави Дезире.

– Договорихме се – рече Питу, силно обезпокоен дълбоко в себе си, ала явно амбицията започваше да му шушне за велики дръзновения.

– Обеща ни.

– Заклевам се.

Питу протегна ръка и двамата му другари сториха същото; ето как под светлината на звездите, на една поляна бе обявено въстанието в департамента Ен, от трима арамонци, невинни плагиатори на тримата знаменити швейцарци от Рютли³⁹¹.

Истината е, че Питу съзираше в края на мъките и усилията си щастие то да се покаже славно обкичен със знаците на командир от националната гвардия и че тези знаци му се струваха в състояние да внушат ако не угризения, то поне размисли на госпожица Катрин.

Така, помазан по волята на избирателите си, Питу се прибра, обмисляйки пътищата и начините да осигури оръжие за своите трийсет и трима национални гвардейци.

---

391. Авторът прави алюзия със срещата през 1291 г. в долината Рютли на тримата предводители на швейцарските кантони Швиц, Ури и Унтервалден за сключване на вечен съюз срещу австрийските Хабсбурги, събитие, пресъздадено от Шилер в драмата „Вилхелм Тел“ – бел.ред.

64.

Където се противопоставят монархическият принцип, представен от абат Фортие, и революционният принцип, представен от Питу

Тази нощ Питу бе толкова зает с голямата чест, която му беше оказана, че забрави да навести примките си.

На другия ден той се въоръжи с каската и сабята и се отправи към Виле-Котре.

Градският часовник удари шест часа сутринта, когато Питу пристигна на площада пред замък и дискретно почука на малката порта, която водеше към градината на абат Фортие.

Питу бе почукал достатъчно силно, за да успокои съвестта си, и достатъчно слабо, за да не го чуят изобщо в къщата.

Той се надяваше така да си осигури четвърт час отсрочка и през това време да украси с няколко орнамента на ораторското изкуство речта, която си бе подготвил за абат Фортие.

Огромно бе учудването му, като видя, че макар да беше почукал съвсем леко, вратата се открява; ала това учудване се изпари, когато в този, който му отвори, разпозна Себастиен Жилбер.

Момчето се разхождаше в малката градина, учейки урока си под ранното слънце, или по-скоро давайки си вид, че учи, защото отворената книга висеше, поклащайки се в ръката му, а мисълта му своенравно бягаше срещу или подир всичко онова, което обичаше на този свят.

Съзирайки Питу, Себастиен нададе вик на радост.

Те се прегърнаха; първите думи на момчето бяха:

– Имаш ли новини от Париж?

– Не, а ти? – попита на свой ред Питу.

– О, аз имам! Татко ми е написал едно очарователно писмо.

– А! – възкликна Питу.

– В което е добавено нещо и за теб – продължи Себастиен.

И изваждайки писмото от пазвата си, го подаде на Питу.

П. П. Бийо препоръчва на Питу да не отегчава и разсейва хората от фермата.

– О, Бога ми! – поклати глава момъкът. – Една съвършено

безполезна препоръка. Вече няма кого да измъчвам, нито да развличам.

После изрече съвсем тихо, въздъхвайки по-силно:

– Тези думи би трябвало да бъдат отправени към господин Изидор.

Но в миг, опомняйки се и връщайки писмото на Себастиен, той попита:

– Къде е абатът?

Момчето наостри уши и макар че целият двор и част от градината го делеяха от стълбите, които скърцаха под нозете на достолепния свещеник, каза:

– Ето го, слиза.

Питу мина от градината в двора едва когато чу тежките стъпки на абата.

Достойният преподавател слизаше по стълбите, четейки вестника си.

Неизменният камшик висеше на хълбока му, като сабя на колана на военачалник.

С нос, забит във вестника, тъй като знаеше наизуст броя на стъпалата, всяка извивка и всяка вдлъбнатина на старата си къща, абатът се озова право при Анж Питу, който се стараше да си придаде възможно най-величествен вид пред лицето на политическия си противник.

Нека кажем най-напред няколко думи за положението, които другаде биха удължили ненужно повествованието, ала тук са напълно на мястото си.

Те ще обяснят наличието у абат Фортие на тези трийсет или четирйсет пушки, които бяха обект на амбициите на Питу и неговите двама съучастници – Клод и Дезире.

Абат Фортие, бивш капелан или помощник-капелан в замъка, както вече имаме случай да споменем, бе станал с времето и най-вече благодарение на търпеливата вярност на духовниците единствен надзорник на онова, което в театралната терминология назовават аксесоари на дома.

Освен светите съдове, библиотеката, склада за мебели той бе получил за съхранение и старите ловни снаряжения на херцог Д'Орлеан, Луи Филип, баща на Филип, наречен Егалите. Някои от тези снаряжения датираха от времето на Луи XIII и Анри III – всички принадлежности бяха изложени артистично от него в една от галериите на замъка, предоставена му за тази цел. И за да изглеждат по-живописно, абатът беше пръснал между тях кръгли щитове, ловни копия, кинжали, кортици и мускети с инкрустации от епохата на Лигата.

Вратата към тази галерия бе страховито охранявана от две малки оръдия от посребрен бронз, дадени от Луи XIV на неговия брат Филип Д'Орлеан.

Освен това петдесетина мускетона, донесени като трофеи от Жозеф-Филип³⁹² от битката в Усан, бяха дарени от него на общината и общината, която, както казахме, подслоняваше безплатно абат Фортие, ги бе сложила, не знаейки какво да ги прави, в една от стаите на къщата на колежа.

Това бе съкровището, пазено от дракона на име Фортие, застрашено от този Язон, Анж Питу.

Малкият арсенал на замъка бе твърде известен в околността, за да не породи желание за безвъзмездно придобиване.

Ала както посочихме, като бдителен дракон абатът не изглеждаше склонен да даде лесно на някой Язон, който и да е той, златните ябълки на Хесперидите.

След това кратко отстъпление да се върнем към Питу.

Той се поклони подчертано любезно на абат Фортие, придружавайки поклона си с едно от онези леки покашляния, които привличат вниманието на разсеяните или твърде заетите люде.

Абат Фортие вдигна нос над вестника си.

– Я гледай, това е Питу – каза той.

– На вашите услуги, ако съм способен на това, господин абат – рече учтиво Анж.

Абатът сгъна вестника си, или по-скоро го затвори, сякаш беше портфейл, защото в онова блажено време вестниците все още бяха като малки книги.

Сетне го пхна в колана си, от другата страна на камшика.

– А, да! Но за беда – отвърна абатът подигравателно, – не си способен.

– О, господин абат!

– Чуваш ли ме, майсторе на варваризми?

– О, господин абат!

– Чуваш ли ме, господин лицемер?

– О, господин абат!

– Чувате ли ме, господин революционер?

– Хайде, хубаво. Ето че преди да съм казал каквото и да било, вие вече се гневите. Това е твърде лошо начало, господин абат.

---

392. Филип Егалите – бел.ред.

Себастиен, знаещ онова, което от два дни абат Фортие разправяше за Питу на всеки срещнат, предпочете да не присъства на свадата, която неминуемо щеше да избухне между неговия приятел и неговия учител, и изчезна.

Питу изгледа с известна болка отдалечаващия се Себастиен. Той не бе много силен съюзник, ала беше дете на същата политическа общност като него.

Затова, щом се изгуби в рамката на вратата, Анж въздъхна и обръщайки се отново към абата, поде:

– Е, я да видим, господин абат, защо ме наричате революционер? Да не би случайно аз да съм причината, че са направили революция?

– Ти си живял с онези, които я правят.

– Господин абат – произнесе Питу с върховно достойнство, – всеки е свободен в мисълта си.

– Моля?

– *Est penes hominem arbitrium et ratio*³⁹³.

– Бре! – възкликна абатът. – Ама ти си го знаел латинския, букваядецо?

– Знам онова, на което сте ме научили – отговори скромно Питу.

– Да, преработено, коригирано, допълнено и разкрасено с варваризми.

– Добре, господин абат, варваризми! Ех, Боже мой, кой ли не ги допуска?

– Смешник! – процеди Фортие, видимо уязвен от тази тенденция към обобщаване, която умът на Питу, изглежда, проявяваше. – Смяташ ли, че аз допускам варваризми?

– Може би, в очите на човек, който е по-голям латинист от вас.

– Ама чувате ли го! – извика абатът, побелял от ярост и все пак поразен от разсъждението, на което не липсваше известна правдивост.

После добави с горчивина:

– Такава е с две думи системата на тези негодници: те развалят и рушат, в чия полза? Самите не знаят. В полза на неизвестното. Хайде, господин мързеливецо, бъдете откровен. Познавате ли някой, който да е по-голям латинист от мен?

– Не, но може и да има, не ги познавам, не знам всичко.

– Вярвам, че е така, дявол да го вземе!

---

393. *Est penes hominem arbitrium et ratio.* (лат.) – „Човекът е надарен с воля и разум.“ – бел.прев.

Питу се прекръсти.

– Какво правиш, безбожник?

– Вие ругаете, господин абат, аз се кръстя.

– Слушайте, господин смешнико, да не сте дошли при мен да ме критикувате?

– Да ви критикувам! – повтори Питу.

– А, явно че и не разбираш.

– Напротив, господин абат, разбирам. Благодарение на вас знам корените: критикувам, осмивам публично, *tumpanit*, барабан, идва от гръцкото *tumpanon*, барабан, тояга или звънец.

Абатът бе смаян.

– Корен: *typos*, белег, диря. И както казва Ланселот в своята „Градина на гръцките корени“³⁹⁴: „...*typos*, формата, която се отпечатва“, дума, идваща очевидно от „удрям“. Ето това е.

– Охо, дръвнико! – гледаше го абатът все по-удивен. – Изглежда, че още знаеш нещичко, дори онова, което не знаеше.

– Е! – рече Питу с престорена скромност.

– Защо по времето, когато бе при мен, ти никога не можеше да отговориш така?

– Защото по времето, когато бях при вас, господин абат, вие ме карахте да затъпявам. Защото с вашия деспотизъм вие потискахте в моя ум и моята памет всичко, което после свободата отприщи. Да, свободата, чувате ли ме – наблегна Питу, набирайки сила. – Свободата!

– Ах, негоднико!

– Господин абат – подхвана момъкът с предупредителен тон, който не бе съвсем лишен от заплаха, – господин абат, не ме обиждайте. *Contumelia non argumentum*, казва един оратор, оскърблението не е довод³⁹⁵.

– Мисля, че смешникът се смята за задължен да ми преведе латинския си – извика абатът побеснял.

– Това не е моят латински, господин абат, това е латинският на Цицерон, сиреч на един човек, който със сигурност би установил, че от негова гледна точка вие допускате толкова варваризми, колкото аз от ваша.

394. Ланселот, „Градината на гръцките корени във френски стихове“, П. Льо Пти, 1657 г. Има множество преиздания чак до началото на XX век – бел.фр.изд. (Клод Ланселот, 1615 – 1695 – френски монах янсенист и граматик. Съавтор на „Обща тълковна граматика“, 1660 – бел.ред.)

395. Дюма може би прави алюзия с Цицерон – бел.фр.изд.

– Надявам се, че не искаш да споря с теб – процеди абат Фортие, разгромен на своя почва.

– Защо не? Щом от спора се ражда просветлението: *Abstrusus in venis silicis*³⁹⁶.

– О, ама чакайте, смешникът е бил на училище при революционерите! – каза язвително абатът.

– Не, след като вие твърдите, че революционерите са глупаци и невежи.

– Да, твърдя го.

– Тогава умозаклучението е невярно, господин абат, и силогизмът ви е лошо построен.

– Лошо построен! Аз съм построил лошо един силогизъм?

– Несъмнено, господин абат. Питу разсъждава и говори добре, Питу е бил на училище при революционерите, значи революционерите разсъждават и говорят добре. Това е пресилено.

– Животно! Грубиян! Глупак!

– Не ме бичувайте с думи, господин абат. *Objurgatio imbellem animum arguit*, слабостта се издава чрез гнева.

Фортие сви рамене.

– Отговорете – подкани го Питу.

– Ти казваш, че революционерите говорят добре и разсъждават добре. Та посочи ми поне един-единствен от тези нещастници, който да знае да пише и да чете.

– Аз – отвърна Питу уверено.

– Не бих рекъл, че не можеш да четеш, и все пак! Но да пишеш!

– Да пиша! – повтори той.

– Да, да пишеш без правописни грешки.

– Умея.

– Искаш ли да се обзаложим, че няма да напишеш и една страница под моя диктовка, без да направиш четири грешки?

– Желаете ли да се хванем на бас, че вие няма да напишете и половин страница под моя диктовка, без да направите две?

– О, я виж ти!

– Е, добре! Ще ви изровя причастия и възвратни глаголи. Ще ви ги подправя с още нещо, дето си го знам, и ще спечеля баса.

– Ако имах време! – поклати глава абатът.

---

396. *Abstrusus in venis silicis*, Вергилий, „Енеида“, песен VI, стих 6 („Скрит в жилите на кремъка“) – бел.фр.изд.

- Щяхте да загубите.
- Питу, Питу, спомни си пословицата *Pitovi Angelus asinus est*.
- Пословици има за кого ли не. Знаете ли онази, която мимоходом ми пошущнаха в ухото тръстиките на Вюало?
- Не, ала съм любопитен да я науча, учителю Мидас.
- *Fortierus abbas forte fortis*.
- Господине! – възкликна абатът.
- В свободен превод: Абат Фортие не е силен всеки ден³⁹⁷.
- За щастие, освен да обвиняваш, трябва и да го докажеш – отвърна абатът.
- Уви, господин абат! Колко лесно би било!
- Да опитаме.
- Какво преподавате на учениците си?
- Ама...
- Следете разсъждението ми. Какво преподавате на учениците си?
- Това, което знам.
- Хубаво! Отбележете, че отговорихте: „Това, което знам.“
- Е, да! Това, което знам – повтори объркан абатът, защото чувстваше, че по време на отсъствието си този странен борец бе усвоил непознати удари.
- Добре! Понеже показвате на вашите ученици това, което знаете, да видим, какво знаете?
- Латински, френски, гръцки, история, география, аритметика, алгебра, астрономия, ботаника, нумизматика.
- Има ли още? – попита Питу.
- Но...
- Мислете, мислете.
- Рисуване.
- Карайте нататък.
- Архитектура.
- Давайте.
- Механика.
- Това е дял от математиката, обаче няма значение, продължавайте.
- Докъде възнамеряваш да стигнеш?
- Много просто. Вие изредихте надълго и нашироко това, което знаете, сега избройте онова, което не знаете.
- Абатът потръпна.

---

397. „Силен при случай“ – бел. прев.

– А! Виждам, че май ще трябва да ви помогна – рече Питу. – Вие не знаете нито немски, нито иврит, нито арабски, нито санскрит, четири основни езика. Не говоря за езиците, произлезли от тях, които са безброй. Не познавате естествената история, химията, физиката.

– Господин Питу...

– Не ме прекъсвайте. Вие не познавате физиката, тригонометрията. Нямайте понятие от медицина, акустика, навигация. Не знаете нищо от онова, което се отнася до гимнастическите науки.

– Моля?

– Казах гимнастически, от гръцкото *gumnaza exerce*, което идва от *gymnos*, гол, тъй като атлетите са се упражнявали голи.

– Само че аз съм те научил на всичко това! – извика абатът, почти утешен от мнимата победа на своя ученик.

– Вярно е.

– Радостно е, че поне се съгласяваш.

– С признателност, господин абат. Значи казахме, че вие не знаете...

– Достатъчно! Несъмнено е, че онова, което не знам, е повече от това, което знам.

– Тогава не ще отречете, че много хора знаят повече от вас?

– Възможно е.

– Сигурно е, и колкото повече знае човек, толкова повече забелязва, че не знае нищо. Думите са на Цицерон³⁹⁸.

– Да видим заключението, то вероятно ще е смешно.

– Ще завърша с извода, че по силата на вашето относително невежество вие би трябвало да сте по-снизходителен спрямо относителната ученост на другите. Това е двойна добродетел, *virtus duplex*, която, както уверяват, е притежавал Фенелон, който е знаел много повече от вас – християнско милосърдие и смирение.

Абатът изръмжа от гняв.

– Змия! – процеди той. – Ти си същинска змия!

– „Ти ме оскъряваш, а не отговаряш!“ Така е отвърнал един гръцки мъдрец³⁹⁹. Бих ви го казал на гръцки, ала вече ви го казах, това или почти същото, на латински.

– Добре, добре – рече абатът, – ето още един ефект от революционните учения.

---

398. Максима на Сократ, цитирана във „Федър“ на Платон – бел.фр.изд.

399. Objurgatio imbellem animum arguit – бел.фр.изд.

- Какъв?
- Те са те убедили, че си бил равен с мен.
- И да са ме убедили, вие нямате правото да правите грешки във френския.
- Моля?
- Ами току-що допуснахте огромна грешка, учителю мой.
- О! Хубава работа! И каква е тя?
- Вие казахте: „Революционните учения са те убедили, че си бил равен с мен.“
- Е, и?
- Е, и! *Бил* е минало време.
- По дяволите, да.
- Необходимо е обаче сегашно време.
- А! – възкликна абатът, изчервявайки се.
- Преведете фразата на латински и ще видите какъв невероятен солицизъм ще се получи с глагола, употребен в минало време!
- Питу! Питу! – извика Фортие, сякаш съзираше нещо свръхестествено в подобна ерудиция. – Питу, кой е този демон, дето те вдъхновява за такива нападки срещу един старец и срещу Църквата?
- Но, господин абат – отвърна момъкът, леко развълнуван от нотката на искрено отчаяние, с която бяха произнесени тези думи, – не ме вдъхновява никакъв демон и не ви нападам. Само че вие се отнасяте към мен като към посредствен човек или глупак и забравяте, че всички хора са равни.
- Абатът отново се разгневи.
- Ето това няма никога да понеса – отсеке той, – да се изричат пред мен подобни богохулства. Ти, равен на един човек, когото Бог и трудът са формирали в продължение на шейсет години! Никога! Никога!
- Проклятие! Обърнете се към господин Дьо Лафайет, който провъзгласи правата на човека.
- Да, цитирай ми като авторитет лошия поданик на краля, огнището на всички разногласия, изменника!
- Е, е! – каза Питу, стреснат. – Господин Дьо Лафайет – лош поданик на краля, господин Дьо Лафайет – огнище на разногласия, господин Дьо Лафайет – предател!... Ама всъщност вие богохулствате, господин абат! Под похлупак ли сте живели през последните три месеца? Не знаете ли, че този лош поданик на краля е единственият, който му служи? Че това огнище на разногласия е залогът за обществения мир? Че този изменник е най-добрият от французите?

– О! – простена Фортие. – Никога не бих повярвал, че кралската институция може да падне толкова ниско, та един никаквец като този – и той посочи Питу – да се позовава на името на Лафайет, както някога са се позовавали на това на Аристид⁴⁰⁰ или на Фосион⁴⁰¹!

– Имате късмет, че народът не ви чува, господин абат – подхвърли непредпазливо Питу.

– А! – извика Фортие победоносно. – Ето че се издаде най-накрая! Ти заплашваш. Народът! Да, народът. Онзи, който подло изкла служителите на краля, онзи, който изтръгна вътрешностите на своите жертви! Да, народът на господин Дьо Лафайет, народът на господин Байи, народът на господин Питу! Е, защо не ме заклеймиш на мига? Защо не ме посочиш веднага на революционерите от Виле-Котре? Защо не ме завлечеш в Пльо? Защо не запретиш ръкави, за да ме окачиш на уличния фенер? Хайде, Питу, *macte animo*, Питу! *Sursum! Sursum*, Питу! Хайде, хайде, къде е въжето? Къде е бесилката? Ето го палача: *Macte animo, generose puer*.

– *Sic itur ad astra!*⁴⁰² – продължи Питу през зъби просто с намерението да довърши стиха, без да забележи какъв канибалски каламбур е направил.

Но бе принуден да забележи беса на абата.

– Охо! – изрева Фортие. – Значи го приемаш така, а? Значи така ще отида при звездите? Значи си ме нарочил за бесилката, мен?

– Ама не казвам това – възпротиви се Питу, започвайки да се плаши от обрата, който вземаше спорът.

– Ти ми обещаващ небето на злочестия Фулон и клетия Бертие.

– Съвсем не, господин абат.

– Ти вече държиш хлъзгавия възел на клупа, палачо, *carnifex*⁴⁰³. Ти си бил този, нали, който на площада пред Кметството се е качил на

---

400. Аристид (ок. 540 – ок. 467 г. пр. Хр.) – атински държавник и пълководец през Гръко-персийските войни, наречен Справедливия. Противник на Темистокъл. Изгонен чрез остракизъм, върнат от изгнание по време на втория поход на персите – бел.ред.

401. Фосион (ок. 402 – 318 г. пр. Хр.) – атински пълководец и оратор, противник на Демостен. Осъден несправедливо от атиняните, той е принуден да изпие чашата с отрова – бел.ред.

402. „Събери смелост, благородно дете,/ така човек се издига до звездите“: стих от „Енеида“ на Вергилий, песен IX, променен от Стаций (Публий Папиний Стаций, ок. 40 – 96 – римски поет, автор на митологични поеми – бел.ред.) – бел.фр.изд. (В българското издание – стихове 653 и 654: „Чудесно начало, момченце!/ Тъй до звездите се стига!“ – бел.ред.)

403. *Carnifex* (лат.) – палач – бел.прев.

фенера и с гнусните си ръце на паяк е завличал жертвите в мрежата си.

Питу изръмжа от гняв и възмущение.

– Да, ти си, разпознавам те – не преставаше абатът, обзет от пророчески плам, който го караше да прилича на Йоав⁴⁰⁴, – разпознавам те, Катилина⁴⁰⁵, ти си!

– О, ама знаете ли, че ми говорите отвратителни неща, господин абат! – извика Питу. – Знаете ли, че в крайна сметка ме оскърявате?

– Оскърявам те!

– Знаете ли, че ако продължавате, ще се оплача в Националното събрание! Ама ха!

Абатът избухна в зловещо ироничен смях.

– Заклеймен! – произнесе само.

– И че има наказание за лошите граждани, които оскъряват добрите.

– Фенера!

– Вие сте лош гражданин.

– Въжето! Въжето!

После изведнъж, сякаш в порив на внезапно просветление и благородно негодувание, Фортие добави:

– Ами да! Каската, каската, това е той.

– Е, какво й е на каската ми? – попита Питу.

– Човекът, който е изтръгнал димящото сърце на Бертие, антропофагът⁴⁰⁶, който го е отнесъл кървящо на масата на общинските съветници, е имал каска. Човекът с каската си ти, Питу. Човекът с каската си ти, чудовище. Махай се, махай се, махай се!

И при всяко „Махай се!“ звучачо с все по-трагичен оттенък, абатът напредваше с по една крачка, а Питу отстъпваше.

При това обвинение, за което читателят знае, че бе съвършено несправедливо, бедният момък захвърли надалеч каската, с която бе толкова горд и която се изтъркаля по паважа с глухия звън на картон, покрит с мед.

– Виждаш ли, нещастнико! – изсъска Фортие. – Ти си признаваш!

И застана като трагика Лъокен в ролята на Оросман в момента, когато, намирайки бележката, обвинява Заира⁴⁰⁷.

– Хайде, хайде, господин абат – каза Питу, извън себе си от

---

404. Йоав (IX в. пр. Хр.) – велик жрец на юдеите (виж 2 Царств., 11) – бел.ред.

405. Луций Сергий Катилина (ок. 108 – 62 пр. Хр.) – римски претор. Опитва се да вземе властта от управляващата олигархия, заговорът е разкрит от Цицерон – бел.ред.

406. Антропофаг (гр.) – човекоядец, канибал – бел.прев.

подобно обвинение, – вие преувеличавате.

– Преувеличавам! Ще рече, че само малко си бесил и само малко си изкормял, крехко дете!

– Господин абат, добре знаете, че не съм аз, знаете, че е работа на Пит.

– Какъв Пит?

– Пит Втори, синът на Пит Първи, на лорд Чатам, онзи, дето е пръскал пари с думите: „Харчете и не ми давайте отчет.“ Ако знаехте английски, щях да ви го кажа на английски. Но нали не знаете...

– А ти знаеш ли?

– Господин Жилбер ме научи.

– За три седмици! Лъжец окаян!

Питу осъзна, че е поел по грешен път.

– Чуйте ме, господин абат, не искам повече да споря, вие си имате своите идеи.

– Нима?

– Това е съвсем справедливо.

– Ти го признаваш. Господин Питу ми позволява да имам идеи. Благодаря, господин Питу.

– Ето че пак се ядосвате. Сам виждате, че ако продължавате така, няма да мога да ви кажа защо съм дошъл при вас.

– Нещастник! Значи нещо те води при мен? Ти да не си пратеник, а?

И абатът се засмя иронично.

– Господин абат – поде Питу, поставен от самия Фортие на позицията, на която желаше да се намира, откакто бе подхванат спорът, – господин абат, вие знаете какво уважение съм изпитвал винаги към вашата личност.

– А, да! Нека поговорим за това.

– И колко съм се възхищавал от вашата ученост – добави Питу.

– Змия! – изстреля абатът.

– Аз ли? – каза Питу. – О! Как ли пък не!

– Та какво ще искаш от мен? Да те взема отново тук? Не, не! Няма да развалям учениците си. Не, ти винаги ще пръскаш гибелна отрова. Ти ще заразиш моите млади растения: *Infecit pabula tabo*⁴⁰⁸.

– Но, господин абат...

---

407. Волтер, „Заира“, четвърто действие, трета поява (Кораснен предава бележката) и четвърта поява (гневът на Оросман) – бел.фр.изд.

408. Вергилий, „Георгики“, трета книга, стих 181 („зараза за пасищата“) – бел.фр.изд.

– Не, не търси от мен това, ако непременно искаш да ядеш, защото предполагам, че и свирепите парижки бесители ядат като честните хора. О, богове! Ако в края на краищата искаш своя дял кърваво месо, ще го имаш. Ала при вратата, в спортулите⁴⁰⁹, както в Рим патроните са давали на клиентите си.

– Господин абат – подхвана Питу, развърщайки рамене, – не искам от вас прехраната си. Слава Богу, имам прехрана и не желая да бъда в тежест на никого.

– А! – възкликна Фортие, изненадан.

– Живея, както живеят всички живи същества, без да прося, от занаята, който ми е дарила природата. Живея от труда си и, нещо повече, толкова съм далеч от това да бъда в тежест на съгражданите си, че мнозина от тях ме избраха за свой ръководител.

– Ами! – изрече абатът с такава изненада, примесена с такъв уплах, сякаш бе настъпил усойница.

– Да, да, избраха ме за ръководител – повтори Питу самодоволно.

– Ръководител на какво? – попита абатът.

– На един отряд от свободни хора – поясни Питу.

– Ах, Боже мой! – извика Фортие. – Нещастникът е полудял.

– Командващ националната гвардия на Арамон – завърши Питу, правейки се на скромн.

Абатът се наведе към него, за да потърси в изражението му потвърждение на тези думи.

– В Арамон има национална гвардия! – ахна той.

– Да, господин абат.

– И ти си неин ръководител?

– Да, господин абат.

– Ти, Питу?

– Аз, Питу.

Абатът вдигна сплетените си ръце към небето като великия жрец Финей⁴¹⁰.

– Врх на скверността! – прошепна.

– Не може да не знаете, господин абат – каза благо Питу, – че националната гвардия е предназначена да закриля живота, свободата и имота на гражданите.

– О! – простена старецът, сринат от отчаяние.

---

409. Кошници, в които римските патриции поставяли даровете си – бел.фр.изд.

410. Финей – митичен тракийски цар в областта около Бизантион. Ослепен, защото погубвал децата си или защото предсказвал волята на боговете – бел.ред.

– И че – продължи Питу – биха искали да подсилят тази институция най-вече по селата заради бандите.

– Банди, на които ти си водачът! – изкрещя Фортие. – Банди от грабители, банди от подпалвачи, банди от убийци!

– О! Не бъркайте нещата, драги господин абат. Ще видите войниците ми, надявам се, никога по-почтени граждани...

– Млъкни! Млъкни!

– Представете си тъкмо обратното, господин абат, че ние сме ваши-те естествени защитници, и доказателство за това е, че дойдох право при вас.

– И защо? – попита Фортие.

– А, ето! – рече Питу, почесвайки се зад ухото и поглеждайки към мястото, където беше паднала каската му, за да види дали отивайки да вдигне тази съществена част от войнската си екипировка, няма да се отдалечи твърде много от отбранителната си линия.

Каската бе почти до голямата порта, извеждаща на улица „Соасон“.

– Попитах те защо си дошъл? – повтори абатът.

– Е, добре! – каза Питу, правейки заднишком две крачки към каската си. – Ето предмета на моята мисия. Господин абат, позволете ми да го изложя пред вашата прозорливост.

– Встъпление – прошепна абатът.

Питу направи още две крачки към каската си.

Ала при подобна маневра, която само можеше да го затрудни, щом той отстъпеше с две крачки назад, абатът, за да запази разстоянието, настъпваше с две крачки към него.

– Е, добре! – повтори Питу, вече започвайки, успокоен от близостта на своето отбранително оръжие. – На всички войници им трябват пушки, а ние нямаме.

– А! Вие нямате пушки! – И Фортие затропа с крака от радост. – А! Те нямали пушки! Войници, които нямат пушки! Прекрасни войници, Бога ми!

– Но, господин абат – прекъсна го Питу, правейки нови две крачки към каската си, – когато нямаш пушки, търсиш.

– Да – кимна абатът, – и вие търсите ли?

Питу бе стигнал до каската си и я примъкна с крак към себе си, така че, зает с тази операция, не отговори веднага на абата.

– Вие търсите ли? – повтори той.

Питу вдигна каската си.

– Да, господин абат – отвърна.

– И къде?

– При вас – каза Питу, нахлупвайки каската на главата си.

– Пушки, при мен! – извика абатът.

– Да, при вас не липсват.

– А! Музеят ми! – досети се Фортие. – Дошъл си, за да оплячкосаш музея ми. Броните на някогашните ни храбреци на гърдите на подобни смешници! Господин Питу, преди малко вече ви заявих, че сте луд. Сабите на испанците от Алманса, пиките на швейцарците от Меленяно, за да бъдат въоръжени господин Питу и пасмината му! Ах! Ах! Ах!

Абатът избухна в смях, изпълнен с такава презрителна заплаха, че по тялото на Питу пробягаха тръпки.

– Не, господин абат – поклати глава той, – нито пиките на швейцарците от Меленяно, нито сабите на испанците от Алманса. Не, тези оръжия биха ни били безполезни.

– Добре, че го признаваш.

– Не, господин абат, не тези оръжия.

– А кои тогава?

– Онези хубави пушки за флота, господин абат, онези чудесни флотски пушки, които често съм почиствал за наказание тогава, когато имах честта да уча според вашите правила. *Dum me Galatea tenebat*⁴¹¹ – добави Питу с приветлива усмивка.

– Така ли! – каза абатът, чувствайки редките му коси да се изправят при усмивката на Питу. – Така ли! Моите флотски пушки!

– Сиреч единствените от вашите оръжия, които нямат никаква историческа стойност и които могат да свършат добра работа.

– А! – стисна зъби абатът, доближавайки ръка до дръжката на многожилния си камшик, както капитан би посегнал към ефеса на сабята си.

– А! Ето че изменникът се издава.

– Господин абат – рече Питу, минавайки от заплашителен към умолителен тон, – дайте ни тези трийсет флотски пушки.

– Назад! – процеди абатът, правейки крачка към него.

– И ще се прославите – продължи Питу, правейки от своя страна крачка назад, – ще се прославите, задето сте помогнали краят ни да се освободи от потисниците си.

– Да осигуря оръжие срещу себе си и срещу своите! – изкрещя абатът. – Да дам пушките, с които ще стрелят по моя крал!

---

411. Вергилий, „Георгики“, четвърта книга, стих 31 („Докато изгарях по Галатея“) – Бел. фр. изд. (Вероятно отправката е към „Буколики“ на Вергилий, тъй като в „Георгики“ такъв стих няма – бел. ред.)

И той измъкна камшика от колана си.

– Никога! Никога!

И го размаха страховито над главата си.

– Господин абат, ще сложат името ви във вестника на господин Прюдом⁴¹².

– Моето име във вестника на господин Прюдом! – изрева Фортие.

– Заедно със специална похвала за проявена гражданска доблест.

– По-добре позорен стълб и каторга!

– Какво, отказвате ли? – настоя Питу, ала плахо.

– Отказвам и те изпъждам.

И абатът му посочи с пръст вратата.

– Но това ще има лош ефект – каза Питу, – ще ви обвинят в липса на патриотизъм, в предателство. Господин абат, умолявам ви, не го допускате.

– Стори от мен мъченик, Нерон! Това е всичко, което искам! – извика абатът с пламтящ поглед, много повече приличащ на екзекутор, отколкото на жертва.

Такова впечатление направи той на Питу, защото момъкът заотстъпва отново.

– Господин абат – поде, – аз съм мирен пратеник, посланик на умиротворението, дойдох...

– Дошъл си, за да ограбиш оръжията ми, както твоите съучастници обраха Инвалидите.

– Което там им донесе куп възхвали – рече Питу.

– И което ще ти донесе тук куп удари с камшик – каза абатът.

– О, господин Фортие! – промълви Питу, който имаше стари спомени от инструмента. – Не ще погазите така правата на човека.

– Сега ще видиш, негоднико! Почакай.

– Господин абат, закриля ме качеството ми на посланик.

– Почакай!

– Господин абат! Господин абат!! Господин абат!!!

Питу бе стигнал до портата към улицата, оставайки с лице към страшния си противник; ала притиснат там, той трябваше да приеме битката или да бяга.

Но за да бяга, трябваше да отвори портата, а за да отвори портата, трябваше да се обърне.

Обръщайки се обаче, щеше да подложи на ударите на абата онази

---

412. „Парижките революции“ – бел.фр.изд.

незашитена част от своята особа, която би му изглеждала незадоволително бранена дори и от броня.

– А! Ти искаш пушките ми! – нареждаше абатът... – Дошъл си да търсиш моите пушки!... Аа! Дошъл си да ми кажеш: „Пушките ви или смърт!“...

– Господин абат – прекъсна го Питу, – не съм ви казал нищо такова.

– Е, добре! Ти знаеш къде са пушките ми, заколи ме, за да ги докопаш. Мини през трупа ми и върви да ги вземеш.

– Не съм способен на подобно нещо, господин абат, не съм способен.

И с ръка на резето, с поглед, вперен във вдигнатата ръка на абата, Питу пресмяташе вече не броя на пушките, скрити в арсенала на Фортие, а броя на ударите, които щяха да се посипят от надвисналия върху му камшик.

– Така значи, господин абат, вие не искате да ми дадете вашите пушки?

– Не, не искам да ти ги дам.

– Не искате да ги дадете, първи път?

– Не.

– Втори път?

– Не.

– Трети път?

– Не! Не! Не!

– Е, хубаво! – каза Питу. – Дръжте си ги.

И като направи едно светкавично движение, момъкът се извъртя и се измъкна през откренатата порта.

Ала това движение не бе толкова светкавично, та умният камшик да не се спусне, свистейки, и да не шибне така яко Питу под кръста, че колкото и храбър да беше победителят на Бастилията, той не можа да се съдържи да не нададе вик на болка.

При този вик наизлязоха неколцина съседи и за свое голямо учудване те съзряха Питу да бяга с цялата бързина на нозете си, заедно с каската и сабята, а абат Фортие да стои на прага на портата, размахал камшика, както ангелът унищожител – пламтящия си меч.

65.

Питу – дипломат

Току-що видяхме как Питу падна от висотата на надеждите си.

Падането бе зашеметяващо. Надали поразеният от мълния Сатана е изминал по-голямо разстояние, срутвайки се от небето в ада.

А дори и в ада падналият Сатана е бил цар, докато Питу, поразен от мълнията на абат Фортие, си беше станал отново просто Питу.

Как щеше да се яви пред онези, които го бяха упълномощили? Как, след като бе засвидетелствал такава непредпазлива самоувереност, щеше да се осмели да им каже, че техният вожд е един самохвалко, един фанфарон, който с каска на главата и сабя на хълбока се е оставил да получи удари с камшик по задника от един стар абат?

Каква грешка, да се похвали, че ще успее пред абат Фортие, и да се провали!

На склона край пътя, при който се озова, Питу обхвана главата си с ръце и се замисли.

Той се бе надявал да придума абата, говорейки му на гръцки и латински. Беше се залъгвал в наивното си простодушие, че ще умилостиви този цербер със сладостта на лакомството цветисти изрази, а ето че лакомството му се бе оказало горчиво, ето че церберът го бе ухапал, без да налага примамката. И плановете му бяха пропаднали.

Абат Фортие имаше невероятно самолюбие; Питу не бе го включил в сметките; тъй като абатът се беше озлобил много повече от неточността във френския, която му бе открил, отколкото от това, че бе поискал да вземе трийсетте пушки от неговия арсенал.

Младите хора, когато са простодушни, допускат неизменно тази грешка – те вярват в съвършенството на другите.

Абат Фортие беше страстен роялист и най-вече горделив филолог.

Питу горчиво се упрекваше, че беше събудил у него във връзка с Луи XVI и глагола *съм* двойния гняв, на който бе станал жертва. Той го познаваше, би следвало да подбира думите си. Там бе грешката му и моятък горко съжаляваше, твърде късно, както винаги.

Оставаше му да помисли какво би трябвало да направи.

Би трябвало да използва своето красноречие, за да даде доказателство за роялизъм пред абат Фортие, и най-вече да отмине граматическите пропуски.

Би трябвало да го убеди, че националната гвардия в Арамон е контрареволуционна.

Би трябвало да му обещае, че тя ще бъде в помощ на краля.

И преди всичко да не обелва нито дума за този нещастен глагол *съм*, употребен в едно време вместо в друго.

И тогава без никакво съмнение абатът щеше да разтвори пред него съкровищата и арсенала си, за да подсигури на монархията подкрепата на една толкова храбра войска и на нейния героичен предводител.

Това лицемерие се назовава дипломация. Размишлявайки дълго, Питу прехвърли в главата си множество исторически образци.

Сети се за Филип Македонски⁴¹³, който е дал толкова лъжливи клетви и когото наричат велик човек.

За Брут⁴¹⁴, който се е правил на глупак, за да заблуди враговете си, и когото наричат велик човек.

За Темистокъл⁴¹⁵, който е прекарал живота си в това да мами своите съграждани, за да им служи, и когото също наричат велик човек.

Ала той си припомни и Аристид, който не е приемал нечестните похвати и когото също наричат велик човек⁴¹⁶.

Този довод го обърка.

Но разсъждавайки, реши, че Аристид е имал късмета да живее във време, когато персите са били толкова глупави, та е могло да бъдат победени и само с добросъвестност.

После, като разсъди още, той съобрази, че в крайна сметка Аристид е бил прогонен, и това изгнание, колкото и да е било несправедливо, наклони везните в полза на Филип Македонски, Брут и Темистокъл.

Сетне, минавайки към съвременни примери, Питу се запита как господин Жилбер, господин Байи, господин Ламет, господин Барнав⁴¹⁷, господин Дьо Мирабо биха постъпили, ако бяха на негово място, а пък

413. Филип Македонски (ок. 382 – 336 г. пр. Хр.) – цар на Древна Македония (от 359 г. пр. Хр.). Баща на Александър Македонски. Превръща Македония в централизирана държава, установява хегемония над Гърция. Убит по време на подготовка за война – бел.ред.

414. Марк Юний Брут (85 – 42 г. пр. Хр.) – римски политик. Заедно с Касий възглавява заговора срещу Цезар и участва в убийството му. Според легендата преди смъртта си Цезар изрекъл думите „И ти ли, Бруте, сине мой“. Води борба с Антоний и Октавиан в защита на републиката. След поражение в битката при Филипи се самоубива – бел.ред.

415. Темистокъл (ок. 524 – ок. 459 г. пр. Хр.) – атински държавен деец и пълководец, водач на демократическата групировка. Превръща Атина в могъща морска държава. Изгонен чрез остракизъм, умира в изгнание – бел.ред.

416. Примери, взети от Плутарх, „Животописи“ – бел.фр.изд.

крал Луи XVI – на мястото на абат Фортие.

Какво биха направили, за да накарат краля да въоръжи триста до петстотин хиляди национални гвардейци?

Точно обратното на онова, което той, Питу, бе сторил.

Биха убеждавали Луи XVI, че французите не желаят нищо повече от това да спасят и да запазят бащата на французите и че за да го спасят наистина, са им необходими от триста до петстотин хиляди пушки.

И господин Дьо Мирабо със сигурност би успял. Питу се сети и за известната песен, която гласи:

Когато искаш нещо от дявола,
трябва да му викаш „монсеньор“.

От всичко това заключи, че той, Анж Питу, е само едно глупаво четириногло и че за да се върне при своите избиратели с нещо като слава, би следвало да направи тъкмо обратното на онова, което бе направил.

Разкопавайки тази нова жила, Питу реши да издейства с хитрост или със сила оръжието, което бе обещал да добие чрез убеждение.

Отначало се яви един вариант.

Можеше да се вмъкне в музея на абата и да изझे или открадне оръжието от арсенала.

С помощта на другарите си Питу щеше да извърши изземване, сам – кражба.

Кражба! Ето дума, която звучеше зле в честните уши на момъка.

Колкото до изземването, нямаше никакво съмнение, че във Франция се намираха все още твърде много хора, свикнали със старите закони, които сякаш да го нарекат разбойничество или въоръжено нападение.

Всички тези съображения накараха Питу да се откаже от двата начина, които току-що споменахме.

Впрочем заложено бе самолюбието му и за да може това самолюбие да излезе достойно от положението, Питу не биваше да прибегва до ничия помощ.

Така че се захвана да търси, не без известно удивление от новата посока, която вземаха разсъжденията му.

Най-накрая извика като Архимед: *Еврика!*, което ще рече: *Открих!*

Ето пътя, който Питу беше открил в собствения си арсенал:

---

417. Антоан Барнав (1761 – 1793) – френски политик, блестящ оратор в Учредителното събрание, защитник на конституционната монархия. Гилотиниран по време на революционния терор – бел.ред.

Господин Дьо Лафайет бе главнокомандващ на националните гвардейци на Франция. Арамон бе във Франция. Арамон си имаше национална гвардия.

Значи господин Дьо Лафайет бе главнокомандващ на националните гвардейци в Арамон.

И господин Дьо Лафайет не би трябвало да допусне гвардейците от Арамон да останат без оръжие, след като тези от другите области вече бяха въоръжени или щяха да бъдат.

За да стигне до господин Дьо Лафайет, му трябваше Жилбер; за да стигне до Жилбер, му трябваше Бийо.

Питу написа едно писмо на Бийо.

Понеже арендаторът не знаеше да чете, Жилбер щеше да му го прочете и така естествено щеше да бъде ангажиран и вторият посредник.

Като реши това, Питу изчака нощта, прибра се тайно в Арамон и грабна перото.

Все пак, каквито и предпазни мерки да бе взел, за да се промъкне незабелязан, той беше видян от Клод Телие и Дезире Манике.

Те почукаха на вратата му тъкмо когато бе привършил писмото и го увиваше в голям лист бяла хартия, за да го запечата с тестена лепенка.

Питу сложи пръст на устните си и с другата ръка посочи запечатаното писмо.

Тази тайнственост респектира Клод Телие и Дезире Манике и те се оттеглиха безмълвно с пръст на устните и очи, вперени в писмото.

Питу плуваше наред течението на практическата политика.

Ето и текста на писмото, увито в белия лист, което бе оказало толкова огромно въздействие върху Клод и Дезире:

Скъпи и дълбокоуважаеми господин Бийо,

Каузата на революцията печели всеки ден привърженици в нашия край. Аристократите губят позиции, а патриотите набират сила.

Арамонската община се е заела активно със създаването на национална гвардия.

Но тя няма оръжие.

Съществува един начин да си го набави. Някои частни лица разполагат с количества бойно оръжие, които могат да спестят значителни разходи на обществената хазна, при положение че преминават в служба на нацията.

Ако господин генерал Дьо Лафайет сметне за необходимо да накара да разпоредят тези незаконни складове с бойно оръжие да бъдат поставени на разположение на общините, пропорционално на хората, които трябва да се въоръжат, аз, от своя страна, се нагърбвам да направя така, че поне трийсет пушки да влязат в арсенала на Арамон.

Това е единствената възможност да се издигне стена срещу контрареволуционните попълзновения на аристократите и враговете на нацията.

Ваш съгражданин и най-смирен слуга,
Анж Питу

Когато това изложение бе написано, Питу забеляза, че е забравил да спомене на арендатора нещо за дома и за семейството му.

Той гледаше на него едва ли не като на Брут; от друга страна, да съобщи на Бийо подробности за Катрин, означаваше да рискува да излъже или да разкъса сърцето на един баща, а също и да се отворят и да закръвят отново раните в собствената му душа.

Питу сподави една въздишка и добави като постскриптум:

П. П. Госпожа Бийо, госпожица Катрин и цялата къща са добре и изпращат поздрави на господин Бийо.

По този начин Питу не излагаше нито себе си, нито когото и да било.

Показвайки на посветените белия плик, който трябваше да замине за Париж, командващият войските в Арамон се задоволи, както вече казахме, да изрече:

– Ето.

И отиде да пусне писмото в кутията.

Отговорът не се забави.

На по-следващия ден в Арамон пристигна нарочен куриер и попита за господин Анж Питу.

Голямо бе възмущението; големи бяха очакванията и тревогите на гвардейците.

Куриерът яздеше побелял от пяна кон и носеше униформата на главния щаб на парижката национална гвардия.

Съдете сами за впечатлението, което направи, за смущението и разтуптяното сърце на Питу.

Той се приближи треперещ, блед и пое пратката, връчена му, не без

усмивка, от офицера, натоварен да предаде посланието.

Това бе отговорът на Бийо, написан от ръката на Жилбер.

Бийо препоръчваше на Питу умереност в патриотизма.

И му изпращаше заповедта на генерал Дьо Лафайет, приподписана от военния министър⁴¹⁸, за въоръжаване на националната гвардия в Арамон.

Беше се възползвал от заминаването на офицер, натоварен да въоръжи, от името на генерал Дьо Лафайет, националната гвардия в Соасон и Лаон.

Заповедта гласеше:

Да бъдат задължени онези, които притежават повече от една пушка и една сабя, да предоставят останалите си оръжия на разположение на ръководителите на отряди във всяка община.

Настоящата мярка да се прилага в цялата провинция.

Питу, поруменял от радост, благодари на офицера, който се усмихна отново и потегли веднага към следващата цел.

Така Питу се видя на върха на почестите; той получаваше послания направо от генерал Лафайет и военния министър.

И тези послания идваха щедро да подкрепят и обслужат замислите и амбициите му.

Да се опише въздействието на това посещение върху избирателите на Питу би било невъзможно. Заявяваме, че се отказваме от подобна задача.

Само да зърнеш тези оживени лица, тези блестящи очи, това усърдие на населението, изблика на дълбокото уважение, с което всички незабавно се изпълниха към Анж Питу, и най-недоверчивият наблюдател би се убедил, че оттук насетне нашият герой щеше да бъде важна особа.

Избирателите му един подир друг искаха да видят и да пипнат министерския печат, което Питу на драго сърце им позволи.

И когато числото на присъстващите се сведе само до посветените, той каза:

– Граждани, плановете ми успяха, както бях предвидил. Писах на генерал Лафайет за желанието, което имате, да създадете национална гвардия и за вашия избор да ви командвам аз. Прочетете адреса на писмото, което пристигна от министерството.

И показва плика, на който бе написано:

---

418. След 4 август 1789 г. военен министър е бил граф Дьо ла Тур дю Пен – бел.фр.изд.

За господин Анж Питу,
командващ националната гвардия в Арамон

– Значи аз съм – продължи Питу – признат и одобрен от генерал Лафайет за командир в националната гвардия. Така че и вие сте признати и одобрени за национални гвардейци от генерал Лафайет и военния министър.

Продължителен вик на радост и възторг разтърси стените на бедното жилище, което обитаваше Питу.

– Колкото до оръжието – додаде нашият човек, – има начин да се сдобием. Вие трябва бързо да си изберете един лейтенант и един сержант. Тези две упълномощени лица ще ме придружат при действията, които ще предприема.

Присъстващите се спогледаха несигурно.

– Какво е твоето мнение, Питу? – попита Манике.

– Това не ме интересува – отвърна Питу с известно достойнство. – Не бива да се влияе на избора. Съберете се без мен. Определете двамата ръководители, които назовах, но да бъдат солидни хора. Това е всичко, което имам да ви кажа. Вървете!

С тези царствено произнесени думи Питу отпрати своите войници и остана сам, обгърнат от величието си, също като Агамемнон⁴¹⁹.

Той се потопи в славата, докато отвън избирателите си оспорваха останките от военната власт, която трябваше да управлява Арамон.

Изборът продължи един час. Лейтенантът и сержантът бяха избрани: сержант – Клод Телие, лейтенант – Дезире Манике. После се върнаха при Питу, който ги призна и поздрави.

След като тази работа бе свършена, той постанови:

– Сега, господа, нямаме нито миг за губене.

– Да, да, да започваме обучението! – обади се един от най-ентузиазираниите.

– Секунда – спря го Питу, – най-напред да вземем пушките.

– Точно така – кимнаха ръководителите.

– А докато чакаме пушките, не можем ли да се упражняваме с тояги?

– Нека правим всичко по военному – отговори Питу, който, виждайки всеобщото усърдие, не се чувстваше достатъчно сигурен да дава

---

419. Расин, „Ифигения“, първо действие, първа поява: „Очарован от своята власт и изпълнен със своето величие.“ – бел.фр.изд.

уроци по едно изкуство, от което сам още нищо не разбираше. – Войници, които се обучават на стрелба с тояги – направо гротескно!

– Така е – отвърнаха му. – Пушките!

– Елате с мен, лейтенант и сержант – обърна се той към подчинените си. – Вие, останалите, чакайте завръщането ни.

Почтително съгласие бе отговорът на отряда.

– Остават още шест часа до края на деня, повече отколкото ни е нужно, за да отидем във Виле-Котре, да свършим работата си и да се върнем. Напред, ходом марш! – извика Питу.

И главният щаб на арамонската армия пое на мига.

Ала когато Питу препрочете писмото на Бийо, за да се убеди, че толкова щастие не е сън, откри едно изречение на Жилбер, което му бе убягнало:

Защо Питу не съобщава новини на господин доктора? Защо Себастиен не пише на баща си?

66. Питу триумфира

Абат Фортие, порядъчният човек, бе твърде далеч от това да подозира било бурята, която му готвеше тази дълбока дипломация, било доверието, с което се ползваше Питу пред водачите на правителството.

Духовникът бе зает да доказва на Себастиен, че лошите общества са пагубни за добродетелта и невинността; че Париж е една бездна; че самите ангели биха се покварили, ако подобно на онези, които се заблудили по пътя за Гомор⁴²⁰, не се завърнат бързо на небето; и приемайки трагично посещението на Питу, този паднал ангел, абатът призоваваше момъка, с цялото красноречие, на което бе способен, да остане добър и истински роялист.

Нека кажем, че под добър и истински роялист абат Фортие съвсем не разбираше онова, което доктор Жилбер влагаше в тези думи.

Достолепният абат забравяше, че поради тази разлика в тълкуването на едни и същи слова неговата пропаганда бе лошо деяние, понеже той се опитваше, естествено неволно, да настрои ума на сина срещу тоя на бащата.

Впрочем трябва да признаем, че не го намираше особено податлив.

Странно! Във възрастта, когато децата са като онази мека глина, за която говори поетът⁴²¹; във възрастта, когато всяко влияние, което ги докосне, оставя своя отпечатък, Себастиен вече бе мъж по решителност и непоколебимост на мисълта.

Беше ли това наследство от една аристократична натура, която презираше до погнуса плебея?

Или пък беше наистина аристократизмът на плебея, доведен у Жилбер до стоицизъм?

Абат Фортие изобщо не бе в състояние да вникне в подобна загадка; той познаваше доктора като малко екзалтиран патриот; стремеше се с оздравителната непосредственост на духовниците да пре моделира сина му за благо на краля и Бога.

Себастиен обаче, макар да изглеждаше много съсредоточен, не

---

420. Бит., 19:1 – бел.фр.изд.

421. Персий, „Сатири“, III: „Udum et molle lutum est“ („Като мека и податлива глина е“ – бел. прев.) – бел.фр.изд. (Авъл Персий, 34–62 – римски поет. Автор на сборник от 8 сатири в духа на стоицизма – бел.ред.)

слушаше съветите му; мислеше си за неясните видения, които от известно време бяха започнали отново да го връхлитат под големите дървета на парка на Виле-Котре, когато абат Фортие водеше учениците си към Клуисовия камък или кулата „Омон“, за онези халюцинации, съставляващи неговия втори живот, един измамлив живот на поетично блаженство, редом с вялата проза на учението му в колежа.

Изведнъж портата откъм улица „Соасон“, блъсната със сила, се отвори и пропусна група хора.

Това бяха най-напред кметът на Виле-Котре, помощникът му и секретарят на кметството.

Зад тях се виждаха две жандармерийски шапки, а зад шапките стърчаха пет-шест любопитни глави.

Обезпокоен, абатът тръгна право към кмета.

– Какво всъщност има, господин Лонпре? – възря се в него той.

– Господин абат – отвърна важно кметът, – запознахте ли се с новата разпоредба на военното министерство?

– Не, господин кмете.

– Направете си труда да го сторите.

Абатът взе писмото и го прочете.

Целият побледня.

– Е, какво? – попита той притеснено.

– Господин абат, тези господа от националната гвардия в Арамон са тук и чакат да им предадете оръжието. – Фортие подскочи, сякаш се готвеше да разкъса господата от националната гвардия.

Тогава, преценявайки, че е дошъл моментът да се появи, Питу се приближи, следван от лейтенанта и сержанта си.

– Ето ги – каза кметът.

Лицето на абата от бледо стана червено.

– Тези смешници! – изкрещя той. – Тези нехранимайковци!

Кметът бе простодушен човек, още нямаше определена политическа позиция; гледаше и вълкът да е сит, и агнето да е цяло; не искаше да се смразява нито с Бога, нито с националната гвардия.

Епитетите на абат Фортие извикаха у него силен смях, с който овладя положението.

– Чувате ли как господин абатът се отнася към националната гвардия от Арамон – рече той на Питу и двамата му офицери.

– То е, защото господин абатът Фортие ни е виждал като деца и все още ни мисли за деца – поясни Питу с благата си кротост.

– Но тези деца са станали мъже – обади се глухо Манике,

протягайки към абата осакатената си длан.

– И тези мъже са змии! – кресна Фортие, извън себе си от гняв.

– Но змии, които хапят, ако някой ги нарани – намеси се на свой ред сержант Клод.

В тези заплахи кметът предугади бъдещата революция.

Абатът съзря мъченичеството си.

– Какво се иска от мен в края на краищата? – извика той.

– Една част от оръжието, което имате тук – каза кметът, старейки се да внесе дух на помирение.

– Това оръжие не е мое – отвърна абатът.

– А чие е?

– На монсеньор херцог Д'Орлеан.

– Съгласен съм, господин абат – кимна Питу, – ала това не пречи.

– Как така не пречи? – възнегодува абатът.

– Ами така, и ние сме дошли да поискаме това оръжие.

– Ще пиша на монсеньор херцога – заяви величествено Фортие.

– Господин абатът забравя – изрече кметът полугласно, – че това е напразно отлагане. Ако попитате монсеньор, ще ви отговори, че трябва да дадете на патриотите не само пушките на неговите неприятели, англичаните, но и оръдията на неговия предтеча Луи XIV.

Тази истина болезнено поразя абата.

Той прошепна:

– *Circumdedisti me hostibus meis.*⁴²²

– Да, господин абат – каза Питу, – това е вярно. Ала само с вашите политически врагове. Защото ние мразим във вас единствено лошия патриот.

– Глупак! – изкрещя абат Фортие в порив на възбуда, която го дари с известно красноречие. – Абсурден и опасен глупак! Кой от нас двамата е добрият патриот – аз, който искам да запазя оръжието за мира на отечеството, или ти, който го искаш за раздор и гражданска война? Кой е добрият син – аз, който държа маслиновата клонка, за да почитам нашата обща майка, или ти, който търсиш желязо, за да разкъсаш гръдта ѝ?

Кметът се обърна, за да скрие вълнението си, и обръщайки се, направи таен знак на абата, сякаш казваше: „Много добре!“

Помощникът му ровеше в цветята с бастуна си.

Питу изпадна в затруднение.

---

422. *Circumdedisti me hostibus meis.* (лат.) – „Ти ме обкръжи с моите врагове“ – бел.прев.

Виждайки това, двамата му подчинени смръщиха вежди.
Единствен Себастиен, дете-спартанец, остана невъзмутим.

Той се приближи до Питу и пошушна:

– Ама за какво всъщност става въпрос?

Питу му обясни накратко.

– Заповедта подписана ли е? – попита момчето.

– От министъра и от генерал Лафайет, и е написана с почерка на баща ти.

– Тогава – гордо отвърна детето – защо се колебаят да ѝ се подчинят?

И в разширените му зеници, в потръпващите ноздри, в строгостта на челото се разкри неумолимият властен дух на двете породи, които го бяха създали.

Абатът чу думите, които излизаха от устата на това дете; той потрепери и сведе глава.

– Три поколения врагове срещу нас! – промълви.

– Хайде, господин абат – подкани го кметът, – трябва да склоните!

Фортие направи една крачка, опипвайки ключовете, които носеше на колана си, остатък от монашески навик.

– Не! Хиляди пъти не! – извика той. – Това не е моя собственост и ще изчакам заповед от своя господар.

– Ах, господин абат! – възкликна кметът, който не можа да сдържи неодобрението си.

– Това е бунт – обърна се Себастиен към духовника. – Внимавайте, драги господине!

– *Tu quoque!*⁴²³ – измърмори абат Фортие, покривайки глава със свещеническата си одежда, за да имитира жеста на Цезар⁴²⁴.

– Хайде, хайде, господин абат – каза Питу, – не се тревожете. Оръжията ви ще бъдат в добри ръце за доброто на родината.

– Млъкни, Юда! – процеди Фортие. – След като предаде стария си учител, защо да не предадеш и отечеството си?

Смазан от съвестта си, Питу сведе чело. Онова, което бе сторил, не беше присъщо на благородно сърце, а на ловък управник.

Но свеждайки глава, видя лейтенанта и сержанта, които изглеждаха покусени, че имат такъв слаб водач.

423. *Tu quoque* (лат.) – началните думи на възклицанието на Цезар към Брут: „*Tu quoque, mi fili Brute*“ – И ти ли, Бруте, сине мой? – бел.ред.

424. Плутарх, „Цезар“, 66: „Когато видял Брут да насочва меч, покрил глава с тогата си...“ – бел.фр.изд.

Питу осъзна, че ако не постигне желанния резултат, престижът му ще бъде сринат.

Гордостта нави пружината на този сърцат защитник на Френската революция.

Той вдигна отново глава и рече:

– Господин абат, колкото и да съм покорен на бившия си учител, не мога да отмина без коментар тези оскърбителни думи.

– А, значи и ще коментираш? – присмя се абатът, надявайки се с иронията си да извади Питу от равновесие.

– Да, господин абат, ще коментирам и ще видите, че коментарът ми е справедлив – продължи Питу. – Вие ме наричате предател, понеже от Казахте да ми дадете доброволно това оръжие, което ви поисках с маслинова клонка в ръка и което днес изтръгвам от вас посредством заповед на правителството. Е, добре, господин абат! Предпочитам да изглежда, че съм погазил признателността, отколкото да помогна заедно с вас на контрареволуцията. Да живее родината! На оръжие! На оръжие!

В това време кметът направи на Питу същия знак, който бе направил на абата, добавяйки:

– Ах! Много добре! Много добре!

Наистина тази реч имаше поразяващи последици за Фортие и наелектризира присъстващите.

Кметът изчезна, давайки знак на помощника си да остане.

Помощникът също гореше от желание да се измъкне, ала отсъствието на двете главни длъжностни лица в града със сигурност би се забелязало.

Така че той последва заедно със секретаря жандармите, които тръгнаха подир тримата национални гвардейци към музея на абат Фортие, музей, чиито тайни Питу познаваше, бидейки откърмен в този сарай⁴²⁵.

Себастиен скочи като млад лъв и се втурна по стъпките на патриотите.

Другите деца гледаха смяно.

Колкото до абата, след като отвори вратата на своя музей, той се строполи на първия попаднал му стол, полумъртъв от гняв и срам.

Веднъж влезли в музея, двамата придружители на Питу понечиха да разграбят всичко, но честната плахост на командира отново се намеси.

Понеже подоопечните му гвардейци бяха трийсет и трима, нареди

---

425. Заимствано от Расин, „Баязид“, четвърто действие, седма поява – бел.фр.изд.

да бъдат изнесени трийсет и три пушки.

И понеже евентуално би могло да се наложи да стреля с пушка, а при подобни обстоятелства Питу не смяташе да остава по-назад, той взе за себе си една, трийсет и четвъртата, истинска офицерска пушка, по-къса и по-лека от останалите, която въпреки калибъра си можеше еднакво сполучливо да изпрати оловото си по някой питомен или див заек, както и куршум по някой мним патриот или истински прусак.

Освен това си избра една права сабя, като тази на господин Дьо Лафайет, вероятно принадлежала на герой от Фонтъноа или Филипсбург, която окачи на колана си.

Двамата му другари грабнаха всеки по една дузина пушки и дори не се огънаха под такава огромна тежест, толкова опияняваща бе радостта им.

Питу нарами останалите.

Минаха през парка, за да не прекосяват Виле-Котре и да избегнат скандала.

Впрочем това беше и по-краткият път.

Пък и предимството му бе, че отнемаше на тримата офицери всяка възможност да се срещнат с привърженици на идея, противоположна на тяхната. Питу не се страхуваше от сблъсък, а и пушката, която си бе избрал, свидетелстваше за смелостта му. Само че бе станал разсъдлив и откакто разсъждаваше, беше забелязал, че ако една пушка е полезна за защитата на един човек, десет не са.

Нашите трима герои, натоварени с тези плякосани трофеи, пресякоха парка тичешком и стигнаха до една поляна, където трябваше да спрат, останали без сила, облени в пот; най-накрая, смазани от сладка и славна умора, те отнесоха у Питу скъпоценното имущество, което родината им бе поверила, може би малко слепешката.

Същата вечер се състоя събрание на националната гвардия и командирът Питу връчи по една пушка на всеки войник, казвайки, както спартанските майки са казвали на своите синове, сочейки щита:

– С него или върху него.

Тогава в това малко общество, преобразено от гения на Питу, настъпи такъв кипез, че то наподобя мравуняк в ден на земетресение.

Радостта от притежаването на пушка у тези хора, във висша степен браконieri, на които вечното потисничество на горските стражари беше вдъхнало стръв към лова, бе толкова голяма, че за тях Питу изглеждаше като бог на земята.

Забравиха дългите му крака, дългите му ръце, едрите му колене и

глава, забравиха най-сетне гротескното му минало и той се превърна и остана дух покровител на областта през цялото време, докато русият Феб правеше посещенията си на красивата Амфитрита⁴²⁶.

Следващият ден бе посветен от ентузиастите на това, да овладяват, поправят и лъскаят пушките си като познавачи по инстинкт: едни, доволни, ако подсипът беше добър, други, чудейки се как да коригират неравенството в жребия, ако им се бе паднало по-нискокачествено оръжие.

В това време Питу, оттеглил се в стаята си, като великия Агамемнон в своята шатра, мислеше⁴²⁷, докато останалите лъскаха, блъскаше си главата, докато хората му си деряха ръцете.

За какво мислеше Питу, ще попита читателят, симпатизиращ на този раждащ се гений.

Питу, станал пастир на народа, мислеше за кухата суетност на величията в този свят.

Действително приближаваше моментът, когато от цялото това построение, издигнато с не малко труд, нямаше да остане и помен.

Пушките бяха раздадени предната вечер. Денят бе използван, за да бъдат приведени в изправност. На следващия ден трябваше да покаже на своите войници как се стреля, а той не знаеше и първата команда за зареждане в дванайсет такта.

Питу винаги бе зареждал пушката си, без да отброява тактове и както бе могъл.

Колкото до маневрите, там нещата бяха още по-зле.

Та какъв щеше да е този командир на национална гвардия, който нямаше понятие как се прави зареждане в дванайсет такта и не умеше да ръководи маневри?

Пишещият тези редове познаваше само един: истината е, че той бе земляк на нашия герой.

Така че, обхванал глава с две ръце, със замъглен поглед и неподвижно тяло, Питу мислеше.

Нито Цезар в храсталците на дивата Галия, нито Ханибал, изгубен в заснежени Алпи, нито Колумб, заблуден в непознатия океан, никой от тези знаменити люде не е разсъждавал по-патетично пред лицето на неизвестното и не е посвещавал по-настойчиво мисълта си на *Diis ignotis*⁴²⁸, тези страховити божества, които са тайната на живота и

---

426. Сиреч през нощта: в гръцката митология Феб-Аполон е бог на Слънцето и светлината, а Амфитрита – царица на морето, което обгражда света – бел. прев.

427. Расин, „Ифигения“, първо действие, първа поява – бел. фр. изд.

428. *Diis ignotis* (лат.) – незнани богове (виж Деян., 17:23) – бел. ред.

смъртта, както стори Питу през този дълъг ден.

– О! – промълви той. – Времето върви, утрешният ден приближава и ще блесне с цялата си сила какво нищожество съм. Утре победоносният военачалник, който превзе Бастилията, ще бъде третиран като глупак от цялото събрание на арамонците, както е бил... вече не знам кой, от събранията на гърците.

Утре ще ме освиркат!... След като днес съм триумфатор?

Това няма да го бъде. Не бива да го допускам. Катрин ще узнае и ще бъда опозорен.

Питу пое дълбоко дъх.

– Какво може да ме измъкне от положението? – запита се. – Дързостта? Не, не. Дързостта трае една минута, а командата по пруски маниер – цели дванайсет такта.

Каква странна идея, да се обучават французи по пруски маниер?

Ами ако заявя, че съм твърде добър патриот, за да уча французи по пруски образец, и че ще измисля по-национален вариант?

Не, ще се объркам.

Видях веднъж маймуна на панаира във Виле-Котре. Тя правеше военни упражнения, но вероятно ги правеше като маймуна, сиреч неправилно.

– А! – извика той изведнъж. – Идея!

И отваряйки пергела на дългите си нозе, понечи да хукне на мига, когато една мисъл го възпря.

– Изчезването ми ще ги учуди – рече си. – Трябва да предупредя моите хора.

Тогава, отваряйки вратата, повика Клод и Дезире и им каза следното:

– Обявете военните упражнения за вдругиден.

– Ама защо не за утре? – попитаха двамата нисши офицери.

– Защото сте уморени, вие и сержантът – отвърна Питу. – А преди да обуча войниците, искам най-напред да обуча началниците. И освен това, свикнете, моля ви – добави със строг глас, – винаги да ми се подчинявате по служба, без да правите забележки.

Подчинените сведоха глави.

– Това е добре – кимна Питу. – Значи упражненията ще започнат вдругиден, в четири часа сутринта.

Офицерите се поклониха, излязоха и понеже бе девет вечерта, отидоха да си легнат.

Питу ги изчака да тръгнат. Щом завиха зад ъгъла, той се устреми в

противоположната посока и за пет минути стигна до най-мрачната и гъста част на гората.

Да видим каква бе спасителната идея на командира.

67.

Дядо Клуис и Клуисовият камък, или как Питу
стана тактик и доби благороден вид

Питу тича така близо половин час, навлизайки все по-навътре, в най-дълбоките дебри на гората.

Там, между високите триековни дървета, залепена до грамадна скала сред страховити къпинаци, се гушеше колиба, правена преди трийсет и пет или четирийсет години, в която живееше една личност, съумяла в интерес на самата себе си да се заобиколи с известна тайнственост.

В тази колиба, наполовина вкопана в земята, оплетена отвън с кло-ни и неодялани дъски, въздух и светлина проникваха само през една дупка в покрива.

Тази колиба, много приличаща на обиталищата на скитниците, понякога се издаваше чрез синкавия дим, излизащ от върха ѝ.

Иначе никой, освен горските, ловците, браконьерите и селяните от околността, не би се досетил, че служи за жилище на един човек.

И при все това от четирийсет години насам тук живееше стар пенсиониран горски пазач, на когото херцог Д'Орлеан, бащата на Луи-Филип, бе дал разрешение да остане в гората и всеки ден да застрелва по един див или питомен заек.

Пернатият и едрият дивеч не бяха включени в позволенията.

По времето, за което разказваме, човечецът бе изпълнил шейсет и девет години; най-напред се бе наричал чисто и просто Клуис, после, с напредването на възрастта, беше станал дядо Клуис.

На негово име бе кръстена грамадната скала, до която бе опряна колибата му.

Викаха ѝ Клуисовия камък⁴²⁹.

Той бил ранен при Фонтъноа и вследствие на това се наложило да отрежат крака му. Ето защо, пенсиониран рано, беше получил от херцог Д'Орлеан привилегиите, за които току-що споменахме.

Клуис никога не ходеше в градовете, само веднъж годишно отиваше във Виле-Котре, за да си купи 365 заряда олово и барут, или 366 във високосните години.

---

429. Мегалит, друидски паметник близо до Арамон – бел. фр. изд.

В този ден отнасяше при господин Корню, шапкаря от улица „Соасон“, 365 или 366 кожи, половината от питомни, половината от диви зайци, за които търговецът му даваше 75 ливри.

Когато казваме 365 кожи в обикновените и 366 във високосните години, ние не лъжем, защото дядо Клуис, имащ право на един изстрел на ден, се бе научил да убива по един див или питомен заек с всеки изстрел.

И понеже не даваше нито изстрел повече или по-малко от разрешените му 365 в обикновените и 366 във високосните години, той убиваше точно 183 диви и 182 питомни заека в обикновените и 183 диви и 183 питомни заека във високосните години.

От месото на животните преживяваше, било като го ядеше, било като го продаваше.

С кожата, както посочихме, си купуваше барута и оловото и трупаще капитал.

Освен това веднъж годишно дядо Клуис се отдаваше на малка спекулация.

На скалата, до която бе опряна колибата му, имаше едно място, наклонено като покрив. То беше най-много осемнайсет стъпки в най-широката си част. Предмет, поставен в горния край, се смъкваше леко до долу.

Дядо Клуис кротко разгласи из съседните села с посредничеството на добрите жени, идващи да купуват неговите диви или питомни зайци, че девойките, които в деня на свети Луи се плъзнат три пъти по камъка, ще се омъжат още същата година.

Първата година дойдоха много девойки, ала нито една не посмя да се спусне.

Следващата се осмелиха три – две се омъжиха съвсем наскоро; колкото до третата, дядо Клуис заяви дръзко, че ако е останала без съпруг, то е, защото не се е плъзгала с вяра като посестримите си.

На другата година всички девойки от околността се стекоха и се пързалияха.

Дядо Клуис подметна, че не ще има достатъчно момци за толкова девойки, но че все пак една трета – естествено, най-вярващите – ще се венчаят.

Голям брой от тях действително се задомиха. От този момент на-сетне женитбената репутация на Клуисовия камък се утвърди и денят на свети Луи стана двоен празник, честван и в града, и в гората.

Тогава дядо Клуис предяви претенции за една привилегия. Понеже

не можеше да се спускат, без да ядат и да пият, той поиска монопола за продажба на ядене и пиене на пързалиящите се момци и девойки на този ден, 25 август, тъй като младежите бяха успели да убедят девойките, че за да поддържа непременно скритата сила на скалата, трябва да се пързалият заедно и най-вече едновременно.

От трийсет и пет години Клуис живееше по този начин. В областта се отнасяха към него както арабите към дервишите. Беше се превърнал в легенда.

Ала онова, което особено занимаваше ловците и караше горските стражари да беснеят от завист, беше, че без всякакво съмнение дядо Клуис не даваше повече от 365 изстрела годишно и с тези 365 изстрела убиваше 183 диви и 182 питомни заека.

Неведнъж сеньори от Париж, поканени от херцог Д'Орлеан да прекарат няколко дни в замъка и чували да се разказва историята на дядо Клуис, бяха идвали да пуснат, според щедростта си, по едно луи или едно екио в едрата му длан и бяха опитвали да научат чудатата тайна на човека, който убива 365 пъти с 365 изстрела.

Дядо Клуис не можеше да им предложи друго обяснение, освен че в армията с всеки куршум, изстрелян от същата пушка, е имал навика да убива по един човек. После открил, че това, което сторвал с куршум на човек, е още по-лесно да го направи със сачми на питомен или див заек.

И той се обръщаше към онези, които се подсмиваха, като го чуваха да приказва така:

– Защо стреляте, щом не сте сигурни, че ще улучите?

Думи, достойни да бъдат изречени от господин Дьо ла Палис⁴³⁰, предвид непогрешимостта му като стрелец.

– Но – питаха го – защо господин херцогът Д'Орлеан-баща, който изобщо не бе скъперник, не ви е разрешил повече от един изстрел на ден?

– Защото би било много, а той ме познаваше добре.

Особеността на това зрелище и оригиналността на тази теория донасяха средно годишно десетина луи на стария отшелник.

И понеже печелеше достатъчно от своите заешки кожи и от деня на празника, който сам бе учредил, а харчеше само за чифт гети или по-скоро за една гета на всеки пет и за една дреха на всеки десет години, дядо Клуис съвсем не бе нещастен.

430. Жак дьо Шабан, сеньор Дьо ла Палис (1470 – 1525) – маршал на Франция, ръководил множество победоносни битки – бел.ред.

Тъкмо напротив, носеше се мълва, че има скътани пари и че онзи, който го наследи, няма да съжалява.

Това бе странната личност, към която Питу се беше запътил посред нощ, когато му хрумна знаменитата идея как да се измъкне от убийственото затруднение.

Ала за да се срещне с дядо Клуис, му бе необходима изобретателност.

Подобно на стария пастир на стадата на Нептун⁴³¹ Клуис не се оставяше да го хванат току така. Той отлично различаваше дотегливия безделник от състоятелния безделник и след като се отнасяше със значително презрение към втората порода досадници, съдете сами за свирепостта, с която пропъждаше първата.

Клуис си бе легнал върху леглото от метличини, прекрасно и дъхаво легло, което му даваше гората през месец септември и което се нуждеше от подмяна чак на следващия септември.

Бе около единайсет часът вечерта, времето беше ясно и хладно.

За да се стигне до колибата, трябваше да се преодолеят такива гъсти клони или непроходими къпинаци, че шумът неизменно известяваше на отшелника за посетителя.

Питу предизвика четири пъти повече шум от обичайното. Дядо Клуис повдигна глава, тъй като изобщо не спеше.

Този ден бе в яростно настроение. Беше му се случило тежко произшествие, което го правеше недостъпен за по-възпитаните му селяни.

Произшествието бе действително ужасно. Пушката, служила му пет години с куршуми и трийсет и пет със сачми, се беше пръснала, докато стреляше по един питомен заек.

За първи път от трийсет и пет години не бе улучил.

Но това, че заекът бе останал здрав и читав, съвсем не беше най-страшната неприятност за дядо Клуис. Два пръста на лявата му ръка бяха разкъсани от експлозията. Той ги бе оправил с помощта на съдвкани треви и връвчици, ала не бе могъл да поправи пушката.

За да си набави друга обаче, налагаше му се да бръкне в съкровището си и освен това, каквото и да трябваше да пожертва, дори и прекомерната сума от две луи, кой би могъл да каже дали новата щеше да убива като тази, която се бе пръснала така злополучно?

Както се вижда, Питу пристигаше в лош момент.

---

431. Полифем – бел.фр.изд.

В мига, когато сложи ръка на резето на вратата, дядо Клуис изръмжа толкова страховито, че командирът на гражданските гвардейци на Арамон бе принуден да отстъпи.

Това вълк ли беше, или пък дива свиня родилка, престорила се на дядо Клуис?

Питу, който бе чел „Червената шапчица“, се поколеба да влезе.

– Ей! Дядо Клуис – извика той.

– Какво? – обади се мизантропът.

Питу се успокои, беше познал гласа на достолепния отшелник.

– Хубаво, вие сте – отдъхна си момъкът.

Сетне, пристъпвайки във вътрешността на колибата и покланяйки се ниско на нейния собственик, додаде любезно:

– Добър вечер, дядо Клуис.

– Кой е там? – попита раненият.

– Аз.

– Кой си ти?

– Аз, Питу.

– Кой Питу?

– Аз, Анж Питу от Арамон, познахте ли ме?

– Е, и какво от това, като сте Анж Питу от Арамон!

– Охо! Дядо Клуис не е в настроение. Не съм улучил сгоден момент – рече меко Питу.

– Имате право, не сте улучили.

– Какво да сторя тогава?

– Ами най-доброто, което можете да сторите, е да си отидете.

– Хайде де! Без да поговорим?

– За какво да говорим?

– За една услуга, която бихте могли да ми направите, дядо Клуис.

– Не правя услуги срещу нищо.

– Аз пък плащам на онези, които ми ги правят.

– Възможно е. Но аз вече не мога да правя услуги.

– Как така?

– Вече не убивам.

– Как така не убивате? Вие, който убивахте с всеки изстрел! Това е абсурдно, дядо Клуис.

– Вървете си, казвам ви.

– Моят мил дядо Клуис.

– Досаждате ми.

– Изслушайте ме и няма да се разкайвате.

– Хайде тогава, без много приказки... какво искате?

– Вие сте стар войник, нали?

– Е, и?

– Е, добре, дядо Клуис! Искам...

– Свършвай, смешнико!

– Искам да ме научите на военно изкуство.

– Да не сте мръднали?

– Не, напротив, с ума съм си. Научете ме, дядо Клуис, за цената ще се спогодим.

– А, това животно май наистина е полудяло – каза грубо старият войник, надигайки се на леглото от сухи метличини.

– Дядо Клуис, моля ви, научете ме на командата в дванайсет такта, както се изпълнява в армията, и искайте от мен каквото пожелаете.

Старецът се изправи на едно коляно и като впери хищнически поглед в Питу, попита:

– Каквото пожелая?

– Да.

– Това, което желая, е една пушка.

– А! Колко добре се получава – възкликна Питу, – имам цели трийсет и четири.

– Имаш трийсет и четири пушки, ти?

– И тъкмо трийсет и четвъртата, която отделих за себе си, ще ви свърши чудесна работа. Това е отлична пушка на сержант със златен кралски герб на приклада.

– И как се снабди с нея? Не си я откраднал, надявам се?

Питу му разказа историята си разпалено, откровено и честно.

– Хубаво! – кимна старият горски пазач. – Разбирам. Много искам да те науча военни умения, но ме болят пръстите.

И на свой ред разказа на Питу за сполетялата го беда.

– Е! – рече му момъкът. – Не мислете повече за пушката си, тя е заменена. Проклетие! Само пръстите ви... то не е като с пушките, нямам трийсет и четири.

– О! Колкото до пръстите, това е нищо работа и щом ми обещаващ, че утре пушката ще бъде тук, хайде.

И той стана начаса.

Луната разливаше потоци от бяло сияние върху поляната пред колибата.

Питу и дядо Клуис излязоха.

Който и да бе видял наред тази пустош двете черни сенки да

жестикულიрат в сивкавата мъгла, би бил обзет от тайнствен ужас.

Дядо Клуис взе остатъка от пушката си и въздишайки, го показа на Питу. Най-напред го научи на военна стойка и начин на носене на оръжието.

Впрочем любопитно беше това внезапно изправяне на този едър старец, винаги прегърбен поради навика да се провира през гъсталаците, който, оживен от спомена за казармата и възбудата на военното обучение, разтърсваше главата си с бяла грива над кокалестите, широки и здрави рамене.

– Гледай внимателно – повтаряше на Питу, – гледай внимателно! Това се научава с гледане. Като видиш как го правя, ще опиташ, а аз на свой ред ще гледам.

Питу опита.

– Прибери коленете, изпъни раменете, изправи главата. Създай си основа, по дяволите! Създай си основа. Краката ти са достатъчно дълги.

И момъкът усърдно се подчиняваше.

– Добре! – каза Клуис. – Имаш твърде благороден вид.

Питу бе извънредно поласкан. Не се беше надявал на такъв напредък.

Да има благороден вид само след час обучение! Какво ли щеше да бъде подир месец? Щеше да добие величествен вид. Ето защо поиска да продължат. Ала бе достатъчно за един урок.

Пък и дядо Клуис не желаше да напредва много, преди да е получил пушката си.

– Не – отсече той. – Засега стига. Трябва да им покажеш само това като първи урок и те ще го научат за не по-малко от четири дни. В това време ти ще дойдеш тук два пъти.

– Четири пъти! – извика Питу.

– Е! – отвърна хладно дядо Клуис. – Не ти липсват воля и яки крака, както изглежда. Четири пъти, така да бъде. Ела четири пъти. Но те предупреждавам, че сме в края на последната четвърт на Луната и че утре няма да е по-светло.

– Ще се упражняваме в пещерата.

– Тогава ще донесеш свещ.

– За една ливра, за две ливри, ако трябва.

– Хубаво. А пушката ми?

– Утре ще я имате.

– Разчитам. Я да видим, запомнил ли си онова, което ти показах?

Питу започна отново да се старее така, че да заслужи похвала. В

радостта си би обещал и оръдие на дядо Клуис.

След като свърши втория сеанс, понеже бе почти един часа през нощта, той се сбогува с инструктора си и пое, наистина по-бавно, ала все пак с отривиста крачка, към Арамон, където всички, национални гвардейци и обикновени пастири, спяха дълбок сън.

Питу сънува, че е главнокомандващ на многомилionenна армия и че кара цялата вселена, строена като по конец, да върви в крак и да изпълнява командата *За стрелба!*, чак до края на долината на Йосафат⁴³².

На следващия ден предаде урока на войниците си с такава дързост и сигурност при демонстрирането на позите, което засили до върховен предел благоговението спрямо него.

О, популярност, полъх неуловим!

Питу стана популярен, възхищаваха му се мъже, деца и старци.

Дори жените оставаха сериозни, когато в тяхно присъствие викаше с гръмък глас на своите трийсет войници, подредени в една-единствена редица:

– По дяволите! Бъдете благородни! Гледайте мен.

И той беше благороден!

---

432. Долина близо до Йерусалим, която преданието сочи като място на Страшния съд – бел.ред.

68.

Катрин на свой ред прави дипломация

Дядо Клуис получи пушката си. Питу бе момък на честта – за него казаната дума бе хвърлен камък.

Десет посещения, подобни на първото, го превърнаха в съвършен гренадир.

За жалост старецът не бе така силен в маневрите, както в единично обучение – познанията му се изчерпваха с обръщането наляво, надясно и кръгом.

Тогава Питу прибягна до „Френски практик“ и „Наръчник на националния гвардеец“, който току-що бе излязъл⁴³³ и за който отдели сумата от едно екю.

Благодарение на щедрото пожертвование на своя командир батальонът от Арамон се научи да се придвижва твърде добре по плаца за маневри.

После, когато усети, че упражненията се усложняват, Питу предприе пътуване до Соасон, град с военен гарнизон, видя как правят маневри истински батальони, водени от истински офицери, и за един ден усвои повече, отколкото за два месеца теория.

Така бяха изминали два месеца, време на труд, умора и трескава възбуда.

Питу бе амбициозен, Питу бе влюбен, Питу бе нещастен в любовта; и при все това – дребна компенсация, – обвезан със слава, той рязко се бе освободил от онова, което някои психолози остроумно наричат *животното в себе си*.

Животното у Питу бе безмилостно принесено в жертва на душата. Този човек толкова бе тичал, толкова бе движил крайниците си, толкова бе подтиквал мисълта си, та би било учудващо, че би помислил да удовлетвори или утеши сърцето си.

И все пак беше така.

Колко пъти подир военните упражнения, които започваха почти винаги след нощен труд, Питу бе прекосявал равнините на Ларни и Ну и гората по цялата ѝ дължина, за да отиде в крайнините на земите на Бурсон да дебне Катрин, все така вярна на своите срещи.

433. „Наръчник на националния гвардеец и всички онези, които се посвещават на военното изкуство“, 4-то издание през 1792 г. – бел.фр.изд.

Катрин, която, открадвайки по един-два часа на ден от домашните задължения, бързаше да се срещне в малък павилион, разположен сред развъдник за зайци, принадлежащ на замъка в Бурсон, с любимия си Изидор, този щастлив смъртен, все по-горд, все по-хубав, когато всичко наоколо страдаше и се принизяваше.

Колко мъчителни тревоги преглътна клетият Питу, какви тъжни разсъждения му навяваше неравенството на хората в блаженството!

Той, който бе търсен от девойките на Арамон, Тайфонтен и Вивиер, той, който би могъл също да си устройва срещи в гората и който, вместо да се надува като честит любовник, предпочиташе да плаче подобно на бито дете пред затворената врата на павилиона на господин Изидор.

То бе, защото Питу обичаше Катрин, обичаше я страстно, обичаше я толкова, че я поставяше по-високо от себе си.

Момъкът вече дори не разсъждаваше над това, че тя обича друг. Не, за него Изидор бе престанал да бъде обект на ревност. Изидор беше сеньор, Изидор беше красив, Изидор беше достоен за обич; но Катрин, дъщеря на народа, не би трябвало може би да позори семейството си или поне най-малкото да отчайва Питу.

И тези размишления сякаш забиваха тръни в душата му.

– Е, какво! – повтаряше си Питу. – Тя беше дотолкова безсърдечна, че ме остави да си отида. И оттогава даже не е благоволила да се осведоми дали не съм умрял от глад. Какво би казал чичо Бийо, ако знае, че изоставят така приятелите му, че занемаряват работите му? Какво би казал, ако разбере, че вместо да надзирава работниците, управителката на къщата върти любов с господин Дьо Шарни, един аристократ!

Чичо Бийо нямаше да каже нищо. Той щеше да убие Катрин.

– Все пак е нещо – мислеше си Питу, – да имаш в ръцете си подобна възможност за отмъщение.

Да, ала достойното бе да не прибегва до нея.

При все това, Питу вече го бе изпитал, непризнатите добри дела не облагодетелстват онези, които са ги извършили.

Не беше ли възможно да накара Катрин да узнае, че се вършат толкова добри дела?

Ех, Боже мой! Нищо по-лесно; трябваше само да се приближи до девойката в един неделен ден на танците и да ѝ пошупне сякаш случайно онези ужасяващи думи, които разкриват на виновните, че някой трети е надникнал в тайните им.

Не си ли струваше да го стори, за да причини малко страдание на тази горделивка?

Но, за да отиде на танци, бе необходимо да застане редом с изискания сеньор, а за един съперник е недопустимо сравнението с човек в такава изгодна позиция.

Изобретателен като всички, които умеят да се съсредоточават върху мъката си, Питу намери по-приемлив вариант.

Павилионът, в който се срещаша Катрин и виконт Дьо Шарни, беше обграден с гъсталак, стигащ до гората на Виле-Котре.

Най-обикновен ров обозначаваше границата между имението на херцога и това на простия земеделец.

Катрин, която непрестанно бе викана по работи на фермата в околните села и за да отиде в тези села, пътят ѝ минаваше през гората, Катрин, на която никой не би могъл да оспори правото да прекосява тази гора, трябваше само да прескочи рова, за да се озове в селенията на любимия си.

Това място явно бе избрано като най-удобно и безопасно за заличаване на следите.

Павилионът се издигаше над гъсталаците и през прозорците му, украсени с цветни стъкла, се виждаше цялата околност, а изходът бе така добре затулен от храстите, че един конник можеше с три скока да се окаже в гората, сиреч на неутрален терен.

Ала Питу бе идвал толкова често през деня и през нощта, толкова добре бе проучил всичко, та знаеше откъде излиза Катрин, както браконьерът знае пътеката на кошутата, която иска да убие от пусия.

Никога Катрин не навлизаше в гората, следвана от Изидор. Той оставаше в павилиона, за да проследи да не ѝ се случи нещо на излизане, после се отправяше в противоположната посока и с това се приключваше.

В деня, който избра за своята демонстрация, Питу се скри при *лътеката* на Катрин. Покачи се на огромен бук, който се извисяваше с трите си столетия над павилиона и над хресталаците.

Не мина час, и ето че съзря девойката.

Тя върза коня си в едно дърво в гората и с един скок, като подплашена сърна, прескочи рова и се шмугна в гъсталаците към павилиона.

Стъпките ѝ отекнаха точно под бука, на който бе кацнал Питу.

Той трябваше само да слезе и да се облегне на ствола на дървото. Сетне извади от джоба си една книга, която знаеше наизуст, и се престори, че чете „Свършеният национален гвардеец“.

Час по-късно до ушите му стигна шум от затваряща се врата. Разнесе се шумолене на рокля в листака. Главата на Катрин се появи между

клоните, девойката се озърташе с напрегнато изражение, да не би някой да я зърне.

Беше на десетина крачки от Питу.

Неподвижен и безучастен, момъкът държеше книгата на коленете си.

Само дете вече не се правеше, че чете, а гледаше Катрин с намерението тя да види, че я гледа.

Катрин нададе сподавен вик, позна го и побледня, сякаш смъртта бе минала покрай нея и я бе докоснала, и подир кратка нерешителност, която се прояви в потреперването на ръцете и лекото движение на раменете ѝ, тя се хвърли стремглаво в гората, намери коня си и побягна.

Капанът на Питу бе щракнал и Катрин се бе хванала.

Момъкът се върна в Арамон полушастлив, полуизплашен.

Защото едва си даде сметка за онова, което току-що бе направил, и забеляза в тази постъпка известно количество стряскащи подробности, за които отначало не бе помислил.

Следващата неделя в Арамон беше определена за военно тържество.

Достатъчно обучени, или поне с подобно самочувствие, националните гвардейци от селото бяха помолили своя командир да ги събере, за да покажат едно строево упражнение пред публика.

Няколко съседни села, обзети от дух на съперничество, които също се бяха обучавали, трябваше да дойдат в Арамон, за да премерят сили с по-старите си братя по оръжие.

По една депутация от всяко от тези села се бе уговорила с главния щаб на Питу; водеше ги един орач, бивш сержант.

Известието за такова примамливо зрелище привлече множество нагиздени любопитни и още от сутринта „Марсово поле“ в Арамон бе залято от тълга девойки и деца, към която се присъединиха по-бавно, но с не по-слаб интерес майките и бащите на състезателите.

Започна се със закуска на тревата, скромно пиршество с питки и плодове, полети с вода от извора.

Малко след това четири барабана отекнаха от четири различни посоки, идвайки от Ларни, от Вез, от Тайфонтен и от Вивиер⁴³⁴.

Арамон бе станал център; той имаше своите четири посоки.

Петият беше юнашки, извеждайки вън от селото трийсет и

---

434. Ларни е на юг, Вез – на югозапад, Тайфонтен – на северозапад, Вивиер – на североизток – бел.фр.изд.

тримата национални гвардейци.

Между зрителите беше и част от благородническата и буржоазната аристокрация на Виле-Котре, дошла да се посмее.

А също и голям брой земеделци от околността, пристигнали да погледат.

Скоро се появиха на два коня, вървящи редом, Катрин и госпожа Бийо.

Това бе моментът, в който арамонската национална гвардия излиза-ше от селото с една пикола, един барабан и командира Питу, яхнал едър бял кон, предоставен му от Манике, неговия лейтенант, за да бъде имитацията на Париж по-пълна и маркиз Дьо Лафайет да бъде представен *ad vivum*⁴³⁵ в Арамон.

Питу, сияещ от гордост и самоувереност, яздеше със сабя в ръка този дорест кон със златиста грива; и без ирония, излъчваше, ако не изисканост и аристократичност, то поне сила и храброст, което бе приятна гледка за окото.

Това триумфално приближаване на Питу и хората му, ще рече на онези, които бяха дали тласъка на провинцията, беше приветствано с радостни викове.

Националните гвардейци от Арамон носеха еднакви шапки, всички окичени с националната кокарда, лъскави пушки и маршируваха в две колони с удовлетворяваща съгласуваност.

Така че, когато стигнаха на плаца за маневри, вече бяха спечелили одобрението на множеството.

С крайцеца на окото си Питу забеляза Катрин.

Той се изчерви, тя пребледня.

От този момент нататък военната демонстрация представляваше за него по-голям интерес, отколкото за всички останали.

Той накара войниците си отначало да направят обикновеното упражнение с пушка и всяка от командите бе изпълнена така точно, че въздухът проехтя от възгласи „браво“.

Не беше така обаче със съседните села; те се показаха вяли и несигурни. Едните, наполовина въоръжени, наполовина обучени, се чувстваха вече обезсърчени от налагащото се сравнение; другите пресилваха с гордост онова, което така добре знаеха предния ден.

Като цяло резултатът бе незадоволителен.

Но от единичните упражнения щяха да преминат към маневрите.

435. *Ad vivum* (лат.) – на живо – бел.прев.

Там сержантът очакваше да вземе реванш от своя съперник Питу.

Предвид старшинството му на него се беше паднало общото командване и той трябваше чисто и просто да накара сто и седемдесетте мъже от сборната войска да маршируват и да маневрират.

Ала така и не успя.

Със сабята си под мишница и неизменната каска на главата, Питу го наблюдаваше с усмивката на човек от по-горна класа.

Когато сержантът видя, че челата на колоните още малко и ще изчезнат между дърветата в гората, докато опашките поемаха към Арамон, когато видя каретата да се разпиляват, когато видя групите тромаво да се смесват и водачите на редици да се объркват, той загуби самообладание и бе поздравен с неодобрително мърморене от собствените си войници.

Тогава откъм Арамон отекна вик:

– Питу! Питу! Питу!

– Да, да, Питу! – повтаряха представителите на другите села, ядосани от подобна непълноценност, която снизходително отдаваха на инструкторите си.

Питу се качи отново на своя бял кон и заставайки пред гвардейците си, които постави в челото на армията, произнесе командите с такава енергия и с такъв чудесен басов глас, че дъбовете потрепериха.

В същия миг като по чудо разбитите редици се оправиха; заповяданите движения се изпълняваха с отлична съгласуваност, а въодушевлението не нарушаваше точността им и Питу така успешно приложи на практика уроците на дядо Клуис и теорията от „Съвършеният национален гвардеец“, че постигна огромен успех.

Хорово, в един глас войската го провъзгласи за *imperator* на бойното поле.

Питу слезе от коня, облян в пот и опиянен от гордост, и щом нозете му докоснаха земята, поздравленията заваляха отвред.

Ала той търсеше сред тълпата очите на Катрин.

Изведнъж гласът на девойката звънна в ушите му.

Нямаше нужда Питу да отива при Катрин, Катрин бе дошла при него!

Триумфът беше неописуем.

– Е, какво! – рече тя с усмивка, която контрастираше с бледото й лице. – Господин Анж, не ни казвайте нищо, а? Възгордели сте се, защото сте велик генерал...

– О, не! – извика Питу. – О! Добър ден, госпожице!

После погледна госпожа Бийо:

– Имам честта да ви поздравя, госпожо Бийо.

И отново се обърна към Катрин:

– Госпожице, лъжете се, аз не съм велик генерал, аз съм само един беден момък, воден от желание да служи на родината си.

Тези думи се понесоха по вълните на тълпата и сред буря от овации бяха обявени за възвишени слова.

– Анж – отрони съвсем тихо Катрин, – трябва да говоря с вас.

„Ах! – помисли си Питу. – Ето на.“

Сетне произнесе на глас:

– На вашите заповеди, госпожице Катрин.

– Елате след малко с нас във фермата.

– Добре.

И покланяйки се почтително, Питу се отдалечи, обещавайки си да бъде непреклонен пред съблазните на девойката.

69.

Медът и пелинът

Катрин се бе погрижила да бъде сама с Питу въпреки присъствието на майка си.

Добрата госпожа Бийо беше открила любезни приятелки, които следваха коня ѝ, поддържайки разговора, а Катрин, дала коня си на една от тях, се връщаше пеша през гората заедно с Питу, който бе избягал от триумфа си.

Подобен род нагласени неща не учудват никого на село, където тайните губят от значимостта си поради добронамереността, която всички проявяват един спрямо друг.

Намериха за естествено, че Питу има да говори с госпожа и госпожица Бийо, може би дори не го и забелязаха.

Този ден всеки бе намерил нещо за себе си в тишината на гъстите сенки. Всичко, което е слава или щастие, се приютява под столетните дъбове в горските усои.

– Ето ме, госпожице Катрин – рече Питу, когато се уединиха.

– Защо толкова дълго не се появявахте във фермата? – попита Катрин. – Това е лошо, господин Питу.

– Ами – отвърна удивен момъкът – вие добре знаете, госпожице...

– Нищо не знам... Това е лошо.

Питу стисна устни, противно му беше да гледа как Катрин лъже.

Тя се усети. Впрочем обикновено погледът на Питу бе пряк и предан; този път очите му бяха настрани.

– Всъщност, господин Питу – поде девойката, – имам да ви казвам нещо друго.

– А! – възкликна той.

– Онзи ден, в къщата, където ме видяхте...

– Къде съм ви видял?

– Ах! Чудесно знаете.

– Знам.

Тя поруменя.

– Какво правехте там? – попита го.

– Значи ме познахте? – рече той с мек и тъжен упрек.

– Отначало не, но после – да.

– Как така после?

– Понякога човек е разсеян. Върви, без да си дава сметка, сетне мисли.

– Разбира се.

Катрин замълча, Питу също; и двамата имаха твърде много неща да премислят, за да говорят открито.

– В края на краищата – продума девойката – вие ли бяхте?

– Да, госпожице.

– Ама какво търсехте там? Не се криехте, нали?

– Да се крия? Не. Защо да се крия?

– О! Любопитството...

– Госпожице, аз не съм любопитен.

Тя тропна нетърпеливо с малкия си крак.

– Във всеки случай вие бяхте там и това не е обичайно място за вас.

– Госпожице, видяхте, че четях.

– Знам ли...

– Щом сте ме видели, би трябвало да знаете.

– Действително ви видях, ала бегло. И... какво четяхте?

– „Съвършеният национален гвардеец“.

– Какво е това?

– Една книга, по която изучавам военна тактика, за да я показвам на хората си. А за да се учи, сама разбирате, госпожице, нужно е усамотение.

– Вярно е наистина. И там... в крайнините на гората нищо не ви смущава.

– Нищо.

Отново мълчание. Госпожа Бийо и жените продължаваха да вървят.

– Когато учите така – подхвана Катрин, – дълго ли учите?

– Понякога по цели дни, госпожице.

– Тогава сте стояли много дълго там? – извика рязко тя.

– Много дълго.

– Странно, че не съм ви видяла на отиване – каза му.

Катрин лъжеше, и то така дръзко, че на Питу му се прищя да я изобличи; но той бе срамежлив с нея; беше влюбен, следователно плах. Всички тези недостатъци му придаваха едно качество, благоразумие.

– Бил съм заспал – рече. – Това се случва понякога, когато много си работил с главата.

– Ето на, а докато сте спали, аз съм минала през гората, за да съм на сянка. Отивах... отивах при стените на павилиона.

– А! – възкликна Питу. – На павилиона ли?... Какъв павилион?

Катрин отново поруменя. Беше прекалено неестествено този път, за да му повярва.

– Павилионът на Шарни – поясни, правейки се на спокойна. – Там расте най-добрата тлъстига в този край.

– Сигурно!

– Изгорих се с лугата и имах нужда от листа.

Сякаш се мъчеше да повярва, горкият Анж хвърли един поглед към дланите на Катрин.

– Не ръцете, а крака – сведе поглед тя.

– И намерихте ли?

– От най-хубавата. Погледнете, не куцам.

„Съвсем не куцаше и когато я зърнах да бяга като сърна през храсалаците, помисли си Питу.“

Катрин си въобрази, че е успяла; реши, че момъкът нищо не е разбрал, нито пък видял. Поддавайки се на един порив на радост, лош порив за такава прелестна душа, каза:

– И така, господин Питу ни се цупи. Господин Питу се е възгордял от новото си положение. Господин Питу презира бедните селяни, откакто е станал офицер.

Питу се почувства уязвен. Една толкова голяма жертва, макар и прикрита, изисква почти винаги да бъде възнаградена и понеже, тъкмо обратното, Катрин изглежда мамеше Питу, надсмиваше му се, несъмнено сравнявайки го с Изидор Дьо Шарни, доброто разположение на момъка се стопи; самолюбието е като заспала усойница, която е неблагоприятно да настъпиш, освен ако не я смачкаш отведнъж.

– Госпожице – отвърна той, – по-скоро вие ми се цупите.

– Как така?

– Най-напред ме изгонихте от фермата, отказвайки да ми дадете работа. О! Нищо не съм споменал на господин Бийо. Слава Богу, имам ръце и сърце, които ми служат отлично.

– Уверявам ви, господин Питу...

– Достатъчно, госпожице. Вие сте господарката у вас. Значи вие ме изпъдихте. И тъй като отивахте в павилиона на Шарни, а аз бях там и ме видяхте, трябваше вие да ме заговорите, вместо да избягате като някой крадец на ябълки.

Усойницата бе ухапала; Катрин се срина от висините на невъзмутимото си спокойствие.

– Да избягам – промълви, – аз съм избягала?

– Сякаш фермата се бе подпалила, та огън гореше под нозете ви,

госпожице. Не успях даже да затворя книгата си, когато вие вече бяхте скочили връз клетия Каде, скрит в листака, който бе изял цялата кора на близкия ясен, едно погубено дърво.

– Погубено дърво? Ама какви ми ги разправяте, господин Питу? – запелтечи Катрин, която започваше да усеща как цялата ѝ увереност я напуска.

– Това е съвсем естествено – продължи Питу. – Докато вие беряхте тлъстига, Каде бръстеше, а за час един кон обръства дяволски много нещо.

Катрин извика:

– За час!

– Не е възможно, госпожице, един кон да обели кората на дърво като онова за по-малко от час. Вие е трябвало да наберете толкова тлъстига, че да стигне за всички рани, получени при превземането на Бастилията. Това явно е забележително растение за налагане на рани.

Бледа и разстроена, Катрин не намери какво повече да каже.

Питу също млъкна; бе казал достатъчно.

Госпожа Бийо, спряла на един кръстопът, се сбогуваше с приятелките си.

Изтерзан, защото бе причинил рана, чиято болка чувстваше, Питу пристъпваше от крак на крак като птица, която се готви да отлети.

– Е, какво казва господин офицерът? – извика арендаторката.

– Казва, че ще ви пожелае лека нощ, госпожо Бийо.

– Не още, останете – отрони Катрин с почти отчаян глас.

– Е, добре, лека нощ! – рече арендаторката. – Идваш ли, Катрин?

– О! Ама кажете ми истината! – прошепна девойката.

– Коя истина, госпожице?

– Не сте ли ми приятел?

– Уви! – отвърна нещастникът, който, все още неопитен, правеше своите първи стъпки в любовта в ужасното амплоа на довереник, роля, от която само ловките умеят да извличат изгода за сметка на самолюбието си.

Питу усети, че тайната напирала на устните му; почувства, че еднадничка дума на Катрин ще го постави под властта ѝ.

Ала в същото време съзнаваше, че с него е свършено, ако заговори; убеден бе, че ще умре от мъка в деня, когато тя му признае онова, което само подозираше.

Този страх го караше да мълчи.

Той се поклони на госпожица Катрин с почит, която прониза

сърцето ѝ; поклони се на госпожа Бийо с любезна усмивка и изчезна в дебрите на гората.

Неволно девойката подскочи, сякаш за да се впусне подире му.

Госпожа Бийо каза на дъщеря си:

– Този момък е добър. Учен е и не му липсва сърце.

Останал сам, Питу подхвана дълъг монолог, започнал с думите:

– Това ли наричат любов? То е много блудкаво в някои моменти и твърде горчиво в други.

Бедният момък беше толкова наивен и простодушен, та не се и догаждаше, че в любовта има и мед, и пелин и че господин Изидор бе взел за себе си меда.

След тези мигове на ужасно страдание Катрин се изпълни с нещо като почителна боязън към Питу, каквато изобщо не изпитваше преди няколко дни спрямо тази безобидна и гротескна личност.

Когато не внушаваш любов, не е излишно да вдъхваш малко страх и Питу, който неистово се стремеше да добие лично достойнство, би бил сериозно поласкан, научавайки за тези чувства на Катрин.

Но понеже съвсем не бе голям психолог, за да отгатне мислите на една жена на левга и половина разстояние, той плака много и си повтаря куп жални селски песни с тъжни мелодии.

Армията му би била силно разочарована, ако видеше своя генерал, отдаден на такива елегични йеремиади⁴³⁶.

След като доста попя, доста поплака и доста повървя, Питу се прибра в стаята си, пред която откри, че обожавашите го арамонци са поставили часови с оръжие в ръце, за да му отдадат почит.

Часовият вече не беше с оръжие в ръце – толкова бе пьян; той спеше на каменната пейка с пушката между краката.

Удивен, Питу го събуди.

Тогава узна, че трийсетте юнаци бяха поръчали угощение при Телие, този Вател⁴³⁷ на Арамон; че една дузина от най-отворените жени в околността бяха уважили героите и че бяха запазили почетното място за този Тюрен, който бе сразил Конде⁴³⁸ на съседните села.

Сърцето на момъка беше твърде омаломощено, за да не страда

---

436. Оплакване, скръбен плач, по името на пророк Йеремиа, оплакал горчиво разрушаването на Йерусалим – бел. прев.

437. Майордом (умрял в 1671 г.) на служба при Фуке, после при Конде. Известен е със самоубийството си, описано от мадам Дьо Севине – тъй като морските дарове за пиршество, устроено от Великия Конде, на което присъствал и кралят, не пристигнали, Вател се пробол със сабята си – бел. ред.

стомахът му. „Учудващо е, казва Шатобриан, количеството сълзи, което се съдържа в очите на един крал, но никога не е могла да бъде измерена празнотата, която сълзите от любов пораждат в стомаха на един зрял човек.“⁴³⁹

Замъкнат от часовия до залата на пиршеството, Питу бе посрещнат с овации, които разтърсиха стените.

Той мълчаливо се поклони, седна и с познатата ни невъзмутимост нападна парчетата говеждо и салатата.

Това продължи толкова време, колкото бе необходимо на сърцето му да се отпусне, а на стомаха му да се напълни.

---

438. Маршал Тюрен удържа победа (1658 г.) над испанските войски, командвани от Великия Конде, един от водачите на Фрондата на принцовете, по-късно преминал на страната на испанците – бел.ред.

439. Не открихме подобен цитат у Шатобриан – бел.фр.изд.

70.

Непредвидена развръзка

Пиршество при мъка е или още по-голяма мъка, или пълно утешение.

След два часа Питу забеляза, че болката му не нараства.

Той стана, когато другарите му вече не бяха в състояние да станат.

Произнесе пред тях реч за въздържаността на спартанците, когато всички бяха мъртво пияни.

И си каза, че ще бъде добре да се поразходи, когато до един захъркаха под масата.

Колкото до девойките от Арамон, за тяхна чест трябва да заявим, че изчезнаха преди десерта, без главите, нозете и сърцата им да бяха изrekli нещо многозначително.

Питу, юнак над юнаците, не можа да се възпре да не поразсъждава.

От всички тези сърдечни излияния, от всички тези хубости, от цялата тази пищност не бе останало нищо в душата и паметта му освен последните погледи и последните думи на Катрин.

Той си припомняше, в полумрака, забулващ паметта му, че много пъти ръката ѝ бе докосвала неговата, че рамото ѝ свойски се бе отъркало о неговото, че дори в миговете на спора някои интимности на девойката му бяха разкрили щедрите ѝ прелести и сладостни съблазни.

Тогава, пиян на свой ред от онова, което бе пренебрегнал в хладнокръвието си, момъкът се заозърта наоколо подобно на човек, който се пробужда.

Той питаше сенките защо е била нужна толкова строгост към една млада жена, изтъкана от любов, нежност, изящество, към една жена, която в зората на живота си можеше в края на краищата да има своята илюзия. Уви! Та кой не е имал?

Питу се питаше също така защо той, една мечка, един грозник, един бедняк, да успее да вдъхне любовни чувства на най-красивото момиче от околността, когато един изискан сеньор, паунът на този край, си правеше труда да се перчи около нея.

Питу се гордееше, че има собствени заслуги; сравняваше се с темнужката, която излъчва потайно и невидимо своето ухание.

Невидимо, що се отнасяше до уханието, това си бе съвършено вярно; ала истината е във виното, пък било то и арамонско вино.

И така, подкрепен от философията срещу лошите си наклонности, момъкът си призна, че поведението му спрямо девойката е било неуместно, ако не и осъдително.

Помисли си, че това е начинът да я накара да го намрази и че сметката му не е била от най-сполучливите; че, заслепена от господин Дьо Шарни, Катрин би имала претекст да не оцени бляскавите и безспорни качества на Питу, щом е проявил лош характер.

Значи бе необходимо да ѝ докаже, че характерът му е добър.

Как?

Един ловелас⁴⁴⁰ би си казал: „Тази девойка ме мами и разиграва, ще я изиграя и ще се подиграя с нея. Ще я отблъсна, ще я заставя да се срамува от любовта си като от безчестие. Ще я принудя да се бои, ще я опозоря, покрита с тръни ще ѝ се стори пътеката към мен.“

Питу, тази блага, тази красива душа, нагорещена до бяло от виното и от щастието, си каза, че ще накара Катрин да се засрами, задето не е обикнала такъв славен момък като него, и един ден да се упреква, че е имала други мисли.

И освен това нужно ли е да се споменава, целомъдрените мисли на Питу не можеха да допуснат, че хубавата, непорочна и горда Катрин бе за господин Изидор нещо повече от мила селска кокетка, прехласваща се от дантелените жаба и кожените панталони, напъхани в ботуши с шпори.

Но колко мъка причиняваше на пияния Питу това, че Катрин се беше влюбила в едно жабо и едни шпори!

Някой ден господин Изидор щеше да отиде в града, да се ожени за графиня, нямаше и да погледне повече Катрин и романът щеше да свърши.

Всички тези разсъждения, достойни за старец, бяха внушени на храбрия предводител на арамонските национални гвардейци от виното, което подмладява старците.

И за да докаже на Катрин, че е човек с добър характер, той реши да си вземе назад лошите думи, които бе изрекъл вечерта.

За тази цел обаче трябваше най-напред да я настигне.

Времето не съществува за пияния, който няма часовник.

Питу нямаше часовник и едва бе направил десетина крачки във откъщата, когато се оказа пиян като Бакхус.

---

440. От собств. Lovelace – съблазнител, прелъстител, донжуан (по името на герой от романа „Клариса Харлоу“ на английския белетрист Самюел Ричардсън) – бел. прев.

Изобщо не си спомняше, че се бе разделил с Катрин преди повече от три часа и че на нея ѝ беше нужен най-много час, за да се прибере в Писльо.

Той се втурна в гората, цепейки смело през гъсталака, та да стигне Писльо, избягвайки завоите на утъпканите пътища.

Нека го оставим да нанася щети със силни ритници и удари с тояга на дърветата, храстите и къпинаците в гората на херцог Д'Орлеан, която му се отплащаше с лихвите.

Да се върнем при Катрин – замислена и отчаяна, тя напредваше към вкъщи, следвайки майка си.

На няколко крачки от фермата имаше ров, издълбан от порой – там пътят се стесняваше и конете трябваше да вървят един подир друг.

Госпожа Бийо мина първа.

В този момент Катрин чу тихо подсвиркване, което я зовеше.

Обърна се и забеляза в мрака галона на шапката на лакея на Изидор.

Тя остави майка си да продължи сама, което жената стори, без да се страхува, тъй като бяха на стотина крачки от дома.

Лакеят се приближи до Катрин.

– Госпожице – каза ѝ, – господин Изидор настоява да ви види тази вечер. Той ви моли да го чакате към единайсет часа където пожелаете.

– Боже мой! – притесни се девойката. – Да не му се е случило нещастие?

– Не знам, госпожице, но получи от Париж писмо, запечатано с черен печат. Тук съм вече цял час.

От църквата във Виле-Котре удари десет часът и ударите отекнаха тежко във въздуха, носейки се тръпнещи на бронзовите си криле.

Катрин се огледа наоколо.

– Ами – поде тя – мястото е тъмно и уединено, ще чакам господаря ви тук.

Лакеят се качи отново на коня и препусна в галоп.

Девойката, цялата разтреперана, се прибра във фермата.

За какво ли можеше да я вика Изидор в подобен час, ако не заради някаква беда?

Една любовна среща приема по-весели краски.

Ала въпросът не беше в това. Изидор искаше среща през нощта, без значение в колко часа и къде; тя би могла да го чака и на гробището на Виле-Котре в полунощ.

Катрин даже не пожела да разсъждава, прегърна майка си и влезе в

стаята си, сякаш се готвеше да спи.

Без да проявява недоверие, госпожа Бийо се съблече и си легна.

Впрочем и да не бе повярвала, горката жена, дъщеря ѝ не беше ли свободна? Не беше ли господарка по заповед свише?

Оттеглила се в стаята си, Катрин нито се съблече, нито си легна.

Трескаво зачака.

Чу часовникът да отброява десет и половина, после единайсет без четвърт.

В единайсет без четвърт угаси лампата и слезе в трапезарията.

Прозорците гледаха към пътя; девойката отвори един прозорец и скочи леко на земята.

Остави го открехнат, за да може да се прибере, и се задоволи да долепи капациите един до друг.

Сетне хукна в нощта към указаното място и там, с подскачащо сърце и люлеещи се нозе, с една ръка върху пламналата си глава, другата върху гърдта, пулсираша до пръсване, тя зачака.

Не чака дълго. В единайсет часа шум от препускащи коне стигна до ушите ѝ.

Катрин направи крачка напред.

Изидор бе близо до нея.

Лакеят стоеше встрани.

Без да слиза от коня, Изидор ѝ протегна ръка, вдигна я на стремето, целуна я и ѝ каза:

– Катрин, вчера⁴⁴¹ във Версай са убили брат ми Жорж. Катрин, брат ми Оливие ме вика. Катрин, заминавам.

Отекна болезнено възклицание и Катрин яростно притисна в обятията си Шарни.

– О! – простена с уплах. – Щом са убили брат ви Жорж, те ще убият и вас.

– Катрин, каквото и да става, по-големият ми брат ме чака. Катрин, вие знаете дали ви обичам.

– Ах! Останете, останете – умоляваше девойката, която от онова, което ѝ съобщи Изидор, бе доловила само едно: че заминава.

– Ами честта, Катрин! Ами брат ми Жорж! Ами отмъщението!

– О, клета аз! – извика тя.

И се отпусна назад, студена и трепереща, в ръцете на конника.

Една сълза се търкулна от очите на Изидор и падна на шията ѝ.

---

441. Жорж Дьо Шарни е убит призори на 6 октомври – бел. фр. изд.

– Вие плачете – отрони девойката. – Благодаря, вие ме обичате!

– А, да, Катрин, обичам те, но разбираш ли, брат ми, най-големият, главата на семейството, ми пише: „Ела“. Трябва да му се подчиня.

– Вървете – рече тя, – не ви задържам повече.

– Последна целувка, Катрин.

– Сбогом!

И примирена, защото бе съзнала, че нищо не може да възпре Изидор да откликне на заповедта на брат си, девойката се свлече от прегръдката на любимия на земята.

Изидор извърна очи, въздъхна, поколеба се за миг, ала теглен от неумолимата заповед, която бе получил, подкара коня си в галоп, отправяйки сетно „сбогом“ към Катрин.

Лакеят го последва през полето.

Катрин остана на земята, на мястото, където бе паднала, преграждайки с тялото си тесния път.

Почти веднага на възвишението се появи един човек, идващ от Виле-Котре; вървеше с големи крачки към фермата и в бързината за малко да се блъсне в безжизненото тяло, проснато на пътя.

Той загуби равновесие, залитна, отърколи се и дойде на себе си чак когато пипна с ръце неподвижното тяло.

– Катрин! – промълви. – Катрин мъртва!

И нададе ужасяващ вик, който накара кучетата във фермата да завият.

– О! – изплака. – Кой е убил Катрин?

И седна, треперещ, блед, вледенен, с бездиханното тяло на коленете си.

КРАЙ

© 1850 Александър Дюма
© 2001 Огнян Атанасов, превод от френски

Alexandre Dumas
Ange Pitou, 1850

Сканиране, разпознаване и редакция: Dave, 2009

Издание:

ИК „Труд“, 2004
Художник: Виктор Паунов
ISBN 954-528-442-0

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/10589>]